

RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR, YONDASHUVLAR, YECHIMLAR

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

2024-YIL 17-APREL

MATERIALLAR TO'PLAMI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA’LIMI VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

**T.N.QORI NIYOZIY NOMIDAGI O‘ZBEKISTON PEDAGOGIKA
FANLARI ILMIY TADQIQOT INSTITUTI**

“SCIENCE AND INNOVATION” XALQARO ILMIY JURNALI

**MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI**

**2024-yil 17-aprel kuni T.N.Qori Niyoziy nomidagi
O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
tomonidan o‘tkazilgan “Raqamli didaktika va madaniyat:
zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani
MATERIALLAR TO‘PLAMI**

“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami (2024-yil 17-aprel) – T.: Science and Innovation, Toshkent 2024.

Ushbu to‘plamga 2024-yil 17-aprel kuni T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tomonidan o‘tkazilgan “Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani ishtirokchilarining tezis va maqolalari kiritilgan.

Anjumanga qabul qilingan har bir maqolaga DOI raqam olinib, Zenodo, OpenAire, Cyberleninka, Index Copernicus va Google Scholar ilmiy bazalarida indekslandi. Shuningdek, anjuman to‘plami va har bir maqola alohida pdf formatida “Science and Innovation” xalqaro ilmiy jurnali rasmiy saytiga ham joylashtirildi.

Nashr etishda qatnashganlar:

Bakhtiyor Rustamov, Gulirano Rakhmatullaeva, Fotima Normatova, Anvar Rustamov, Fotima Shermatova, Farangiz Sagdullaeva, Humoyun Kodirov, Mansur Suyunkulov, Dilfuza Normatova, Gulishakhnoz Abdullaeva, Mukhlisa Zunnunova, Mahliyo Sotivoldiyeva, Maftuna Askarova, Ollamurodova Feruza, Poyonova Qandiya, Zuhra Ismoilova, Yangiboyeva Ruxshona, Meyliyev Shahzod

Tahrir hay’ati a’zolari

X.I.Ibraimov	<i>Pedagogika fanlari doktori, akademik</i>
R.X.Djurayev	<i>Pedagogika fanlari doktori, akademik</i>
H.M.Tojiboyeva	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
A.X.Maxmudov	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
R.G.Safarova	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
Sh.Q.Mardonov	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
R.M.Medetova	<i>Pedagogika fanlari doktori, katta ilmiy xodim</i>
M.A.Umaraliyeva	<i>Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim</i>
D.A.Majidova	<i>Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim</i>
I.M.Qaraxonova	<i>Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim</i>
O.T.Abdug‘aniyev	<i>Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim</i>

Pedagogika fanlari doktori, akademik X.I.Ibraimovning umumiy tahriri ostida

KIRISH SO‘ZI

Ibraimov X.I., T.N.Qori Niyoziy nomidagi
O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy
tadqiqot instituti direktori

Assalomu alaykum, hurmatli anjuman mehmonlari, aziz ustozlar, professor-o‘qituvchilar, yosh olim, tadqiqotchilar!

Sizlarni “Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar” mavzusidagi ilmiy-amaliy anjumanda ko‘rib turganimdan bag‘oyat-da xursandman! Xush kelibsiz!

XXI asrning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri uning tarmoq tashkil etish va axborot-kommunikatsiya yo‘nalishi bo‘lib, bu ijtimoiy makonning tez o‘sib borayotgan texnologik rivojlanishiga olib keladi.

Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamlashtirish kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda va ta‘lim muassasalari ham bundan chetda qolmadi hamda ularni o‘quv jarayoniga faol kiritmoqda. Raqamli transformatsiya ta‘lim jarayonining turli jabhalarida: ma‘muriy vazifalarni hal qilishdan tortib, onlayn tarzda uy vazifalarini bajarishgacha qo‘llaniladi. Raqamli qurilmalarning aniq afzalliklari ularni sinfda zarur elementga aylantiradi.

Bugungi o‘quvchilar raqamli dunyoda ulg‘ayishdi va kundalik hayotlarida va o‘qishlarida gadjetlardan foydalanishni yoqtirdilar.

Bugungi kunda o‘quv jarayonini moslashtiradigan ko‘plab “aqlli” elektron darsliklar va noutbuklar mavjud — har bir talaba o‘zining hozirgi bilim darajasiga mos keladigan topshiriq va mavzular bilan ishlaganda. Talaba ma‘lum bir mavzuni o‘zlashtirar ekan, raqamli darsliklar unga o‘rganish va mustahkamlash uchun yangi vazifalarni ochadi yoki joriy mavzu doirasidagi vazifalarning murakkabligini oshiradi.

Ta‘lim tizimida raqamli didaktika va raqamli madaniyatni rivojlantirishning sabablari orasida ko‘plab tadqiqotchilar sinfdagi yuklamaning kamayishi va mustaqil ishlar ulushining ko‘payishini ta‘kidlashadi. Shu bois ta‘lim sifatini saqlab qolish va yaxshilash maqsadida o‘quvchilarning bilim olishidagi kamchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish uchun o‘qituvchi va talabaning o‘zaro hamkorligini ta‘minlovchi raqamli ta‘lim texnologiyalari faol joriy etilmoqda.

Raqamli didaktika va raqamli madaniyat jamiyat hayotining ajralmas qismi bo‘lib qolmoqda, shuning uchun olimlar ta‘kidlashicha, ular o‘quv jarayoniga osongina integratsiyalashgan, chunki talabalar o‘z hayotlarida turli xil elektron vositalardan foydalanishga odatlangan va bu ularga turli xil texnologiyalar bilan ishlashni osonlashtiradi. elektron vositalar va ma‘lumotlarni osonroq qabul qilish va materiallarni o‘zlashtirish imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonini farqlash, uni har bir talabaning ehtiyojlariga mos ravishda qurish, tayyorgarlik darajasiga mos keladigan vazifalarni berish va shu bilan o‘quv sifatini oshirish imkonini beradi. Raqamli vositalardan foydalanish talabaning o‘quv jarayonining faol subyektiga aylanishi uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Passiv idrokdan u faol harakatlarga o‘tadi va vazifalarni bajarishda ishtirok etadi.

Talabalarni tayyorlashda raqamli didaktika va raqamli madaniyatning imkoniyatlari qatorida quyidagilar qayd etilgan: topshiriqlar va o‘quv materiallarini bajarish harakatchanligini oshirish; talabalar motivatsiyasini oshirish; o‘quv jarayonini individuallashtirish; materiallarning ko‘rinishini oshirish va boshqalar.

Ta’lim sohasidagi barcha raqamli texnologiyalar bir qator funksiyalarni bajaradi, ularning asosiylari ta’lim, boshqaruv va aloqadir. Ta’lim o‘quv amaliyotlarini aniqlash, ishlab chiqish, tahlil qilish, efirga uzatish, talabalar va o‘qituvchilarni masofaviy o‘qitish orqali elektron ta’limni tashkil qilishni o‘z ichiga oladi. Boshqaruv funksiyasi taraqqiyotni qayd etish, ya’ni reytinglar, jadvallar, jadvallarni tuzish, shuningdek, elektron materiallar va baholash vositalarini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi. Kommunikativ funksiya ta’lim makonining subyektlari o‘rtasidagi tarmoq o‘zaro ta’siri bilan tavsiflanadi, ya’ni. onlayn kurslar, vebinarlar, turli video konferensiyalar, eshittirishlar va boshqalarni o‘tkazish.

Anjuman davomida xalqaro va mahalliy olimlar va ekspertlar o‘zlarining taqdimotlarida raqamli didaktika va madaniyat sifatini oshirishda xalqaro tajribalar va zamonaviy yondashuvlarga batafsil to‘xtalib o‘tadilar.

Anjuman so‘nggida mutaxassislar tomonidan bildirilgan takliflar va tavsiyalar bugungi kun raqamli didaktika va madaniyat sifatini oshirishga xizmat qilishiga ishonch bildiraman.

E’tiboringiz uchun rahmat!

Anjumanning ishiga ijodiy muvaffaqiyat tilayman!

ANJUMAN QATNASHCHILARIGA TABRIK SO‘ZI

**Qirg‘izboev A.K., Nizomiy nomidagi
Toshkent davlat pedagogika
universiteti rektori**

Ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish kasbiy ta’limning yetakchi maqsadi bo‘lib, bu talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo‘lish yo‘lida raqobatbardosh fazilatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Shu munosabat bilan o‘qituvchining asosiy vazifasi o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar barcha sohalar kabi butun ta’lim jarayonida ham keng qo‘llanmoqda va bu global ta’lim jarayonining jadal rivojlanishida muhim rol o‘ynamoqda. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev “taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi” deb ta’kidlagan edi.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida yangi bosqich sifatida uzluksiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va rivojlanishida ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirish orqali umumta’lim tizimi pedagoglarining onlayn ta’limi yo‘lga qo‘yilmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar axborot makonida taklif etilayotgan ko‘plab axborotlarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik dalillash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Global axborot muhitining yoshlar ongiga ta’sir etishiga oid yondashuvlar hukumat qarorlari, zamonaviy ommaviy axborot vositalarining ma’ruzalarida, pedagogik jamoatchilik muhokamalarida, tadqiqotchi-olimlarning izlanishlarida ta’kidlanmoqda.

Bugungi kunda iqtisodiyotda ro‘y berayotgan jarayonlar dinamikasi iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasida ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha takliflarni tahlil qilish va ishlab chiqishda ta’lim hamjamiyatining faol pozitsiyasini talab qilmoqda. Ta’limni raqamlashtirishda o‘qitish samaradorligini oshirishda o‘quvchi-yoshlarni zamonaviy raqamli texnologiyalarning so‘nggi yutuqlarini o‘zlashtirishga shart-sharoitlar hamda imkoniyatlar yaratib berishimiz lozim. Shuningdek, o‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish va axborot resurslari, o‘qitish vositalari va masofaviy o‘qitish texnologiyalarini rivojlantirish, yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o‘quv xonalari, laboratoriyalarni tashkil va ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar integratsiyasini ta’minlash borasida pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirib borish talab etiladi. Mazkur jarayonda bulutli texnologiyalar, virtual makon, 3D hamda didaktik materiallarni, raqamli didaktika va raqamli ta’lim modellarini qo‘llash lozim.

Ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarning afzalliklari ta’lim jarayonini individuallashtirish, shaxsga yo‘naltirilgan yo‘nalishdadir. Shunday qilib, ta’lim yangi bosqichga ko‘tarilmoqda, bu erda nafaqat dastur talablarini bajarish, balki o‘quvchilarning qiziqishlari va individual qobiliyatlarini hisobga olish ham ustuvor vazifadir. Raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va bilimlarni eng tuzilgan va tushunarli shaklda olish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Afzalliklar orasida qog‘ozbozlikni minimallashtirish, o‘qitish va talabalarni o‘rganishni soddalashtirish kiradi. Talabalar amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’limni bilimlarning ochiqligi bilan tavsiflangan sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytsak, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirishga va o‘quvchi shaxsini yanada rivojlanishiga yordam beradi. Mazkur **“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”** mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi ishiga muvaffaqiyat tilayman.

ASOSIY MA’RUZALAR

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ КУЛЬТУРЫ У ШКОЛЬНИКОВ

Ибраимов Холбой Ибрагимович

Директор Научно-исследовательского института педагогических наук Узбекистана имени Т.Н. Кори Ниёзи, доктор педагогических наук, академик, действительный член Академии наук Узбекистана

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10979246>

Отличительными особенностями современного общества являются его сетевая организация и информационно-коммуникативная направленность, что обуславливает стремительно нарастающую технологизацию социального пространства. В цифровом обществе понятие «цифровая культура» отражает особый уровень грамотности и компетентности [1]. В последнее время мы наблюдаем процесс изменения требований к умениям обучающихся, на первое место выходит умение организовывать ресурсы данных, плодотворно сотрудничать, собирать, оценивать и использовать информацию. Таким образом, мы можем говорить о необходимости наличия у современного человека информационной культуры как элемента культуры общечеловеческой, а ее формирование оказывается одной из важнейших задач системы образования [2]. Профессиональная составляющая цифровой культуры включает умения использовать информационные технологии при решении различных профессиональных задач, основанных на осознании возможности повышения производительности труда [3]. Внедрение цифровых образовательных ресурсов в учебный процесс, способствует повышению уровня цифровой культуры обучающихся, а также эффективной подготовке квалифицированных специалистов.

По мнению немецких ученых Bischof L., Bremer C., Ebert-Steinhübel A., Kerres M., Knutzen S., Krzywinski N., Müller W., Peetz A., Röwert R., Schlass B., Seufert S. «оцифровка» – это общая общественная и глобальная тенденция, которая охватывает практически все сферы жизни и труда и, таким образом, затрагивает обучение во всех учебных заведениях [4]. За рубежом проблема цифровизации образования стоит так же остро, в частности проблема цифровизации немецкого образования отражена в работах Бонд М., Марин В.И., Дольч К. «Навыки в области ИКТ становятся все более актуальными во всех контекстах, особенно на рабочем месте, поэтому одной из основных задач университетов становится подготовка будущих профессионалов к тому, чтобы они могли решать проблемы и искать решения, включая цифровую компетенцию как жизненно важный набор навыков» [5].

Ученые Захаров М.Ю., Старовойтова И.Е., Шишкова А.В. определяют цифровую грамотность «как критическое цифровое осмысление окружающего мира, использование цифры в любом виде деятельности. В историческом плане цифровая грамотность базируется на информационной грамотности, под которой традиционно понимают способности и умение человека рационально оценивать свои информационные потребности для последующего извлечения, оценивания и эффективного использования информации с заданными целями» [6].

Автор разделяет мнение европейских ученых о том, что педагогическая компетентность преподавателей в использовании образовательных технологий имеет

решающее значение [7], наряду с моделированием хорошего цифрового гражданства [8], поскольку «изменение не происходит, если просто поставить учителей в контакт с технологиями» [9]. Действительно, было обнаружено, что начинающие учителя лучше умеют быстро меняться и развиваться, чем более опытные учителя, которые также ссылаются на отсутствие цифровых навыков как на препятствие для использования большего количества образовательных технологий в классе, как системные проблемы, такие как доступ к технологиям и рабочей нагрузке [10].

В настоящее время снижается актуальность применения термина «информатизация». Сегодняшнее поколение с рождения живет и подрастает в цифровом формате. В цифровую эпоху определяющее влияние приобретает формирование особого, своеобразного типа культуры.

По мнению авторов В.Ш. Расумова и З.М. Ахмадовой в настоящее время происходит погружение традиционной культуры в цифровую среду, что приводит к формированию новых характеристик привычной культуры [11].

В своих исследованиях Д.Н. Карпова указывает на то, что цифровизация «это глобальный процесс преобразования информации в цифровую форму, который радикально изменяет характер межгрупповых и межличностных взаимоотношений людей». Вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что основополагающим фактором формирования цифровой культуры выступают именно информационно коммуникационные технологии, органически присущие современному обществу [12].

Опираясь на данные современной педагогики можно сделать вывод о том, что к настоящему времени уже накоплен достаточный опыт применения цифровых технологий в образовании. Цифровые технологии используются эффективно только в рамках цифровой среды, которая обеспечивает не только обмен данными между различными информационными системами, но и консолидирует различные цифровые технологии. С учетом вышесказанного, цифровую образовательную среду следует рассматривать как комплекс ресурсов, создающих условия ведения учебного процесса и процесса управления образовательным учреждением.

Цифровизация экономической сферы ставит перед образовательными организациями новые задачи, изменяющими образовательный заказ для всех специальностей, возникает необходимость формирования комплекса новых цифровых компетенций. Профессиональное образование требует гибкой комбинации материальных, цифровых и педагогических технологий. Цифровизацию образовательного процесса можно рассматривать как трансформацию образовательного процесса и его элементов, с одной стороны, и цифровых средств и технологий, применяемых в образовательном процессе, с другой. Цель такой трансформации заключается в максимально полном использовании потенциала дидактических возможностей цифровых технологий и направлена на максимально возможное их приспособление к эффективному решению педагогических задач.

В ряде случаев такой тип обучающихся самостоятельно формирует свой образовательный маршрут, при этом возможна интеграция учебы, работы и личностного развития.

Очевидно, что в условиях изменяющейся внешней среды, современный человек не может комфортно существовать в обществе, пока информационная культура не станет элементом его общечеловеческой культуры. Современные реалии необходимым условием

требуют от системы образования реализации одной из важнейших задач – формирование цифровой культуры.

«Цифровая культура» весьма многогранное понятие и кроме вышеперечисленного, выявляет уровень цифровой компетентности и грамотности.

Несмотря на многочисленность публикаций по проблеме формирования цифровой культуры, практически отсутствуют исследования по системному формированию цифровой культуры в рамках среднего профессионального образования.

Цифровизация образовательного процесса открывает новые возможности в обучении и преподавании. Информационно-коммуникационные технологии позволяют использовать методы, способствующие обучению, которые не могут быть реализованы на практике иначе. Цифровое обучение актуализировало необходимость создания новых педагогически значимых методов работы, на передний план обучения выходят совместные формы работы, как в контактных, так и в дистанционных ситуациях.

Цели обучения, а также знания и компетенции обучающихся являются отправной точкой для разработки процесса цифрового обучения. Понимание компетенции, знаний и навыков, приобретаемых в результате процесса обучения на основе предыдущей компетенции учащихся, даёт чёткую основу для построения процесса обучения. Ключевой проблемой при проектировании является признание того, что разные учащиеся учатся и достигают компетентности в соответствии с целями по-разному.

Для системы среднего профессионального образования основополагающими являются задачи формирования профессиональных компетенций, поэтому информационнообразовательная среда должна способствовать развитию у обучающихся профессионально значимых личностных качеств, что возможно только при условии успешного информационного взаимодействия образовательного назначения между педагогом и студентом посредством интерактивных средств обучения, создания цельной электронной образовательной среды, поэтому качество образования необходимо повышать, используя уже имеющиеся и общедоступные образовательные ресурсы, развивать новые направления и формы обучения.

Заключение

На основании изучения вышеизложенного, мы можем говорить о необходимости формирования у обучающегося цифровой культуры, как элемента культуры общечеловеческой, а ее формирование выходит на первый план системы профессионального образования, что невозможно без принятия информационных ценностей, под которыми мы понимаем специфические образования в структуре индивидуального сознания, являющиеся идеальными образцами и ориентирами информационной деятельности в обществе.

Профессиональная составляющая цифровой культуры включает умения использовать информационные технологии в трудовой, профессиональной деятельности, при решении различных профессиональных задач, основанных на осознании возможности повышения производительности труда. Внедрение цифровых образовательных ресурсов в учебный процесс, способствует повышению уровня цифровой культуры обучающихся, а также эффективной подготовке высококвалифицированных специалистов, обладающих профессиональной мобильностью.

REFERENCES

1. Гнатышина Е.В. Педагогический инструментарий формирования цифровой культуры будущего педагога // Вестник ЮУрГПУ. 2018. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskiy-instrumentariy-formirovaniyatsifrovoy-kultury-;> <http://www.buduschego-pedagoga> (дата обращения: 27.10.2020).
2. Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России, 2018. № 8 URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/2133/14.pdf> Стр. 107–113.
3. Лосев С.В. Формирование информационной культуры студентов колледжа – требование к подготовке современного специалиста // Проблемы педагогики. 2017. №7 (30). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-informatsionnoykultury-studentov-kolledzha-trebovanie-k-podgotovke-sovremennogo-spetsialista> (дата обращения: 20.11.2020).
4. Bischof L., Bremer C., Ebert-Steinhübel A. et al. Iss. 16. Essen: Edition Stifterverband – Verwaltungsgesellschaft für Wissenschaftspflege mbH, 2016.
5. Бонд М., Марин В.И., Дольч К. и др. Цифровая трансформация в высшем образовании Германии: восприятие студентов и преподавателей и использование цифровых медиа. Int J Educ Technol High Educ 15, 48 (2018). <https://doi.org/10.1186/s41239-018-0130-1>.
6. Захаров М.Ю., Старовойтова И.Е., Шишкова А.В. Цифровая культура – исторический этап развития информационной культуры общества // Вестник ГУУ. 2020. №5.
7. Englund, C., Olofsson, A.D., & Price, L. (2017). Teaching with technology in higher education: Understanding conceptual change and development in practice. Higher Education Research and Development, 36(1), 73–87.
8. Choi, M., Cristol, D., & Gimbert, B. (2018). Teachers as digital citizens: The influence of individual backgrounds, internet use and psychological characteristics on teachers’ levels of digital citizenship. Computers & Education, 121, 143–161. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.03.005>.
9. Marcelo-García, C., Yot-Domínguez, C., & Mayor-Ruiz, C. (2015). University teaching with digital technologies. Comunicar, 23(45), 117–124. <https://doi.org/10.3916/C45-2015-12>.
10. Marcelo, C., & Yot-Domínguez, C. (2018). From chalk to keyboard in higher education classrooms: Changes and coherence when integrating technological knowledge into pedagogical content knowledge. Journal of Further and Higher Education, 1–14. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2018.1429584>.
11. Расумов В.Ш., Ахмадова З.М. Формирование информационной культуры студентов в контексте цифровизации образования // МНКО. 2020. №4 (83).
12. Карпова Д.Н., Проскурина А.С. Социотехнический поворот в исследовании цифровизации общества // Власть. 2020. №1. URL: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/sotsiotekhnicheskij-povorot-v-issledovaniisifrovizatsii-obschestva> (дата обращения: 27.10.2020)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Кучкарова Наргиза Шарифжановна, Начальник отдела по работе с международными проектами Министерства дошкольного и школьного образования Республики Узбекистан

Аннотация. В статье раскрыты педагогические аспекты развития учебной мотивации у будущих учителей английского языка.

Ключевые слова: учебная мотивация, образование, обучение, воспитание, развитие, будущий учитель, педагогический аспект.

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida ta'lim motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim motivatsiyasi, ta'lim, o'qitish, tarbiya, rivojlanish, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik jihat.

Abstract. The article reveals the pedagogical aspects of the development of educational motivation among future English language teachers.

Key words: educational motivation, education, training, upbringing, development, future teacher, pedagogical aspect.

Кардинальные социально-экономические изменения, произошедшие в системе непрерывного образования Республики Узбекистан, демократические преобразования по повышению человеческого капитала, а также участие нашей республики в мировой образовательной структуре вызвали необходимость формирования социально активной личности с высоким интеллектуальным, нравственным, творческим потенциалом. Отсюда основной задачей образования является создание условий для развития новой личности. Гуманизация образования, реализация личностно-деятельностного подхода в обучении, основанного на субъектно-субъектных отношениях учителя и ученика [1], их равнопартнерского сотрудничества, требуют переосмысления функций будущего учителя иностранного языка, который должен обладать высокой степенью креативности, мобильности и адаптивности к различным ситуациям профессиональной деятельности [2]. Одним из основных качеств будущего учителя английского языка должно быть умение и готовность поставить в центр обучения личность ученика с его мотивами, ценностными ориентациями, интересами, ибо стержнем личности и источником ее социальной активности является мотивация. Мастерство будущего учителя проявится, прежде всего, в его способности влиять на мотивацию учащегося.

Педагогические исследования убедительно доказывают решающую роль внутренней мотивации обучения для обеспечения конечного успеха. На практике же учителя главный упор делают, как правило, на внешнюю мотивацию, хотя именно этот вид мотивации в наименьшей степени зависит от самого учителя [3]. При подготовке будущих учителей иностранного языка не оказывается должного внимания к осознанию ими демотивирующих факторов изучения английского языка, что требует более четкой их систематизации, кроме того, не в полной мере учитывается тот факт, что без знания учебных мотивов деятельности, их содержания, динамики и механизмов их развития будущий учитель не сможет обеспечить реализацию целей учебно-воспитательного процесса.

Актуальность обозначенной нами проблемы особенно значима для преподавания иностранного языка, поскольку данный учебный предмет, включенный во все подсистемы образования, имеет огромный потенциал для всестороннего развития личности, ее приобщения к мировой культуре.

Заказ современного общества на формирование коммуникативной и межкультурной компетенции у будущих учителей предполагает, прежде всего, мотивационное обеспечение обучения английскому языку.

Подготовка будущего учителя, способного влиять на учебную мотивационную сферу, направлять и изменять ее, является в настоящее время одной из актуальных проблем педагогических высших образовательных учреждений. Готовность будущего учителя иностранного языка к организации учебного процесса с учетом мотивационного педагогического аспекта должна закладываться именно в высших образовательных учреждениях, что является одним из важнейших показателей успешной деятельности высшей школы.

Особое место в развитии будущего учителя занимает исследование учебной мотивации, которая определяется как частный вид мотивации, включенной в учебную деятельность. Рассмотрению данного вида мотивации посвящены исследования Д.Р.Абдуллаевой, О.С.Абдуллаевой, Л.И.Божович, Х.И.Ибраимова, Г.Касимовой, А.Мавлянова, А.Ф.Матушак, А.Б.Рахманова, С.Э.Рустамовой и др. Ими в процессе проведения диссертационного исследования выявлены профессиографические требования к современному учителю, определены основы педагогического творчества учителя, разработана концепция подготовки будущего учителя к развивающему обучению [4], заложены теоретические основы технологического подхода к дидактической подготовке будущего учителя. Безусловно, полученные в указанных исследованиях результаты имеют определенное значение для практики подготовки будущего учителя иностранного языка. Однако следует указать, что многие из них не доходят до общедидактического обобщения и в итоге разрабатываемые методики оказываются направленными на решение лишь отдельных частно-дидактических задач.

Следовательно, анализ психологической, педагогической и методической литературы показывает, что, несмотря на большое число исследований, вопросы развития учебной мотивации у будущих учителей при обучении английскому языку решены пока еще не в полной мере и требуют более детального изучения. Так, например, ни в теории, ни в практике обучения не разработаны мотивационные возможности такого вида паралитературы, как комиксы, широко применяемые для преподавания иностранных языков в зарубежных странах. А между тем, сочетание лингвистического и перцептивнодинамического материала в комиксах представляет широкие дидактические возможности для обучения английскому языку в занимательной форме. Вот почему сегодня создается ситуация, при которой общая теория учебной мотивации остается недовостребованной частной методикой обучения, что требует целенаправленного и управляемого развития у будущего учителя английского языка учебной мотивации, а также разработки её теоретических основ и механизмов.

Процесс развития у будущего учителя английского языка учебной мотивации связан с определением критериальных параметров готовности будущего учителя к данному процессу и разработки их содержания. Данный процесс осуществлялся нами последовательно на трёх этапах проведения опытно-экспериментальной работы. В частности, на первом – констатирующем – этапе изучена и проанализирована философская, психологическая, педагогическая и методическая литература; уточнена формулировка проблемы исследования; определена цель, задачи и методы исследования; осуществлен выбор необходимого числа объектов для проведения эксперимента.

На втором этапе исследования разработано дидактическое сопровождение материала, подобраны необходимые средства наглядности, осуществлён эксперимент; совершенствована модель развития учебной мотивации у будущего учителя английского языка; осуществлена программа формирующего эксперимента, включавшая апробацию спецкурса «Мотивационные основы овладения английским языком».

На третьем этапе опытно-экспериментальной работы проведены диагностические процедуры с фиксацией данных, характеризующих изменения в объекте под влиянием экспериментальных мер; осуществлен анализ и описание результатов эксперимента путём

использования цифровых технологий; обобщены и систематизированы результаты проведённого и оформлена диссертация.

Проведённое нами диссертационное исследование позволило определить теоретико-методологические основы развития учебной мотивации у будущих учителей английского языка; раскрыть содержание базовых понятий «мотив», «мотивация», «учебная мотивация»; выявить критерии, индикаторы и уровни развития учебной мотивации у будущих учителей английского языка; обоснованы педагогические условия развития учебной мотивации у будущих учителей английского языка посредством целевого, критериального, содержательного, процессуального и технологического его обеспечения.

Таким образом, педагогические аспекты развития учебной мотивации у будущих учителей английского языка посредством использования цифровых технологий включают общие дидактические закономерности и принципы обучения, адекватные целям и критериям содержания образования.

Литература

1. Национальная программа развития школьного образования на 2022-2026 учебные годы: по дальнейшему развитию сферы педагогического образования» от 27 февраля 2020 года: www.lex.uz

2. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-2909 «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» от 20 апреля 2017 года.

3. Дармилова С.В. Подготовка будущего учителя иностранного языка к формированию у школьников мотивационного учения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2005.

4. Графова О.П. [Подготовка будущего учителя к обеспечению мотивационной направленности учебной деятельности школьников: на примере курса математики](#): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2006.

5. Ибраимов Х. И. Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога //Наука, образование и культура. – 2018. – №. 3 (27). – С. 44-46.

6. Ибрагимов Х. И. Организация самостоятельной работы студентов в условиях цифровизации вузовского образования //Наука и образование сегодня. – 2020. – №. 7 (54). – С. 74-75.

Ибраимов Х. И. Педагогические и психологические особенности обучения взрослых //Academy. – 2019. – №. 10 (49). – С. 39-41.

РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА: ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ РАҚАМЛАШТИРИЛГАН ПЕДАГОГИК ДИЗАЙН ВОСИТАЛАРИ АСОСИДА СТРАТЕГИК ЛОЙИХАЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Ибраймов Аскар Есбосынович

Ўзбекистон Республикаси Хукукни муҳофаза қилиш академияси, Электрон таълим
бўлими бошлиғи, педагогика фанлари доктори, доцент, адлия маслаҳатчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10979266>

Аннотация. Мазкур мақолада рақамли дидактиканинг императив компоненти сифатида таълим жараёнини рақамлаштирилган педагогик дизайн воситалари асосида стратегик лойиҳалаштириш механизмлари ёритилган.

Калим сўзлар: рақамли дидактика, педагог дизайн воситалари, стратегик лойиҳалаштириш, манзилли натижадорлик.

Аннотация. В статье описаны механизмы стратегического проектирования образовательного процесса на основе инструментов цифрового педагогического проектирования как императивной составляющей цифровой дидактики.

Ключевые слова: цифровая дидактика, инструменты педагогического проектирования, стратегическое планирование, целевая эффективность.

Abstract. The article describes the mechanisms of strategic design of the educational process based on digital pedagogical design tools as an imperative component of digital didactics.

Keywords: digital didactics, pedagogical design tools, strategic planning, target effectiveness.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари ва Республикамизда ижтимоий-иқтисодий соҳаларни рақамлаштириш натижалари таълим жараёнида сунъий интеллект, блокчейн, янги виртуал авлод ва кенгайтирилган реаллик каби илғор технологияларидан кенгрок фойдаланишга олиб келмоқда. Бу эса, ўз навбатида, анъанавий ўқитишдан рақамли ўқитишга ўтишни илмий-назарий жиҳатдан асослашга қаратилган тадқиқотлар олиб боришни кенгайтиришни тақозо қилмоқда. Бу каби тадқиқотларнинг кенг қамровли олиб борилиши жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилган 2030 йилгача халқаро таълим концепциясидаги “бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш”га [1] оид вазифани самарали рўёбга чиқаришга имкон беради.

Халқаро тажрибалар таҳлилидан кўриш мумкинки, ҳозирги кунда таълим жараёнини замонавий талаблар асосида такомиллаштириш ижтимоий- иқтисодий соҳаларнинг кенг қамровли рақамлаштирилиши билан узвий боғлиқдир. Шу нуқтаи-назардан, бугунги кунда халқаро ва миллий тажрибаларда таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш учун рақамлаштиришгача бўлган даврдаги анъанавий дидактика компонентларини замонавий рақамли таълим шароитида ўрганишга қаратилган “рақамли дидактика” тушунчасидан кенг фойдаланиш зарурияти юзага келмоқда.

Илмий-назарий манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, рақамли дидактика ва уни амалда қўллаш муаммоси бир қатор олимлар томонидан ўрганилган. Аксарият адабиётларда рақамли дидактика – педагогиканинг бир тармоғи бўлиб, ўқув жараёнини рақамлаштирилган муҳитда ташкил этиш ҳақидаги илмий йўналиш ва илмий билимларнинг трансфер-интеграцион соҳаси сифатида тавсифланган ҳамда унинг объекти рақамли иқтисодиёт ва жамиятнинг ривожланиш тенденциясига мос равишда малака ошириш тизимини такомиллаштириш жараёни эканлиги қайд этилган. Шу билан бирга, рақамли

дидактиканинг базавий технологиялари сифатида – масофавий ўқитиш (distance learning), электрон ўқитиш (electronic learning), аралаш ўқитиш (blended learning), мобил ўқитиш (mobile learning) қайд этилган. Бизнинг фикримизча, ушбу атамаларни алоҳида категориялар эмас, балки, рақамли дидактика тамойиллари асосида таълим жараёнини ташкил этувчи инновацион технологиялар мажмуаси сифатида ифодалаш мумкин [3].

Рақамли дидактика, анъанавий дидактикага нисбатан кенг имкониятларга эга бўлиб, таълим жараёнини диверсификациялаш орқали бир босқичли таълим тизимидан кўп даражали ва кўп босқичли тизимга ўтиш, ўқув фаолиятини дифференциаллаш ва интеграциялашга ёрдам беради. Лекин бунда ҳам ўзига хос муаммолар пайдо бўлади, хусусан, диверсификациялаш натижасида таълим турлари ва шакллари орасида тарқоқлик ҳолати юзага келади. Шунинг учун таълим жараёнини тизимли, узвий ва изчил амалга ошириш учун умумий ўқув жараёнини стратегик лойиҳалаш зарурияти юзага келади. Бу заруриятни қондириш учун эса, рақамли таълим муҳитида ўқув жараёнини стратегик лойиҳалаштиришга мўлжалланган “Instructional design” воситаларидан фойдаланиш мумкин.

“Instructional design” атамаси ўзбек тилида “педагогик дизайн”, яъни “кўрсатмалар ишлаб чиқиш дизайни” маъносини билдиради. Педагогик дизайн атамаси педагогика ва дидактикада янги йўналиш бўлиб, кейинги йиллари унинг назарий ва амалий жиҳатларининг аҳамияти ортиб бормоқда. Мавжуд тажрибаларда педагогик дизайн рақамли таълим муҳитида масофавий ва аралаш таълим жараёнини ташкил этишда юқори самарадорликка эришишга хизмат қилиши таъкидланган.

Илмий-назарий манбаларда педагогик дизайн тушунчаси турли хил нуқтаи назарлардан ифодаланган. Жумладан, Т.В.Беленконинг тадқиқот ишида “педагогик дизайннинг асосий мақсади таълим жараёни мақсадларига эришиш учун ўқув жараёнини пухталиқ билан ишлаб чиқиш, ушбу мақсадларга самарали эришиш учун шароит яратиш ва натижаларини доимий таҳлил қилишдан иборатлиги, “рақамли ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда педагогик дизайн – бу ўқув жараёнининг ҳар бир иштирокчиси томонидан режалаштирилган натижага эришишга қаратилган таълим тадбирларини лойиҳалаштириш ва ривожлантириш жараёни” эканлиги қайд этилган [2].

М.В.Моисеева, М.Ю.Бухаркина, М.Нежурина, Е.С.Полатлар томонидан педагогик дизайн – таълим эҳтиёжлари ва мақсадларини таҳлил қилишдан бошлаб, бу эҳтиёжларни қондириш учун ўқитиш тизимини ишлаб чиқишгача барча жараёнларни қамраб олиши; педагогик дизайн таълимнинг турли ташкилий шакллари ва методларининг барча диапозонини қамраб олиши; педагогик дизайн жараён сифатида ўқитишнинг юқори сифатини таъминлаш учун педагогик назариялардан фойдаланган ҳолда педагогик спецификацияни тизимли ишлаб чиқишга қаратилганлиги таъкидланади [4].

Мазкур йўналишдаги таҳлиллар натижасидан кўриш мумкинки, педагогик дизайн компонентлари айнан рақамли таълим муҳитида ўқув жараёнини самарали ташкил этишга хизмат қилиши таъкидланган. Жумладан, рақамли таълим муҳитида таълим олувчининг узлуксиз ва изчил таълим олишга диққатини тортиш, электрон таълим ресурсларини замон талаблари асосида жорий этиш, рақамли технологиялар асосида тескари алоқа қилиш ва баҳолашда самарадорликка эришишга хизмат қилиши қайд этилган.

Мазкур илгари сурилган концептуал ғоялар ва илмий-назарий асосланган хулосаларга асосланган ҳолда муаллиф томонидан олиб борилган тадқиқотлар давомида масофавий ва аралаш малака ошириш жараёнини рақамлаштирилган педагогик дизайн

воситаларида стратегик лойиҳалаштириш механизми ишлаб чиқилди [3; 27-б]. Ушбу манба орқали таъкидланган механизмнинг мазмун-моҳияти, хусусиятларини батафсил таҳлил қилиш мумкин.

Умуман олганда, механизм рақамли таълим муҳиtida малака ошириш даврийлиги стандарти, турлари ва даражалари, интеграциялашган шароитда масофавий ва аралаш малака ошириш жараёнини рақамлаштирилган педагогик дизайн воситаларида – бирламчи таҳлил, мақсадли режалаштириш, вариатив ишлаб чиқиш, интеграциялашган амалиёт, цикли баҳолаш босқичларида стратегик лойиҳалаштиришга имкон беради. Бу айнан рақамли дидактиканинг муҳим компонентлари сифатида масофавий ва аралаш малака ошириш жараёнини самарали лойиҳалаштириш орқали манзилли натижаларга эришишга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Inncheon declaration / Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea).
2. Беленко Т.В. Формирование готовности будущего учителя к индивидуализации обучения школьников средствами педагогического дизайна: Дис. ... канд. пед. наук. – Белгород. 2020. – 235 с.
3. Ибраймов А.Е. Прокуратура органлари ходимларининг малакасини оширишни масофавий ва аралаш шакллар асосида такомиллаштириш (рақамлаштирилган педагогик дизайн воситалари мисолида) // автореф. Пед. фан. доктори. – Тошкент. 2022 й. 71 бет.
4. Моисеева М.В, Бухаркина М.Ю, Нежурина М.И, Полат Е.С, Интернетобучение: технологии педагогического дизайна. – М., 2004. – 216 с.

RAQAMLI TA'LIMDA AHOLINI FAVQULODDA VAZIYATLARDA HARAKAT QILISHGA TAYYORLASH JARAYONINI TASHKIL ETISH

Xusanova Sumbul Islamovna

O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasi huzuridagi Fuqaro muhofazasi instituti “FVDT boshqarish va rejalashtirish” kafedrası professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10979266>

Аннотация: Мақолада аҳолини фавқулудда вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрлашда рақамли таълим муҳитини яратиш ўқитишнинг самарали йўналиши сифатида ўрганилган. Янги ва замонавий ахборот технологияларини қўллаш орқали аҳолини фавқулудда вазиятларда тўғри ҳаракат қилиш кўникмаларини сезиларли даражада оширишга эришилади.

Калит сўзлар: фавқулудда вазият, ўқув жараёни, таълим муҳити, виртуал воситалар, хавфсизлик қоидалари, аҳолини тайёрлаш.

Аннотация: В статье рассматривается создание цифровой образовательной среды для подготовки населения к действиям в чрезвычайных ситуациях как эффективное направление обучения. Использование новых и современных информационных технологий значительно повысит способность населения правильно действовать в чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, образовательный процесс, образовательная среда, виртуальные инструменты, правила безопасности, подготовка населения.

Abstract: The article considers the creation of a digital educational environment to prepare the population for emergency situations as an effective field of study. The use of new and modern information technologies will significantly increase the ability of the population to act correctly in emergency situations.

Key words: emergency, educational process, educational environment, virtual tools, safety rules, public training.

Жаҳон таълими амалиётида фавқулудда вазиятларнинг олдини олиш, зарарли оқибатларини камайтириш, хавфли вазиятларда тезкор ҳаракат қилиш чораларини мақсадли ва манзилли қўллашга айниқса, алоҳида эътибор қаратилмоқда. Аҳолида табиий ва техноген турдаги фавқулудда вазиятларда ҳаракатланишга доир ҳаёт хавфсизлиги кўникмаларини ривожлантиришга ҳозирги таҳликали замонда ижтимоий зарурат сифатида ёндашилмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Барқарор ривожланиш кун тартиби”да жаҳон миқёсида инсонларнинг бехатар яшаш даражасини таъминлаш чоралари белгилаб берилганлиги [4], таълим мазмунига ҳаётда узлуксиз равишда хавфсиз яшашга ўргатишга йўналтирилган мавзуларни сингдиришни тақозо этмоқда.

Таълим оловчиларда ҳаёт хавфсизлиги кўникма ва малакаларини шакллантиришга йўналтирилган фанлар, машғулотларни интегратив ўқитишда ҳудудий ҳамда мавсумий хусусиятларни инобатга олишни талаб этади. Бу борада таълим жараёнида реал ва имитацион таълим муҳитини яратиш, хавфсиз ҳаётий фаолият траекториясини моделлаштиришнинг педагогик имкониятларини аниқлаштириш долзарб аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонунида: “Аҳолини мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, профессионал ва олий таълим ташкилотларида, ишлаб чиқаришда ҳамда яшаш жойида фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга ўргатиш умумий ва мажбурийдир” [1], - деб таъкидланганлиги, Тараққиёт стратегиясида “атроф-табиий муҳит, аҳоли саломатлиги ва генофондига зиён етказадиган фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш тизимини такомиллаштириш” [2], масаласининг қўйилганлиги таълим жараёнида “Ҳаётий фаолият хавфсизлигини”ни ўқитиш тизимини такомиллаштириш эҳтиёжини юзага келтирди.

Содир бўлган бахтсиз ҳодиса, фавқулодда вазиятларнинг келиб чиқиш сабабларини таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг 80%га яқини инсон фаолияти билан боғлиқ эканлигининг гувоҳи бўламиз. Фавқулодда вазиятларда қурбон бўлганларнинг 40%дан ортиғи табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар шароитига тўғри баҳо бера олмаслиги, айниқса мазкур шароитда тўғри ҳаракат қилиш йўллари топа олмаслиги оқибатида ҳаётдан қўз юммоқда.

Шу боис, ҳар бир инсоннинг хавфсиз хатти-ҳаракати ва тайёргарлик даражасини ривожлантириш фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларнинг салбий оқибатларини камайтиришнинг ҳал қилувчи омиллари ҳисобланади. Шунингдек, инсон ҳаёт хавфсизлигини таъминлаш жараёнида инсон омилини инобатга олмаган ҳолда, аҳолининг билим ва малакасини шакллантиришга эришиш мумкин эмас [5].

Табиийки, бу инсонни ўз фаолиятидаги табиий, техноген, экологик ва бошқа турдаги барча хавфли омиллардан ҳимояланишни илмий асосда ташкил этишни талаб этади.

Таҳлилларга кўра, тинчлик ва ҳарбий даврдаги фавқулодда вазиятлар шароитида аҳолининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича кўп йиллик тажрибалар шуни кўрсатадики, бирорта мамлакат йирик қўламдаги табиий офатлар ва техноген ҳалокатларда аҳоли ва ҳудудларнинг тезкор муҳофазасини таъминлаш, етарли миқдорда малакали кутқарув тузилмаларни ташкил этиш тизимини яратиш ва уни тўлиқ жанговар ҳолатда ушлаб туриш имкониятига эга эмас [7].

Дунёнинг турли мамлакатларидаги йирик қўламдаги табиий офатлар ва ҳалокатларнинг (зилзила, цунами, сел-сув тошқини, кўчки ва ҳ.к.) оқибатларини бартараф этиш тажрибасидан келиб чиқиб айтиш керак-ки, уларнинг оқибатларини юмшатишнинг ягона ечими – фуқароларнинг тайёргарлигини оширишдир. Буларнинг барчаси кундалик фавқулодда ҳодисаларга ҳам тегишлидир.

Ушбу вазифаларни самарали амалга ошириш мақсадида қуйидаги йўналишларда илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда:

-мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчилари – доимий равишда мактабгача таълимнинг давлат талаблари ва ўқув дастурларига мувофиқ таълим-тарбия жараёнида фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва унинг оқибатларига оид муаммоли вазиятли ўйинлар ва машғулотларда;

-умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчилари - ўқув йили давомида, умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига мувофиқ, фавқулодда вазиятлардан

муҳофазаланиш бўйича дарсларда, шунингдек, ҳудудий Фавқулудда вазиятлар бошқармалари Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги ўқув марказларида;

- ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасалари ўқувчилари ва олий таълим муассасалари талабалари - ўқув йили давомида, - ўрта махсус, касб-ҳунар таълим ва олий таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига мувофиқ, Ҳаётий фаолият хавфсизлиги дарсларида, аҳолини ишлаб чиқаришда ҳамда яшаш жойида Интернет жаҳон ахборот тармоғида фавқулудда вазиятлар ва унинг оқибатларидан муҳофазаланишга оид маълумотлардан фойдаланиш, мобил иловалар, шунингдек, миллий электрон платформа орқали малака ошириш ва қайта тайёрлаш курсларида, шунингдек, ҳудудий ўқув марказларида тайёргарликдан ўтказиш [6].

Бу ишларни тизимли амалга ошириш учун аҳолининг барча қатламини фавқулудда вазиятлардан муҳофаза қилиш бўйича ўқитиш ва тайёргарликдан ўтказиш узлуксиз ва комплекс равишда олиб борилиши ҳамда миллати, ёши, фаолият тури ва бошқа омиллардан қатъи назар ўқитиш ва тайёргарлик жараёнида аҳолининг барча тоифаси қамраб олиниши назарда тутилди [3].

Белгиланган вазифаларни ҳал этиш мақсадида, биринчи босқичда таълим йўналишларининг асосий негизини очиб беришга қаратилган таълим дастурлари шакллантирилди. Иккинчи босқичда инновацион ёндашувлар асосида таълим тизимларида ахборот-технологияларидан фойдаланишнинг энг самарали усуллари аниқланди ва Фуқаро муҳофазаси институтида аҳолини фавқулудда вазиятларда ҳам тўғри ҳаракат қилишга амалий жиҳатдан тайёрлашга мўлжалланган интерактив ўқув хоналаридан иборат комплекс “Фавқулудда вазиятлар симуляция маркази” ташкил этилди.

Фуқаро муҳофазаси институти республика ва вилоят миқёсидаги ташкилотлар раҳбарлари ва фуқаро муҳофазаси йўналиши бўйича масъул мутахассислари, шунингдек, туманлар ва шаҳарлар ҳокимлари ва уларнинг ўринбосарларини аҳолини ва ҳудудларни фавқулудда вазиятлардан муҳофаза қилиш, фуқаро муҳофазаси ҳамда сафарбарлик тайёргарлиги йўналиши бўйича малака оширишга мўлжалланган бўлиб, мазкур марказга ташриф буюрган тингловчи даставвал ўзининг фавқулудда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш соҳасида бошланғич билимини синаб кўради, марказда тайёргарликдан ўтгач, қайта тест синовини топширади ва ўзлаштириш даражаси, амалий кўникмага эга бўлганлигини баҳолаш имконига эга бўлади.

1-расм. Зилзилани симуляция қилиш қурилмасида амалий машғулот жараёни

Зилзилани симуляция қилиш қурилмаси табиий зилзилага тенглаштирилган бўлиб, кучланиши Рихтер шкаласи бўйича М 7 зилзилани ҳосил қила олади. У горизонтал тебранма ҳаракат ва вертикал силкинишларни амалга оширади бундай вазиятда тингловчилар ҳаракат қилиш қоидаларига риоя қилишлари керак. Натижада тингловчилар зилзиладан олдин, зилзила вақтида ва зилзиладан кейин тўғри ҳаракат қилиш бўйича амалий кўникмага эга бўлишларига эришилади.

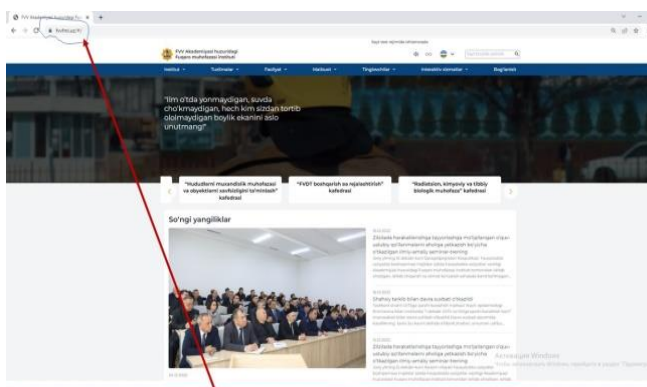
2-расм. Техноген вазиятлар ва ёнғинни симуляция қилиш хоналарида виртуал воситалардан фойдаланиш

Мазкур босқични амалга оширишнинг усулларида бири сифатида виртуал таълим муҳитини яратиш, яъни реал вазиятга яқин моделлаштирилган виртуал дастурий таъминот комплексини ҳамда ўқув жараёнида интерактив ўз-ўзини ўқитишни таъминлашга қаратилган таълим платформаларини яратиш белгилаб олинди. Виртуал таълим жараёнида 3Д анимациялардан фойдаланиш орқали таълим олувчиларда вазиятни баҳолай олиш, қарор қабул қилиш ва улар содир бўлганда тўғри ҳаракат қилиш кўникмалари ҳосил бўлади.

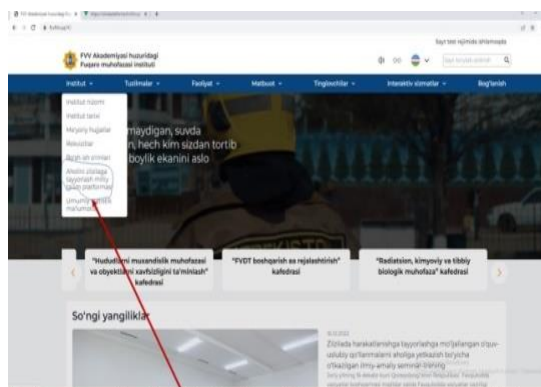
Сўнгги йилларда Инновацион ривожланиш вазирлиги билан ҳамкорликда белгиланган мақсадли вазифаларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган илмий амалий ва инновацион лойиҳалар муваффақиятли бажариб келинмоқда.

Хусусан, “Аҳолининг барча қатламини зилзиладан олдин, зилзила вақтида ва зилзиладан сўнг тўғри ҳаракат қилишга мустақил ўргатиш учун мўлжалланган мобиль илова” яратилди ва амалиётга жорий этилди. Ушбу онлайн таълим платформасининг асосий мақсади аҳолининг барча қатлами учун зилзиладан аввал, зилзила вақтида ва зилзиладан сўнг ҳаракатланишни ўргатиш тизими учун дастурий таъминотни яратиш ва уни вэб-технологиялар асосида амалиётда қўллашдан иборат.

Миллий таълим платформасига кириш қўйидаги линк орқали амалга оширилади

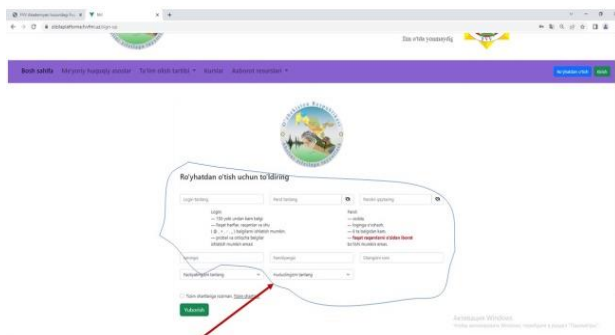

1-qadam. fvmi.uz saytiga kirasiz

2-qadam. “Institut” bo‘limidan “Aholini zilzilada harakat qilishga tayyorlash milliy ta’lim platformasi”ga kirasiz

Платформадан фойдаланиш учун биринчи навбатда <Рўйхатдан ўтиш> бандига кирилади

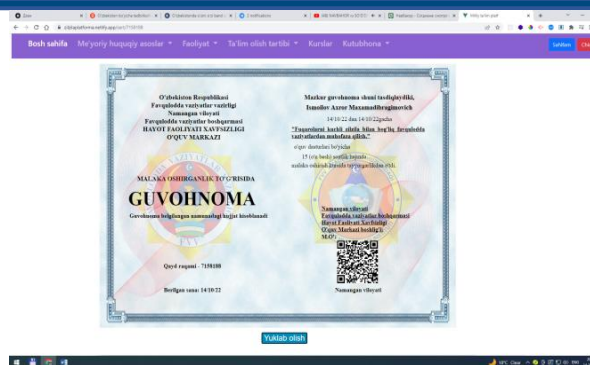
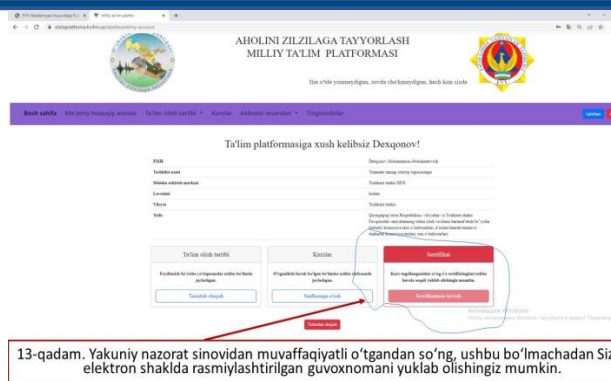
4-qadam. “Ro‘yxatdan o‘tish uchun to‘ldiring” bo‘limida o‘zingiz uchun “login” va “parol” yarating hamda o‘zingiz haqidagi ma’lumotlarni kiriting.

3-qadam. Milliy elektron platformaning “Ro‘yxatdan o‘tish” bo‘limiga kirasiz

Курсни тўлиқ ўзлаштириб бўлгандан сўнг олинган билим ва кўникмаларини синаш учун якуний назорат топшириш мумкин

“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel

Фойдаланувчи тестни мувофақиятли топширгандан сўнг, сертификат олиш имкони берилади. Бунинг учун фойдаланувчи саҳифасига ўтиб сертификатни юклаб олиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида реал ва имитацион таълим муҳитини яратиш таълим олувчилар диққатини жалб қилиш, мавзуга кизиқиш уйғотиш, сюжетли ҳикоя, персонажли анимациялардан фойдаланган ҳолда дарс самарадорлигини ошириш, мавзунини таълим олувчилар хотирасида узоқ вақт сақланишига ёрдам беради. Рақамли таълим муҳитида аҳолини фавқулдда вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрлаш жараёнини ташкил этиш таълим олувчиларда фавқулдда вазиятларни олдини олиш, улар содир бўлганда оқилона қарор қабул қилиш ва тўғри ҳаракат қилиш, ўзига ва атрофдагиларга ёрдам бериш кўникмасини ҳосил қилади ҳамда фавқулдда вазиятлар оқибатида жабрланувчилар сонини ва етиши мумкин бўлган зарар кўламини камайтиришга хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 17 августдаги ЎРҚ-790-сон “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулдда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни 25-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й.,

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 сентябрдаги 754-сон “Аҳолини фавқулдда вазиятларда ҳаракат қилишга ва фуқаро муҳофазаси соҳасида тайёрлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори.

4. Омаров М. М., Рамазанова З. Р., Шуайбова М. О. Безопасность жизнедеятельности: учебное пособие. Махачкала, 2016. 170 с.

5. Магомедов М. Г. Безопасное поведение личности как педагогическая проблема // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психологопедагогические науки. 2012. № 4 (21). С. 77-80.

6. Хусанова С.И. Узлуксиз таълим жараёнида ҳаёт хавфсизлиги асосларини ўқитишда ахборот технологияларининг роли/ Узлуксиз таълим/ 2021. №5.66-716.

7. Sustainable development agenda. www.un.org.

РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА “СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ”НИНГ ДИДАКТИК ИМКОНияТЛАРИ

Нурмуродов Жавохир Нурмурод ўғли

Катта ўқитувчи(PhD), Тошкент Ахборот технологиялари университети

nurmurodov1994@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980048>

Аннотация. Мақолада Сунъий интеллект воситалари ёрдамида талабаларнинг дарс жараёнини ўзлаштириши даражасини баҳолашда фойдаланиши усуллари келтирилган.

Калим сўзлар: Сунъий интеллект, дидактика, YOLOv5, EfficientDet.

I. Кириш

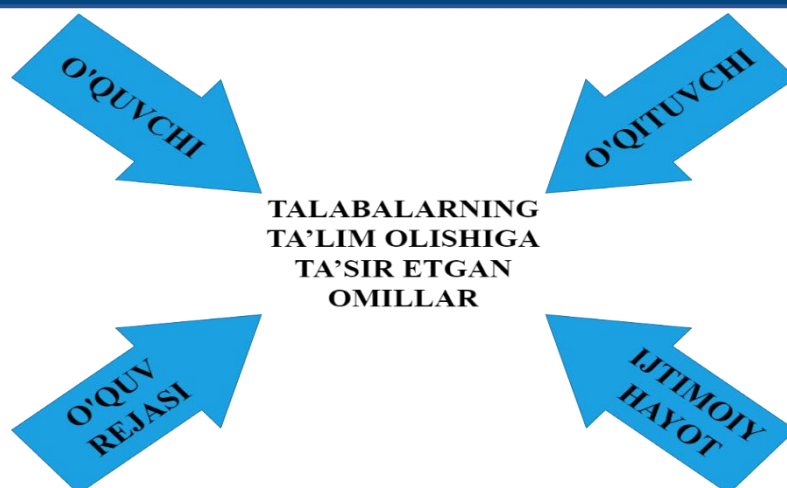
Бугунги кунда таълим соҳасида фан ва техниканинг сўнгги ютуқлари асосида ишлаб чиқилган аудио, видео, телекоммуникация ва информацион техника ва Сунъий интеллект технологияларининг қўлланилиши катта аҳамият касб этмоқда. Шунинг учун уларнинг дидактик имкониятлари билан танишиб чиқиш ва машғулотларда уларни қўллашни ўрганиш бўлажак ўқитувчилар учун уларнинг келажак фаолиятида катта ёрдам беради. Педагогика курсидан бизга маълум бўлганидек, дидактика, яъни грекча «didaktos» сўзидан олинган бўлиб, «таълим бермоқ» ёки «таълим назарияси» деган маънони англатишини эсга олишнинг ўзи kifoya. Дидактик воситалар бизга таниш, ҳаётимизда учрайдиган, ҳатто биз фойдаланиб юрган воситалар бўлиши мумкин. Шунга асосан Сунъий интеллект технологияларини таълимда дидактик воситалар ўрнида қўллаш имкониятларини кўриб чиқамиз.

II. Асосий қисм

Ҳозирги вақтда таълимга Сунъий интеллект воситаларининг кириб келиши ўқитиш жараёнини тубдан ўзгартирмоқда. Сунъий интеллект - бу одам каби фикрлаши ва ҳаракат қилиши учун компьютерга инсон ақлини симуляция қилиш. Сунъий интеллект инсон хатти-ҳаракатларини тақлид қилишга қаратилган. Сунъий интеллект турли соҳаларда, жумладан, таълимда кенг фойдаланиш мумкин. Таълим ҳар бир инсон ҳаётининг муҳим қисмидир. Талабалар учун таълим тизимини такомиллаштиришда дунё бўйлаб кўплаб ўзгаришлар қилинмоқда, улар ўқитиш усулидан тортиб ўқув дастурининг турига қадар. Сунъий интеллект деярли барча соҳаларда қўлланилаётган ва дунёни ўзгантираётган технологиядир. Таълимда сунъий интеллект ўқитиш, ўрганиш ва билим даражани баҳолаш учун янги эчимларни ишлаб чиқмоқда. Таълимдаги сунъий интеллект ўқитувчилар, талабалар, ота-оналар ва, албатта, таълим муассасалари учун мутлақо янги тушунча олиб киради. Ушбу мақолада биз талабаларнинг дарс жараёнини қандай ўзлаштирганлик даражасини баҳолаш дастурий алгоритминини ишлаб чиқамиз. Бунда биринчи навбатда билим олиш учун таъсир қилувчи омилларни ўрганиб чиқамиз.

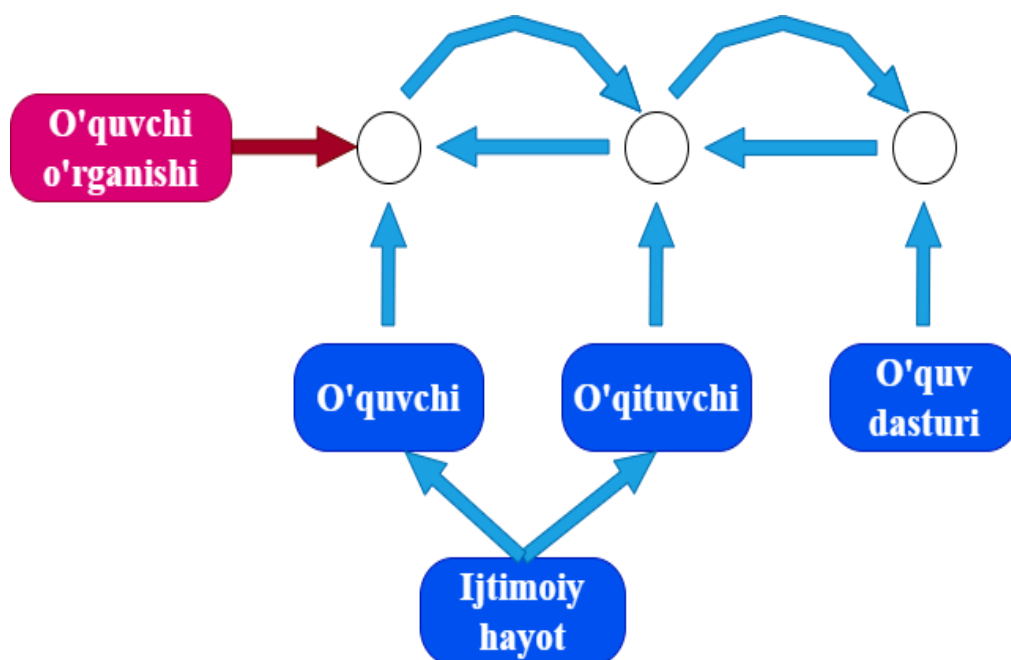
Таълим соҳасида талабаларнинг билим олишига таъсир этувчи омиллар. Ўқувчиларнинг сунъий интеллект ёрдамида ўқув жараёнига таъсир қилувчи омилларни аниқлаш зарур. Бундан мақсад ўқувчилар таълим олиши ва ўрганишини таҳлил қилган ҳолда, таълим сифатини янада яхшилаш муҳимдир. Ўқувчиларнинг ўқув жараёнига таъсир қилувчи кўплаб омиллар мавжуд. Булар ўқув жараёнига таъсир қилувчи тўртта асосий бўлимга бўлинган. Бу бўлимлар ўқувчилар, ўқитувчилар, ўқув режаси ва ижтимоий ҳаёт омилларидан иборат. Бу омиллар ўқув жараёнини тўғри амалга оширишга бевосита таъсир қилади.

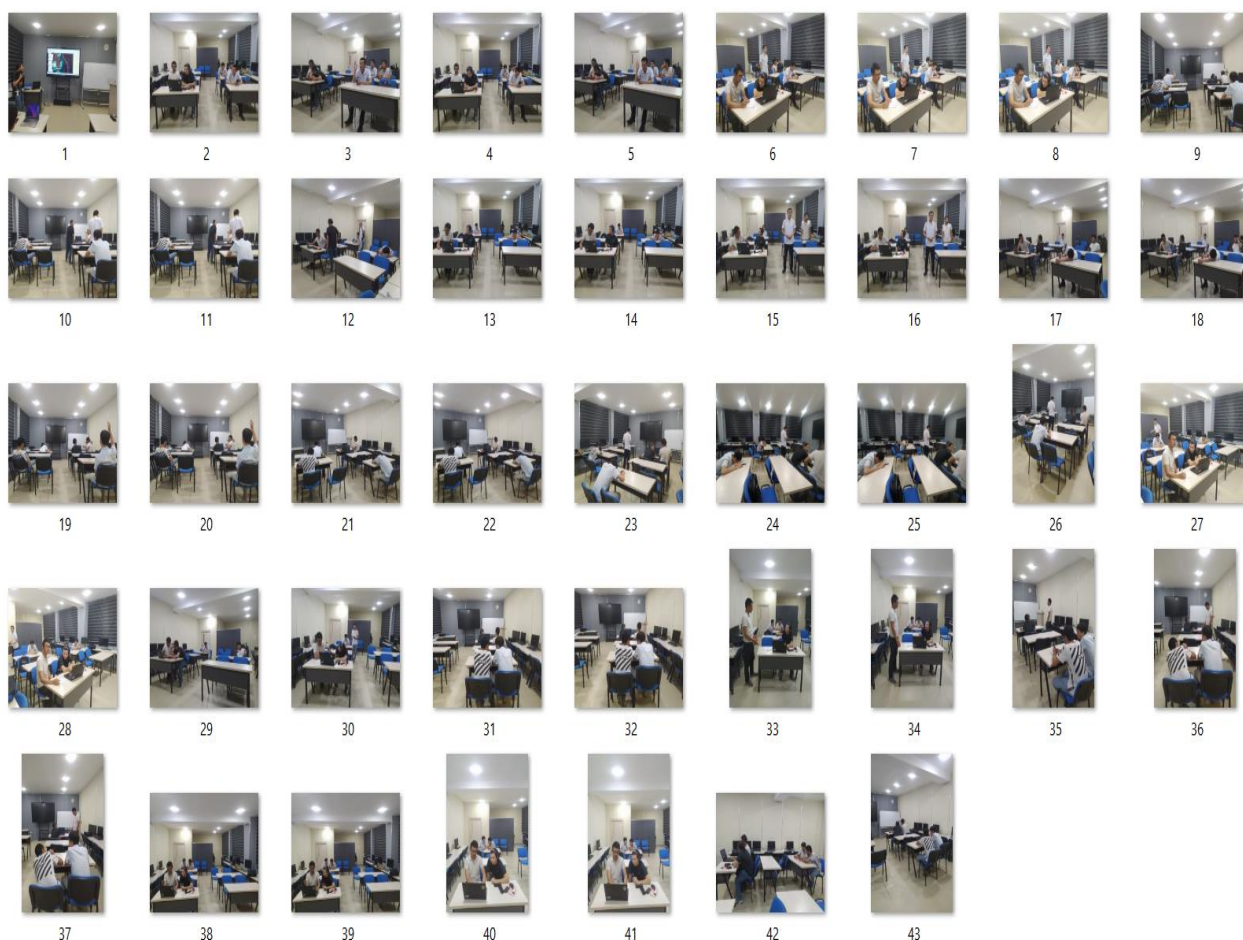
1-расм. Талабаларнинг таълим олиш жараёнига таъсир килувчи омиллар

Ўқувчиларнинг билим олишига таъсир этувчи омилларнинг бир-бирига таъсири. Ўқувчиларнинг билим олишига таъсир килувчи омиллар бир-бирига таъсир қилади. Ўқувчи омилига, ўқитувчига, ўқув дастурига ва ижтимоий ҳаётга бевосита таъсир қилади. Шу сабабли ўқувчининг ўқув жараёнини янада самарали амалга ошириш учун қолган уч омилнинг таъсирини эътиборсиз қолдириб бўлмайди.

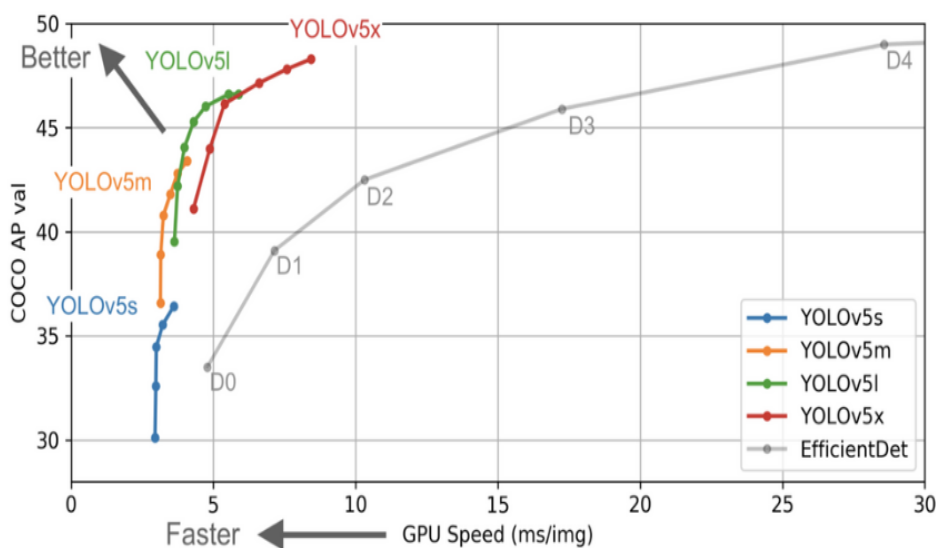
2-расм.

Ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини ўрганиш учун ўқув танланма йиғиш. Бу ишда ўқувчилар ўзлаштириш даражасини ўрганиш учун танланма сифатида тасвирлар олинган. Сабаби шундаки дастурий таъминот асосан тасвир ва видео тасвирлар асосида ишлайди. Яъни ўқувчиларнинг дарсларини ўзлаштириш даражасини ўрганиш ва таҳлил қилиш учун уларнинг дарсдаги ҳолатлари асосида аниқлашга ҳаракат қилинади. Бунда машинани ўқитиб олинади. Ўқитиш учун эса синф хоналарида ўқувчиларнинг дарс пайтидаги расмлари зарур бўлади. Ўқиб олиши учун синф хоналарида хонанинг ҳар хил нуқталаридан расмлар танланма (датасет) сифатида олинган.

3-расм. Ўқитиш (траининг) учун олинган ўқув танланма

Талабаларнинг билим даражасини аниқлаш дастурий технологияси. Диаграммада хулоса қилиш вақтига (X ўқи) нисбатан жуда самарали (Y ўқи) объект детектори модели ишлаб чиқилган. Дастлабки натижалар шуни кўрсатадики, YOLOv5 бошқа замонавий техникаларга нисбатан жуда яхши ишлайди. Расмда биз YOLOv5 нинг барча вариантлари EfficientDet- га қараганда тезроқ ишлашини кўришингиз мумкин. YOLOv5x тасвирларни EfficientDet D4 моделига қараганда бир неча марта тезроқ қайта ишлай олади.

4-расм. YOLOv5 тўртта асосий версияларининг аниқлик даражалари

5-расм. Талабаларнинг дарс жараёнини ўрганиш даражасини баҳолаш

Исми	Дарсга этибори	Савол жавоб	ўрганиш даражасини
Аброр	75 (%)	20/8	53 (%)
Зухридин	78 (%)	20/16	83 (%)
Хабиб	65 (%)	20/12	71 (%)
Хуршид	58 (%)	20/11	68 (%)
Жахонгир	63 (%)	20/14	78 (%)

1-жадвал. Талабаларнинг дарс жараёнини ўрганиш даражасини баҳолаш

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, талабаларнинг дарс жараёнини ўзлаштириш даражасини аниқлашда Сунъий интеллект технологияларини қўллаш, таълимда сифат даражаси ошишига хизмат қилади. Ўқувчиларнинг дарсларни қанчалик даражада ўзлаштириш олаётганликларини ўрганиб чиқиш ва уларга керакли маслаҳатлар ва йўналишлар бериш, таълим соҳасида бугунги кунда асосий мавзу ҳисобланади. Ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш мақсадида Сунъий интеллект усулларида фойдаланиб дастурий восита ишлаб чиқилди. Бу дастурий восита ўқувчиларнинг дарс давомидаги ҳолатларига қараб дарсни ўзлаштириши ва фаоллигини фоизларда аниқлаш асосида бирқанча натижаларга эришилди. 5-жадвалда ўқувчилар кўрсаткичлари иккита параметер асосида баҳоланди. Лекин ўқув жараёнидаги бошқа яна бир нечта омилларни ҳисобга олиш мумкин. Бунда ўқувчиларнинг ўзлаштириш жараёнини аниқлашни янада яхшилаш мумкин.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ НАГЛЯДНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ШАХМАТАМ В ШКОЛЕ

Камилова Аида Бахтиёровна

директор Негосударственного Общеобразовательного Учреждения “Eureka Education”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10979945>

Аннотация. В статье раскрываются методические особенности и возможности цифровых средств наглядности обучения. Представлены цифровые средства наглядности для обучения шахмат.

Ключевые слова. Цифровые средства обучения, шахматы, обучение, наглядность, учащиеся, методические особенности.

Аннотация. Мақолада ўқитишнинг рақамли визуал воситаларининг услубий хусусиятлари ва имкониятлари очиб берилган. Шахматни ўқитиш учун рақамли визуализация воситалари тақдим этилган.

Калит сўзлар. Рақамли ўқув воситалари, шахмат, ўқитиш, визуализация, талабалар, услубий хусусиятлар.

Качество образования в школе зависит от многих факторов: компетенции педагога, методического и материально-технического обеспечения, наглядных средств обучения, организации учебного процесса и др. В кластере этих факторов важное место занимает принцип наглядности, т.е. использование наглядных средств обучения. Важно чтобы учитель умел сочетать живое слово с образами, используя разнообразные технические средства обучения, которые обладают следующими методическими возможностями[1]:

- являются источником информации;
- разнообразят формы преподнесения учебной информации;
- повышают степень наглядности, конкретизируют понятия, явления, события;
- организуют и направляют восприятие;
- обогащают круг представлений учащихся, удовлетворяют их любознательность;
- наиболее полно отвечают научным и культурным интересам и запросам учащихся;
- создают эмоциональное отношение учащихся к учебной информации.

При умелом использовании средств наглядности происходит переход от чувственного восприятия к абстрактному мышлению в процессе познания. Наглядность в обучении позволяет формировать и развивать образное, абстрактное, визуальное, пространственное мышление учащихся, что облегчает им задачу восприятия, понимания, осмысления и усвоения учебного материала. Методические особенности цифровых средств наглядности обучения представлены на рис.1.

Все это достигается благодаря определенным методическим особенностям технических средств обучения: высокая информационная насыщенность, возможность преодолевать существующие временные и пространственные границы, возможность глубокого проникновения в сущность изучаемых явлений и процессов, реальность отображения действительности, выразительность, богатство изобразительных приемов, эмоциональная насыщенность.

В традиционной педагогике наглядность прежде всего это следующие средства обучения: таблицы, плакаты, схемы, стенды, диапозитивы, учебные диафильмы, кинофильмы, приборы-тренажеры, различные макеты и др., то есть они имеют статический характер и изменялись по мере развития техники и оснащения ими учебных заведений[2].

Развитие цифровых технологий вызвало трансформацию системы образования в целом и в частности принципа наглядности. Трансформация принципа наглядности была вызвана появлением новых цифровых технологий, интеллектуальных программ, которые способствуют эффективному переходу мысли ученика от конкретного к абстрактному, делают обучение более доступным, конкретным и интересным, развивают наблюдательность и мышление[3]. Таким образом с внедрением в обучение цифровых технологий, в частности Интернет ресурсов изменились виды наглядности и ее роль в обучении.

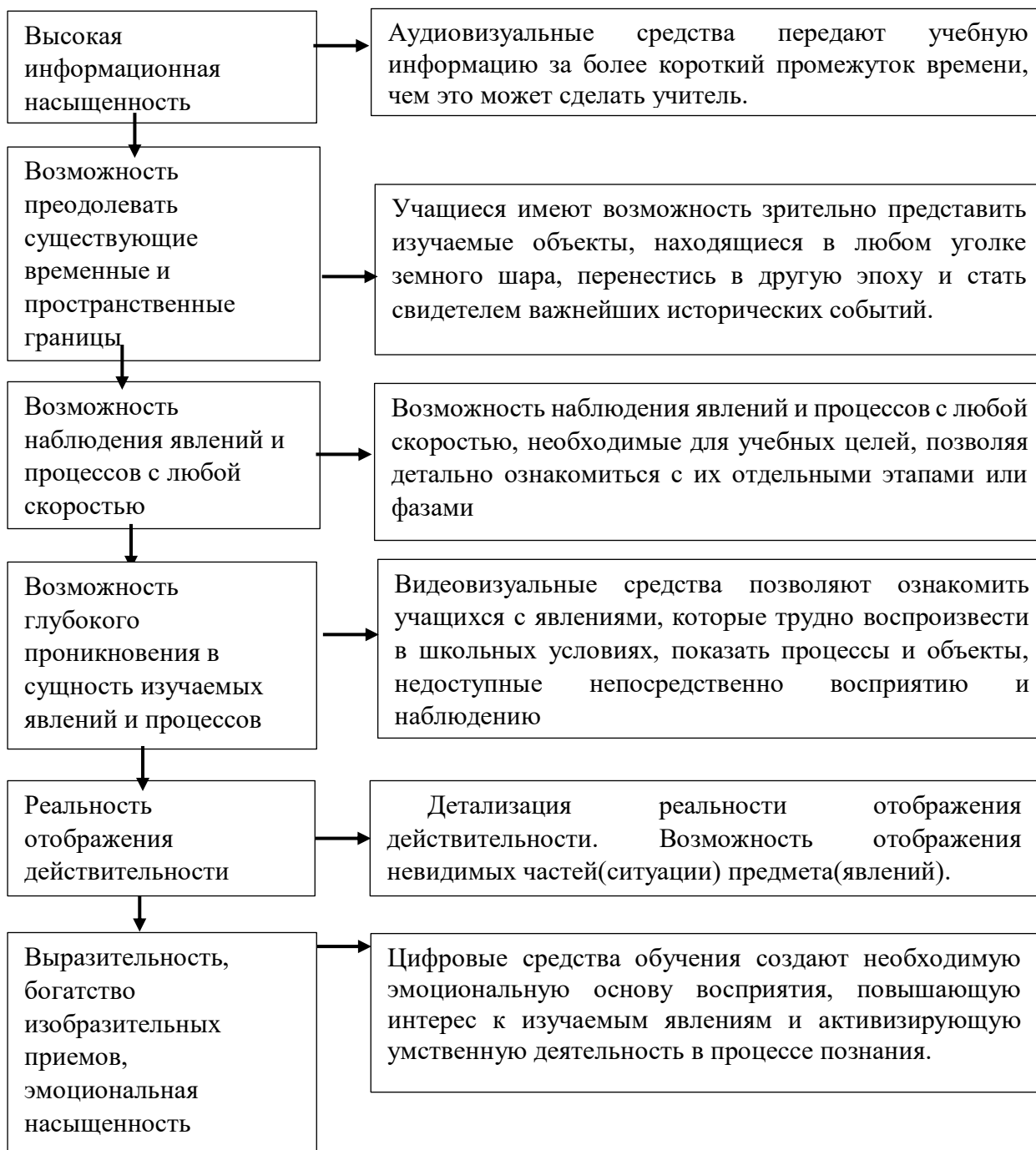

Рис.1. Методические особенности цифровых средств наглядности обучения

Главное изменение - это наглядные средства из характера статичности перешли в характер динамичности. Эти изменения позволили расширить методические возможности средств обучения(рис.2).

Современные цифровые средства обучения (ЦСО) расширяют возможности использования самых различных методов и приемов в работе с детьми с учетом их возраста, уровня развития и подготовленности. С любой категорией детей процесс воспитания и обучения с помощью ЦСО можно организовать не только интересно и полноценно с точки зрения информационной насыщенности, но и адекватно их возможностям.

Продemonстрируем, разработанные автором учебные видеоуроки для обучения шахматам[4]. Общий вид обучающей программы представлена на рис.2.

Рис.2. Общий вид обучающей программы

Данная обучающая программа эффективно используется при обучении шахматам во втором классе в общеобразовательных школах республики.

Рис.3. Видеоуроки

В заключении отметим, что результаты научных исследований по дидактике шахматной игры, подтверждают актуальность включения шахмат в школьную программу в качестве основного учебного предмета, следовательно цифровые средства обучения позволят более эффективно развивать познавательные, интеллектуальные, творческие способности детей.

REFERENCES

1. Костяев А. Е. Дидактические основы использования технических средств обучения в учебном процессе школы // Проблемы и перспективы развития образования в России. 2011. №12.
2. Ефремова Д. Д. Реализация принципа наглядности при изучении математики в старших классах средней школы: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2004
3. Махмудов А.Х., Анарбаева Ф. У. Рақамли таълимда педагогик технологияларни қўллаш имкониятлари //Development issues of innovative economy in the agricultural sector. – 2021. – С. 476.
4. А.Х.Махмудов, Ж.Н. Якубов, А.Б. Камилова, А.Т.Ахунжанов “ШАХМАТЫ Первый год обучения. [Текст]: учебно-методическое пособие для предмета «Шахматы» в общеобразовательных школа”.- Ташкент: Издательство “Nodirabegim”, 2021. - 96 с.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАГЛЯДНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Махмудов Абдулхалим Хамидович

доктор педагогических наук, профессор, заведующий отдела УзНИИПН им.Кари Ниязи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980034>

Аннотация. В статье раскрываются дидактические аспекты обеспечения наглядности обучения в цифровой среде. Представлена трактовка наглядности в педагогических исследованиях.

Ключевые слова. Дидактика, аспекты, цифровые средства обучения, образовательная среда, учащиеся, методические особенности.

Аннотация. Мақолада рақамли муҳитда ўрганишнинг кўринишини таъминлашниги дидактик жиҳатлари очиб берилган. Педагогик тадқиқотларда кўринишнинг талқини келтирилган.

Калит сўзлар. Дидактика, рақамли технолоия, методика, ўқув воситалари, таълим муҳити, талабалар, услубий хусусиятлар.

Если говорить о построение дидактики как науки, то можно утверждать, что принцип наглядности является одним из базовых принципов обучения. В соответствии с принципом наглядности обучение строится на конкретных образах, непосредственно воспринимаемых обучающимися[1]. Таким образом происходит переход от чувственного восприятия к абстрактному мышлению в процессе познания. Наглядность в обучении позволяет формировать и развивать образное, абстрактное, визуальное, пространственное мышление учащихся, что облегчает им задачу восприятия, понимания, осмысления и усвоения учебного материала.

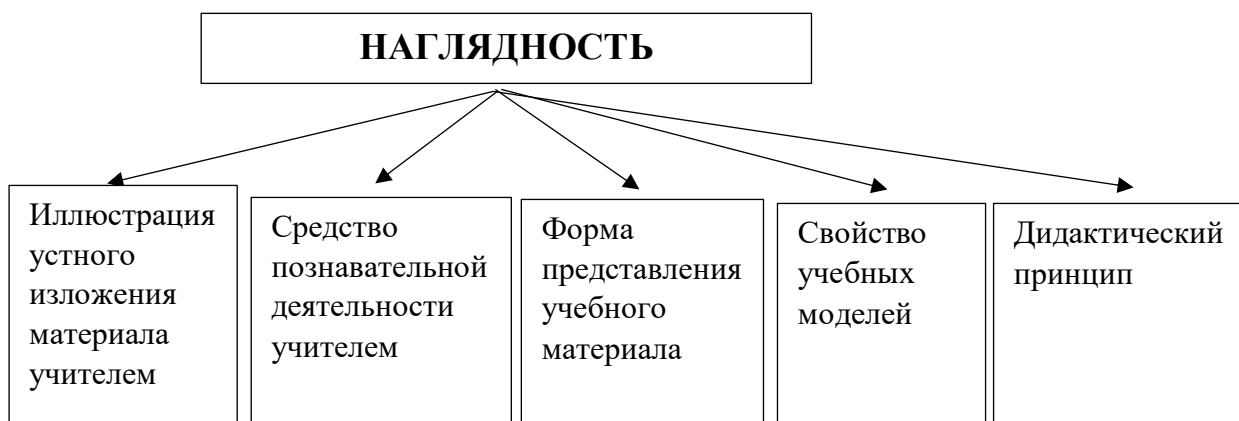

Рис.1. Трактовка наглядности в педагогических исследованиях

В традиционной дидактике наглядность прежде всего средства обучения: таблицы, плакаты, схемы, стенды, диапозитивы, учебные диафильмы, кинофильмы, приборы-тренажеры, различные макеты и др., то есть они имеют статический характер и изменялись по мере развития техники и оснащения ею учебных заведений.

Развитие цифровых технологий вызвало трансформацию системы образования в целом и в частности принципа наглядности. Трансформация принципа наглядности была

вызвана появлением новых цифровых технологий, интеллектуальных программ, которые способствуют правильному переходу мысли ученика от конкретного к абстрактному, делают обучение более доступным, конкретным и интересным, развивают наблюдательность и мышление [1]. Таким образом с внедрением в обучение цифровых технологий и появлением возможности использовать с образовательной целью ресурсы интернета изменились виды наглядности и ее роль в обучении.

Главное изменение - это наглядные средства из состояния статичности перешли в состояние динамичности. Эти изменения позволили расширить дидактические возможности средств обучения. В начале информатизации школы(массовое внедрение в школу компьютеров) чаще всего в качестве наглядности использовались статичные рисунки, схемы и диаграммы, то в эру цифровизации в учебном процессе появляются динамические модели.

Возможность управления учителем/учеником изображением на экране(задавать вопросы, менять условия, давать зрительные подсказки, и т.д.), увеличивает потенциал наглядных пособий в качестве проблемных(обучающих) материалов, стимулирует поисковую деятельность учеников. К функциям иллюстрирование наглядных средств обучения добавляется поисковая функция.

С помощью цифровых технологий стало возможным иллюстрировать условие текстовых задач не только статической картинкой, но и в динамике. Задачи на движение становятся более понятными, если их сюжет оживает.

С использованием цифровых технологий значительно повышаются возможности создания фоновой наглядности. Здесь наглядность выступает как среда для организации нетрадиционных форм урока.

Разработанные цифровые средства наглядности обучения, в так называемых интерактивных динамических средах дают возможность проектировать, моделировать, проводить виртуальный эксперимент по теме урока. Благодаря разработке такого программного обеспечения появилась новая форма работы с наглядностью — наглядное моделирование. Его специфика в том, что происходит распознавание, анализ структуры модели, выявление взаимосвязей, свойств и закономерностей экспериментальным путем, что способствует более устойчивому запоминанию [2].

Появившиеся возможности экспериментирования с «ожившими» моделями в динамической среде ставят школьника в активную позицию, он становится не только созерцателем, а творцом и открывателем новых истин, при условии, что ему хватает теоретических знаний и общеучебных умений для постановки эксперимента, обобщения его результатов, формулирования выводов. Поэтому использование динамической среды в качестве одного из видов наглядности принесет неполный результат, если не будет гармонично сочетаться с приобретением теоретических знаний и умений. Работе с анимационными моделями необходимо учить, рассматривая разные стадии их использования — от простого созерцания анимированных изображений до самостоятельной постановки эксперимента. Используются данные программные средства при организации «открытия» новых истин, выдвижении гипотез после проведенного манипулирования с изучаемыми объектами, для организации проектной работы, выполнения творческих заданий.

В цифровых условиях происходит изменение способов работы с наглядными средствами обучения. В традиционной форме все ученики класса работали с одним

наглядным средством обучения, то с цифровыми средствами обучения каждый работает индивидуально со своим изображением на экране в собственном темпе. С одной стороны, так более полно реализуется принцип индивидуализации обучения[3].

Наряду с многими положительными аспектами цифровых средств наглядности имеются и проблемные стороны, в частности, педагогу очень сложно сосредоточить внимание всех учеников одновременно, объяснить каждому об имеющихся возможностях различных ресурсов интернета и выбрать подходящие для решения той или иной образовательной задачи[4].

В эпоху цифровизации педагог, с одной стороны, экономит время и средства на создании наглядности для урока или внеклассного мероприятия, получает массу виртуальных инструментов для создания более качественного продукта (наглядности), но, с другой стороны, у него появляются новые задачи, связанные с необходимостью ознакомления обучающихся с правилами создания различных наглядных пособий в виртуальной среде и работе с ними.

REFERENCES

1. Ефремова Д. Д. Реализация принципа наглядности при изучении математики в старших классах средней школы: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2004.
2. Ненартович М. В., Новик И. А. О теоретико-методологических основаниях проблемы использования наглядного моделирования при обучении учащихся курсу алгебры // Матэматыка. 2017. No 4. С. 21–31
3. Махмудов А. Х., Анарбаева Ф. У. Рақамли таълимда педагогик технологияларни қўллаш имкониятлари //Development issues of innovative economy in the agricultural sector. – 2021. – С. 476.
4. Махмудов А. Х., Абдурахмонов З. Б. Таълимда замонавий рақамли технологияларидан фойдаланишнинг ютуқлари ва муаммолари //Academic research in educational sciences.–2021.–Т. 2.–№. CSPI conference 3.– С. 97-99.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ В СРЕДНЕЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Эгамбердиев Сардор Собитович

Старший преподаватель кафедры точные науки института ISFT

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10979235>

Аннотация. *Сегодня развитие цифровых технологий получило массивный масштаб, и мы сталкиваемся с этим во всех аспектах нашей жизни. У более чем 4-х миллиардов земного шара имеется доступ к мировой паутине и, по оценкам, почти каждый житель нашей планеты имеет какое-либо мобильное устройство, причем половина из них - смартфоны. Данное развитие повлияло на то, как люди взаимодействуют с другими людьми, узнают новости и видят мир вокруг себя. Особенно это касается процесса обучения, которое сегодня из традиционного трансформировалось в цифровое.*

Ключевые слова: *Электронная доска, интерактивная панель, интерактивный дисплей, приложения, программа, цифровизация, математическая грамотность.*

Целью данной статьи является выявление наиболее актуальных и перспективных приложений и технологий в процессе обучения математики в среднее специальных образовательных учреждениях.

Одним из таких примеров актуальной цифровизации обучения являются электронные доски. Сегодня почти в каждом общеобразовательном и высшем учебном заведении нашей республики имеются как минимум несколько интерактивных панелей (интерактивные дисплеи/электронные доски). С помощью данного устройства преподаватель может гораздо быстрее и более наглядно взаимодействовать с учащимися, чем с помощью традиционной доски. А имея доступ к интернету открываются безграничные возможности для обучения. Далее речь пойдет об использовании одного из наиболее полезных устройств электронной доски и приложений для данного устройства.

Использование электронной доски особенно важно в процессе обучения математики. Так как, математика обычно излагается скучно и сухо. Данный девайс же позволяет учащимся самим строить графики функций меняя переменные, смотреть различные решения уравнений, строить трехмерные геометрические фигуры, а также сечения в них и т.д. То есть, в классе(группе) где имеется электронная доска учащиеся активно участвуют в учебном процессе. Это также делает учебный процесс более приятным. Учащиеся (студенты) с удовольствием будут приходить на занятия, решать задачи, получают игровые награды и будут играть в этой веселой системе поддержки обучения. Во время такой игры они будут развивать свою математическую грамотность.

Язык математики универсален, а значит мы можем использовать мировой опыт лучших математических приложений. Улучшайте контент уроков с помощью лучших программ для изучения математики, идеально сочетающихся с вашей электронной доской и персональными устройствами учащихся, благодаря открытой Android платформе. Вы сразу заметите изменения в поведении вашего класса.

Одну из главных ролей при обучении с помощью электронной доски играют приложения. Так как сегодня с их помощью мы можем значительно облегчить и ускорить процесс обучения. Далее будут описаны наиболее эффективные приложения, используемые при обучении базовым математическим знаниям.

Photomath – это мегапопулярное среди школьников и студентов приложение для решения математических задач. Принцип работы приложения: Вы наводите камеру на пример, уравнение, подкоренное выражение и после сканирования выбранной области, приложение даёт вам готовый ответ. В основном из-за чётко настроенного сканера, который позволяет при наведении камеры на пример, получать готовое решение в течение нескольких секунд. Степени, корни, уравнения, неравенства, алгоритм можно посчитать практически любой пример. Помимо готового решения, вы получаете его детали, что очень важно для студентов и школьников. Если вам нужно вернуться к решению предыдущего задания, вы легко сможете найти 10 последних решений в истории. А вот с написанным вручную примерами, могут возникать определённые трудности, которые можно решить внесением исправлений вручную.

Desmos (графический калькулятор) – это одно из наилучших мобильных приложений для построения графиков функций, уравнений. Данное приложение позволяет строить любые функции начиная от прямых и парабол заканчивая производными и рядами Фурье. Принцип работы: Вы вручную вбиваете функцию либо уравнение, программа отображает графики в декартовой системе координат, позволяя ползунком либо вводом менять значения переменных и наблюдать онлайн за изменением рисунка. Есть функции масштабирования, построения графиков по точкам. Это крайне полезное приложение для наглядного понимания учащимися (студентами) функций и уравнений.

GeoGebra – это идеальное приложение, которое можно смело добавлять в арсенал для обучения как школьников так и студентов. Это уникальное приложение совмещает в одном месте создание графиков, электронных таблиц, геометрию, алгебру и теории вероятности. Но особенно эффективно будет его использовать на уроках геометрии. В приложении можно строить как 2-D так и 3-D геометрические фигуры, имеются готовые макеты фигур. Его даже можно использовать для уроков естественных наук. Попробуйте интерактивные функции с четкой детализацией изображений, чтобы научить ваш класс математике. Вам не нужно будет полагаться на некачественно нарисованные параболы или 2D-фигуры, предназначенные для представления 3D-изображений. С помощью интерактивной доски учащиеся смогут иметь более точное представление о решении поставленных задач. Функции GeoGebra включают: Умение строить графики и решать уравнение; Интерактивные геометрические конструкции и возможность взаимодействия с 3D-графикой; Функции 3D-графики; Статистический анализ в режиме электронной таблицы; Система компьютерной алгебры, решающая любое уравнение; Бесплатные задания, встроенные в приложение; Возможность хранить и делиться своими результатами

XSection – это приложение для построения сечений многогранников. Программа содержит более 100 готовых задач в 11 разделах- от простейших до настоящих головоломок. Встроенный мини-учебник и словарь геометрических терминов. Пошаговые подсказки и простое управление. Данный девайс является отличным тренажёром по стереометрическим задачам. Он обучает работе с изображениями многогранников, линий и плоскостей. Все задачи решаются без громоздких вычислений. Приложение содержит все необходимые сведения по теории, а забытые определения можно посмотреть в словаре. XSection – это отличная возможность для учащихся потренироваться перед контрольной или экзаменом. Программа не позволит построить невозможную фигуру, например, “пересечь” скрещивающиеся прямые (типичная ошибка при построении сечений на

бумаге). Лучший способ научиться решать математические задачи – это прорешать много задач.

По итогу использование данных приложений позволит значительно более углубленно понять принципы решения математических задач, суть и методы решения, принципы построения графиков функций и сами функции, построение геометрических фигур, сечения многогранников. Данные приложения являются крайне актуальными при обучении математики как в школе, так и в средне специальных учебных заведениях. Но одни лишь приложения не являются панацеей при изучении математики, в первую очередь нужно изучать теорию и закреплять практикой с использованием средств ИКТ.

Но особенно эффективными в использовании показали себя такие приложения как Google Forms и приложение Kahoot!.

Google Forms является простым инструментом для создания электронных тестов. Вместо того, чтобы тратить время на проверку тестов на бумаге, печать бумаги и сверку. Куда проще один раз заполнить таблицу с тестами. Отметить форму как тест, перемещать вопросы и программа всё сделает за вас. Покажет количество правильных и неправильных ответов, общий балл, оценку. Всё это крайне удобно, интерактивно и быстро. Сделав несколько таких готовых форм, можно не волноваться по поводу текущих и промежуточных контролей. У вас будет полная картина по группе, наиболее сложным вопросам и заданиям. И в любой момент времени вы можете поднять результаты и статистику имея лишь доступ к сети.

Что же касается приложения Kahoot! То данная программа делает всё тоже самое, что и гугл формы, но с одним лишь отличием тут больше интерактива, более красочное оформление и переходы. Это очень хороший способ отойти от традиционной формы обучения, при том задействовав учащихся в игру на скорость.

Закключение: Данные приложения активно использовались нами в процессе работы в специализированном академическом лицей при Филиале РГУ нефти и газа имени И.М. Губкина в городе Ташкенте и помогли достичь поступление выходцев академического лицея в высшие учебные заведения Республики и за рубеж 96%, ежегодно учащиеся лицея являются победителями различных олимпиад и конкурсов, что лишь свидетельствует о достойном уровне преподавания знаний и соответствии лицея статусу одного из образцовых Академических лице

REFERENCES

1. <https://ucheba.club.html>
2. “Цифровизация образования: от теории к практике” 2022г. Е.К.Герасимова
3. <https://www.litres.ru/book/elena-konstantinovna-geras/cifrovizaciya-obrazovaniya-ot-teorii-k-praktike-67878266/>
4. “Digital Education: Opportunities for Social Collaboration (Digital Education and Learning)” 2011th Edition, Kindle Edition
5. <https://link.springer.com/book/10.1057/9780230118003>
6. Система Макаренко: в чём её суть и как он к ней пришёл
<https://skillbox.ru/media/education/sistema-makarenko-v-chyem-eye-sut-i-kak-on-k-ney-prishyel/>

I- SHO‘BA: RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA
ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Rais: p.f.d., prof. Safarova R.G.,
Kotib: PhD, k.i.x. Koraxonova L.M.

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Р.Х.Джураев

УзНИИПН, д.п.н., академик АНРУз

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10977233>

Аннотация. *Применение информационных технологий отражает в какой-то мере ситуацию в системе образования в целом. Обеспечение сферы образования современной методологией и технологиями невозможно без внутренней готовности самих участников учебного процесса. Для того чтобы внедрение информационных технологий происходило с наибольшей отдачей, следует, на наш взгляд, уделить внимание качеству и целесообразности применения цифровых ресурсов.*

Ключевые слова: *информационные технологии, сфера образования, информационно-образовательного пространства, информационно-образовательного пространства.*

Abstract. *The use of information technologies to some extent reflects the situation in the education system as a whole. Providing the education sector with modern methodology and technologies is impossible without the internal readiness of the participants in the educational process themselves. In order for the implementation of information technologies to occur with the greatest impact, it is necessary, in our opinion, to pay attention to the quality and feasibility of using digital resources.*

Keywords: *information technology, education sector, information and educational space, information and educational space.*

Как и любое нововведение, цифровые образовательные ресурсы(ЦОР) вызывают неоднозначное отношение. Противники применения ЦОРов указывают на недостаточную техническую оснащенность учебных заведений, невысокий уровень владения информационными технологиями педагогов-практиков. Нельзя исключить и социальный аспект, так как далеко не все учащиеся могут получить доступ к компьютерам. Что же касается сторонников, за них говорит их педагогическая деятельность. Учитель, по их мнению, — это в первую очередь просветитель, новатор. Используя современные методы и технологии, они пытаются разнообразить учебный процесс. В отдельных случаях подобный фанатизм приводит к перенасыщенности уроков техническим сопровождением и, как результат, повышенной утомляемости учащихся. В таких условиях руководители общеобразовательного учреждения сталкиваются с необходимостью выбора стратегии развития отдельно по этому направлению.

Некоторые общеобразовательные школы одной из своих задач по повышению качества знаний считав создание единого информационно-образовательного пространства на основе активного внедрения новых подходов. В связи с этим увеличивается роль ЦОРов как средства интеграции. Проведение интегрированных уроков, например «иностраный язык и обществознание», «иностраный язык и информатика», «технология и информатика», позволяет в полной мере использовать навыки и умения. Особенно это

касается предмета «иностранный язык», где целью обучения является овладение коммуникативной компетентностью. На уроках информатики осуществляются межпредметные связи. Например, учащиеся во время уроков информатики в теме «Моделирование» решают задачи из других предметных областей (физика, математика, биология) с помощью пакета программ Microsoft Office. Повышение качества образования невозможно без личностно ориентированного подхода. Применение ЦОРов в этом качестве повышает мотивацию учащихся, позволяет использовать накопленный потенциал, выразить собственную индивидуальность.

В основе метода проектов лежит проблемный подход к организации учебной деятельности, являющийся первым и основным условием для развития критического и творческого мышления учащихся. Метод проектов предусматривает самостоятельную работу учащихся с большим объемом информации. Для ее оптимизации необходима предварительная обработка данных по проблемному вопросу, причем правильно организованный ЦОР позволит направить действия учащихся в нужное русло, не сковывая их инициативу.

Снять некоторые трудности в поиске информации помогает использование школьной медиатеки. Не секрет, что учащиеся в наше время мало читают: учебным дисциплинам сложно конкурировать с телевидением. Ресурсы учителя позволяют не только повысить интерес к предмету, но и возрождают любовь к чтению. На уроках ОБЖ используется электронный учебник. В начальной школе дети играют в обучающие компьютерные игры. Администрация использует в делопроизводстве базы данных.

Следует отметить качественное улучшение результатов учебной деятельности в классах, где по одному или нескольким предметам проводятся уроки с применением современных технологий.

Правильно организованный ресурс не только повышает мотивацию к обучению, но и учит работать с текстом.

Однако, побуждая преподавателей к деятельности по созданию ЦОРов, администрация часто сталкивается с вопросами: «Кому это надо?» и «Что мне за это будет?»

«Кому это надо?» Некоторые учителя не хотят сделать свои наработки достоянием общественности. Их опасения можно понять. В условиях жесткой конкуренции трудно говорить о соблюдении авторских прав, тем более в такой области, как методология. Возможно, преодолеть их нежелание поможет организация мастер-классов, где они получают признание коллег и почувствуют собственную значимость. Другая сопротивляющаяся категория — учителя с большим педагогическим стажем, добившиеся определенных результатов в своей практике. Наверное, нет смысла ломать выстроенную и годами выверенную систему, особенно если она жизнеспособна.

И все-таки, если говорить о дальнейшей модернизации, невозможно просто остаться на хорошем прежнем уровне. Меняются условия жизни — меняется система ценностей. К учителям предъявляются все более высокие требования, удовлетворить которые можно, используя такие современные достижения, как цифровые образовательные ресурсы. Преподаватели, занимающиеся разработкой ЦОРов, отмечают, что процесс их создания достаточно трудоемок и наукоемок. Однако их применение на практике позволяет в несколько раз снизить затраты времени на введение нового материала, с большей отдачей организовать проектную деятельность учащихся, проконтролировать промежуточный и конечный результат.

«Что мне за это будет?» Любая деятельность, связанная с творческим самовыражением, требует огромной отдачи и высокого профессионализма. Понимая значимость работы учителя по совершенствованию учебного процесса, администрация поощряет подвижников морально и материально. Также учителям предоставляется доступ в интернет, возможность использования компьютерных классов.

Однако следует отметить также и негативное влияние, оказываемое на здоровье учащихся. В настоящее время мы планируем тщательный мониторинг проведения уроков с использованием технических средств. Неоправданно частое обращение к компьютерам ведет к умственному и физическому переутомлению, потере интереса к другим видам деятельности, пассивному поведению на уроках. Необходимо проводить экспертизу разработанных учителями ЦОРов на методических объединениях с целью выявления недочетов.

Применение информационных технологий отражает в какой-то мере ситуацию в системе образования в целом. Обеспечение сферы образования современной методологией и технологией невозможно без внутренней готовности самих участников учебного процесса. Для того чтобы внедрение информационных технологий происходило с наибольшей отдачей, следует, на наш взгляд, уделить внимание качеству и целесообразности применения цифровых ресурсов. В условиях массовой коммуникации и глобализации современного информационного общества образование должно обеспечивать учащихся знаниями, которые помогут им определиться в дальнейшем.

В заключение хотелось бы подвести итог вышесказанному. Основная цель ЦОРов, по нашему мнению, — это формирование устойчивой мотивации через активное участие учеников и преподавателей в учебном процессе. Цифровые ресурсы позволяют успешно решать методические задачи. Обеспечить качественное улучшение результатов учебной деятельности можно только при разумном объединении накопленного методического опыта и современных технологий. Проведение интегрированных уроков, организация проектной деятельности, внеклассная работа повышают свою эффективность при использовании ИКТ. Информатизация школы является одним из требований социума, следовательно, невыполнение социального заказа приведет к утрате позиций учебного заведения, что неблагоприятным образом скажется на репутации.

REFERENCES

1. Уваров В.М., Силаков Л.А. Практикум по основам информатики и вычислительной техники. –М., Академия, 2005.
2. Гуляев Н.М. Мультимедийные образовательные проекты как один из способов развития творческого потенциала школьников // Материалы 19 межд.конф. «Применение новых технологий в образовании» 26.06.2008. Троицк.
3. Нардюжев В.И. Современные системы компьютерного тестирования // школьные технологии. -2002. №7 с. 44-56.
4. Огольцов Н.Н., Стародубцев В.А. Мультимедийные проекты как форма интеграции педагогических и информационных технологий // ж. Информатика и образование. 2001. -№ 1.

ЗАМОНАВИЙ ШАРОИТДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКАНИНГ МАҚСАД, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ФУНКЦИЯЛАРИ

Сафарова Роҳат Гайбуллаевна

ЎзПФИТИ, “Узлуксиз таълим психологияси ва педагогикаси” бўлими бошлиғи,
педагогика фанлари доктори, профессор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980428>

Аннотация. Ушбу мақолада рақамли дидактика, унинг мақсад ва вазифалари, ўзига хос хусусиятлари, ўқувчи ва талаба ёшларни узлуксиз ривожлантиришида рақамли дидактиканинг имкониятлари, рақамли дидактик жараёнларда таълим олувчиларни босқичма босқич узлуксиз ривожлантириши имкониятлари XXI аср кўникмалари ва компетенцияларини шакллантириши ҳамда ривожлантириши жараёнининг характери, хусусиятлари ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: рақамли таълим, дидактика, рақамли иқтисодиёт, жамият, техника, технология, ижтимоий тармоқлар, рақамли дидактика, ўқувчилар, талабалар, профессионал таълим, олий педагогик таълим, рақамли дидактиканинг мақсади, универсал кўникмалар, касбий компетенциялар, XXI аср кўникмалари, коммуникация.

Аннотация. В данной статье цифровая дидактика, ее цели и задачи, особенности, возможности цифровой дидактики в непрерывном развитии учащихся и обучающихся, возможности поэтапного непрерывного развития обучающихся в цифровых дидактических процессах, характер и особенности обсуждается процесс формирования и развития навыков и компетенций XXI века.

Ключевые слова: цифровое образование, дидактика, цифровая экономика, общество, техника, технологии, социальные сети, цифровая дидактика, учащиеся, студенты, профессиональное образование, высшее педагогическое образование, цель цифровой дидактики, универсальные навыки, профессиональные компетенции, навыки XXI века, коммуникация.

Abstract. In this article, digital didactics, its goals and objectives, features, the possibilities of digital didactics in the continuous development of students and students, the possibilities of stage-by-stage continuous development of students in digital didactic processes, the nature and features of the formation and development of skills and competencies of the 21st century are discussed.

Keywords: digital education, didactics, digital economy, society, technology, technology, social networks, digital didactics, students, vocational education, higher pedagogical education, the purpose of digital didactics, universal skills, professional competencies, 21st century skills, communication.

Бугунги кунда рақамли дидактикани ривожлантиришга бўлган эҳтиёж ҳар қачонгидан ҳам кучаймоқда. Рақамли дидактиканинг объекти таълим тизими ва ўқитиш жараёни ҳисобланади. У рақамли дидактик жараён имкониятларини амалда намоён этади. Рақамли технологиялар ва дидактик воситалар мақсадга эришиш учун қулай имконият яратади. Бу жараён рақамли иқтисодиёт ва Ўзбекистон жамияти талабалари асосида амалга оширилади. Рақамли дидактиканинг асосий хусусияти рақамли жамиятда яшаётган ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда педагогик жараёнларни ташкил этишдан иборат. Рақамлаштириш шароитида телекоммуникатив ҳамда рақамли технологиялардан кенг қўламда фойдаланиш дидактик жараённинг мазмунини

чуқурлаштириш ва кенгайтиришни тақозо этади. Мазкур ҳаракатлар қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

1. Чекланган миқёсдаги синф-дарс тизимида амалга ошириладиган ўқув жараёнидан турлича муҳит ва вазиятларда ўқитишни амалга ошириш, бунда тармоқли ва виртуал дидактиканинг имкониятларидан фойдаланишга ўтиш.

2. Таълимни ташкил этишга асосланган ўқув жараёнидан мустақил ҳамда тармоқлар орқали билим олиш муҳитини вужудга келтири.

3. Ўқитиш ва ўқув фаолиятини ташкил этишдан лойиҳалаш, таълимий йўналишларини ташкил этиш ва ўзлаштиришга оид ҳаракатларни амалга ошириш тизимида ўтиш.

4. Ўқитувчининг асосий етакчи фаолияти бўлган таълим-тарбия беришдан рақамли таълим жараёнда ўқитувчининг ранг-баранг фаолиятини амалга ошириши учун қулай дидактик вазиятлар яратишга ўтиш.

Рақамли таълимни амалга ошириш имконини берадиган дидактик жараённинг бирлиги бугунги кунда рақамли таълимнинг экотизим атамаси орқали ифодаланмоқда. Бундай экотизимлар дидактик тармоқлар, касбий-таълимий кластерлар, ҳудудлар ва соҳалар доирасида ўрганилмоқда. Бу жараёнда ҳар бир таълим ташкилоти гарчанд бир нечта экотизимга эга бўлсада, тўлақонли таълимий экотизим сифатида баҳоланмайди, балки муайян экотизимнинг элементи сифатида талқин этилади.

Рақамли дидактиканинг предмети сифатида рақамли таълим муҳитида амалга ошириладиган ўқув ва яхлит таълим жараёни ўрганилади. Рақамли таълим экотизими таркибига қуйидагилар киради: рақамли иқтисодиёт ва рақамли жамият талаблари асосида таълим жараёнига қўйиладиган мақсадлар ва кутилаётган натижалар; таълим мазмуни ва уни танлашга қўйиладиган талаблар; рақамли технологияларнинг имкониятларидан фойдаланган ҳолда ўқув жараёни усуллари ва йўллари педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ тарзда виртуаллаштириш, таълим жараёнини мувофиқлаштириш ва тармоқларга кўра тақсимлаш механизмлари; рақамли технологияларнинг дидактик имкониятларидан фойдаланишнинг шакллари, технологиялари ва методлари; ягона интеллектуал комплекс таркибига бирлаштириладиган ўқитишнинг рақамли воситалари, тармоқнинг дастурий аппарати; рақамли таълим жараёнининг мутахассислар тайёрлаш ва жамиятнинг иқтисодий ҳаётига таъсири кабилар.

Шунга кўра рақамли дидактика замонавий технологиялардан чуқур ўйланган ҳолда фойдаланишни тақозо этади. Шунга кўра ўқув жараёни воситалари қуйидаги саволларга жавоб бериши керак: Ўқув жараёнида муайян рақамли инструментлардан нима учун фойдаланилади? Ўқув жараёнида қандай рақамли инструментлардан фойдаланиш мумкин? Ўқув жараёнида айнан қайси рақамли инструментлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ? ва ҳ.к.

Таълим тизимидаги маъмурий-бошқарув жараёнлари рақамлаштириш жараёни билан боғлиқ бўлиб, бироқ улар рақамли дидактиканинг предметида айланмаган. Жумладан маъмурий ҳужжатларни сақлаш ва қайта ишлашда рақамли технологиялардан фойдаланиш, рақамли таълим жараёнини меъёрий-ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш, таълимни рақамлаштиришнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш кабилар.

Рақамли дидактика ўзининг мақсади ва натижаларига эга. Рақамли таълим ва ўқитишнинг мақсадларини белгилаш бир қатор ўзига хос жиҳатларида намоён бўлади. Улар:

1. Raқamli taъlim жараёнининг асосий дидактик мақсади битирувчиларнинг рақамли иқтисодиёт ва жамиятда муносиб фаолият кўрсатишлари учун улар олдига қўйиладиган талаблар асосида умумий ҳамда касбий тайёргарликни амалга оширишдан иборат.

2. Raқamli технологияларни қўллаш билан боғлиқ тарзда вужудга келадиган янги талабларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш имкониятларни аниқлашни назарда тутган ҳолда рақамли таълимнинг мақсадлари белгиланади.

3. Мунатазам ўзгарувчи техника, технологиялар ва ижтимоий шароитлар билан боғлиқ тарзда битирувчиларнинг тайёргарлик даражаси билан ўқув жараёни орасида вужудга келадиган зиддиятларни бартараф этиш назарда тутилади. Улар таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва ўқув жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган техник талабалардан иборат. Олий педагогик таълим жараёнининг бундай моделини ишлаб чиқиш заруияти кучаймоқда. Бу модел очик ва мунтазам ривожлантирувчи дидактик мақсадни амалга оширишда муваффақиятли фаолият кўрсатиш имконини бериши лозим.

4. Raқамлаштириш шароитида таълим мақсадларини аниқ белгилаш педагогик-психологик, ижтимоий ҳамда дидактик хатоларни минимал даражада камайитириш имконини бериши керак. Чунки бу жараён ўзида рақамли жамиятга ўтиш имкониятини мужассамлаштиради.

Ушбу ўринда рақамли жамиятда вужудга келаётган янги тарбиявий вазифаларни ҳисобга олиш талаб қилинади. Масалан,

- ўқувчи ва талаба шахсининг узлуксиз тарзда вужудга келаётган янги ўзгаришларга тайёрлик даражасини ривожлантириш, маълумки бу жараён мавжуд кадрятлар ва установкаларни трансформациялаш заруриятини қўймоқда. Бунинг учун таълим олувчиларда ноаниқ вазиятларга мослашиш, атрофдагилар ва ўзгаришларга нисбатан толерант муносабатда бўлиш кўникмаларини шакллантириш назарда тутилади;

- виртуал ва реал олам орасидаги ички чегарани аниқ белгилаш, ўқувчиларда ушбу ҳар икки оламни ўзаро табақалаштирган ҳолда фарқлаш ҳамда унга масъулият билан ёндашиш кўникмасини шакллантириш;

- таълим олувчиларни тармоқларга ижтимоийлаштириш жараёнини педагогик жиҳатдан таъминлаш, анъанавий ижтимоийлаштириш билан бир қаторда тармоқ коммуникациясига оид маданиятни шакллантириш;

- таълим олувчиларда ахборотларни танқидий таҳлил қилиш, рекламалар, шов-шувли ахборотларни саралаш ва объектив кўникмасини ривожлантириш;

- таълим олувчиларнинг узлуксиз ўзгаришларга тайёрлик кўникмасини ривожлантириш;

- ўқувчи ҳамда талабаларда муносабатлар тизимида ижтимоий масъулиятлилик кўникмасини шакллантириш, бунда инсон, рақамли воситалар, жамият муносабатлари тизимини барқарорлаштиришга эътибор қаратиш назарда тутилиши керак. Бу жараёнда рақамли воситалар инсоннинг инсон устидан ҳукмронлик қилиши ва уни манипуляция қилишига йўл қўймаслик талабига устувор ўрин ажратилади.

Raқamli иқтисодиёт ва жамият кенг қўламли динамик тарзда ўзгариб борадиган талабларни таълим тизими битирувчилари олдига қўйиб, ушбу талаблар асосида иккита турли туман характерга эга бўлган дидактик мақсадларни белгилаш имкониятини тақдим этади. Бундай вазиятда олий педагогик таълим жараёни ҳар иккала мақсадни амалга оширишга йўналтирилиши лозим. Бу жараёнда таълим натижалари мутахассиснинг

умумий тайёргарлигини таъминлаб, унинг рақамли жамиятда муносиб фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган компетенцияларни шакллантириши талаб қилинади. рақамли иқтосидиёт шароитида мутахассиснинг самарали фаолият кўрсатишига имкон берадиган компетенциялар босқичма босқич узлуксиз тарзда шакллантирилади.

- Умумий ўрта таълим босқичида ўқувчиларда таълимнинг фундаментал асослари тақдим этилади, улар ёрдамида комплекс характердаги ўқув предметлариаро универсал кўникмалар шакллантирилади.

- Умумий ўрта таълимнинг якуловчи босқичи, яъни 10-11-синф ўқувчиларида кўникмаларни қўллаш тажрибаси, яъни таянч ва фанга оид компетенциялар шакллантирилади. Мазкур компетенциялар таълимнинг фундаментал асосларини ташкил этиб, ўзига хос аҳамиятга эга бўлган билим, кўникма, малака ва компетенциялар шаклида намоён бўлади. Ушбу компетенциялар XXI аср кўникмаларини ўзида мужассмлаштиради. Улар қуйидагича гуруҳланади, рақамли кўникмалар, математик кўникмалар, ахборотларга асосланган кўникмалар, коммуникатив кўникмалар, ҳуқуқий кўникмалар, экологик кўникмалари, фуқорлик кўникмалари ҳамда валеологияга оид кўникмалар.

- Профессional таълим босқичида эса функционал саводхонлиги доирасида комплекс универсал ва умумкасбий шакллантиришга йўналтирилган ўқув топшириқлар тақдим этилади. Шунингдек соҳавий тайёргарликни таъминлаш мақсадида шакллантириладиган компетенциялар назарда тутилади.

- Профессional таълим жараёнида қўшимча тарзда умумкасбий ҳамда касбий компетенцияларни ривожлантириш назарда тутилади. Алоҳида ҳолатларда эса универсал компетенциялар шакллантиришга ҳам эътибор қаратилади.

Гарчан рақамли компетенциялар профессионал ҳамда олий педагогик таълимнинг асосий натижаларида ўз ифодасини топсада айрим ҳолларда универсал, баъзи вазиятларда эса касбий компетенциялар сифатида намоён бўлади. Уларнинг иккиёқлама характер касб этиши амалга ошириладиган ўқув жараёнининг характерига боғлиқ.

REFERENCES

1. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от лично́стно ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.
2. Хашимова Д.П. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истиқболлари. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil 151 3/2020
Равшан Ҳамдамович Аюпов Рақамли технологиялар: инновациялар ва ривожланиш истиқболлари, - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2020. – 377 б.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI, IQTISODIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AFZALLIKLARI

¹Agzamova Malohat Nadjimovna, ²Xolsaidova Nilufar Qobil qizi

¹Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi dotsenti, PhD, ²Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistranti

E-mail: xolsaidovanilufar@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980109>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishning afzalliklarini o'rganishga bag'ishlangan. Ish bolalarda pul, iste'mol, jamg'arma, xarajatlarni rejalashtirish va boshqa moliyaviy ko'nikmalarga oid asosiy bilimlarni rivojlantirish ahamiyatini o'rganadi. Mualliflar iqtisodiy savodxonlikning bolalarning kelajakdagi moliyaviy xulq-atvoriga ta'sirini va ularning moliya sohasida ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini tahlil qiladilar. Tadqiqot natijasida bolalarda barqaror moliyaviy ko'nikmalar va xatti-harakatlar amaliyotini rivojlantirish uchun maktabgacha ta'lim dasturlariga iqtisod va moliyaviy ta'lim darslarini kiritish maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosalar chiqarildi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy savodxonlik, maktabgacha ta'lim, ko'nikmalarni rivojlantirish, moliyaviy savodxonlik, pulni boshqarish, byudjetni rejalashtirish, moliyaviy ko'nikmalar.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению преимуществ развития экономической грамотности у детей дошкольного возраста. В работе исследуется важность развития у детей базовых знаний о деньгах, потреблении, сбережениях, составлении бюджета и других финансовых навыков. Авторы анализируют влияние экономической грамотности на будущее финансовое поведение детей и их способность принимать обоснованные финансовые решения. В результате исследования сделаны выводы о целесообразности включения уроков экономики и финансового образования в программы дошкольного образования с целью формирования у детей устойчивых финансовых навыков и поведенческих практик.

Ключевые слова: экономическая грамотность, дошкольное образование, развитие навыков, финансовая грамотность, управление денежными средствами, бюджетное планирование, финансовые навыки.

Abstract. This study is devoted to the study of the benefits of developing economic literacy in preschool children. The work explores the importance of developing basic knowledge of money, consumption, savings, budgeting and other financial skills in children. The authors analyze the impact of economic literacy on children's future financial behavior and their ability to make informed financial decisions. As a result of the research, conclusions were drawn about the feasibility of including economics and financial education lessons in preschool education programs in order to develop stable financial skills and behavioral practices in children.

Keywords: economic literacy, preschool education, skill development, financial literacy, money management, budget planning, financial skills.

Kirish

Mavzu dolzarbligi: Iqtisodiyotni inqiroz holatidan chiqarish bo'yicha davlat dasturlarini amalga oshirishdagi ko'plab jiddiy qiyinchiliklar turli toifadagi ishchilarning kasbiy qobiliyatsizligi, ularning iqtisodiy bilimlari va bozorni boshqarish tajribasining etishmasligi natijasidagi shubhasizdir. Bularning barchasi nafaqat iqtisodiy ta'lim mazmunida, balki o'quv

jarayonini jiddiy tashkiliy va uslubiy qayta qurishda ham tub o‘zgarishlar zarurligini taqozo etadi. Biz tizimni yaratish albatta, uning asosiy printsiplari uning barcha bo‘g‘inlarining uzluksizligi, tayyorgarlikning bosqichma-bosqichligi va o‘zgaruvchanligi, mintaqaviy va tarmoq xususiyatlarini, shaxsning va umuman jamiyatning ehtiyojlarini hisobga olgan holda bo‘lishi kerak.

Fuqarolik ta’limi fuqaroning o‘z mamlakatining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hayotida ishtirok etishini o‘z ichiga oladi, inson mustaqil, tashabbuskor, intellektual rivojlangan bo‘lishi kerak, kommunikativ aloqalarni o‘rnatishi, boshqa odamlarga sabr qilishi, sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni sezishi va tegishli qarorlar qabul qilishi mumkin. Bu fazilatlarning barchasi allaqachon maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllanadi

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim muassasalarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish bolalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi va ularni zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash uchun ahamiyatini o‘rganish mavzu dolzarbligini belgilaydi.

MAVZU YUZASIDAN ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy ta’lim, tarbiya va fikrlash sohasidagi tadqiqotlarning kengligi va xilma-xilligi asosan boshlang‘ich, o‘rta, yuqori darajaga ta’sir qiladi va boshlang‘ich maktab yoshi propedevtik deb hisoblanadi. Ammo so‘nggi paytlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘yin faoliyatini kuzatish, berilgan savollarni tahlil qilish orqali biz ularni iqtisodiy tarkib bilan bog‘liq juda jiddiy muammolar qiziqtirayotganiga duch keldik. Ular orasida eng keng tarqalganlari: tovarlarning narxi, ehtiyojlari va ularni qondirish, nima uchun bir xil tovarlarning narxi har xil, tovarlarning paydo bo‘lishi, pul, valyuta tushunchasi, nima uchun hamma har xil maosh oladi, hamma narsani pulga sotib olish mumkinmi, pul yo‘q bo‘lganda nima qilish kerak, nega onam o‘yinchoqlarni sotib olmaydi ko‘pincha bolalarning nutqida siz so‘zlarni eshitishingiz mumkin: reklama, barter, almashinuv, biznesmen, sug‘urta, bank va boshqalar, ularning ko‘plari hech qanday ehtiyoj sezmasdan ma’nosini bilishmaydi yoki ishlatishadi. [1,22]

Maktabgacha yoshdagi bolalarning bunday "iqtisodiy" qiziqishini qanday izohlash mumkin?

Bizning fikrimizcha, buning sababi iqtisodiyotning inson hayotining barcha sohalariga va birinchi navbatda, bola har qadamda o‘z oila a’zolari tomonidan muhokama qilinadigan iqtisodiy muammolarga duch keladigan oila hayotiga kirib borishi bilan bog‘liq. Biz har doim bu turdagi bolalarning qiziqishini qondiramizmi?

Maktabgacha yoshdagi bola mehnat, ishlab chiqarish, ishlab chiqarish vositalari, ehtiyojlar, byudjet, soliqlar, to‘plash, yo‘qotish, foyda kabi murakkab iqtisodiy tushunchalar va toifalarni idrok eta oladimi?

Maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy fikrlash elementlarini shakllantirish mumkinmi?

Ular tadbirkor, marketolog, menejer, broker va boshqalar kasbining mohiyatini tushuna oladimi?

Iqtisodiy ta’lim va ta’limning zaruriy shartlari sifatida iqtisodiyotdan ilgari olingan bilimlarni, har qanday bilim va jonli qiziqishni mavjudligini, kontseptual fikrlashning yuqori darajasini, bolaning iqtisodiy bilimlarni o‘zlashtirishga tayyorligini ajratib ko‘rsatish mumkin. Bundan tashqari, ikkinchisi nafaqat bolalar uchun ochiq bo‘lishi, balki ularning qiziqishlari va fikrlash darajasi, ma’lum bir iqtisodiy faoliyatda zarur bo‘lgan va maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘yin va mehnat faoliyatida o‘zini namoyon qiladigan shaxsiy xususiyatlariga ham javob berishi kerak. Tadqiqotchi Olim A. D. Shatovanning fikriga ko‘ra maktabgacha yoshdagi

bolalar mehnat va u bilan bog‘liq bo‘lgan barcha narsalar haqida hamma narsani bilishlari kerak: ishlab chiqarish, ishlab chiqarish vositalari, muomala vositalari, eng oddiy pishirish texnologiyalari, o‘yinchoqlar ishlab chiqarish, pul birliklari va ularning maqsadi, tovarlarning qiymati va qiymati, foyda va zararlar, sug‘urta va soliqlar, kasblar tadbirkor, marketolog, reklama agenti, menejer, sug‘urta agenti va boshqalar shug‘lar jumlasidandir.[2;34]

Maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy borasidagi Psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish olimlarning iqtisodiy ta‘lim va tarbiya muammolariga, o‘quvchilarda iqtisodiy fikrlashni shakllantirishga katta qiziqishini ta’kidlash imkonini beradi. A. F. Amenda, V. G. Afanasyev, Y. K. Vasiliev, O. V. Voshchenkov, N. G. Gordiyenko, B. C. Dudik, M. I. Yermolenko, K. Y. Klenog, E. N. Kamishechenko, N. V. Lebedeva, S. A. Malini-na, A. S. Nishimchuk, T.N. Pilshchikova, A. A. Presnova, G. A. Romanova, I. G. Ryabova, I. A. Sasova, B. P. Shemyakina va boshqa ko‘plab, ular iqtisodiy tarbiya va ta’limga, yosh avlodning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishga bag‘ishlangan, maktabgacha yoshni propedevtik deb hisoblamaydilar.[4;345]

Ba’zi tadqiqotchilar bu muammoni mehnat, axloqiy va mafkuraviy-siyosiy ta’limning sintezi deb bilishadi va shuning uchun uni mustaqil yo‘nalish deb hisoblash mumkin emas deya ta’kidlaydi (V. K. Rozov va boshqalar)

Olimlarning asosiy guruhi iqtisodiy ta’limni mustaqil yo‘nalish, butun ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida asoslaydi (A. F. Amend, I. A. Varilo, Z. A. Valiyeva, N. I. Gorlach, M. N. Ermolenko, I. B. Itkin, V. P. Kiseleva, K. ya. Klepach, L. P.).[5;319]

Ko‘rib chiqilgan adabiyotlar asosida Maktabgacha ta’limda iqtisodiy ta’lim tarbiyaning ro‘li borasida shunday xulosaga kelish mumkin: Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish maktabgacha yoshdagi bolani real hayotga yaqinlashtiradi, iqtisodiy tafakkurini uyg‘otadi, haqiqiy shaxsga xos bo‘lgan fazilatlarini egallashga imkon beradi. Aynan maktabgacha yoshda nafaqat moliyaviy savodxonlik asoslari, balki butun hayot davomida bilim va ta’limga rag‘batlantiriladi. Shuning uchun katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim faoliyati moliyaviy savodxonlik asoslarini o‘zlashtirish bo‘yicha mashg‘ulotlarni o‘z ichiga olishi kerak.

Axloqiy, mehnat va iqtisodiy tarbiya jarayonida bolalar odamlarning iqtisodiy faoliyatining tejamkorlik, oqilonalik, samaradorlik, mehnatsevarlik kabi asosiy fazilatlarini ma’nosini tushuna boshlaydi.

Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy ta’limi kelajakdagi iqtisodchilarni tayyorlashni nazarda tutmaydi. U har bir insonga, uning oilasiga va atrof-muhitga yaqin va zarur bo‘lgan maqsadlarni belgilaydi. Iqtisodiy ta’lim, umuman olganda, o‘z hayotining, oilasining, mamlakatining, uy xo‘jaligini ham, ishlab chiqarish va tovar-pul munosabatlari, xalq xo‘jaligining asosiy tamoyillarini tushunishga qodir shaxsni tarbiyalashga qaratilgan. Maktabgacha ta’lim bosqichida iqtisodiy ta’lim uchun birinchi o‘rin, albatta, shaxsiy va oilaviy iqtisodiy savodxonlik va asosiy iqtisodiy ko‘nikmalarni shakllantirishdir.

1-jadval : Maktabgacha ta’limda iqtisodiy ta’lim tarbiyaning asosiy afzalliklari

1.	Bolalarda iqtisod va moliya asoslarini tushunishning erta rivojlanishi. Bu ularga atrofdagi dunyoni yaxshiroq tushunishga va kelajakda oqilona qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
2.	Bolalarda moliyaviy boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish. Maktabgacha yoshdayoq bolalar pul hisoblashni, xarajatlarini rejalashtirishni, moliyaviy savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi o‘yinlarda qatnashishni o‘rganishlari mumkin.

3.	Bolalarda jamg'armaning qadriyatini va ularning moliyaviy qarorlari uchun mas'uliyatni singdirish. Bu ularga kelajakda keraksiz xarajatlardan qochishga va o'zlarini qarzlardan himoya qilishga yordam beradi.
4.	Bolalarni kelajakdagi kasbiy va moliyaviy qiyinchiliklarga tayyorlash. Farzandlaringizda iqtisodiy savodxonlikni qanchalik tez shakllantirishni boshlasangiz, ular kelajakdagi martaba va moliyaviy qarorlar uchun shunchalik yaxshi tayyor bo'ladilar.
5.	Bolalarni oqilona iste'mol qilishga va moliyaviy qiyinchiliklarga dosh berishga o'rgatish. Iqtisodiy savodxonlik bolalarga nima kerak va nima kerak emasligini farqlashga, xaridlari haqida o'ylashga va moliyaviy xatolardan qochishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish bolalarni mustaqil hayotga va kelajakda muvaffaqiyatli kasbga tayyorlashning muhim elementidir.

METODOLOGIYA

Maktabgacha ta'limda iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishning afzalliklari o'rganimaqsadida Toshkentli shahar Mirzo Ulug'bek tumani 244-sonli MTM da eksperimental tadqiqot o'tkazildi.

Tadqiqotning maqsadi: Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishning maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga ta'sirini aniqlashga qaratilgan

Tadqiqotni o'tkazish uchun iqtisodiy savodxonlik dasturida ishtirok etadigan maktabgacha yoshdagi bolalar guruhiga, shuningdek, standart maktabgacha ta'lim oladigan nazorat guruhiga ajratib olindi (ma'lumot uchun bolalar soni 25 ta)

Iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish “Ilk qadam” o'quv dasturini asoslanib tadqiqotlar va nazariy tahlillar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy savodxonligini rivojlantirish dasturi amalga oshirildi.

Tanlangan guruhlarini tajriba va nazorat guruhlari, tajriba guruhi bilan iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish dasturi bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazildi, shuningdek, ularning bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda baholab borildi.

Eksperimentni yakunlagandan so'ng, maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy savodxonligini shakllantirishning ta'sirini aniqlash uchun olingan ma'lumotlarni tahlil qilindi natijalarni eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasida taqqoslandi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Maktabgacha yoshdagi bolalar guruhi ikkita kichik guruhga bo'lindi. Birinchi kichik guruh iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish uchun maxsus ishlab chiqilgan dasturda ishtirok etdilar, unda o'yin vazifalari, rolli o'yinlar, o'quv multfilmlari va o'qituvchilar bilan tematik suhbatlar kiradi. Ikkinchi kichik guruh iqtisodiy savodxonlikni hisobga olmasdan muntazam ta'limni davom ettirishdi.

3 oy muddat o'qitilgandan so'ng ikkala guruhning ham iqtisodiyotning asosiy tushunchalari bo'yicha bilimlari, resurslarni rejalashtirish va boshqarish, pul-kredit masalalarida qaror qabul qilish qobiliyati baholandi.

Eksperimental tadqiqot jarayonida maktabgacha ta'lim muassasalarida iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish bir qator ijobiy samaralar berishi aniqlandi. Xususan, maxsus iqtisodiy savodxonlik dasturlarini tamomlagan bolalar moliyaviy savodxonlik darajasini, shuningdek, iqtisod va pulni boshqarish tamoyillarini yaxshiroq tushunishlarini ko'rsatdilar.

Bundan tashqari, iqtisodiy savodxonlikka o'rgatilgan bolalar byudjet tuzish ko'nikmalarini, asoslangan moliyaviy qarorlar qabul qilish qobiliyatini ko'rsatdi va tajribada moliyaviy testlarda yaxshi natijalarga erishdi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilib, maktabgacha ta'lim muassasalarida iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishning afzalliklari haqida xulosalar chiqarildi “Ilk qadam” o'quv dasturiga asoslanib dastur samaradorligini baholash va uni yanada takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqildi.

Unga ko'ra tajriba sinov guruhlaridagi bolalarda quydagi ko'nikmalar shakllanishiga imkon berdi:

- O'yinlarda, mashg'ulotlarda, tengdoshlar va kattalar bilan muloqotda tanish iqtisodiy tushunchalardan yetarli darajada foydalanish.

- Turli joylar va savdo muassasalarini bilish va nomlash: bozor, do'kon, yarmarka, supermarket, onlayn do'kon

- O'zbek so'mi, yaqin va uzoq chet el valyutalarining ba'zi nomlarini bilish;
- Valyuta ayirboshlash jarayonining mohiyatini tushunish (masalan, sayohat paytida);
- Bir nechta zamonaviy kasblarni va ularning faoliyati mazmunini bilish (masalan, tadbirkor, fermer, dasturchi, modelyer va boshqalar);

- Reklama turlarini, ularning maqsadi, ta'sir qilish usullarini bilish va nomlash;
- Atrofdagi ob'ektiv, moddiy dunyoda o'zini adekvat tutish
- O'yinlar va mashg'ulotlar uchun sarflanadigan materiallardan (qog'oz, qalam, bo'yoq, mato va boshqalar) ehtiyotkorlik bilan, oqilona, tejankor foydalanishni o'rganish

- O'z-o'ziga g'amxo'rlik qilishni va qadrlash .
- Farovonlik, baxt va kambag'allil tushunchalari orasidagi farqni tushunish
- Zaif, kasal, keksalarga, barcha tirik mavjudotlarga yordam berish va hamdardlik bildirish, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish;

- Narsalar, o'yinchoqlar, o'yinlar sinishi yoki shikastlanishi holatlarida ular g'amxo'rlik ko'rsatadilar va o'zlarining yoki boshqa birovning xatosini tuzatishga harakat qilish

- Ishlashni, o'zlari uchun foydali narsalarni qilishni va boshqalarni xursand qilishni yaxshi ko'rish,

XULOSA

Maktabgacha ta'lim muassasalarida iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirishning afzalliklari to'g'risidagi ushbu tadqiqot yakunida shuni ta'kidlash mumkinki, bolalarda moliyaviy bilim va ko'nikmalarni kichik yoshdayoq shakllantirish ularning ta'lim jarayonining muhim elementi hisoblanadi. Bunday bilimlarning yetishmasligi oqibatlari balog'at yoshida, bolalar haqiqiy moliyaviy muammolarga duch kelganda o'zini namoyon qilishi mumkin.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish bolalarda pulga mas'uliyatli munosabatda bo'lish, o'z moliyaviy harakatlarini rejalashtirish va asoslangan moliyaviy qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu ko'nikmalar kelajakda muvaffaqiyatli moliyaviy boshqaruvning kaliti bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim dasturlariga moliyaviy ta'lim elementlarini joriy etish bolalarning barqaror moliyaviy kelajagini ta'minlash va ularni zamonaviy iqtisodiy makonga muvaffaqiyatli moslashtirish uchun muhim qadamdir.

REFERENCES

1. Makhmudova I.I. CONDITIONS FOR DETERMINING THE LEVEL OF ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN. Collocium-journal, 2021. № 22.
2. Umnov D.G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtisodiy madaniyatni shakllantirish // Yosh olim. -2019 yil. - № 34. – B. 70-71 [Elektron resurs]. – Elektron resurs: <https://moluch.ru/archive/272/62103/>
3. Соколова, Е.Г. Содержание межкультурной компетенции юриста в сфере морского и речного транспорта / Е.Г. Соколова // Психология образования в поликультурном пространстве. – 2016. - № 3 (35) – С. 85-90.
4. Хайруллин, Р.Д. Эффективность работы в группе на занятиях по иностранному языку / Р.Д. Хайруллин, Ю.Н. Храмова // В сборнике: Профессиональное образование. Материалы пятнадцатой международной научно-практической конференции. – Нижний Новгород, 2021. – С. 345-349.
5. Храмова, Ю.Н. Применение компьютерных информационных технологий в обучении профессиональному иностранному языку студентов неязыкового вуза / Ю.Н. Храмова, Р.Д. Хайруллин // Проблемы современного педагогического образования. – 2020. - № 66-3. – С. 316-319.

**RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA BOLALARGA
BAG‘ISHLANGAN ASARLARDAN OLINGAN MATNLAR TARKIBIDA
UCHRAYDIGAN YANGI SO‘ZLAR TALQINI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR**

¹Bomurodova Gulhayo Jumayevna, ²Sayliyeva Charosxon Sodiq qizi

¹Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi kafedrasida o‘qituvchisi, ²Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 408-guruh talabasi.

¹gulhayojumayevna@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980085>

Annotatsiya. Maqolada ilg‘or pedagogik texnologiyalarga asoslangan zamonaviy dars turlari va shakllarini qo‘llash, o‘quvchining ta’lim jarayonidagi o‘rni, unga yangicha munosabatni ta’minlash mazkur jarayonni mohirlik va idrok qilishda yangi so‘zlarning amaliy ahamiyati haqida fikr va mulohazalar aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagogik texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, metodlar, neologizmlar.

Аннотация. В статье использование современных видов и форм уроков на основе передовых педагогических технологий, роль ученика в образовательном процессе, обеспечение нового отношения к нему, практическое значение новых слов в усвоении и понимании этого процесса и комментарии отражены.

Ключевые слова: Педагогические технологии, инновационные технологии, методы, неологизмы.

Abstract. In the article, the use of modern lesson types and forms based on advanced pedagogical technologies, the role of the student in the educational process, providing a new attitude to it, the practical importance of new words in mastering and understanding this process and comments are reflected.

Keywords: Pedagogical technologies, innovative technologies, methods, neologisms.

Ta’limda muvaffiqiyatga erishish mamlakatni rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi, chunki bu jarayon yuqori malakali, keng bilim va tafakkurga ega mutaxassislarni talab etadi. Innovatsiyalar zamirida esa yetuk tafakkur va bilim etadi. Shuni anglagan holda ona tili darslarini innovatsion texnologiyalarni qo‘llab o‘rgatish, dars jarayonini samaradorligini oshiradi.

Bugungi kun shiddat bilan rivojlanib boraётgan bir paytda boshqa sohalar kabi ilm-fan sohasi ham rivojlanishlarni, bilimlarni yangicha qarashlar bilan o‘rganishni talab etmoqda. Bu esa o‘z navbatida, har bir fanga doir yangicha metodologik prinsiplarni, yangicha ta’lim texnologiyalarini kashf etish, rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Bugungi kunda mukammal ishlangan dastur, takomillashtirilgan ish reja va pedagogik mahorat asosida o‘tkaziladigan darslarda ta’lim jarayoni va yangi mazmun, shaklda bo‘lishi uchun o‘quvchi bilim darajasi, idroki, fikrlash qobiliyati, qiziqishi va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va shu asosida komil insonni tarbiyalash ona tili va adabiyot fanini o‘qitishning eng dolzarb vazifalaridan bo‘lib qolmoqda. Pedagogik texnologiya o‘quv omillarini yaratishga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarni tezkorlikka, o‘quv, o‘quv – ishlab chiqarish faoliyatiga jalb etish imkonini berishi lozim. Ushbu talabdan kelib chiqqan holda ona tili va adabiyot fanini o‘qitishda ilg‘or pedagogik usullardan foydalanish davr talabi hisoblanadi.

Ona tili fanining ayrim mavzulari o‘qituvchidan, shuningdek o‘quvchidan ham alohida e’tibor va diqqatni talab etadi. Muayyan mavzu doirasida o‘rganilayotgan muammoning eng

muhim qirrasini, mazmuni o‘rniga uning shakliy jihatlari ko‘proq e‘tibor qaratiladi va natijada mavzu o‘quvchi tomonidan to‘laqonli o‘zlashtirilmaydi. Xususan, ona tili darslarida **neologizm** - yangi paydo bo‘lgan so‘zlar mavzusini o‘rgatish jarayonida aksariyat xuddi shu holat ko‘zga tashlanadi.

Mavzuni o‘rgatishda, o‘qitishda o‘qituvchi tomonidan ko‘pincha bir tomonlama ma’lumot berilishi natijasida o‘quvchilar mavzuning mohiyatini anglab yetmaydilar. Oqibatda ularning bilimlarida bo‘shliqlar yuzaga keladi. Masalan **neologizm** - yangi paydo bo‘lgan so‘zlar haqida gapirilganda, asosan, ularning qaysi tildan o‘zlashgani, qanday ma’no anglatishi e‘tibordan chetda qoldiriladi. Aslida neologizm tushunchasining mohiyati uning yangi so‘z sifatida qaralishida emas, balki qaysi tildan o‘zlashgani, qanday tartibda iste’molga kirib kelgani bilan izohlanadi. Ona tilimiz juda so‘zga boy bo‘lib, uning kattagina qatlamini o‘zlashma so‘zlar tashkil qiladi. Bu so‘zlar arab, fors-tojik, rus, ingliz tillaridan o‘zlashgan.

Quyida **neologizm** - yangi paydo bo‘lgan so‘zlarning ana shu jihatini hisobga olgan holda o‘quvchilar o‘zlashtirishidagi bo‘shliqlarni bartaraf etishga doir ba’zi ish tajribalarimiz bilan o‘rtoqlashamiz. **Neologizm** - yangi paydo bo‘lgan so‘zlar mavzusi 5-sinf darsligida berilgan. Mazkur mavzuning mohiyati anglab yetilsa, aslida unchalik o‘zlashtirilishi qiyinchilik tug‘dirmaydi. Ammo ayrim o‘qituvchilarning o‘zlari neologizmni anglamasdan, qaysi tildan, qay tartibda o‘zlashganiga e‘tibor qaratmasdan, shunchaki yangi so‘z sifatida o‘rgatilishi mavzuning mohiyati o‘quvchilar tomonidan tushunilishini qiyinlashtiradi. Bu mavzuni o‘qitishda o‘qituvchidan mohiyatni anglash, pedagogik mahorat, chiroyli nutq, ya’ni o‘quvchilar diqqatini jamlagan holda sodda til bilan tushuntirish talab etiladi. Mavzuni multimediali o‘quv materiallari yordamida tushuntirish o‘quvchiga zamonaviy kommunikatsiya vositalari yordamida yetkazish yuqori samara beradi. Bunda o‘quvchilar faqat mavzuga oid bilimlarni o‘zlashtirib qolmasdan, balki o‘zining aqliy va ijodiy salohiyatini ham zamonaviy hayot faoliyatiga muvofiq tarta rivojlantirib boradi.

Zamonaviy o‘qitish uslublari asosida neologizm mavzusini tushuntirish yuqori samara beradi deb o‘ylayman, chunki bunday o‘qitish uslublari aqliy va ijodiy salohiyatini shakllantiruvchi faol metodlar bo‘lib, o‘quvchilarning mavzuni shunchaki passiv tarzda qabul qilishiga yo‘l qo‘ymaydi. Qiziqtirish orqali o‘zaro hamkorlikda ishlash, birgalikda harakat qilishga o‘rgatadi, faollikka yo‘naltiradi. Bunday zamonaviy metodlarda qisqa vaqt ichida o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini oshiruvchi o‘quvchilarning to‘laqonli ishtirokini ta’minlovchi turli texnologiyalardan foydalaniladi.

Zamonga hamnafas tarzda kirib kelayotgan va ilm-fan hamda texnikaning ilg‘or tendensiyalarini o‘zida aks ettirayotgan, ularning yanada taraqqiy etishi, jamiyat hayotiga yanada ko‘proq hissa qo‘shishini ta’minlayotgan innovatsion g‘oyalarni ona tili darslarida qo‘llash, yosh avlodni zamonaviy ilg‘or tajribalar asosida o‘qitish yuqori darajadagi samaradorlikni beradi va ularni barkamol shaxs sifatida kamol toptiradi. Neologizmlar tilshunoslikda doimiy tadqiqotlab masalalar qatorida turadi, chunki til to‘xtovsiz taraqqiy etadigan ijtimoiy hodisa bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan jamiyat hayotida sodir bo‘ladigan turli xil o‘zgarishlar natijasida yuzaga kelgan yangilanishlarni ifoda etish ehtiyoji o‘laroq yangi so‘zlar yaratiladi. Neologizmlar turli nuqtai nazardan tadqiq etib kelindi, xususan struktur semantik, integrativ, sosiolingvistik va boshqalar. Mazkur ishda neologizmlarni kognitiv nuqtai nazardan tahlil qilish borasida amalga oshirilgan tadqiqotlar xususida so‘z yuritiladi.

Umuman olganda, yangi leksik birliklarni kognitiv yo‘nalishda tadqiq etishda yuz bergan tub burilish bilimlarni gavdalantiruvchi yangi til strukturalari qanday shakllanishi, yangi leksik

birlik yasalishi qaysi kognitiv omillarning ta'siri bilan bog'liqligi, neologiyada lisoniy va kognitiv strukturalarning o'zaro aloqadorlik mexanizmlarini aniqlash, muayyan vaqt oralig'ida yangi leksik korpusda yuz beradigan jarayonlarning mohiyatini ochib berish uchun zamin yaratadi. Bu sohadagi tadqiqotlar hozircha kamsonli bo'lib, ko'pincha psixolingvistik izlanishlar bilan uzviy bog'liq holda olib borilmoqda.

Hozirda barcha sohalarida mavjud bo'lgan va muomalaga hech qanday qiyinchiliklarsiz kirib kelgan neologizmlar haqida tilshunoslik nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, bu so'zlar texnika orqali tilimizga kirib keldi va biz bu so'zlarni hech qanday muammosiz talaffuz qilmoqdamiz, ma'lumot tashiyotgan ma'no doirasi ham barcha bir xil ma'noda tushunarli. Lekin savol tug'iladi. Hozirda muomaladagi neologizmlar o'rniga tilimizda mavjud bo'lgan muqobiliga almashtirish va bu kabi tilimizga keyinchalik ham kirib keladigan neologizmlarni muomala jarayoniga olib kirmasdan ilgariroq tilizdagi muqobiliga almashtirish. Demak, hozirda tilshunoslikdagi katta muammolardan biri – **neologizmlardir**. Bizni oldimizda ikkita bajariladigan ish mavjud bular: hozirda muomalada bo'lgan neologizmlarni o'zbek tilidagi muqobiliga almashtirish va bu muqobilning muomalada ijobiy qabul qilinishiga erishish.

Ikkinchidan, texnika asrida tilimizning sofligini saqlash maqsadida keyinchalik kirib kelayotgan neologizmlarni muomalaga kirmasdan ilgari o'zbekcha muqobilini yaratish va bu ishni amalga oshirishda tilimizni rivojlatiradigan barcha tashkilotlarga birdek ma'suliyat yuklashdir. Avvalambor, xalqimiz o'zligini saqlashi bu tilimizga bevosita chambarchas bog'liqdir.

Hozirgi texnika va texnologiya asrida eng qimmatbaho narsa bu – axborotdir. U turli xil shakllarda namoyon bo'lishi mumkin: rasm, grafik, diagramma yoki, texnikada amalga oshadigan barcha ko'rinishlarda. Axborot texnologiyasi asosiy texnik vositalari sifatida hisoblash - tashkiliy texnikadan tashqari aloqa vositalari – telefon, teletayp, telefaks va boshqalar qo'llaniladi. Axborot texnologiyasi insoniyat taraqqiyotining turli davrlarida ham mavjud bo'lgan bo'lsa-da, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o'ziga xos xususiyati shundaki, sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste'mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ustunlik qilmoqda, ya'ni axborot texnologiyalari mavjud yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rinni egallamoqda. Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. (Literature review). Axborot texnologiyalari industriyasi majmuini kompyuter, aloqa tizimi, ma'lumotlar bazasi, bilimlar ombori va u bilan bog'lik faoliyat sohalarini tashkil qiladi. Bugungi kunda axborot texnologiyasini shartli ravishda “saqlovchi, ratsionallashtiruvchi, yaratuvchi” turlarga ajratish mumkin. Birinchi turdagi texnologiyalar mehnatni, moddiy resurslarni, vaqtni tejaydi. Ratsionallashtiruvchi axborot texnologiyalariga chiptalar buyurtma qilish, mehmonxona hisob kitoblari tizimlari misol bo'ladi. Axborot texnologiyalarining hozirgi zamon taraqqiyoti hamda yutuqlari fan va inson faoliyatining barcha sohalarini axborotlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Jamiyatni axborotlashtirish jarayonini 5 asosiy yo'nalishga ajratish mumkin:

1. Mehnat, texnologik va ishlab chiqarish jarayoni vositalarini kompleks avtomatlashtirish.
2. Ilmiy tadqiqotlar, loyihalash va ishlab chiqarishni axborotlashtirish.
3. Tashkiliy- iqtisodiy boshqarishni avtomatlashtirish.
4. Aholiga xizmat ko'rsatish sohasini axborotlashtirish.
5. Talim va kadrlar tayyorlash jarayonini axborotlashtirish.

Bugungi kunda zamon ham tezashmoqda va bu axborot almashinuvining ham tezlashishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda dunyoning barcha mintaqasida bo'layotgan ma'lumotlarni sekundlar ichida bilishga egamiz. Ammo bu ma'lumotlar orqali tilimizga kirib kelayotgan

neologizmlar tilning shakily ravishda o‘zgarishiga olib kelmoqda. Etimologik jihatdan neologizm atamasi yunon tilidan olingan. U tarkib topgan **neo** “yangi” degan ma’noni anglatadi va logotip bu “so‘z” ga aylanadi. Demak, bu so‘z “yangi so‘z” deb tarjima qilingan yoki “til ichidagi innovatsion yoki so‘nggi ob‘ekt, vaziyat yoki harakatni tavsiflovchi “so‘z” deb tarjima qilingan. Bugungi kunda dunyoning barcha mintaqasida bo‘layotgan ma’lumotlarni sekundlar ichida bilishga egamiz. Ammo bu ma’lumotlar orqali tilimizga kirib kelayotgan neologizmlar tilning shakily ravishda o‘zgarishiga olib kelmoqda. Ularga birgina bank sohasi doirasida oladigan bo‘lsak anchagina salmoqqa ega so‘zlarni ko‘rishimiz mumkin. Deyarli barchasi ingliz yoki boshqa tillardan aslidek olingan so‘zlar hisoblanadi. Neologizmlarning turlari mavjud bo‘lib:

1) Shaklning neologizmlari. Ushbu turdagi neologizm so‘zlarning yoki tilda mavjud bo‘lgan so‘zlarning morfologik o‘zgarishidan kelib chiqadi. Misol: fotojurnalistika, ijtimoiy nasroniy, liberal demokrat yoki popemobil.

2) Semantik neologizmlar. Bunday holda, u allaqachon tilning bir qismi bo‘lsa-da, boshqa sohalarning elementlari yoki jihatlarini belgilash uchun boshqa ma’no yoki ma’noda bir xil tilda olingan so‘zlarni nazarda tutadi. Misol: qidiruv tizimi, virusli, parket yoki virus.

3) Funktsional neologizmlar. Neologizmlarning bu tasnifi tilga so‘zlarni qo‘shish zarurati bilan bog‘liq, chunki ma’lum bir ob‘ekt yoki vaziyatni belgilashning boshqa usuli yo‘q. Chet el so‘zlari ushbu tasnifga kiradi. Umuman olganda, ushbu turdagi atamalar aloqa yanada dinamik bo‘lishiga imkon beradi. Misol: kilo, jirafa, tirtil yoki yong‘inga qarshi.

4) Ijtimoiy neologizmlar. Ushbu so‘zlar jamiyatga, insonning axloqiy va madaniy harakatlariga bog‘liq ba’zi jihatlarini tavsiflovchi yoki belgilaydigan barcha so‘zlar bilan bog‘liq. Misol: qo‘mita, ish tashlash, yig‘ilish yoki jamoaviy bitim.

5) Texnologik neologizmlar. Ushbu turdagi neologizm ba’zi so‘zlar texnologiya va fan sohalarida yuzaga keladigan burilishlar bilan bog‘liq. Ular deyarli har doim boshqa tillardan keladi, masalan, ispancha ingliz tilidan. Ushbu tasnif bugungi kunda eng ko‘p ishlatiladiganlardan biridir. Misol: skaner, server, selfi yoki kibermakon.

6) Stilistik neologizmlar. Stilistik neologizmlar - bu odatda ishlatiladigan so‘zlarga nisbatan ifoda yoki atamaga nisbatan sezgir va ijobiy ohang berish uchun qo‘llaniladigan so‘zlar. Aks holda, ular narsalar idrokini o‘zgartirish uchun mo‘ljallangan so‘zlardir. Misol: marhum, qorong‘i, ko‘r yoki konsert.

Til tizimidagi yangi faktlarni tadqiq etishda muhim, noan’anaviy aspekt kognitiv yo‘nalish hisoblanadi. Neologizmlarning mohiyatini chuqur anglash va tadqiq etishga ko‘p jihatdan kognitiv tilshunoslik qodir. Bu yo‘nalishda tadqiqotchilar e’tibori neokonseptga, so‘z kontekstual ma’nosida ifodalangan olam haqidagi bilimlar bazasida uning tizimli aloqalarini o‘rnatishga qaratiladi Bunday konseptual tahlil til konseptosferasining yangilanish qonuniyatlarini ko‘rsatish imkoniga ega. Bu holda neokonsept qatlamlari (superkategorial, kategorial, tushunchaviy, etnomadaniy, obrazli-assosiativ) va yangi so‘z semantik komponentlari (klassema, arxisema, denotat, konnotat) o‘rtasidagi ichki aloqadorlikni aniqlash zarur. Kognitiv yondashuv alohida semantik bog‘lanishlarda faollashadigan, til strukturasida moddiylashtirilishi kerak bo‘lgan tildan tashqaridagi tajribani tilda qaytadan namoyon etuvchi mexanizmlarni ko‘rsatuvchi bilimlarni gavdalantirish vositalarini aniqlash imkoniga ega. Neologiya ilmidagi kognitiv yo‘nalish shakllanish bosqichida. Bu sohada izlanish olib borayotgan tilshunoslar fikricha, inson til yordamida turli xil bilimlarni yozib oladi, to‘playdi, saqlaydi, uzatadi va o‘qib o‘rganadi. Shuning uchun «kognitivistlar» neologizmlar zamirida mavjud bo‘lgan bilimlar strukturasini, shuningdek ularning hozirgi davr til sohiblarining lisoniy va konseptual olami manzarasiga ta’sirini tahlil

qilishga urinmoqda. Neologizmga xos bo‘lgan yangi bilimlarni aniqlash, uning zahirida mavjud bo‘lgan axborotning o‘ziga xosligi muammosi, ayniqsa faol tadqiq etilmoqda.

REFERENCES

1. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent –“O‘zbekiston” -2016.56 B.
2. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent –“O‘zbekiston” -2016.488 b.
3. Sh.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlari ta’minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. Toshkent –“O‘zbekiston” -2016.488 b.
4. Sh.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Toshkent –“O‘zbekiston” -2017.104 b.
5. M.A.Hamrayev va boshqalar. Ona tili. T., 2007-yil.
6. Q.Sapayev. Hozirgi o‘zbek tili. T., 2009.
7. M.A. Hamrayev va boshqalar. Ona tili. T., 2023-yil.
8. Milliy dastur – Ona tili – 2020. 6.11.

RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA KASBGA YO'NALTIRISHNING METODIK TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH BOSQICHLARI

Sh.T.Ergashev

Namangan muhandislik-qurilish instituti rektori, professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980123>

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimiga qo'yiladigan Davlat standartlari asosida ishlab chiqilgan ta'lim tizimida uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish Dasturi asosida kasbiy tanlov va kasbiy qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish boshqichlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy faoliyat, metodik ta'minot, kasbiy tanlov, kasbiy qaror, mehnat ko'nikmalari.

Аннотация. В статье представлены направления формирования компетенций профессионального выбора и принятия профессиональных решений на основе Программы непрерывной профессиональной ориентации в системе образования, разработанной на основе Государственных стандартов системы непрерывного образования.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональная деятельность, методическое обеспечение, профессиональный выбор, профессиональное решение, трудовые навыки.

Abstract. The article presents state requirements for preschool education, state educational standards for students in the system of general, vocational and higher education, developed on the basis of the education system of the Republic of Uzbekistan, aimed at lifelong education. Recommendations are given for developing the competencies of professional selection and professional decision-making in the training program.

Keywords: continuous education, professional activity, methodological support, professional choice, professional decision, labor skills.

Ma'lumki, dunyo amaliyotida uzluksiz ta'lim tizimida shaxsning ijodiy imkoniyatlarini rag'batlantirish hamda erta yoshdan ularni kasbga yo'naltirishga qaratilgan ijtimoiy va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni rivojlantirish, ilmiy-metodik ta'minot va axborot-ta'lim muhitini shakllantirish, o'quv faoliyati komponentlari tahliliga asoslangan kasbiy-pedagogik ijodkorlik (Benchmarking), ta'lim sifatini boshqarish (Total quality management), ta'limning umumkasbiy va mutaxassislik kompetensiyalariga asoslangan intellektuallashtirilgan tizimlarini takomillashtirish (Tuning)ga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimiga doir islohotlar doirasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" [1] tasdiqlandi. Konsepsiyada yuqori malakali professional pedagog mutaxassislarni tayyorlash kabi muhim vazifalar belgilandi. Bu borada uzluksiz ta'lim tizimida kasbga yo'naltirishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish, uning tarkibiy qismlarini belgilash, kasbiy-pedagogik tayyorgarligini bosqichma-bosqich amalga oshirishni ta'minlovchi model, zamonaviy ta'lim metodlari va mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb yo'nalishlardan hisoblanadi.

Quyida biz tomonimizdan maktabgacha ta'limga qo'yilgan davlat talablari, umumiy, professional va oliy ta'lim tizimi ta'lim oluvchilarining ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan Davlat standartlari asosida ishlab chiqilgan O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish Dasturi kasbiy tanlov va kasbiy qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishga mo'ljallangan bosqichlar ishlab chiqilgan [2].

Dastur **olti bosqich**dan iborat bo‘lib, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilari, boshlang‘ich, o‘rta va yuqori sinf, professional ta’lim o‘quvchilari hamda oliy ta’lim talabalarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda uzluksiz kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini olib borish hamda ularda mehnat ko‘nikmalari va malakalarini rivojlantirish, kasbiy o‘zlikni anglash, kasbiy tanlov va kasbiy qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishga mo‘ljallangan.

Birinchi bosqich - “Kasblar alifbosi” bilan tanishtirish, erta kasb-hunarga yo‘naltirish bosqichida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilar tomonidan mashg‘ulotlar o‘yin tarzida tashkil qilinadi va amalga oshiriladi [3]. Bunda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari katta guruhlarida 5-6 yoshdan boshlab kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari tashkil qilinadi va amalga oshiriladi. Bu bosqichda asosiy maqsad bolalarda insonlar-turli kasb egalari haqidagi bilim va tasavvurlarining rivojlanishi va shakllanishi, shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida mehnat malakalari va ko‘nikmalarini oilaviy sharoitda tarbiyalash yuzasidan ota-onalarga tavsiyalar berish hisoblanadi.

Bundan tashqari kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining uslubi va vositalari ishlab chiqiladi, ya’ni, kasb-hunarga yo‘naltirish haqida hikoyalar, suhbat, she’rlar, topishmoqlar, kitoblar, rasm (kartochka), plakatlari, slaydlar, videofilmlar namoyish qilish (katta yosh davrga xos bo‘lgan ko‘rgazmali-obrazli kasbiy ma’lumot) hamda qo‘shimcha ravishda rivojlantiruvchi va o‘rgatuvchi kasbiy o‘yinlar (katta yosh davrga xos bo‘lgan kasbiy ma’lumot, o‘yin, o‘quv va kommunikativ faoliyatlari bilan birgalikda), o‘quv darslari, “texnologiya darsi” tanlovlar (maktabgacha yosh davrida mehnat va ijodiy, o‘quv-o‘yin faoliyatining jarayonida kasbiy ma’lumot), ota-onalar uchun suhbat va topshiriqlar (bolalarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha tavsiyalari, kasbiy maslahat, kasbiy ma’rifat, ularning bilimlarini mustahkamlash va rivojlantirish, oddiy o‘yin, o‘quv, mehnat malakalari va ko‘nikmalarini oilaviy sharoitda tarbiyalash) va boshqalar.

Ikkinchi bosqich - “Kim bo‘lsam ekan?”- boshlang‘ich kasb-hunarga yo‘naltirish bosqichida boshlang‘ich sinflarda (1-4 sinflar) kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun (6-9 yoki 7-10 yoshlilar) texnologiya darsi hamda sinf soatlari hisobiga oyida bir marta o‘quv mashg‘uloti tarzida tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Bu bosqichda asosiy maqsad o‘quvchilarni kichik maktab yoshida o‘qishga va mehnatga vijdonan munosabatda bo‘lishni shakllantirish, ularning jamiyatda va inson hayotida muhim ahamiyatga egaligini tushunish, ota-onasining va boshqa oila a’zolarining hamda turli kasblarga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish, “Kasblar olami” bilan tanishtirish kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik-pedagogik tashxisi, umumiy psixologik, aqliy va jismoniy rivojlanishi korreksiyasi (boshlang‘ich sinfda o‘qish va ushbu bosqichda kasb-hunarga yo‘naltirishning vazifalari bilan bog‘liq), ko‘rgazmali-obrazli, ko‘rgazmali-harakat, verbal va mantiqiy tafakkurni, tasavvurni, ko‘rgan va eshitgan ma’lumotlarni yodda saqlash va qayta tiklashning oddiy va murakkab operatsiyalarini rivojlantirish (kasbiy ma’lumotni qabul qilish bilan bog‘liq) hisoblanadi hamda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining uslubi va vositalari huddi birinchi bosqich singari ishlab chiqiladi [4].

Uchinchi bosqich - “Kasblar olamiga sayohat” – qidiruv-rivojlantiruvchi kasbga yo‘naltirish bosqichida o‘rta sinflar (V – VI – VII sinflar) umumta’lim maktablarining kichik va o‘rta yoshdagi o‘smirlar uchun 11- 12, 13 -14 yoshlilar) sinf soatlari va texnologiya darslari hisobiga oyiga ikki marta o‘quv mashg‘ulot tarzida tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Bu bosqichda asosiy maqsad turli xil sohadagi mutaxassislik faoliyati bo‘yicha qiziqishlarini, jamiyatdagi ijtimoiy institutlar va aniq kasb, mutaxassislikni tanlashni qo‘llab-quvatlash va rivojlantirish, shuningdek, o‘quvchilarni individual psixologik va shaxsiy xususiyatlarini psixologik-pedagogik tashxis (ushbu bosqichda kasbga yo‘naltirish vazifalari va pedagogik

korreksiya ishlari bilan bog‘liq), o‘smirning kasb tanlash bilan bog‘liq bo‘lgan individual psixologik va shaxsiy xususiyatlarini, qiziqish, layoqat, qobiliyatini anglashi, iqtidorli bolalarni ijodiy yoki maxsus qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida pedagogik-psixologik qo‘lab-quvvatlash, ota-onalarga tavsiyalar ishlab chiqish (iqtidorli bolani oilada tarbiyalash va maktabda o‘qitish maqsadida ixtisoslashtirilgan litsey, maktab, internatlarga kirish uchun kasbiy maslahat) iborat bo‘lib bu bosqichda ham kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining uslubi va vositalari ishlab chiqiladi.

To‘rtinchi bosqich - “Men orzu qilgan kasb” – shaxsning kasbiy yo‘nalganligini shakllantirish va rivojlantirish bosqichi kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari umumta’lim maktablarining yuqori sinflarida (VIII – IX sinflar) katta yoshdagi o‘smirlar uchun (14-16 yoshlilar) maktab ixtiyoridagi soatlar va texnologiya darslari hisobiga haftada bir marta o‘quv mashg‘ulot tarzida tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Bu bosqichda asosiy maqsad o‘quvchilarda shaxsining kasb-hunarga yo‘nalganligini shakllantirish va rivojlantirish, o‘rta maxsus kasb-hunar tizimida kasb va aniq tayyorlov yo‘nalishini tanlash bilan bog‘liq bo‘lgan kasbiy qiziqish, kasbiy maqsad va qadriyat va motivlarning yo‘nalganligini anglashi, kasbiy faoliyatning aniq sohasiga kasbiy qiziqishini shakllantirish va rivojlantirish, aniq kasb, mutaxassis va tayyorlov yo‘nalishini ongli ravishda tanlashi (akademik lisey yoki kasb-hunar kolleji), murakkab noverbal, verbal, mantiqiy va abstrakt tafakkurni hamda fazoviy tasavvurni, operativ va uzoq vaqtli xotirani rivojlantirish (kasb-hunarga yo‘naltirish ma’lumotlarini va predmet bilimlarini o‘zlashtirish uchun), iqtidorli o‘ta qobiliyatli yuqori sinf o‘quvchilarini pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlash hisoblanadi hamda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining uslubi va vositalari ishlab chiqiladi.

Beshinchi bosqich - “Men tanlagan kasb” – kasbiy o‘zlikni anglash bosqichida umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilari (X-XI sinf) va professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarida (15-17 yosh) o‘z tanlagan kasb-hunarlariga dastlabki kirish, kasbiy tanlovning aniqlashtirish hamda mustahkamlash yuzasidan ta’lim muassasasida, ishlab chiqarish korxonalaridagi kasbiy faoliyatdagi amaliy mashg‘ulotlar orqali olib boriladi. Asosan, fan o‘qituvchilari va ishlab chiqarish ustalari tomonidan kasb sirlarini puxta o‘zlashtirish, tanlangan kasbga moyilliklarini mustahkamlash orqali singdiriladi. Psixologik-pedagogik tashxis metodikalari mustaqil va ma’naviyat soatlari, amaliy mashg‘ulotlar hamda amaliyot hisobiga belgilangan muddatlarda o‘tkaziladi. Bu bosqichda asosiy maqsad esa shaxsning kasb-hunarga yo‘nalganligini shakllantirish va rivojlantirish, professional ta’lim tizimida kasb va aniq tayyorlov yo‘nalishini egallash bilan bog‘liq bo‘lgan kasbiy qiziqish, kasbiy maqsad va qadriyat va motivlarning shakllanganligini anglashi, kasbiy faoliyatning aniq sohasiga kasbiy tanlovning shakllantirish va rivojlantirish, aniq kasb, mutaxassis va tayyorlov yo‘nalishini ongli ravishda tanlashi (akademik lisey yoki professional ta’lim muassasasi), iqtidorli yuqori sinf va professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarini pedagogik-psixologik qo‘lab-quvvatlash, hisoblanadi va bu bosqichda ham kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining uslubi va vositalari ishlab chiqiladi [5].

Oltinchi bosqich - “Kasbiy barqarorlashuv”- kasbiy qaror qabul qilish va kasbiy tanlovning yakuniy bosqichi asosan oliy ta’lim muassasalarida (17-21 yosh) kasbga oid bilim, malaka va ko‘nikmalarini egallash, ularni nazariya va amaliyot orqali mustakamlash, kasbiy faoliyatga kirishishga tayyorgarlik qilish ko‘rinishida amalga oshiriladi. Bu davr umumkasbiy va maxsus fanlar, ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliyot orqali egallayotgan kasbga ijtimoiy va psixologik jihatdan moslashuv davri hisoblanadi. Professional va oliy ta’lim bosqichida ham kasbiy tanlovni ongli ravishda tanlagan, ota ona maslahati va tengdoshlariga ergashib, shuningdek

kasbni tasodifan tanlagan shaxslar uchraydi. Ularning har biri bilan individual yondoshgan holda tyutorlar(guruh rahbarlari), ishlab chiqarish ustalari va fan o'qituvchilari tomonidan kasbiy maslahatlar, to'g'ri kasbga yo'naltirish ishlari amalga oshirilishi lozim bo'ladi.

Dastur umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda texnologiya (mehnat ta'limi) o'qituvchilariga, professional ta'lim muassasalari maxsus fan o'qituvchilari, guruh rahbarlari, oliy ta'lim tashkilotlari tyutorlari, umumkasbiy hamda maxsus fan o'qituvchilariga amaliy faoliyatlarini tashkil etish uchun tavsiya etiladi. Bu bosqichda asosiy maqsad kasbiy o'zlikni anglash ishlari oliy ta'lim ta'lim muassasalarida katta yoshdagi o'smirlar uchun (17-21 yoshlilar) tashkil etiladi va amalga oshiriladi, ahuningdek, nazariy, amaliy, kommunikativ va ijodiy faoliyatda kasiy bilim malaka va ko'nikmalarini mustahkamlash va rivojlantirish (aniq kasb va mutaxassislik uchun), individual psixologik va shaxsiy xususiyatlarini psixologik-pedagogik tashxisi (bu bosqichda pedagogik korreksiya ishlari va kasbiy moslashuv vazifalari bilan bog'liq bo'lgan) hisoblanadi. Bu bosqichda kasbiy tanlov yo'nalishidagi ishlarining uslubi va vositalari asosan quyidagilar hisoblanadi, ya'ni kasbiy bilim bo'yicha individual suhbatlar, kasbiy mashg'ulotlar (kasbiy bilim), kasblar to'g'risidagi plakatlar, slaydlar, videofilmlar, amaliy mashg'ulot va amaliyotlar (professional va oliy ta'lim talabalari uchun), “ma'naviyat soatlari”, “mutaxassislikka kirish”, “maxsus kurslar va ijodiy to'garaklar” (shaxsning kasbiy tanlovi, kasb, mutaxassislik va tayyorlov yo'nalishini ongli ravishdagi tanlovi bilan bog'liq), ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliyotlar, tanishuv ekskursiyalari, talabalar bilan oliy ta'lim muassasasi rahbariyati, drayver ishlab chiqarish korxonalari rahbarlari, taniqli fan arboblari bilan uchrashuv va davra suhbatlari [6]. Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda maktabgacha ta'limga qo'yilgan davlat talablari, umumiy, professional va oliy ta'lim tizimi ta'lim oluvchilarining ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan talablar asosida ularda uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish kasbiy tanlov va kasbiy qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishga boorish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847-sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/-4545884>.
2. Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. ... док.пед.наук - СПб.: 1995. - 43 с.
3. Ergashev Sh.T., Nuritdinov Q.Y., Alimxodjaeva S.N., Turdieva K., Xaydarov F.I., Sanaqulov H.R. Kasblar alifbosi. 1-4 sinflar uchun o'quv qo'llanma / Yurist media markazi". – T.: 2008. – 108 b. Adadi 20000 nusxa.
4. Эргашев Ш., Холиқназаров Р. “Касблар олами” маълумот кидирув тизими / Ўзбекистон Республикаси Давлат петант идорасининг 2011 йил 31 майдаги ВГУ 00265 рақамли гувоҳномаси
5. Эргашев Ш., Калонтаров А., Нематова Г. Инновационная программа профориентации: этапы, цели, задачи реализации // Журнал «Профессиональное образование» № 2 (40), Минск, 2020, С.: 18 – 26.
6. Эргашев Ш.Т., Каххаров А.А., Абдуллаева Н.Х., Неусыпин К.А. Селезнева М.С. Система опережающей подготовки специалистов для промышленного комплекса Узбекистана / Монография. Издательство “Ар-жуманд медиа”. Наманган, 2023, с. 204.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING AXBOROT OLISH RAQAMLI
DIDAKTIKA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH**

**¹Jalilova Dilshoda Ural qizi, ²Otajonova Fotima, ³Nahalboyeva Iroda, ⁴Yaxshiboyeva
Feruza**

¹Nizomiy nomidagi TDPU, Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi kafedrası
o‘qituvchisi, ^{2,3,4}Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980329>

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim muhitida har bir ta’lim ishtirokchisidan axborot madaniyatiga ega bo‘lish sharti bugungi axborot asri talabiga aylanib ulgurdi. Shu munosabat bilan, mazkur maqolada xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axborot olish madaniyatini shakllantirish masalalari, bunda oila va ta’lim muassasalarining hamkorlikda ishlashi, buning natijasida erishiladigan yutuqlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, boshlang‘ich ta’lim, axborot madaniyati, axborot, ma’lumot, oila.

Аннотация. В современной образовательной среде требование к каждому студенту иметь информационную культуру стало требованием сегодняшнего информационного века. В связи с этим в данной статье, в частности, анализируются вопросы формирования культуры получения информации у учащихся начальных классов, сотрудничества семьи и образовательных учреждений, достигнутые в результате этого достижения.

Ключевые слова: учащиеся младших классов, начальное образование, информационная культура, информация, информация, семья.

Abstract. In the modern educational environment, the requirement for each student to have information culture has become a requirement of today's information age. In this regard, in this article, in particular, the issues of forming the culture of receiving information among primary school students, the cooperation of families and educational institutions, and the achievements achieved as a result of this are analyzed.

Keywords: primary school students, primary education, information culture, information, information, family.

Bugungi kunda jamiyatning har bir ishtirokchisidan axborot madaniyatining shakllanganligining talab qilinishi odatiy holga aylandi. Bunga sabab globallashuv jarayonlarida axborotning tezkor sur’atlarda uzatilishidir.

Ma’lumki, insoniyat sivilizatsiyaning yangi bosqichiga o‘tmoqda, bu yerda axborot strategik resurs sifatida qabul qilinadi. “Axborot jamiyati” deb nomlangan ushbu yangi bosqichda odamlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar ham sezilarli darajada o‘zgaradi. Insonning ushbu yangi jamiyatda munosib o‘rin egallashining muhim shartlaridan biri bu yuksak axborot madaniyatiga ega bo‘lishidir.

Hozirgi vaqtda axborot madaniyatining ko‘plab ta’riflari mavjud. Masalan, rus olimlarining fikricha, axborot madaniyati hali ham kasbiy madaniyatning ko‘rsatkichi bo‘lib qolmoqda, biroq vaqt o‘tishi bilan u har bir shaxs rivojlanishining muhim omiliga aylanadi. Mazkur masala xalqaro standartlarda ham tilga olinadi. Xususan, Amerika standartlariga ko‘ra, axborot madaniyatiga ega bo‘lgan shaxsni axborotga bo‘lgan ehtiyojini aniqlab, uni izlash, baholash va undan samarali foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lgan shaxs deb hisoblash mumkin.

Shu o‘rinda quyidagicha savol tug‘ilishi tabiiy:

Xo‘sh, aslida axborot madaniyati nima? U quandary tushuncha? Insoniyat uchun ahamiyati nechog‘lik muhim?

Axborot madaniyati umuminsoniy madaniyatning bir qismidir. Shu bilan birga aytishimiz mumkinki, umumiy madaniyatning boshqa tarkibiy qismlarining shakllanishi ma‘lum darajada axborot madaniyatining darajasiga bog‘liq.

Yuqori axborot madaniyati insonga har qanday axborot bilan ishlash va bu ma‘lumotlardan kundalik hayotda va kasbiy faoliyatda samarali foydalanish imkonini beradi. Axborot madaniyati quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- axborotga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash qobiliyati;
- turli manbalardan ma‘lumot izlash va muhim ma‘lumotni ahamiyatsiz ma‘lumotdan ajrata olish qobiliyati;
- to‘plangan ma‘lumotlarni tizimlashtirish, umumlashtirish va ularni qayta ishlash, yangi ma‘lumotlarni yaratish qobiliyati;
- axborot bilan ishlashda uning maxfiyligini himoya qilish, uning to‘liqligi, ochiqqligini, huquqiy va axloqiy me‘yorlarga rioya etilishini ta‘minlash;
- olingan ma‘lumotlardan o‘z faoliyatida foydalanish qobiliyati;
- axborot bilan maqsadli ishlash, zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlari haqida bilimga ega bo‘lish va ulardan foydalanish.

Ayni shu ma‘lumotlar asosida aytish mumkinki, axborot madaniyatini insoniyat uchun ahamiyatini yuksaltirish yoki ahamiyatligini ta‘minlash uhcun bolalarda, xususan, boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi o‘quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirib borish zarur. Ya‘ni aynan mana boshlang‘ich sinfdan boshlab axborot haqida ularga zaruriy bilim va ma‘lumotlar berish, bu ma‘lumotlar natijasida ularning yoshiga mos ko‘nikmani hosil qilish, mazkur ko‘nikmalar natijasida boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi o‘quvchilarda axborot madaniyati shakllanishining fundamentini qo‘yish lozim.

Bugungi tez o‘zgarib borayotgan dunyoda yosh avlodning axborot madaniyatiga ega shaklda shakllanishidolzarb muammolardandir. Zamonaviy maktab o‘quvchilarining yashash sharoitlari va rivojlanishi ular uchun tabiiy, lekin ba‘zida ularning ota-onalari uchun mutlaqo yangi. Shu munosabat bilan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning axborot makonida aniq pedagogik jihat bor. U axborot resurslari bilan muloqotni, axborot almashishni, jamoada muloqot va munosabatlarni, tashqi dunyoga, ijtimoiy talablarga munosabatni shakllantiradigan oiladagi muloqotni va boshqalarni o‘z ichiga oladi.

Aynan boshlang‘ich ta‘limda tahsil oladigan o‘quvchilar har kuni o‘zlarining axborot muhitini shakllantiradigan axborot kanallariga kirishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun zamonaviy yashash sharoitlari axborot turmush tarzi deb ataladigan doimiy ortib borayotgan rolga asoslangan rivojlanish ko‘rsatmalarini nazarda tutadi. Axborot va bilimlar uning faoliyatining barcha sohalariga ta‘sir qiladi va axborot texnologiyalari foydali yoki salbiy ma‘lumotlarga kirish imkoniyatini ochganda, qiziqish va ijodkorlik uchun mutlaqo yangi imkoniyatlarni taqdim etadi, ularni shaxsning axborot madaniyatini tashkil etuvchi jahon madaniyati qadriyatlari bilan tanishtiradi. Shaxsning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishi sodir bo‘lganda, ijodiy tajriba va individuallik shakllanganda, umuminsoniy qadriyatlarning barqaror, doimiy va o‘zgarmas, keyingi avlodlarga o‘tishini ta‘minlaydigan shaxsning axborot madaniyati aynan mana shu nuqtada katta ahamiyatga ega.

Jahon ekspertlarining o‘rganishlariga qaraganda, ommaviy axborot vositalarining sifatini sezilarli darajada pasayishiga olib kelgan o‘zgarishlar ko‘pgina mamlakatlardagi ko‘plab oilalarning axborot madaniyati darajasiga ta’sir qiladi. Masalan, uy kompyuteriga ega bo‘lgan ota-onalarning ko‘pchiligi farzandlari bu uy kompyuteriga asossiz vaqt sarflaydigan vaziyatga duch kelishadi. Ular kompyuterda o‘ynash uchun darslarni o‘tkazib yuborishlari ham mumkin. Yoki uyga qaytgach, darhol kompyuterning oldiga borishadi. Agar kompyuter buzilgan bo‘lsa, bola asabiy, tajovuzkor holatda va nima qilishni bilmaydi. Agar kompyuterda o‘ynash taqiqlangan bo‘lsa, u shantaj qilishi va tahdid qilishi mumkin. Uning ruhiy va jismoniy salomatligiga zarari aniq. Farzandlari shu kabi muammolarga duch kelgan ota-onalar aynan mana shu jarayonda ta’lim muassasasi bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi maqsadga muvofiq bo‘ladi, albatta. Qanday qilib hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi mumkin? Boshlang‘ich sinf yoshidagi farzandining sinf rahbari yoki maktab direktori bilan maktab hududida vaqti qilayotgan xatti-harakatlari, dars jarayonlaridagi ishtiroki, atrofdegilar bilan munosabati haqida doimiy ravishda ma’lumot olib turishi joiz. Va buning natijasida boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchi-farzandi bilan ma’lumotlarga zid kelmaydigan munosabatni o‘rnatib, farzandining kompyuter vositalari bilan ishlash madaniyatini, ulardan axborot olish madaniyatini ham shakllantirib borishga erishadi.

Yuqoridagi fikrlarga xulosa qilib aytish mumkinki, axborot madaniyati — axborotga bo‘lgan ehtiyojni aniqlagan holda, kerakli ma’lumotlarni qidirish, topish, qabul qilish, saqlash, qayta ishlash, tahlil qilish, taqdim etish uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan yuqori darajada foydalanish qobiliyatidir. Shu bilan birga, u bilan ishlashda to‘liqlik, foydalanish imkoniyatini ta’minlash, uning maxfiyligini himoya qilish, huquqiy va axloqiy me’yorlarga rioya qilish ham. Bu masalalarning ta’minoti asosan oila va ta’lim muassasasining hamkorlikdagi faoliyatida natijakor bo‘ladi. Negaki, bunda maktab yoshidagi bolalarning axborot olish yoki uzatish bo‘yicha harakatlari nazorat ostida turadi.

REFERENCES

1. Dilshoda Jalilova Ural qizi. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALASINING AHAMIYATI. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA TILLARNI INTENSIV O‘QITISHNING PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK JIHATLARI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI. 2023-yil 2-iyun (<https://doi.org/10.5281/zenodo.7993607>)
2. Dilshoda Jalilova. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyati. «O‘ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2022-yil 30-noyabr. 839-842-betlar. (<https://doi.org/10.5281/zenodo.7377842>)
3. Jalilova D. Ta’lim jarayonlarining samaradorligini oshirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati. "Sifatli ta'lim - tarag'givot povdevori" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami / / Toshkent, 2023-yil 20-aprel. 282-286-betlar.
4. Jalilova Dilshoda Ural qizi, Poyonova Qandiya, Abdimurodova Maftuna, Nahalboyeva Iroda. UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA PEDAGOGIK TA’LIM SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR. International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10805927>

5. D.Jalilova, S.Xolmo‘minova, .R.Rasulova, E.Qurbonova. TA’LIM MENEJMENTIDA VA TA’LIMNI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING TA’LIM SIFATIGA TA’SIRI. International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10801730>
6. D.Jalilova, D.Jurayeva, S.Ne‘matullayeva, S.Davronova. TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR RIVOJLANAYOTGAN DAVRDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASH. International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10810097>
7. https://t.me/jalilova_dilshoda_2292
8. https://t.me/ilmiy_yordam_beraman

**ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ХАЁТИГА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА МАДАНИЯТНИ,
ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАРНИНГ
ТАЪСИРИ**

Каримова Мохира Одамбоевна

Урганч шаҳар 19 -сон мактаб ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980347>

Аннотация. Ушбу мақолада ёшлар маънавий ҳаётига ижтимоий тармоқларнинг ўрни, дунёда амалга ошаётган глобаллашув жараёнлари ёшларнинг таълим ва тарбия соҳасига ҳам ўзининг таъсири, қўлами кенгайиб бораётган интернет тармоқлари инсонларнинг имкониятларини яратаётгани ва унинг оқибатлари тўғрисида сўз боради.

Калим сўзлар: ёшлар, ижтимоий тармоқ, ўйин, интернет.

Ахборот технологиялари шиддат билан ривожланаётган, Ғарбга хос бўлган оммавий маданият тез кириб келаётган ҳозирги шароитда миллий менталитетимиз ва маънавий хусусиятларимизни асраш, мустаҳкамлаш ва бойитиш алоҳида долзарбликни касб этмоқда.

Ҳозирги дунёда амалга ошаётган глобаллашув жараёнлари ёшларнинг таълим ва тарбия соҳасига ҳам ўзининг таъсири кўрсатмоқда. Қўлами кенгайиб бораётган интернет тармоқлари инсонларнинг имкониятларини кенгайтирмоқда. Барча соҳа сингари таълим соҳасида ҳам бир қанча имкониятларни очиб бермоқда. Дарс машғулотларини ташкил қилишда кўргазмалар материаллар тайёрлашда ёки зарурий манбаларни тез ва осон топишда ёрдами катта. Айниқса ёшларга уй вазифаларни, дарсдан ташқари қўшимча машғулотларни бажаришда, мустақил бўш вақтларида турли дастурлардан тўғри фойдаланиш янги билимлар олишда ҳам қўл келади. Шу ўринда янги авлод дарсликлари кодлар орқали тармоқларга жойлаштирилиши ёшларни интернет тармоқлари билан ишлашга жалб қилишини йўлга қўйилмоқда.

Кун сари катталар ва ёшлар орасида оммалашиб бораётган ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш қўлами ортиб бориб, айниқса ёшларнинг асосий кундалик машғулотига айланиб бораётгани барчамизга маълум. Мулоқот қилиш ва ахборот алмашишда ўзининг кўпгина қулайликларига эга бўлган турли ижтимоий тармоқлар ва интернет орқали ишлайдиган махсус дастурлардан фойдаланувчилар сони кундан кунга ошиб бориши қувонарли ҳол албатта, масалан ҳозирги кунда “Facebook”, “Tik-tok”, “Twitter”, “Instagram”, “Mail.ru” ижтимоий тармоқлардан, “Telegram”, “WhatsApp”, “Viber”, “ChatON”, “WeChat” каби мобил дастурлардан мамлакатимиздаги таълим даргоҳларида ҳар бир фан, ҳар бир соҳа учун керакли бўлган энг янги ва зарур маълумотлардан самарали фойдаланиш ҳар биримиз учун долзарб вазифа ҳисобланади, лекин шуни унутмаслик керакки, бугунги кунда интернет, ижтимоий тармоқлар ва мобил дастурлар ғаразли геосиёсий мақсадларни кўзлаган турли-туман кучларнинг энг самарали ҳамда ашаддий қуролига айланиб улгурди.

Мамлакатимиз аҳолисининг аксарият қисмини ёшлар ташкил этади, интернет тармоқлари маънавий таҳдидларининг асосий нишони ҳам кўп ҳолларда айнан ёшлар яъни ўрта мактаб ўқувчилар, ўрта махсус ва олий таълим талабалари бўлиб қолмоқда. Интернет мафкуравий “жанг”нинг асосий майдонига айланди, бу майдонда исталган маълумотни исталган кўринишини топиш муаммо эмас, интернет тармоқлари айнан шуниси билан хавфлидир.

Ўқувчи ва талаба ёшларнинг деярли кўпчилиги ижтимоий тармоқлардаги маълумотларни бадиий адабиётлардан устун қўяётгани, натижада ўқувчиларнинг

китобларни тарк этишаётгани бу орқали ёшларимизнинг билим савияси пастлаб бораётганлиги ҳам аччиқ ҳақиқатдир. Бу эса бизнинг келажагимиз мафкуравий хуружлардан тўла ҳимояланмаганлигидан огоҳлантиради. Уларга қисқа, бачкана видеолар орқали таъсир қилишнинг яна бир хавфи болада хотира пасайиши, сабрсизлик, материалларни узоқ муддат таҳлил қила олмаслик, жиззакилик, асабийлик ҳолатларини содир бўлишига олиб келмоқда. Шунинг учун инсон онгини турли кучлар эгаллашга интилиши кучаяётган бугунги кунда ёш авлодни ижтимоий тармоқлардаги салбий ахборотлар таъсиридан асраб авайлаш ғоят муҳим вазифадир.

Интернет тармоқларидаги ахлоқсизликни тарғиб этувчи турли сайтлар, жангари фильмлар, ёшларни компьютер олдида михлаб қўяётган виртуал ўйинлар ана шундай таҳдидларни келтириб чиқармоқда. Ушбу ўйинлардан нима фойда олади деган савол туғилиши табиий албатта, биргина асосли жавоб шуки қимматли вақтини бекорга сарфлайди, фикрлаш ва кўриш қобилиятини сусайтиради. Кўп ўйинларда пул йиғиш, яъни виртуал тарзда пул йиғиш ташкил этилган бу эса психологик таъсир ҳисобланиб фақатгина ёшлар эмас ҳозирги кунда катта ёшдаги, ота-она даражасига етган инсонлар ҳам бу ўйинларга берилиб кетиши натижасида кўплаб маънавий таназзулга сабаб бўлаётганини айтишимиз мумкин. Виртуал ўйинлар ичида энг оммалашган GTA ҳамда “Flesh off duty” жуда ҳам катта мураккаб босқичлар қўйилган бўлиб, ёшлар бу босқичлардан ўтиш учун муккасидан кетиб базан уч – тўрт кунлаб компьютер воситаси олдида ўтирмоқда, уларни ота-онасидан сўралган вақтда ўғлим шунчаки ўйин ўйнамоқда, компьютер воситаси билан ишлашни ўрганмоқда деб эътибор бермабмиз дейишади. Европа давлатларидан кириб келаётган ҳар қандай компьютер ўйинларида энг камида бир маротаба бўлсада зўравонлик, фахш ёки шафқатсизлик акс этган ҳолатларини кузатишимиз мумкин, афсуски бу ўйинлар ёшларимиз томонидан мунтазам ўйнаб келинмоқда. Бу ҳолатлар албатта ёшларимизни маънавиятини ва тарбиясини бузилишига сабаб бўлади.

Табиийки компьютер ўйинларининг барчаси ҳам салбийми-?, интернетда мавжуд бўлган ўйинларни ичида инсон онгига ижобий таъсир қилувчи турлари ҳам борми? - деган савол туғилади. Албатта инсон миясига ижобий таъсир қиладиган ўйинлар ҳам мавжуд, бу нафақат ёшлар балки катталар орасида ҳам ишдан чарчаган вақтда ўйиндан қандайдир завқ олиш мақсадида шахмат, шашка, футбол, теннис каби мияга дам берадиган спорт ўйинларини ҳам виртуал тарзда ўйнаш мумкин, булардан ташқари “Ўзбек-инглиз-рус-корейс” тилларини ўргатадиган ўйинлар ҳам мавжуд. Ушбу ўйинлардан маданий ҳордиқ олиш мақсадида ёки чет тилларини мукаммал ўрганиш учун фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Ҳар бир нарсда ўзининг меъёри бўлган каби, яхши ўйин бўладими ёки ёмон ўйин бўладими агар меъёридан ортиқ ўйналса инсоннинг мия фаолиятига салбий таъсир кўрсатиб, иммунитетини сусайишига яъни ёшларни катталардек ёки катталарни ёш болалардек фикрлаш доирасига олиб келиши мумкин. Компьютер ўйинларни соатлаб ўйнаш, уларга муккасидан кетиш асло ярамайди. Ўйинлардан завқланган бола учун бундай “севимли” машғулотида бўлак ҳамма нарса аста-секин аҳамиятсиз бўлиб қолади. Катталарга қараганда ёшларнинг бирор нарсага боғланиб қолиши кучли, уларнинг соғлигига етадиган зарар ҳам бир неча баробар кўпдир. Ўзи бошқараётган виртуал ўйинни ҳамма нарсалардан афзал кўриши кучайиб боради, натижада болада фикрлаш қобилияти сусаяди, ўқишга, илм олишга бўлган қизиқиши сўниб боради.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, глобаллашув жараёнлари ёшларнинг таълим ва тарбия соҳасига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатаётган, қўлами кенгайиб бораётган интернет

тармоқлари инсонларнинг имкониятларини кенгайтириш билан бир қаторда салбий оқибатларга ҳам олиб келмоқда экан, бефарқ бўлмайлик. Жамиятдаги мавжуд муаммолар, ечими топилмаётган масалаларни ҳал этиш фақатгина муайян соҳа ходимларинигина вазифаси бўлмай, балки ҳар биримизнинг фуқаро сифатида маънавий-ахлоқий бурчимизга айланмоғи даркор.

COMMON TRENDS IN EARLY CAREER GUIDANCE IN PRESCHOOL ORGANIZATIONS IN KAZAKHSTAN AND TURKEY

¹A.Zh.Khassanova, ²G.I.Tulin

^{1,2}Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan,) Hacettepe University (Ankara, Turkey)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980394>

Abstract. *Until today, there has been an increasing importance of guidance and psychological counseling services in preschool organizations in the right direction in discovering children's interests and abilities and in their professional development. Guidance and counseling services in educational institutions include efforts to help children in a planned, programmatic way that is used to develop their physical, mental and social abilities and potential at the highest possible level. To assume the role of the bridge in the transition process from kindergarten to life. Career counseling services serve a guiding function by helping children choose the right profession according to their abilities and interests and become successful later in life, first by getting to know themselves, and then by getting to know the child's family and teacher.. The aim of this study is to show the effect of career education and counseling on the communicative and professional development of a child, which is a new application and career field. In addition, the study is the definition of comparative activity indicators in vocational education and training in preschool institutions in Turkey and preschool education in the Republic of Kazakhstan. Including recommendations related to educational services in Turkey and some exemplary practices in the world.*

Keywords: *career development, career counseling, preschool, child development, family relations with children*

XXI the century is expressed as a period of great and rapid changes in the social, individual, political and economic fields due to technological development and globalization. Therefore, it is becoming increasingly difficult for individuals to adapt to these changes, manage competition and turn changes into advantages in their careers. Considering this effort at the adult individual level, the ability of children and young people to adapt to these changes and make healthy and productive decisions about life makes career education and counseling services at the professional level even more mandatory through family-school-state cooperation. changes in conomic, social and technological aspects are forcing educational institutions to ensure that children and young people successfully transition from school to business life and their demands during this transition process. Therefore, in the new world order, educational institutions should design their programs from the primary school stage in order to create a productive educational environment that will introduce children and young people to real life and ensure a successful transition from school to business life. When we look at the literature and practices on the subject in our country, the subject of career education and counseling is mostly evaluated at the high school level and in relation to university exams. Opinions on the necessity of evaluating the career choice issue, which is one of the most important decisions of an individual's life, from primary education are limited and fall into recent times. Therefore, it is necessary to disseminate these views and to address the issue at a more academic level. However, the decisions taken by the elementary guidance and counseling services center in our country on this issue and the developments such as the launch of the framework program are also pleasing. The aim of this study is to shed light on the importance of launching career education and counseling services from the primary school period for children to

create their future plans. In the study, the factors affecting career counseling services at the primary school level, the personal development of the child and the career development process, career counseling practices and the short- and long-term results of the career counseling process are evaluated within the framework of a model.

1-Picture. Kazakhstan kindergarten

2-Picture. Turkish kindergarten

The study is complemented by recommendations on the effectiveness of career counseling services at the primary school level. I . Career Counseling and Guidance Services in Primary Education Guidance and counseling services in educational institutions cover efforts to help students in a planned, programmatic way to develop their physical, mental and social capacity and potential at the most advanced level by taking on the role of a bridge in the process of transition from school to life. Career counseling constitutes an important field in these services and assumes a guiding function by mediating children's ability to choose the right profession in accordance with their abilities and interests and to succeed in later life, first by getting to know themselves, and

then by getting to know the child through the family and the teacher. Career counseling appears to us as an important service area of school counseling. Career counseling by a simple definition is “an interpersonal process designed to guide individuals' career development problems” (Osborn and Baggerly, 2004:46). The American School Counselors Organization (ASCA, 1997) has defined career development as a basic service area within comprehensive guidance programs, because such services are 120 Bu it can be stated that the modern understanding on the subject is that conducting education and career counseling services together will contribute to making more informed choices for the child. The European Community's report entitled “Educational and Vocational Counseling” defines nine areas of activity as elements of educational and career counseling (<http://www.insankaynaklari.com> , 22.03.2005): Providing information: Providing objective and realistic data. (For example, the available field options, course topics, training programs, or job opportunities, etc. evaluation: Making an assessment using formal and informal techniques (tests, exams, interviews) that accurately diagnoses an individual's suitability for a particular option. Making suggestions: Making suggestions based on the consultant's own knowledge and experience. Guiding: Helping individuals to explore their own thoughts and feelings about their own situations, the possibilities that are open, the approximate consequences of their choices. Career education: Presenting a program of planned experiences to develop skills, concepts and knowledge that can enable individuals to make appropriate career choices. (Discussions on resume writing, study workshops; small exams about job interviews, role-playing, interview exercises; visits to domestic and foreign companies, internships or work observations) Placement: Helping candidates get into a specific job, a specific course of education or upbringing, work observations or internships. Defense: Negotiating directly with institutions in favor of certain individuals (especially for candidates who have experience barriers to entering a certain education or job, or who are at risk of not being accepted). Feedback: Informing educational institutions and other service providers about the types of courses and training programs required by employers and individuals, but not currently offered. Follow-up mentoring: Contacting them to see the latest status of the individuals they have previously served and providing assistance if necessary. As it can be seen, although career management, guidance and psychological counseling and educational fields are actually similar fields that evaluate human beings as the main field of study, there is a lack of interdisciplinary research and applications in this regard. Other problems experienced in this specialty are; lack of policy and resources on the subject at the national level, lack of integrity and vision, general lack of coordination and structuring related to the profession, etc. it can be sorted as According to Betz, the importance of education for children's career development is not adequately understood. (Betz, 1993:674) In this regard, developmental career education has been developed in Australia by the Australian Council of Education under the umbrella of the course curriculum program in order to give the necessary value to career education. In this study, it is suggested that the integration of career education with the curriculum should be included for all students – from elementary school to high school. (Australian Education Council 1992; 12.) In this way, students can relate what they have learned to real-life career fields, make individual career planning more consciously, and teachers can also turn to an educational approach that is not far from the dynamics and demands of real business life. Children need opportunities to explore mental, emotional images and impressions about themselves, other individuals and life, and support to be able to turn identities related to themselves and their professions into reality in their minds. Career planning is a long-term field that involves a wide period of time rather than a short-term effort. Launching career planning and development services from an early age is an important

issue in order for individuals to be successful and make the right choices during the education that prepares them for career life. When the related services and effectiveness of schools are examined, it is seen that most of them carry out these services with random, unscheduled and short-term solutions rather than structured, conscious and long-term efforts. This situation, on the other hand, affects the more efficient use of individual life at the micro level, as well as the saving of budgets and resources allocated to education at the macro level.

REFERENCES

1. ADB (2004), Education Reforms in Countries in Transition: Policies and Processes, six country case studies commissioned by the Asian Development Bank in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan, Asian Development Bank, Manila, www.pitt.edu/~weidman/2004-educ-reforms-countries.pdf.
2. Álvarez-Galván, J. (2014), A Skills beyond School Review of Kazakhstan, OECD Reviews of Education and Training, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264221826-en>.
3. Bhuiyan, H.S. (2010), “Decentralisation and public governance in Kazakhstan”, International Journal of Public Administration, Vol. 33/12-13, Routledge, London.
4. Daly, J.C.K. (2008), Kazakhstan’s Emerging Middle Class, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Washington, DC.
5. Heinrich, A. (2010), “The Formal Political System in Azerbaijan and Kazakhstan. A Background Study”, Forschungsstelle Osteuropa Bremen. Arbeitspapiere und Materialien, No. 107, March 2010, Forschungsstelle Osteuropa, Bremen.
6. JSC IAC (2014a), OECD Review of Policies and Practices for Monitoring Quality in Early Learning and Development: Country Background Report for Kazakhstan, JSC Information Analytic Center of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana.

RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT TA'LIM MUHITIDA QADRIYATLAR - SHAXS ORIENTASIYASI

¹Shukurullo Mardonov, ²Farxod Mardonov

¹T.N. Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston PFITI, p.f.d., professor, ²mustaqil tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980400>

Qadriyatlar olamida shaxs orientasiyasi muammosi dolzarbli zamonaviy jamiyat ijtimoiy rivojlanishi, mamlakatning ijtimoiy- iqtisodiy va jamoaviy o'zgarishlariga asoslanadi.

Qadriyatlarning qayta ko'rib chiqilishi, uning ierarxik tizimining o'zgarishi, jamoaviy ongda ustuvor umuminsoniy qadriyatlarning tasdiqlanishini, hayotda yangi pedagogik tafakkurni hamda jamiyat talablari va shaxs o'zini namayon etishga imkon beruvchi maktab o'quv-tarbiyaviy jarayonini qayta loyihalashni taqozo qilmoqda.

Bu o'zgarishlar davrida yetakchi tendensiya bo'lib maktabni insonparvarlashtirish, demokratlashtirish hamda ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash ustuvor bo'lib turibdi.

Zamonaviy o'quvchi ulg'ayish davri tahlilining ko'rsatishicha, bugungi kunda konkret vaziyatlarda shaxs ijtimoiy olamidagi asosiy munosabablar hamda shunday komponentlar – prognoz qilish, erkin tanlov, o'z taqdirini o'zi belgilash va evristika kabilarni, kuchaytirish asosida o'zgarmoqda.

Bunday ijtimoiy kontekstda o'quvchining olam ob'ektiv qadriyatlari, o'zi va o'z imkoniyatlari bo'yicha to'g'ri yo'nalish olish muammosi alohida mohiyat kasb etadi. O'tgan va hozirgi voqea-hodisalardan orientir olish, o'z yashash tarzi va kelajak hayotini qurish to'g'risida tasavvurga ega bo'lishi muhimdir.

“Orientasiya” (orientir olish) atamasining pedagogik mohiyati, uning ma'nosining ko'pligidan kelib chiqadi va u ikki aspektni anglatadi – jarayon va natija. Bu atama boshqa fanlarda ham keng qo'llaniladi, jumladan, biologiya, fizika, matematika va b.

Orientasiya, yoki orientir, mo'ljall olish natija sifatida ma'lum soha bo'yicha keng bilimlar doirasiga ega bo'lishni anglatadi hamda bu insonning o'zlashtirish darajasi, uning doimiy izlanishlari, rivojlanishi va tasavvurlarini chuqurlashtiruvchi o'ziga xos kerakli fundament sanaladi.

Aynan shu ma'noda orientir olish quyidagicha tavsiflanadi va unga egiluvchianlik, keng doiralilik, bilimdonlik, tezaurus, muammolilik xosdir.

Bunday holatlarda orientir olish tanlangan yo'nalish bo'yicha fikrlari, harakatlari o'zida emotsional ishonch holatini yuzaga keltiradi. Bunday holat insonga faoliyati va muloqotida o'zida ishonchsizlikni, qo'rqqulikni yo'qotib, o'zida ishonch ruhini paydo qiladi.

Orientir olish jarayon sifatida – bu rejadani natijagacha bo'lgan loyihalash harakatini anglatadi: maqsadni aniq va to'g'ri tanlash, unga erishish vositalari, umumiy yo'nalishda o'z harakatini, rejalarini, hayotiy qadriyatlarini baholash harakati bilan qiyoslash kabilari.

Orientir olish hayot-faoliyatining barcha jabhalarda: mehnatda, san'atda, muloqot jarayonlarida, juda kerakli komponent sanaladi.

Orientir olish pedagogik ma'noda rivojlanayotgan insonni, uning hayotiy mo'ljallari, atrof borliqni o'zlatirishi, olmada o'z o'rnini topishi kabilarni nazarda tutadi.

O'quvchining olamni va o'zini anglash jarayonlari kattalar bilan birgalikdagi harakatlari jarayonida amalga oshadi, kattalar bu o'ta murakkab va qiyin jarayonda o'quvchilarga yordam berishlarini taqozo qiladi.

Orientir olish jarayonlari ma'lum vaqt va makon doiralarida sodir bo'ladi, chunki hayot yo'lini tanlash, rejalar tuzish, anglash sohasida shaxsning o'zini aniqlab olishi, muloqot, mehnat

jarayonlari va b. o‘quvchi maktabni bitirish arafasida shakllanib bo‘lgan bo‘ladi. Orientir olish jarayonlari maktabda sodir bo‘ladi, u o‘quvchi uchun sotsium markazi hisoblanadi, unda o‘quvchi yashaydi, o‘qiydi, o‘rganadi, ya’ni uning hayotidagi muhim davr sanaladi – u balog‘atga yetadi, o‘z hayot yo‘lini belgilab oladi.

O‘rganilayotgan muammo kontekstida o‘quvchilarning orientir olish jarayonlarining ijtimoiy qadriyatli mohiyati – shaxsning jamiyat qadriyatlariga kirib borish jarayoni sifatida qaraladi.

Orientir olish jarayonining mohiyat tasnifining mantiqiy tahlili bizning e’tiborimizni tarbiya su’betiga, ya’ni “shaxs – jamiyat” o‘zaro aloqalari darajalariga yo‘naltiradi, unda asosiy jamoaviy qarama-qarshiliklar sodir bo‘ladi va u bizni yuqori talablar dialektik qonuniga yetaklaydi hamda hayot orientirlarining paydo bo‘lish mantiqini asoslaydi.

O‘quvchilarning orientir olish jarayonini bunday tushinishi o‘quv-tarbiya jarayoni mazmuni, shakl va metodlarini yangicha tushunishni taqozo qiladi. Shu munosabat bilan pedagogik nazariya va amaliyot oldida shunday savollar paydo bo‘ladi:

ta’lim va tarbiya mazmuni qanday qadriyatlar bilan to‘ldirilishi kerak;

jamiyat qadriyatlarining shaxs tomonidan o‘zlashtirilishining qanday qonuniyatlari va mexnizmlari mavjud;

o‘quvchilar hayotiy orientirlarining sodir bo‘lishining pedagogik shart-sharoitlari qanaqa.

Pedagogik jarayonlarda amalga oshirilayotgan dialektika qonunlari jamiyat qadriyatlari evolyusiyasini ifodalaydi, shuningdek, umuminsoniy qadriyatlar hamda barcha pedagogik tizimlar integrasiyasining global maqsadlari ustuvorligini tushunishga olib keladi. Zamonaviy olam borlig‘i o‘quv-tarbiya jarayoni mazmunida absolyut qadriyat maqsadlarni: insoniyat rivojlanishining barcha davrlarida gumanistik ideallar yadrosini tashkil qilgan - hayot, erkinlik, baxt va boshqalarni taqozo qiladi. Shuning bilan birgalikda, pedagogik g‘oyalar ketma-ketligi tahlilining ko‘rsatishicha, alohida xalqlar madaniyatiga xos bo‘lgan, jamiyat rivojlanishining ma’lum davrida uning rivojlanishida dolzarb bo‘lgan qadriyatlar: Vatan, inson ideali, go‘zallik andozasi, mehnat, bilish-anglash va boshqalar xosdir.

Radikal (keskin) o‘zgarishlar davrida jamiyatda prioritetlar (ustuvorliklar) almashinuvidagi (o‘timshdagi, hozirdagi va kelajakdagi) qarama-qarshiliklar kuchayadi. O‘quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlarga orientir olish jarayonlari bu qarama-qarshiliklarni – ishonchsizlik, dezorganizasiya, buzg‘unchilik kabilarni yechishga yo‘naltirilgan.

Pedagogikada bugungi kunda qadriyatlarga orientir olish mexanizmlari bilan zamonaviy o‘quvchi rivojlanishining umumiy vaziyati o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar o‘qituvchi va o‘quvchilar orasidagi qarama-qarshiliklarning kelib chiqishiga sababchi bo‘lmoqda va bu, o‘z navbatida, shaxsning jamiyat qadriyatlariga talabini, jamiyatning esa shaxs qadriyatlariga talablarini susaytirmoqda.

Hozirgi paytda qadriyatli orientir olishning mazmuni umuminsoniy qadriyatlarning maktab amaliyotida ustuvorligini inkor qilinmoqda. Pedagoglarning chegaralangan faoliyati, ta’lim va tarbiyaning ilgarigi pedagogik qadriyatlari tizimi, olamga qadriyatli munosabatlarni “tayyor holda” yetkazish usullari shaxsning qadriyatlar tizimiga mavhumdan konkretga kirib borishga to‘sqinlik qilmoqda. Jamiyat qadriyatlar tizimi, umuminsoniy madaniyat ko‘pchilik o‘quvchilar uchun mavhum, shaxsga neytral darajada bo‘lib qolmoqda.

O‘quvchilar qadriyatli orientir olish tizimi (ularning mazmuni) hamisha jamiyat qadriyatlar tizimiga mos keladi.

Bu qonuniyat pedagogikaning (tadqiqot materiallari diaxronik tahlili va o'tkazilgan eksperimentning diagnostik bosqichi) umumiy qonunidan kelib chiqadi. Isbotlanganki, jamiyat qadriyatlarining qayta baholanishi (bu jamiyatda doimiy bo'lib turadigan jarayon) o'quvchilarning qadriyatli orientir olishlarini ham o'zgartirib yuboradi. Zamonaviy o'quvchining ijtimoiy vaziyatlarda rivojlanishining o'ziga xosligi shundaki, ularning qadriyatlarning kardinal qayta baholanishi sharoitida qadriyatlarga orientir olishidir. Shu munosabat bilan pedagogik aksiologiyada o'qituvchilar qadriyatli orientir olishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Shaxs madaniyati bunday vaziyatlarda o'quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlari orientir olishida muhim omil sanaladi. Pedagogik pozitsiyani o'zgartirib, monologikdan dialogik munosabatlarga o'tish, o'qituvchining o'quvchilar talablari sari yurishi – yetakchi pedagogik shartlardan hisoblanadi va o'quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlarga orientir olishini ta'minlaydi.

Orientir olish jarayonining tuzimlilik darajasi, funksional aspekti nazariy jihatdan shaxs (borliqning shaxs tomonidan qadriyatli o'zlashtirilishi) to'g'risidagi yetakchi psixologik-pedagogik holatlar asosida aniqlandi.

Orientir olish - bu shaxsiy rivojlanish jarayoni bo'lib, unda uning komponentlarining shakllanishi, o'zgarishi, integrasiyasi maqsadiga bosqicha-bosqich erishishiga olib keladi.

Rivojlanish komponentlarining to'planishi, ularning saqlanishi, to'yinishi va qayta tashkil qilinishi, funksiyalarining bo'linishi, ierarxiya va integrasiya kabilar yangi tuzilmaviy, qadriyatli dunyo in'ikosi, “Men” obrazi, kelajak obrazining yaratilishini ta'minlaydi.

Orientir olish jarayoni tadqiqotimizda jamiyat qadriyatlarida shaxs obro'sining dialektik qonun (ehtiyoj, talabning ko'tarilishi) asosida yuksalishi sifatida qaraladi. O'quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlarining orientir olish jarayonlari mohiyatining bunday tushinilishi bir vaqtning o'zida mustaqil konsepsiyaga ega holat (qoida) hisoblanadi.

Yuksak ehtiyojlar pedagogik proektsiyasi o'quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlariga orientir olishlarini mustaqil, adekvat jamiyat qadriyatlariga mos qadriyatlar sifatida tavsiflashi mumkin.

REFERENCES

1. Alekseeva V.G. Molodoy rabochiy. Formirovanie sennostnykh orientasii. - M., 1983.
2. Anisimov S.F. Duxovnye sennosti: proizvodstvo i potreblenie. - M.: Mysl, 1988. -253 s.
3. Arxangelskiy L.M. Sennostnye orientasii i nrvstvennoe razvitie lichnosti. - M., 1987. - S. 64.
4. Berne R. Razvitie “Ya-konsepsii” i yee vospitanie. - M.: Progress, 1986. - 422 s.
5. Bitinas B.P. Struktura protsessa vospitaniya. - Kaunas, 1984. -485 s.
6. Blyumkin V.A. Mir moralnykh sennostey. - M.: Znanie, 1981. -64 s.
7. Bodalev A.A Lichnost i obshenie. - M., 1983.
8. Vasileva 3. I. Yedinstvo vospitaniya i obucheniya shkolnikov. - L., 1980. - 36 s.
9. Kazakina M.G. Sennostnye orientasii shkolnikov i ix formirovanie v kollektive. - L., 1989. - 85 s.
10. Mardonov Sh.Q. va b. Pedagogik aksiologiya. –T.: Fan va texnologiya, 2008. -184 b.
11. Ochilov M.O. Muallim – qalb me'mori. –T.: O'qituvchi, 2001. -429 b.
12. Проблемы формирования сennostnykh orientasii i sotsialnoy aktivnosti lichnosti/ Pod red. V.S. Muxinoy. - M., 1984. - 134 s.

К ВОПРОСУ О ВНЕДРЕНИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ВЫСШЕГО ВОЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

¹Медетова Раушан Мамадияровна, ²Хайдаров Зафар Абдихакимович

¹заведующая отделом УзНИИПН, д.п.н., старший научный сотрудник, ²начальник кафедры ПВО Сухопутных войск Чирчикского высшего танкового командно инженерного училища, доцент, полковник

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980408>

Аннотация. В статье раскрыта роль цифровых технологий при применении их в учебно-воспитательном процессе высшего военного образовательного учреждения.

Ключевые слова: курсант, цифровизация образования, навык, механизм, образование, обучение, воспитание, развитие.

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalarni oliy harbiy ta'lim muassasasining o'quv jarayonida qo'llashdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kursant, ta'limni raqamlashtirish, mahorat, mexanizm, ta'lim, ta'lim, tarbiya, rivojlanish.

Abstract. The article reveals the role of digital technologies when applying them in the educational process of a higher military educational institution.

Keywords: cadet, digitalization of education, skill, mechanism, education, training, upbringing, development.

Современное образование стало не только одной из важных областей, способствующих социально-экономическому развитию республики, но и потребовало нового взгляда на человеческий капитал и новую роль образования. Такой запрос к образованию требует не только теоретического подхода, но и внимательного изучения самой сферы образования, ее достижений и проблем для практического использования. Поскольку стратегия образования позволяет строить образование на основе видения будущего, ведь без определения места образования в целостности общественного развития нельзя говорить о тех образовательных траекториях, которые сегодня востребованы временем.

Цифровая экономика предполагает, что данные в цифровой форме являются ключевым фактором производства во всех сферах социально-экономической деятельности, в которой цифровые технологии обеспечивают эффективное взаимодействие бизнеса, государства и граждан.

Одно из центральных мест в становлении цифровой экономики занимает трансформация образования. Цифровая экономика требует, чтобы каждый курсант (а не только лучший среди них) овладел компетенциями XXI века, к которым относятся: критическое мышление, способность к самообучению, умение полноценно использовать цифровые инструменты, источники и сервисы в своей повседневной работе и мог творчески применять имеющиеся знания в быстроразвивающейся цифровой среде. Новый взгляд на человеческий капитал и новую роль образования поставили задачу формирования у каждого курсанта способности управлять собственным учением. Цифровая трансформация образования должна решить эту задачу.

Цифровая трансформация образования – это обновление планируемых образовательных результатов, содержания образования, методов и организационных форм

учебной работы, а также оценивания достигнутых результатов в быстроразвивающейся цифровой среде для кардинального улучшения образовательных результатов каждого курсанта.

Исходя из этого, задача сегодня состоит в том, чтобы гармонизировать в едином образовательном процессе овладение курсантами заранее отобранного содержания учебных дисциплин; достижение курсантами внешне формируемых и самостоятельно отобранных целей; поддержку и развитие способности курсантов к учению, достижение их когнитивной самостоятельности, развитие их личностной идентичности в процессе овладения как социально заданным, так и самостоятельно отобранным содержанием учебного материала. Поскольку цифровые технологии создают условия для решения этой задачи за счет совершенствования средств планирования и организации образовательного процесса, широкого использования активных методов обучения и перехода к персонализированной и результативной организации образовательного процесса.

Цифровая трансформация образования затрагивает все уровни образования и невозможна без деятельного участия всех стейкхолдеров (заинтересованных сторон: курсантов и преподавателей), включая родителей. Эту работу можно разделить на три большие связанные между собой группы: развитие цифровой инфраструктуры образования; развитие цифровых учебно-методических материалов, инструментов и сервисов, включая цифровое оценивание; разработка и распространение новых моделей организации учебной работы. Все это требует качественного обновления существующей практики обучения, превращения их в инструмент научно-методического обеспечения и поддержки процессов цифровой трансформации образования. Вот почему от курсантов требуется высокий уровень математической грамотности; основательная естественно-научная и гуманитарная подготовка; способности, которые часто называют «компетенциями XXI века»; прочные знания, умения и способности в области технологий (проектное мышление, цифровая грамотность, алгоритмическое мышление, направленное мышление и критическое мышление).

По аналогии с другими сферами высшие военные образовательные организации в процессе цифровой трансформации должны: изменить свои цели и содержание учебно-воспитательной работы; перейти от обучения и воспитания всех к обучению и воспитанию каждого курсанта, изменив организацию и методы учебно-воспитательной работы; пересмотреть и оптимизировать используемые наборы учебно-методических и организационных решений, информационных материалов и инструментов; пересмотреть традиционные бизнес-процессы, включив в эту работу всех стейкхолдеров; использовать все возможности современных цифровых технологий для механизации и автоматизации всех видов работы с информацией.

Цифровые технологии являются хорошим инструментом именно для поддержки новых высокоэффективных методов учебной работы. Чтобы формирование компетенций XXI века у курсантов оказалось успешным, они должны использовать цифровые технологии для выполнения своей учебной работы и демонстрации ее результатов – для написания эссе, творческих разработок веб-сайтов, подготовки презентаций, технологических устройств.

Значит, в процессе цифровой трансформации образования происходит не только создание компьютерных классов и подключение их к Интернету, а формирование и распространение новых моделей работы высших военных образовательных учреждений. В

их основе лежит синтез новых высоко результативных педагогических практик, которые успешно реализуются в цифровой образовательной среде и опираются на использование цифровых технологий; непрерывного профессионального развития педагогов; новых цифровых инструментов, информационных источников; организационных и инфраструктурных условий для осуществления необходимых изменений при освоении ими новых ролей и методов работы.

Суть цифровой трансформации образования – достижение необходимых образовательных результатов и движение к персонализации образовательного процесса на основе использования цифровых технологий.

Цифровые технологии помогают на деле использовать новые педагогические практики (новые модели, связанные с назревшими переменами организации и проведения учебной работы), которые ранее не могли занять достойного места в массовом образовании из-за сложности их осуществления средствами традиционных технологий коммуникации и работы с информацией.

Цифровая образовательная среда помогает эффективно организовать и контролировать учебную работу каждого курсанта, в том числе и им самим. Увеличивается круг его возможных действий, одновременно растет его ответственность за результативность.

По мнению Керга, отличительные черты зарождающихся в настоящее время новых информационных инструментов связаны с гибкостью (возможностью использования их в любое время и в любом месте, где они необходимы); воспроизводимостью (неограниченной возможностью копирования и дублирования); цифровыми технологиями и новыми информационными инструментами (изменчивостью, возможностью быстрого обновления, уточнения); избирательностью (возможностью свободного поиска); индивидуализированностью (возможностью для каждого пользователя работать с информацией индивидуально).

Цифровую трансформацию образования можно рассматривать как культуры использования информации на основе новых цифровых информационных инструментов по нескольким основным линиям: в содержании важным элементом становится проникновение новых цифровых инструментов в различные области человеческой деятельности; образовательные организации осваивают новые источники и механизмы обработки данных, которые повышают эффективность организации образовательного процесса и обеспечивают его процедуру; обучаемые осваивают новые культурные общие пользовательские цифровые инструменты и специализированные сервисы для повышения эффективности своей учебной работы, развивая в том числе соответствующие способности (например, алгоритмическое мышление), которые необходимы для их использования; педагоги осваивают новые культурные общие пользовательские цифровые инструменты для повышения эффективности своей учебной работы, трансформирующейся в связи с проникновением новых цифровых инструментов в различные области человеческой деятельности; содержание, методы и формы учебной работы, специализированные цифровые инструменты, которые повышают эффективность меняющейся организации образовательного процесса; курсанты осваивают новые культурные общие пользовательские цифровые инструменты, которые повышают эффективность их учебной работы, новые специализированные цифровые инструменты, которые повышают эффективность меняющейся организации образовательного процесса.

Новые инструменты находятся в стадии развития, которое невозможно без того, чтобы сами эти инструменты использовались, в том числе и в высших военных образовательных организациях. У преподавателей и курсантов должна формироваться способность самостоятельно оценивать и осваивать новые инструменты по мере их появления. Поскольку развитие и распространение цифровых технологий позволяет перенести внимание с доступности цифровых устройств и инструментов на их использование в образовательном процессе.

Kwang считает, что в современной системе образования мы должны продвигать развитие компетенций будущего, так называемых навыков XXI века, т.е. критическое мышление, совместную работу, креативность и навыки получения новых знаний. Необходимы именно эти коммуникативные навыки, в то время как чисто профессиональные навыки (например, запоминание фактов) в том или ином объеме в будущем возьмут на себя машины. Процесс традиционного контактного преподавания был создан главным образом на основе деятельности педагога в области его преподавания, в то время как в процессе цифрового образования отправной точкой является процесс обучения самого обучающегося.

Цель цифровой трансформации высших военных образовательных учреждений должна состоять в их возможности пробовать и широко применять цифровые решения для каждодневных учебно-воспитательных задач: поддержка талантливых курсантов, работа со слабыми курсантами, замещение рутинного интеллектуального труда, логистика обеспечивающих процессов (безопасность, информирование и т.п.), подготовка к учебным занятиям, подготовка презентаций, участие в выставках. Всё это технологии могут делать уже сегодня, кроме этого, цифровая трансформация дает возможность реализовать новые структуры и отношения в образовании.

Кроме того, цифровая трансформация открывает новые содержательные возможности при обучении игре, моделированию и симуляции сложных процессов, реализации распределенных проектов курсантов и педагогов, персонализированном обучении. При этом важно учесть, что цифровая трансформация не может заменить живую работу и решить все проблемы обучения курсантов в высших военных образовательных учреждениях. Одновременно с этим цифровые технологии могут расширить горизонты задач высшего военного образовательного учреждения, дать ему совершенно новые инструменты и возможности.

REFERENCES

1. https://ioe.hse.ru/data/2019/07/01/1492988034/Cifra_text.pdf
2. Medetova R.M., Anarboyev A.A. Hamkorlik pedagogikasi asosida bo‘lajak zahiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini rivojlantirish // Ta’lim-tarbiya sifatini oshirishda hamkorlik pedagogikasi: xalqaro tajriba va zamonaviy yondashuvlar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami. 2023-yil 13-noyabr. – T.: O‘zPFITI, 2023. – B. 284-287.

УКРЕПЛЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ЧЕРЕЗ ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ ДЛЯ
ПОВЫШЕНИЯ ЭТИЧЕСКИХ СТАНДАРТОВ.

Рахматуллаева Ноди Рахматовна

Независимый соискатель Старший преподаватель Совместный Белорусско-Узбекский
межотраслевой институт прикладных технических квалификаций
nodirarahmatullaeva688@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980417>

Аннотация. В статье обсуждается значимость поддержания высоких этических стандартов среди учителей и предлагаются стратегии повышения этих стандартов в учебных заведениях с использованием цифровой дидактики. Учителя не только передают знания, но и являются гарантами этического поведения и моральной целостности. В свете изменяющихся проблем и сложностей, усовершенствование механизмов развития корпоративной этики среди учителей становится неотложной задачей.

Ключевые слова: цифровая корпоративная этика, цифровое повышение квалификации учителей, цифровые этические нормы, профессионализм, этические нормы, цифровая неподкупность.

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchilar o'rtasida yuqori axloqiy me'yorlarni saqlash muhimligi muhokama qilinadi va raqamli didaktikadan foydalangan holda ta'lim muassasalarida ushbu standartlarni oshirish strategiyalari taklif etiladi. O'qituvchilar nafaqat bilim beradi, balki axloqiy xulq-atvor va axloqiy yaxlitlikning kafolati hamdir. O'zgaruvchan muammolar va murakkabliklarni hisobga olgan holda, o'qituvchilar o'rtasida korporativ etikani rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifaga aylanadi.

Kalit so'zlar: raqamli korporativ etika, o'qituvchilar uchun raqamli kasbiy rivojlanish, raqamli axloqiy standartlar, professionallik, axloqiy standartlar, raqamli yaxlitlik.

Abstract. The article discusses the importance of maintaining high ethical standards among teachers and proposes strategies to raise these standards in educational institutions using digital didactics. Teachers not only impart knowledge, but also guarantee ethical behaviour and moral integrity. In the light of changing problems and complexities, improving the mechanisms for developing corporate ethics among teachers is becoming an urgent task.

Keywords: digital corporate ethics, digital professional development of teachers, digital ethical norms, professionalism, ethical norms, digital integrity.

Корпоративная этика преподавателей охватывает целый ряд таких ценностей, как честность, справедливость, уважение и подотчетность. Эти принципы не только определяют профессиональное поведение, но и формируют характер и ценности учащихся. Иллюстрируя этическое поведение, учителя прививают своим студентам важность честности и этичности принятия решений, подготавливая их к успеху как в академической, так и в общественной сферах. Кроме того, культура этического мастерства среди учителей укрепляет репутацию и доверие к учебным заведениям, укрепляя доверие и уважение между заинтересованными сторонами. [1]

Цифровая дидактика предлагает разнообразные интерактивные методы обучения, которые способствуют развитию этических стандартов среди преподавателей. Виртуальные классы, образовательные игры, визуальные материалы и другие цифровые инструменты могут быть использованы для создания ситуаций, в которых преподаватели

могут развивать навыки этического принятия решений, морального мышления и этического поведения. Цифровая дидактика позволяет создавать эмоционально поддерживающую и вдохновляющую обучающую среду, которая способствует формированию этических ценностей и норм среди преподавателей.

Несмотря на неотъемлемую важность этического поведения, учителя сталкиваются с различными проблемами, которые препятствуют развитию корпоративной этики. Эти проблемы могут включать конфликты интересов, давление с целью завышения классов, нарушения конфиденциальности и случаи ненадлежащего поведения. Кроме того, преодоление этических дилемм в динамичном контексте образования требует от учителей наличия сильных моральных навыков рассуждения и глубокого понимания профессиональной этики. Решение этих проблем требует согласованных усилий по совершенствованию механизмов подготовки преподавателей в этической практике. [2]

Предлагаем комплексные программы профессионального развития, которые конкретно ориентированы на этику и профессионализм в образовании. Эти программы должны охватывать такие темы, как принятие этических решений, урегулирование конфликтов, поддержание профессиональных границ и культурная компетентность. Предоставляя преподавателям необходимые знания и навыки, они могут эффективно решать этические проблемы и поддерживать этические стандарты в своей практике.

Поощрять этическое лидерство среди руководителей и контролеров системы образования, которые служат образцами для подражания и оказывают влияние в учебных заведениях. Этические лидеры должны служить примером добросовестности, прозрачности и подотчетности, способствуя культуре, в которой этическое поведение ценится и вознаграждается. Создавая атмосферу доверия и поддержки, руководители по вопросам этики дают преподавателям возможность соблюдать этические стандарты в своей профессиональной практике. [3]

Разработка и распространение четких кодексов поведения и этических руководящих принципов, определяющих ожидаемые стандарты поведения учителей. Эти кодексы должны охватывать широкий круг этических вопросов, имеющих отношение к образовательному контексту, обеспечивая преподавателям основу для принятия этических решений. Кроме того, обеспечить, чтобы учителя проходили подготовку по вопросам осуществления и толкования этих кодексов, способствуя общему пониманию этических ожиданий в образовательном сообществе.

Предоставление учителям доступа к вспомогательным услугам, ресурсам и сетям, которые способствуют этическому поведению и благополучию. Это может включать в себя программы наставничества, группы поддержки сверстников, консультационные услуги и возможности для рефлексивной практики. Обеспечивая систему поддержки, учителя могут обращаться за консультациями и помощью, когда они сталкиваются с этическими дилеммами, повышая свою способность соблюдать этические стандарты в своей практике. [4]

Поощрять культуру постоянного совершенствования, в рамках которой преподавателям предлагается обдумать свою практику, наладить обратную связь и участвовать в постоянном повышении квалификации. Предоставление возможностей для самооценки и коллегиальной оценки, позволяющей преподавателям выявлять области для роста и развития, связанные с этическим поведением. Укрепляя приверженность обучению

на протяжении всей жизни и этическому самосознанию, учебные заведения могут формировать среди учителей сообщество, отличающееся высоким уровнем этики. [5]

Закключение:

Совершенствование механизмов развития корпоративной этики среди преподавателей имеет жизненно важное значение для поддержания добросовестности и профессионализма учебных заведений. осуществляя всеобъемлющие программы профессионального развития, поощряя этическое руководство, устанавливая четкие кодексы поведения, предоставляя поддержку и ресурсы и содействуя культуре постоянного совершенствования, Преподаватели могут иметь возможность отстаивать в своей практике образцовые этические стандарты. В конечном счете эта приверженность этическим принципам отвечает интересам не только учителей и учащихся, но и всего общества, обеспечивая дальнейшее развитие образования как движущей силы позитивных изменений в обществе.

REFERENCES

1. Strike, K. A., & Soltis, J. F. (2009). Этика преподавания (5th ed.). Teachers College Press.
2. Национальная ассоциация образования. (2018). Кодекс этики профессии педагога. <https://www.nea.org/sites/default/files/2020-08/NEA-Code-of-Ethics.pdf>
3. Шапиро, Дж. П., и Стефанкович, Дж. А. (2016). Этическое лидерство и принятие решений в образовании: Применение теоретических перспектив к сложным дилеммам (4-е ед.). Рутледж.
4. Branch, G., Haney, J. J., & Howard, M. (2016). Этическое лидерство в школах: Создание сообщества в условиях подотчетности. Routledge.
5. Уитакер, К. С., и Янг, М. Д. (2018). Этическое лидерство и принятие решений в образовании: Применение теоретических подходов к сложным дилеммам (5-е и 5-е годы). Рутледж.

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИНГ РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА МАДАНИЯТ БОШҚАРУВИДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОКИНИ БАҲОЛАШ

Темиров Дилшод Шералиевич

Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги бош мутахассиси, педагогика фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980438>

Аннотация. Ушбу мақолада умумтаълим мактабларининг рақамли бошқарувида жамоатчилик иштирокини баҳолашнинг ўзига хос мураккабликлари ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: умумтаълим мактаблари, рақамли бошқарув, ҳамкорлик, жамоатчилик назорати, корпоратив бошқарув, таълимий эҳтиёж, таълим жараёни субъектлари.

Аннотация. В этой статье размышляют о присущих сложностях оценки участия общественности в цифровом управлении средними школами.

Ключевые слова: вузы, цифровой менеджмент, сотрудничество, общественный контроль, корпоративное управление, образовательные потребности, субъекты образовательного процесса.

Abstract. This article reflects on the inherent complexities of evaluating public participation in the digital governance of secondary schools.

Keywords: higher education schools, digital management, collaboration, public control, corporate management, educational needs, subjects of the educational process.

Ахборот технологиялари соҳасидаги кадрларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясини муваффақиятли амалга ошириш, рақамли технологияларни ривожлантириш ва аҳолининг кундалик ҳаётига кенг жорий этишни таъминлашнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади ва долзарб вазифа сифатида белгиланиб, таълим жараёнига татбиқ этилмоқда.

Давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий соҳада ҳам рақамли технологияларни кенг жорий этиб, натижадорликни ошириш, бир сўз билан айтганда, одамлар турмушини кескин яхшилаш мумкин. Рақамли иқтисодиёт бу биргина фаолият тури эмас, балки, ишбилармонлик, саноат объектлари, сифатли таълим ва хизматлар деганидир. “Рақамли” атамаси барча соҳаларда ахборот технологияларидан фаол фойдаланишни англатади. Агар оддий иқтисодиётда моддий буюмлар асосий ресурс ҳисобланса, рақамли иқтисодиётда бу қайта ишланадиган ҳамда узатиладиган ахборот, маълумотлар бўлади. Уларнинг таҳлилидан сўнг эса тўғри бошқариш бўйича ечим ишлаб чиқилади.

Жамоатчилик назорати фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим шарти ҳисобланади. Жамоатчилик назорати бўлмаган ёки жамоатчилик назорати етарли даражада кучга эга бўлмаган мамлакатда фуқаролик жамияти шаклланишини ҳам тасаввур қилиш қийин. Шунинг учун мамлакатимиз Конституциясида жамоатчилик назоратининг мамлакатимиз фуқаролари давлат бошқарувида иштирок этишларининг муҳим воситаси экани эътироф этилмоқда.

Фуқаролик жамияти жамоатчилик назорати ривожланиши учун имкониятлар яратишининг сабаби шундаки, том маънодаги самарали, мустақил ва холис жамоатчилик назоратини иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан эркин фуқаролар ва уларнинг бирлашмаларигина амалга ошириши мумкин.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган туб ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ва модернизациялаш шароитида жамоатчилик назорати мазмунида ана шундай ўзгаришлар ўз ифодасини топади. Бу эса фаолият субъекти бўлган ҳар бир шахс ўз зиммасига муайян мажбуриятларни олиш билан бирга, бошқалардан, давлат ҳокимияти органларидан уларнинг зиммасидаги мажбуриятларни, вазифаларни бажаришларини талаб қилиши мумкинлигини англатади.

Мамлакатнинг барқарор ривожланишида жамият ва шахснинг муносабатларини тартибга солувчи асосий механизмлардан бири бўлган давлат назорати муҳим рол ўйнайди. Айни пайтда, жамият, ундаги фуқаролик институтлари ва барча фуқаролар жамоатчилик назорати орқали давлат ва бошқарув субъектларининг фаолиятини мавжуд ижтимоий меъёрлар, қадриятлар, ҳуқуқий андозалар ёрдамида назорат қилади.

Жамоат ташкилотлари давлат ҳокимияти органлари билан бирга назорат ишларини олиб боришлари ва зарур ҳолларда давлат ҳокимияти органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини олиб боришлари ҳам мумкин. Бу икки вазиятбир-бирини инкор қилмайди.

“Жамият” (жамоатчилик) терминининг таркиби, бир қарашда тушунарлидек туюлади. Айни пайтда бу сўзга замонавий фуқаролик жамияти нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак, жамоатчилик деганда фаол, ташаббускор, масъулиятли, ўз қизиқишларини англаган (шу жумладан, таълим соҳасида) ва уларни қонуний тарзда ҳимоя қилишга тайёр фуқаролар тушунилади.

Таълимга, таълимни бошқаришга реал таъсир ўтказиш имкониятига эга бўлиш учун жамоатчилик маълум даражада жипслашган, структуралаштирилган, уюшган, давлат билан тенг ҳуқуқли субъект сифатида мунозарага кириша оладиган бўлиши талаб этилади.

Таълим соҳасига алоқадор бўлган жамоатчилик ҳар хил субъективлик даражасига эга бўлиши мумкин. Таълим билан алоқада бўлган жамоатчилик муайян даражадаги шартлилик асосида профессионал ва нoproфессионалларга бўлиниши мумкин. Шундай таснифга кўра профессионал жамоатчиликка ўзининг профессионал бирлашмалари, жамияти, ассоциацияларини тузган таълим соҳаси ходимлари киради.

Таъкидлаш жоизки, кўпгина ривожланган мамлакатларда шундай педагогик ассоциациялар таълим тизимига кучли таъсир ўтказиш имкониятига эга.

Таълим сиёсатини шакллантириш ҳамда таълим муассасасини бошқаришда жамоатчилик иштирокини кенгайтиришнинг тизимли самараси сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- таълим муассасасига қўшимча ресурсларни жалб этиш;
- таълим муассасасининг моддий-техника баъзасини ривожлантиришни таъминлаш;
- оила ва жамиятнинг таълимга оид долзарб эҳтиёжларини қондириш;
- таълим муносабатлари иштирокчилари ўртасида содир бўладиган зиддиятларни бартараф этиш;
- ота-оналар, таълим олувчилар, жамоатчилик вакиллари маънавий бошқариш, таълим муассасасига ёрдам беришга қизиқишларини ошириш ва бу ҳаракатларни фаоллаштириш;
- таълим муассасасига нисбатан жамоатчиликнинг масъулигини қабул қилиш (ошириш);
- жамоатчиликни таълим муассасаси, унинг натижаларига ишончини ошириш, таълим муассасаси имиджини ошириш;

- ижтимоий ҳамкорликни кенгайтириш;
- таълим муассасасини бошқариш маданиятини ошириш;
- жамоатчиликни таълим сифатини баҳолаш ва рағбатлантиришга жалб этиш натижаси сифатида таълим сифатини ошириш;
- таълим муносабатлари иштирокчилари ўртасида содир бўладиган зиддиятларни бартараф этиш ва таълим муассасасининг ҳимоясини таъминлаш;
- таълим муассасаси фаолиятини натижавийлигини баҳолашда ошкораликни ошириш;
- таълим муносабатлари иштирокчилари ва қизиқувчи томонларни таълим муассасасини бошқаришда қатнашишга қизиқишини ошириш;
- таълим муносабатлари иштирокчиларини таълим муассасасини бошқаришдаги ҳуқуқларини таъминлаш.

Таълим муассасасини бошқаришнинг амалдаги тизимларида унинг ижтимоий таркиблари етарли даражада тавсифланмаган. Таълим муассасасини бошқаришнинг умумхалқ даражаси асосан ота-оналар ва васийлик (кузатув) кенгашлари мажлислари тарзидаги ишлари билан чекланади.

Умумтаълим мактабларида таълим-тарбияни инновацион ривожлантиришда жамоатчилик иштироки билан боғлиқ бўлган амалиёт кам қўлланилади. Бунда жамоатчилик назоратининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагиларда намоён бўлади:

- бошқаришнинг ўзига хослиги – бу таълим тизими фаолиятидан манфаатдор одамларнинг ҳамкорлик соҳаси;
- жамоатчилик таълим тизимини ривожлантириш ресурслари манбаи бўлади;
- корпоратив бошқарувда давлат ва жамоатчилик муносабатлари очиқлик, маълумотларнинг тўғрилиги ва ишончилиги, ўзаро тушуниш ва ҳурмат асосига курилади.

Шундай қилиб, умумтаълим мактабларида таълим-тарбияни инновацион ривожлантиришда жамоатчилик назорати таълим тизимининг компоненти сифатида қаралади ва у таълим тизимини ривожлантиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Жамоатчилик назоратини амалга оширишда ҳуқуқий меъёрлар пойдевор вазифасини бажаради. Ҳуқуқий меъёрларнинг асос вазифасини бажариши жамоатчилик назоратининг ҳар бир қадами мавжуд қонунлар асосида қўйилишини тақозо этади.

Жамоатчилик назоратининг моҳият жиҳатидан ҳуқуқий назорат экани фуқаролик жамиятининг таркибий қисми бўлган ҳуқуқий давлатнинг моҳиятига тўла мос келади. Айни пайтда фуқаролик жамиятини ривожлантириш, ҳуқуқий давлатни яратиш йўлида амалга оширилаётган жамоатчилик назоратининг ўзи ҳам мавжуд қонуний меъёрларга асосланиши лозим.

REFERENCES

1. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри, Т., 1993.
2. Акинфиева Н.В., А.П. Владимирова Государственно-общественное управление образовательными системами. Учебно-методическое пособие / Саратов, 2001. 54 с.
3. Моисеев А.М. Основы стратегического управления школой: учебное пособие/А.М.Моисеев, О.М.Моисеева. – М.: Центр педагогического образования, 2008. - 256с. С.78
4. <https://constitution.uz/>

RAQAMLI DIDAKTIKA: NAZARIY TA’RIF, TA’LIM VA IJTIMOY SOHADAGI AHAMIYATI

¹Temirova Shaxlo Rahmonovna, ²Xidraliyev Rahmatulloh Toxir o‘g‘li

¹O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Boshqarma boshlig‘i
o‘rinbosari. ²O‘zbekiston Davlat jahon tillari universiteti, Talaba

¹temirovash87@gmail.com, ²romka4140.vb@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980449>

Annotatsiya. Zamonaviy jamiyat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish natijasida jadal rivojlanishni boshdan kechirmoqda. Ushbu jadal texnologik taraqqiyot ta’lim va ijtimoiy sohadagi global o‘zgarishlarga olib keladi va didaktikaga an’anaviy yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, ushbu maqola raqamli didaktika nazariyasi va uning hozirgi zamonaviy jamiyatdagi dolzarbligi, shuningdek yurtimizda mavjud raqamli ta’lim tizimi haqida ma’lumotlarni yoritadi.

Kalit so‘zlar: raqamli didaktika, zamonaviy jamiyat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli ta’lim

Abstract. Modern society is experiencing rapid development as a result of the wide use of information and communication technologies. This rapid technological development leads to global changes in the educational and social spheres and requires a revision of traditional approaches to didactics. Taking into account the above, this article sheds light on the theory of digital didactics and its relevance in today's modern society, as well as information about the existing digital education system in our country.

Keywords: digital didactics, modern society, information and communication technologies, digital education

Аннотация. Современное общество переживает бурное развитие в результате широкого использования информационных и коммуникационных технологий. Такое стремительное технологическое развитие приводит к глобальным изменениям в образовательной и социальной сферах и требует пересмотра традиционных подходов к дидактике. Принимая во внимание вышеизложенное, данная статья освещает теорию цифровой дидактики и ее актуальность в современном обществе, а также информацию о существующей системе цифрового образования в нашей стране.

Ключевые слова: цифровая дидактика, современное общество, информационно-коммуникационные технологии, цифровое образование.

Didaktika ilmiy nazariya sifatida ta’lim va tarbiya jarayoniga muhim ta’sir ko‘rsatadi. Didaktikaning boy ilmiy merosi va ta’limdagi so‘nggi tendentsiyalarga tayangan holda, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” Strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida, Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Qaroriga muvofiq biz raqamli usullar va muhandislik yondashuvining integratsiyalashuvi ta’lim jarayonida qanday yangi istiqbollar va imkoniyatlarga olib kelishi mumkinligiga e’tibor qaratamiz.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha

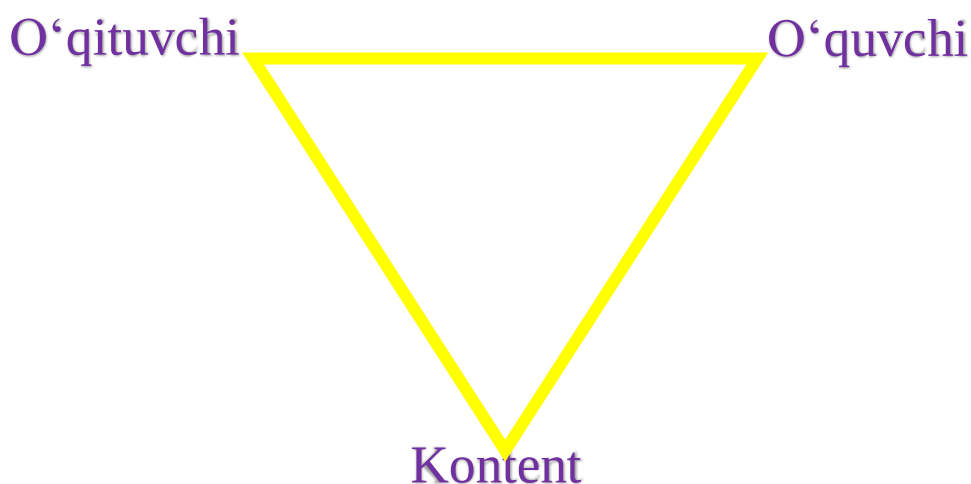

hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan. Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli Toshkent” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.[1]

Yuqoridagi ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, raqamlashtirish tashabussi barcha ijtimoiy sohalarni qamrab oladi va buning rivojida didaktikaning ahamiyati muhim rol o'ynaydi, ayniqsa raqamli didaktikaning. “Xo'sh, raqamli didaktika o'zi nima?” degan savol jamiyatimiz pedagoglari orasida tug'ilishi tabiiy. Sababi har soha egasi va mukammal mutaxassisini yetqizib chiqarish bevosita pedagoglarga bog'liq.

Raqamli didaktika - bu raqamli texnologik revolyutsiya ta'sirida vujudga kelayotgan ta'lim muammolarini zamonaviy axborot jamiyati vositalari va metodlaridan foydalangan holda tizimli hal qilish.[4]

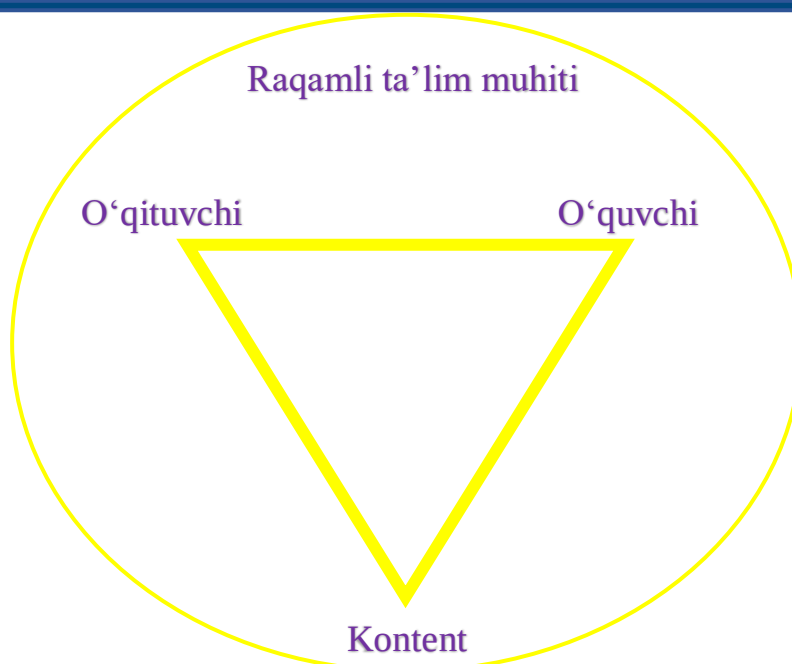
Ustoz-pedagoglarimiz orasida an'anaviy “Didaktik uchburchak” tushunchasi ma'lum. Yanada yoritadigan bo'lsak “O'qituvchi – O'quvchi – Kontent(o'quv mundarijasi)” uchligining a'zolari o'rtasidagi o'zaro ta'sir, didaktik uchburchak deyiladi. (1-rasm) Bu tushuncha ko'plab jahon pedagog olimlari asarlarida ta'kidlab o'tilgan. [5]

1-rasm. An'anaviy “Didaktik uchburchak”.

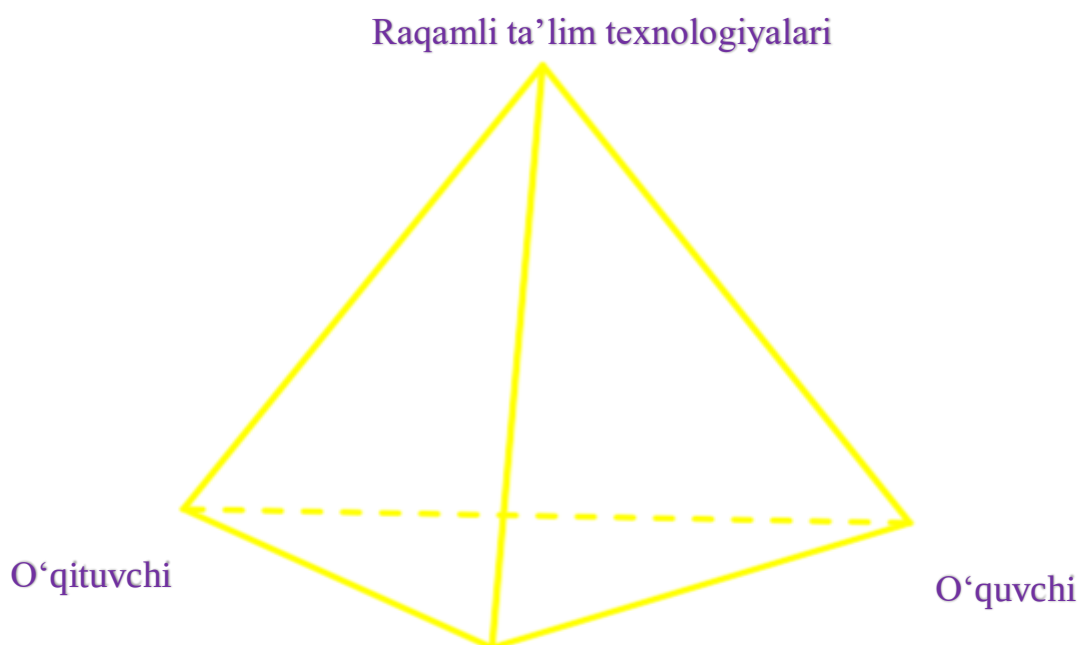
XXI asr boshi ta'limda yangi texnologiyalardan jadal foydalanish bilan bog'liq inqilobiy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Global tarmoqning odamlar va jamiyatning kundalik hayotiga ta'siri tobora kuchayib bormoqda. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, hozirda global tarmoqqa yuz millionlab shaxsiy kompyuterlar va boshqa mobil qurilmalar (masalan, shaxsiy raqamli qurilmalar, mobil telefonlar) ulangan. Biz yangi fenomen (hodisa)ning tug'ilishi - milliarddan ortiq kishidan iborat global virtual ta'lim hamjamiyatining shakllanishi guvohi bo'lib turibmiz va bu raqam doimiy ravishda o'sishda davom etmoqda.

1-rasmدا tasvirlangan “O'qituvchi – O'quvchi – Kontent(o'quv mundarijasi)” didaktik uchburchagining klassik sxemasi va ular o'rtasidagi o'zaro ta'siri tushunchasi raqamli ta'limning o'ziga xos xususiyati haqida tasavvur bermaydi. Raqamli o'qitishda komponentlar orasidagi o'zaro ta'sir *raqamli ta'lim muhitiga* o'tkaziladi va sxemamiz quyidagi ko'rinishni aks ettiradi: O'qituvchi – O'quvchi – Raqamli ta'lim muhiti”. [6] (2-rasm)

2-rasm. Raqamli ta'lim muhiti doirasidagi didaktik uchburchak.

Ammo sub'ektlar raqamli muhit doirasida o'zaro aloqada bo'lganda o'quv jarayonini muvaffaqiyatli qurishning zarur sharti pedagogik texnologiyalardan asosli va metodik jihatdan malakali foydalanish hisoblanadi. Bugungi kunda global o'zgarishlar, axborot oqimining ko'payishi va yangi texnologiyalardan ta'lim sohasida intensiv foydalanish tufayli Internet odamlar va jamiyatning kundalik hayotiga tobora ko'proq ta'sir ko'rsatmoqda. O'quv jarayonida yangi texnologiyalardan doimiy ravishda intensiv foydalanish natijasida 21-asr boshlarida didaktikaning predmeti, maqsad va vazifalarini qayta ko'rib chiqishga urinishlar qayd etilgan. Shu sababli 3-rasmda tasvirlanganidek *didaktik tetraedr*ni olish uchun didaktik uchburchakning evristik texnikasini kengaytirish, o'quv mundariyasi, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarda vositachilik qilishda texnologiyaning muhim rolini e'tirof etadigan to'rtinchi cho'qqini qo'shish uchun turli xil takliflar ishlab chiqilgan.[6]

3-rasm. Didaktik tetraedr

Zamonaviy raqamli texnologiyalar tufayli odamlar eng yaxshi ta'lim tashkilotlari va bilimning barcha sohalari bo'yicha mutaxassislardan foydalanish imkoniyatiga ega. Universitetlarning ochiq o'quv resurslari, ilmiy markazlar, elektron kutubxonalar barcha xohlovchilar uchun mavjud. Sinf xonalari va universitet auditoriyalari talabalar materialni o'rganish va ma'lumot qidirish uchun foydalanadigan ko'plab raqamli qurilmalar bilan to'ldirilgan. Bundan tashqari, bugungi kunda talabalar va o'quvchilar oddiy kitoblarga qaraganda elektron vositalarni afzal ko'rishadi.

Bu borada Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi jamoasi allaqachon birinchi qadamni qo'ygan. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Innovatsiya, texnologiya va strategiya markazi hamkorligida 2020-yildan buyon ta'lim sifatini zamonaviy yuqori darajaga olib chiqish maqsadida raqamli ta'lim tizimini ishlab chiqish bo'yicha faol harakat qilib kelmoqda. *Maktab.uz* onlayn platformasi o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar uchun raqamli ta'lim kontentini taqdim etadi va muntazam yangilanib boruvchi va xalqaro ta'lim standartlariga javob beradigan zamonaviy ta'lim muhitidir.[7]

Xulosa

Maqolada didaktika ilmiy nazariyasi va uning ta'limdagi o'rni, O'zbekiston Respublikasining ta'lim va ijtimoiy sohadagi tashabbuslariga muvofiq raqamli didaktikaning muhimligi ochib berildi. Tadqiqot natijasida an'anaviy didaktikani qayta ko'rib chiqish, unga zamon talabiga mos ravishda yondashish, shuningdek hozirda mavjud manbalardan unumli foydalanish bilan ta'lim tizimini yuqori bosqichga olib chiqish mumkinligi ko'rib chiqildi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son. <https://lex.uz/docs/-5030957>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 28.04.2020 yildagi PQ-4699-son. <https://lex.uz/docs/-4800657>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son. lex.uz/docs/-5073447
4. Штакк Е.А., Беляева А.В., Молоканова Ю.П., Беляев Г.Ю. ЦИФРОВАЯ ДИДАКТИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ДОСТИЖЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ // Нижегородское образование. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-didaktika-i-ee-vliyanie-na-dostizheniya-obuchayuschisya> (дата обращения: 13.04.2024).
5. Чошанов Мурат Аширович Е-дидактика: новый взгляд на теорию обучения в эпоху цифровых технологий // ОТО. 2013. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/e-didaktika-novyy-vzglyad-na-teoriyu-obucheniya-v-epohu-tsifrovyyh-tehnologiy> (дата обращения: 13.04.2024).
6. Щербина Е. Ю., Шмурыгина О. В., Уткина С. Н. Цифровая дидактика профессионально-педагогического образования: основные компоненты // Бизнес. Образование. Право. – 2020. – №. 2. – С. 411-418.
7. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ (ИКТ) Темирова Ш.Р, Хидралиев Р.Т <https://scientists.uz/uploads/conferences/0019/5.65.pdf>

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA O‘SMIRLARNING “OMMAVIY MADANIYAT” XURUJIDAN HIMOYALASH VOSITALARI VA USULLARI

Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti (O‘zPFITI)
direktorining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori
(DSc), professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980457>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar sharoitida o‘smirlarning “ommaviy madaniyat” xurujidan himoyalash vositalari va usullari yoritilgan. Shuningdek, axborotlarning ta’sirini neytrallashtirishga xizmat qiluvchi raqamli texnologiyalar, omillar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, axborot xurujlari, o‘smir, madaniy immunitet, mediavositalar, axborot, ommaviy madaniyat, madaniy qadriyat.

Аннотация. В данной статье описаны средства и методы защиты подростков от нападения «массовой культуры» в условиях цифровых технологий. Также описаны цифровые технологии и факторы, которые служат нейтрализации влияния информации.

Ключевые слова: цифровые технологии, информационные атаки, подросток, культурный иммунитет, СМИ, информация, массовая культура, культурные ценности.

Abstract. This article describes the means and methods of protection of teenagers from the attack of "mass culture" in the context of digital technologies. Digital technologies and factors that serve to neutralize the influence of information are also described.

Keywords: digital technologies, information attacks, adolescent, cultural immunity, media, information, popular culture, cultural value.

Raqamli texnologiyalar hayotimizga shunchalik singib ketdiki, bugungi kunda nafaqat kundalik faoliyatimiz, balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Tabiiyki, boshqa sohalarida bo‘lgani singari kabi raqamli texnologiyalarni ta’lim-tarbiya sohasida joriy etish ham uning tashkiliy funksiyalarini tubdan o‘zgartirmoqda.

Dunyoviy tamaddunga zid harakatlarni amalga oshirish orqali shaxslararo munosabatlarga putur etkazish nazarda tutiladi. Bugungi kunga kelib kompyuter viruslari insonning ijtimoiy, psixologik, biologik sohalariga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bir madaniyatning ikkinchisiga ko‘rsatadigan ta’siri axborot xurujlari orqali amalga oshirilib, deyarli sezilmaydi. Shu tariqa axborot tizimlari muayyan madaniyatning chuqur ildizlariga ta’sir ko‘rsatib, uni parchalash darajasida harakat qilmoqda. Shu tariqa informasion tahdidlar axborot urushiga aylanmoqda. Axborot urushlari birinchi navbatda, millatning axborot tizimlarini mustahkamlashni taqozo etmoqda. Ayniqsa yoshlar axborot olish, uni saralash ko‘nikmasiga ega bo‘lishlari lozim.

Bugungi kunga kelib axborot urushlari madaniy yo‘nalishga ega bo‘ldi va millatning madaniy ildizlariga ta’sir o‘tkazish orqali uning birligiga putur etkazishga harakat qilmoqda. Axborot vositasida yoshlarning ongiga ta’sir ko‘rsatib, ularning o‘z-o‘zini buzishiga asos bo‘lmoqda. Madaniy immunitet informasion ta’sir va informasion urush tushunchalari bilan bevosita bog‘liq. Yoshlarda madaniy immunitetni hosil qilish uchun ulardagi tajovuzkorlikni aniqlash, informasion tajovuzkorning o‘zini aniqlash, qaysi vositalar va usullar yordamida axborot xurujlari, shuningdek, “ommaviy madaniyat” xurujlaridan kimni va qanday qilib himoyalash lozimligini aniqlash ham muhim ahamiyatga ega.

O‘smir yoshlarda tajavuzkorlikning boshlanishini aniqlash oydinlashtirishning oddiy shakli hisoblanadi. O‘smirlardagi tajovuzkorlikni aniqlashda dastlab uning belgilarini

oydinlashtirish talab etiladi. Uni qayta ishlashda dastlabki ogohlantiruvchi belgilarni ajratib olish talab etiladi. Tajovuzkorlikni aniqlashning o‘ziga xos strategiyalari mavjud. Bunda oldindan ma’lum bo‘lgan bir qator parametrlarga tayaniladi. Tajribada avvaldan mavjud bo‘lmagan aniqlash jarayonida optimal aniqlashtiruvchilarni topish imkonsiz. Ko‘rinib turibdiki, “ommaviy madaniyat” tarafdorlari tomonidan amalga oshirilayotgan axborot xurujlarining qachon, qanday boshlanganligini aniqlash imkonsiz. Bu o‘z navbatida “ommaviy madaniyat” tarafdorlariga muayyan imkoniyatlarni beradi. Bunda “ommaviy madaniyat”ning yoshlar ongiga ko‘rsatadigan ta’sirini miqdor va sifat jihatdan aniqlash murakkab kechadi.

“Ommaviy madaniyat” tarafdorlarini tajovuzini aniqlash bir qadar oson kechadi. Madaniy qadriyatlarni qiyosiy o‘rganish orqali “ommaviy madaniyat” targ‘ibotchisini aniqlash mumkin. Bunda asosiy narsa “ommaviy madaniyat”ni targ‘ib qiluvchi ma’lumotlarning miqdorini aniqlash talab etiladi. Ma’lumotlarning “ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilaridan yoshlarga uzatilishi axborot targ‘ibotining ko‘lamini aniqlash imkonini beradi. Uzatiladigan ma’lumotlarning xarakteridan qat’iy nazar ular yoshlar ayniqsa o‘smirlar ongiga tez ta’sir ko‘rsatib, “ommaviy madaniyat” targ‘ibotini amalga oshirishga ko‘maklashadi.

Ushbu o‘rinda o‘smir yoshdagilarning “ommaviy madaniyat” xurujidan himoyalaniish vositalari va usullarini aniqlash talab etiladi. “Ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilari tomonidan taqdim etilayotgan axborotlarni sifat jihatdan tasniflash, unga qarshi immunitetni xosil qilishga ko‘maklashadi. Mazkur axborotlar foydali yoki zararli, xavfli-xavfsiz bo‘lishi mumkin. Bunday tasnif axborotlardan ximoyalaniish va ximoyalaniish xarakatlarini belgilashga yordam beradi. Himoyalashning texnik vositalari va usullari bugungi kunda “ommaviy madaniyat” xurujlariga etarlicha immunitet xosil qilish imkonini bermaydi. Bu axborotlarning ta’sirini neytrallashtirishga ko‘maklashmaydi. “Ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilarining asosiy quroli ommaviy mediavositalar hisoblanadi.

Bugungi kunda ta’lim muassasalarida “ommaviy madaniyat” ta’siridan himoyalaniish imkoniyatlari etarlicha aniqlanmagan. O‘smir yoshlarda esa “ommaviy madaniyat”dan himoyalaniish immuniteti etarlicha shakllanmagan.

“Ommaviy madaniyat” ta’siridan himoyalaniish unga qarshi immunitetning shakllantirilishi muayyan pedagogik jarayonda amalga oshirilishi lozim. Ushbu jarayonda o‘quvchilarga taqdim etiladigan pedagogik vositalar tanlanishi va tizimlashtirilishi zarur.

Har bir o‘smir o‘quvchi birinchi navbatda o‘zini “ommaviy madaniyat” ta’siridan himoyalay olishi, o‘z-o‘zini himoyalash yo‘llarini bilishi lozim.

O‘smirlar qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni saralay va tasniflay olishlari talab etiladi. Bunday sifatlar o‘smirlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetning yaxlit tizim tarzida shakllanishiga ko‘maklashadi.

O‘smirlar uchun “ommaviy madaniyat”dan himoyalaniish usuli axborotlarni saralab iste’mol qilishni o‘z ichiga oladi. Bunday yondashuv “ommaviy madaniyat”ga nisbatan immunitet xosil qilishga ko‘maklashadi.

“Ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitet – intellektning begona madaniyatdan himoyalaniishini ta’minlovchi pedagogik mexanizmdir.

Ongli tarzda qabul qilingan qarorlar o‘smir yoshdagi o‘quvchilar uchun bir laxzalik ongli harakatlarni amalga oshirish sharti bo‘lib, madaniy qadriyatlarning mohiyatini anglashlariga ko‘maklashadi. Asta sekinlik bilan qabul qilingan qarorlar axborotlarning muayyan qismi, intellektning barcha sohalariga etib borib, unda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni xosil qiladi. Shu bilan bir qatorda mazkur axborotlar shaxs ongiga ta’sir ko‘rsatib, uning hissiy

sohalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, “ommaviy madaniyat” tarafdorlari tomonidan tarqatilayotgan salbiy axborotlar o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda tayanch qadriyatlarni xosil qilish asosida axborotlarning xavflilik va foydalilik darajalarini idrok etish ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Tayanch qadriyatlar xalqimizning asriy tajribasi, tarixi va madaniyati bilan bog‘liq bo‘lib, shaxs kamolotini ta’minlashga xizmat qiladi. “Ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilari tomonidan tarqatilayotgan axborotlar esa shaxs ongi, uning xissiy intellektual sohalariga ta’sir ko‘rsatadi. Chunki “ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilari tomonidan taqdim etilayotgan vositalarda emosional bo‘yoqdorlik kuchli bo‘lib, u ayniqsa o‘smir yoshlar ongini tez zabt etadi. Yuqori xissiy ko‘tarinkilik ta’sirida qabul qilingan axborotlarning havflilik darajasi katta bo‘lib, u o‘smirlarning xatti-harakatlarini boshqarish imkoniyatiga ega.

O‘smir yoshdagi o‘quvchilarni “ommaviy madaniyat” xurujlaridan himoyalash nafaqat ularning intellektual sohasi, balki xissiy-emosional sohalariga ta’sir ko‘rsatish orqali amalga oshirishli lozim. O‘z-o‘zini himoyalash maqsadida namoyon bo‘ladigan xissiy-emosional ta’sirlarning ifodasi sifatida tabassum, zavqlanish, kulgi, qo‘rquv, daxshatga tushish kabilarni ko‘rsatish mumkin. Himoyaning ongli tarzda amalga oshirilishi hech qanaqa xarajatni talab qilmaydi. Shuning uchun ham u samarali hisoblanadi.

Salbiy axborotlarni qabul qilmaslik, ulardan himoyalaniish, ularga tobe bo‘lib qolmaslik muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o‘zbek xalqining tarixiy tajribasini ongli tarzda o‘zlashtirish asosida o‘z xatti-harakatlarini amalga oshirish, buning uchun zarur bo‘lgan vositalar va ularning mazmun mohiyatini idrok etish talab qilinadi. “Ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilari tarqatayotgan salbiy axborotlardan himoyalaniish nixoyatda zarur. Himoya vositasi esa o‘zbek xalqining tarixiy tajribasi, qadriyatlari, an’analari, urf-odatlar hamda fan-texnika yutuqlari natijasida hosil bo‘lgan umummadaniy boyliklardir. “Ommaviy madaniyat”dan himoyalaniishi taqozo etilayotgan qatlam o‘smirlar va yoshlardir. Ularning ongi ko‘plab salbiy axborotlar, xatti-harakatlar ifodalangan videoroliklar, ijtimoiy saytlardagi materiallar bilan band qilinmoqda.

Axborot xujumlaridan himoyalaniish o‘smirlarni “ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’sirlaridan himoya qilishning bitta shakli bo‘lib, u alohida pedagogik vositalardan foydalanishni taqozo etadi. O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda xavf-xatarga qarshi tura olish imkonini beradigan immunitetni shakllantirish birinchi darajali ehtiyoj hisoblanadi. Millatimiz vakillarida xulq-atvor stereotiplarini shakllantirishda tarixiy-madaniy qadriyatlar muhim o‘rin egallaydi. Mazkur qadriyatlar xalq qo‘shiqlari, dostonlari, ertak, maqol va hikmatlarda raqslar va badiiy, tasviriy san’at namunalarida o‘z ifodasini topgan. Ajdodlarimiz merosida xulq-atvor kodeksi darajasidagi qadriyatlar aks etgan. Shunga ko‘ra, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda madaniy xulq-atvor namunalarini shakllantirish, “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni tarkib toptirishda tarixiy madaniy boyliklar muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi.

Madaniy boyliklar avloddan-avlodga til vositasida etib keladi. Shuning uchun ham ko‘p asrlar davomida o‘zbek tilida yaratilgan badiiy adabiyot namunalari va folklor o‘smir yoshdagi o‘quvchilarga madaniy qadriyatlarni singdirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Til millatning o‘zligini anglashiga ko‘maklashuvchi asosiy vosita hisoblanadi.

REFERENCES

1. Tojiboyeva X.M. Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari: pedagogika fanlari doktori diss. T.: TDPU, 2022-yil. 222 bet.
2. Maxmudov A. X., Anarbayeva F. U. Raqamli ta’limda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash imkoniyatlari //Development issues of innovative economy in the agricultural sector. – 2021. – S. 476.

RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA AKTLAR YORDAMIDA TEST TOPSHIRIQLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Z.Uchkurova

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980465>

Annotatsiya. Ta'limni kompyuterlashtirish insonning aqliy rivojlanishiga ulkan hissa qo'shadi. Chunki kompyuter yordamida o'qitish jarayonida inson fikrlash usul va metodlari qatoridan induksiya va deduksiya, umumlashtirish va aniqlashtirish, tahlil va sintez, tasniflash va tizimlashtirish, abstraksiyalashtirish va o'xshatish kabilar tabiiy ravishda o'rin oladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik tashhis, axborot texnologiyalari, boshqarish, Blum taksonomiyasi, test metodi.

Аннотация. Компьютеризация образования вносит значительный вклад в развитие человека. Потому что в процессе компьютерного обучения, индукции и дедукции, обобщения и выяснения, анализа и синтеза, классификации и систематизации, абстракции и сходства по своей сути включены в методы и методы человеческого мышления.

Ключевые слова: Педагогическая диагностика, информационные технологии, менеджмент, таксономия Блума, метод испытаний.

Abstract. Computerization of education makes a significant contribution to human development. Because in the process of computer learning, induction and deduction, generalization and clarification, analysis and synthesis, classification and systematization, abstraction and similarity are inherently included in the methods and methods of human thinking.

Keywords: Pedagogical diagnostics, information technologies, management, Blum taxonomy, test method.

Hozirgi davrda ta'limning elektron shakli jadal rivojlanib borayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz. Bu holat elektron ta'lim tizimi va ko'plab boshqa ishlab chiqarish vositalarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Elektron ta'lim tizimi foydalanuvchiga o'quv materiallari va ulardan olingan bilimlarni test topshiriqlaridan foydalanib, tekshirish imkoniyatini taqdim etadi. Zamonaviy talablarga muvofiq, o'quv jarayoni murakkablashib borayotgan bir vaqtda, ta'limda o'quv vositalaridan foydalanish o'zlashtirishni osonlashtirib, qiziqarlilik jihatini oshirmoqda.

Elektron ta'lim texnologiyasining rivoji elektron o'qitish tizimida ta'lim strategiyasining tuzilishi va har bir o'quvchi uchun o'quv materiallarini yakka tartibda taqdim etish kabi imkoniyatlarni bermiqda. Shunga muvofiq ishlab [chiqarishga sarf-xarajatlar](#), doimiy talablarning o'sishi va elektron ta'lim tizimini amalga oshirishda zaruriy baholash va boshqarish sifatleri shakllandi. Hozirgi avtomatlashtirilgan ta'lim tizimi sifatini baholash uslublari o'qish jarayoni natijalari nuqtai nazaridan, o'qitish tizimlarini baholashga, shuningdek, ushbu uslublari umumiy bo'lib, paydo bo'lgan va elektron ta'lim tizimi hayot siklining turli bosqichlari sifatini boshqarishga yetarli darajada imkon bermaydi.

Shu sababli ham elektron ta'lim tizimi sifatini baholash mezonlari va usullari o'qitish jarayoni sifatini boshqarishni amalga oshirishga imkon beruvchi, joriy etish va foydalanish bosqichlarini ishlab chiqish zarur. O'qitishning barcha xususiyatlari mujassamlangan ishlanmaning uslubi va o'rganilayotgan fan bo'yicha o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini baholashda darajalarga ajratish tizimining ishlashi hamda o'lchov xususiyatlarini aniqlashtirish zarurati yuzaga keladi. Mazkur [qoidalar birinchi navbatda](#), tizim bilan uning ishlash natijalari bo'yicha o'qitish modelining o'zidagi o'zgarishlarni kuzatishni talab etadi(1).

Kompyuter shunday keng imkoniyatli qurilmaki, mukammal ishlangan dasturlardan foydalanganda katta pedagogik samaradorlikka erishish mumkin. Amerika Qo‘shma Shtatlari ma’lumotlariga qaraganda, kompyuterni ta’limda qo‘llash o‘qitish muddatini uchdan bir qismiga qisqartirish imkonini berar ekan. Bular esa mantiqiy xulosa chiqarish uchun fikrlarni ifodalash, asoslash va isbotlashga, shu asosda mantiqiy fikrlashning o‘rishiga asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu o‘rinda, sayoz ishlab chiqilgan dastur vositalaridan foydalanishning zarari ham juda katta bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ta’limni kompyuterlashtirish jarayonini uzoq-yuluq tarzda emas, ma’lum konsepsiyaga asosan tashkil qilish va amalga oshirish lozim. Jamiyatimizni, xususan xalq ta’limi tizimini axborotlashtirish va kompyuterlashtirish jarayonlari qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bu muammolarning yechilishi va ularni muayyan faoliyat sohasida amalga oshirish bir qator o‘ziga xos talab va sharoitlarga bog‘liq. Professor A.A. Abduqodirov o‘quv-tarbiya jarayonini kompyuter texnologiyalarini qo‘llash asosida jadallashtirishning asosiy omili - ta’limning faol shakl va metodlarini qo‘llash va to‘rt muloqotli tartibdagi (sust, faol, refaol va interfaol) kompyuter imkoniyatlaridan foydalanish deb biladi.(3)

Jumladan, talim tizimiga yangi axborot texnologiyalarini, kompyuter va uning asosida ishlaydigan tizimlarni joriy qilish hamda ularni qo‘llash usullarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. O‘quv jarayoniga yangi axborot texnologiyalari imkoniyatga ega bo‘lgan har xil texnologik vositalar (jumladan, kompyuter texnologiyalari) ning kiritilishi o‘ziga xos axborot muhitini shakllantirmoqda. Amaliyotda bu jarayon tartibsiz xarakterga ega bo‘lib, o‘quv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun kompyuter va axborot muhitini, shaxsni rivojlantirishda salbiy va ijobiy ta’sir etish samaradorligini aniq tasavvur qilish bilan birgalikda har xil yoshdagi o‘quvchilar uchun kompyuterli o‘qitish dasturini yaratish va joriy etishda, ularni hisobga olish lozim. Shu munosabat bilan o‘quv jarayoniga kompyuter texnologiyalarini va uning asosida ishlaydigan tizimlarni tatbiq qilish, o‘qituvchi va o‘quvchilar faoliyatining psixologik va pedagogik asoslarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Kompyuter texnologiyalari asosida o‘qitishning an’anaviy shaklda o‘qitishdan farqli xususiyati kasbiy bilimlarni yuqori saviyada idrok qilish va takrorlash hususiyatlarida namoyon bo‘lishidir. Agarda an’anaviy o‘qitish shakllari odatda axborotni qabul qilish va mexanik akslantirishga imkon beradigan bo‘lsa, kompyuterli o‘qitish bilimlarni qo‘llash qonunlari hamda mexanizmlarini o‘zlashtirishga imkon beradi. Kompyuterli o‘qitish, bizningcha, pedagogik faoliyatning ta’lim tizimini boshqarishda imitatsion modellashtirishning qo‘llanilishi ta’lim tizimi taraqqiyoti bilan o‘zaro bog‘langan holda kechuvchi ob’ektiv jarayon bo‘lib, ularning ko‘p darajada atrof-muhit bilan bevosita aloqadorligi, turli xil omillar mavjudligi bilan belgilanadi. Bu omillar, birinchidan, ta’lim jarayonining tabiiy sharoitiga bog‘liq ravishda taqsimlanmoqda, boshqarishni tashkil etishda, muayyan o‘qitish usullariga bog‘liq turli xil qonunlar bilan boshqariladigan yagona jarayon tarzida namoyon bo‘ladi. Ikkinchidan, har bir talaba o‘zlashtirgan bilimlarini o‘zi nazorat qilish bilan birga kelajakda o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan bilimlar darajasini ham belgilaydi va shu orqali faollik darajasi ko‘tarila boradi. Bu jarayon, o‘z navbatida, ta’lim sifat ko‘rsatkichini oshirishga olib keladi. Ta’lim tizimini tashkil etish va uni boshqarishni kompyuter texnologiyasi asosida amalga oshiradigan modellarning nazariy va amaliy asoslari V.Qobulov M.Ziyoxo‘jayev, A.Abduqodirov, M.Aripov, SH.Nazirov, X.Nigmatov, H.Ikromov, U.Yuldashev, R.Boqiyev, R.Qodirov, A.Hayitov, T.Azlarov, B.Boltayev kabi olimlarning ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. Biroq mazkur ishlarda kompyuterlashtirishning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan pedagogik dasturlar yaratish ishlari amalga oshirilgan bo‘lib, talabalarning (kelajakdagi bilim darajasini prognoz qilish masalasi maxsus yoritilmagan.(4-5)

Har qanday didaktik talimning asosiy maqsadi ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish. Ta’lim jarayoni, o’qitish uslubiyati va talabanning tafakkur faoliyatining rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab tizimni tashkil etadi. Oliy o‘quv yurtlarida ta’lim jarayonini ma’lum bir fan yo‘nalishida bilimlarini nazorat qilishda nostandart testlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Test metodi. Test - inglizcha so‘z bo‘lib, sinash, tekshirish demakdir. Talabanning qobiliyatini, irodaviy sifatlari kabi ruhiy xususiyatlarini, ularning bilim saviyasini, o‘quv materialini o‘zlashtirish qobiliyatini tekshirishda qo‘llanadigan qisqa standart masalalar, topshiriq va misol, jumboqlar test deb ataladi. Test, ayniqsa, hozirgi vaqtda ta’lim jarayonining barcha jabhalariga kirib kelmoqda. Eng keng tarqalgan testlar qatoriga yutuqqa erishish (bilim, ko‘nikma va malaka darajalarini baholashga qaratilgan), intellekt (aqliy rivojlanish darajasini o‘lchashga mo‘ljallangan) testlar, shaxs (inson irodasi, hissiyoti, qiziqishi. va boshqa ruxiy jihatlarini aniqlashga qaratilgan) testlar kiradi.

Pedagogik tashxis ilmiy-pedagogik izlanishdan shu bilan farq qiladiki, u dolzarb pedagogik qonunlar asosida talaba uchun yoki bir guruh talabalar uchun qo‘llanishi mumkin. O‘qituvchining bir tizimda talabalarni kuzatish tashhishlash faoliyati xisoblanadi. Shunga asosan pedagogik tashxis o‘tkaziladi. Ma’lumotlarni to‘plash asosiy vazifalardan hisoblanadi. Testlar tuzilishi jixatidan, ya’ni savollarning tashkil etilishiga ko‘ra bir necha xilga bo‘linadi.

Ular:

- bir savol, bir necha javob va ularning faqat biri to‘g‘ri bo‘ladi;
- bir javob, bir necha savol va savollar ichidan javobga mosini topish;
- nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zni yoki formulani qo‘yish;
- bir nechta savol, bir nechta javob va berilgan savollar bilan javoblar o‘rtasida moslikni o‘rnatish.

Test o‘tkazish jarayoni o‘quv materialining o‘quv bilishini keng va chuqur nazorat qilish usullaridan biri hisoblanadi. Test o‘zlashtirilayotgan o‘quv material ustida talabaga yakka tartibda ishlash imkoniyatini yaratadi. Test har bir dars davomida to‘liq guruhning o‘zlashtirish darajasini aniqlash imkoniyatini yaratib, o‘quv darsligining talabalar tomonidan yahshi o‘zlashtirishini taminlaydi. Test o‘tkazish usulidan doimiy foydalanish o‘quv jarayonida guruhning o‘zlashtirish darajasi sifatini oshirish imkoniyatini beradi(2).

Pedagogik tashxisda asosan talabalarining o‘zlashtirish darajasini aniqlovchi testlar ko‘p qo‘llaniladi. Bunda testlar yakka va gurux uchun tashkil qilinadi. O‘quv jarayonida test usulidan foydalanishning eng qulay variantlaridan biri kompyuter texnologiyasidan foydalanish shaklidir. Kompyuter yordamida test variantini 8 spring asosida Blum taksonomiyasiga muvofiq takomillashtirish zarur. Test topshiriqlarini kompyuter texnologiyasiga mos Blum taksonomiyasiga muvofiq takomillashtirilganda talabanning faqat o‘quv bilish faoliyati emas balki tushunish, analiz sintez, tashhishlash, amaliyotga qo‘llash ko‘nikmalari ham nazorat qilinadi. Testlar kompyuterda tashkil etilganda talabalar bilimining to‘g‘ri aniqlash va talabaga javob berish jarayonidagi tashqi ta’sirlarni kamaytirish imkoniyati yaratiladi.

Ta’lim jarayonini boshqarishni modellashtirish fan-tehnika taraqqiyoti bilan o‘zaro bog‘langan holda kechuvchi obyektiv jarayon bo‘lib, ko‘p darajada uning ijobiy sharoitlarturli omillar mavjudligi bilan belgilanadi. Bu omillar ta’lim jarayonining tabiiy sharoitda bog‘liq holda taqsimlanishida, boshqarishni tashkil etishda, muayyan o‘qitish motivlariga bog‘liq turli xil omillar bilan boshqariladigan yagona jarayonda namoyon bo‘ladi.

Ta’lim jarayonini samaradorligini oshirish va boshqarishga tasir etuvchi omillar Bespalko,

Y.K.Babanskiy, N.V.Kuzmin, N.Talpin, M.Z.Ziyoxo‘jayev, A.A.Abduqodirov va boshqa bir qator olimlar tomonidan o‘rganilgan.

Ta’lim-tarbiya jarayonlarini takomillashtirishda pedagogik va psixologik tamoyillarni ilmiy tadbiq etish va boshqarishda kibernetik metodlardan foydalanish asosiy o‘rinni egallaydi.(5)

Ta’lim jarayonini boshqarish masalasi Y.K.Babanskiy, N.P.Bespalko, M.Z.Ziyoxo‘jayev, L.A.Abduqodirov va boshqalarning ilmiy ishlarida keng o‘rin egallaydi.

Ta’lim jarayonini kompyuter texnologiyasi asosida tashkil qilish, boshqarish B.S.Gershunskiyning ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan.

Kompyuter texnologiyasidan foydalanib, oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini tashkil qilish A.A.Abduqodirov T.V.Grigoryenalarning ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan bo‘lib, o‘quv dasturiga kiritilgan materiallar bo‘yicha talabalar tomonidan o‘zlashtirilgan nazariy bilimi, amaliy ko‘nikma va malakalarini xolis baholash darajasini yoritib bergan.

Ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyasidan foydalanish o‘qitishning zamonaviy pedagogik : texnologiyasi hisoblanib, unda kompyuter yordamida ta’lim jarayonini turli usullarda tashkil qilish va talabalarining bilimini nazorat qilish mumkin bo‘ladi. Kompyuter texnologiyasidan foydalanib, oliy o‘quv yurtlarida ta’limni tashkil etish mobaynida turli axborotlarni yig‘ish va ularni qayta ishlash, zarur bo‘lganda kerakli ma’lumotlarni olish mumkin.

Talabalar bilimlarini baholashning turli usullarini tahlil etib, testlarni guruxlarga ajratishga ham urinib ko‘rilgan. CH.Grin (1926) o‘zining «Test novogo tipa» nomli monografiyasida ilgari yaratilgan va ishlatib ko‘rilgan testlarning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilib quyidagi tavsiyalarni berdi.

- test sinovlari uchun mo‘ljallangan material hajmini aniq belgilash va uning tarkibidagi eng muhim qismlarini ajratib olish;
- mazkur material uchun test sinovlarining eng maqbul shaklini tajriba yo‘li bilan aniqlash;
- talabalarining test sinovlari vaqtida javob berishlari o‘rtacha tezligi to‘g‘risidagi amaliy ma’lumotlarni e’tiborga [olgan holda](#), test sinovlarining davom etish vaqtini belgilash;
- test sinovlardagi fikrlarni bayon qilinish tilining to‘g‘ri-ligini va mantiqqa muvofiqligini tekshirish;
- topshiriqlarni murakkabligi ortib borish tartibida joylashtirish, to‘g‘ri va noto‘g‘ri javoblarning doim bir navbatda almashinishiga yo‘l qo‘ymaslik.

CH.Rassel test sinovlarining natijalarini o‘rganishni davom ettirib, test sinovlarining maqsadi to‘g‘risidagi savolga javob berishga erishdi. Rasselning fikricha, test sinovlarining maqsadi talabalarining bilimlarini baholash yoki ularning aqliy rivojlanishi darajasini aniqlash bilan cheklanmaydi va testlarni quyidagi xollarda: qaysi materialdan boshlab o‘rganish zarurligini ta’minlashda; talabalarni [guruhlarga taqsimlashda](#); o‘qitish jarayonida sodir bo‘ladigan qiyinchiliklarni oldindan aniqlashda; shuningdek, mamlakatning turli hududlaridagi o‘quv yurtlarida muayyan yosh davridagi yoshdagi talabalarining yutuqlarini taqqoslashda qo‘llash mumkin. Shu bilan biralikda o‘qitishning yangi pedagogik texnologiyalaridan va axborot texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Albatta fanlarni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan, internet materiallaridan, qo‘shimcha ilmiy-ommabop adabiyotlardan, badiiy adabiyotlardan foydalanish ko‘zlangan natijani beradi. Bu borada predmetlararo aloqaga kurslararo izchillik va uzviylikni ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘qitish jarayoni doimiy rivojlanishdagi, harakatdagi to‘xtovsiz ijodiy jarayondir. Hozirgi axborot asrida testlarni AKT yordamida tashkil etish talabalarining bilimi sifatini belgilovchi asosiy omildir.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» // Barkamol avlod - O‘zbekiston tarrakkiyotining poydevori. -T.: «Sharq» nashriyot, 1997. - B. 31-61.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonuni //Barkamol avlod -O‘zbekiston tarraqqiyotining poydevori. - T.: «Sharq» nashriyot - matbaa konserni, 1997. - B. 20-29.
3. Abduqodirov A.A. Теория и практика интенсификации подготовки учителей физико-математических дисциплин (Аспект использования компьютерных средств в учебно-воспитательном процессе): diss. dokt. ped. nauk. -T., 1990. -360 s.
4. Abdukodirov A.A., Hayitov A.G‘. Informatika va hisoblash texnikasi asoslaridan mashklar to‘plami . -T.: Shark, 1996. -48 b.\
5. AbdurahimovD.B. Uzluksiz ta’lim tizimida elektron o‘quv adabiyotlarini tayyorlash haqida // Uzluksiz ta’lim tizimining o‘quv- meyoriy hujjatlarini takomillashtirish, unga zamonaviy informatsion va pedagogik texnologiyalarni joriy etish: videokonferensiya materiallari. - Guliston: GulDU, 2006. -B. 45-47.

**RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR,
YONDASHUVLAR, YECHIMLARI ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA
RAQAMLI DIDAKTIKANING O‘RNI VA AHAMIYATI FIZIK LABORATORIYANI
RAQAMLASHTIRISH**

¹Xo‘janov Fozil Xolto‘ra o‘g‘li, ²Umarova Madina Sodiqjon qizi

^{1,2}Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Fizika-matematika fakulteti Fizika
va Astronomiya yo‘nalishi FA–204 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980476>

Annotatsiya. Ushbu maqola orqali, XXI asr axbarot texnologiyalari asrini inobatga olib hamda butun dunyoda yangi texnologiyalarining jadal sur‘atlarda rivojlanayotganini hisobga olib eng qadimgi fanlardan biri bo‘lgan, ham tabiiy ham aniq fanlar qatoriga kiruvchi fizika fanining laboratoriya mashg‘ulotlarini axbarotlashtirish, yangidan yangi texnologiyalarni qo‘llab raqamlashtirishni o‘rganishdan iborat. O‘zbekistonda barcha sohalar qulay hamda yaxshi natija beruvchi raqamlashtirish jarayonlari deb borilmoqda.

Kalit so‘zlar: Fizika laboratoriya, raqamlashtirish, texnologiya, axbarot.

Аннотация. С помощью этой статьи, принимая во внимание век информационных технологий 21 века и принимая во внимание быстрое развитие новых технологий во всем мире, информировать лабораторную подготовку по физике, которая является одной из старейших наук, которая является одной из естественных и точных наук, а внедрение новых технологий будет заключаться в обучении цифровизации. В Узбекистане процессы цифровизации во всех сферах считаются удобными и дают хорошие результаты.

Ключевые слова: Лаборатория физики, оцифровка, технологии, информация

Abstract. Through this article, taking into account the age of information technologies of the 21st century and taking into account the rapid development of new technologies all over the world, to inform the laboratory training of physics, which is one of the oldest sciences, which is one of the natural and exact sciences, and to introduce new technologies support consists of learning to digitize. In Uzbekistan, digitization processes in all areas are considered to be convenient and give good results.

Keywords: Physics laboratory, digitization, technology, information.

XXI asr axbarot texnologiyalar asri bo‘lib, ushbu davrda o‘zining endi mustaqilligini qo‘lga kiritgan O‘zbekiston uchun juda katta imkoniyat kaliti bo‘ldi. O‘zbekiston 2000-yil larning boshlaridanoq axbarot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ni rivojlantirish va raqamlashtirishga ustuvor ahamiyat bera boshladi. Jumladan 2013-2020–yillarda “O‘zbekiston Respublikasi Milliy axbarot kommunikatsiya tizimini rivojlantirish kompleks” dasturi, 2017-2021–yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha “Harakatlar strategiyasi” hamda “Raqamli O‘zbekiston–2030” va 2022-2026–yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning “Taraqqiyotlar strategiyasi”da milliy iqtisodiyot, sanoat va umuman jamiyatda raqamli transformatsiyani amalga oshirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar ko‘zga tutilgan. Haqiqatdan ham, raqamli transformatsiya jamiyatni yanada modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish salohiyatiga ega. Shu nuqtai nazardan, amalga oshirilayotgan islohatlar, shuningdek, Yangi O‘zbekistonning kelgusi besh yilga mo‘ljallangan Taraqqiyotlar strategisi doirasida barcha asosiy sohalarini raqamlashtirish hamda mamlakatda haqiqiy axbarot jamiyatini barpo etishda alohida e’tibor qaratilmoqda. [1].

“Ta’lim pog‘onasining boshlang‘ich bosqichida o‘quvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli ko‘nikmalarini o‘zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, tashkiliy va tanqidiy fikrlarni rivojlantirish, kelajakda zarur bo‘ladigan keng ko‘lamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va ko‘nikmalar berish”.

“Ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda, texnologiyaga hayotiy muhim masalalarni hal qilish, o‘qitish, ish qidirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga yordam beradigan mavzularda muntazam ravishda ta’lim kompaniyalarini o‘tkatish” [2].

“Maktabgacha va maktab ta’lim vazirligi tizimida mahsulotlarni yetkazib berish avtomatlashtirilgan tizimni ishlab chiqish. Ta’limni raqamlashtirish bo‘yicha axbarot tizimlari hamda elektron ta’lim resurslarini (kontent) yaratish, uzluksiz kasbiy ta’lim (onlinedu.uz) elektron platformasini takomillashtirish” kabi sohalarida yangidan yangiloyihalarni joriy qilish [3].

Fizika fani eng qadimgi fanlardan bo‘lib asoschisi Aristotel hisoblanadi. Fizika fanining lug‘aviy ma’nosi tabiat haqidagi fan degan ma’noni bildiradi. Shunday ekan bu fanning shu paytgacha erishgan yutuqlari juda katta bo‘lsada, bu fanning hali o‘rganishi kerak bo‘lgan juda ko‘p sohaları mavjud. Fizikada o‘qituvchi pedagog tomonidan berilgan nazariy bilimlarni mustahkamlash maqsadida fizik laboratoriya darslari maktab, kollej, litsey va oliy ta’lim dargohlarida ham o‘quvchi va talabalarga mahorat ila o‘tkazilib bormoqda. Fizik laboratoriyalarda aniqlik eng katta yutuq hisoblanadi. Bu laboratoriya mashg‘ulotlari bajarishda ham bir qancha muammolarga duch kelishimiz bu tabiiy hol, bu muammodan fizikaning 5 ta bo‘limiga tegishli bo‘lgan laboratoriya jihozlari ya’ni kerakli moddalar yoki asbob uskunalar yetishmasligi asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Bajargan ishning absolyut va nisbiy xatoliklarining katta chiqishi, ishning xato bajarganligidan dalolat berib, ishni qayta bajarish oqibatida vaqtning behuda sarflanishi ham muammo sanaladi. Fizik laboratoriyalarni raqamlashtirish, bu laboratoriya mashg‘ulotlarida kuzatilish mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilishning samarali usulidir. Fizik laboratoriyalarni yangidan joriy qilingan MEGATA’LIM platformasini joriy qilish va unga laboratoriya mashg‘ulotlarini virtual muhitda bajarishga zamin yaratishdan iboratdir. Ya’ni bunda laboratoriya jihozlarining barchasi ta’lim standartlaridek qiymatlarda joylanishi oqibatida laboratoriya mashg‘ulotlarini virtual muhitda istalgan shaxs bajarilishi mumkin bo‘ladi. Bunda laboratoriyaning masalalarini, grafik chizmalarini, formulalarini, hisob-kitoblarini MEGATA’LIM platformasining o‘zi ishlab chiqishi, laboratoriya mashg‘ulotlarini virtual bajarayotgan shaxsdan kompyuterning maxsus tugmachalarini bosing talab qilinadi. Bu orqali o‘quvchi va talabalarning istalgan vaqtda laboratoriyani bajarilish, nazariy bilimlarini virtual muhitda amaliy qo‘llay olishi hamda o‘z vaqtlaridan unumli foydalanganligi bilan muhimdir. Bu loyihani yaqin kelajakda joriy qilish umumta’lim maktablarda kundalik.com oliy ta’lim dargohlarida hemis.uz kabi o‘quvchi va talabalarning shaxsiy kabinetidagi foydalanish uchun adabiyotlar bo‘limiga joylashi orqali, YouTube, Instagram, Telegram, Facebook, Google kabi ijtimoiy tarmoqlarga MEGATA’LIM platformasi nomi ostida videolavhalar, sur’atlar, nazariy bilimlarni joylashdan iborat bo‘ladi. Bu barcha ta’lim oluvchi yoshlar uchun ajoyib loyiha hisoblanadi.

XULOSA: Mustaqil O‘zbekistonimizda 2023–yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim” yili 2024–yil “Yoshlar va biznesni qo‘llab quvvatlash” yili deyilishi bu ikki yilda unib o‘sib kelayotgan yosh avlodlarga sifatli hamda raqamlashtirilgan ta’lim tarbiya berish kerakligi ko‘zda tutilgan. Ana shunday ulkan maqsadlarning ijrosini ta’minlash maqsadida MEGATA’LIM platformasi orqali hozirda fizik laboratoriyalarni raqamlashtirish, keyinchalik barcha fan sohasining keng imkoniyatlarini shu platforma orqali ochib berishdan iborat bo‘ladi.

REFERENCES

1. <https://lex.uz>.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020yil PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston-2030” shabegiyasi qaroridan.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.05.2023yil. PQ-162-son “Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish” to‘g‘risidagi qaroridan.
4. J.A Toshxonova, M.H.O‘lmasova, I.Ismoilov, T.Rizayev, K.M.Maxmudova. “Fizik praktikum” (Mexanika va molekulyar fizika) O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiati nashriyoti.Toshkent–2006.
5. www.Wikepediya.uz

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA SHAXMAT O‘YINLARI
VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING ALGORITMIK
FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH**

Yakubov Javlon Nigmatovich

Respublika pedagogik ta’lim resurs markazi, direktor o‘rinbosari, iqtisod fanlari nomzodi,
dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980527>

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar sharoitida shaxmat o‘yinlari vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining algoritmik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zaruriyati asoslangan bo‘lib, ularni amalga oshirish bosqichlari algoritmik ketma-ketlikda qoidalar tarzida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxmat, raqamli texnologiyalar, vaziyatni baholash, algoritm, yengil spihlar (otlar, fillar), og‘ir sipohlar (ruhlar, farzin) debyut, mitelshpil, endshpil, maqsad, o‘yin rejasi.

Аннотация. В статье обоснована необходимость развития навыков алгоритмического мышления учащихся младших классов средствами шахматных игр в условиях цифровых технологий и приведены этапы их реализации в алгоритмической последовательности в виде правил.

Ключевые слова: Шахматы, цифровые технологии, оценка ситуации, алгоритм, легкие фигуры (кони, слоны), тяжелые фигуры (ладьи, ферзь), дебют, миттельшпиль, эндшпиль, цель, план игры.

Abstract. The article substantiates the need to develop algorithmic thinking skills of primary school students through chess games in the conditions of digital technologies, and provides the stages of their implementation in an algorithmic sequence in the form of rules.

Keywords: Chess, digital technologies, assessment of the situation, algorithm, light pieces (knights, bishops), heavy pieces (rooks, queen), debut, middlegame, endgame, goal, game plan.

XXI asrda raqamli texnologiyalarga asoslangan, elektron biznes va elektron tijoratni nazarda tutuvchi raqamli iqtisodiyotning shakllanishi tendensiyaviy tus oldi. Jahonning yetakchi mamlakatlarida raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 4-5 foizini ta’minlamokda, jahondagi savdo aloqalarining 15 foizdan ko‘prog‘i uning hissasiga to‘g‘ri kelmokda. Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot elektron savdo va servis bilan cheklanmasdan ta’lim, sog‘likni saqlash kabi sohalarni ham qamrab olmokda[1: 177].

Butun dunyoda raqamli texnologiyalarning rivoji natijasida yoshlar uchun zarur bo‘lgan XXI asr ko‘nikmalarini o‘zida jamlagan “Computation thinking” (“Вычислительное мышление”, “Hisoblash tafakkuri”) atamasi bilan bog‘liq malakalarini rivojlantirish jarayoni amalga oshirilmoqda. Ushbu malakalarning tashkiliy komponenti hamda dastlabki ko‘nikmasi sifatida algoritmik fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish hamda rivojlantirishga e’tibor qaratilmoqda[2: 3].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidneti Sh.M. Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston strategiyasi kitobida “Ta’lim sohasida raqamli ko‘nikmalarni oshirish maqsadida, avvalo, ta’lim pog‘onasining boshlang‘ich bosqichida o‘quvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli ko‘nikmalarni o‘zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, kelajakda zarur bo‘ladigan keng ko‘lamli raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va ko‘nikmalar berish bilan bog‘lik tizimli tadbirlar amalga oshirilishi darkor” ekanligini ko‘rsatib o‘tdi[1: 192].

So‘ngi yillarda ma‘naviy va jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, intellektual salohiyatni rivojlantirishga xizmat qiladigan sportning shaxmat turiga aholini, ayniqsa, yoshlarni keng jalb etish bo‘yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, shaxmatni yoshlar o‘rtasida keng yoyish maqsadida **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-3609-son, 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4954-son qarorlari qabul qilingan bo‘lib, 2025/2026 o‘quv yilidan boshlab umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida 2-, 3- va 4-sinf o‘quvchilarini «Jismoniy tarbiya» va «Matematika» fanlari doirasida 36 soatlik reja asosida shaxmatga o‘qitish tizimiga o‘tish ko‘zda tutilgan. Bu esa o‘z navbatida O‘zbekiston Respublikasida ham shaxmat o‘yinlarini boshlang‘ich sinflar o‘quv dasturiga kiritish hajmini oshirib borish orqali kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda algoritmik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.**

Shaxmat o‘yining har bir bosqichida sodir bo‘lgan vaziyatlarda o‘quvchi tomonidan to‘g‘ri ketma-ket fikrlash, ya‘ni algoritmik fikrlashi zarur bo‘ladi. Eng yaxshi yurishni qanday topish mumkin? Shaxmatni o‘rganayotgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga eng yaxshi yurishni topish uchun olti bosqichli quyidagi algoritmni (algoritmik fikrlash ketma-ketligini ya‘ni 6 ta qoidani) tavsiya etamiz:

1-bosqich. Raqib nimani xohlaydi?

Raqib o‘z yurishi bilan bizga tahdid qilayapgan bo‘lsa:

- 1). Biz o‘zimizni himoya qilamiz. yoki
- 2). Biz ham raqibga kuchliroq tahdid qilamiz.

Nega raqib bu yurishni qildi, u keyingi yurishda nima qilmoqchi? degan savollarga javob izlanadi va bir nechta yurishlarni ichidan eng maqbuli tanlanadi.

2-bosqich. Shohlar va shoh zanjirlari (Raqibga ketma-ket shoh berish) algoritmik fikrlashimizning 2-bosqichda raqibga qanday qilib shoh berishimiz mumkin bo‘lgan barcha xodlar ko‘rib chiqiladi qaror qabul qilinadi.

3-bosqich. Taktik shartlar: algoritmik fikrlashimizning

3-bosqichida taktik shart-sharoitlarni o‘rganishga asosiy e‘tibor qaratiladi.

Taktik shartlar – bular himoyalangan spoh, bir qatorda turgan ikki yoki uchta spohlar, raqib shohini motdan himoya qilib turgan sipohni chalg‘itish yoki o‘zining birorta sipohiga almashtirish, raqib sipohini urib tashlash va hakoza. Shuningdek, raqibning o‘z sipohi boshqa bir o‘zining sipohiga yurishga yo‘l bermasdan halaqit qilishi kabi holatlar ko‘rib chiqiladi va maqsadlarni aniqlashda hisobga olinadi.

4-bosqich. Maqsad: Maqsadlar aniqlanadi: Biz nimaga intilamiz:

Umumiy maqsad raqib shohini mot qilish.

Shaxmat o‘yining 3ta bosqichidagi maqsadlar:

1-bosqich Debyutda – Raqib bilan bo‘ladigan jangga tayyorlanish, ya‘ni, markaziy piyodalarni yurish, avval yengil spihlarni (otlar, fillar) o‘yinga chiqarish, o‘z shohini havfsizroq joyga olib o‘tish (rokirovka qilish).

2-bosqich Mitelshpilda (o‘yin o‘rtasida) raqibga hujum uyushtirib uning shohini mot qilish. Mazkur bosqich¹ ketma-ketlik algoritmi 6 ta bosqichdan keyin berilgan shaxmat doskasidagi vaziyatni baholash algoritmidan to‘liq keltirilgan bo‘lib, ko‘pincha shaxmat doskasida vujudga kelgan vaziyatga bog‘liq bo‘ladi.

3-bosqich Endishpilda (o‘yin oxiri) piyodalarni farzinga olib chiqish bo‘lib, shohlar faoliyati faollashadi. Piyodalarni joylashishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, shaxmat o‘yining uchchala bosqichda ham o‘ziga xos algoritmik ketma ketliklarni birin ketin amalga oshirilishini ko‘rishimiz mumkin.

5-bosqich. Rejalar: Og‘ir sipohlarni (ruhlar, farzin) o‘yinga ya‘ni jangga olib chiqish. Raqib shohini himoya qilayotgan sipohini chalg‘itish yoki urib tashlash.

6-bosqich. Raqib yurishiga javob yurishimizni yurishdan oldin (yuradigan xodimizni) **yana bir bor tekshirib ko‘rish.** Raqib bizning shohimizga hujum qilish orqali, ya‘ni shoh berish orqali bizning sipohimizni yutib olmaydimi? Yoki bizni shohimizni mot qilmaydimi? Yurishimiz to‘g‘rimi? kabi savollarga javob izlanadi.

Shaxmat doskasidagi vaziyatni baholash algoritmi¹

1-bosqich. Moddiy holat (sipoh va piyodalarni tengligi) hech bir raqibda material ustunlik bor yoki yo‘qligi, moddiy tenglik holati aniqlanadi.

2-bosqich. Shohlarni havfsiz joyda joylashganligi, ya‘ni, rokirovka qilinganligi, o‘z piyodalari bilan himoya qilinganligi, yoki shohni havfsiz joyga olib o‘tilmaganligi, ya‘ni shaxmat doskasini o‘rtasida qolib ketganligi, o‘z piyodalari va sipohlari bilan himoya qilinmaganligi ko‘rib chiqiladi.

3-bosqich. Har ikkala tomondan shaxmat doskadagi maydonning egallangan qismi baholanadi.

4-bosqich. Sipohlarning o‘yinga chiqarilganligi hamda ularning faolligi kuzrib chiqiladi.

5-bosqich. Piyodalarni joylashishi (!) Piyodalar bir birini himoya qilgan xolda yoki yoki bir birini himoya qilmagan holda joylashgan qo‘shaloq piyodalarning mavjudligi baholanadi.

6-bosqich. Har bir tomonning o‘ziga xos aniq tahdidlari va g‘oyalari aniqlanadi.

6 ta bosqichli shaxmat doskasidagi vaziyatni baholash algoritmi ketma-ketligini qat‘iy saqlagan holda doskadagi holat (pozitsiya) aniqlangandan keyin o‘yin rejasi tanlanadi va o‘yin turlari, ya‘ni qanday o‘ynash kerakligi aniqlanadi

1-jadval

Shaxmat doskasidagi holatdan kelib chiqqan holda o‘yin rejasi va o‘yin turlarini tanlash

Holat (pozitsiya)	O‘yin rejasi	O‘yin turlari Qanday o‘ynash kerak?
Yomon holat	Himoyalani	Passiv himoya qilish, qarshi hujum uyushtirish, har xil to‘siqlar qo‘yish orqali raqibni qopqonga tushirish, o‘zining yaxshi o‘ynamayapgan sipohlar-ni raqibining faol o‘ynayapgan sipohlariga alma-shtirish va o‘yinni sodda-lashtirish
Tenglik holati	Faollikka erishish uchun harakat qilish	Havfsizlik choralarini ko‘rish. Kuchli yurish-larni topib, (har hil manevrlar qilish orqa-li) sipohlarni faol-lashtirish
Noaniq, murakkab holat	Tashabusni qo‘lga olish uchun intilish	Faol himoyalani (hi-moya qilish + hujumga o‘tish)

Holat (pozitsiya)	O‘yin rejasi	O‘yin turlari Qanday o‘ynash kerak?
Yaxshi holat	Hujumga o‘tish	Tashabusni qo‘lga olish hujumni yanada rivojlan-tirish va raqib shohini mot qilish.

Yuqorida keltirilgan 6 ta bosqichli algoritmik fikrlash va vaziyatni baholash algoritmlarini o‘quvchilarga aniq ketma-ketlikda qo‘llashga o‘rgatish orqali shaxmat o‘yinlari vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining algoritmik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga erishishimiz mumkin.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси Тошкент: “O‘zbekiston” нашриёти 2021. 464 бет.
2. Икромов М.Н. Рақамли тафаккур ва уни таълимга жорий этиш масалалари (илмий манбалар таҳлили). Замонавий таълим. 2021. №3, 100, Б. 39-45,.
3. А.Х.Махмудов, Р.Х.Джураев, Ж.Н.Якубов, К.А.Каримов, А.Т.Ахунжанов З.Б.Усманова. Дидактические возможности шахмат в развитии творческого мышления школьников. Монография Ташкент: Издательство “Nodirabegim”, - 2021. 127 С.
4. Портнов М.С., Филиппов В.П., «Алгоритмическое мышление как основа программирования,» в Состояние, направления и перспективы развития среднего профессионального образования, Чебоксары, 2019.

II- SHO‘BA: RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA’LIM VA TARBIYA JARAYONIGA TATBIQ QILISH MUAMMOLARI

Rais: p.f.d., prof. Mardonov Sh.K.,
Kotib: PhD, k.i.x.Majidova D.A.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING TALIM SOHASIGA OID YANGI PEDAGOGIK TERMINLARNING MAZMUN- MOHIYATI

Abdiraimova Gulrux

Qarshi xalqaro universiteti “ Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

E-pochta: gulruhabdiraimova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980562>

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimiga finlandiya ta’lim tizimining joriy etilishi, boshlang‘ich sinf darsliklarining 4K ta’lim modeli topshiriqlari asosida yaratilganligi, kreativ va kritik fikrlash jarayonini o‘stirishga oid topshiriqlar namunalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, Finlandiya ta’lim mo‘jizasi, 4K ta’lim modeli, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik (tanqidiy) fikrlash, kreativ fikrlashga oid topshiriqlar, kritik fikrlashga oid didaktik topshiriqlar

Abstract. In the state, the implementation of the Finnish education system and the system of primary education, the creation of textbooks for primary schools and the basic educational tasks of the 4K model, as well as primary tasks related to the development of creative and critical thinking.

Keywords: primary education, Finnish educational miracle, 4K educational model, collaboration, communicativeness, creative thinking, critical (critical) thinking, tasks related to creative thinking, didactic tasks related to critical thinking

Аннотация. В статье представлено внедрение финской системы образования в систему начального образования, создание учебников для начальной школы на основе задач образовательной модели 4К, а также примеры задач, связанных с развитием творческого и критического мышления.

Ключевые слова: начальное образование, финское образовательное чудо, образовательная модель 4К, сотрудничество, коммуникативность, творческое мышление, критическое (критическое) мышление, задачи, связанные с творческим мышлением, дидактические задачи, связанные с критическим мышлением.

Respublikamizda so‘ngi yillarda barcha sohalarda amalaga oshirilayotgan islohotlar qatori boshlang‘ich ta’lim sohasida ham qator o‘zgarishlar bo‘ldi. Bunga boshlang‘ich ta’lim tizimiga finlandcha ta’lim tizimining joriy etilganligi yorqin misoldir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorida Finlyandiyaning ta’lim sohasidagi ilg‘or tajribasini mamlakatimiz ta’lim tizimiga va Milliy o‘quv dasturiga joriy qilish vazifasi belgilangan edi.

Mazkur dasturning joriy etilishi natijasida ta’lim sohasiga bir qancha yangi pedagogikaga oid leksikorafik tushunchalar kirib keldi. Bu tushunchalar mazmuni va ularga oid topshiriqlar hozirgi kunda dolzarb hisoblanadi. Bu tushunchalarga 4K ta’lim modeli, kollaboratsiya,

kommunikatsiya, kreativ fikrlash, kritik fikrlash va kreativ va kritik fikrlashga oid didaktik topshiriqlar misol bo‘la oladi.

4K nima degani? 4K ta’lim modeli yangicha yondashuv bo‘lib, o‘z nomi bilan 4 ta tamoyilni o‘z ichiga oladi. Finlandiya ta’lim tizimi asosida shakllantirilgan milliy ta’lim modeli tirmeni hisoblanib, bu tamoyillarga quyidagilarni kiritamiz:

Kollaboratsiya - darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

Kommunikativlik- o‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma’lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadi.

Kreativ fikrlash- o‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Kritik (tanqidiy) fikrlash-ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o‘rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Finlandiya ta’lim tizimi orqali eng tez rivojlangan davlat hisoblanadi va bu yurt fuqorolari, avvalo, o‘zini-o‘zi nazorat qiladi. Finlandcha ta’limning bir qancha tamoyillari mavjud bo‘lib, uning mazmun mohiyatiga - tenglik, barcha fanlarni bir xil darajada o‘tilishi, o‘qituvchi o‘quvchisining ota-onasi kim bo‘lib ishlashini oxirgi navbatda, zarurat tug‘ilgandagina bilishi, o‘qituvchilarga ota-onalarning ish joyiga doir savollar berish taqiqlanganligi, o‘quvchilarni xususiyatlari yoki tanlovlariga qarab tasniflanmasligi, o‘qituvchilar ham bolalarga bor mehrini berishi va "sevimlilar" ajratilmasligi, har qanday maqsadlar uchun ota-onalardan pul yig‘ish taqiqlanganligi, har bir bola uchun individual ta’lim va rivojlanish rejasi tuzilishi, “ biz hayotga tayyorlaymiz, — imtihonlarga emas”falsafasining ilgari surilishi, **ishonch-tushunchasining yuksak darajada shakllantirilganligi, o‘qishga bo‘lgan istak-xohishning yuqoriligi va kasb - hunar maktablarida o‘qishni istagan o‘quvchilarni ham birdek qadrlanishi**, bolani eng asosiysi – mustaqil hamda muvaffaqiyatli hayotga o‘rgatish kerakligini, birinchi o‘rinda turishi-e’tiborlidir.

Kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik (tanqidiy) fikrlash- kabi tushunchalar chet el ilg‘or xorijiy tajribalarni kuzatsak, maktabgacha davrdanoq amalga oshirilishini kuzatishimiz mumkin. Kollaboratsiya- o‘zaro bilimlarni o‘rtoqlashish, kommunikatsiya - o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunish hamda o‘zaro muloqatchanlikni ifodalaydi.

Tanqidiy fikrlash esa - muammo yoki mavzuni to‘liq tushunish uchun faktlarni tahlil qilish harakati hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash jarayoni odatda ma’lumot va ularni to‘plash, o‘ylangan savollarni berish va mumkin bo‘lgan yechimlarni tahlil qilish kabi bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Misol uchun, agar siz inson resurslarida ishlayotgan bo‘lsangiz va ikki xodim o‘rtasidagi ziddiyatni hal qilishingiz kerak bo‘lsa, siz mojaroning mohiyatini va vaziyatni hal qilish uchun qanday choralar ko‘rish kerakligini tushunish uchun tanqidiy fikrlashdan foydalanasiz. Tanqidiy fikrlash qobiliyatlariga, faktlar va vaziyatlarni muvaffaqiyatli tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish uchun oltita asosiy ko‘nikmalarni rivojlantirishimiz mumkin. Bu ko‘nikmalarga quyidagilarni kiritamiz:

1. Analitik fikrlash. Axborotni to‘g‘ri tahlil qila olish - tanqidiy fikrlashning eng muhim jihati. Bu ma'lumot to‘plash va uni sharhlashni nazarda tutadi, lekin ma'lumotlarga shubha bilan baho beradi. Ish mavzusini o‘rganayotganda, analitik fikrlash sizning vaziyatingizga tegishli bo‘lgan ma'lumotni bo‘lmaganidan ajratishga yordam beradi.

2. Yaxshi muloqot. Biz undan ma'lumot to‘plash uchun foydalanasizmi yoki boshqalarni xulosalaringiz to‘g‘riligiga ishontiramiz, yaxshi muloqot tanqidiy fikrlash jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Odamlarni o‘z g‘oyalari va ma'lumotlarini biz bilan baham ko‘rishga undash va tanqidiy fikrlashni ko‘rsatish muvaffaqiyatning tarkibiy qismidir.

3. Ijodiy fikrlash. Axborotning ma'lum naqshlarini kashf eta olish va bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan ma'lumotlar o‘rtasida mavhum aloqalarni o‘rnatish sizning tanqidiy fikrlashni yaxshilaydi. Ish tartibi yoki jarayonini tahlil qilganda, uni tezroq va samaraliroq qilish yo‘llarini ijodiy ravishda o‘ylab topishingiz mumkin. Ijodkorlik vaqt o‘tishi bilan mustahkamlanishi mumkin bo‘lgan va har bir lavozimda, tajriba darajasida va sohada qimmatli bo‘lgan mahoratdir.

4. Ochiq fikrlilik. Oldingi ta'lim va hayotiy tajribalar insonning muayyan vaziyatlarni xolisona baholash qobiliyatida o‘z izini qoldiradi. Ushbu noto‘g‘ri fikrlarni tan olish orqali siz tanqidiy fikrlash va umumiy qaror qabul qilish jarayonini yaxshilashingiz mumkin. Misol uchun, agar siz uchrashuvni ma'lum bir tarzda o‘tkazishni rejalashtirmoqchi bo‘lsangiz va sherigingiz boshqa strategiyadan foydalanishni taklif qilsa, siz ularga gapirishga ruxsat berishingiz va o‘z fikringizga qarab yondashuvingizni o‘zgartirishingiz kerak.

5. Muammolarni hal qilish qobiliyati. Muammoni to‘g‘ri tahlil qilish va yechimni amalga oshirish ustida ishlash qobiliyati yana bir qimmatli mahoratdir. Misol uchun, agar sizning restoraningizning ofitsiantlari xizmat ko‘rsatish tezligini oshirishi kerak bo‘lsa, serverlar ovqatni tezroq yetkazib berishlari uchun ularning vazifalarini avtobuslar yoki boshqa oshxona xodimlariga o‘zgartirishni ko‘rib chiqishingiz mumkin.

6. Mulohaza yurituvchi savollar berish. Shaxsiy va professional vaziyatlarda to‘g‘ri savollar berish to‘g‘ri xulosalar chiqarishda muhim qadamdir.

Ochiq savollar. Ochiq savollarni berish muloqot qilayotgan odamga kerakli va muhim ma'lumotlarni taqdim etishga yordam beradi. Bu oddiy "ha" yoki "yo‘q" javobiga imkon bermaydigan savollar bo‘lib, savolni olgan kishi javobni batafsil bayon qilishni talab qiladi. Natijaga asoslangan savollar. Boshqa odamning tajribasi va ko‘nikmalari samaraliroq ishlashga yordam berishi mumkin. Natijaga asoslangan savollarni berish lozim. Biror kishidan ma'lum bir taxminiy vaziyatda qanday harakat qilishini so‘rash uning tanqidiy fikrlash qobiliyatlari haqida tushuncha beradi va ilgari o‘ylamagan narsalarni o‘ylab ko‘rishga yordam beradi.

Reflektiv savollar. Biror kishidan tajribani aks ettirish va baholashni va shu vaqt ichida o‘z fikrlash jarayonlarini tushuntirishni so‘rash orqali tushunchaga ega bo‘lish mumkin.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda e’tiborga olish kerak bo‘lgan yana bir qancha ko‘nikmalar mavjud va ular quyidagilardir:

- metakognitiv qobiliyatlar
- induktiv fikrlash qobiliyatlari
- ijodkorlik qobiliyatlari
- qaror qabul qilish qobiliyatlari
- kontseptual fikrlash qobiliyatlari- kabilarni misol qilib olishimiz mumkin.

Kreativ fikrlash ham tanqidiy fikrlash kabi muhim hisoblanadi. Kreativ fikrlash orqali insonlarning yangilikka intilishi, nozik did sohibi ekanligi, doimiy ravishda mukammallikka bo‘lgan intilishini kuzatishimiz mumkin. Bu tushunchani shakllantirishda turli mashqlardan

foydalanishimiz mumkin. Misol tariqasida qandaydir sur'at ko'rsatilib, olti so'zdan iborat hikoya yozing- deya qo'llashimiz mumkin. "Olti so'zdan iborat hikoya yozing" Bu Ernest Xemingueyning "Sotish uchun: hech qachon kiyilmagan bolalar poyabzali" deb yozgan hikoyasiga o'xshash bo'lishi nazarda tutiladi. Bunda hikoya unchalik murakkab yoki juda katta bo'lishi shart emas, lekin mazmunli narsani atigi oltita so'zga joylashtirishga harakat qilish lozim. Keyin hafta davomida har kuni bitta yozishga harakat qilinishi, boshqalarni ilhomlantirish va fikr-mulohazalarni kengaytirish uchun rasm asosida olti so'zdan iborat hikoya tuzdirish tavsiya etiladi.

Keyingi mashq so'z boyligidan "men", "meni", "mening" va "meniki" so'zlarini olib tashlash mashqi bo'lib, 1936 yilda amerikalik yozuvchi va muharrir Doroteya Brend "Uyg'on va yasha" kitobini nashr etdi va unda u aqliy mashqlarni o'tkirligini saqlashni taklif qildi. Bu mashq men, meni, meniki, mening so'zlarini ishlatmasdan xat yozish edi. Ikkinchisi esa o'sha so'zlarni aytmasdan kuniga 15 daqiqa gaplashishi kerak edi. Keying mashq "Qo'l bilan yozing" mashqi bo'lib, amerikalik yozuvchi Kerri va Alton Barron o'zlarining "Ijodkorlik davosi: O'z ikki qo'l bilan baxtni qanday qurish mumkin" kitobida qo'lida biror narsa yaratishdan chuqur mamnunlik borligi haqida yozadilar.

Barcha sohalarda amalga oshirilgan islohatlar kabi ta'lim sohasidagi islohatlar ham jamiyatimizning, yosh avlodning kelajakda vatanimiz ravnaqiga qo'shadigan ulkan hissasiga xizmat qiladi. O'quvchilarning barkamol va intellektual shaxs bo'lib yetishishida finlandcha ta'lim tizimidan foydalanish, ularning ilg'or xorijiy tajribalarini o'rganib hayotga tadbqiq etish, o'quvchilarning kreativ va kritik fikrlashini yuqori bosqichga olib chiqish orqali respublikamizda, albatta, ushunchi renaissance davri bo'ladi.

REFERENCES

1. R.Mavlonova, N.Rahmonqulova. Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya. O'quv qo'llanma. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. T.: 2013
2. R.A.Mavlonova., N.H.Rahmonqulova. Umumiy pedagogika. "Fan va texnologiya" T.: 2018y
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Critical_thinking
4. <https://www.uopeople.edu/blog/how-to-think-critically/>

RAQAMLI TEXNOLOGIK RIVOJLANISHNING POSTINDUSTRIAL JAMIYATDA BILIM VA MALAKA SOHASIGA TA’SIRI.

Axmedova Dilafrō‘z Quadratullayevna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani ixtisoslashtirilgan maktab direktori, Navoiy Davlat
Pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980573>

Annotatsiya. Maqolada postindustrial jamiyatda kompyuterlarning ixtirosi avvalgisidan bir necha baravar yuqori bo‘lgan mutlaqo boshqa hajmdagi bilimlarni to‘plash va qayta ishlashga imkon bergani, bilimlarning o‘sishi avvalgi foydalanish modelining tabiiy imkoniyatlaridan oshib ketishi masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: postindustrial jamiyat, texnologik inqilob, epistemik manba, metatexnologik yondashuv, axborot jamiyati, semantik metrik, bilimga asoslangan jamiyat

Аннотация. В статье анализируется тот факт, что изобретение компьютеров в постиндустриальном обществе позволило приобрести и обрабатывать знания, в несколько раз большие, чем раньше, и что знаний превышает естественные возможности предыдущей модели использования.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, технологическая революция, эпистемический ресурс, метатехнологический подход, информационное общество, семантико-метрика, общество основанное на знаниях.

Abstract. The article analyzes the fact that the invention of computers in the post-industrial society made it possible to acquire and process knowledge that is several times larger than before, and that the growth of knowledge exceeds the natural possibilities of the previous model of use.

Keywords: post-industrial society, technological revolution, epistemic source, meta-technological approach, information society, semantic-matrix, knowledge-based society.

Postindustrial jamiyat nazariyotchilari ishlab chiqarish endi unda muhim rol o‘ynamaydi, deb umuman ta’kidlamaydilar. Ishlab chiqarish hali ham hayotiy ahamiyatga ega va uning yo‘q bo‘lib ketishi bilan jamiyat ham yo‘q bo‘lib ketadi va omon qolgan shaxslar yanada ibtidoiy shakllarga qaytadilar. "Postindustrial" atamasi ishlab chiqarishning ma’lum bir rivojlanish darajasini anglatadi, agar u endi ijtimoiy tashkiliy tamoyil bo‘lmasa. Bu asosiy muammo va ijtimoiy hayotning asosiy manbai bo‘lishni to‘xtatadi.

Sanoatdan oldingi jamiyatlarda qishloq xo‘jaligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning asosiy institutlari cherkov va armiya bo‘lgan. Armiya ma’muriy nazoratni ta’minladi va ijtimoiy tartibni, hokimiyat qonunlari va qarorlariga rioya qilishni, ma’lum bir hudud ustidan suverenitetni kafolatladi. Cherkov dunyoqarash birligi va shaxslar ongini nazorat qilishni ta’minladi, u ijtimoiy hayotning barcha sohalarini tashkil etdi, qadriyatlar tizimini birlashtirdi. Aynan cherkov sanoatdan oldingi jamiyat tug‘ilgan va rivojlangan joyga aylandi.

Postindustrial jamiyatlarda universitet birinchi o‘ringa chiqadi va bilim butun ijtimoiy hayotni aniqlay boshlaydi. Texnologik rivojlanishning o‘zi kapitalistlarning o‘rnini yuqori darajadagi bilim va malakaga ega bo‘lgan yangi turdagi hukmron elita egallashiga olib keldi. Mulk shaxsning jamiyatdagi o‘rnini emas, balki uning ma’lumoti va bilim darajasini belgilaydi.

Biz texnologik inqilob haqida gapiramiz, bu yerda sanoat texnologiyalari axborot va ijtimoiy texnologiyalarga yo‘l ochdi. Bundan tashqari, axborot texnologiyalari ijtimoiy texnologiyalarga qaraganda yaxshiroq o‘rganilgan. Ammo aynan ikkinchisi ijtimoiy

rivojlanishning yangi turiga va ijtimoiy hayotning yangi mazmuniga olib keldi. Ammo ilgari, postindustrial inqilobning kompyuter hamkorligini ko‘rib chiqish oqlanadi.

Oldingi bobda ta'kidlab o‘tilganidek, kompyuterlarning ixtiroosi avvalgisidan bir necha baravar yuqori bo‘lgan mutlaqo boshqa hajmdagi bilimlarni to‘plash va qayta ishlashga imkon berdi. Ushbu ixtiro o‘z vaqtida isbotlandi, chunki hozirgi kunga kelib bilimlarning o‘sishi avvalgi foydalanish modelining tabiiy imkoniyatlaridan oshib ketdi. To‘plangan epistemik manbalarga murojaat qilish uchun ma'lum bir muammo bo‘yicha yozilgan barcha kitoblarni qayta o‘qish kerak edi. Ammo XX asrda bu kitoblar juda ko‘p bo‘lib, ularni chuqur o‘rganish juda ko‘p vaqt talab etadi. Ular berilgan savolga kerakli javobni tez va minimal kuch sarflab topish uchun yozilmagan. Materialni taqdim etish usulining o‘zi shundan iborat ediki, mulohazali o‘quvchi kerak edi, chunki xabar qilingan bilimlar tushunishni, ya'ni barcha kuchlarning kuchlanishini va yaxshi maxsus tayyorgarlikni talab qildi. Ushbu model shunday harakat qiladiki, ko‘plab mutaxassislar har qanday bilimlarni qo‘llash jarayonida ishtirok etadilar, bu tabiatan juda qimmat.

Kompyuterlar bilimlarni nafaqat avvalgi matn shaklida, balki yangi shakllarda ham to‘plashga imkon berdi. Bunday bilim endi tor ixtisoslashuvni talab qilmadi, chunki u ma'lumot turlaridan biriga aylandi. D.A.Pospelovning ta'kidlashicha, bilim deganda kompyuterda ma'lumotni taqdim etish shakli tushuniladi, uni quyidagi xususiyatlar qolgan ma'lumotlardan ajratib turadi: "a) ichki talqin qilish (har bir axborot birligi tizim uni topadigan noyob nomga ega bo‘lishi kerak, shuningdek, ushbu nom ko‘rsatilgan so‘rovlarga javob beradi); b) tuzilish (ba'zi bir axborot birliklarining boshqalar tarkibiga kiritilishi); v) izchillik (vaqtinchalik, sababiy, fazoviy yoki boshqa turdagi munosabatlarni o‘rnatish imkoniyati); D) semantik metrik (vaziyat yaqinligini tavsiflovchi munosabatlarni o‘rnatish imkoniyati); e) faoliyat (dasturlarning bajarilishi axborot bazasining hozirgi holati bilan boshlanadi)".

Ma'lumotlarning ushbu xususiyatlarga ega bo‘lishi uni bilimga aylantiradi. Shunday qilib, biz bilimlarni boshqa ma'lumotlar shakllari bilan taqqoslash uni yangi tomondan ko‘rishga imkon berdi deb aytishimiz mumkin. Oldingi bilim nazariyalari uni fikrning eng muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqdilar va agar fikr haqiqat bo‘lsa, bilimlarni fikr mazmuni bilan amalda aniqladilar. Tarkib sifatida bilim hech qachon shakl orqali aniqlanmagan, agar bu, albatta, nazariya yoki ta'limot kabi meta-ta'limotlar haqida bo‘lmasa. Ma'lumotni kompyuter tomonidan tushunish tufayli uning rasmiy xususiyatlari bo‘lgan bilimlarning o‘ziga xos xususiyatlari aniqlandi.

Yarim asr oldin ham aniq bo‘lgan ijtimoiy hodisa sifatida bilimlarning ta'riflari bir xil darajada qiziq. Aynan o‘sha paytda bilimga texnologik munosabat shakllandi. Ushbu yondashuvning mohiyati va ma'nosini shunday belgilaydi: bilim - bu har qanday maqsadlarga erishish uchun foydalanish obyekti. Muallifning asl talqiniga ko‘ra, jamiyat muhandislarga, ilmfan ishlab chiqaruvchi kuch sifatida amalga oshirishi mumkin bo‘lgan bilimlarga muhtoj. "Bilimga metatexnologik yondashuv asosida", deb yozadi V.M.Rozin, - axborot va bilim muammolari jamiyat rivojlanishining strategik manbai sifatida tan olingan. Bilim har doim jamiyat hayotida muhim rol o‘ynagan, ammo aynan kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi va sayyoramizning moddiy resurslarining cheklanganligini anglash "axborot jamiyati" yoki "bilimga asoslangan jamiyat" (bilimga asoslangan jamiyat) tushunchalarini yo‘q qilishga yordam berdi, bu yerda bilimlarni ishlab chiqarish, axborotni avtomatlashtirilgan qayta ishlash va ishlatishda eng muhim rol o‘ynaydi.

REFERENCES

1. Пospelов Д.А. Ситуационное управление: теория и практика. - М.: Наука, 1986. - С. 7.

2. Философия техники: История и современность. - М., 1997. - С. 204.
3. Huntington S. The change to change // Comparative politics in the post- behavioral era. Boulder, Colorado: Lynne Rienner, 1988. (Цит. По Ионин Л.Г. Социология культуры. - М., 1996. -С. 37-38).
4. I.Saidnazarov, B.Qosimov, A.Muxtorov,G.Nikitchenko “Fanning falsaviy masalalari” o‘quv qo‘llanmasi. Toshkent-2007
5. Билиш фалсафаси(гносеология) китоби. Тузувчи ва таржимон Киём Назаров. Тошкент 2005
6. Outhwaite W. New Philosophy and Social Science. Realism. Hermeneutics and Critical Theory. - L.: Macmillian Ed. 1987.
7. Habermas J. Knowledge and Human Interests. - Beacon Press. Boston, 1971. -501 p.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Азимова Машхурахон Ходжиевна

доцент государственного образовательного учреждения «Ходжандский государственный университет имени академика Бабажана Гафурова»

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980579>

Аннотация. в статье рассматривается процесс эффективного внедрения цифровых технологий в совершенствование коммуникативной толерантности у студентов.

Ключевые слова: цифровые технологии, совершенствование, толерантность, педагогика, преподаватель, студент, обучение, воспитание.

Annotatsiya. maqolada talabalarda kommunikativ bag'rikenglikni takomillashtirishda raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish jarayoni muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, takomillashtirish, bag'rikenglik, pedagogika, o'qituvchi, talaba, o'qituvchi, ta'lim.

Abstract. the article discusses the process of effective implementation of digital technologies in improving communicative tolerance among students.

Keywords: digital technologies, improvement, tolerance, pedagogy, teacher, student, training, education.

Актуальность внедрения цифровых технологий в совершенствование коммуникативной толерантности у студентов не вызывает сегодня никаких сомнений, поскольку происходит интенсификация контактов между разными странами и народами. Развитие педагогической науки и техники делает возможной разработку и реализацию образовательных проектов, которые настолько масштабны, что могут быть воплощены лишь совместными усилиями педагогов, проживающих в разных частях планеты. Современный же уровень развития коммуникационных технологий существенно облегчает взаимодействие между ними. Вот почему сегодня у современного высококвалифицированного педагога – потенциального участника подобной деятельности независимо от профиля его подготовки, развитие коммуникативной толерантности является одной из важнейших черт профессионального портрета [2, с. 25].

Другим значимым трендом в развитии человеческого общества сегодня является углубление и расширение интеграции цифровых технологий во все сферы его жизни [3, с. 98-99]. Процесс совершенствования коммуникативной толерантности у студентов высших образовательных учреждений нуждается в полноценной реализации возможностей цифровых технологий. В частности, их потенциал может быть с успехом воплощён по ходу диагностики коммуникативной толерантности у студентов.

Толерантность в переводе с латыни означает «терпимость, переносимость, снисходительность к кому-либо или к чему-либо».

«Величайший грех воспитания, – писал П.Ф. Каптерев, – ... вообще нетерпимость». Только в обстановке толерантности и взаимного уважения можно решать проблемы современного образования.

В педагогической деятельности данное качество является важным, так как определяет субъект-субъектные отношения преподавателя и студентов. Воспитательная

функция преподавателя, являющаяся одной из основополагающих в педагогической деятельности, невозможна без толерантного отношения к личности студентов. Коммуникативная толерантность определяется как отношение личности к личностям, показывающее степень переносимости ее неприятных или неприемлемых состояний, качеств и поступков партнеров по взаимодействию.

Коммуникативная толерантность – одна из важнейших и очень информативных черт личности. В ней отражаются факторы её судьбы и воспитания, опыт общения, культура, ценности, потребности, интересы, установки, характер, темперамент, привычки, особенности мышления и, конечно, эмоциональный стереотип поведения.

Данная характеристика личности относится к стержневым, так как в значительной мере определяет ее жизненный путь и деятельность, а также является систематизирующей характеристикой, поскольку с ней согласуются и составляют некий ансамбль многие другие качества индивида, прежде всего нравственные, характерологические и интеллектуальные.

Вот почему особенности коммуникативной толерантности могут свидетельствовать о психическом здоровье, внутренней гармонии или дисгармонии, о способности к самоконтролю и самокоррекции. Нередко в профессиональной деятельности личности можно наблюдать динамику коммуникативной толерантности. Например, молодой педагог в начале карьеры демонстрирует сниженную толерантность к ученикам, но с возрастом терпимость возрастает; возможна и обратная зависимость – с увеличением стажа работы все больше проявляется раздражение.

Изменчива коммуникативная толерантность у родителей и детей – периоды терпимости сменяются моментами раздражения. В механизме коммуникативной толерантности решающую роль играет совместимость или несовместимость качеств общающихся – интеллекта с интеллектом, характера с характером, привычек с привычками, темперамента с темпераментом. Партнеры сопоставляют и оценивают качества и состояния друг друга на уровне отдельных подструктур личности. Коммуникативная толерантность проявляется в тех случаях, когда человек либо не видит особых различий между подструктурами своей личности и личности партнера, либо не испытывает негативных переживаний по поводу различий.

Значит, чем меньше неприятных и неприемлемых для себя различий находит один человек в другом, тем выше у него уровень коммуникативной толерантности, тем реже он осуждает индивидуальность другого или раздражается по поводу его отличительных особенностей. Для того, чтобы процесс совершенствования коммуникативной толерантности у студентов был осуществлён посредством использования цифровых технологий, следует, в первую очередь, дать сущностную и структурную характеристику понятию «коммуникативная толерантность у студентов»; рассмотреть уровни совершенствования коммуникативной толерантности у студентов и критерии их сформированности; выявить наиболее результативные диагностические методики определения уровня её совершенствования, предусматривающие широкое применение цифровых технологий. В ходе решения перечисленных выше задач нами использовались такие методы, как рефлексия собственного педагогического опыта и анализ научно-педагогической литературы, затрагивающей соответствующую тематику. При мотивационном уровне студент демонстрирует сознательный интерес к своей будущей профессиональной деятельности; имеет определённые цели и мотивы, хотя не всегда

уверен в их достижимости; выполняет учебные задания лишь потому, что это является частью учебной программы.

Коммуникативная толерантность студентов представляет собой интегральную характеристику, включающую их профессиональные и личностные качества. Достаточный уровень её развития позволит студенту осуществлять эффективную коммуникацию в профессиональной сфере.

В настоящее время состояние разработки данной проблематики позволяет выявить мотивационный, когнитивно-содержательный, коммуникативно-деятельностный и рефлексивный критерии совершенствования толерантности.

Когнитивно-содержательный критерий позволяет определить способность студента понимать основные идеи и выражения. При этом чувствуется, что студент испытывает существенные затруднения в ходе общения.

К коммуникативно-деятельностному критерию мы отнесли студентов, которые всячески проявляют активность в рамках онлайн-дискуссий, вебинаров, чат-комнат, имеют базовые знания и навыки общения, испытывают существенные затруднения в общении, реализуемом посредством цифровых технологий, не способен к осуществлению продуктивного взаимодействия с партнёрами.

При рефлексивном критерии студент демонстрирует способность к объективной оценке сильных и слабых сторон собственных знаний, умений и навыков в данной области, в основном, способен проявлять рефлекссию в обучении, учитывает свои ошибки; задаёт вопросы и просит обратную связь у преподавателя и других студентов; задаёт вопросы лишь в отдельных ситуациях, не просит обратной связи; не учитывает собственные ошибки и не умеет их анализировать ошибки.

Необходимость разработки ряда вопросов, связанных с использованием цифровых технологий при совершенствовании коммуникативной толерантности студентов продиктована двумя важными тенденциями, наблюдающимися в развитии человеческого общества. Во-первых, в последнее время существенно интенсифицировались контакты между разными странами и народами. Отсюда следует, что у современного студента коммуникативная толерантность должна стать одной из важнейших черт профессионального портрета. Во-вторых, сегодня углубляется и расширяется интеграция цифровых технологий во все сферы жизни социума. Говоря о критериях, определяющих уровень её развития у студентов, нельзя не упомянуть ряд диагностических методик, позволяющих использовать возможности современных цифровых технологий. К таковым относятся моделирование ситуаций коммуникативной толерантности, онлайн-анкетирование и онлайн-тестирование.

REFERENCES

1. Мамадносирова М.М. Педагогические особенности использования элементов этнопедагогики в нравственном воспитании девочек-подростков в семье: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2020. – 20 с.
2. Медетова Р.М. Формирование толерантности у школьников на основе использования национальных традиций: Дис. ... д-ра пед. наук. – Ташкент, 2020.

ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ: ПРОБЛЕМЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СЕГОДНЯ

Азимова Сайёра Тоштемировна

Главный докторант НИИ педагогических наук Узбекистана имени Т. Н. Кори Ниёзи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980595>

Аннотация. Воспитание детей в современную эпоху представляет собой уникальный набор задач и наград для родителей, поскольку они ориентируются в постоянно меняющемся ландшафте воспитания детей в современном быстро меняющемся мире, основанном на технологиях. В этом реферате рассматриваются ключевые проблемы, с которыми сталкиваются родители в современную эпоху, включая влияние социальных сетей на стиль воспитания детей, важность установления границ в цифровом мире и роль технологий в формировании отношений между родителями и детьми. В нем также рассматриваются преимущества воспитания детей в современную эпоху, такие как возможности для общения и обучения, которые предоставляют технологии, а также способность адаптироваться и расти вместе с нашими детьми в быстро меняющемся обществе. Понимая и решая эти проблемы, принимая при этом награды, родители могут успешно справляться со сложностями воспитания детей в современную эпоху.

Ключевые слова: воспитание детей, современный век, проблемы, награды, воспитание детей, технологии, социальные сети, границы, стили воспитания, цифровой мир, отношения между родителями и детьми, связь, обучение, адаптация.

В современном быстро меняющемся и постоянно меняющемся мире воспитание детей стало более сложным и требовательным, чем когда-либо прежде. С развитием технологий, социальных сетей и социального давления родители сталкиваются с множеством проблем, когда дело касается воспитания своих детей. От использования экранного времени и киберзапугивания до решения проблем академического давления и проблем психического здоровья — современные родители должны постоянно адаптироваться и развиваться, чтобы удовлетворить потребности своих детей.

Воспитание детей в современную эпоху представляет собой уникальный набор задач и наград для родителей. В условиях быстрого развития технологий, влияния социальных сетей и постоянно развивающихся социальных норм родители сталкиваются с необходимостью ориентироваться в сложной ситуации, когда дело доходит до воспитания детей. В этом быстро меняющемся мире, где информация всегда доступна, а общение происходит мгновенно, родители должны адаптировать свой стиль воспитания для эффективного удовлетворения потребностей своих детей.

Одной из ключевых проблем, с которыми сталкиваются современные родители, является управление временем перед экраном и использованием технологий. Поскольку смартфоны, планшеты и компьютеры становятся повсеместными в семьях, дети с раннего возраста подвергаются воздействию экранов. Сбалансировать преимущества технологий с потенциальным вредом, таким как киберзапугивание, онлайн-хищники и влияние на психическое здоровье, может оказаться непростой задачей для родителей. Установление границ, мониторинг использования и пропаганда здоровых привычек перед экраном имеют важное значение в современную цифровую эпоху.

Академическое давление — еще одна серьезная проблема, с которой приходится бороться современным родителям. В конкурентной образовательной среде детей часто

заставляют добиваться успехов в учебе с раннего возраста. Крайне важно найти баланс между академическими ожиданиями и благополучием и психическим здоровьем детей. Родители должны поддерживать академические занятия своих детей, одновременно поощряя здоровый баланс между работой и личной жизнью и воспитывая позитивное отношение к обучению.

Более того, распространённость проблем психического здоровья среди детей и подростков вызывает растущую обеспокоенность современных родителей. Такие факторы, как использование социальных сетей, давление со стороны сверстников, академический стресс и общественные ожидания, могут способствовать возникновению тревоги, депрессии и других проблем психического здоровья у молодых людей. Распознавание признаков проблем с психическим здоровьем, обращение за профессиональной помощью при необходимости и содействие открытому общению об эмоциях являются жизненно важными аспектами поддержки психического благополучия детей.

Несмотря на эти проблемы, воспитание детей в современную эпоху также предлагает уникальные преимущества. Возможность общаться с детьми посредством общего опыта, объединять общие интересы и наблюдать за их ростом и развитием в быстро меняющемся мире может быть невероятно полезной. Построение прочных отношений, основанных на доверии, уважении и открытом общении, закладывает основу для позитивной динамики отношений между родителями и детьми.

Воспитание детей в современную эпоху требует от родителей быть адаптируемыми, информированными и чуткими. Оставаясь в курсе последних тенденций в воспитании детей, обращаясь за поддержкой к экспертам и другим родителям, а также уделяя приоритетное внимание благополучию своих детей, родители могут справиться с проблемами и воспользоваться преимуществами воспитания детей в современном мире. Проявив терпение, понимание и любовь, родители могут создать благоприятную среду, в которой их дети смогут процветать и процветать в современную эпоху.

В заключение отметим, что воспитание детей в современную эпоху — это динамичный и многогранный путь, который представляет собой сочетание проблем и наград для родителей. От управления экранным временем и академической нагрузкой до поддержки психического здоровья детей и укрепления крепких отношений — родителям приходится ориентироваться в сложной ситуации, чтобы вырастить здоровых и счастливых детей в современном мире. Оставаясь в курсе, обращаясь за поддержкой и уделяя приоритетное внимание благополучию своих детей, родители могут адаптировать свой стиль воспитания к меняющимся потребностям своих семей. Несмотря на трудности, возможность общаться с детьми, наблюдать за их ростом и вместе создавать незабываемые воспоминания делает путь воспитания детей в современную эпоху невероятно полезным. Благодаря самоотверженности, терпению и любви родители могут справиться с трудностями и насладиться радостью воспитания детей в современном быстро меняющемся и постоянно меняющемся мире.

REFERENCES

1. Ларо, А. (2011). Неравное детство: класс, раса и семейная жизнь. Издательство Калифорнийского университета.
2. Гопник А. (2016). Садовник и плотник: что новая наука о детском развитии говорит нам об отношениях между родителями и детьми. Фаррар, Штраус и Жиру.

3. Теркл, С. (2015). Восстановление разговора: сила разговора в эпоху цифровых технологий. Книги о пингвинах.
4. Сигел, Д.Дж., и Брайсон, Т.П. (2016). Ребенок с целостным мозгом: 12 революционных стратегий для развития ума вашего ребенка. Петух.
5. Кассер Т. и Каннер А.Д. (2004). Психология и потребительская культура: Борьба за хорошую жизнь в материалистическом мире. Американская психологическая ассоциация.
6. Твенге, Дж. М. (2017). iGen: Почему сегодняшние супер-связные дети вырастают менее бунтующими, более терпимыми, менее счастливыми и совершенно неготовыми к взрослой жизни, и что это значит для всех нас. Книги Атрии.

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA
SPORTCHILARNI MUSOBOQALARGA TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK HIMOYA
MEKONIZMLARINING O'RNI VA AHAMIYATI**

Elmuratova Aysulu Usakovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. O'ZDJTSU Nukus filiali.

aysulu.elmuratova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980614>

Annotatsiya. Ushbu tezida, sportchilarni musobaqa va turnirlarga tayyorlashda psixologik himoya mexanizmlari haqida so'z boradi. Shuningdek musobaqa oldidan sportchilarning psixologik holatlari adekvat va psixologik jihatdan ilmiy asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: psixologik himoya mexanizmlari, psixologik salomatlik, irodaviy xususiyatlar, sport musobaqalari

Аннотация. В данной дипломной работе говорится о механизмах психологической защиты при подготовке спортсменов к соревнованиям и турнирам. Также перед соревнованиями научно обосновано психологическое состояние спортсменов, исходя из адекватности и психологического состояния.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты, психологическое здоровье, сила воли, спортивные соревнования.

Abstract. This thesis talks about psychological protection mechanisms in preparing athletes for competitions and tournaments. Also, before the competition, the psychological conditions of the athletes are scientifically justified from the adequate and psychological state.

Keywords: psychological defense mechanisms, psychological health, willpower, sports competitions

Jahonda yoshlarning jismoniy va psixologik salomatligini mustahkamlash, psixologik himoya mexanizmlarining kelajak hayotga tayyorlashdagi o'rni hamda ularning psixologik salomatligiga oid amalga oshirilayotgan tadqiqotlar doimiy e'tiborni tortib kelmoqda. Xalqaro standartlarga mos, raqobatbardosh sportchilarni tayyorlash uchun ularni jismoniy va psixologik jihatdan yuksaltirish talab etiladi. Jumladan, sport muassasalaridagi psixologik salomatlik tizimini bugungi zamonaviy usullar asosida yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, sport bilan ommaviy shug'ullanish ishlari olib borilayotgan vaqtda inson salomatligini mustahkamlash, yosh avlodni ruhiy va jismoniy jihatdan barkamol voyaga etishida sportning o'rni hamda uning muammolari tadqiqi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada sportchilarning musoboqalarga tayyorlashda ularning psixologik salomatligini o'rganish jarayonini yangi innovation usullar bilan ta'minlash orqali jismoniy tarbiya va sport muassasalarida tahsil olayotgan o'smirlarga har jihatdan psixologik yondashuv tamoyillarini yanada mukammalroq tarzda takomillashtirish zarurati tobora ortib bormoqda.

Mamlakatimizda sportchilarning jismoniy va ruhiy uyg'unlikda kamol topishi, ularning sport musoboqalaridagi psixik barqarorligi va irodaviy sifatlarini shakllanishida sport musobaqalari va turnirlarning o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Sport psixologiyasida sportchilarning psixologik salomatligini tadqiq etish va bu muammoning zamonaviy yechimlarini ishlab chiqish xorij va mamlakatimiz psixologiyasida o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonlik olimlar E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, V.M.Karimova, A.M.Jabborov, Sh.R.Barotov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoev, D.G'.Muxamedova, R.S.Samarov, Z.G.Gapparov,

M.Mamatov, R.A.Abdurasulov, F.E.Gazieva va boshqalar tomonidan sportchilarning psixologik salomatligini o'rganish borasida muayyan darajada tadqiqot ishlari olib borilgan.

Xorijiy olimlar tomonidan musobaqa va turnirlar oldidan sportchilarning psixologik salomatligini o'rganish borasida bir qancha izlanishlar olib borilgan bo'lsa-da, ammo ular qo'lg'a kiritgan natijalarni mahalliy sharoitda to'g'ridan-to'g'ri qo'llash ijobiy samara bermasligi mumkin. Mazkur muammoni yechishga bag'ishlangan ishlar xorijlik olimlarning bir qator izlanishlarida bayon etilgan. Jumladan, umumiy psixologiya va shaxs psixologiyasida C.L.Rubinshteyn, A.S.Puni, L.R.Pravdina, V.L.Marishuk, Y.P.Ilin, M.A.Kotik, P.A.Rudik, Y.L.Xaninlarning olib borilgan ilmiy izlanishlarda psixologik salomatlik tushunchalariga atroflicha sharh berilgan.

Abu Ali ibn Sinoning aytishicha, har qanday narsa va hodisa ichki yoki tashqi sabablar bilan harakatga keladigan bo'lsa, demak, insonning yashashi va harakatida ham birorta sabab bo'lishi kerak, bunday sabablardan biri “ruhiy quvvatdir”, deb ta'kidlaydi. Bundan tashqari, buyuk alloma bolani chiniqtirishning umumiy tizimida jismoniy mashqlar va musoboqalar etakchi o'rin egallaydi va buni u davolash usuli deb ataydi. Muallifning nazaricha, “ruhiy quvvat” iroda xususiyatini ifodalab, u har qanday xatti-harakatlarning natijasiga etishishga keng imkon beradi[1].

Abu Nasr Forobiyning fikricha, bolalarni jismoniy kamol toptirishda, avvalambor, yuksak axloqiy fazilatlarini shakllantirish hamda ruhiy-irodaviy rivojlantirish, shak-shubhasiz, kamolot yo'liga olib chiquvchi kuchli quroldir, shuningdek, bunday sifatlar insonni yovuz buzg'unchiliklar ko'chasiga kiritmaydi, aksincha, ularga nisbatan shafqatsiz jang olib boradi[2]. Demak, Abu Nasr Buyuk sarkarda, hukmdor bobokalonimiz Amir Temur inson faoliyatida, irodaviy tarbiya va chidamlilik haqida shunday deydi: “Shiddatli kishilarni do'st tut, chunki Tangri taolo jasur kishilarni ardoqlaydi. Bunday insonlar har qanday qiyinchiliklarni shahd bilan qarshi oluvchi kishilardir”[3]. Amir Temur nazarida, barkamol shaxs uchun faqat axloqiy barkamollik emas, balki chidamlilik, sabr-toqat, mardlik, jasurlik, epchillik sifatleri ham shakllangan bo'lishi kerak. Ayni shu sifatleri sportchi o'smirlar shaxsida rivojlantirish, ularni musobaqalarda yuksak natijalarga erishishiga ruhlantirish zamonaviy sport oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Sportchilar uchun psixologik himoya mexanizmlarining umumiy maqsadi sportchining sportda yuqori darajadagi yutuqlarga erishishi uchun zarur bo'lgan psixik sifatleri rivojlantirish, unda psixik barqarorlik va mas'uliyatli musobaqalarda ishtirok etishga tayyorlik holatini qaror toptirishdan iboratdir. Biroq sportchini psixologik tayyorlashning maqsadli yo'nalishi faqatgina shundan iborat emas. Uning oldiga jahon sport rekordlarini o'rnatish uchun shart-sharoitlar yaratish, sport iste'dodlarini etishtirish yo'llarini izlash va shu kabi yana bir qator maqsadlar ham qo'yilgan. Z.G.Gapparovning aytishicha, sportchini umumiy psixologik tayyorlash va sportchini muayyan musobaqaga psixologik tayyorlashda psixologik himoya mexanizmlarining turlari farqlanadi [4]. Psixologik tayyorgarlikning har ikkala bo'limi ham o'ziga xos vazifalarga ega, biroq ularning hal etilishi bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Umumiy psixologik tayyorgarlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: 1.Sportchi shaxsining ijobiy ichki imkoniyatlarini shakllantirish va o'stirish; 2.Sportchining o'zini anglashga oid psixik jarayonlarini yuqori darajada rivojlantirish; 3.Sportga oid tasavvur va his-tuyg'ularni kengaytirish va chuqurlashtirish ularni boshqarish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish; 4.Sportchining irodasini mustahkamlash, uni irodaviy zo'riqlashini safarbar etishga o'rgatish; 5.Barcha psixik funksiyalarni ongli ravishda boshqarish usullari bilan qurollantirish; 6.O'z

harakatlari va faoliyati, shuningdek organizmning funksiyalarini ongli ravishda boshqarish darajasini oshirish; 7.Sportchilar jamoasida ijobiy “psixologik muhit”ni yaratish.

Umumiy psixologik tayyorgarlik umumiy ko‘rinishda sportchining yuklamalarga psixik moslashuvini optimallashtirishni namoyon etadi. Umumiy psixologik tayyorgarlik ikki usul bilan amalga oshiriladi: ekstremal sharoitdagi faoliyatga shaxs psixik tayyorligini ta‘minlovchi universal usullarni sportchiga o‘rgatish; Samarali faoliyatni ta‘minlovchi faollik darajasi, o‘z emosional holatini boshqarish usullari, diqqat koncentraciyasi va taqsimlanishini ta‘minlovchi maksimal irodaviy va jismoniy zo‘r berishni mobilizasiyalash usullari; so‘z-obraz modellari vositasida jangovor musobaqa sharoitini modellashtirish usullarini o‘rgatish. Maxsus psixologik tayyorgarlik sportchini samarali musobaqa faoliyatiga tayyorgarligini shakllantirishga yo‘nalgan. Bunda quyidagi vazifalarni yechishga qaratiladi; sportchi uchun muhim bo‘lgan sosial qadriyatlarga yo‘nalganlik; sportchida psixik “ichki tayanch”ni shakllantirish; psixik bar‘erlarni, ayniqsa ma‘lum raqib bilan kurashda paydo bo‘luvchi, engish; oldindagi jang sharoiti psixologik modellashtirish; bevosita jangdan oldin hirakatning psixologik programmasini yaratish. [11]

Ma‘lumki, psixologik himoya mexanizmlari va iroda inson faoliyatining o‘ziga xos shakli sanalib, u hayotiy maqsadlarni belgilash hamda xatti-harakatlarni to‘g‘ri tashkil etish kabi funksiyalar uchun o‘ta muhim hisoblanadi. Iroda - inson ehtiyojlari ta‘sirida yuzaga keladigan hamda biror faoliyat jarayonida aniq ko‘rinadigan ixtiyoriy harakatlar majmuidir. Sportchilarda psixologik salomatlik va psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirishning pedagogik psixologik muammo sifatida o‘rganilishi O‘zbekistonda muayyan darajadagi psixologik bilimlarning bevosita amaliyotda ko‘llanilishi va shaxsning o‘ziga xos psixologik istiqbollari ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, insonni bilish va uning tashqi (real) hamda ichki (ideal) olamiga adekvat ta‘sir ko‘rsatish va shu ta‘sir orqali uni boshqarish mumkinligi aniq bo‘lsada, bu darajada turli xil ijtimoiy, iqdisodiy, ma‘naviy va individual psixologik manfaatlar mushtarakligiga ham alohida e‘tibor berishga to‘g‘ri keladi. Shu ma‘noda psixologik salomatlikni shakllantirishning metodologiyasi o‘zining shakllanishi va tuzilishiga ko‘ra faqat insonga va uning betakror shaxs sifatidagi pedagogik-psixologik taraqqiyotiga bevosita xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Shu boisdan sportchilarda psixologik salomatlikni mustahkamlashga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib muayyan darajadagi dolzarblik kasb etmoqda. Psixologik salomatlik hakida olib borilgan barcha umumnazariy tahlillar psixologik salomatlikni tashkil qiluvchi omillar hakidagi umumiy tasavvurlarni kengaytirishda hamda mazkur tadqiqotning obykti, vazifalari hamda o‘ziga hos metodik apparatini yaratishda, shuningdek, sportchilarda psixologik salomatlikni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida tahlil etilgan nazariy qarashlardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, psixologik himoya mexanizmlari va irodaviy sifatlar bu shunchaki oddiy xususiyatlar emas, balki ular o‘z mazmunida ko‘plab psixologik komponentlarni birlashtirgan fenomenologik tushunchadir. Umuman olganda, psixologik himoya mexanizmlari va irodani o‘rganishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Ya‘ni shaxsning bilimlari, afzalliklari, e‘tiqodi, ehtiyojlari va qaror qabul qilish qobiliyati va boshqalar. Chunki inson biror ishni amalga oshirishni niyat qilsa, ana shu vazifani amalga oshirishga kirishishning o‘zi, ixtiyoriy harakatlarga o‘tishning dastlabki bosqichi sanaladi. Bir so‘z bilan aytganda, psixologik himoya mexanizmlari va irodaviy sifatlar niyatlarni amalga oshirishni nazorat qiluvchi, uni tartibga soluvchi va ishning davomiyligini ta‘minlovchi psixologik jarayondir.

REFERENCES

1. Ibn Sino Abu Ali Tib qonunlari: (Uch jildlik saylanma). (Tuzuvchilar: U. Karimov, H. Hikmatullaev). J. 1. T.; A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 304 b.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Meros, 1993, – 223 b.
3. Temur tuzuklari. -Toshkent: Ma’naviyat, 2010. –125 b
4. Гаппаров З.Г. “Спорт психологияси” Т.2011
5. Родионов А.В. Психология физического воспитания и спорта – М., 2004
6. Батыршина А.Р. Мазиллов В.А. Историческая представленность категорий «Воля» и «Волевая регуляция» в отечественных учебниках психологии. Ярославский педагогический вестник, 2 (4), 2014. – С. 214-222.
7. Евгений Ильин: Психология воли. 2-е изд. переработанное и дополненное Издательство: Питер, 2009. – 368 с. (Серия: Мастера психологии).
8. Божович Л.И. Избранные психологические труды / Л.И. Божович Психология формиро- вания личности. - М.: Педагогика, 2004. – 533 с.
9. Шляпников В.Н. Понятие воли в рамках модели практической занятости человека // Вопр. психол. 2006. – №6. С. 147-154.
10. Смирнов Б.Н. Психологические механизмы эмоционально-волевой саморегуляции в спорте / Б.Н. Смирнов // Теория и практика физической культуры. 1999. – №» 12. - С. 28-32;
11. Петровский В.А. Человек над ситуацией // М: Смысл, 2010. – 559 с.
12. Jumabaev T.J.Sportchilarni musobaqaga tayyorlashning psixologik xususiyatlari// Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил № 8)

ЦИФРОВЫЕ НАВЫКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ И УЧЕНИКОВ: КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ДЛЯ УСПЕШНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

(по результатам проекта DARYA — «Диалог и действия для умелой молодежи в Центральной Азии»)

Исакова Зебо Муродовна, PhD

фасилитатор 3 Модуля проекта DARYA

zeboisakova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980632>

Аннотация. В данном тексте рассматривается взаимосвязь между проектом DARYA, направленным на улучшение результатов обучения молодежи в Центральной Азии, и инструментом SCAFFOLD, основанным на европейских структурах компетенций. SCAFFOLD предлагает комплексный подход к объединению различных компетенций в учебной среде, что соответствует целям проекта DARYA по развитию гибких и инклюзивных подходов к обучению.

Ключевые слова: DARYA, SCAFFOLD, цифровые компетенции, образование, развитие навыков, учебные программы.

Annotatsiya. Ushbu matn Markaziy Osiyodagi yoshlar uchun ta'lim natijalarini yaxshilashga qaratilgan DARYA loyihasi va Yevropa kompetensiyalari asosidagi SCAFFOLD vositasi o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. SCAFFOLD o'quv muhitida turli kompetensiyalarni integratsiyalash uchun kompleks yondashuvni taklif etadi, bu DARYA loyihasining o'rganishga moslashuvchan va inklyuziv yondashuvlarni ishlab chiqish maqsadlariga mos keladi.

Kalit so'zlar: DARYA, SCAFFOLD, raqamli kompetensiyalar, ta'lim, malaka oshirish, o'quv dasturlari.

Abstract. This text examines the relationship between the DARYA project, aimed at improving educational outcomes for young people in Central Asia, and the SCAFFOLD tool, based on European competency frameworks. SCAFFOLD offers an integrated approach to integrating different competencies in a learning environment, which is in line with the DARYA project's aims to develop flexible and inclusive approaches to learning.

Keywords: DARYA, SCAFFOLD, digital competencies, education, skills development, training programs.

DARYA - это исторически первый региональный проект Европейского Союза, который нацелен на поддержку молодежи в Центральной Азии через реализацию мер, способствующих их инклюзивному участию и развитию навыков для успешного трудоустройства. Этот пятилетний проект (2022-2027), контракт на выполнение которого был подписан в июне 2022 года, будет реализован при поддержке Европейского фонда образования.

Целью проекта DARYA является помощь в восстановлении после пандемии COVID-19 в Казахстане, Кыргызстане, Таджикистане, Туркменистане и Узбекистане путем развития качества и инклюзивности систем образования, обучения и занятости в регионе. Кроме того, он стремится способствовать развитию инклюзивного диалога и механизмов сотрудничества с широким участием в каждой из этих стран и на региональном уровне.

Модуль 3 проекта DARYA, ориентированный на улучшение результатов обучения путем более гибких и инклюзивных подходов к преподаванию, соответствует подходу,

представленному в инструменте SCAFFOLD. SCAFFOLD представляет собой колоду из 102 карт, созданную для помощи педагогам в разработке и реализации учебных мероприятий. Он делает европейские рамки компетенций, включая цифровые технологии, предпринимательство, устойчивое развитие, личностные и социальные компетенции, более доступными и полезными для учителей и преподавателей в различных областях. Карты SCAFFOLD представляют собой инструмент, основанный на европейских структурах компетенций, включая цифровые компетенции, предпринимательские навыки, компетенции устойчивого развития, а также личные и социальные компетенции в образовании. Эти карты предлагают комплексный подход к объединению различных компетенций в учебной среде. Этот подход демонстрирует важность интеграции разнообразных результатов обучения в разработку учебных программ, методов обучения и стратегий оценки. Такая интеграция напрямую соответствует целям модуля 3 проекта DARYA, который направлен на улучшение результатов обучения путем применения более гибких и инклюзивных подходов к преподаванию и обучению, ориентированных на потребности рынка труда. Таким образом, использование SCAFFOLD позволяет комплексно решать развитие различных компетенций как в формальном, так и в неформальном образовании, что является ключевым аспектом стратегии проекта DARYA.

Определение цифровой компетентности в рамках DigComp представляет собой уверенное, критическое и ответственное использование и взаимодействие с цифровыми технологиями в различных сферах жизни общества. Она включает в себя сочетание знаний, навыков и отношений, необходимых для успешной адаптации к цифровой среде. Области компетенции DigComp определяются в пяти ключевых областях:

- Информационная грамотность и грамотность в отношении данных.
- Коммуникация и сотрудничество.
- Создание цифрового контента.
- Безопасность в цифровой среде.
- Решение проблем в цифровой среде.

Эти области компетенции составляют основу концептуальной модели DigComp, которая включает в себя 21 компетенцию, описанных в дополнительных измерениях. Некоторые из этих компетенций включают в себя просмотр, поиск и фильтрацию данных, участие в гражданстве через цифровые технологии, создание и редактирование цифрового контента и управление цифровой идентификацией. Каждая компетенция представляет собой набор знаний, навыков и отношений, необходимых для успешной адаптации и использования цифровых технологий в различных сферах жизни.

Важными аспектами модели DigComp являются:

- ***Поиск информации и цифрового контента.*** Разработка личных стратегий для выявления информационных потребностей, поиска и навигации по информации в цифровой среде. Этот навык существенен как для учителей, так и для учеников, поскольку обеспечивает доступ к актуальной информации и контенту.
- ***Оценка цифрового контента.*** Критическое оценивание источников данных и контента, умение определять достоверность информации, особенно в условиях распространения фейковых новостей.

- **Управление цифровым контентом.** Организация, хранение и извлечение данных, информации и контента в цифровой среде. Этот навык помогает эффективно управлять информационными ресурсами и использовать их в учебном процессе.
- **Взаимодействие с помощью цифровых технологий.** Умение использовать различные цифровые инструменты и понимание их применимости в конкретном контексте.
- **Обмен посредством цифровых технологий.** Умение обмениваться данными, информацией и цифровым контентом, соблюдая при этом правила авторского права и признавая труд других.
- **Участие в цифровой гражданской ответственности.** Использование цифровых технологий для активного участия в жизни общества и вносить ответственный вклад в развитие общества.
- **Цифровое сотрудничество.** Работа в команде с использованием цифровых инструментов для создания ресурсов и обмена знаниями.
- **Сетевой этикет.** Адаптация стратегий личного общения к цифровой среде с уважением к разнообразию и различным аудиториям.

Эти навыки необходимы для эффективного обучения и преподавания в современном образовательном контексте. Использование инструмента SCAFFOLD в рамках проекта DARYA позволяет интегрировать разнообразные компетенции в образовательную практику, что способствует улучшению результатов обучения и развитию навыков, соответствующих потребностям рынка труда. Такой комплексный подход отражает современные тенденции в образовании, направленные на подготовку кадров с широким спектром компетенций для успешной адаптации к быстро меняющемуся миру.

REFERENCES

1. "DARYA – Dialogue and Action, Resourceful Youth in Central Asia." European Training Foundation. URL: <https://www.etf.europa.eu/ru/what-we-do/darya-dialogue-and-action-resourceful-youth-central-asia>
2. "SCAFFOLD card game to revolutionise teaching." European Training Foundation. URL: <https://www.etf.europa.eu/en/what-we-do/scaffold-card-game-revolutionise-teaching>
3. "DigComp - The Digital Competence Framework for Citizens." European Commission - Joint Research Centre. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en#:~:text=The%20DigComp%20framework%20identifies%20the,the%20source%20and%20its%20content.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA, MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA TINGLOVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Jumanazarov Sirojiddin Salaydinovich

Toshkent shahar pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi kafedra mudiri,
t.f.n., dotsent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980642>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli transformatsiya sharoitida tinglovchilarning raqamli kompetentligini shakllantirish masalalari qaralgan

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, axborot savodxonligi, mediasavodxonlik, kommunikativ savodxonlik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования цифровой компетентности слушателей в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии, информационная грамотность, медиаграмотность, коммуникативная грамотность

Abstract. This article discusses the issues of developing digital competence of listeners students in the context of digital transformation.

Keywords: digitalization, digital technologies, information literacy, media literacy, communication literacy

Kirish. Hozirgi vaqtda raqamli transformatsiya jarayoni nafaqat iqtisodiyotning barcha sohalarida, balki ta'limda ham muayyan o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Ta'limga raqamli texnologiyalarning samarali tadbiiq etilishi hamda unga bo'lgan ehtiyojning oshib borishi mazkur tizimda ishlayotgan pedagoglardan raqamli qurilmalardan samarali foydalanish kompetentligini talab etadi.

Raqamli transformatsiya ta'lim muhitiga kiritilgan raqamli texnologiyalar doirasining kengayishiga, raqamli ta'lim, raqamli didaktika, raqamli ta'lim mazmuni kabi tushunchalarning paydo bo'lishiga olib keladi

Tahlil va natijalar. Malaka oshirish jarayonida turli fan yo'nalishlari kesimida tinglovchilar bilan olib borilgan kuzatuvlar va statistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mazkur tizimda faoliyat yuritayotgan pedagoglarning raqamli kompetentligi yetarli darajada shakllanmagan. Buni tinglovchilar o'rtasida o'tkazilgan raqamli savodxonligini aniqlash hamda ta'limning raqamli transformatsiyasiga bo'lgan munosabatini o'rganish maqsadida o'tkazilgan turli so'rov natijalarida ham ko'rish mumkin.

Toshkent shahar pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazida turli yo'nalishlar kesimida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra tinglovchilarning deyarli hammasi ta'limning raqamli transformatsiyasi bo'yicha ijobiy istiqbolni ko'rayotganligini, biroq ayni paytda joylarda raqamli infrastrukturani hamda raqamli o'quv-metodik materiallarning yetarli emasligi va bu borada ota-onalarning turli munosabatlari kabi muayyan muammolarni keltirmoqdalar.

“Raqamli O'zbekiston–2030” strategiyasining II bob 2.5-bandi “Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim berish va malaka oshirishning ustuvor yo'nalishlari” deb nomlanadi. Mazkur bandda aholining raqamli savodxonligini shakllantirishda quyidagilarga e'tiborni qaratish ta'kidlangan:

- axborot savodxonligi (qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni topish qobiliyati);
- kompyuter savodxonligi (raqamli qurilmalar bilan ishlash qobiliyati);
- media savodxonligi (ommaviy axborot vositalarini tanqidiy o‘rganish imkoniyati);
- kommunikativ savodxonlik (zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanish qobiliyati);
- texnologik innovatsiyalarga (yangi texnologiyalarga) ijobiy munosabatni shakllantirish [1].

Milliy markazda tinglovchilarning raqamli savodxonligini aniqlash borasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra tinglovchilarning axborot savodxonligi-65,8%, kompyuter savodxonligi-74,3%, media savodxonligi-65,3%, kommunikativ savodxonligi-63,2%, raqamli innovatsiyalarga munosabati-71,1% ekanligi ma’lum bo‘ldi [2].

Olingan ma’lumotlarning umumiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, tinglovchilarning deyarli yarmi ta’lim jarayonida raqamli resurslardan faol foydalanishini, o‘rganish uchun mavjud raqamli resurslarni mustaqil topa olishlarini, ularni baholay olishlarini va o‘zlariga mos bo‘lgan resurslar yarata olishlarini bildirganlar.

Shu bilan birga, ba’zi tinglovchilar mahalliy raqamli resurslardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri foydalanish uchun mazmuni yetarli emasligini va tahrirlash asosida o‘z resurslarini ishlab chiqayotganligini, ba’zilari esa o‘z faniga oid mahalliy resurslarni bilmasliklari ham ma’lum bo‘ldi. Shuningdek, ta’limning raqamli transformatsiyasi sharoitida o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish hamda takomillashtirish uchun axborot resurslaridan foydalanishni rejalashtirishdagi muammolar va qiyinchiliklarni ko‘rsatdilar. “O‘qituvchi-raqamli muhit-o‘quvchi” modeli doirasida ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar hamda bu boradagi ota-onalarning roli haqida ham fikrlar bildirishgan. Shuningdek, so‘rovnoma asosida pedagoglarni raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishga yo‘naltiruvchi uslubiy yordamga bo‘lgan ehtiyojlari ham aniqlangan [3].

Tinglovchilarning deyarli hammasi raqamli kompetentlik imkoniyatlarini kengaytirishni, sohasida yuqori darajadagi raqamli kompetensiyaga ega bo‘lishni istashadi. Bu borada amaliy mashg‘ulotlarda quyidagi dasturlardan (OneDrive bulutli saqlash, Learning Apps.org, Canva.com, Phet.colorado.edu, vascak.cz, Ispring, Mindomo va h) foydalanilmoqda.

Tahlil natijalariga ko‘ra malaka oshirish jarayonida tinglovchilar quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha maslahatlar olishi va malaka oshirishni tashkil etishdan ko‘proq manfaatdor ekanliklari ma’lum bo‘ldi:

- o‘quv faoliyatida zamonaviy raqamli qurilmalardan va ta’lim resurslaridan samarali foydalanish malakalarini rivojlantirish;
- raqamli muhit va raqamli ta’lim resurslarini o‘rganish va yarata olish;
- raqamli ta’lim resurslarini ishlab chiqish texnologiyalarini o‘zlashtirish;
- raqamli texnologiyalar va zamonaviylashtirilgan pedagogik texnologiyalar integratsiyasiga asoslangan innovatsion o‘qitish texnologiyalaridan, foydalanish.
- internet texnologiyalari asosida o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazishning texnologik jihatlari bilan tanishish.

Xulosa. Ta’limning raqamli transformatsiyasi jarayoni tizimda ko‘pgina o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Mazkur o‘zgarishlar nafaqat texnik vositalar ko‘rinishda, balki ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilarning dunyoqarashida ham o‘z aksini topmoqda. Ta’lim jarayoni doimo pedagogik tadqiqot doirasida murakkab va o‘ziga xos hisoblanadi. Bu esa mazkur sohada

olib borilayotgan tadqiqot ishlarida yetarlicha tahliliy ma'lumotlarga suyanishni talab etadi. Ta'lim tizimiga zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy qilinishi esa tadqiqot mazmunida yangicha yondashuvlarga sabab bo'lmoqda. Bu borada ta'limni raqamlashtirish jarayonida o'qituvchilarning raqamli kompetentligini shakllantirish va bu borada olib borilishi kerak bo'lgan ilmiy yondashuvlar alohida mazmun mohiyatga ega. Yuqorida keltirilgan tahlillar va yechimlar malaka oshirish jarayonida foydalanilayotgan dasturlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

REFERENCES

1. “Raqamli O‘zbekiston-2010” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. O‘zR Prezidentining Farmoni PF-6079. 05.10.2020 y.
2. Жуманазаров С.С. Тингловчиларнинг рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини ривожлантириш// FIZIKA, MATEMATIKA va INFORMATIKA// ilmiy-uslubiy jurnal. T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti. 2023.№2
3. Jumanazarov S.S. Ta'limda raqamli texnologiyalar. Uslubiy qo'llanma. -Toshkent: 2023. – 46 b

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MAKTAB TA'LIMINING INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH

Kadirov Tulkin Baxridinovich

Samarqand VPYMO‘MM, Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası v.b., dotsenti, pedagogika
fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10980972>

Annotatsiya. Ushbu maqolada hayotimizning barcha jabhalarini raqamlashtirish, jumladan, maktab ta'limi integratsiyasida raqamli texnologiyalarning o'rni, raqamlashtirish muammolari ko'rilgan. Maktab ta'limi integratsiyasida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ijobiy va salbiy tomonlari, maktab ta'limida raqamlashtirish xususiyatlari va imkoniyati, maktab ta'limida raqamli texnologiyalar ahamiyati, ulardan oqilona va samarali foydalanish talablari, elektron ta'lim, o'quvchilarda kreativlik qobiliyatlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish kabi masalalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, raqamli muhit, ta'lim muhiti, innovatsion texnologiyalar, kreativlik, elektron ta'lim.

Аннотация. В данной статье была рассмотрена цифровизация всех сторон нашей жизни, в том числе роль цифровых технологий в интеграции школьного образования, проблемы цифровизации. Положительные и отрицательные стороны внедрения цифровых технологий в интеграцию школьного образования, особенности и возможности цифровизации в школьном образовании, значение цифровых технологий в школьном образовании, требования к их рациональному и эффективному использованию, электронное обучение, цифровые технологии для решения задач творчества учащихся, таких как развитие на основе.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровая среда, образовательная среда, инновационные технологии, творчество, электронное обучение.

Abstract. This article examined the digitalization of all aspects of our lives, including the role of digital technologies in the integration of school education, and the problems of digitalization. Positive and negative aspects of the introduction of digital technologies in the integration of school education, features and possibilities of digitalization in school education, the importance of digital technologies in school education, requirements for their rational and effective use, e-learning, digital technologies for solving problems of student creativity, such as the development of basis.

Keywords: digital technologies, digital environment, educational environment, innovative technologies, creativity, e-learning.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha sohalarida faol qo'llanilmoqda. Iqtisodiyot, bank, xizmat sektori shuningdek ta'lim jarayonini ham tez sur'atlarda rivojlanishga xizmat qilmoqda. Mamlakatimizda yashayotgan barcha fuqarolar, jumladan yosh bolalardan tortib nafaqaxo'rlarning ham ongida raqamli texnologiyalar orqali jamiyatdagi barcha muammolarni hal qilish mumkin degan fikrni shakllantirmoqda. Bundan tashqari, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarining robotlashtirilishi, masalan bank sektorida, robotlar va ishchilar o'rtasidagi raqobat masalasi ham ko'tarilmoqda.

Raqamlardan foydalanishga asoslangan hamda joriy etilgan texnologiyalarning so'zsiz foydasi bilan axloqiy, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, robotlar va tashkilotlar xodimlari

oʻrtasidagi raqobatning huquqiy jihatlarini bilan bogʻliq masalalar tobora koʻproq eʼtiborga olinmoqda.

Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev taʼkidlaganidek, “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yoʻlidan borish imkoniyatini beradi [1].

Taʼlimni raqamlashtirish deganda taʼlim sifatini oshirish, taʼlim resurslarining mavjudligini oshirish hamda oʻqish va oʻquvchilar muvaffaqiyatini baholash uchun yangi imkoniyatlar yaratish maqsadida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va raqamli vositalarni taʼlim jarayoniga integratsiya qilish tushuniladi. Taʼlimni raqamlashtirish global taʼlim resurslariga kirish, oʻrganishni individuallashtirish, hamkorlik va bilim almashish, taʼlim oluvchilar oʻrtasida raqamli koʻnikmalar va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, taʼlim samaradorligini oshirish kabi keng koʻlamli yangi imkoniyatlarni ochib beradi [2].

Taʼlimni raqamlashtirishning asosiy tarkibiy qismlariga nafaqat texnik vositalardan foydalanish, balki raqamli oʻquv materiallarini ishlab chiqish, elektron platformalar va taʼlim dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, oʻqituvchilarni oʻz faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanishga oʻrgatish ham kiradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo boʻylab barcha taʼlim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi. Raqamlashtirish, oʻrganilgan saboq va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratib, odamlarga koʻproq maʼlumot olish va kundalik hayotlarida yaxshi qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Yaqin kelajakda taʼlim muhitida raqamlashtirish bilan bogʻliq katta oʻzgarishlar yuz beradi.

Elektron taʼlim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi vazifalarni yaratmoqda. Asosiy imkoniyatlar qatoriga taʼlimga oid muammolarni hal qilish, taʼlim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish vositalarini koʻpaytirish kiradi. Raqamli texnologiyalarning zamonaviy taʼlimdagi oʻrni va rolini anglash zarurati maktabgacha va boshlangʻich taʼlim metodikasi va didaktikasi sohalaridagi zamonaviy tadqiqotlarda oʻz aksini topishi kerak. Hozirgi kunda maktabgacha va boshlangʻich taʼlim integratsiyasida raqamli texnologiyalarni qoʻllash muammolari kelgusida rivojlanish strategiyasini va unga yoʻnaltirilgan yoʻnalishni tanlash bilan bogʻliq izlanishlarga sabab boʻladi. Kelajakda raqobatdosh taʼlim va tadqiqot modeliga oʻtish uchun raqamli transformatsiya dasturi allaqachon ishlab chiqilishi kerakligi aniq.

Elektron taʼlim tizimining muammolarini ikkita sinfga boʻlish mumkin: hozirgi (oʻtish davri) va immanent.

Bugungi kunda taʼlim tizimining raqamli texnologiyalarga tez kirib borishi axborot makonida taqdim etilayotgan koʻp narsalarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik asoslash uchun asos yaratmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi taʼlim jarayonini raqamli rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlarini, ularning afzalliklari va tahdidlariga asoslangan holda aniqlashdir, raqamli texnologiyalarni maktabgacha va boshlangʻich taʼlim tizimida ilmiy asoslangan holda amalga oshirish zarurati gipotezasi asosida tahlil qilish.

Taʼlim muhitini raqamlashtirish turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

- mavjud oʻquv materiallarini, shu jumladan maʼruzalar, prezentatsiyalar, darsliklar, mustaqil ish uchun topshiriqlarni va bilimlarni boshqarish vositalarini elektron muhitni tarjima qilish;

- oʻqituvchi va bola-oʻquvchi oʻrtasidagi oʻzaro aloqalar uchun interaktiv elektron muhitni shakllantirish, shu jumladan oʻqituvchilar uchun elektron sinflar yaratish, web-seminarlar, munozarali forumlar oʻtkazish va h.k.;

- yangi turdagi o‘quv vositalarini yaratish: elektron darsliklar, elektron muammoli kitoblar, video ma’ruzalar, elektron topshiriqlar bazasi, kompyuter o‘yinlari;

- elektron muhit imkoniyatlaridan foydalangan holda ta’limning tubdan yangi shakllarini yaratish - axborotni xayoliy uzatish spektrini kengaytirish, rolli o‘yinlar jarayonida turli vaziyatlarni modellashtirish, raqobatbardosh o‘yinlarga taqlid qilish va h.k.;

- sun’iy intellekt imkoniyatlarini o‘quv jarayoniga tadbiq qilish.

Bugungi kunda ta’lim tashkilotlarining aksariyat qismida ta’limni raqamlashtirish jarayonining dastlabki shakli amalga oshirilmoqda. Bu o‘quvchilarning o‘quv materiallariga kirishini engillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lmagan o‘quv yuklamasini kamaytirish, o‘quv intizomi va o‘quv jarayoni mazmuni ustidan nazoratni osonlashtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, ushbu jarayon masofadan boshqarish pultini sezilarli darajada kengaytirishga imkon yaratmoqda. Biroq, ushbu tendentsiya ortidan, kimdir ertami-kechmi ta’lim tizimidagi (ta’lim xizmatlari bozorida) o‘z o‘rnini yo‘qotishi mumkin. Yoxan Vissemning elektron ta’lim “samarasiz ta’lim muassasalarini muqarrar ravishda ekranlashtiradigan buzg‘unchi yangilikdir, shundan so‘ng g‘olib chiqqan ta’lim muassasalarining nisbatan kam qismi ushbu yangi texnologiyadan foyda ko‘radi” degan tezisiga qo‘shilmaslik mumkin emas [3].

Elektron ta’limning afzalliklari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1) Ta’limga kirish muammolarini hal qilish: bilimga kirish uchun hududiy to‘siqlarni bartaraf etish; vaqt cheklovlarini olib tashlash - foydalanuvchi uchun qulay vaqtda kirish; sinflarni bloklarga ajratish hisobiga kasrli kirish imkoniyati; yuqori malakali o‘qituvchilarning bilimlaridan foydalanish.

2) tanlovni kengaytirish: o‘qituvchini tanlash qobiliyati va materialni taqdim etish usuli; mantiqqa, tasvirlarga (uyushmalarga) yoki amaliyotga (holatlar, vazifalar) e’tibor berish; materialni assimilyatsiya qilish usulini tanlash qobiliyati: eshitish, vizual, motorli ko‘nikmalar yoki interaktiv ishtirok etish orqali; materialni o‘zlashtirish chuqurligini tanlash qobiliyati - keng ko‘lamli kurslar; bilimlarni boshqarish uchun qulay usulni tanlash qobiliyati: testlar, topshiriqlar, bepul insholar, loyihalar, sun’iy intellekt bilan interaktiv suhbatlar va hk.

3) shakllar va vositalarni kengaytirish bilimlarni uzatish: an’anaviy ma’ruzalar, spektakllar va seminarlar bilan bir qatorda loyihaviy ishlardan foydalanish, guruh bahslari, rol o‘ynash va raqobatbardosh o‘yinlar, shu jumladan virtual ishtirokchilar bilan va boshqalar.

4) Ijtimoiy-iqtisodiy afzalliklar: manfaatlarning ijtimoiy intellektual tarmoqlarini shakllantirish imkoniyati; nisbiy arzonlik (yuqori sarmoyalar va past operatsion xarajatlar).

Bu elektron ta’limga tegishli bo‘lgan yangilik turiga kiradi. Hozirgi vaqtda u iste’molchilar uchun muhim bo‘lgan oflayn ta’lim xususiyatlaridan ancha past. Biroq, onlayn ta’lim bozorda o‘z o‘rnini egallab, tegishli xizmatlarning doimiy ravishda yaxshilanib boradigan sifatini bozorga taklif eta oladigan ta’lim tashkilotlarigina kelajakda ta’lim makonida qolish imkoniyatiga ega.

Xulosa o‘rnida ta’limni raqamlashtirish dinamik jarayon bo‘lib, u rivojlanishda davom etadi va o‘zgaruvchan ehtiyojlar va texnologik imkoniyatlarga moslashadi. Bu zamonaviy ta’limning yangi istiqbollarini ochib, innovatsiyalar, yangi ta’lim modellarini ishlab chiqish va umuman ta’lim sifatini oshirish uchun zamin yaratadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020 yil 24-yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi. 2020 y.
2. Puentedura, R. R. (2014). SAMR Model: A Practical Guide for EdTech Integration. Hippasus.

3. Виссема Й. (2016). Университет третьего поколения. Управление университетом в переходный период / Й. Виссема. - М.: Олимп-Бизнес.
4. Xalikova Umida Mirovna. Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha va boshlang'ich ta'limning integratsiyasini ta'minlash/ SCIENTIFIC PROGRESS, VOLUME 2 | ISSUE 4 | 2021

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA'LIM MUASSASALARIDA KASBIY MANAVIY MUHITNI SOG'LOMLASHTIRISH

Karaboyeva Mahliyo Kodirjonovna

O'zPFITI doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981036>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida kasbiy manaviy muhitni sog'lomlashtirish, o'qituvchilarning sog'ligi madaniyatini shaxsiy va kasbiy hodisa sifatida o'rganish, ta'lim muassasalarida kasbiy-manaviy muhitni sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va rivojlantirish modelini ishlab chiqish, ta'lim muassasalarida kasbiy-manaviy muhitni sog'lomlashtirish bugungi kunning ustuvor yo'nalishlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'lim muassasasi, o'qituvchi, jamoa, sog'lomlashtirish, pedadogika, psixologiya.

Аннотация. В данной статье рассмотрено оздоровление профессиональной нравственной среды в образовательных учреждениях, показано изучение культуры оздоровления учителей как личностного и профессионального явления, разработана модель совершенствования и развития механизмов профессионально-духовного оздоровления образовательного учреждения, профессионально-нравственная среда в образовательных учреждениях, высказаны мнения о приоритетных направлениях совершенствования профессионально-духовной среды в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: образование, образовательное учреждение, учитель, сообщество, оздоровление, педагогика, психология.

Abstract. In this article, the health of the professional moral environment in educational institutions, the study of the culture of health of teachers as a personal and professional phenomenon, the development of a model for the improvement and development of the mechanisms of the health of the professional and moral environment in educational institutions Today's priorities for improving the professional moral environment are discussed.

Keywords: education, educational institution, teacher, community, healing, pedagogy, psychology.

Ilm-fansiz, ma'rifatsiz davlatning kelajagi yo'q.

Sh.M.Mirziyoyev

O'qituvchilik kasbi eng sharaflı shu bilan birga mashaqqatli kasblardan biridir. Har bir insonning hayotida, albatta, ko'nglidan chuqur joy olgan, inson sifatida shakllanishida andoza vazifasini bajargan o'qituvchisi bo'ladi. Shu bois dunyoda pedagoglarning shaxslararo munosabat madaniyatning pedagogik-psixologik omillarini aniqlash, umumbashariy kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqishga doir qator ilmiy ishlar olib borilmoqda. O'qituvchilarning sog'ligi madaniyatini shaxsiy va kasbiy hodisa sifatida o'rganish, o'qituvchilarning ichki salohiyatini (ichki resurslarini) aktallashtirish asosida ta'lim muassasalarida kasbiy-manaviy muhitni sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va rivojlantirish modelini ishlab chiqish va amalga oshirish bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida kasbiy-manaviy muhitni sog'lomlashtirish bugungi kunning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarida jamoani tashkil qilish juda ham muhim hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida kasbiy-manaviy muhitni sog'lomlashtirish jamoaning ijtimoiy-psixologik muhiti holatiga bog'liq.

Sogʻlom ijtimoiy-psixologik iqlimning eng muhim belgilari: guruh aʼzolarining bir-biriga boʻlgan ishonchi va yuqori talabchanligi; oʻzaro doʻstona va konstruktiv tanqid qilish; butun jamoaga tegishli masalalarni muhokama qilishda oʻz fikrini erkin ifoda etish; menejerlarning boʻysunuvchilarga bosimining yoʻqligi va ularning guruh uchun muhim boʻlgan qarorlarni qabul qilish huquqini tan olishlari; jamoa aʼzolarining vazifalari va ularni amalga oshirishdagi ishlar holati toʻgʻrisida yetarli darajada xabardorligi; jamoa aʼzolarida jamoaga tegishli boʻlganidan mamnunlik hissiyoti; jamoaning har qanday aʼzosi koʻngilsizlik holatini keltirib chiqaradigan holatlarda (aldanish, umidsizlik, rejalarni buzish) yuqori darajada hissiy ishtirok etish va oʻzaro yordam; guruhning har bir aʼzosi tomonidan ishlarning holati uchun javobgarlikni oʻz zimmasiga olish va boshqalar.

Ushbu dasturni amalga oshirishda quyidagi qushimcha tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- 1) rahbarlarning kasbiy mahoratini oshirish, mehnat jamoasini boshqarish va psixologik muhitni holatini normallashtirish boʻyicha adabiyotlarni oʻrganish, tashkiliy va tarbiyaviy ishlar usullari va uslublari;
- 2) personal malakasini oshirish, kasbiy malakasini oshirish, xodimlarning karʼera rejalashtirish imkoniyatlarini taʼminlovchi kadrlarni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish;
- 3) jamoa bilan qoʻshma tajribalarda yutuq va muvaffaqiyatsizliklarni aniqlash;
- 4) agar kerak boʻlsa, rahbarlik uslubini oʻzgartirish orqali tashkilotdagi sogʻlom ijtimoiy-psixologik muhitni yanada takomillashtirish;
- 5) psixologik muvofiqligi asosida jamoani shakllantirish;
- 6) boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida xodimlarning salohiyatidan foydalanish;
- 7) xodimlar oʻrtasidagi rasmiy va norasmiy aloqalar chastotasining koʻpayishiga koʻmaklashish, ularning afzalliklarini koʻrsatib, ularning kasbiy oʻsishiga koʻmaklashish;
- 8) jamoaning boʻsh vaqtlarini birgalikda tashkil etish va oʻtkazish: sport musobaqalarini oʻtkazish; teatrlarga, kinolarga, konsertlarga qoʻshma tashriflarni tashkil etish; maxsus ayramlar, sanalar va marosimlar uchun ziyofatlar tashkil etish;
- 9) jamoa aʼzolarining havaskor chiqishlarida ishtirok etish;
- 10) jamoa uchun psixologik yengillashtirish xonasini yaratish;
- 11) xodimlar oʻz takliflarini kiritishlari mumkin boʻlgan guruh ishini yaxshilash uchun “takliflar va istaklar qutisini” yaratish;
- 12) tashkilotda davriy va doimiy treninglar oʻtkazish.

Jamoadagi psixologik zoʻriqishlarni bartaraf etish, taʼlim muassasasi rahbari va boʻysunuvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, xodimlarning boʻsh vaqtlarini toʻgʻri tashkillashtirish, mehnat faoliyatini tashkil etishga takliflarni erkin kiritish imkoniyatini yaratish, jamoada doʻstona faoliyatda hamkorlik munosabatlarini yaratish.

Dasturni amalga oshirish natijasida qoʻyidagi ijobiy ijtimoiy-psixologik muhit koʻrsatkichlarini vujudga kelishi mumkin: jamoada ishbilarmonlik, ish kuni davomida ijodiy kayfiyat, xodimlar oʻrtasidagi munosabatlarda quvnoq ohanglari, kayfiyatdagi optimizm hukmronlik qiladi; munosabatlar hamkorlik, oʻzaro yordam, xayrixohlik tamoyillari asosida quriladi; guruh aʼzolari hamkorlikda ishlarda qatnashishni, boʻsh vaqtlarini birga oʻtkazishni yaxshi koʻradilar; munosabatlarda maʼqullash va oʻzaro qoʻllab-quvvatlash ustunlik qiladi, yaxshi konstruktiv tanqid bildiriladi; tashkilot xodimlari faol, kuch-qudratga toʻla, oʻzaro yordamda tezda javob berishadi, xodimlarning oʻzaro yordami kerak boʻlsa, hamkasbini «toʻlaqonli qamrab olishga» tayyorligi; ayrim xodimlarning yutuqlari yoki muvaffaqiyatsizliklari tashkilotning barcha aʼzolarining hamdardligi va samimiy ishtirokini keltirib chiqaradi, agar muvaffaqiyatga erishilsa, xodimlar oʻz hamkasblari va oʻz tashkilotlari bilan faxrlanishni his qilishadi; tashkilot tarkibidagi tarkibiy boʻlinmalar yoki jamoadagi mikro guruhlar oʻrtasidagi munosabatlarda oʻzaro kelishuv, tushunish va hamkorlik vujudga keladi; kadrlar qoʻnimsizligining pastligi. Xodimlar boshqa tashkilotlarga teng, baʼzan esa, yuqori lavozimlarga oʻtkazilishidan ham bosh tortishadi; tashkilot

uchun qiyin paytlarda jamoaning jipsligi va hissiy birligi mavjud (“bitta – hamma uchun va hamma – bir kishi uchun”).

Muhitni sog‘lomlashtirishda psixokorreksion yordamning samaraliligiga baho berish borgan sari aktuallashtirishda. Bu mutaxassisning ta’sir eta olishi va psixokorreksion ishning sifatligidandir. Maqsad, profayling o‘tkazuvchi xodimlarning kuzatuvchanlik sifati shakllanishining psixologik jihatlarini o‘rganish orqali kuzatuvchanlik sifatini rivojlantirish. Bu maqsadga erishishda quyidagi vazifalarni hal etish muhim ahamiyat kasb etadi: kuzatuvchanlik sifatini muhim xarakterga ega ekanligini anglab yetishga ko‘maklashish, tabiiy kuzatish usullarini o‘rgatish va obyektiv xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish, nizoli vaziyatlarda o‘z xulq-atvorini korreksiya qilish malakasini shakllantirish, o‘z emotsiyasini to‘g‘ri namoyon qila bilish va agressiv reaksiyalarini jilovlay olishga qaratilgan bilimlarni hosil qilish, boshqa odamlarning kechinmalari, holati va qiziqishlarini tushunib yetishga yordam berish, shaxslararo nizolarni konstruktiv hal etish bilimini shakllantirish.

Yuqorida keltirilgan vazifalarni amalga joriy qilish orqali biz quyidagi natijalarga erishishimiz mumkin: 1. Xodimda namoyon bo‘layotgan kuzatuvchanlik sifati darajasini oshishi. 2. Xodimning o‘z-o‘zini anglashi, shu o‘rinda o‘z-o‘ziga bahosini adekvat holatga kelishi. 3. Nizoli va muammoli vaziyatlarda xulq-atvorni meyorida ushlab turish. 4. O‘zi va boshqalarning emotsional holatini solishtirishga, o‘zidagi emotsional zo‘riqlashlarni pasaytirish. 5. Xulq-atvor normalariga rioya qilish orqali o‘qituvchilarning kasbiy motivini yanada oshiramiz, bu esa, ta’lim muassasalarida sog‘lom muhitni ta’millashga xizmat qiladi.

“O‘qituvchi imidji” tushunchasini keng yoritib berish va uni har bir pedagog kadrlarga singdirish mehanizmlarini ishlab chiqish orqali jamoada sog‘lom muhitni shakllantirish zarurdir. Jamoa a’zolarining kasbga fidoylik, vatanparvarlik va huquqiy savodxonligini oshirish ta’lim muassasalarida kasbiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishning eng ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. Ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning kasbiy-manaviy rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni amalga oshirish jarayonida sog‘lom raqobat muhitini yaratish va jamoaning ilg‘or pedagoglarini motivatsiyalarini oshirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab orqali yuqorida to‘xtalib o‘tilgan fikrlarimizning yaqqol dalilini ko‘ramiz. O‘zbek xalqining ma’naviy-axloqiy sifatleri, milliy odat, an‘ana va fazilatlar borki, ular boshqa xalqlarda yo‘qligidan tashqari, insoniyat ma’naviyatining nodir zarvaraqlari sifatida boshqalarda hayrat uyg‘otishi tabiiydir.

REFERENCES

1. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003.
2. Сластенин В.А. Общая педагогика. – М.: Педагогика, 2003.
3. Ибрагимов Х., Абдуллаева Ш. Педагогика назарияси: Дарслик. – Т.: Фан ва технология, 2008. – 288 б.
4. Umarov B.M., Nazarov A.S. Nizoli vaziyatlarda boshqaruv qarorlarini qabul qilishning tashkiliy va ijtimoiy-psixologik mexanizmlari // Молодой учёный. – Чита, 2020. – № 7. – С. 352-353.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ РАҲБАР ВА ПЕДАГОГ КАДРЛАРИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

Каримов Комилжон Абдурахимович

Педагогика фанлари доктори (DSc) доцент, Т.Н.Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти “Технология таълими назарияси ва методикаси” бўлими бошлиғи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981061>

Аннотация. Мазкур мақолада рақамли технология асосида профессионал таълим тизими раҳбар ва педагог кадрларини масофадан малакасини оширишнинг педагогик асослари, таъкилий-методик шарт-шароитлари, масофадан малака оширишнинг самарали таъкил этишга салбий таъсир кўрсатаётган омиллар ва уларни бартараф этишга масалалар ёритилган.

Калим сўзлар: инновацион ёндашув, ахборот-таълим муҳити, интеграллашган, ахборот инфратузилмаси, тенденция, мультимедиа, “тармоқли” ўқитиш, мотивация, тьютор, индивидуал, интерфаол, аттестация.

Мамлакатимизда янги рақамли технология асосида профессионал таълим тизимини такомиллаштириш, таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, уларни замонавий техник ҳамда ахборот воситалари билан жиҳозлаш, шунингдек, малакали педагоглар билан таъминлаш ва уларнинг малакасини ошириш масалаларигаалоҳида эътибор қаратилмоқда.

Таълим сифатини яхшилаш ва самарадорлигини таъминлашда моддий омиллар билан бир қаторда педагог кадрларнинг касбий тайёргарлик даражаси, салоҳияти ҳам муҳим аҳамиятга эга. Малака ошириш тизими педагог кадрлар меҳнати мазмуни ва характерига мувофиқ йўналтирилган ижтимоий талаблардаги муҳим силжишларга сезгирлик билан жавоб бера олиши, соҳани такомиллаштириш борасидаги ижтимоий талабларни тўла қондириш учун тизимга жаҳон таълимининг энг илғор ютуқларини фаол татбиқ этиш, ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро ҳамкорликка асосланувчи ўқитиш методларидан кенг кўламда фойдаланиш ҳамда педагогларнинг касбий фаолиятларига нисбатан инновацион ёндашишга эришиш тақозо этилади.

Малака ошириш ва қайта тайёрлаш ҳар бир ходимнинг ўз мутахассислиги бўйича сўнгги [фан](#) ютуқлари, янгиликлари билан танишиш, уларни ўзлаштириш, янги амалий иш усуллари, илғор иш тажрибаларини ўрганишдан иборат илмий назарий ҳамда амалий тайёргарлик жараёни ҳисобланади.

Бугунги кунга қадар мамлакатимиз педагог олимлари, тадқиқотчилар томонидан соҳани ривожлантиришга оид илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Жумладан: масофадан ўқитиш технологияларидан фойдаланишнинг назарияси ва амалиёти масалалари, дидактик ва методик асослари, истиқболлари билан боғлиқ тадқиқотлар Р.Х.Джураев, Н.А.Муслимов, А.А.Абдуқодиров, Н.И.Тайлақов, Г.Юлдашева, А.А.Алламберганаова, У.Ш.Бегимкулов, М.Лутфиллаев ва бошқаларнинг ишларида ёритиб берилган.

Таълим муассасаларининг ахборот-таълим муҳитини таъкил этиш ҳамда таълимда ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш бўйича тадқиқотлар

А.А.Абдуқодиров, Н.И.Тайлақов, М.Арипов, У.Ш.Бегимқулов, Ф.Закирова, М.Лутфиллаев, С.Раҳмонқулова, С.С.Ғуломовлар томонидан амалга оширилган.

Тадқиқот муаммосига оид илмий изланишлар ва манбалар таҳлили шуни кўрсатдики, профессионал таълим тизими раҳбар ва педагог кадрларини масофавий малакасини оширишни самарали ташкил этишга салбий таъсир кўрсатаётган қуйидаги омилларни қайд этиш мумкин:

- таълим тизимининг тезкор янгиланиши билан юз бераётган ўзгаришларга жавоб беришга етарлича тайёр бўлмаган амалдаги педагог кадрлар малакасини ошириш тизими ўртасидаги зиддият;

- ахборот-коммуникация технологиялари асосида педагог кадрлар малакасини оширишга хизмат қилувчи ахборот - методик таъминотнинг ишлаб чиқилмаганлиги;

- интеграллашган ахборот-таълим муҳитини яратиш ва замонавий ахборот-коммуникация технологиялари асосида педагог кадрлар малакасини ошириш жараёнларини такомиллаштиришнинг етарлича илмий асосланмаганлиги ҳамда педагогик жиҳатдан тўлиқ тадқиқ қилинмаганлиги ечимини кутаётган бир қатор муаммолар манбаси бўлиб қолаётганлигини кўрсатади.

Бу борада юзага келаётган муаммоларнинг ечимини топишда, аввало малака ошириш жараёнларига замонавий технологияларни жорий қилишда зарурий ахборот инфратузилмасини яратиш талаб этилади.

Жаҳон таълим тизимида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлаш механизмларини замонавий ривожланиш тамойиллари асосида такомиллаштириш, креатив фикрловчи кадрларни тайёрлаш, тараққиёт тенденцияларига мос равишда педагогик инновацияларни жорий этиш ва унинг самарадорлигини баҳолаш асосида такомиллаштиришга қаратилган илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, малака ошириш жараёнида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлаш жараёнини самарали ташкил қилишда инновацион таълим муҳити шароитида ўқув материалларини лойиҳалаш, компьютер технологиялари ва дастурларидан фойдаланиш, амалий машғулотларда мультимедиа электрон воситаларни қўллашга инновацион ёндашувлар билан боғлиқ илмий ишланмалар қўламини ошириш зарурати кўзга ташланмоқда. Бунда инновацион фаолият бўйича ўз фаолиятини таҳлил қилиш методикаси катта аҳамиятга эга.

Малака ошириш ва қайта тайёрлаш университетларда, [малака ошириш](#) институтларида ҳамда профессионал қайта тайёрлаш ҳуқуқига эга бўлган ўқув марказларида амалга оширилади. Мазкур [жараён](#) ишлаб чиқаришдан ажралган, қисман ажралган ва ажралмаган ҳолда бўлиши мумкин. Унинг шакли малака ошириш [таълим](#) муассасаси томонидан ўқув дастурининг мураккаблиги эътиборга олинган ҳолда ва буюрмачининг у билан тузилган шартномаси асосидаги эҳтиёжларига мувофиқ равишда белгиланади.

Малака ошириш ва қайта тайёрлаш муддати турлича бўлиб, ҳар бир ҳолда қўйилган [мақсад](#) ҳамда вазифаларга мувофиқ белгиланади. Малака ошириш ва қайта тайёрлаш таълим муассасаси ўқув жараёнини мақсадли ташкил этиш, таълим шакли, услублари, технологиясини қўллаш орқали тингловчиларга таълим дастурларини ўзлаштиришлари учун зарур шароитлар яратади. Мазкур дастурлар [малака](#) ошириш таълим муассасалари томонидан буюртмачи эҳтиёжларини, шунингдек, [қўшимчакасб](#) таълими дастурлари

мазмунни олдида қўйилган давлат талабларини эътиборга олган ҳолда ишлаб чиқилади, тасдиқланади ва амалга оширилади.

Масофавий таълим тизимининг дидактик тамойиллари ушбу таълим шаклида ўқиётганларнинг психологик хусусиятлари ва таълимий эҳтиёжларини амалга оширади. Умумий дидактик тамойиллар сирасига қуйидагилар киради:

1. Масофавий таълим “тармоқли” ўқитиш шакли сифатида, таълим олувчилар учун махсус ўқув-методик ва аттестацион материалларни яратишни талаб қиладиган мустақил таълим фаолиятига асосланган;

2. Таълим олувчиларнинг таълимнинг мазмуни ва муддатларини танлашдаги мустақиллигини тан олиш, оралиқ ва якуний аттестацияга ва баҳолашга таълимнинг мақсади ва якуний натижаси сифатида эмас, балки мотивация ва ўз-ўзини назорат қилиш сифатидаги прагматик муносабатда бўлиш;

3. Таълим субъектларини мустақил таълим фаолиятига йўналтирувчи консультант (устоз, тьютор) нинг ролларини дидактик ўзаро ҳаракат (диалог) асосида ажратиш;

4. Таълимнинг вариативлигини янада юқориқ даражасини таъминловчи ва тармоқли коммуникацияни енгиллаштирувчи модуллар асосида ташкил этилиши;

5. Таълим муддатларининг ўзгарувчанлиги ва уларга мос равишда таълим жараёнининг суръати;

6. Машғулотларнинг минимал даражада камайитирилиши, уларнинг мақсадга мувофиқлигини таъминлайдиган махсус шакллари ишлаб чиқиш.

Телекоммуникация воситалари ва каналлари тьютор ва тингловчиларнинг ўқув-методик материалларни етказиш ва индивидуал маслаҳатлар бериш жараёнида, гуруҳнинг ўзаро ички ҳаракатларида мулоқот қилиш ва интерфаолликни таъминлаш воситаси сифатида фойдаланилади.

Тингловчининг ўз-ўзини ўқитиш фаолиятини таъминловчи ўқув-методик материаллар мажмуасига фақат жиҳозлар ёрдамидагина фойдаланиш мумкин бўлган, тингловчиларнинг кўпчилик қисми осонлик билан ишлата оладиган материалларгина киради.

Модел, умуман олганда, тингловчининг ўқиш жойида коммуникация воситалари мавжуд бўлмаган ҳолатлар учун мўлжалланган. Вақтинчалик ўқув жадвали ўзгариши мумкин ва ўқув муассасаси билан келишилади. Якуний аттестация тингловчи иштироки билан ёки унинг бевосита иштирокисиз ўтказилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсак, ҳар қандай технологиянинг маъноси ва қўлланиш мақсади – жараёнини оптималлаштириш, ундан натижа учун зарур бўлмаган фаолият ва операцияларни чиқариб ташлашдир. Бунда ўқитиш технологиясининг ҳар бир элементига бир бутун таълим жараёнида ўзининг мақсадга мувофиқ жойи мос келади, ҳар бир технологик амал, ҳар бир технологик ҳаракат уни оптималлаштириш масаласини ҳал қилишда ўзининг аниқ ўрнига эга.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 26 февралдаги “Профессионал таълим муассасаларининг бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 106-сон қарори. <https://lex.uz/docs/5309472>
2. Джураев Р.Х., Тайлоков Н.И. Ахборотлашган таълим муҳити-ўқитиш самарадорлигини

- ошириш воситаси //“Uzluksiz ta'lim”. ИМЖ. – Т., 2004. – №3. – Б. 3-7.
3. Парпиев А. ва бошқ. Электрон университет. Масофавий таълим технологиялари. – Т.: ЎзМЭ давлат илмий нашриёти 2008. –196-б.
  4. 11. Абдукадиров А.А., Пардаев А.Х. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти (монография). – Т.: «Фан», 2009.
  5. М.Т. Михридинова “Масофавийўқитишасослари” ТАТУ 2011 йил 60 б
  6. А.Марахимов, Р.Ҳамдамов Электрон университет. Масофавий таълим технологиялари ЎзМЭ давлат илмий нашриёти. -Т.: 2008, 196 б.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАЪЛИМ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА ТАЪЛИМ СТАНДАРТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

Сарманов Обиджон Баходирович

“Таълим соҳасидаги лойиҳалар маркази” лойиҳа офиси бош мутахассиси педагогика
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981101>

Аннотация. Мақолада таълим турлари бўйича таълим стандартларини ишлаб чиқишда узвийлик ва узлуксизлик принципларини таъминлаш ва уларга талабларни белгилаш очиб берилган. Таълим стандартларни ишлаб чиқишда узвийликни таъминлаш, ўқитиш натижаларига талабларни белгилаш ва баҳолаш индикаторларини киритиш орқали таълим сифатини мониторингини қилиб бориш ёритиб берилди.

Калим сўзлар: давлат стандарти, давлат таълим стандарти, давлат таълим талаблари, компетенция, ўқитиш натижалари, баҳолаш индикатори.

Abstract. The article reveals the provision of the principles of continuity and continuity in the development of educational standards on types of education and the definition of requirements for them. Education was highlighted by ensuring continuity in the development of standards, setting requirements for the results of training and making the quality of Education monitor by introducing assessment indicators.

Keyword: state standard, state educational standard, state educational requirements, competence, training results, assessment indicator.

Аннотация. В статье раскрывается обеспечение принципов преемственности и неразрывности в разработке образовательных стандартов по видам образования и определение требований к ним. Особое внимание уделялось образованию, обеспечивая преемственность в разработке стандартов, устанавливая требования к результатам обучения и осуществляя мониторинг качества образования путем введения оценочных показателей.

Ключевые слова: государственный стандарт, государственный образовательный стандарт, государственные образовательные требования, компетентность, результаты обучения, показатель оценки.

Республикаимизда “Таълим тўғрисида”ги қонуннинг 7-моддасига мувофиқ 7 та таълим тури ташкил қилинган. Булар:

- мактабгача таълим ва тарбия;
- умумий ўрта ва ўрта махсус таълим;
- профессионал таълим;
- олий таълим
- олий таълимдан кейинги таълим;
- кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;
- мактабдан ташқари таълим.

Бу таълим турлари бўйича амалдаги қонунчиликда таълим ва тарбиянинг мазмунига давлат стандарти, давлат таълим стандарти ва давлат таълим талаблари орқали талаб белгиланади.

Бугунги кунда давлат стандарти мактабгача таълим ва тарбия учун, давлат таълим стандарти умумий ўрта таълим, ўрта махсус таълим, профессионал таълим ва олий таълим учун ва давлат таълим талаблари олий таълимдан кейинги таълим, кадрларни қайта

тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ва мактабдан ташқари таълим турлари учун жорий этилади.

Мазкур давлат стандарти, давлат таълим стандарти ва давлат таълим талаблари тегишлилиги бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги, Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги ҳамда Ихтисослаштирилган таълим муассасалари агентлиги ҳамда давлат таълим талабларини таълим соҳасидаги тегишли ваколатли давлат бошқаруви органлари томонидан ишлаб чиқиши ва тасдиқланиши белгиланган.

Юқоридагилардан кўришиб турибдики таълим стандартларини ишлаб чиқувчи ва уларни тасдиқловчи органлар бир-бирига бўй-синмайдиган алоҳида давлат органлардан иборатлигини кўришимиз мумкин. Бунинг натижасида давлат стандарти, давлат таълим стандарти ва давлат таълим талабларининг узвийлик ва узлуксизлигини таъминлашда муаммолар вужудга келмоқда.

Бундан ташқари таълим стандартларининг узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 январдаги 5-сон қарори билан Давлат таълим стандартлари тўғрисидаги Низом тасдиқланган. Лекин бу низом бугунги кунда ўз кучини йўқотган 1997 йилда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурига мувофиқ ишлаб чиқилган. Натижада таълим стандартлари учун қўйилган талаблар ва узвийликни таъминлаш элементлари бугунги кун талабларига жавоб бермайди. Бу ўз навбатида таълим турлари бўйича узвийлик ва узлуксизликнинг таъминлашга ҳамда таълимнинг жамият ва меҳнат бозорига интеграцияси таъминлашда муаммоларнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб биринчи навбатда таълим турлари бўйича ишлаб чиқиладиган таълим стандартларига қўйиладиган талабларни замон талабларига мослаштириш зарурати пайдо бўлмоқда. Бунда биринчидан таълим стандартларда таълим олувчиларнинг компетенциясига ва ўқув натижаларига қўйиладиган талабларни давлат, жамият ва меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда белгилаш, иккинчи навбатда таълим жараёнини ташкил қилиш ва педагог кадрларга талабларни белгилаш, учинчидан битирувчиларни баҳолашга алоҳида ёндашувларни жорий қилиш зарур. Чунки халқаро тажрибаларда таълим мазмунига талаб аниқ белгиланганда ўқув натижасини аниқ баҳолаш имконияти пайдо бўлади.

Бундан ташқари Ўзбекистон таълим тизимининг таълим босқичлари ва дастурлари ЮНЕСКО ташкилоти томонидан қабул қилинган Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи (МСКО) даражалари билан интеграциясини таъминлаш зарур. Буни қуйидагича амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Даражалар	МСКО таълим дастурлари	Таълим турлари ва таълим дастурлари
МСКО 0	Эрта болалик таълими	Мактабгача таълим ва тарбия
МСКО 1	Бошланғич таълим	Бошланғич таълим (I — IV синфлар);
МСКО 2	Умумий ўрта таълимнинг биринчи босқичи (таянч мактаб)	Таянч ўрта таълим (V — IX синфлар);
МСКО 3	Умумий ўрта таълимнинг иккинчи босқичи	Ўрта таълим (X — XI синфлар). Ўрта махсус таълим Бошланғич профессионал таълим

МСКО 4	Умумий ўрта таълимдан кейинги таълим	Ўрта профессионал таълим
МСКО 5	Олий таълимнинг қисқа цикли	Ўрта махсус профессионал таълим
МСКО 6	Бакалавр ёки эквиваленти	Бакалаврият
МСКО 7	Магистр даражаси ёки унинг эквиваленти	Магистратура
МСКО 8	Докторлик тадқиқотлари ёки унинг эквиваленти	Олий таълимдан кейинги таълим: Таянч докторантура (Doctor of Philosophy (PhD)) Докторантура (Doctor of Science (DSc))
МСКО 9	Таснифланмаган	Кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; Мактабдан ташқари таълим.

Таълим турларини халқаро стандарт талабларига интеграцияси таъминлангандан кейин таълим босқичлари ва турларининг узвийлик ва узлуксизлигини таъминлаш чораларини кўриш талаб этилади. Буни таълим турлари бўйича давлат стандартлари, давлат таълим стандартлари ва давлат таълим талабларини ишлаб чиқишга қўйиладиган талабларни белгилаш орқали амалга оширилади.

Таълим соҳасида таълим стандартларини жорий қилишдан мақсад таълим босқичлари ва турлари бўйича таълим мазмунига, битирувчиларда шакллантириладиган компетенцияларга, ўқув натижаларига, ўқув юкмасининг зарурий ҳажмига ва таълим сифатини таъминлашга талабларни, ўқув натижаларини ва таълим ташкилотлари фаолиятини баҳолаш тартибини белгилашдан иборат.

Шундан келиб чиққан ҳолда таълим стандартларида нафақат «касбий кўникмалар» (Hard skills)га талаб белгилаш, балки «ижтимоий кўникмалар»га (Soft skills) ҳам талаб белгилаш лозим. Халқаро тажрибаларни ўрганадиган бўлсак бугунги кунда таълим дастурларида Soft skillsга талаб белгилаётганлигини кўришимиз мумкин.

Умумий ўрта ва ўрта махсус таълимнинг давлат таълим стандартларида ўқувчиларда 4К кўникмаларини шакллантиришга талаблар белгилаш зарур бўлади. Булар танқидий фикрлаш (Critical Thinking), креатив (Creativity), коммуникатив (Коммуникатив) ва жамоада ишлаш (Coordinating With Others) кўникмалари.

Профессионал ва олий таълимнинг давлат таълим стандартлари бевосита давлат, жамият ва меҳнат бозори талабларини инобатга олиб ишлаб чиқиш талаб этилади. Бунда бугунги кунда республикада миллий малака тизимининг жорий этилаётганлигини инобатга олиб давлат таълим стандартлари ва у асосида ишлаб чиқиладиган малака талаблари, ўқув режа ва дастурларини (таълим дастурлари) касбий стандарт талабларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқиш зарур.

Халқаро меҳнат ташкилоти томонидан 2020 йилда қабул қилинган “Компетенцияга асосланган тренинг (CBT): амалиётчилар учун кириш қўлланмаси”да ҳам таълим дастурлари бевосита касбий стандартлар асосида ишлаб чиқирилиши ва баҳолаш воситаларини ишлаб чиқиш белгиланган.

Давлат таълим талабларида таълим олувчиларнинг касбий салоҳиятини ошириш, халқаро тажрибалар асосида талаблар белгилаш, меҳнат бозори талабларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқиш ва жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб мослашувчан бўлиши зарур.

Хулоса қилиб айтганда давлат стандартлари, давлат таълим стандартлари ва давлат таълим талабларини халқаро тажрибалар асосида ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш зарур:

таълим стандартларини тасдиқлашдан олин камида 20 кун умумхалқ муҳокамасига жойлаштириш;

тасдиқланган таълим стандартларини рақамли платформаларга омма фойдаланиши ва таниши учун жойлаштириш;

давлат, жамият ва меҳнат бозори талаблари асосида такомиллаштириб бориш;

ўқув дастурларида ўқитиш натижаларини халқаро тажрибалар асосида кодлашни жорий қилиш;

ўқувчилар ўзлаштиришини доимий аниқлаш ва мониторинг қилиб бориш амалиётини йўлга қўйиш.

REFERENCES

1. “Таълим тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси қонуни.
2. Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи (МСКО-2011).
3. Competency-Based Training (CBT): An Introductory Manual for Practitioners, ISBN [9789220330319 (Print)]

ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Сулейманова Рамзия Марсиловна

докторант, НИИ педагогических наук им. Т. Н. Кары Ниязи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981163>

В современном мире цифровизация выступает как фактор мирового общественного развития. Ключевой задачей образования, является подготовка кадров, удовлетворяющих потребностям общества, а в условиях цифровой трансформации мирового общества необходимо готовить кадры с современными цифровыми компетенциями. Необходимо создать условия для непрерывности образовательного процесса и его индивидуализации в едином цифровом образовательном пространстве. Фактор цифровизации образовательной среды заключается в массовом развитии информационных технологий, выраженном в скорости и доступности высокоскоростного Интернета.

Современному обществу необходимы активные, креативные специалисты, которые могут быстро адаптироваться к современным условиям. Таким образом, современной молодежи предстоит жить в новых условиях, в условиях цифровой экономики и информационного общества.

«Создание цифровой индустрии будущего» - обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала требует цифровой трансформации образования с опережающими темпами.

Сегодня во все сферы жизнедеятельности человека идет проникновение информационных и цифровых технологий. В связи с этим происходят изменения рынка труда, быстрое устаревание профессий и появление новых профессий востребованными на рынке труда. Данные изменения вызывают необходимость развивать такие качества как мобильность, креативность, коммуникативность и другие гибкие навыки для успешного выполнения трудовой деятельности.

Вследствии этого, возрастает роль фундаментального образования, которое обеспечивает профессиональную мобильность человека, готовность человека к освоению новых профессий, технологий, в том числе информационных и цифровых, таким образом необходимо изменять стили и формы педагогического воздействия, методы и формы обучения.

Раскроем что включает в себя понятие цифровая экономика. В научной литературе под цифровой экономикой принято считать «результат трансформационных эффектов новых технологий общего назначения в области информации и коммуникации, которые влияют на все секторы экономики и социальной деятельности» [3, С.182].

Информация – это особый товар, который приобретает форму информационных продуктов и услуг. В условиях экономики цифрового типа информация, выступает наиболее ценным ресурсом, она формируется, хранится, передается и обрабатывается посредством информационно-коммуникационных технологий. Дальнейшее развитие современного общества невозможно представить без ИКТ.

Информационное общество (Information society) – концепция постиндустриального общества, новая историческая фаза развития цивилизации, в которой главными продуктами производства являются информация и знания [1, С. 246].

Под информационным обществом следует понимать такую стадию общественного развития, на которой использование ИКТ оказывает значительное воздействие на базовые сферы жизни человека и его социальные институты.

Охарактеризуем общие фундаментальные черты информационного общества:

- изменение роли информации и знания в жизни общества;
- превращение информационной индустрии в наиболее развитую, выгодную и престижную сферу производства;
- возникновение развитой рыночной инфраструктуры потребления информации и информационных услуг;
- нарастающая информатизация общества с использованием информационнокоммуникационных технологий;
- создание глобального информационного пространства, которое обеспечивает эффективное информационное взаимодействие людей, их доступ к мировым информационным ресурсам и удовлетворение их потребностей в информационных продуктах и услугах. [1, С. 246]

В информационном обществе большая часть населения занята в процессах, связанных с производством, переработкой, хранением и реализацией информации и знаний.

В основе информационного общества, также как и в основе цифровой экономики, лежат информационно-коммуникационные технологии. На сегодняшний день, информационно-коммуникационные технологии, цифровая экономика являются важным стимулом развития страны. Они являются факторами которые обеспечивают функционирование мировых рынков информации и знаний, капитала и труда. В этих условиях известная фраза «кто владеет информацией - владеет миром», обретает совершенно новый смысл и становится актуальной как никогда раньше.

Как неоднократно отмечал в своих выступлениях Президент Республики Ш. Мирзиёев, одной из приоритетных задач последовательного социально-экономического развития Узбекистана является широкое внедрение ИКТ и цифровых технологий. Именно цифровые технологии – это тот эффективный инструмент, способный обеспечить качественное реформирование отраслей экономики и сфер общественной жизни [2].

Цифровая эра требует от выпускников школ и вузов не только новых умений, но и другого подхода к организации самого обучения. Суть цифровой трансформации в сфере образования в том, чтобы эффективно и гибко применять новейшие технологии для перехода к персонализированному и ориентированному на результат образовательному процессу.

Современный ученик – это представитель «цифрового поколения», «житель» цифрового общества – digital native. В связи с этим преподаватель должен не только не уступать учащимся в овладении интернет пространством в образовательных целях, но и уметь организовать собственную преподавательскую деятельность с максимально продуктивным привлечением современных компьютерных и интернет-технологий.

Также при цифровизации образования, учителю приходится работать с учебным порталом, следовательно ему необходимо владеть компетенцией в области наполнения портала своими материалами.

Сегодня, у каждого человека постоянно находится целая библиотека, доступ к необходимой информации можно получить в несколько мгновений, сегодня для этого нет нужды даже уметь писать, так как успешно работают технологии распознавания голоса и

изображения. Функция преподавателя в этой ситуации заключается в том, чтобы научить обучающихся критическому отношению к получаемым сведениям и привить привычку подвергать все данные проверке.

Также изменяется функция подготовки к занятиям. Необходимо дополнительное обучение работе в различных программах, навыкам работы с техникой. Преподавателю необходимо не только подготовить материалы для работы в цифровом образовательном пространстве, но и продумать как их будет удобнее использовать на занятии (как демонстрировать, какие задания выбрать).

В условиях цифровизации образования возникают образовательные риски со стороны преподавателя и со стороны учащихся.

Со стороны преподавателя:

- неготовность преподавателя к работе в цифровой образовательной среде (профессиональная – т.е. нет навыков, а может быть и психологическая – особенно касается преподавателей старшего поколения);
- выбор неэффективных методов, средств и способов, которые работали ранее и перестали работать при переходе к цифре;
- степень самостоятельности выполненного задания обучающимся – не всегда есть возможность проверить;
- большие временные затраты на подготовку к занятию – нерациональное использование сил.

Со стороны обучающегося:

- нерациональное распределение времени на освоение курса;
- отсутствие технической возможности и уровня подготовки работы в цифровом формате;
- сложности в коммуникации – как следствие – неэффективная работа на занятии, соответственно недополученные знания, снижение мотивации к обучению;
- проблемы со здоровьем (зрение, вредное облучение и т.д.);
- снижение социальных навыков (утрата живого общения, в целом при переходе в цифру больше внимания уделяется индивидуальной работе, а не работе в командах);
- снижение навыков письма и речи, восприятия больших текстов. Это может привести к снижению способностей к творчеству, снижению активности мозговой деятельности;
- неполучение необходимых профессиональных навыков с использованием реального оборудования, инструментов, лабораторий и т.д.;
- получение в итоге некачественного образования.

Также если говорить о студентах, то у них может быть недостаточно знаний в системе цифровизации. Из школы в вуз должен прийти выпускник, владеющий навыками работы на компьютере, использования сетевых ресурсов – образовательных сайтов, поисковых систем, встроенных сервисов, использования телекоммуникационных технологий, способный представлять информацию и размещать ее в различных видах в электронной образовательной среде образовательного учреждения, возможно – способный использовать в обучении различные гаджеты.

Таким образом в период цифровой трансформации образования необходимо развивать материальную инфраструктуру, повышать навыки самих преподавателей в сфере цифровых технологий.

Процесс цифровизации неизбежен. Но установить его временные сроки невозможно. Сложно определить, когда он начался: с возникновения первого калькулятора, персонального компьютера или же смартфона. И, по всей видимости, он будет бесконечным. Но к этому мало быть готовым, необходимо учить и воспитывать поколение нового формата, которое будет шагать впереди этого процесса и которому предстоит жить и работать в завтрашнем дне.

REFERENCES

1. Бегимкулов У.Ш, Закирова М.Р, Абдурахманов З.Б - Формирование ИКТ компетентности директоров общеобразовательных школ - как фактор эффективного функционирования школы в условиях информационного общества // World Science: problems and innovations, 2020. 245-247, С.246
2. Послание Президента Узбекистана Ш. Мирзиёева Олий Маждису, 25.01.2020 г.
3. Сударушкина И.В., Стефанова Н.А. Цифровая экономика // АНИ: экономика и управление. – 2017. – Т. 6. – № 1(18). – С.182-184.

LABORATORIYA DARSLARIDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYASINING O'RNI VA AHAMIYATI

Tursinboyeva Halima Otabekovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti 1-bosqich
tayanch daktaranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981234>

Annatotsiya. Mazkur maqolada laboratoriya mashg'ulotlarida yoshlarga zamonaviy ta'lim berishda raqamli ta'lim texnologiyasidan foydalanishning o'rni va uning ahamiyati mazmuni va mohiyati yoritilgan. Undan tashqari laboratoriya mashg'ulotlarida raqamli ta'lim manbalari, multimedia taqdimotlari, internet manbalari, elektron entsiklopediyalar, didaktik materiallar va video va audio materiallarni o'rni va vazifalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: laboratoriya, didaktika, raqamli didaktika, interfaol metod, multimedia

Butun dunyoda hozir katta e'tibor ostida turgan tushunchalar bular “raqamli savodxonlik, “raqamli ta'lim”, “raqamli ta'lim muhiti”, “raqamli didaktika” bo'lib hisoblanadi. Hozirgi vaqtda raqamlashtirish inson faoliyatining barcha sohalarini ishonch bilan tezkor egallab bormoqda. Jamiyat oldida endi ana shu raqamli kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tarbiyalash vazifasi turibdi. Bugun dunyoda yoshlarga zamonaviy ta'lim berish va bu orqali mamlakat barqaror rivojini ta'minlash asosiy muammolardan biriga aylandi. Shiddat bilan rivojlanish kechayotgan hozirgi davrda axborot olish va undan to'g'ri foydalanishni o'rganish yoshlar oldidagi asosiy maqsadga aylangani ayni haqiqat.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek, “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'ldan borish imkoniyatini beradi. Davlat xizmatlarini yo'lga quyib butun aholiga raqamli ta'lim berish ularda raqamli murojat ko'nikmalarini, telefon va kompyuterlardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish yo'lga qo'yilmoqda.

Axborot texnologiyalarini o'qitish - bu axborot bilan ishlashda maxsus usullardan, dasturiy va texnik vositalardan (kino, audio va video, kompyuterlar, telekommunikatsiya tarmoqlari) foydalanadigan pedagogik texnologiya. Barcha metodlar singari, o'qitish usullari, o'quv qo'llanmalari, didaktik funktsiyalarning uchligini bajaradi, ular asosan har qanday fanga asoslangan o'qishda o'zgarishsiz qoladi va uch funktsiyani bajaradi: raqamli ta'lim resurslaridan (RTR) foydalanishni hisobga olgan holda fan bilan bog'liq faoliyat doirasida o'qitish, rivojlantirish, ta'lim. va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT).

Raqamli texnologiyalarga o'tish deganda, kompyuterlar va bilimlarga asoslangan holda jamiyat va iqtisodiyot rivojlanishining butunlay yangicha turini barpo etishni tushunamiz. Raqamli texnologiyalarga o'tish jarayonining asosiy tarkibiy qismlari sifatida ma'umotlar bilan ishlashni amalga oshirib beradigan mobil ijtimoiy tarmoqlar, bulutli texnologiyalar. sensor tarmoqlar, buyumlar interneti hamda sun'iy intellekt texnologiyalari misol sifatida ko'rsatish mumkin.

Raqamli texnologiyalar joriy etilgan ta'lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Bugun ular bilan ta'lim tizimining qurollantirilishi o'quvchilarga dars mashg'ulotlarini sifatli o'tilishini ta'minlaydi. Bugungi pandemiya sharoiti ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi yaxshi samara berishini isbotladi. Televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'limga o'tishning bir deyochoasi sifatida qabul qilsak bo'ladi. Bu jarayon

o'quvchiga uydan chiqmay turib ham ta'lim olish mumkinligini isbotlab berdi. Raqamli ta'limga o'tishning boshqa afzalliklari to'g'risida ham fikr yuritadigan bo'lsak ularga quyidagilarni kiritish o'rinlidir.

Raqamli ta'lim muhiti ta'lim jarayonining turli muammolarini hal qilish uchun mo'ljallangan axborot tizimlarining ochiq to'plamidir. Raqamli texnologiyalarining o'quv vositalari (interaktiv doskalar, raqamli kameralar, mikroskoplar, proyektorlar, kompyuterlar, laboratoriyalar, virtual texnologiyalar va boshqalar) bilan tobora kengayib bormoqda. O'qituvchi darsni o'tishdan oldin talabalarga asosiy muhokama prinsiplarini aytadi, maksimal sonda g'oyalar sifatiga e'tibor qilinmagan holda, qisqacha muammoning yechimi, bunda kritik va tahlil qilinmasdan aqlga kelgan hamma g'oyalar mujmal bo'lsa ham aytiladi, birovlarining g'oyasini rivojlantirish mumkin, faqat tanqid qilinmaydi. Bunda o'qituvchida avvaldan tayyorlab qo'yilgan darsga oid savollar to'plamidan laboratoriya mashg'ulotini bajarish jarayonida qo'llashi mumkin.

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar turli didaktik maqsadlarga ega.

Laboratoriya ishlarining yetakchi didaktik maqsadi muayyan nazariyalarni eksperimental tasdiqlash va tekshirishdir. Laboratoriya mashg'ulotlari talabalar tomonidan eksperimental o'quv va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishning muayyan turlari hamda usullarini o'zlashtirishga, ularni zamonaviy texnik va dasturiy vositalar bilan tanishtirishga qaratilgan o'quv ishining shakllaridan biridir. Shuningdek, laboratoriya mashg'ulotlarida talabalarining fanga oid ijodiy qobiliyatini oshirishga va kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim berilsa ta'lim oluvchilarga ta'lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta'lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta'lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg'ulotlar o'tkazish ta'lim sifatini oshirishni ta'minlaydi. Onlayn darslarda raqamli texnologiyalar qo'llanilishi yaxshi samara berishi hammamizga ma'lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'lim olishning bir turi deb olsak bo'ladi. Demak, raqamli ta'limda:

- hohlagan joyida va hohlagan vaqtida ta'lim olish imkoniga ega;
- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;
- ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'taradi;
- vaqt va mablag' sarfini keskin kamaytiradi;
- “raqamli dunyo”da yo'qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo'lishgi kabilar.

Laboratoriya mashg'ulotlarining turli bosqichlarida AKT texnologiyalarini qo'llash:

- Yangi materialni tushuntirishda (rangli rasmlar va fotosuratlar, slaydshoular, videokliplar, 3D-rasmlar va modellar, qisqa animatsiyalar, syujet animatsiyalari, interfaol modellar, interfaol chizmalar, yordamchi materiallar) multimediya proyektori yordamida namoyish etilgan interfaol rasm sifatida.

- Kompyuter va haqiqiy eksperiment bilan birgalikda laboratoriya ishlari shaklida ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etishda. Shuni ta'kidlash kerakki, kompyuterdan foydalanganda talaba eksperimentlarni o'z-o'zini rejalashtirish, ularni amalga oshirish va natijalarni haqiqiy laboratoriya ishlari bilan taqqoslash uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladi;

- Takrorlash, tuzatish paytida (javobni tanlash bilan vazifalar, klaviaturadan raqamli yoki og'zaki javobni kiritish zaruriyati bo'lgan vazifalar, tematik to'plamlar, fotosuratlar, videolar va animatsiyalardan foydalangan holda topshiriqlar, javobga reaksiya bo'lgan vazifalar, interfaol

topshiriqlar, yordamchi materiallar) va boshqarish tanib olish, tushunish va qo'llash darajasidagi bilimlar (avtomatik tekshirish, diagnostik testlar bilan test topshiriqlarining tematik to'plamlari). Darsning ushbu bosqichlarida talabalar virtual laboratoriya ishlari va eksperimentlarni amalga oshirganda, o'quvchilarning motivatsiyasi kuchayadi - ular haqiqiy hayotda olingan bilimlar qanday yordam berishini ko'rishadi. Biologiya fanini o'qitish jarayonida quyidagi AKT dasturlari foydalanish mumkin

O'qituvchilarning an'anaviy o'qitish usulida laboratoriya va amaliy ishlar o'tkazilishi uchun ko'p vaqt sarflangan shu vaqt oralig'ida zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish orqali ko'p talaba yoshlarga berilayotgan bilimni tez va oson o'zlashtirilishi, ularning tushunarli va xotirada yaxshi saqlanishiga yordam berayotganligi aniq isbotini topgan. Bundan tashqari ta'lim tizimida vidiokonferensiyalar tashkil qilinishi juda yaxshi samara beribgina qolmasdan o'ziga xos imkoniyatlari ham mavjud ya'ni talabalar o'rtasida fikr almashishi, erkin va ijodiy tafakkurini rivojlantirish va o'z fikrini to'g'ri va aniq yetkazib berish qobiliyatiga ega bo'ladi. Zamonaviy ta'lim tizimining vazifasi shunchaki bilim berishgina emas balki o'quvchi talabalarining ijodiy tafakkurini loyihalashtirishga yordam berishdan iborat. Shunday ekan raqamli didaktik vositalardan laboratoriya mashg'ulotlarida internet bilan bog'liq holda interfaol va multimedial vositalardan to'g'ri foydalanilsa, dars talaba-o'quvchilar uchun maroqli, tushunarli, qiziqarli bo'lib o'tadi. Chunki ayrim oliygohlarda laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish uchun sharoitlar yetarlicha emas, shu bois raqamli texnologiyali vositalar orqali bu muommoni qisman hal qilgan bo'lamiz. Xulosa o'rnida aytish joizki laboratoriya mashg'ulotlarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bir tomondan muayyan qiyinchiliklar va muammolarni keltirib chiqarsada boshqa tomondan turli yutuqlarni qo'lga kiritilishiga sabab bo'ladi. Bu jarayon induvidial salohiyatli o'quvchilarning yanada rivojlanishi holatida yaqqol namoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi. 2020 y.
2. Aleks Muur. Ta'lim berish vata'lim olish: Pedagogika, ta'lim dasturi va tarbiya. Rutlej. Ikkinchi nashr. 2012. – B. (Ikkinchi nusxa uchun so'z boshida).
3. A.B.Владико. Компетенции педагога для эффективной работы в цифровой образовательной среде. 2020
4. Arabov J.O. “Mexanika bo'limi” ga doir mavzularni dasturiy ta'lim vositalari yordamida o'qitish. // Центр научных публикаций. Том 7 № 7 (2021)
5. Mirsanov U.M. Uzluksiz ta'lim tizimida dasturlash tillarini o'qitish nazariyasi va amaliyoti // Monografiya. – Navoiy, 2023. – 168 b.

INGLIZ TILI DASLARIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI TINGLAB TUSHUNISH RAQAMLI KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTISHNING MAQSADI, VAZIFALARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Abdullayeva Barno Umidullo qizi

Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti, Impuls Tibbiyot Instituti o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981245>

Anotatsiya. *Boshlang‘ich sinf ingliz tili darslarida o‘quvchilarning tinglab tushunish kompetensiyasini takomillashtirishning asosiy maqsadi, ingliz tilida tinglayotgan ma’lumotni o‘quvchilar tomonidan samarali tushunish va talqin qilishni rivojlantirishdir. Bu orqali o‘quvchilar suhbatdoshlari bilan mazmunli muloqotga kirishishlari, turli kontekstlarda og‘zaki tilni tushunishlari va umumiy tilni bilish uchun o‘zlarida mustahkam poydevor yaratishlari mumkin.*

Kalit so‘z: *tinglab tushunish kompetensiyasi, aksentlar, intonatsiyalar, til tuzilmalari, so‘z boyligi, tinglash strategiyalari, audioyozuvlar, qo‘shiqlar, hikoya, dialoglar, og‘zaki nutq.*

O‘quvchilarda tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish, ularda madaniy rivojlanish ya’ni nutq, o‘qish, yozish va so‘z boyligini o‘zlashtirish kabi til ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tinglab tushunish kompetensiyasini shakllantirishda o‘qituvchilar oldida quyidagi vazifalar ko‘ndalang turadi. Bosh vazifa bu tinglash materialining asli bilan tanishish. Bu holatda ustoz avvalo o‘quvchilarga ingliz tilidagi turli aksentlar, intonatsiyalar va til tuzilmalarini ochib berish uchun o‘sha til mahalliy so‘zlovchilari ishtirokidagi haqiqiy audioyozuvlar, qo‘shiqlar, hikoya, dialoglar va multi media resurslarini taqdim etishlari kerak. Hamda o‘quvchilarni bu resurslarni faol tinglashga va ulardan ma’no chiqarishga undashlari lozim. Sababi bunday resurslarda mahalliy so‘zlashuv tilidagi qisqartma va turli iboralar ishtirok etadi. O‘quvchilar esa ularning majoziy ma’nolarini ham tushuna olishlari va o‘zlari ham og‘zaki nutqda qo‘llay olish ko‘nikmasiga ega bo‘lishlari kerak.

Keying vazifa bu so‘z boyligi (lug‘at boyligi)ni rivojlantirish. O‘quvchilar tinglayotgan audio materialdagi mazmunni samarali tushunishi va unga nisbatan fikrini bayon etishi, javob berishi hamda izohlashida yordam berishi uchun tinglash materialiga tegishli asosiy lug‘at so‘zlarini o‘qituvchi tomonida dars jarayoniga kiritilishi lozim. O‘quvchilarda tushunish va eslab qolishni yaxshilash uchun lug‘at so‘zlarini alohida emas, kontekstda o‘rgatilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Yana bir vazifalardan biri bu muayyan ma’lumotni tinglashdir. Bu holatda o‘qituvchi o‘quvchilarni og‘zaki matnlardagi aniq tafsilotlar, asosiy g‘oyalar yoki yordamchi ma’lumotlarni tinglashni talab qiladigan vazifalarga jalb qilgan holda, o‘quvchilarni asosiy fikrlarni aniqlashga, xabarni tushunishga va tinglash materialidan tegishli ma’lumotlarni olishga undashi kerak.

Tinglab tushunish strategiyalarini qamrab oluvchi vazifada esa, o‘quvchilarga tinglash jarayonida mazmunni bashorat qilish, xulosalar chiqarish, ma’lumotlarni umumlashtirish va eslatma olish kabi samarali tinglash strategiyalarini o‘rgatish mumkin. O‘quvchilarga og‘zaki nutqni tushunish va saqlab qolish uchun faol tinglash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berish lozim.

Interaktiv tinglash faoliyatini o‘z ichiga oluvchi vazifa uchun o‘qituvchi o‘quvchilar uchun tinglash vazifalari davomida faol ishtirok etish va mazmunli o‘zaro ta’sirni rivojlantirish uchun juftlik bilan ishlash, guruhli muhokamalar, rolli o‘yin mashqlari va tinglash o‘yinlari kabi

interaktiv tinglash faoliyatini qo‘shishi mumkin. O‘quvchilarda tinglash faoliyati orqali ularni hamkorlikka, fikr almashishga va samarali muloqot qilishga rag‘batni oshirish kerak.

O‘qituvchi o‘quvchilarning tinglash qobiliyati haqida konstruktiv fikr-mulohaza bildirishi, ularning kuchli tomonlari va ko‘proq e‘tibor qaratishi kerak bo‘lgan sohalarini ham ko‘rsatib o‘tishi, hamda o‘quvchilarning tinglash strategiyalari haqida fikr yuritishga, qiyinchiliklarni aniqlashga va tinglab tushunish qobiliyatlarini oshirish uchun maqsadlar qo‘yishga undashishi kerak.

Yuqorida ko‘rsatilgan vazifalarni bajarishda esa quyidagi pedagogik shartlarni inobatga olish lozim. (1- jadvalga qarang)

Qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhiti	Tinglash faoliyati davomida faol ishtirok, hamkorlik va o‘quvchilarning faolligini rag‘batlantiradigan qo‘llab-quvvatlovchi va interfaol ta’lim muhitini yarating. Talabalar o‘zlarini qulay his qiladigan va tinglash qobiliyatlarini mashq qilishga undaydigan ijobiy sinf muhitini yarating
Differentsial ta’lim	Tinglash vazifalari va materiallarini individual qobiliyatlarga moslashtirish orqali o‘quvchilarning turli xil ta’lim ehtiyojlari, imtiyozlari va malaka darajalarini qondirish. Talabalarga tinglab tushunish malakalarini samarali rivojlantirishga yordam berish uchun qo‘shimcha yordam, ko‘rgazmali qurollar va qo‘shimcha resurslar bilan ta’minlang
Til kiritish	Talabalar turli tinglash materiallari, jumladan, audioyozuvlar, podkastlar, videolar, qo‘shiqlar va haqiqiy til resurslari orqali og‘zaki ingliz tilidan keng foydalanishini ta’minlang. Tinglash qobiliyatini rivojlantirish uchun qiyin, ammo mavjud bo‘lgan tushunarli ma'lumotlarni taqdim eting
Texnologiyalar integratsiyasi	Talabalarning tinglab tushunish ko‘nikmalarini oshirish uchun texnologiya vositalari, multimedia resurslari, ta’lim dasturlari va onlayn platformalarni integratsiyalash. Talabalarni jalb qiladigan va faol tinglash amaliyotini rag‘batlantiradigan interaktiv tinglash faoliyati, virtual simulyatsiyalar va raqamli o‘rganish tajribalarini yaratish uchun AT resurslaridan foydalaning.
Doimiy baholash va fikr-mulohazalar	Talabalarning tinglab tushunishdagi taraqqiyotini kuzatish uchun formativ

	baholash, tinglash vazifalari, viktorinalar va baholashlarni amalga oshiring. Talabalarga tinglash qobiliyatining rivojlanishini kuzatish va fikr-mulohazalar asosida yaxshilashga yordam berish uchun o‘z vaqtida fikr-mulohaza, konstruktiv yo‘l-yo‘riq va fikr yuritish imkoniyatlarini taqdim eting.

1- jadval. Tinglab tushunish kompetensiyasini shakllantirish vazifasini amalga oshirishdagi bo‘yicha pedagogik shartlar.

Xulosa qilib aytganda, Ushbu vazifalarni va pedagogik shartlarni hal qilish orqali o‘qituvchilar boshlang‘ich ingliz tili darslarida o‘quvchilarning tinglab tushunish kompetensiyasini shakllantirishga samarali yordam berishi, ularning lingvistik rivojlanishi, kommunikativ kompetensiyasi va til o‘rganish muvaffaqiyati uchun zamin yaratishi mumkin. Tinglab tushunish kompetensiyasini o‘rgatishda differentsial yondashuvni tatbiq etishning ahamiyati uning o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, imtiyozlari va qobiliyatlarini samarali hal etish, inklyuziv ta‘lim muhitini, shaxsiylashtirilgan ta‘lim tajribasini targ‘ib qilish va barcha o‘quvchilar uchun til rivojlanishi natijalarini yaxshilash qobiliyatidadir. Tinglab tushunishni o‘rgatishda differentsial ta‘lim amaliyotlarini qo‘llash orqali ham o‘qituvchilar o‘quvchilarga til o‘rganish sayohatlarida muvaffaqiyat qozonish va samarali muloqot va akademik yutuqlar uchun muhim tinglash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishish imkonini beruvchi dinamik va qiziqarli o‘quv tajribalarini yaratishi mumkin. Undan tashqari tinglab tushunishni o‘rgatishda texnologiyani integratsiyalash o‘quvchilarning til o‘rganish tajribasini oshirish uchun ko‘plab imtiyoz va imkoniyatlarni taqdim etadi.

REFERENCES

1. Abdullayeva, B.U (2022) “Using various teaching methods in English Lessons”. WSRJournal.com Volume 4, Issue 4 may 2022. Journal of New Century Innovations.126-128 pp. iD:0009-0004-6632-1226
2. Abdullayeva, B.U (2023) “Teaching listening comprehension to elementary school pupils in english lesson with the help of it technology”. ISSN:2776-0987 Volume 4, Issue 5 may 2023. Innovative Technologica- Metodical research journal 276-283 pp. iD:0009-0004-6632-1226
3. Abdullayeva, B.U (2023) “Improving english listening comprehension through computer technologies to primary school children”. June 21,2023. Kokand University. Raqamli texnologiyalarning Yangi O‘zbekiston rivojiga ta’siri xalqaro iliy-amaliy konfrensiyasi maqolalar to‘plami 59-60 b. iD:0009-0004-6632-1226
4. J.Jalolov. Foreign Language Teaching Methodology. Toshkent -2012 ISBN 978-9943-02-498-4
5. “Ingliz tili darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini IT yordamida tinglab tushunishga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlari”. Toshkent moliya instituti.“Nofilologik oliy o‘quv muassalarida xorijiy tillarni o‘qitishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi maqolalar to‘plami. 2023-yil 24-noyabr. 94-98, 102-106 pp. iD:0009-0004-6632-1226
6. Abdullayeva, B.U (2024) Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarnirivojlantirishning pedagogic strategiyalari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konfrensiyasi. 2024-yil 20- fevral. O‘zbekiston

Respublikasi maktab va maktabgacha ta’lim vazirligi Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari imiy-tadqiqot institute “Science and Innovation Xalqaro ilmiy jurnali.34-36 pp. iD:0009-0004-6632-1226

7. Abdullayeva, B.U (2024) “About the purpose, task and pedagogical condition of formation of listening comprehension competence of elementary school students in English classes”. March 6,2024. Samarkand Foreign Language Institute. Finland and “Quality Publication” “Modern scientific research: topical issues, achievements and innovations” 66-68 pp. iD:0009-0004-6632-1226

KREDIT-MODUL TIZIMIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MULOQOT RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI

Sh.K.Abdurasulova

Guliston davlat universiteti Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti “Boshlang‘ich ta’lim
uslubiyati” kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981266>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak oqituvchilarning muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik jihatdan imkoniyatlari ochilgan. Kredit-modul tizimi, uning imkoniyatlari va ushbu tizimining talabalardagi kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyati atroflicha yoritilgan. Muloqot kompetensiyasi mazmuniga ham ta’riflar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: kredit, modul, tizim, jarayon, tarbiya, kompetensiya, kommunikativ, metod, interfaol, mustaqil, sistema, islohot, imkoniyat, ta’lim sifati, mustaqil ta’lim, kreativ, innovatsion, texnologiya.

Аннотация. В статье раскрываются педагогические возможности развития коммуникативных компетенций будущих учителей в условиях кредитно-модульной системы. Подробно освещена система кредитных модулей, ее возможности и значение этой системы в развитии коммуникативной компетентности студентов. Также даны определения содержания коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: кредит, модуль, система, процесс, образование, компетентность, коммуникативный, метод, интерактивный, самостоятельный, система, реформа, возможность, качество образования, самостоятельное образование, творческий, инновационный, технология.

Abstract. Pedagogical possibilities of developing communication skills of future teachers in the conditions of the credit module system are revealed in this article. The credit module system, its possibilities and the importance of this system in the development of students' communicative competence are covered in detail. Definitions of the content of communication competence are also given.

Keywords: credit, module, system, process, education, competence, communicative, method, interactive, independent, system, reform, opportunity, quality of education, independent education, creative, innovative, technology

Bugungi kunda ta’lim tizimining samaradorligi bevosita o‘qituvchining saviyasiga, talabalarning ehtiyojlariga, o‘quv adabiyotlari mazmuniga va mustaqil ta’limni shakllantirishga qaratilgan infratuzilmaga bog‘liq. Binobarin, ilg‘or kadrlarni tayyorlash, ularning raqobatbardoshligini mehnat bozori talablariga mos ravishda oshirish, ijodiy fikrlaydigan mutaxassislar tayyorlash ta’lim muassasalarida tashkil etilgan o‘quv jarayoni bilan chambarchas bog‘liq.

Davlatimiz rahbari 2019 yil 8 oktyabrda “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonni imzoladi. Ushbu muhim siyosiy hujjatda “Respublikaning kamida 10 ta oliy o‘quv yurtini xalqaro miqyosda tan olingan tashkilotlar reytingida birinchi 1000 o‘rinni egallagan oliy o‘quv yurtlari ro‘yxatiga kiritish va asta-sekin oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini kredit-modulli tizimga o‘tkazish” belgilangan.

Akademik kreditlar ilk marotaba XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida AQSH universitetlarida joriy etila boshlangan. Ta’limning mazmuni va dasturlarning kreditlarda tashkil etilishi, ta’lim jarayonini mustaqil rejalashtirish, monitoring va baholash tizimlariga tub o’zgarishlar kiritish imkoniyatini berdi hamda ta’lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun keng sharoit yaratdi.

1869 yilda Garvard universiteti Prezidenti, Amerika ta’limining taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot “kredit soatlari” tushunchasini kiritdi. Shunday qilib, 1870-1880 yillarda kredit soatlari bilan o’lchanadigan tizim joriy etildi. Kredit tizimida o’qish va o’quv dasturlarini o’zlashtirish talabalarga o’quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish va ta’lim texnologiyalarini takomillashtirishga imkon berdi.

Bugungi kunda kredit yig’ish shkalasining joriy etilishi talabaga nafaqat ko’proq erkinlik berdi, balki kelajakda u tanlagan sohada raqobatbardosh mutaxassis bo’lishi uchun o’quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish imkoniyatini ham berdi. Ayni paytda, bu baholash tizimi va ta’lim texnologiyalarining yaxshilanishiga olib keldi.

Kredit-modul tizimini yaratish uchun o’tgan asrning 70-yillaridan boshlab, Yevropadagi barcha oliy o’quv yurtlarining integratsiyasini ta’minlash, yagona oliy ta’lim standartini yaratish, talabalar va o’qituvchilarning harakatchanligini o’rnatish, diplomlarni tan olish, talabalarning malaka va ko’nikmalari, bilimlarini baholashni birlashtirish bilan bog’liq bir qator muammolarni hal qilishga harakat qilindi. Ushbu say-harakatlar natijasida 1999 yilda Italiyaning Boloniya shahrida 29 mamlakat vakillari tomonidan Boloniya Deklaratsiyasi imzolandi.

Bugungi kunga kelib, Boloniya jarayonida 50 dan ortiq mamlakat ishtirok etmoqda. MDH mamlakatlari orasida Rossiya, Ukraina, Ozarbayjon, Moldova, Armaniston, Gruziya, Qozog’iston va Belarus Respublikasi bor.

Boloniya tizimi bo’yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlash ikki bosqichda amalga oshiriladi. Odatda, bakalavr darajasiga tayyorgarlik kamida uch yil, magistr darajasi esa 1-2 yil davom etadi.

Boloniya deklaratsiyasida ko’rsatilganidek, kredit-modulli tizim asosan, mustaqil ta’limga e’tibor qaratgan holda ikkita funktsiyani bajarishga xizmat qiladi:

birinchisi, talabalar va o’qituvchilarning harakatchanligini, ya’ni bir oliy o’quv yurtidan boshqa universitetga to’siqsiz, erkin o’tishini (o’qish yoki ishlashga o’tishni) ta’minlaydi;

ikkinchidan, talabaning tanlangan yo’nalish yoki mutaxassislik bo’yicha barcha ilmiy va metodik faoliyati uchun o’quv yuklamasi aniq hisoblanadi. Kreditlar miqdori talabaning tanlangan dasturda qancha o’zlashtirganligini ko’rsatadi.

Ta’limni tashkil etish jarayoni bo’lgan kredit-modulli tizim – bu modulli o’qitish texnologiyalari va kreditni o’lchashga asoslangan baholash modelining kombinatsiyasi hisoblanadi. Uni umuman amalga oshirish ko’p qirrali va murakkab tizimli jarayonidir. Kredit-modul tamoyili ikkita asosiy masalaga ahamiyat beradi, ya’ni: talabalarning mustaqil ishini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash.

Kredit modulli ta’lim texnologiyasini joriy etish bo’yicha chet el universitetlarining tajribasini tahlil qilish, bu jarayon birinchi navbatda universitet mutaxassislarini tayyorlash sifatini oshirishga qaratilishi; o’quv jarayonini individuallashtirishni maksimal darajada oshirish va qulay muhit yaratishi, har bir talabaning rivojlanishini maksimal darajada oshirish uchun shaxsga yo’naltirilgan o’quv traektoriyalarini ishlab chiqish, shuningdek, shakllanish darajasi ko’rsatkichlarini aniqlash uchun talabalarning ilmiy yutuqlari darajasini diagnostika qilish va monitoring qilishning doimiy tizimini joriy etish kerak degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

A.S. Andrienko o‘z tadqiqotida ta’kidlaganidek, amalga oshirilgan texnologiya quyidagi komponentlarni o‘z ichiga olishi kerak:

1) talabalarning kasbiy yo‘naltirilgan faoliyati tizimidagi individual va ijodiy komponentlar;

2) o‘quv fanlarining bo‘limlari va o‘quv kasbiy dasturlarining sikllari bo‘yicha o‘qitish mazmunini modulli qurish;

3) kredit birliklari tizimida talabaning kompetentsiyalarini shakllantirish darajasini kredit modulli baholashni, shu jumladan, qanday qilib yaxlit baholashni o‘z ichiga olgan o‘quv jarayonini reyting-nazorat qilish.

Ushbu qoidalar kredit birliklaridan foydalanishga asoslangan reyting texnologiyalarini kredit to‘plash tizimlariga o‘tishning o‘quv va uslubiy shartlari sifatida ko‘rib chiqilishi kerak .

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini kredit-modull tizimida tashkil etish bo‘yicha savollar, muammolar, tavsiya va takliflar V.O‘rinov, B.Usmonov, R.Xabibulaev, Sh.Mustafaqulov ishlarida tahlil qilingan hamda yoritib berilgan.

Kredit-modulli tizim – bu mazmunli modullarni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan talabaning o‘quv yukini o‘lchov birliklari sifatida modulli o‘qitish texnologiyalari va ECTS kreditlarining birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modeli bo‘lib hisoblanadi.

ECTS (European Credit Transfer System) 1989 yilda Erazmus dasturi doirasida joriy etilgan bo‘lib, Socrat dasturining bir qismi hisoblanadi. Yevropa kredit tizimi muvaffaqiyatli sinovdan o‘tib, ayni paytda butun Yevropa oliy ta’lim muassasalari ECTS tizimidan foydalanmoqda.

Dastlab, ECTS talabalarni bir oliy ta’lim muassasasidan boshqasiga o‘tkazishda kreditlarni hisoblash va o‘tkazish uchun foydalanilgan. Ushbu tizim boshqa oliy ta’lim muassasalarining tan olinishiga yordam bergan va shu tariqa Yevropa oliy ta’lim muassasalarida sifatning oshishiga va talabalar mobilligi miqyosining kengayishiga olib kelgan. Kredit tizimining ahamiyati oshib borishi natijasida 1999 yil iyunda imzolangan Bolonya deklaratsiyasining eng muhim vazifalaridan biri sifatida mintaqaviy, milliy va Yevropa darajasidagi tizimga aylandi.

Kredit-modul tizimi – talaba o‘quv yuklamasini o‘lchash birliklari sifatida modulli o‘qitish texnologiyalari va kreditlari birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir. O‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi talabani o‘quv dasturlarining mazmunini sifatli o‘zlashtirishga majbur qiladi va shu bilan birga O‘zbekiston va xorijdagi turli ta’lim muassasalarida o‘qish natijalarini ob‘ektiv tan olishni ta’minlaydi, maktab bitiruvchilari oliy o‘quv yurti uchun zarur bo‘lgan yakuniy imtihonlarga jiddiyoq tayyorgarlik ko‘rishiga imkon beradi.

Ta’lim jarayonini tashkil etishning kredit-modul tizimi – modulli o‘qitish texnologiyalari va ta’lim bo‘linmalarining kreditlari yoki kreditlari kombinatsiyasiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir.

Ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lgan kredit-modulli tizim – bu modulli o‘qitish texnologiyalari va kreditni o‘lchashga asoslangan baholash modelining kombinatsiyasi. Uni umuman amalga oshirish ko‘p qirrali va murakkab tizim jarayonidir. Kredit-modul tamoyili ikkita asosiy masalaga ahamiyat beradi: talabalarning mustaqil ishini ta’minlash; talabalar bilimni reyting baholash.

B. Usmonov va R. Xabibullaevning ta’kidlashicha, kredit-modulli tizim – bu mazmunli modullarni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan talabaning o‘quv yukining o‘lchov birliklari sifatida modulli o‘qitish texnologiyalari va ECTS kreditlarining birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir.

V. O‘rinovning fikricha, o‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi talabani o‘quv dasturlarining mazmunini sifatli o‘zlashtirishga majbur qiladi va shu bilan O‘zbekiston va chet eldagi turli ta’lim muassasalarida o‘qish natijalarini ob’ektiv tan olishni ta’minlaydi, maktab bitiruvchilari oliy o‘quv yurti uchun zarur bo‘lgan yakuniy imtihonlarga jiddiyroq tayyorgarlik ko‘rishga imkon beradi.

Olimlarning ta’kidlashicha, ta’lim jarayonini tashkil etishning kredit-modul tizimi – modulli o‘qitish texnologiyalari va ta’lim bo‘linmalarining kreditlari yoki kreditlari kombinatsiyasiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir.

Kredit-modulli o‘qitish tizimi – har besh yilda bir marta malaka oshirish talabiga muvofiq rejalashtirilgan bo‘lib, asosan, har bir talabaning kredit-modulli o‘quv dasturlari tarkibiga mos keladigan bir qator kreditlarni mustaqil ravishda olishiga asoslanadi.

Kredit-modulli tizimning asosiy vazifalari quyidagilar:

- o‘quv jarayonini modulli tashkil etish;
- bir mavzu, xarajatlarni belgilaydigan kurs (kredit);
- talabalar bilimini baholar asosida baholash;
- talabalarga individual ravishda o‘z o‘quv dasturlarini yaratish imkoniyatini berish;
- ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim olish ulushini oshirish;
- ta’lim dasturlarining qulayligi va ularni mehnat bozorida mutaxassisga bo‘lgan talabga qarab o‘zgartirish imkoniyati kabilar.

F. Litvinkoning fikricha, talabalarning muloqot kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun foydalaniladigan kredit-modulli yondashuv quyidagilarga imkon beradi:

- o‘zgaruvchan vaziyatga muvofiq materialni moslashuvchan ravishda o‘zgartirish va birlashtirish;

- talabalarning mustaqillik darajasini oshirish, ta’lim jarayonini personifikatsiya qilish, individuallashtirish;

- masofaviy ta’limga o‘tishga imkon berish;

- bir vaqtning o‘zida turli kompetentsiyalarni shakllantirish bo‘yicha ishlarni muvofiqlashtirish;

- talabalarning tashabbusini oshirish.

A.V. Xutorskiyning muloqot kompetentsiyasini taqdim etishning faoliyatga asoslangan shakli e’tiborga loyiqdir. Olim takidlaydi: “O‘rganishga o‘tish uchun kompetentsiyalarni faoliyatga asoslangan shaklda belgilash kerak”.

Muloqot kompetentsiyani faoliyat shaklida shakllantirish quyidagilardan iborat:

- o‘zingizni og‘zaki va yozma ravishda taqdim etish uchun anketa, ariza, rezyume, xat, tabriklar yozish;

- madaniyatlararo muloqot sharoitida, madaniyatlar muloqoti rejimida o‘z guruhingiz, ta’lim muassasangiz, mamlakatingiz, korxonangiz, kompaniyangizni vakillik qilish, buning uchun chet tilini bilishdan foydalanish;

- Og‘zaki taqdimot qilish, savol bera olish, ta’lim dialogini to‘g‘ri o‘tkazish;

- nutq faoliyatining turli turlariga (monolog, dialog, o‘qish, yozish), lingvistik va lingvistik kompetentsiyalarga ega bo‘lish;

- guruhda birgalikda ishlash usullarini, aloqa vaziyatlarida harakat usullarini o‘zlashtirish; murosallarni izlash va topish qobiliyati;

turli milliy jamoalar va ijtimoiy guruhlarining tarixiy ildizlari va an’alarini bilishga asoslangan ko‘p madaniyatli, ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali jamiyatda ijobiy muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lish .

Kommunikativ kompetentsiya mutaxassisning faoliyatga jalb qilinishini belgilaydigan va umuman butun shaxsning rivojlanishi va o‘zini o‘zi rivojlantirish jarayonida shakllanadigan ajralmas shaxsiy sifat sifatida qaraladi.

L. Barannikovning fikricha, muloqot kompetentsiyasi – bu muvaffaqiyatli muloqot qilish va bir kishining boshqalar bilan o‘zaro munosabati ko‘nikmalarining kombinatsiyasi. Ushbu ko‘nikmalarga nutq savodxonligi, notiqlik mahorati va har xil turdagi odamlar bilan aloqa o‘rnatish qobiliyati kiradi. Shuningdek, muloqot kompetentsiyasi ma’lum bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishdir. Bu kasbiy muvaffaqiyatning asosiy omili bo‘lib, u mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasbiy sifatdir, chunki bu sizga aloqa sheriklari bilan sifat jihatidan yangi sivilizatsiya darajasida o‘zaro munosabatlarni o‘rnatishga imkon beradi, bu esa o‘z navbatida ish natijalarini yaxshilash samaradorligiga ta’sir qiladi .

Y, Burkovaning ta’kidlashicha, kredit-modulli o‘qitish chet tilidagi shaxslararo va madaniyatlararo muloqotni amalga oshirish qobiliyati va tayyorligini anglatuvchi muloqot kompetentsiyasini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Ma’lumki, muloqot kompetentsiyasining asosiy tarkibiy qismlari til, nutq va ijtimoiy-madaniy kompetentsiyadir. Talabalarning muloqot kompetentsiyasini shakllantirish uchun modulli o‘qitishni tashkil etish turli mavzular bo‘yicha tugallangan bloklardan foydalanishga asoslangan bo‘lishi kerak. Har bir modul uchta bo‘limni o‘z ichiga olishi mumkin: kirish mashqlari, o‘qish va suhbatlashish, hisobotlar va taqdimotlar. Birinchi bo‘limda (kirish mashqlari) o‘rganilayotgan materialga qiziqish uyg‘otish, talabalarning ushbu sohadagi bilim darajasini aniqlash va ularni taklif qilingan mavzu bo‘yicha yangi lug‘at bilan tanishtirishga imkon beradigan bir qator kirish mashqlari bo‘lishi kerak. Shuni ta’kidlash kerakki, vazifalar talabalarni model mavzusini chuqurroq o‘rganishga va ularni mustaqil ravishda qo‘shimcha mashqlarni bajarishga undashi kerak .

Bugungi kunda kredit-modull tizimi avvalambor, mamlakatimiz oliy ta’lim tizimiga ta’limning amaldagidan ko‘ra ancha mukammal, zamonaviy lekin hamma uchun tushunarli bo‘lgan o‘lchov birligini olib kiradi. Unga ko‘ra oliy ta’lim muassasalari (OTM) o‘quv dasturlari muayyan o‘quv natijalarini ko‘zlovchi turli fan va modullarga bo‘linadi. Har bir fan yoki modul esa undagi o‘qish yuklamasi miqdoriga qarab muayyan miqdordagi kreditlarda aks etadi. Masalan, har bir fan o‘rtacha 5.6 yoki 7.5 kreditlarda aks etishi mumkin, bunda talaba esa, har semestr, o‘quv yilida muayyan miqdorda kreditlar to‘plab borishi va tegishli miqdordagi kreditlarni to‘plagandan so‘ng unga bakalavr yoki magistr darajasi berilishi belgilanadi.

ECTS tizimidan foydalanish natijasida quyidagi afzalliklarga ega ekanligi namoyon bo‘ldi:

- oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida soddalashgan malakaning tan olinishi;
- talaba yuklamasining bajarilishi shaffofligi;
- oliy ta’lim tizimidagi islohotlarga moslashuvchanligi;
- ta’lim trayektoriyasida o‘quv dasturlarini o‘zlashtirishning moslashuvchan imkoniyatining kengligi.

ECTS kredit-modull tizimida bir yillik kreditlar miqdori 60 tani tashkil etadi. Bir o‘quv yili 2 semestrda iborat ekanligini hisobga olsak, talaba o‘qishi davomida har semestrda 30 kredit to‘plab borishi zarur. Bakalavr dasturi odatda 4 yil ekanligini hisobga olsak, talaba ushbu darajani qo‘lga kiritish uchun jami 240 kredit, magistratura dasturini tugallashi uchun esa, 120 kredit to‘plashi kerak bo‘ladi.

Kreditlar shunchaki raqamlar emas, har bir kredit talaba bajarishi kerak bo‘lgan ma’lum miqdordagi o‘qish yuklamasini va talaba buning natijasida esa, muayyan o‘quv natijalariga erishganligini bildiradi. Ya’ni ECTS kredit-modull tizimi tarkibi ikki zaruriy elementdan iborat: o‘qish yuklamalari; o‘quv natijalari. Talaba shu elementlarni bajargandagina o‘sha fan bo‘yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo‘lga kiritishi mumkin.

ECTS kredit-modull tizimida 1 kredit o‘rtacha 25-30 akademik soatlik o‘qish yuklamasiga teng, ya’ni; talaba muayyan fandan tegishli kreditlarni qo‘lga kiritishi uchun ma’lum miqdordagi o‘qish yuklamasini (“learning workloads”) bajarishi zarur. O‘qish yuklamasi – bu talaba muayyan o‘quv natijalariga erishishga qaratilgan barcha tizimli o‘qish mashqlari va harakatlarini bajarish uchun kerak bo‘ladigan vaqtdir.

Bu degani yuqorida 1 kredit uchun belgilangan 25-30 soatlik o‘qish yuklamasi –talaba fanni o‘rganish uchun sarflashi ko‘zda tutilayotgan jami o‘qish harakatlari jamlanmasidir. Unga nafaqat dars vaqti, balki talabaning fanni o‘rganish uchun uyda va kutubxonada sarflagan vaqti, imtihonlar vaqti, qo‘yingki, talaba ushbu fanni o‘zlashtirish uchun barcha tizimli harakatlari vaqtini qamrab oladi.

1 kredit o‘qish yuklamasi 25-30 soat vaqt oralig‘ida aynan necha soat bo‘lishini odatda har bir OTM o‘zining ichki qoidalarida belgilaydi va bu qoidalar OTM veb sahifasida shaffof tarzda joylashtiriladi. Agar fan 6 kreditli bo‘lsa, talaba ushbu fan bo‘yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo‘lga kiritish uchun semestr davomida 150-180 soatlik o‘qish yuklamasini bajarishi kerak bo‘ladi ($25 \cdot 6 = 150$; $30 \cdot 6 = 180$). Shunday ekan kredit-modull tizimini joriy etgan OTMlarda talabalar har bir fan uchun belgilangan kreditlar miqdoriga qarab turib, o‘qishlari boshlanmasdan, har bir fanni o‘qish va o‘rganishga qancha vaqt sarflashlari kerakligi haqida tushunchaga ega bo‘lishlari mumkin. Bu ham ta’limda shaffoflikning bir ko‘rinishidir, amaldagi oliy ta’lim tizimida esa, talabalar odatda bunday ma’lumotga ega bo‘lmaydi.

ECTS kredit-modull tizimida talaba fanlar va modullar bo‘yicha kreditlarni qo‘lga kiritishi uchun o‘qish yuklamalarini bajarishning o‘zi kifoya qilmaydi, u tegishli miqdordagi o‘qish yuklamalarini bajargandan so‘ng ular asosida muayyan o‘quv natijalarini ham ko‘rsata olishi zarur. O‘quv natijalari – bu talaba o‘quv yuklamalarini bajarish natijasida o‘rganishi, tushunishi va qila olishi kutilayotgan bilim va ko‘nikma jamlanmasidir.

ECTS kredit-modull tizimida har bir o‘quv dasturi (bakalavr, magistratura), fan yoki modull o‘zining o‘quv natijalari oldindan aniq belgilab olinishi va ushbu o‘quv natijalari ro‘yxati talabalarga oldindan taqdim etilishi zarur. Shunda talabalar muayyan o‘quv dasturi yoki undagi muayyan fanni o‘rganish unga mutaxassis sifatida nimalar bera olishi haqida oldindan tushunchaga ega bo‘lgan holda o‘qishni boshlaydi. Shunda o‘quv natijalari haqida oldindan ma’lumotga ega bo‘lgan talaba ham, o‘qituvchi ham dastur yoki semestr davomida barcha imkoniyatlarini shu natijalarga erishishga qaratadi.

Kredit-modull tizimi ikkita asosiy vazifani bajaradi: Birinchidan, boshqa oliy ta’lim muassasidan (yoki boshqa fakultetda) olingan kreditlar asosida akademik mobillik va moslashuvchanlik shartlari asosida o‘qishni davom ettirish, ikkinchidan, akkumulyativ ta’lim. Talaba ta’limni turli vaqt oralig‘ida, universitetlarni o‘zgartirishi va turli davrlarda olishi mumkin. Agar ba’zi aniq natijalarning amal qilish muddati ko‘rsatilmagan bo‘lsa (masalan, ushbu kursning eskirganligi sababli), talaba tegishli akademik daraja (bakalavr, magistr)ni olish uchun zarur bo‘lgan miqdorni yig‘ganiga qadar kreditlar to‘planadi. Albatta, kreditni topshirish va kreditlarni to‘plash imkoniyati universitetlar o‘rtasidagi ishonch va o‘quv dasturlarining muvofiqligiga bog‘liq.

Dastur yoki fan o‘quv natijalari quyidagi asosiy savolga javob bera olishi kerak: talaba dasturni yoki undagi muayyan fanni tamomlagandan so‘ng unda o‘rgangan bilimlari asosida nimalar qila oladi yoki qila olishi kerak?

Ushbu savoldan kuzatganingizdek, o‘quv natijalari – bu talaba dastur yoki undagi muayyan fan davomida qo‘lga kiritgan bilimlar ro‘yxatidan iborat emas, aksincha, unda talaba o‘sha bilimlar asosida nimalar qila olishi ko‘rsatilishi zarur. ECTS kredit-modul tizimidagi bu talab oliy ta‘limga amaliy, pragmatik yondashuvni shakllantiradi.

O‘quv natijalarini oldindan belgilab olishning yana bir muhim jihati shundaki, u o‘quv dasturini mutaxassislik uchun taalluqli bo‘lmagan, ahamiyatsiz fanlar va modullardan tozalab boruvchi filtr vazifasini ham o‘taydi. Agar fan va modulda erishilishi kutilayotgan o‘quv natijalari talabaning mutaxassis bo‘lib yetishi uchun ahamiyati bo‘lmasa va shunga hizmat qilmasa, ushbu fan o‘quv dasturini tark etishiga to‘g‘ri keladi.

Talaba va o‘qituvchilarda ushbu umumiy o‘qish yuklamasining aynan qancha qismi dars, auditoriya soatlariga to‘g‘ri keladi, degan savol tug‘ulilishi mumkin. ECTS kredit-modull qoidalarini bu masala bo‘yicha aniq talab yoki chegara belgilamagan. Bunga ko‘p sabablarni keltirish mumkin. Masalan, ta‘lim jarayonlari yoki modul har doim ham o‘z tarkibiga auditoriya soatlarini qamrab olavermaydi, bunga misol qilib, o‘quv dasturidagi bitiruv oldi amaliyoti, diplom ishi va shu kabi ta‘lim elementlari hamda modullarni keltirishimiz mumkin.

Demak, bunday ta‘lim elementlarida auditoriya soatlari bo‘lmaydi, lekin ECTS kredit-modull tizimida faoliyat yuritadigan OTMlar amaliyotini tahlil qilganimizda, ularning aksariyatida auditoriya soatiga ega bo‘lgan fan va modullarda auditoriya va mustaqil o‘qish soatlari nisbati o‘rtacha 40 foizga 60 foiz ekanligini kuzatishimiz mumkin. Bu nisbat boshqacha qilib aytganda 1:1,5 ga to‘g‘ri keladi. Ya‘ni, talaba muayyan fan bo‘yicha belgilangan har 1 soat dars uchun unga darsdan tashqarida bir yarim soat mustaqil o‘qishi va tayyorlanishi kerak bo‘ladi.

Bunda OTM 1 kredit uchun 30 soatlik o‘qish yuklamasi belgilangan bo‘lsa, undan 12 soati ($30 \cdot 40 \% = 12$) auditoriya soatlari, 18 soati ($30 \cdot 60 \% = 18$) esa talabaning mustaqil o‘qish soatlariga to‘g‘ri keladi. Ushbu taqsimot asosida 6 kreditlik fan o‘qish yuklamasini aniqlaydigan bo‘lsak, talaba ushbu fan bo‘yicha belgilangan kreditlarni qo‘lga kiritish uchun semestr davomida 72 soat ($((30 \cdot 6) \cdot 40 \% = 72)$) auditoriya darslarini, 108 soat ($((30 \cdot 6) \cdot 60 \% = 108)$) uyda va kutubxonada mustaqil o‘qish yuklamasini bajarishi zarur bo‘ladi. ECTS kredit-modull tizimida bir auditoriya akademik soat 45-60 daqiqaga teng.

Yuqoridagi qoidalardan shuni tushunishimiz mumkinki, ECTS kredit-modull tizimida talabaning bilim olish vaqti tushunchasi dars vaqti tushunchasi bilan cheklaniq qolmasdan, talaba o‘qish uchun sarflagan umumiy vaqt bilan o‘lchanadi. Unda yana bilimning manbai faqat o‘qituvchi yoki auditoriya emasligiga ishora qilinadi. Qisqacha aytganda, kredit-modull tizimida o‘qish vaqti tushunchasiga o‘qituvchi nuqtai nazaridan emas, balki talaba nuqtai nazaridan yondashiladi.

Shu bois, zamonaviy dinamik hayot quyidagi qobiliyatlarga ega bo‘lgan oliy ta‘lim muassasalari mutaxassislarini tayyorlashni talab qiladi:

mavjud muammoli masalalarni tahlil qilishni hisobga olgan holda o‘zgaruvchan hayot va kasbiy vaziyatlarda tezda moslasha oladilar;

bilimlarni doimiy ravishda yangilashga, o‘zini o‘zi rivojlantirishga, yangi bilimlarni yaratishga, kasbiy vazifalarni hal qilish uchun bilimlarni amalda mohirona qo‘llashga tayyor;

borayotgan axborot oqimlarini boshqarish, axborotni tahlil qilish, o‘zgartirish, o‘z kasbiy faoliyatida va o‘z hayotida qo‘llash uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

tanqidiy ijodiy fikrlashga ega bo‘lish;
xushmuomala, muloqotli, turli jamoalarda ishlashga qodir;
maqsadlariga erishishda faol kabilar.

Aynan, shunday mutaxassislar zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishi, shuningdek, o‘z korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining raqobatbardoshligiga hissa qo‘shishi mumkin, shuningdek, ular o‘z bizneslarini yaratishlari, ish profilidagi har xil o‘zgarishlarga moslashishlari va o‘z bilim, ko‘nikma va malakalarini doimiy ravishda oshirib borishlari mumkin. Shu sababli, oliy ta‘im tizimi talabalarning o‘quv jarayonini ifoda etilgan tezislar kontekstida tashkil etishning muhim muammosiga duch kelmoqda.

Boshqacha qilib aytganda, jamiyat kelajakdagi mutaxassislarni axborot oqimiga mustaqil yo‘naltirish, ularning bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirish, har qanday o‘zgarishlarga ijodiy yondashish, paydo bo‘layotgan muammolarni noan‘anaviy va sifatli hal etish darajasiga olib chiqishni maqsad qilgan.

B. Usmonov, V. O‘rinovlarning ta‘kidlashicha, o‘quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimi talabani oliy ta‘lim mazmunini sifatli o‘zlashtirishga majbur qiladi va shu bilan turli ta‘lim muassasalarida va Yevropa mamlakatlarida o‘quv natijalarining ob‘ektiv tan olinishini ta‘minlaydi.

Shuni ta‘kidlash mumkinki, kredit-modulli o‘qitish ta‘lim sohasi evolyutsiyasi jarayonida shakllangan va ta‘lim faoliyatining eng samarali shakllari va vositalarini uzoq vaqt izlash natijalaridan biridir.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni. www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni. www.lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni. www.lex.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. www.uza.uz
5. Баранников Л.В. Содержание общего образования: Компетентностный подход - М.; ГУ ВШЕ, 2002. - 51с.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно- ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003.-№2.-С. 58-64
7. Bolonskiy protsess: poisk obhnosti evropeyskix sistem vo’sshego obrazovaniya (proekt TUNING) G‘ Pod nauch. red. V.I.Baydenko. - M.: Issledovat. tsentr problem kach-va pod-ki spets-ov, 2006. — 211s.
8. Usmonov B.Sh., Xabibullaev R.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O‘quv qo‘llanma. T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
9. O‘rinov V. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim muassasalarida ECTS kredit-modul tizimi: asosiy tushunchalar va qoidalar. O‘quv qo‘llanma. – T., Ma’naviyat, 2020 y.

TALABALARINING KOGNITIV RAQAMLI KOMPETENTSIYASI: MOHIYATI VA TUZILISHI

Amanova Gulnoz Abukayumovna

Oliy ta'limni rivojlantirish taqiqotlari markazi doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981282>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kognitiv kompetensiya tushunchasining mohiyati va tuzilishi, oliy ta'lim jarayonida talabalar kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning zarur omillari va ahamiyatli jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: o'quv jarayoni, kognitiv kompetensiya, kognitiv operatsiya, ta'lim, shakllantirish, rivojlantirish, zaruriyat, natija.

Аннотация. В данной статье раскрыта сущность понятия когнитивная компетентность, необходимые факторы и существенные аспекты развития познавательной компетентности учащихся в процессе высшего образования.

Ключевые слова: процесс обучения, познавательная компетенция, познавательная операция, обучение, формирование, развитие, необходимость, результат.

Abstract. This article reveals the essence of the concept of cognitive competence, the necessary factors and significant aspects of the development of cognitive competence of students in the process of higher education.

Keywords: learning process, cognitive competence, cognitive operation, learning, development, necessity, result.

Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari kompetentsiyaga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish zarurligini belgilaydi, ularning natijalari talabalarda zarur kompetensiyalarni shakllantirish bo'lishi kerak. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni o'qitishda kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini ish beruvchilar talablariga va shaxsiy ta'lim ehtiyojlariga javob beradigan darajada ta'minlash zarurati bilan bog'liq.

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar talabalarning yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlikka ega raqobatdosh mutaxassis sifatida shaxsini rivojlantirish uchun alohida ahamiyatga ega. Bugungi kunda insonning bilimlarini yangilashga bo'lgan ehtiyoj tezligi aql bovar qilmas darajada o'smoqda: dunyoning ilmiy dunyoqarashini yangilash sikli 3-5 yilni tashkil etib, u qisqarishda davom etmoqda. Bu esa “yaqin kelajakda iqtisodiy jihatdan faol aholining qariyb 90 foizi ta'lim olish jarayonida ham, butun hayoti davomida ham kognitiv faoliyatni olib boradi. Shunday qilib, insonning kognitiv faoliyati jamiyatning iqtisodiy o'sishi va rivojlanishining asosiy omiliga aylanadi va zamonaviy dunyoda davlatning obro'si va o'rnini belgilaydi” (M.P.Karpenko) [3].

Zamonaviy jamiyatda u yoki boshqa mamlakatlarning rivojlanish darajasini nafaqat uning texnik holati, balki oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassislar kasbiy kompetentligini ham belgilaydi.

Fikrlash sifatini yaxshilash orqali “bilim - bu kuch” ta'lim modelidan “ta'lim - bu tadqiqot” modeliga o'tish boshlandi, bu ongning moslashuvchanligi, refleksivligi va ijodiy ishlash qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv g'oyasi ma'lum bir kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyatida aks ettirilgan ta'limning amalda amaliyotga yo'naltirilgan natijasi sifatida kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu sababli, kasbiy

tayyorgarlik talabalar tomonidan amalga oshiriladigan professional harakatlar va faoliyatlar majmuasiga aylanishi kerak, ya'ni, o'quv- kasbiy faoliyatni professional faoliyatga yaqinlashtirish [1].

Ko'pgina mualliflarning fikriga ko'ra, kognitiv kompetentsiya kasbiy va maxsus kompetentsiyalarni rivojlantirish samaradorligini ta'minlaydi, bu esa uni rivojlantirishni zamonaviy ta'limning ustuvor vazifasi deb hisoblash imkonini beradi.

Kognitiv kompetentsiya J.A.Mardonqulov, A.A.Ibragimov, G'.A.Nafasov, J.S.Otepbergenov, K.Kudratov, A. V. Xutorskiy, E. R. Antonenko, A.Gilev, E . V. Vyazova, N. I. Samoylova, O. V. Xaritonova kabi tadqiqotchilar tomonidan o'rganish obyekti bo'lgan. Kognitiv kompetentsiyani tavsiflab, ko'plab mualliflar, qoida tariqasida, kognitiv jarayonning samarali borishini ta'minlaydigan bilimlar, kognitiv ko'nikmalar va shaxsiy xususiyatlar majmuasini o'z ichiga olgan integrativ tuzilishini ta'kidlaydilar. Kompetentsiyalarni amalga oshirish nazariy va amaliy muammolarni hal qilish bo'yicha turli xil faoliyat turlarini bajarish jarayonida yuzaga kelganligi sababli, kompetensiyalar tarkibiga faoliyatli bilim, qobiliyat va ko'nikmalardan tashqari, motivatsion va hissiy-irodaviy sohalar ham kiradi. Kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismi bu tajribadir - muammolarni hal qilish usullari orqali shaxs tomonidan yillar davomida qo'lga kiritilgan individual harakatlarning yagona butunligiga erishish.

I.I. Lavashova kognitiv kompetentsiya tuzilishini shaxsning asosiy ko'rsatkichlari bilan bog'laydi va uni quyidagi tarkibiy qismlar bilan taqdim etadi :

- malakani ko'rsatishga tayyorlik (ya'ni motivatsion komponent);
- kompetentsiya mazmuni (ya'ni kognitiv komponent) bo'yicha bilimlarga ega bo'lish;
- turli xil standart va nostandart vaziyatlarda (ya'ni, mavzuga asoslangan amaliy komponent) kompetentsiyani namoyish etish tajribasi;
- kompetensiyaning namoyon bo'lishi jarayoni va natijasini hissiy-irodaviy tartibga solish [4].

I.A. Bobikina ta'lim va kognitiv kompetentsiyani quyidagicha tuzadi:

• kognitiv, o'quvchining sodir bo'layotgan voqealarga kognitiv munosabatining individual o'ziga xos faol usullarini aks ettiruvchi g'oyalar, qarashlar, bilimlar tizimi sifatida tushuniladi. Ushbu komponentning asosiy natijasi - yangi tajribani mustaqil ravishda o'rganish, mustaqil ta'limga bo'lgan ehtiyoj, o'quv materialini o'zlashtirish texnikasi va vositalari egalik, yangi bilimlarni "kashf qilish", faol kognitiv pozitsiya;

• operatsion faoliyatli, mustaqil bilim olish qobiliyatlari, shuningdek, ma'lumotlarni o'zlashtirish, saqlash va qayta ishlash qobiliyatini ta'minlaydigan va o'z-o'zini tarbiyalash to'g'risida hosil bo'lgan bilimlar asosida aniq ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan kognitiv faoliyat usullaridan iborat bo'lgan faoliyat. Ushbu komponentning natijasi quyidagilar bilan belgilanadi: o'quv faoliyatining ko'nikmalari va usullariga ega bo'lish, aqliy faoliyat ko'nikmalari, semantik tahlil qilish, faoliyatni rejalashtirish; uni boshqarish qobiliyati; o'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya, tanqidiy fikrlash va boshqa texnikalarni egallash;

• qiymatli-semantik, motivlar, qiziqishlar, qadriyatlar tizimi bilan belgilanadigan - bilimlarni qo'llashni ta'minlaydigan kognitiv kompetentsiya ko'rsatkichlari, unga tayanib, talaba o'z faoliyatini amalga oshirishga muvaffaq bo'ladi [5].

E.Yu. Ignatyeva o'z ishida talabalarining kognitiv kompetensiyasini quyidagicha tavsiflaydi:

- qiymatli-motivatsion, o‘quv motivatsiyasi talabani o‘z bilimlarini doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqishga tayyorligiga bog‘liqligini aks ettiruvchi;

- operatsion-faoliyatli, hayotiy faoliyati davomida turli jarayonlarda to‘plangan tajriba: "o‘zlashtirish" bosqichi (axborot makonida harakat qilish, ma‘lumot olish, olingan ma‘lumotlarni tushunish, analiz va sintez asosida umumlashtirilgan bilimlarni shakllantirish qobiliyati); "saqlash" bosqichi (eslatma(konspekt)lar qilish, ma‘lumotni eslab qolish qobiliyati); "qo‘llash" bosqichi (ma‘lum bir vaziyatda bilimdan foydalanish, shaxsiy bilimlarni to‘ldirish); "tarqatish" bosqichi (bilimlarni boshqalarga turli shakllarda taqdim etish va uzatish qobiliyati); "generatsiya" bosqichi (g‘oyalarni yaratish usullaridan foydalanish qobiliyati); "tijoriylashtirish" bosqichi (bilimning bozor qiymatini ko‘rish qobiliyati);

- kognitiv kompetensiyaning kommunikativ xarakteristikasi hayotiy faoliyat davomida turli aloqalarni tashkil qilish qobiliyatini belgilaydi;

- reflektiv-baholash xususiyati oldingi tajriba fonida o‘z bilimlarini tanqidiy baholash qobiliyatini ifodalaydi;

- hissiy-irodaviy xususiyat kognitiv faoliyat jarayonini tartibga solish uchun zarurdir [2].

Taqdim etilgan ta‘riflarni tahlil qilish asosida biz kognitiv kompetensiyalarning quyidagi formulasini taklif qilamiz. Kognitiv kompetensiyalar - vazifani hal qilish uchun axborotni qayta ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan bilim faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladi. Ularga o‘quv jarayonida olingan rasmiy bilim, ko‘nikma va malakalar, shuningdek, shaxsiy tajriba va o‘z-o‘zini rivojlantirishga asoslangan norasmiy bilimlar kiradi. Tadqiqotda kognitiv kompetensiya deganda biz shaxsning o‘zini o‘zi tarbiyalash, mustaqil ta‘lim olishga, shaxsiy va kasbiy o‘z-o‘ziga tayyorligini ta‘minlaydigan integral sifatni tushunamiz. O‘z-o‘zini tarbiyalash mexanizmi subyektning o‘z faoliyati maqsadini tanlashi va qabul qilishi, harakat dasturini tayyorlashga shaxsiy munosabati, o‘zini o‘zi nazorat qilish, o‘zini o‘zi baholash va o‘z faoliyatini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kognitiv kompetensiyaga ta‘rif bergan ko‘plab mualliflar, kognitiv jarayonning samarali borishini ta‘minlaydigan bilimlar, kognitiv ko‘nikmalar va shaxsiy xususiyatlar majmuasini o‘z ichiga olgan integrativ tuzilishga ega ekanligini ta‘kidlaydilar.

REFERENCES

1. Зеер Э. Ф. Формирование компетенций в практике преподавания общих и специальных дисциплин в учреждениях среднего профессионального образования: сб.ст. по материалам Всерос. науч.-практ.конф. (5 мая 2011 г.) [Текст] / науч.ред. Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург – Березовский : Филиал Рос. гос. проф.-пед.ун-та в г.Березовском, 2011. – 266 с.
2. Игнатьева Е.Ю. Педагогическое управление учебной деятельностью студентов в современном вузе: Монография / Е.Ю. Игнатьева. 151 – СПб.: Изд-во «ЛЕМА», 2012. – 300 с
3. Карпенко, М. П. Когномика / М. П. Карпенко. – М.: СГА, 2009. – 225 с.
4. Лавашова И. И. Особенности учебно-познавательной компетенции старших дошкольников [Текст] / И. И. Лавашова // Вектор науки ТГУ. – Томск, 2011. – №2(5).
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования // Ученик в обновляющейся школе: сб. науч. тр. [Текст] / под ред. Ю. И. Дика, А. В. Хуторского. – Москва : ИОСО РАО, 2002. – 488 с

INNOVATIVE METHODS OF DEVELOPING THE LINGUISTIC COMPETENCE OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS BASED ON INTEGRATIVE TECHNOLOGIES

Haydarova Maftuna Murodilla qizi

PhD student of Namangan State University, Teacher of Namangan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981293>

Abstract. *The purpose of using integrative technology activities in teaching in primary education is to ensure its comprehensibility in the activities of teachers and students. Ensuring knowledge, skills and competences of every student is one of the issues facing today's education. It is necessary to download the reading of each student, encourage him for the work done, and allow the student who made a mistake to correct it.*

Keywords: *linguistic competence, language skills, elementary school students, learning apps, Duolingo, Kahoot or Quizlet, Digital stories, develop writing skills, creativity, speaking skills, and digital literacy.*

Developing elementary students' linguistic competence in English classes through innovative methods that use integrated technologies is the key to developing effective language learning experiences. We discuss some innovative strategies that incorporate technology to improve the language skills of elementary school students.

For example, Gamified language learning apps. It can be used in the classroom with interactive and playful language learning apps that focus on vocabulary acquisition, grammar practice and listening comprehension.

Apps like Duolingo, Kahoot or Quizlet include interactive games, quizzes and tests that engage students in fun and interactive language learning activities while strengthening language skills in a fun way.

In addition, platforms where you can learn different languages are also useful. When virtual reality (VR) experiences are introduced through language learning platforms that offer immersive and interactive environments for students to learn English, these VR simulations can provide virtual scenarios for real-life language use, such as virtual travel experiences, cultural exchanges or dialogues with virtual characters, increase students' linguistic competence in a realistic and interesting way.

Digital stories and multimedia projects are now popular among many readers. Engage students in digital storytelling and multimedia projects where they create and present stories, dialogues or presentations in English using digital tools such as video editing software, animation applications or podcast platforms.

By integrating technology into storytelling activities, students can develop writing skills, creativity, speaking skills, and digital literacy while improving their linguistic competence in English.

During the pandemic, not only in the field of education, but also in other fields, online communication, online work and study have become popular. Collaborative online language exchange is also very important for teaching and learning.

Facilitates online language exchange in collaboration with English-speaking peers or students from different cultural backgrounds through digital platforms such as Skype, Zoom, or language exchange websites.

By participating in virtual conversations, collaborative projects, or language exchange events with peers from around the world, students can practice their English speaking, listening, and writing skills while gaining an understanding of different cultural perspectives and authentic communication experiences. improve their language skills.

In addition to the above methods, it is possible to implement personalized learning platforms and artificial intelligence (AI) tutoring tools that offer customized learning paths, instant feedback, and flexible exercises based on student performance and learning needs. AI-based language learning platforms can assess students' linguistic competence, tailor learning activities to their individual strengths and weaknesses, and provide targeted support to effectively improve their English language skills.

With Interactive Language Labs and Pronunciation Tools, a teacher can set up interactive language labs equipped with language learning software, pronunciation tools, and speech recognition technology to help students learn English speaking and listening skills. Interactive pronunciation tools like Forvo or speech recognition apps like SpeechAce help students improve pronunciation, intonation, and oral communication skills through interactive exercises and instant feedback.

During class, language learning games, simulations, and virtual language tasks can be integrated into English lessons to reinforce vocabulary, grammar, and language structures. Language learning games from platforms such as Rosetta Stone, FluentU or BBC Learning English offer interactive language practice, cultural insights and fun activities that enhance students' linguistic skills through an immersive and interactive language learning experience.

By implementing these innovative technology-integrated methods in elementary English classes, teachers can increase students' linguistic competence, promote active participation, develop cultural awareness, and create dynamic, engaging, and meaningful opportunities for language. can create an effective language learning experience.

Practice and improve skills in English. Integrating technology into language learning not only enriches students' learning experiences, but also equips them with the skills and competencies necessary to succeed in a globalized and technologically advanced world.

REFERENCES

1. Abdullayeva, B.U (2022) “Using various teaching methods in English Lessons”. WSRJournal.com Volume 4, Issue 4 may 2022. Journal of New Century Innovations.126-128 pp. iD:0009-0004-6632-1226
2. Abdullayeva, B.U (2023) “Teaching listening comprehension to elementary school pupils in english lesson with the help of it technology”. ISSN:2776-0987 Volume 4, Issue 5 may 2023. Innovative Technologica- Metodical research journal 276-283 pp. iD:0009-0004-6632-1226
3. Abdullayeva, B.U (2023) “Improving english listening comprehension through computer technologies to primary school children”. June 21,2023. Kokand University. Raqamli texnologiyalarning Yangi O‘zbekiston rivojiga ta’siri xalqaro iliy-amaliy konfrensiyasi maqolalar to‘plami 59-60 b. iD:0009-0004-6632-1226
4. J.Jalolov. Foreign Language Teaching Methodology. Toshkent -2012 ISBN 978-9943-02-498-4
5. “Ingliz tili darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini IT yordamida tinglab tushunishga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlari”. Toshkent moliya instituti.“Nofilologik oliy o‘quv muassalarida xorijiy tillarni o‘qitishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish

masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi maqolalar to‘plami. 2023-yil 24-noyabr. 94-98, 102-106 pp. iD:0009-0004-6632-1226

6. Abdullayeva, B.U (2024) “About the purpose, task and pedagogical condition of formation of listening comprehension competence of elementary school students in English classes”. March 6,2024. Samarkand Foreign Language Institute. Finland and “Quality Publication” “Modern scientific research: topical issues, achievements and innovations” 66-68 pp. iD:0009-0004-6632-1226

KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KASBIY IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING RAQAMLI JIHATLARI

Ibraimova Feruza Xolboyevna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti,
(PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981303>

Annotatsiya. Maqolada kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar asosida oliy pedagogik ta’lim mazmuni va o‘qitish metodlarini takomillashtirish, kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirishning raqamli xususiyatlariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy ijodkorlik, oliy pedagogik ta’lim, kognitiv pedagogika, kognitiv psixologiya, kognitiv ta’lim, bilim, retrospektiv tahlil, metod, kognitiv yondashuv, raqamlashtirish, kreativ texnologiyalar, pedagogik faoliyat.

Аннотация. В данной статье особое внимание уделяется совершенствованию содержания и методов обучения высшего педагогического образования на основе теоретических подходов когнитивной педагогики, особенностям цифрового развития профессионального творчества будущих учителей на основе когнитивного подхода.

Ключевые слова: будущий преподаватель, профессиональное творчество, высшее педагогическое образование, когнитивная педагогика, когнитивная психология, когнитивное образование, знания, ретроспективный анализ, метод, когнитивный подход, цифровизация, креативные технологии, педагогическая деятельность.

Abstract. This article pays special attention to improving the content and teaching methods of higher pedagogical education based on theoretical approaches of cognitive pedagogy, and the features of the development of professional creativity of future teachers based on the cognitive approach.

Keywords: future teacher, professional creativity, higher pedagogical education, cognitive pedagogy, cognitive psychology, cognitive education, knowledge, retrospective analysis, method, cognitive approach, creative technologies, pedagogical activity.

Kirish. Kognitiv pedagogika atamasi o‘tgan XX-asrning ikkinchi yarmida iste’molga kirib keldi. Bugungi kunga kelib kognitiv pedagogik yo‘nalishidagi tadqiqotlarga har qachongidan ko‘proq murojaat qilinmoqda. Kognitiv pedagogika qanchalik yangi bo‘lishidan qat’iy nazar o‘zining rivojlanish tarixi va taraqqiyot tendensiyasiga ega. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, kognitiv pedagogikaning asl ildizlari kognitiv psixologiyaga borib taqaladi. Kognitiv pedagogika kognitiv ta’lim muammolari va bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorligini o‘rgandi.

Asosiy qism. Inson xotirasi va tafakkurida bilimlarning saqlanishi va rivojlanishi kognitiv faoliyat va kasbiy ijodkorlikning vujudga kelishiga asos bo‘ladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda shakllanadigan kognitiv faoliyat kasbiy ijodkorlikning asosiy manbai hisoblanadi. Bugungi kunda butun dunyo miqiyosida kognitiv pedagogikaga inson faoliyatiga xos bo‘lgan barcha bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan ilm sohasi sifatida yondashilmoqda. Bu esa o‘z navbatida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash, ularda kasbiy ijodkorlikni shakllantirishda kognitiv pedagogikaning imkoniyatlaridan samarali foydalanish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlarining maqsadlariga mos bo‘lib, kognitiv pedagogikani rivojlantirishda muhim qadam hisoblanadi. Kognitiv pedagogikaning yetakchi

metodlaridan biri retrospektiv tahlil metodidir. Mazkur metod kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash sohasidagi ko‘plab yo‘nalishlar va g‘oyalarni har tomonlama o‘rganib, chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Chunki kasbiy ijodkorlik ajdodlarimizga xos bo‘lib pedagogik faoliyatning mohiyatini belgilaydi. Mazkur g‘oyalar, ta’limotlar, konsepsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini belgilab berishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish insonning bilish jarayoni bilan bevosita bog‘liqdir. Insonning bilish jarayoni psixik jarayonlarning tizimli tarzda namoyon bo‘lishini ifodalaydi. Bular bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy bilimlarni idrok etishi, xotirasida saqlab qolishi, eslab qolishi, qayta ishlashi, interpretatsiyalashida o‘z ifodasini topadi. Ta’limda mazkur jarayonlarni faollashtiruvchi, mahsuldor usullar va metodlarni o‘tgan asrning oxirlaridayoq mutaxassislar tomonidan tizimli tarzda o‘rganila boshlangan. Kognitiv pedagogikada bo‘lajak o‘qituvchini faollashtirish, o‘quv jarayoniga nisbatan faol munosabatni shakllantirish, yetakchi masalalardan biriga aylangan. Bunda bo‘lajak o‘qituvchining bilish faoliyatini jadallashtirish orqali kasbiy ijodkorlik sifatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Bugungi kunda kognitiv pedagogikada quyidagi yo‘nalishlarni ilmiy asoslashga alohida e’tibor qaratilmoqda [1]. Ular:

- bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv jarayonlarini rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqish;
- bo‘lajak o‘qituvchining shaxsiy kognitiv jarayonlarini faollashtirish imkoniyatlarini aniqlash orqali ularda ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy nuqtai nazarlari ularning kognitiv sohalari va o‘z-o‘zlarini mustaqil rivojlantirish omili ekanligini nazariy jihatdan asoslash kabilar.

Kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorligini rivojlantirishda quyidagi metodlarga ustuvorlik berish nazarda tutilmoqda:

1. Reproduktiv;
2. Izlanuvchanlikka undovchi evristik;
3. Kreativ metodlar.

Ko‘rinib turibdiki, kognitiv pedagogika tadqiqotlarning yangi sohasini kashf etish imkonini berdi. Kognitiv pedagogikada shaxsning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladigan kognitiv texnologiyalardan foydalanish zaruriyatini kuchaytirmoqda.

Bugungi kunda kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlarga tayangan holda oliy pedagogik ta’lim mazmuni va o‘qitish metodlarini takomillashtirishga oid ilmiy yondashuvlar vujudga kelmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorligini rivojlantirish imkonini beradigan o‘qitish shakllari va metodlarini takomillashtirish, shaxsni kasbiy, ijodiy jihatdan shakllantirishga oid falsafiy, sotsiologik, psixologik, pedagogik bilimlarni uyg‘unlashtirish zaruriyati kuchaymoqda.

Oliy pedagogik ta’lim mazmunini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy rivojlantirish imkonini beradigan mavzular, o‘quv materiallari, kognitiv texnologiyalari, o‘quv modullari tarkibiga yetarlicha singdirilmagan [2].

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish uchun o‘quv jarayoniga bo‘lajak mutaxassisni intellektual, ma’naviy, madaniy, axloqiy va kasbiy jihatdan rivojlantirishning kognitiv tizimi sifatida namoyon bo‘lishini ta’minlash talab etilmoqda. Oliy

pedagogik ta'limning mazmunini kognitiv yondashuv asosida takomillashtirishda jarayon subyektlarining kasbiy tafakkurni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish kerak. Bu o'z navbatida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy ijodkorlik sifatlarini bosqichma-bosqich egallashlari, kreativ fikrlashlari va ijodiy xarakterdagi kasbiy faoliyatni amalga oshirish tajribasini egallashlari uchun asos yaratadi. Oliy pedagogik ta'lim jarayoni subyektlarining kasbiy ijodkorligini kognitiv yondashuv asosida rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish talab etiladi [3]:

- bo'lajak o'qituvchilar ijodiy pedagogik jarayon sub'ekti sifatida namoyon bo'lishlari uchun qulay didaktik muhit yaratish;
- ularda ijodiy rivojlanish jarayonida muvaffaqiyat qozonish;
- intellektual, ijodiy imkoniyatlarini namoyon qilishlari uchun qulay vaziyatlarni vujudga keltirish;
- kasbiy rivojlanishga erishishlari uchun motivatsiya hosil qilish;
- kreativ faoliyat ko'rsatishlari uchun qulay pedagogik muhit yaratish;
- bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish strategiyalarini qo'llash;
- bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini boyitishga alohida e'tibor qaratish kabilar.

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish uchun bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni muntazam rivojlantirish talab etiladi. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash oldiga ulkan vazifalar qo'yilayotgan hozirgi davrda ushbu muammoning samarali yechimini ta'minlash alohida ahamiyatga ega. Buning uchun bo'lajak o'qituvchilarda kognitiv bilimlarni mustaqil o'zlashtirish va turli nostandart pedagogik vaziyatlarda ularni samarali qo'llash kompetensiyasiga ega bo'lish talab etiladi. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish natijasida ular tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar faollashadi, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlik madaniyati, ijodiy xarakteridagi pedagogik faoliyatni amalga oshirish motivatsiyasi kuchayadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish uchun o'quv modullari tarkibiga kreativ texnologiyalarni singdirish maqadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilar bilan professor-o'qituvchilar orasida ijodiy hamkorlik, o'quv materiallarini birgalikda tahlil qilish, ishchan dialogga kirishish muhim ahamiyatga ega. Chunki dialog jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning ijodkorlik sifatleri namoyon bo'ladi. Oliy pedagogik ta'lim jarayoniga kognitiv yondashuvni tatbiq etish bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy fikrlash usullarini o'zlashtirishlariga ko'maklashadi.

Kognitiv yondashuvning nazariy asoslarini shaxsning bilish jarayoni va uning tarkibiy tuzilishi haqidagi ilmiy yondashuvlar tashkil etadi. Professor R.G.Safarova kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar haqida fikr yuritib quyidagilarni ta'kidlab o'tgan: “Kognitiv pedagogika ta'lim oluvchilar olamni qanday va nima vositasida tadqiq etishlari, o'z faoliyatlarini tashkil qilish hamda o'z hayot tarzini amalga oshirishi haqidagi ilmiy yondashuvlarni ilgari surmoqda [1].

Kognitiv pedagogika mumtoz instrumental pedagogikadan shaxsning bilish faoliyati tarkibiga alohida e'tibor qaratilishi hamda inson instrumentariysi va uning rivojlanishi, xulq-atvor yo'nalishlari, an'anaviy maktabning o'ziga xos jihatlariga e'tibor qaratilishi bilan farqlanadi. Bu jarayon shaxs va uning mahsuldor jihatlariga e'tibor qaratilishi bilan tavsiflanadi. O'quv topshiriqlarni bajarishning muayyan natijalari qanday bo'lishiga qarab jarayonning rivojlanishi baholandi” [1, 5-6].

Kognitiv yondashuv o'z tarkibiga quyidagilarni qamrab oladi:

- shaxs bilish faoliyatining ob'ektiv borliq bilan aloqadorligini ta'minlash;

- bo‘lajak o‘qituvchilarning bilish imkoniyatini kengaytirish orqali shaxsiy-kasbiy rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish;
- bilimlarni kognitiv o‘zlashtirish jarayonini tashkil etish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning shaxsiy-kasbiy sifatlarini takomillashtirish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy sifatlarini boyitish orqali muvaffaqiyat qozonishlari uchun qulay shart sharoitlar yaratish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tafakkurini rivojlantirish orqali yetuklikka undash hamda kreativligini rivojlantirish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z o‘zini rivojlantirishi uchun qulay sharoit yaratishi asosida, ularda kasbiy ijodkorlikka intilish motivlarini hosil qilish;
- kognitiv yondashuvni tatbiq etish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarni mahsuldor pedagogik faoliyatga tayyorlash;
- har bir bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy ijodiy layoqatga egaligini e‘tirof etish, professor o‘qituvchilar tomonidan ularning ijodiy muvaffaqiyatlarini tan olish va rag‘batlantirish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarni ijodiy faoliyatlash imkoniyatlarini kengaytirish;
- guruh a‘zolarining o‘zaro ijodiy hamkorlik qilishlari uchun sharoit yaratish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy fikr mahsulini bayon qilishlariga ko‘maklashadigan kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish kabilar.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida takidlash mumkinki, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlik sifatlarini kognitiv yondashuvga tayangan holda rivojlantirish jarayoni quyidagilarni amalga oshirishni taqozo etadi:

- oliy pedagogik ta‘lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish bilan bog‘liq vazifalarini muvaffaqiyatli yechish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodiy faoliyat motivlarini qo‘llab quvvatlash va rivojlantirish;
- oliy pedagogik ta‘lim jarayonini bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodiy sifatlarini rivojlantirish mazmunini takomillashtirish;
- kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni bilish motivlarini faollashtirish;
- kasbiy ijodkorlik sifatlarini egallashga intilishni bo‘lajak o‘qituvchilarning ichki ehtiyojiga aylantirish;
- oliy pedagogik ta‘lim jarayoni sub’ektlarini ob’ektiv borliqni ijodiy tarzda qayta his etishga o‘rgatish, shu asosda ularning estetik didi va kreativ faoliyatini rivojlantirish kabilar.

Oliy pedagogik ta‘lim tizimi uchun o‘quv dasturlari, ma‘ruza matnlari, qo‘llanma va tavsiyanomlarni yaratishda ushbu yo‘nalishlarni alohida hisobga olish talab etiladi.

REFERENCES

1. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar. Monografiya. – Toshkent, 2023.
2. Ibragimov, X., Abdullayeva Sh. "Pedagogika nazariyasi (darslik)." – T.: Fan va texnologiya, 288 (2008).
3. Ibraimov Kh. I. Creativity as one of the characteristics of the personality of the future teacher // Science, education and culture. – 2018. – No. 3 (27). – P. 44-46.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

¹Иргашова Марипат Абдиназаровна, ²Рузметова Хилола Абдушориповна

¹старший преподаватель ТГПУ, ²к.п.н., доцент ТГПУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981312>

Аннотация. В статье раскрыты особенности преподавания педагогических дисциплин в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: студент, цифровизация образования, педагогика, преподавание, условие, обучение, высшее образование.

Аннотация. Maqolada ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagogik fanlarni o'qitishning xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: talaba, ta'limni raqamlashtirish, pedagogika, o'qitish, holat, kadrlar tayyorlash, oliy ta'lim.

Abstract. The article reveals the features of teaching pedagogical disciplines in the context of digitalization of education.

Keywords: student, digitalization of education, pedagogy, teaching, condition, training, higher education.

Целенаправленная и последовательная реализация задач, определённых руководством нашей республики прослеживается в выступлениях главы государства. К примеру, выступая 24 января 2020 года перед Олий Мажлисом Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев, поставил задачу: «перейти к кредитно-модульной системе в высшем образовании. С этого года для 6 направлений педагогического образования определен 3-летний срок обучения».

Кроме того, глава государства сказал, что последовательное продолжение и выведение на новый, современный уровень начатой нами работы по развитию сферы науки и просвещения, воспитания нашей молодежи личностями, обладающими глубокими знаниями, высокой культурой и духовностью, формирования конкурентоспособной экономики будет способствовать **развитию науки и просвещения**.

В Постановлении Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева от 27 февраля 2020 года «О мерах по дальнейшему развитию сферы педагогического образования» [2] сказано о создании пяти педагогических вузах в регионах.

В настоящее время количество педагогических высших образовательных учреждений стало намного больше и качеству преподавания в данных образовательных учреждениях сегодня уделяется особое внимание.

Цифровизация всех сфер жизни студента существенно изменяет образовательный процесс. Многие традиционные методы и формы работы сегодня дополнены информацией с Интернета, где представлена не только учебная литература, но и огромная база готовых эссе, презентаций, докладов и рефератов по педагогической проблематике.

Студенты научились блестяще владеть средствами коммуникации, социальными сетями. Поэтому традиционные задания в виде докладов, рефератов, эссе, презентаций можно дополнить новыми формами заданий. Например, огромным потенциалом обладает учебное видео.

В настоящий момент в сети Интернет есть большое количество видеозаписей занятий по любым учебным дисциплинам. Это видео доступно для просмотра. Выполняя

упражнения по анализу видео, студенты многократно повторяют базовые категории понятийного аппарата педагогики, учатся их различать друг от друга, применять в практической деятельности. Это такие сложные понятия, как: содержание обучения, деятельность учителя, методы обучения, деятельность студентов, формы организации деятельности студентов, средства обучения, результаты обучения.

Опыт работы в вузе показал, что задания и критерии их оценки могут быть эффективно использованы для разработки заданий по дисциплине «Общая педагогика» и другим дисциплинам по подготовке будущих учителей.

Предлагаем примерную схему анализа урока:

1. Общая оценка урока: урок достиг цели, достиг частично, не достиг цели.
2. Оценка реализации принципов обучения (примеры).
3. Оценка технологий обучения (примеры).
4. Знание учителем своего класса, видение им места урока в системе других уроков.
5. Оценка каждого этапа урока. Анализ выбора методов обучения и, прежде всего, определение соответствия метода обучения содержанию, планируемым результатам.
6. Оценка выбора форм организации учебно-познавательной деятельности:
  - 1) Оценка эффективности использования учебного времени.
  - 2) Оценка эффективности обратной связи на уроке.
  - 3) Оценка соблюдения правил безопасности, требований охраны труда на уроке.
  - 4) Логическое обобщение и ответ на вопрос, что способствовало достижению цели урока, оценка активности и проявления интереса обучающихся.
  - 5) Оценка проявления личностных качеств учителя на уроке.
  - 6) Выводы (в том числе и по выявлению затруднений в своей профессиональной деятельности).
  - 7) План изменений в собственной профессиональной деятельности на основе проведённого анализа [1].

Конечно, это сложное задание для студента, только познакомившегося с категориальным аппаратом педагогики. Поэтому первый анализ урока выполняется ими на практическом занятии совместно с преподавателем.

Для закрепления и повторения материала студенты выполняют анализ урока самостоятельно, выбирая себе видео из предложенных педагогом или сами находят и предлагают понравившееся им видео. Творческим заданием может быть работа по созданию учебного видео.

Современные студенты владеют широким спектром таких программ, установленных в телефонах и на компьютерах, и легко справляются с поставленной задачей. Они выбирают любую тему и создают видео-лекцию на эту тему. Владение информационными технологиями помогает студентам легко справиться с заданием. Так как сокурсники являются очень значимыми друг для друга в юношеском возрасте, они с интересом просматривают работы друг друга и повторяют перед экзаменом материалы курса общей педагогики.

Применение информационных технологий как инструментов для упражнений и создания творческих работ помогает вовлечь студентов в педагогический процесс, моделировать ситуации, в которых они реально могут продемонстрировать свои профессиональные компетенции, находясь при этом в стенах учебного заведения.

REFERENCES

1. Послание Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису от 24 января 2020 года // Народное слово. – Т., 2020. – 25 января. – С. 1-2.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию сферы педагогического образования» // Учитель Узбекистана. – Т., 2020. – № 9 (2612). – С. 1, 3.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

¹Орлова Татьяна, ²Куанышбаев Мурод

¹д.п.н., и.о. доцент кафедры «Физика и методика её преподавания» ТГПУ имени Низами,

²студент 4 курса ТГПУ имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981321>

В современном образовательном процессе, роль педагога становится все более важной в контексте обеспечения качественного обучения и развития учащихся. Совершенствование профессиональных компетенций в общеобразовательной школе представляет собой сложный многоуровневый процесс, обусловленный взаимодействием различных факторов и применением стратегий, направленных на эффективное развитие педагогического мастерства педагога.

Профессиональное развитие педагога должно быть ориентировано на поиск новаторских подходов к обучению и воспитанию, адаптацию лучших практик и развития критического мышления в условиях образовательного процесса [1].

Один из ключевых факторов, определяющих совершенствование профессиональных компетенций - это профессиональное развитие. Педагог должен постоянно обновлять свои знания в области педагогики, психологии и методологии обучения. Это включает в себя изучение современных педагогических теорий, анализ научных исследований, посвященных образованию, а также освоение инновационных педагогических методик [2].

Личностное развитие является еще одним важным аспектом совершенствования профессиональных компетенций педагога. Педагог должен постоянно работать над своими личностными качествами, такими как эмпатия, толерантность, коммуникабельность и эффективных навыков управления коллективом учащихся. Глубокое понимание индивидуальных особенностей каждого ученика, а также умение устанавливать доверительные отношения с ними, играют решающую роль в эффективной педагогической деятельности педагога. Поэтому развитие социально-эмоциональных компетенций и навыков межличностного взаимодействия является неотъемлемой частью процесса совершенствования педагогического мастерства.

Коллаборация и обмен опытом среди педагогического сообщества также играют важную роль в совершенствовании педагогической компетенции. Взаимодействие и коммуникации с коллегами позволяет педагогу обсуждать проблемы, искать решения, а также обмениваться идеями и лучшими практиками. Участие в профессиональных сообществах, семинарах, конференциях и мастер-классах способствует расширению профессионального кругозора и обогащению педагогического опыта. [3]

Изучению проблем цифровой компетентности педагогов посвящено немало трудов отечественных и зарубежных исследователей. Так, по мнению Н.Н. Гавриленко, цифровая компетентность представляет собой комплекс таких навыков и компетенций, как умение работать с цифровыми устройствами; умение творчески преобразовывать полученную информацию [4].

Для успешного введения в практику различных инноваций, для реализации в новых условиях, поставленных задач педагог должен обладать необходимым уровнем профессиональной компетентности, желанием добиваться успеха в своей деятельности [5].

Кроме того, важным аспектом совершенствования педагогической компетенции является развитие навыков использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательном процессе. Современные образовательные технологии предоставляют педагогам множество возможностей для индивидуализации обучения, создания интерактивных уроков и обогащения учебного материала. Педагоги должны уметь эффективно применять различные образовательные программы, онлайн-ресурсы и цифровые технологии, чтобы сделать учебный процесс более интересным и продуктивным для учащихся [6].

Не менее важным является исследовательская деятельность педагога. Активное участие в педагогических исследованиях позволяет педагогу глубже понять процессы обучения и развития, выявить наилучшие методики и подходы, а также способствует профессиональному росту. Педагогические исследования могут интерпретироваться для педагога, как анализ собственной педагогической деятельности и участие в коллективных исследовательских проектах с коллегами.

Наконец, необходимо подчеркнуть важность самооценки и рефлексии в процессе совершенствования профессиональных компетенций педагогу. Педагог должен постоянно анализировать свою работу, выявлять сильные стороны и области для улучшения, а также разрабатывать стратегии саморазвития. Регулярные самооценка и рефлексия позволяют педагогу осознанно улучшать свои профессиональные навыки и повышать эффективность своей педагогической деятельности.

Таким образом, совершенствование профессиональных компетенций в условиях общеобразовательной школы требует комплексного подхода, включающего в себя как профессиональное и личностное развитие, так и использование современных образовательных технологий, педагогических исследований и систематической самооценки. Только через такой интегрированный подход педагог сможет стать профессионалом в своей работе и максимально способствовать развитию своих учащихся.

В заключении делаем вывод, что совершенствование профессиональных компетенций педагога в общеобразовательной школе является динамическим и многофакторным процессом, требующим системного подхода и постоянного саморазвития. Оно включает в себя профессиональное и личностное развитие, а также активное взаимодействие с коллегами. Только через такой комплексный подход педагог сможет эффективно реализовывать свою преподавательскую деятельность в образовательном процессе и способствовать успешному развитию каждого учащегося.

REFERENCES

1. Кузьмина Н.В. "Педагогическое мастерство: сущность и структура". Педагогическое общество России, 2018 г.
2. Новикова Е.В. "Педагогический мастер-класс: от идеи к результату". Просвещение, 2019 г.
3. Орлова Т. А. Развитие профессиональной компетентности будущих учителей физики, на основе решения задач по астрономии // Монография. Ташкент: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022. - 148 с.
4. Гавриленко Л.Г. "Профессиональное саморазвитие педагога". Просвещение, 2017 г.
5. <https://infourok.ru/sovershenstvovanie-professionalnyh-kompetencij-uchitelya-5296855.html>

III- SHO‘BA: BO‘LAJAK O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHILARNING
RAQAMLI KOMPETENSIYASI

Rais: p.f.d., dotsent Medetova R.M.,
Kotib: PhD, k.i.x. Umaraliyeva M.A.

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARNING RAQAMLI
KOMPETENSIYASINI VA TIBBIY-ILMIY SAVODXONLIGINI
RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Raxmonova Dilovar Astanakulovna

Navoiy davlat pedagogika institute, Biologiya kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981334>

Annotasiya. Ushbu maqolada bo‘lg‘usi jismoniy tarbiya o‘qituvchilarda differensial yondashuv asosida tibbiy-ilmiy bilimlarini rivojlantirishda pedagogik faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish, bo‘lg‘usi jismoniy tarbiya o‘qituvchilari ilmiy pedagogik faoliyati davomida alohida e‘tibor qaratishi lozim bo‘lgan jihatlari va differensial yondashish zarurligi, shuningdek, bo‘lg‘usi jismoniy tarbiya o‘qituvchisining innovatsion va texnologik faoliyatini tashkil qilish xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: pedagoglar mahorati, ta‘lim va rivojlanish, differensial yondashuv, anatomiya, ta‘lim-tarbiya, kognitiv, amaliy ko‘nikmalar, individual sifatlar

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-noyabrdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida belgilangan maqsad va vazifalar, jismoniy tarbiya va sport sohasida xalqaro standartlarga muvofiq kompleks bilimlarga ega malakali kadrlar tayyorlash sifatini yaxshilash, sportda ilm-fanni jadal rivojlantirish, yuqori malakali raqobatbardosh trener-o‘qituvchilar, mutaxassislar hamda ilmiy xodimlarni tayyorlash jarayonlarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Jismoniy tarbiya sohasi jismoniy tayyorgarlik, sport va jismoniy farovonlik bilan bog‘liq keng ko‘lamli faoliyat va amaliyotlarni qamrab oladi. Uning o‘ziga xosligi shundaki, u jismoniy salomatlik va ish faoliyatini mustahkamlashga qaratilgan. Salomatlik nafaqat har bir inson, balki butun jamiyat uchun bebaho boylikdir. To‘liq va baxtli hayotning sharti va kafolati. Zamonaviy ilmiy adabiyotlar ma‘lumotlarini tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning salomatlik madaniyatini shakllantirish uchun jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish ishlarini tashkil etishning zamonaviy innovatsion yondashuvlari yetarli emas. Shaxsiy salomatlikni saqlash va mustahkamlash uchun motivatsiya darajasi juda past (sog‘liqni saqlash madaniyatining yetishmasligi). Inson o‘z sog‘lig‘i uchun javobgarlikni olishga intilmaydi. Ushbu masalalarni hal qilishda jismoniy tarbiyani kundalik hayotda, shu jumladan jismoniy tarbiya darslarida qo‘llash motivatsiyasini oshirish va kundalik jismoniy faoliyatning yetishmasligini qoplash uchun yetarli vositalarni tanlash muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari haqida gap ketganda, odatda birinchi navbatda salomatlikni tejaydigan texnologiyalar tilga olinadi. Sog‘liqni saqlash pedagogikasining asosi sifatida o‘quvchilarning sog‘lig‘ini saqlash va mustahkamlash muammolarini hal qiladigan sog‘liqni saqlashni tejaydigan ta‘lim texnologiyalarini ko‘rish mumkin.

Jismoniy tarbiya va sog‘lomlashtirish texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha ishlar quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak: ilmiylik, qulaylik, faollik, ong, tashxis va tuzatishning birligi, tizimlilik, maqsadga muvofiqlik, optimallik. Eng samarali texnologiyalarni aniqlash pedagogika

oliy o‘quv yurtida jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari va usullari, talabalar salomatligini mustahkamlashga, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy rivojlanishiga va pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri bo‘lgan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bilimlarini oshirishga yordam beradi. Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarini tashkil etish ko‘nikmalarini shakllantirishning asosiy omillaridan biri: o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzi standartlarini shakllantirishdir. Pedagogika oliy o‘quv yurti talabalarining jismoniy tarbiya va sport ko‘nikmalarini faol egallashga, ularning tibbiy-ilmiy savodxonlikka kasbiy yo‘naltirilishi muhim mezondir.

Bo‘lajak fan o‘qituvchisini tayyorlashda jismoniy tarbiya sifatini oshirish muammosi, ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport faoliyatini shakllantirishning tibbiy va ilmiy asoslari yetarli darajada rivojlanmaganligi va uni ta’lim muassasasida amaliyotga tatbiq etilmaganligi bilan bog‘liq. Bo‘lajak o‘qituvchilar egallashi kerak bo‘lgan jismoniy tarbiya va sport ko‘nikmalari quyidagi asosiy turlarga bo‘linadi: akademik, didaktik, tibbiy-biologik, tashkiliy, sanitariya-gigiyenik, perseptiv, ekspressiv, taklif, kommunikativ, konstruktiv. Shulardan tibbiy va biologik ko‘nikmalar inson anatomiyasi, fiziologiya va tibbiyot sohasidagi bilimlarni o‘z ichiga oladi. Sanitariya-gigiyenik malakalarga sanitariya-gigiyena sohasidagi bilimlar, talabaning shaxsiy gigienasi va ratsional ovqatlanish kabilardir.

Jismoniy tarbiya va sport faoliyatini shakllantirish samaradorligi quyidagi pedagogik shartlarni amalga oshirish bilan ta’minlanadi:

1) pedagogika institutlarining o‘quv jarayonida talabalar uchun jismoniy tarbiya modelidan foydalanish;

2) jismoniy tarbiya va sport turlari o‘rtasidagi tarkibiy, funktsional va mazmuniy aloqalarni o‘rnatish;

3) talabalarning tibbiy bilimlar va hayot xavfsizligi asoslarini egallashi, pedagogik ta’sirlarning izchilligi va tizimlilikini ta’minlash;

4) talabalarni jismoniy tarbiya va sportga o‘qitishni ijodiy jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga yo‘naltirish;

5) jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarida tabaqalashtirilgan yondashuvdan foydalanish va o‘quvchilarni guruhlariga bo‘lish ularning sog‘lig‘i holatiga, sportning ayrim turlari bilan shug‘ullanishga bo‘lgan motivatsiyasiga va muvaffaqiyatiga, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi kompetentsiyasiga muvofiq ishlab chiqilgan mezonlar bo‘yicha amalga oshiriladi.

Pedagogika institutlari bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy rivojlanishining muhim tarkibiy qismi tibbiy-ilmiy savodxonligini rivojlantirishdir. Anatomiyani bilish jismoniy faoliyat bilan shug‘ullanadigan har bir kishi uchun zarurdir. Jismoniy tarbiya inson tanasini o‘zgartiradi va o‘zgarishlar ba’zan tananing tuzilishiga ham, uning funksiyalariga ham juda chuqur ta’sir qiladi. Tanadagi funktsional o‘zgarishlarning mexanizmlarini to‘g‘ri tushunish juda muhimdir. Anatomiya darslarida o‘qitishni tabaqalashtirish talabalarning yanada muvaffaqiyatli o‘rganishi va tibbiy-ilmiy bilimlarini oshirish uchun zarurdir. Anatomiyani o‘rganish yuqori tasavvur va kuchli xotiraga asoslanadi, chunki juda ko‘p ma’lumotni eslab qolish kerak. Past o‘zlashtiradigan o‘quvchilarning materialni o‘rganib anglab olmasligi sababli motivatsiyasi, tushunishi, o‘rganilayotgan mavzularni amaliyotda qo‘llay olmasligiga olib keladi. Shuning uchun o‘qituvchi mavjud tabaqalashtirilgan o‘quv dasturidan foydalanishi yoki turli guruhlar talabalarining ehtiyojlaridan kelib chiqib ko‘rsatmalarni moslashtirishi kerak. Individuallashtirilgan o‘quv muhiti odatda individual ta’lim rejasiga ega bo‘lgan maxsus ehtiyojli talabalarni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchi boshqa mutaxassislar bilan birgalikda kognitiv yoki jismoniy muammolari bo‘lgan

individual talaba uchun materiallar va ko‘rsatmalarni moslashtirish bo‘yicha baholash natijalari va tavsiyalarni ishlab chiqadi.

Differensial yondashuv deganda turli talabalarining xohish-istaklariga moslashtirilgan ta’lim tushuniladi. O‘quv maqsadlari barcha talabalar uchun bir xil, ammo o‘qitish usuli yoki yondashuvi har bir talabaning xohishiga yoki qaysi talabalar uchun eng yaxshi natija berishiga qarab farqlanadi. Ta’limning differentsiatsiyasi - bu shakllangan guruhlarda bolalarni va o‘quv jarayonining turli tuzilmalarini guruhlash shaklida shaxsning individual va tipologik xususiyatlarini hisobga olish.

Differentsial ta’limda o‘qituvchi bir guruh talabalar bilan ishlashda ularning xususiyatlarini hisobga oladigan ta’lim jarayonini tashkil etish shaklidir. Ta’limning differentsiatsiyasi (ta’limga differentsial yondashuv) turli sinflar va guruhlar uchun ularning xususiyatlarini hisobga olish uchun turli xil ta’lim sharoitlarini yaratishdir.

Ta’limni differentsiallashtirish - o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini tashkil etish shakli bo‘lib, ularning moyilligi, qiziqishlari va namoyon bo‘lgan qobiliyatlarini hisobga oladi. (Pedagogik ensiklopedik lug‘at).

Shunday qilib, differentsiatsiya talabalar guruhidan boshlanadi, individuallashtirish esa individual talabaning ehtiyojlaridan boshlanadi. Tabaqalashtirilgan o‘qitish eng qiyin ish turidir. Buning uchun o‘qituvchidan shogirdlaridan yaxshi bilim olish uchun puxta o‘ylangan, mashaqqatli mehnatni, darsga ijodiy tayyorgarlikni talab qiladi. Ushbu o‘qitish usuli izchillik va tizimlilikni talab qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-noyabr, PQ-4877-sonli “Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. Mamatqulov D.A Bolalar anatomiyasi va fiziologiyasi asoslari. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent – 2017
3. Митяева А.М. Здоровьесберегающие педагогические технологии: учебное пособие. Москва: Академия, 2015
4. Смирнов В.М. Физиология физического воспитания и спорта: Учебник для студентов сред, и высш. учебных заведений / В.М. Смирнов, В.И. Дубровский. М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2002,
5. Станкевич П.В., Макарова Л., Авдеева Н.В. Роль педагогического вуза в формировании здорового образа жизни. Человек и образование. 2018; № 4
6. Raxmonova D O. Sog‘lom avlod tarbiyasiga zaruriy biologik-ekologik jihatlar bo‘yicha rivojlanga mamlakatlarning tajribalari. “Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2024.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR MUHITIDA O‘QUVCHILARGA
KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Samatova Iroda Azamjon qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tayanch
doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981361>

Annotatsiya. Maqolada tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo ekanligi, “kompetensiya”, “kompetentlilik” tushunchalari, ularning tarkibi, mazkur tushunchalarga nisbatan turli-tuman yondashuvlar, kompetensiyalar va kompetentlilikning shaxs taraqqiyotida tutadigan o‘rni tavsiflab berilgan. Ko‘plab pedagog va psixologlarning yondashuvlari tahlil qilingan. Mazkur tahlillar natijasida ilmiy qarashlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kompetentlilik, shaxs taraqqiyoti, ta’lim jarayoni, bilim, ko‘nikma, malaka, tayanch hayotiy kompetensiya, fanga oid kompetensiya.

Аннотация. В статье описано то, что формирование базовых жизненных компетенций является актуальной социально-педагогической проблемой, рассмотрены понятия «компетентность», «компетентность», их состав, различные подходы к этим понятиям, роль компетентности и компетентности в развитии личности. Проанализированы подходы многих педагогов и психологов. В результате этих анализов высказываются научные мнения.

Ключевые слова: компетентность, компетентность, развитие личности, образовательный процесс, знания, умения, компетентность, базовая жизненная компетентность, научная компетентность.

Abstract. The article describes the fact that the formation of basic life competencies is an actual socio-pedagogical problem, the concepts of "competence", "competence", their composition, various approaches to these concepts, the role of competence and competence in personal development. The approaches of many pedagogues and psychologists have been analyzed. As a result of these analyses, scientific opinions are stated.

Keywords: competence, competence, personal development, educational process, knowledge, skills, competence, basic life competence, scientific competence.

Zamonaviy sharoit jamiyatning har bir a’zosidan ayniqsa yosh avloddan raqamli kompetentsiyani mukammal darajada egallashni talab etadi. Buning asosiy sababi globallashuv jarayonida raqamli texnika va texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanib borayotgani bo‘lsa, uning oqibatida internet, turli ijtimoiy tarmoqlar, axborot va ma’lumotlar oqimining haddan ziyodligidir[1].

Bugungi kun ta’lim ishtirokchilari (o‘qituvchi, o‘quvchi, talaba) doimiy o‘zgarishlar qurshovida, tahsil oluvchilarning o‘qish odatlari ham tabiiy ravishda o‘zgargan, ularning ehtiyojlari va sharoitlari ham o‘n yil oldingi kabi emas. Shuning uchun ta’lim muassasalari o‘quvchi yoshlarning mediasvodxonligini oshirishga, yot g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitetini mustahkam qilishga e’tibor qaratishi juda muhimdir. Bir so‘z bilan aytganda, ta’lim yosh avlod ma’naviy ehtiyojlariga javob beradigan didaktik va xavfsiz bo‘lishi kerak. Ko‘zlangan maqsadga erishish uchun o‘quvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonini o‘z zimmasiga oluvchi va ularda asosiy malakalarni o‘zlashtirishlarida yordam beruvchi, yangilangan

kasbiy tayyorgarlik, pedagogga xos professional kompetensiyalar bilan bir qatorda raqamli kompetensiyaga [2] ega bo‘lgan o‘qituvchi talab qilinadi.

Yuksak pedagogik mahoratga ega bo‘lgan, ilmiy salohiyatli shu bilan birgalikda AKT dan unumli va keng foydalana oladigan raqamli kompetensiyani egallagan o‘qituvchigina bugungi zamon talabiga javob beradigan, raqobatbardosh, tashabbuskor, intiluvchan, faol ijodiy (kreativ) va tanqidiy fikrlay oladigan, jahon andozalariga mos keladigan kadrlarni tarbiyalay oladi. Shu bois ham Oliy ta’lim muassasalari tahsil oluvchilari, ayniqsa bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishda tanqidiy fikr yurita olishlari katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda ta’limni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, o‘qituvchi hamda o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish va muntazam tarzda rivojlantirib borish pedagogikaning dolzarb masalalariga kiradi.

Raqamli kompetensiya va yana boshqa pedagogik kompetensiyalar haqida fikr yuritishdan oldin, ushbu atamaning ma’nosiga to‘xtalib o‘tsak.

Kompetensiya - lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yecha olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi. Ko‘p hollarda “kasbiy kompetentlik” atamasi qo‘llaniladi. Bu so‘zni kasbiy vazifalarini amalga oshirishda o‘z amaliy tajribalari, bilim va ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli qo‘llay olish qobiliyati deb tushunsa bo‘ladi. 1983 yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan ruscha-o‘zbekcha lug‘atda “kompetentnost” – “chuqur bilimga egalik”, “chuqur bilimga asoslanganlik”, “xabardorlik”, “omilkorlik” deb o‘zbek tiliga o‘girilgan. “Kompetentniy” – yetarli ma’lumotga ega bo‘lgan, puxta bilimli, yaxshi biladigan, kompetensiyaga ega bo‘lgan, vakolatli, masalani ko‘rib chiqishga haqli[3], ma’nolarida tarjima qilingan. “Kompetensiya” – biron-bir kishi xabardor bo‘lgan soha yoki masala, huquq yoki ixtiyor kabi tushunchalarda berilgan.

Kompetensiya – o‘quvchilarning ma’lum sohada samarali faoliyat ko‘rsatishlari uchun ta’lim tayyorgarligiga oldindan qo‘yilgan ijtimoiy talab. Kompetentlilik ko‘p qirrali bo‘lib, uning bir necha talqinlari mavjud. Kompetentlilik o‘quvchi tomonidan tegishli kompetensiyalarga ega bo‘lishni anglatadi. Kompetentlilik o‘quvchida tarkib topgan shaxsiy sifatlar va berilgan sohadagi faoliyati bo‘yicha to‘plagan minimal darajadagi bilim, ko‘nikma, malakalari va amaliy tajribalarini o‘z ichiga oladi. Xususiy kompetensiyalar bilan tayanch kompetensiyalar o‘zaro farqlanadi. Tayanch kompetensiyalar o‘quvchining istiqboldagi hayotiy-ijtimoiy faoliyati modeli [4] hisoblanadi. O‘quvchilar muayyan bilim, ko‘nikma, malaka va tajribaga ega bo‘lgach, o‘zlari egallagan kompetensiyalarni faoliyatlari orqali tatbiq eta oladilar. Tayanch kompetensiyalar ko‘proq o‘quvchining istiqboldagi ijtimoiy faoliyati uchun zarur hisoblanadi. Xususiy o‘quv fani doirasida o‘zlashtiriladigan kompetensiyalar esa, asosan, o‘quv va istiqboldagi kasbiy faoliyat samaradorligini ta’minlaydi.

Kompetensiyalar har bir mamlakat xalqining turmush tarzi, madaniy, ma’naviy hayoti, an’analaridan kelib chiqqan holda shakllantiriladi. O‘quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar kreativ, ya’ni ijodiy yaratuvchilik xarakteriga ega bo‘lib, ularni muntazam faollikka undaydi. Bunday kompetensiyalar sirasiga kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o‘zini o‘zi rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kabilarni kiritish mumkin. O‘quvchilarda kompetensiyalardan foydalanish tajribasini hosil qilishga alohida e’tibor qaratish lozim. Buning uchun o‘quv dasturlari, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida loyihalash, o‘qituvchilar tomonidan tanlanadigan ikkilamchi loyihalar tarkibiga kompetensiyalarni hosil qilishga xizmat qiladigan o‘quv materiallari, ta’limiy

topshiriqlarni kiritish, raqamli didaktik vositalarni ishlab chiqishga xuddi shu nuqtai nazardan yondashish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo‘naltirilganligidan kelib chiqqan holda umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limida o‘qitiladigan umumta’lim fanlari mazmunining izchilligini ta’minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o‘quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda fanga oid kompetensiyalar belgilab berildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda umumiy va xususiy yondashuvlarni aniq hisobga olish va mavjud metodologik yondashuvlarga tayangan holda mazkur hodisaning nazariy-didaktik asoslarini ishlab chiqish pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

So‘nggi yillarda kompetentli yondashuv tushunchasi pedagogikada keng qo‘llanilmoqda. Ta’lim amaliyotida tez-tez qo‘llanilayotgan ushbu atama ta’lim mazmunida ustuvor o‘rin egallamoqda. Kompetentli yondashuv tayanch tushuncha sifatida zamonaviy pedagogikaning ilmiy tushunchalari tarkibiga singish bosqichlarini o‘tamoqda. Mazkur tushunchaning o‘ziga xos jihati uning pedagogika fanida eskirib qolgan tushunchalar bilan o‘zaro qiyoslashni taqozo qilishidadir.

Biz o‘z tadqiqotimiz davomida kompetensiyaviy yondashuv doirasiga kiradigan va u bilan o‘zaro aloqador bo‘lgan tushunchalarni izohlashga harakat qilamiz. Ular: kompetensiya, kompetentlilik, kasbiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik kabilar. Shu bilan bir qatorda biz tadqiqotimiz davomida kompetentlilik va tayyorlik, kompetensiya hamda bilim, ko‘nikma, malakalarning har biri ustida fikr yuritishga harakat qildik.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги —Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиqlаш тўғрисидаги 187-сон Қарори //www.lex.uz
2. Axmedova M.T. Pedagogik kompetentlik (uslubiy qo‘llanma): 5110900 – Pedagogika va psixologiya / -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. - 80 bet.
3. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании. www.eidoc.ru. 2005, 09, 10.
4. Зимняя И.А., И.А. Ключевых. Компетенции – новая парадигма результата образования. quality.petrso.ru

RAQAMLI TEKNOLOGIYA VOSITASIDAN FOYDALANGAN HOLDA LOYIHALASH-KONSTRUKTORLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Soliyev Nodirjon Sodirjon o‘g‘li

Namangan muhandislik-qurilish instituti, tayanch doktorant,

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981379>

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnika yunalishlarda loyihalash-konstruktorlik kompetensiyasining tushunchasi, bu jarayonda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, uning afzalliklari qisqacha yoritib berilgan hamda raqamli texnologiyalarni oliy ta’lim tizimiga joriy etish zaruratining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: loyihalash-konstruktorlik kompetensiyalari, raqamli texnologiyalar, loyihalash, bilim, texnik va konstruktorlik faoliyati, loyiha faoliyati.

Аннотация. В данной статье кратко разъяснено понятие проектно-конструкторских компетенций в технических сферах, важность использования в этом процессе цифровых технологий, его преимущества и проанализирована важность необходимости научно обоснованного внедрения цифровых технологий в высшее образование.

Ключевые слова: проектно-конструкторские компетенции, цифровые технологии, проектирование, знания, техническая и конструкторская деятельность, проектная деятельность.

Abstract. This article briefly explains the concept of design and engineering competencies in technical education, the importance of using digital technologies in this process, its advantages, and analyzes the importance of the need for a scientifically based introduction of digital technologies in higher education.

Keywords: project-construct competencies, digital technologies, design, knowledge, technical and design activities, project activities.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarni jadallik bilan rivojlantirish raqamli iqtisodiyot va raqamli jamiyatga o‘tishni taqozo etmoqda. Bu esa o‘z o‘rnida iqtisodiyotning barcha sohalarida, ayniqsa, muhandislik-texnik sohalarda mutaxassislar tayyorlash maqsadi, mazmuni va usullarini axborot texnologiyalarni rivojlanish tendentsiyalarini hisobga olgan holda qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Mamlakat iqtisodiyotining kelajagi raqamli bilim va yuqori texnologiyalar bilan bog‘liqligi namoyon bo‘lyapti. Yaqin kelajakda raqamli texnologiyalar asoslarini puxta egallagan, modellashtirish, loyihalash, konstruktorlik, prognozlash, ilmiy tadqiqotlar olib borish va natijalarini amaliyotga joriy etish bilan bog‘liq bo‘lgan malakali muhandis-texnik kadrlarga ehtiyoj yuqori bo‘ladi. Shu munosabat bilan texnika yo‘nalishidagi oliy o‘quv yurtlarida (OTM), xususan, qurilish muhandislarini tayyorlash jarayonini takomillashtirish muammosi zamonaviy pedagogika fani va amaliyotining dolzarb muammosidir.

Hozirgi vaqtda muhandislik yo‘nalishlari talabalarining loyihalash-konstruktorlik kompetensiyasini rivojlantirish vazifasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Loyihalash-konstruktorlik kompetentsiyasi – bu muhandisning ikkita faoliyat turining integratsiyasi: loyihalash va konstruktorlik faoliyati. Loyihalash faoliyati aksariyat holda texnik tizimning asosiy parametrlarining ilmiy-texnik hisob-kitoblari bilan bog‘liq. Ushbu faoliyat chizmalar bilan bog‘liq. Loyihalash faoliyatining natijasi: matn, chizma, grafik, hisoblash, kompyuter modeli va boshqalar. Muhandisning konstruktorlik faoliyati – ma’lum standart va yangi (ixtiro qilingan)

elementlarga asoslangan texnik tizimning loyihalashini ishlab chiqish jarayoni. Loyihalash-konstruktorlik faoliyatining natijasi - maketlar, prototiplar, kompyuter modellari va boshqalar[1].

“Loyihalash-konstruktorlik kompetentsiyasi” tushunchasining mohiyatini “kompetentlik” umumiy tushunchasi orqali ochib berish maqsadga muvofiqdir. Biz I.L. Dulchayeva, V.N. Pustovoitov, A.V. Xutorskoy[2], kompetentsiyaning integral dinamik sifat xususiyatini ta’kidlaydi, bu shaxsning jamiyatda qabul qilingan amaldagi me’yorlarga muvofiq ma’lum bir sohada faoliyatini amalga oshirishga tayyorligi va qobiliyatini aks ettiradi, shuningdek, Yu.G.Tatura bu faoliyat muvaffaqiyatli bo’lishi kerakligiga e’tibor qaratgan[3]. Chunki insonning muvaffaqiyatli faoliyatga yo’naltirilganligi kelajakdagi kasbiy faoliyatida shaxsiy salohiyatini ro’yobga chiqarishni ta’minlaydi.

Bo’lajak muhandislarning loyihalash-konstruktorlik kompetentsiyasi mazmuni quyidagi bilim, ko’nikma va malakalarni o’z ichiga oladi:

- axborotni izlash, tanqidiy tahlil qilish, sintez qilish va berilgan muammolarni hal qilishda tizimli yondashuvni qo’llash qobiliyati;

- dastlabki texnik-iqtisodiy tadqiqotlarni o’tkazish qobiliyati;

- umumiy va maxsus dasturiy ta’minotlar bilan ishlash;

- loyiha va ishchi texnik hujjatlarni ishlab chiqish, tugallangan loyiha va qurilish ishlarini rasmiylashtirish, ishlab chiqilgan loyihalarning texnik hujjatlar va spetsifikatsiyalar, standartlar, texnik shartlar va boshqa me’yoriy hujjatlarga muvofiqqligini nazorat qilish;

- axborot texnologiyalaridan foydalangan holda kasbiy faoliyatda axborotni qayta ishlash, tahlil qilish va taqdim eta olish. Talaba uchun loyihalash-konstruktorlik faoliyati ijodiy salohiyatni rivojlantirish, o’zini o’zi anglash, o’z-o’zini o’rganish vositasi, o’qituvchi uchun esa o’qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning integratsiyalashgan didaktik vositasi, shuningdek, axborot izlash va ular bilan ishlash, birgalikdagi tadqiqot va ijodiy faoliyatdir.

Raqamli texnologiyalar raqamli vositalar, materiallar va xizmatlarga kirish uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Talabalar va o’qituvchilar o’zlarining axborot makonlari va ulardan foydalanish bo’yicha misli ko’rilmagan nazoratni qo’lga kiritadilar. Xizmat ko’rsatish va moddiy ishlab chiqarish sohasida bo’lgani kabi, ta’limni raqamli transformatsiya qilish bo’yicha ishlar ham dasturni amalga oshirishning barcha bosqichlarida ta’lim tashkilotlarining natijalari va ish sifatini oshirishga yo’naltirilishi kerak [4].

Shuni ta’kidlash kerakki, texnik ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish mamlakat ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim rol o’ynaydi. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bugungi kunda jamiyatning innovatsion rivojlanish salohiyati sifatida qaralmoqda va ta’limni rivojlantirishga yangi kontseptual yondashuvlarni amalga oshirishga asoslanishi kerak. Bu zamonaviy ta’limni to’g’ri tashkil etishga va ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradi [5].

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, texnik mutaxassisliklar bo’yicha oliy ta’limni raqamlashtirishning amaliy jarayoni allaqachon boshlangan va bu tez orada ijobiy natijalar beradi.

REFERENCES

1. Н. Солиев. Понятия проектно-конструкторских компетенций у будущих инженеров на основе цифровых технологий. Профессиональная образования. 2023 г. т. 7. Стр 9
2. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Москва: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. 73 с.
3. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов

высшего профессионального образования. Москва, 2004. 18 с.

4. Уваров А. Ю. Образование в мире цифровых технологий: на пути к цифровой трансформации. М.: Изд. Дом ГУ-ВШЭ, 2018. 168 с.
5. Абдуазизова В.В., Солиев Н.С., Техническое образование на основе цифровых технологий. INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION. Volume 2, february 2023. – В. 213-218. ISSN: 2171-381X (№6, SJIF – 5.305).

MUSTAQIL TA'LIM DARSLARI ORQALI BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Toshpulatova Shaxlo Ochilovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti 2-kurs
doktoranti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD. Dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981387>

***Annotatsiya.** Maqolada pedagogika oliy o'quv yurtlarida bo'lajak fizika fani o'qituvchisining raqamli kompetensiyasini fizik jarayonlarning kompyuter animatsiyalarini yaratish fani orqali mustaqil ishlarni tashkil etish metodikasini takomillashtirish va fizika faniga oid raqamli didaktikani shakllantirish orqali ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning metodik tizimi yoritilgan*

***Kalit so'zlar:** Mustaqil ta'lim, raqamli kompetensiya, fizik jarayonlarning kompyuter animatsiyalarini yaratish fani, raqamli didaktika, kognitiv fikrlash, motivatsiya.*

Ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish jadal rivojlayotgan bir paytda Oliy ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar raqamli iqtisodiyotga o'tish munosabati bilan universitet bitiruvchilarining raqamli kompetensiyasiga qiziqish ortdi, ta'lim paradigmasini yangilash jarayoni faollashtirilmoqda, ta'lim darajasiga yangi talablar qo'yilmoqda. Bo'lajak o'qituvchining raqamli vakolatlari, insonning raqamli dunyo bilan o'zaro munosabatlarining yangi usullarini shakllantirish ta'lim tizimidagi jiddiy o'zgarishlar bilan bog'liq.

Ma'lumki, Respublikamiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan 2022 yil 21-iyunda pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-289- arori qabul qilingandi. Bu qarorning d bandida 2024 yil 1 sentyabrga qadar pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga talabalarda mustaqil ta'lim olish, tizimli tahlil qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan metodikalarni joriy qilish ko'rsatilgan. Asosan, Oliy ta'limda DTS asosida ishlab chiqilgan yangi o'quv rejalarda reyting tizimi bo'yicha talabalarining mustaqil ishlari va ularni tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, bu jarayonda o'qitish jarayonini tashkil qilishni takomillashtirish, ta'limni raqamlashtirish, bo'lajak fizika o'qituvchilarining raqamli kompetensiyasini rivojlantirish orqali ularda professional kompetentlikni rivojlantirish samarali natijalar berishi shubhasizdir.

Raqamli kompetensiya, bo'lajak fizika o'qituvchilarining didaktik va texnologik bilimlari, bu ularga raqamli texnologiyalardan o'zlarining kasbiy amaliyotida foydalanishga imkon beradi, o'qituvchiga Aktdan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va munosabatlarga erishadi. Pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida shu o'quv yilida Fizik jarayonlarning kompyuter animatsiyalarini yaratish fan sifatida 5110200- Fizika va astronomiya ta'lim yo'nalishi 4 kurs talabalariga o'quv yilining 6-7 semestrlarida mustaqil ta'lim uchun jami 60 soat vaqt ajratilganyu. Shundan 20 soat ma'ruza, 20 soat amaliy, 20soat seminar. Ma'lumki fizika va astronomiya ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabalariga "Fizik jarayonlarning kompyuter animatsiyalarini yaratish" fanidan mustaqil ta'limni tashkil qilish usullari kuzatish, qiyosiy tadqiqotlar, talabalarining raqamli kompetensiyalarini shakllantirishning zamonaviy usullarini sintez qilish, ilmiy, pedagogik va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish; talabalarining raqamli kompetensiyasini rivojlantirish uchun turli xil yondashuvlar, dasturlar, mobil qurilmalarni o'rganish va amalga oshirish, turli yondashuvlar va pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, ularni

tushunishlari lozim. Shu maqsadda har bir talaba ma'lum bir fizik hodisani animatsiyasini mustaqil yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayonda o'qituvchi yo'naltiruvchi moderator talaba esa novator vazifalarini bajaradi. Talaba bu jarayonda berilgan mavzu bilan mustaqil ishlash, elektron ta'limni o'z ichiga olgan bepul, ochiq kodli dasturiy platforma orqali onlayn kurslarni yaratish yoki fizik jarayonlarning animatsiyalarini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Fizika darslarida bo'lajak fizika o'qituvchisining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish istiqbollari xilma-xil va cheksizdir (o'quv veb-saytlari, interaktiv o'yinlar, elektron multimedia darsliklari va boshqalar.) va ulardan o'quv jarayonida samarali foydalanish ko'p jihatdan talabaning kompyuter va multimedia texnologiyalari sohasidagi raqamli kompetensiyasiga va Aktdan foydalangan holda dars metodikasiga bog'liq.

Mustaqil ta'lim darslarining bunday metodika orqali tashkil etilishi ularda raqamli ta'lim resurslarining asosiy turlarini farqlash va ularni o'quv mashg'ulotining tegishli bosqichlarida qo'llash qobiliyatini, raqamli vositalar yordamida o'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirish, slaydlarni mustaqil tayyorlash qobiliyatini, axborot kommunikatsion texnologiyalarni o'z bilim sohaslarida qo'llash qobiliyati, axborot va raqamli tarkibni aniqlash, tartibga solish, ajratib olish, saqlash va tahlil qilish, uning maqsadini baholash qobiliyati, shuningdek axborot texnologiyalari audio va video materiallar, rangli illyustrativ materiallar, turli manbalar va animatsion fizik hodisalar yordamida darslarni "jonlantirish", ularni zamonaviy, qiziqarli va esda qolarli qilish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak fizika o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni tegishli bosqichlardan o'tadi - o'quv jarayonidagi nazariy va uslubiy tayyorgarlikdan tortib uni maktablarda pedagogik faoliyatda va sinfdan tashqari ishlarda amaliy amalga oshirishgacha axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish istiqbollari xilma-xil va cheksizdir (o'quv veb-saytlari, interaktiv o'yinlar, elektron multimedia darsliklari va boshqalar.) va ulardan o'quv jarayonida samarali foydalanish ko'p jihatdan o'qituvchining kompyuter va multimedia texnologiyalari sohasidagi raqamli kompetensiyasiga va Aktdan foydalangan holda dars metodikasiga bog'liqdir. Bunday tartibda tashkil etilgan mustaqil ta'lim jarayoni kelajakda raqamli kompetensiyasi rivojlangan novator kadrlarni tayyorlash imkonini beradi.

REFERENCES

1. Kutbedinov A.K., Kamolov I.R., Toshpulatova Sh.O. Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi. Darslik. – O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi guvohnomasi № 237-025.2021. Toshkent
2. Kutbedinov A.K., Toshpulatova Sh.O. Fizika va astronomiya ta'limida tahlil va tadqiqot usullari. Darslik. – O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi guvohnomasi № 538-191 2021. Toshkent.
3. Toshpulatova Sh.O. The main factors influencing the development of logical thinking skills of students in physics lessons// Solid State Technology. Volume:63. Issue 6. pp 8761-8770. Desember 29. Publikation year: 2020. Archives Available @ www.solidstatetechnology.u
4. Toshpulatova Sh.O. Bo'lajak fizika fani o'qituvchisining mantiqiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning takomillashgan modeli.// Science and innovation jurnali. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6787723.2022> 2022 yil.2-son.
5. Toshpulatova Sh.O. Teoretical aspects of assessing students' logical thinking based on international timss programs// International Scientific Journal ISJ Theoretical & applied

SciencePhiladelphia, USA issue 09, volume 113published September 30, 2022/ <http://t-science.org/axivDOI/2022/09-113.html>

6. Toshpulatova Sh.O .Psychological-pedagogical aspects of developing students' logical thinking based on the competence approach// Science and innovation jurnali.V.405-411.ID: 5304/A1 DATE: 30.09.2023.<https://doi.org/10.5281/zenodo.8395250>

EMPOWERING ENGLISH TEACHERS: STRATEGIES FOR DEVELOPING DIGITAL SKILLS IN THE CLASSROOM

Tukhtaeva Kuysin Davlatovna

Dean of English and Literature Faculty of Navoi State Pedagogical Institute, candidate in
philological sciences, associate professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981394>

Annotatsiya. Mazkur maqola pedagogik kompetensiyani egallashda yondosh kompetensiyalar, jumladan raqamli kompetensiyaning o‘rni va ahamiyati, uning komponentlari, raqamli kompetensiyani egallash hamda rivojlantirishda muhim sanalgan omillar xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: pedagogik kompetensiya, raqamli kompetensiya, blogs, news websites, and social media.

Аннотация. В данной статье речь идет о других компетенциях в приобретении педагогической компетентности, в том числе о роли и значении цифровой компетентности, ее компонентах, важных факторах приобретения цифровой компетентности.

Ключевые слова: педагогическая компетентность, цифровая компетентность, блоги, новостные сайты и социальные сайты.

Abstract. The article is about the importance of the competences in acquiring pedagogical competence, including the role and significance of digital skills, its components, important factors in the acquisition and development of digital skills.

Keywords: pedagogical competence, digital competence, blogs, news sites and social sites.

Many jobs today need digital skills. You need them even for jobs that do not ask for high levels of qualifications or experience. For example, if you work in a warehouse or a shop you may keep digital records of stock. Essential digital tools are a step towards learning lots of other new things. They can improve your confidence to use technology for work, learning and daily life. Essential digital skills include being able to:

- use devices like a computer, tablet or mobile phone for simple, personal and work tasks, teaching process;
- find and use information on the internet about teaching tools, teaching methods and techniques;
- understand how to be safe and responsible online when learning or searching for some important information;
- communicate socially and professionally using email, messaging and social media.

Digital competence refers to the ability to use digital technologies effectively and responsibly in order to access, manage, evaluate, create, and communicate information. It includes the skills and knowledge needed to navigate digital tools and platforms, critically assess online information, protect personal data and privacy, collaborate and communicate online, and create digital content.[1:279-296]. Digital competence is increasingly important in today's digital age, as technology plays a significant role in many aspects of our lives, including education, work, and social interactions. Developing digital competence is essential for individuals to thrive in a digital society and effectively participate in the digital economy. Technology is constantly evolving, so it's important to stay informed about the latest trends and developments in the digital world. Follow

tech blogs, news websites, and social media accounts to stay up-to-date with the latest advancements.

Acquiring digital competence involves a combination of learning and practice. Here are some key steps to help English teachers develop and improve your digital competence: Take advantage of formal education, online courses, workshops, and training programs to learn about digital technologies and tools. Many organizations offer courses on topics such as digital literacy, data privacy, cybersecurity, and digital skills development. Explore online resources, tutorials, and guides to learn about specific digital tools and platforms. Websites like YouTube, Coursera, Udemy, and Khan Academy offer a wide range of tutorials on various digital skills. The best way to improve your digital competence is through hands-on practice. [2:1-20]. Experiment with different digital tools and platforms, try out new features, and explore different ways of using technology in your daily life. Working with others on digital projects can help you learn new skills and gain different perspectives.

A digital skill encompasses a range of skills, knowledge, attitudes, and behaviors that enable individuals to effectively and responsibly use digital technologies in various contexts. The components of digital competence can be broadly categorized into the following areas: **digital literacy** including basic knowledge and understanding of digital technologies, such as how to use computers, mobile devices, software applications, and the internet. It also involves the ability to navigate online information, evaluate sources, and critically assess digital content. The next are technical skills that are specific ones related to using digital tools and platforms, such as coding, programming, web design, data analysis, digital marketing, and multimedia production. Technical skills enable individuals to create, manage, and manipulate digital content effectively.

When it comes to the information management, it involves the ability to search for, organize, analyze, and synthesize information from digital sources. It also includes skills related to data management, data privacy, and information security. Digital competence also includes skills for communicating and collaborating with others using digital technologies. This includes using email, messaging apps, social media, video conferencing tools, and online collaboration platforms.

The problem-solving and critical thinking skills are essential for effectively using digital technologies to solve problems, make decisions, and think creatively. Digital competence involves the ability to analyze complex situations, identify solutions, and adapt to changing circumstances. Creativity and innovation is also one of the components of digital competence involving the ability to think creatively, generate new ideas, and innovate using digital tools. This includes skills for creating digital content, designing user interfaces, and developing new digital products or services. English teachers can enhance their own and their students' digital competence by incorporating the following strategies:

Engaging in ongoing professional development opportunities to enhance digital skills and knowledge teachers ask their learners attend workshops, webinars, conferences, and courses focused on digital tools and technologies relevant to English teaching. Experimenting with a variety of digital tools and platforms that can enhance teaching and learning foreign languages, such as online learning management systems, interactive whiteboards, educational apps, digital storytelling tools, and virtual reality applications. [3:50-69]. In order to incorporate technology into lesson planning and delivery to create engaging and interactive learning experiences for students teachers should use digital resources, multimedia content, online collaboration tools, and virtual communication platforms to enhance English language skills.

Promoting digital literacy educators would prefer to teach students how to critically evaluate online information, navigate digital resources, and use digital tools effectively. Encourage them to develop skills for searching, analyzing, and synthesizing information from digital sources. Fostering students' creativity by integrating digital tools for creating multimedia projects, digital storytelling, podcasting, video production, and other creative activities also enhance language skills and digital competence. Here it is important to mention about facilitating collaborative learning experiences using digital platforms enabling students to work together on projects, share ideas, provide feedback, and engage in peer-to-peer communication. In such cases citizenship educational programmes teach students about responsible and ethical behavior in the digital world, including issues related to online safety, privacy, digital rights, and digital well-being. Encourage them to be responsible digital citizens.[4:1-8].

In conclusion, developing digital competence in teaching English is essential for educators to effectively engage and empower students in the digital age. By incorporating strategies such as ongoing professional development, exploring digital tools, integrating technology into lesson planning, promoting digital literacy, encouraging creativity, facilitating collaborative learning, teaching digital citizenship, utilizing digital feedback and assessment tools, staying current with educational technology trends, and collaborating with colleagues, English teachers can enhance their own digital skills and knowledge while fostering students' digital competence.

REFERENCES

1. Blayone, T., Mykhailenko, O. VanOostveen and others (2017). Surveying Digital Competences of University Students and Professors. *Technology, Pedagogy and Education*, 27 (3), 279-296.
2. Bond, M., Marin, V.I., Dolch, C., Bedenlier, S., and Zawachi-Ritcher, O. (2018). Student and Teacher Perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational technology in Higher Education*, 15 (48), 1-20.
3. Dias-Trindade, S., Moreira and others. (2020). Assessment of university Teachers on their digital competences. *Qwerty*, 15 (1), 50-69.
4. Gleason, B., & Manca, S. (2020). Curriculum and instruction: pedagogical approaches to teaching and learning with Twitter in Higher Education. *On the Horizon*, 28 (1), 1-8.

**BOSHLANG‘ICH SINIF DARSALARIDA 4K MODEL RAQAMLI
KOMPETENSIYALARINI DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH
USULLARI**

Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi

Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti tayanch
doktaranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981497>

Annotatsiya. Ushbu maqolada 4K modeli kompetensiyalari, uning zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyati, boshlang‘ich sinf darslarida 4K modeli kompetensiyalarini ta’limiy o‘yinlar orqali rivojlantirish usullari haqida muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: 4K, boshlang‘ich ta’lim, o‘quvchilar, didaktik o‘yinlar, hamkorlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, usullar.

Abstract. This article discusses the competencies of the 4K model, its importance in the modern education system, methods of developing the competencies of the 4K model through educational games in primary school classes.

Keywords: 4K, primary education, students, didactic games, collaboration, critical thinking, communicative, methods.

Аннотация. В данной статье рассматриваются компетенции модели 4K, ее значение в современной системе образования, методы развития компетенций модели 4K посредством обучающих игр в классах начальной школы.

Ключевые слова: 4K, начальное образование, учащиеся, дидактические игры, сотрудничество, критическое мышление, коммуникативность, методы.

Pedagogik o‘yinlar boshlang‘ich ta’limda 4K modeliga (tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlik va ijodkorlik) mos keladigan kompetensiyalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar beradi. Pedagogik o‘yinlar orqali har bir 4K modeli kompetensiyasini rivojlantirish mumkin:

Tanqidiy fikrlash : Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarga tanqidiy fikrlash qobiliyatini talab qiladigan qiyin muammolar yoki jumboqlarni taqdim etadi. Ular o‘quvchilarni ma’lumotni tahlil qilishga, bir-birlari bilan hamkorlik o‘rnatishga va xulosalar chiqarishga undaydi. Shuningdek, ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilar tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirib, imkoniyatlarni baholashlari va oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilardan fikr-mulohazalarga asoslanib o‘z yondashuvlarini strategiyalash, rejalashtirish va moslashtirishni talab qiladigan o‘yinlar ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Kommunikativlik: Ko‘pgina o‘yinlar o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlik va muloqotni o‘z ichiga oladi, ular o‘z fikrlarini aniq ifoda etishni va boshqalarni tinglashni talab qiladi. O‘yinlar muhokamalar, muzokaralar va strategiyalarni tushuntirish orqali og‘zaki muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ular, shuningdek, o‘yin xulosalari, strategiyalar yoki mulohazalarni yozish kabi harakatlar orqali yozma muloqot ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Hikoya yoki rolli o‘yinlarni o‘z ichiga olgan darslar o‘quvchilarni o‘z fikrlarini ijodiy ifodalashga samarali yetkazishga undaydi.

Hamkorlik: Hamkorlikdagi o‘yinlar o‘quvchilardan umumiy bir maqsad sari birgalikda harakat qilishni, jamoaviy ish va hamkorlikni rivojlantirishni talab qiladi. O‘quvchilar fikr almashishni, boshqalarni tinglashni, topshiriqlarni va bir-birlarining sa’y-harakatlarini qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadilar.

Ijodkorlik: O‘yinlar o‘quvchilarga o‘z tasavvurlarini o‘rganish va yangi g‘oyalar bilan tajriba qilish imkoniyatini beradi.

Ular o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga undaydigan, bir nechta yechimlarni topishga imkon beruvchi ochiq muammolarni o‘z ichiga olishi mumkin. O‘quvchilardan biror narsani loyihalashtirish yoki qurishni talab qiladigan o‘yinlar, masalan, qahramonlar yaratish, binolar qurish yoki noan‘anaviy usullarda jumboqlarni yechish ijodkorlikni rag‘batlantiradi. O‘qituvchilar o‘quvchilarni mavjud o‘yinlarni o‘zgartirishga yoki o‘z ta’limiy o‘yinlarini yaratishga undashlari mumkin, bu esa innovatsiya va o‘ziga xoslikni qo‘llab-quvvatlaydi.

Pedagogik o‘yinlarni boshlang‘ich ta’lim darslarida qo‘llash, ta’limni yanada qiziqarli, interaktiv va mazmunli qilish imkonini beradi. 4K modeli kompetensiyalarini ko‘rib chiqish orqali ushbu o‘yinlar o‘quvchilarni ham akademik, ham real hayotda muvaffaqiyatga tayyorlashga yordam beradi, ularni shaxsiy rivojlanish uchun muhim ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi. O‘yinlar o‘quvchilardan ma’lumotni tahlil qilish, baholash va sintez qilishni talab qiladigan elementlarni o‘z ichiga olishi mumkin. O‘qituvchilar darslarga o‘quvchilarni kamchiliklarni aniqlashga, muammolarni hal qilishga va sabab-oqibat munosabatlari haqida tanqidiy fikrlashga undaydigan o‘yinlarni kiritishlari mumkin.

Boshlang‘ich sinf darslarida 4K modeli kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Integratsiyalashgan o‘quv rejasi: samarali yondashuvlardan biri turli fan sohalari bog‘laydigan integratsiyalashgan o‘quv dasturini ishlab chiqishdir. Matematika, tarbiya, o‘qish va ona tili fanlari elementlarini fanlararo darslarga kiritish orqali o‘quvchilarni turli ta’lim sohalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rishga undaydi.

Loyihaga asoslangan ta’lim (PBL): Loyihaga asoslangan ta’lim (PBL) o‘quvchilarga real muammolar yoki loyihalar ustida ishlash, hamkorlikni, tanqidiy fikrlashni va ijodkorlikni rivojlantirish imkonini beradi. O‘qituvchilar o‘quvchilarni tekshirish, muammolarni hal qilish va o‘z xulosalarini sinfdoshlariga taqdim etishni talab qiladigan PBL faoliyatini loyihalashlari mumkin. PBL orqali o‘quvchilar birgalikda ishlashni, tanqidiy fikrlashni va olgan bilimlarini mazmunli qo‘llashni o‘rganadilar.

Sokratik so‘rov: Sokratik so‘rov – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning yana bir samarali strategiyasidir. O‘quvchilarni ma’lumotni tahlil qilish, baholash va sintez qilishga undaydigan ochiq savollarni berish orqali o‘qituvchilar chuqurroq fikrlash va muhokama qilishni rag‘batlantiradilar. Sokratik so‘rov usuli o‘quvchilarni mazmun haqida tanqidiy fikrlashga va o‘z fikrlarini samarali ifoda etishga chaqiradi.

Guruhda ishlash va hamkorlik: Hamkorlikda o‘rganish tajribasi muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun zarurdir. O‘qituvchilar o‘quvchilarni guruhlarda birgalikda ishlashni talab qiladigan, jamoaviy ish va turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqish qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladigan vazifalarni belgilashlari mumkin. Hamkorlik faoliyati, shuningdek, o‘quvchilarga samarali muloqot qilish, fikr almashish va nizolarni konstruktiv tarzda hal qilishni o‘rgatadi.

Ijodiy ifoda: san’at, musiqa va yozuv orqali ijodiy ifodani rag‘batlantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirish uchun juda muhimdir. O‘qituvchilar o‘quvchilarga o‘z tasavvurlarini kashf qilishlari, tavakkal qilishlari va o‘zlarini ijodiy ifoda etishlari uchun imkoniyat yaratishlari mumkin. Ijodiy faoliyat nafaqat badiiy mahoratni oshiradi, balki yangilik va muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Texnologik integratsiyasi: Ta’lim texnologiyalari vositalari boshlang’ich sinflarda 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. O’qituvchilar ijodkorlik, muloqot va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish uchun raqamli hikoyalar ilovalari, hamkorlik platformalari va kodlash dasturlaridan foydalanishlari mumkin. Texnologiyani darslarga integratsiyalash orqali o’qituvchilar o’quvchilarni jalb qilishlari va amaliy o’rganish tajribasi uchun imkoniyatlar yaratishlari mumkin.

Tanqidiy media savodxonligi: O’quvchilarni media xabarlarini tanqidiy tahlil qilishga o’rgatish bugungi raqamli asrda muhim ahamiyatga ega. O’qituvchilar o’z darslarida media savodxonligidan foydalanishlari mumkin, bu esa o’quvchilarga axborot manbalarini baholash va duch keladigan xabarlar haqida tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O’quvchilarni ommaviy axborot vositalarining aqlli iste’molchilari bo’lishga o’rgatish orqali o’qituvchilar ularga raqamli dunyoda mas’uliyat bilan harakat qilish ko’nikmasini rivojlantiradi.

Boshlang’ich sinflarda 4K kompetensiyalarini rivojlantirish turli strategiyalar va o’qitish usullarini birlashtirgan ko’p qirrali yondashuvni talab qiladi. Integratsiyalashgan o’quv dasturi, loyihaga asoslangan ta’lim, Sokratik savol-javob, guruhda ishlash, ijodiy ifoda, texnologiya integratsiyasi va tanqidiy media savodxonligini o’qituvchilar o’z ta’lim amaliyotiga kiritish orqali o’qituvchilar XXI asrda o’quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarga samarali tayyorlashlari mumkin.

REFERENCES

1. "21st Century Skills: Learning for Life in Our Times" by Bernie Trilling and Charles Fadel was published in 2009.
2. "Preparing Students for a Global Society: The 4K Competencies, a Teacher's Guide" published by 2022.
3. "Designing Education: Shaping Learning Systems Around the World." edited by Dennis Shirley and Valerie L. Ubbes, 2022.
4. "Collaborative Learning for the Digital Age" by Brigid Barron and Linda Darling-Hammond was published 2019.
5. "Creative Schools: A Powerful Revolution Transforming Education" by Sir Ken Robinson was published in April 2015.
6. "Developing 21st Century Skills Using Student-Generated Digital Stories Fostering Creativity in the Classroom: A Systematic Review" by Huijing Ma and Runing Ye in 2022.
7. "Communication and Collaboration Technologies in Education," edited by Dan Suthers and Kristine Lund, was published by Springer in 2010.
8. M.Pardayeva "Talim oluvchilarda hayotiy ko’nikmalarni shakllantirishning produktiv yechimlari", "Xalq ta’limi" jurnali 6-son, 2023-y.
9. M. Norqo’ziyeva "Maktab darsliklari zamon talabiga moslashtirilmoqda", "Boshlang’ich ta’lim" jurnali, 9-son, 2023-y.
10. https://designingoutcomes.com/assets/Padagogy_Wheel_Translations/Padagogy_Whl_V4_RUS_HD.pdf.
11. Педагогическое кольцо <https://blendedlearning.pro/script/padagogywheel/>.
12. [https://mel.fm/blog/yekaterina-danilova/3492-chto-takoye-obucheniye-4k-zachem-onovashemu-rebenku-i-gde-uchitsya-po-takoy-sisteme](https://mel.fm/blog/yekaterina-danilova/3492-chto-takoye-obucheniye-4k-zachem-ono-vashemu-rebenku-i-gde-uchitsya-po-takoy-sisteme).

PRINCIPLES OF DIGITAL DIDACTICS IN THE FORMATION OF ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCY

Zemlina Yuliya Vyacheslavovna

State Specialized School No. 51, Tashkent city, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10981409>

Abstract. The article reveals the principles on the basis of which the transformation of pedagogical didactics into the digital aspect should be carried out, taking into account the implementation of educational work on the formation of moral competencies in students; the features of the development of active citizenship competence in the context of digital didactics are considered, their advantages and disadvantages are substantiated, and proposals are given for minimizing the negative impact of the digital environment to create conditions for the formation of citizenship.

Keywords: school, lesson, citizenship, competencies, digital pedagogy, didactics, innovation

Аннотация. В статье раскрываются принципы, на основе которых следует проводить трансформацию педагогической дидактики в цифровой аспект с учётом проведения воспитательной работы по формированию нравственных компетенций у учащихся; рассматриваются особенности развития компетенции активной гражданственности в срезе цифровой дидактики, обосновываются их преимущества и недостатки, даны предложения минимизирования негативного влияния цифровой среды для создания условий формирования гражданственности.

Ключевые слова: школа, урок, гражданственность, компетенции, цифровая педагогика, дидактика, инновации

Annotatsiya. Maqolada pedagogik didaktikani raqamli jihatga o'tkazish o'quvchilarda axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim bo'lgan tamoyillar ochib berilgan; raqamli didaktika kontekstida faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish xususiyatlari ko'rib chiqilib, ularning afzalliklari va kamchiliklari asoslab berilgan, fuqarolikni shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish uchun raqamli muhitning salbiy ta'sirini minimallashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: maktab, dars, fuqarolik, kompetensiyalar, raqamli pedagogika, didaktika, innovatsiya

The current state of pedagogical didactics is increasingly acquiring a digital appearance. At the same time, digital features in pedagogy transform the entire holistic educational system into an innovative environment: goals, means, forms, methods and technologies, conditions and factors of an effective educational process are subject to change [1,2].

However, it should be understood that digital didactics is only a learning environment; with its dominance, the role of participants in the educational process changes, where there is an initial sharp increase in interest in learning, and subsequently these indicators gradually decrease, affecting motivation. That is why the implementation of digital learning should be guided by certain principles that allow minimizing motivational, psychological, pedagogical, and methodological losses.

From the point of view of developing moral competencies, digital didactics also needs to define some fundamental principles. Let us consider in particular the process of formation of such a moral component as the competence of active citizenship. With direct interaction between

participants in the educational process, citizenship as a social and personal quality of a student is formed under the influence of several direct factors:

- a) study of subjects of the humanitarian cycle, moral education, one of the objects of which is the development of moral competencies, including citizenship;
- b) extracurricular work, which involves systematically engaging in organizational activities that reveal the essence of the cultural values of a given area (trips to exhibitions, theaters, cinema, museums, participation in competitions, staging plays, holding poetry evenings, organizing national holidays, etc.)
- c) interaction of social institutions with the school (makhalla, family, higher education institutions, professional organizations, etc.)
- d) integrated lessons with a clearly defined educational goal (through exposing numbers to national color, through texts of a local history nature, through local natural objects, etc.)

When these factors are transformed into digital didactics, the technological aspect changes, implying high-speed learning for students. Meanwhile, it should be understood that education depends on some direct conditions, in particular, the time component. If it is possible to teach, introduce a topic, teach with modern technologies in a short period of time, then it is not possible to bring up in one lesson. This is also proven by the fact that key competencies are difficult to measure: it is possible to diagnose knowledge, skills and abilities using mobile innovative means, but it is impossible to diagnose the level of competence of active citizenship through digital one-time provision [3]. For this purpose, there is a separate set of research methods, among which test diagnostics is far from the first place.

From this point of view, digital didactics should be considered not as a complete “digitized” pedagogical unit, but only as an element of innovative pedagogy that transforms technological problems into a new solution. Based on this, one of the most important principles of digital didactics in the process of formation of citizenship is its interaction with traditional didactics, not its complete replacement, integration of existing methods with technological approaches.

The second as well important principle of digital didactics in instilling a sense of citizenship is the principle of security. With free access to information systems, first of all, students need to develop divergent competencies that allow them to discard unnecessary, harmful information. These skills also develop under conditions of prolonged information exposure.

Programs created in the digital field must be suitable for the topic of the lesson, satisfy the goals and objectives of the lesson, additional material must be indirect in nature and not attract more attention than the topic itself. In other words, the technical component must be clearly adapted to the topic.

Digital didactics opens up the possibility of working with multi-level objects: inclusive education, working with talented students. Taking this feature into account, the material should be prepared individually. This will make it possible to test a larger number of respondents, as well as motivate the majority of students to do additional work. An individual approach implies the mobility of a digital system.

Projecting a pedagogical request is the most problematic aspect of digital didactics. Two subjects creating digital models (a teacher and a programmer) must take into account the interests and capabilities of professional tasks. For an IT product to be truly useful, both professionals must work in tandem.

Thus, summing up the above, it can be argued that digital didactics should be guided by the following basic principles:

The principle of Integrativeness

The principle of safetiness

The principle of adaptability

The principle of mobility

The principle of projecting

It is especially important to be based on these principles if an educational task is set. Education of moral qualities, including citizenship, is a labor-intensive and lengthy process. The formation of these competencies in the lesson process has a number of advantages, including those aimed at resource-saving technologies. That is why the role of digital didactics in this process cannot be underestimated. With timely and accurate access to digital technologies, as well as with its integration into traditional didactics, it is possible to obtain a worthy result in cultivating a harmoniously developed personality of the 21st century.

REFERENCES

1. Sagan, O., Yakovleva, S., Anisimova, E. E., Balokha, A., & Yeremenko, H. (2020). Digital didactics as a new model in the theory of education.
2. Jahnke, Isa. Digital didactical designs: Teaching and learning in CrossActionSpaces. Routledge, 2015.
3. Землина Ю. В. ЦИФРОВОЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 10. – С. 31-33.

TALABALARNI TELEKOMMUNIKATSION ELEKTRON TA'LIM FAOLIYATIGA TAYYORLASHDAGI VOSITALARI HAQIDA

Abdullayev Nozimjon Qodiraliyevich

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982105>

Annotatsiya. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak informatika fani o'qituvchilariga axborot telekommunikatsion ta'lim faoliyatini o'rgatishda yuzaga keladigan pedagogik muammolar va ularga berilgan yechimlar, fan va texnikaning so'nggi yutuqlari, pedagogikaning zamonaviy o'quv tajribasidan foydalangan holda amalga oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: axborot, telekommunikatsiya, kompyuter, texnologiya, masofaviy ta'lim, interaktiv aloqalar.

Аннотация. В данной статье рассмотрены педагогические проблемы, возникающие при преподавании информационно-телекоммуникационной образовательной деятельности будущим преподавателям информатики в высших учебных заведениях, и пути их решения с использованием новейших достижений науки и техники, современного педагогического опыта педагогики.

Ключевые слова: информация, телекоммуникации, компьютер, технологии, дистанционное образование, интерактивные коммуникации.

Abstract. This article deals with the pedagogical problems that arise in the teaching of information and telecommunication educational activities to future informatics teachers in higher educational institutions and their solutions, using the latest achievements of science and technology, modern educational experience of pedagogy. issues of increase are covered.

Keywords: information, telecommunications, computer, technology, distance education, interactive communications.

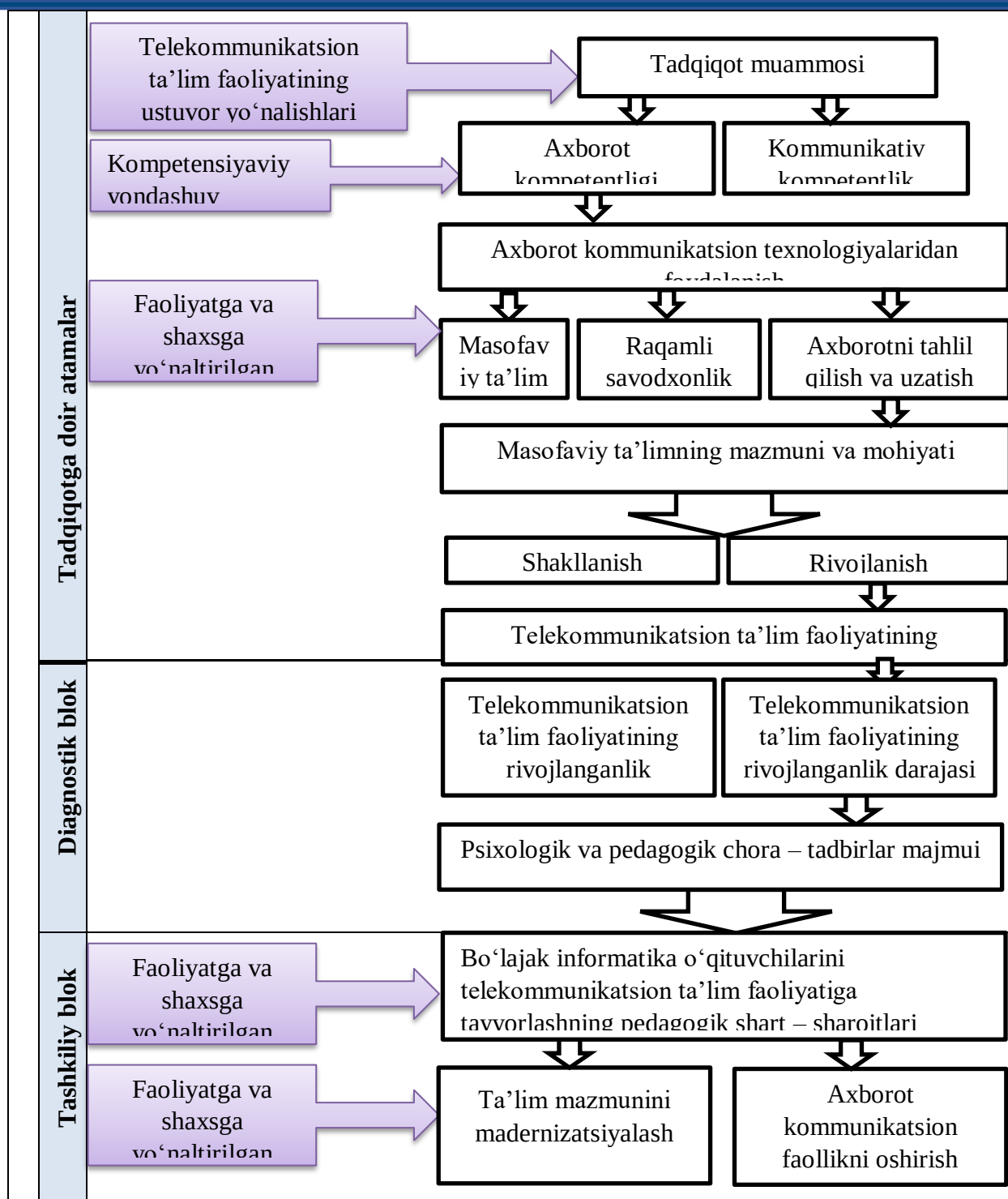
Kirish. Bugungi kunda yurtimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohatlar natijsida - axborot va kommunikatsiya texnologiyalari sohasini rivojlantirishga katta xissa qo'shayotgan, o'zining bilimi va salohiyati hamda yuqori darajadagi kasbiy mahorati bilan boshqalarga namuna bo'layotgan soha xodimlari mehnatini munosib rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 29-noyabr sanasida "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida "mohir aloqachi" ko'krak nishoni va "o'z kasbining ustasi" belgisini ta'sis etish to'g'risida"gi 681-son qarori qabul qilindi. [1] Bu esa o'z navbatida axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish kompetensiyasini rivojlantirish yo'lida katta motivatsiya bo'la oladi. Ushbu qarorning ijrosi davlatimiz va jamiyatimizning axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish va bu boradagi bilimlarni o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlash masalasida befarq emasligini bildiradi.

Yoshlarga axborot texnologiyalari va kompyuter dasturlash sohasida ta'lim olishda keng imkoniyatlarni taqdim etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 31 avgustdagi "Axborot texnologiyalari va kompyuter dasturlash sohasida yosh mutaxassislarni rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 556-son qarori qabul qilindi [2]. Bu esa o'z navbatida bo'lajak informatika o'qituvchilarning telekommunikatsion ta'lim faoliyatga tayyorlashda, ularga yangi sharoitlar yaratish, iqtidori va salohiyatini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Asosiy qism. Ta’limning zamon talablari asosida rivojlanib borishi fundamental o’zgarishlar, yangicha yondashuvlarni taqozo etadi. Shuning uchun axborotlardan samarali foydalanishning yo’llari va imkoniyatlarini topish ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanib, ta’lim oluvchilarga axborotlarni o’zlashtirish, interpretatsiya qilish, qayta ishlash, ularning imitatsiyalarini yaratish, shu bilan birga, yangi g’oyalar asosida axborotlarni ishlab chiqish, o’zlashtirilgan axborotlarni integratsiya qilishga o’rgatishi, o’quvchilarni o’quv va hayotiy faoliyatida axborotlardan foydalanish kompetentligini oshirishga xizmat qilishi lozim. Ta’lim oluvchilar tomonidan axborotlarning o’zlashtirib borilishi bilan birga uni qo’llay olishga o’rganilishi ularni interpretatsiya qilish, qayta ishlash va imitatsiyalarini yaratish imkoniyatlarini beradi. Qadimgi Grek faylasufi Suqrot «o’qituvchining ijodkorligi, ... bu tayyor axborotni o’quvchiga yetkazishga emas, balkim, o’quvchilarni haqiqatga intilish, mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishga qaratilganligidadir» [3;72-b.] deb ta’kidlagan. Ko’p holatlarda o’zlashtirilgan axborotlar miqdori (hajmi) ta’lim samarasi sifatida qaralib, ta’lim natijalarini baholashda o’zlashtirilgan axborotlar miqdori hisobga olinadi. Shuni ta’kidlab o’tish kerakki, axborotlashgan jamiyatning asosiy talabi o’zlashtirilgan axborotlarni tegishli sohalar hamda hayotiy faoliyatlar davomida qo’llay olish darajasi bilan belgilanadi. Bir qancha ilmiy tadqiqot ishlarida ham kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’limda ta’limning natijasiga ahamiyat berilishi va bunda o’quvchi tomonidan o’zlashtirilgan axborotlar hajmi emas, balki turli vaziyatlarda mazkur axborotlarni qo’llay olishiga e’tibor qaratilishi lozimligi ta’kidlab o’tilgan [4; 18-b.].

Bo’lajak o’qituvchilarni telekommunikatsion ta’lim faoliyatiga tayyorlashda o’qituvchilar o’rtasida amaliyotga tayyorlash, yangi texnologiyalardan foydalanish, masofaviy ta’lim tizimlarini rivojlantirish, o’quvchilar bilan interaktiv aloqalar yaratish, bir vaqtda xabar almashish va muloqotlar o’tkazish kabi muhim bo’lgan yo’nalishlarda ilmiy ishlar olib borilmoqda. Bu sohada o’qituvchilar, ta’lim tizimlarini yaratish, onlayn ta’lim resurslarini rivojlantirish, masofaviy ta’lim jarayonlarini baholash va boshqalar bilan tajribalarini almashish kabi muhim masalalarni o’rganib borish maqsadga muvofiqdir.

Bo’lajak informatika o’qituvchilarining telekommunikatsion ta’lim faoliyatiga tayyorlashda pedagogika ixtisosligi bo’yicha oliy ta’lim muassasalarining davlat ta’lim standartlari tahlili o’qituvchining kundalik kasbiy vazifalari hamda fanlarni o’qitishning zamonaviy ilmiy asoslangan metodlari, usullari va vositalaridan, jumladan, o’qitishning texnik vositalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va kompyuter texnologiyalaridan foydalana olish kabi maqsad va vazifalari ham mavjud ekani haqida xulosa chiqarishga imkon berdi (1.1-rasmga qarang).

1.1 - rasm. Tadqiqot maqsadi va vazifalariga asoslanib muammoga doir nazariy materiallarni tahlil etishning quyidagi trayektoriyasi belgilab olindi.

Jahon ta'limi sohasidagi rivojlanish tendensiyalari axborotlashgan jamiyat sharoitida zamonaviy didaktik o'quv vositalarini joriy etish va ularning samaradorligini oshirishning dolzarbligidan dalolat beradi. Yevropa mamlakatlariga xos bo'lgan global ta'lim muhitini shakllantirishda ilmiy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, ta'limning uzluksizligi va amaliy yo'nalishini ta'minlash, mustaqil ta'lim, ijodiy rivojlanishga yo'naltirish, rivojlanishda yangi ta'lim formatlaridan faol foydalanish, zamonaviy didaktik vositalarni yaratish va bo'lajak informatika o'qituvchilarini tayyorlashda raqamli texnologiyalarni joriy etish yo'nalishini takomillashtirish, shuningdek telekommunikatsiya texnologiyalarni o'quv jarayonida foydalanish

mexanizmlarini to‘g‘ri qo‘llashni bilish alohida ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasida axborot texnologiyalari sohasida kadrlarni kasbga tayyorlash va qayta tayyorlash tizimi samaradorligini oshirish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora - tadbirlar davlat tashkilotlari va tarmoq tashkilotlarini malakali IT-mutaxassislar bilan ta‘minlash uchun mustahkam asos yaratadi.

Xususan, Muhammad Al - Xorazmiy nomidagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o‘qitish bo‘yicha ixtisoslashtirilgan maktab va bir qator xorijiy oliy o‘quv yurtlarining filiallari ishga tushirildi, tuman va shaharlarda raqamli texnologiyalarni o‘qitish markazlari bosqichma-bosqich tashkil etilmoqda.

Shu bilan birga, respublika mehnat bozorida malakali kadrlar yetishmasligi axborot texnologiyalari sohasida ta‘lim dasturlari va metodikalarini takomillashtirishni, o‘quv yurtlari va IT-kompaniyalar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishni talab qilmoqda.

Bugungi kunda oliy o‘quv yurtlarida ta‘limni tashkil etishning dasturiy - uslubiy ta‘minotini, bo‘lajak o‘qituvchilarni mahalliy va jahon ta‘lim tajribasi asosida tayyorlashning tashkiliy - pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish hisobiga mamlakatimiz intellektual resurslari salohiyatini oshirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasiga muvofiq [5]. uzluksiz ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish bugungi kunda muhim vazifalardir. Xususan, informatika o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy didaktik o‘quv vositalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Ta‘limning bosqichma-bosqich (bosqichma-bosqich) modeli asosida insonning ijodiy qobiliyatlarini global miqyosda rivojlantirishga imkon beradigan zamonaviy didaktik vositalardan foydalanish (imprinting-o‘quv materialining mazmunini tushunish; takrorlash va yodlash; avtorizatsiya-o‘quv materialining mazmunini tushunish); o‘quv material va uni ko‘paytirish; tashabbus-olingan bilimlarni baholash va tan olish bosqichlari); yangi modellarni ishlab chiqish zamonaviy ta‘lim texnologiyalari yordamida kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitishning an‘anaviy va zamonaviy usullaridan kompleks foydalanish; bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini ijodiy va ilmiy-tadqiqot ishlariga yo‘naltirish, umuminsoniy va tarbiyaviy qadriyatlarining mohiyatini ochib berish, shuningdek, bo‘lajak informatika o‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli texnologiyalarni joriy etish tendentsiyasini takomillashtirish uchun foydalaniladigan normativ-huquqiy hujjatlar bo‘yicha zamonaviy didaktik o‘quv vositalarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish.

Xulosa. Xulosa qilib shuni ta‘kidlash kerakki, global o‘zgarishlar jarayoni, fan va texnikaning jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalarining rivojlanishiga asoslangan axborot jamiyati muhiti ta‘lim tizimiga kuchli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda muntazam ravishda amalga oshirilayotgan ta‘lim islohotlari va innovatsion jarayonlarning asosiy vazifalaridan biri raqamlashtirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlariga to‘liq moslashishdir. Xalqaro miqyosda ta‘lim tizimini boshqarishda ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligini yaxshilash muhimligi tobora ravshanlashmoqda. Shuning uchun integrativ ta‘lim muhitini yaratishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e’tibor berib, oliy o‘quv yurtlarida ta‘lim jarayonlarini axborotlashtirishning interaktiv texnologiyalarini ishlab chiqish kerak.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 29 noyabr sanasida “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida “mohir aloqachi” ko‘krak nishoni va “o‘z kasbining ustasi” belgisini ta’sis etish to‘g‘risida”gi 681-son qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 31 avgustdagi “Axborot texnologiyalari va kompyuter dasturlash sohasida yosh mutaxassislarni rag‘batlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 556-son qarori
3. Otepbergenov J.S. Axborotlashgan ta’lim muhiti sharoitida talbalarda kognitiv kompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi. Ped.fan.bo‘y.fal.dok. diss. T.: 2020
4. William H. Rice IV Moodle: E-learning Course Development / William H. Rice IV. Birminham-Mumbai: PACKT-Publishing, 2006. 252 p
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami. 2017. 6 (766)-son, 70 modda // www.lex.uz
6. N.Q.Abdullayev, “Bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini telekommunikatsion ta’lim faoliyatiga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari.” Til va adabiyot 2023.14(190-b)

МЕТОДЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ РАЗВИТИЮ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ ПОСРЕДСТВОМ ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЯ

Baxadirova Shoxina Nadir kizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982129>

Аннотация. Настоящее исследование направлено на изучение стратегий, используемых учащимися EFL в университете для улучшения своих разговорных навыков при онлайн-обучении. В исследовании используется «Инвентаризация стратегий изучения языка» (SILL) для сбора данных от 120 студентов бакалавриата EFL на факультетах английского языка университета. После этого собранные данные о стратегиях анализируются с использованием SPSS (22.0), однофакторного дисперсионного анализа и U-критерия Манна-Уитни. Результаты показывают, что: (1) учащиеся положительно относятся к стратегиям, используемым для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения (среднее значение = 3,25). (2) Нет существенной разницы между учащимися мужского и женского пола в их отношении к использованию стратегий для улучшения своих разговорных навыков ($P. = 0,057$). (3) Существует соглашение об использовании стратегий для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения ($M = 2,96$).

Ключевые слова: стратегии, онлайн-обучение, навыки разговорной речи, учащиеся EFL.

Abstract. The present study aims to explore the strategies used by EFL students at university to improve their speaking skills in online learning. The study uses the Strategies Inventory for Language Learning (SILL) to collect data from 120 undergraduate EFL students in university English departments. The collected strategy data are then analyzed using SPSS (22.0), one-way ANOVA and Mann-Whitney U test. The results show that: (1) Students have positive attitudes towards the strategies used to improve speaking skills during online learning (mean = 3.25). (2) There is no significant difference between male and female students in their attitude towards using strategies to improve their speaking skills ($P. = 0.057$). (3) There is agreement on the use of strategies to improve speaking skills during online learning ($M = 2.96$).

Keywords: strategies, online learning, speaking skills, EFL learners.

ВВЕДЕНИЕ

С 1970-х годов стратегии обучения (LS) играют важную роль в изучении иностранного языка. Они также вызывают беспокойство многих исследователей и разработчиков учебных программ, которые регулярно переключают свое внимание с учителей на учащихся. Более того, была проделана обширная работа по переводу преподавания языка в сферу изучения языка. По мнению Кордера, важную роль в этом сыграла точка зрения когнитивного обучения, согласно которой изучение языка рассматривается как оригинальный и динамичный процесс, а учащиеся – как активные пользователи стратегий и создатели знаний.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Было создано большое количество литературы о задачах и проблемах, с которыми сталкиваются учащиеся EFL. Стратегии обучения – это процессы развития, которые большинство учащихся могут успешно практиковать на различных уровнях обучения, когда эти стратегии приближаются к систематическому пути. В ранних исследованиях стратегий изучения языка особое внимание уделялось стратегиям, поведению и

особенностям «хорошего изучающего язык», которые во многих исследованиях пытались объяснить с помощью таксономии стратегий изучения языка. Кроме того, проведя множество видов исследований, ученые показали, что существует связь между выбором и использованием стратегий обучения и другими переменными, такими как среда обучения, уровень образования и контекст. Исследование Чиена (2010) показало, что изучающие английский язык с большей вероятностью улучшат свои способности, уверенность в себе, интересы и отношение к изучению английского языка, принимая во внимание важные стратегии обучения. Кроме того, исследование демонстрирует жизненно важную связь между стратегиями обучения и языковыми навыками. Кроме того, существует связь с количеством и выбором стратегий обучения, которые применяются к тому, как учащиеся используют эти стратегии в процессе изучения языка. Более того, существует большое количество исследований, которые предполагают, что стратегии обучения направлены на то, чтобы помочь учащимся улучшить свои языковые навыки.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Разговорные навыки

Разговорная речь – это очень важная языковая способность, на которую особенно ориентируются студенты EFL/ESL, когда они записываются на курсы иностранного языка. Важность навыков говорения зависит от двух частей: 1) характера (знаний, самовосприятия) и способностей (восприятия-обработки, передачи идей) изучающего язык; 2) участие говорящего, то есть «объединение студента-спикера в ограниченной ситуации». Говорение обычно документируется как способность делиться мнениями, мыслями и намерениями с другими говорящими. Следовательно, говорение означает интерактивный процесс между говорящим и слушающим, который включает в себя получение и обработку материала и выработку определенной подходящей реакции на факты, будь то интеракционный или транзакционный. Поэтому речь играет жизненно важную роль в общении. Ранее в педагогике ESL/EFL особое внимание уделялось другим навыкам, помимо разговорной речи, поскольку это считалось одним из наиболее сложных навыков для обучения [1]. Чем меньше студенты практикуют устные навыки, тем меньше они постигают устные навыки [3]. Кроме того, было широко замечено, что студенты EFL сталкиваются со многими трудностями при разговоре по-английски, помимо неуверенности в своих способностях.

Онлайн обучение

Среда онлайн-обучения в последнее время приобрела важное значение по многим причинам: постоянно растущее число студентов, желающих получить высшее образование, учитывая геополитические изменения в мире, большая доступность технологий почти для всех, кто владеет технологическими устройствами, массовое расширение Интернет и превращение мира в глобальную деревню, основанную на знаниях. Кроме того, онлайн-обучение требует минимальных инвестиций со стороны учащихся и учебных заведений и доступно учащимся в любое время и в любом месте. По тем же причинам его поддерживает и преподавательское сообщество. Однако больше, чем любой другой фактор, вспышка пандемии в 2019 году дала наибольший толчок переходу от физического пространства обучения к виртуальному миру. Следовательно, внимание многих исследователей направлено на оптимизацию и совершенствование этого вида обучения, поскольку оно постепенно заменяет очное обучение [5].

Значение исследования

Несмотря на то, что существует большой объем исследований разговорных навыков у изучающих иностранный язык, и многие из этих исследований были проведены в Узбекистане, уникальность текущего исследования заключается в том, что оно проводится в университетских программах онлайн-обучения EFL. Университет был основан недавно, в 2023 году, как некоммерческое высшее учебное заведение совместного обучения, а онлайн-обучение стало новым участником образовательного процесса.

Участниками этого исследования являются 120 студентов бакалавриата EFL с равным количеством мужчин и женщин, все носители узбекского языка на факультете английского языка университета. Эта выборка была выбрана для удобства по двум причинам: набор в UOB умеренный, и, учитывая закрытие из-за пандемии, исследователь смог связаться только с двумя классами EFL, контакты которых было относительно легче получить. Анкета была подготовлена после неформальных интервью с учащимися UOB в начале 2023 года, когда в моде было физическое обучение. Анкету рассмотрели два эксперта по разработке анкет и статистическому анализу. Их отзывы привели к некоторым изменениям в анкете, как в плане исключения некоторых пунктов, так и изменения формулировок некоторых других.

Для решения исследовательских вопросов этого исследования исследователь занимался статистическим анализом однофакторного дисперсионного анализа и U-критерия Манна-Уитни.

Как показано в таблице (1), было обнаружено, что учащиеся, как правило, положительно относятся к стратегиям, используемым при освоении навыков разговорной речи во время онлайн-обучения (среднее значение = 3,25). Это означает, что они были положительно настроены использовать стратегии для улучшения своих разговорных навыков. Как показано в Таблице (2), нет существенной разницы между учащимися мужского и женского пола в их отношении к использованию стратегий для улучшения своих разговорных навыков ($P = 0,057$). Это важный вывод в социально-экономическом контексте Узбекистана, где женщины поздно вступают во многие сферы, включая образование и участие в экономической деятельности.

Таблица 1: Отношение учащихся к стратегиям, используемым при освоении навыков разговорной речи во время онлайн-обучения

Пол		Attitudes
Женский	Иметь в виду	3.3019
	И	60
	Стандарт. Отклонение	.26837
Мужской	Иметь в виду	3.2056
	И	60
	Стандарт. Отклонение	.28036
Общий	Иметь в виду	3.2537
	И	120
	Стандарт. Отклонение	.27752

В целом, были исследованы стратегии, используемые для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения, и было обнаружено, как показано в Таблице 2, что учащиеся использовали различные стратегии для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения. Из данных видно, что существует соглашение об использовании стратегий для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения ($M = 2,96$).

Таблица (2): Описательная статистика стратегий учащихся, используемых для улучшения разговорных навыков во время онлайн-обучения.

Пол		Strategies
Женский	Иметь в виду	2.9108
	И	60
	Стандарт. Отклонение	.19659
Мужской	Иметь в виду	3.0088
	И	60
	Стандарт. Отклонение	.15948
Общий	Иметь в виду	2.9598
	И	120
	Стандарт. Отклонение	.18492

Чтобы копнуть глубже, каждый тип стратегий был рассмотрен отдельно. Было обнаружено, что учащиеся, как мужчины, так и женщины, использовали следующие типы стратегий: стратегии в классе, стратегии, основанные на обучении и стратегии, основанные на слушании, стратегии, основанные на Интернете, и стратегии памяти, но было обнаружено, что стратегии памяти использовались чаще, чем другие стратегии.

Чтобы найти различия между обучающимися мужского и женского пола в типах используемых стратегий, был рассчитан ANOVA. Было обнаружено, что нет существенной разницы между учащимися мужского и женского пола в использовании стратегий в классе, стратегий, основанных на слушании, и стратегий, основанных на Интернете, как ($P = 0,938$), ($P = 0,139$) и ($P = 0,139$). .503) соответственно. Однако между учащимися мужского и женского пола существовала значительная разница в использовании стратегий, основанных на обучении, и стратегий запоминания: ($P = 0,009$) и ($P = 0,014$) соответственно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Традиция изучения иностранного языка только посредством общения имеет давнюю историю. Ховатт отмечает, что еще до римских времен иностранные языки изучались только посредством общения. В последнее время Крашен и Террелл предоставили разнообразную теоретическую основу для изучения иностранного языка вне классной комнаты, выступая в пользу «естественного подхода», основанного на методах, стимулирующих общение. Другой конец спектра был предложен «процедурным подходом» Прабху, который фокусируется на привлечении учащихся к решению проблем путем реального использования языка. В обоих подходах контролируемая практика или коррекция исключены, и учащимся предоставляется возможность «усвоить», так сказать, большую часть иностранного языка. Как будто они приобрели родной язык. Онлайн-класс — это особое место, которое не может предоставить учащимся естественные условия

обучения, тем более в случае изучения иностранного языка, такого как английский. Поскольку мы понимаем, что изучение естественного языка требует времени, важно предоставить учащимся такие условия обучения, которые наиболее подходят для онлайн-класса. Определенные наборы навыков также можно развивать даже в программах онлайн-обучения, которые могут удовлетворить потребности учащихся. Наблюдения за пределами классной комнаты показывают, что изучение языка фундаментально отличается от других видов обучения в классе, и если учителя смогут обеспечить использование стратегии обучения среди учащихся, для них могут быть созданы подходящие возможности обучения. Хотя оба подхода доказали свою эффективность в среде изучения языка, им не удалось доказать свою универсальность.

REFERENCES

1. Амер, Т (2018). Дистанционное образование и открытое образование. Библиотека Язури.
2. Бремнер, С. (2018). Стратегии изучения языка и знание языка: исследование отношений в Гонконге. Азиатско-Тихоокеанский журнал языкового образования, 1, 490–514. DOI: 10.3138/cmlr.55.4.490.
3. Касвелл, Р. и Малер, Б. (2014). Стратегии обучения письму. Ассоциация по надзору и разработке учебных программ. Александрия. Вирджиния. США.
4. Чен, И.С. (2017). Компьютерная самоэффективность, эффективность обучения и посредническая роль участия в обучении. Компьютеры в поведении человека, 72, 362–370. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.059>
5. Чиен, С. (2010). Повышение осведомленности учителей английского языка об использовании стратегии письма их учениками. Исследователь образования в Азиатско-Тихоокеанском регионе, 19 (3), 417-438.
6. Чой Ю., Чжан Д., Линь Ч.Х., Чжан Ю. (2018). Саморегулируемое изучение словарного запаса английского языка как иностранного. Азиатский журнал EFL, 20 (2), 55–84.
7. Кордер, С. (2011). Анализ ошибок и межъязыковое взаимодействие. Оксфорд, Великобритания: Oxford UP.
8. Дулей, ХК, и Берг, М.К. (2014). Стоит ли учить детей синтаксису? Изучение языка, 23(2), 245-258.

BADIY GIMNASTIKA SOHASINI RAQAMLASHTIRISH VA ELEKTRON TA'LIM ILOVALARINI ISHLAB CHIQUISH VA QO'LLASH

¹Djumaniyazova Tamara Adambaевна, ²Baxauatdinova Nargiza Allyarovna

¹O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Nukus filiali “Jismoniy tarbiya nazariyasi va gumanitar fanlar” kafedrasida dotsent v.b, ²O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Nukus filiali Badiiy gimnastika 2- kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982154>

Annotatsiya. Zamonaviy dunyo iqtisodiyotni raqamlashtirishga qaratilgan, jumladan, sport sanoatini ham. Tadqiqot badiiy gimnastikada axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurligi haqidagi farazni tasdiqlaydi: o'quv jarayonlarida, ushbu sport turining tarixi va rivojlanishi haqidagi ma'lumotlarni saqlashda, hakamlar texnologiyalarida. Masofaviy ta'lim va kadrlar tayyorlashda zamonaviy multimedia vositalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: badiiy gimnastika, axborot texnologiyalari, multimedia, masofaviy ta'lim, kompyuter texnologiyalari, raqamlashtirish.

Аннотация. современный мир ориентирован на цифровизацию экономики, том числе и в области спортивной индустрии. В исследовании подтверждается гипотеза о необходимости применения информационных технологий в художественной гимнастике: в образовательных процессах, в сохранении информации об истории и развития этого вида спорта, в судейских технологиях. Анализируются возможности применения современных мультимедийных средств в дистанционном обучении и тренировках.

Ключевые слова: художественная гимнастика, информационные технологии, multimedia, дистанционное обучение, компьютерные технологии, цифровизация.

Abstract. The modern world is focused on digitalization of the economy, including in the field of the sports industry. The study confirms the hypothesis about the need to use information technologies in rhythmic gymnastics: in educational processes, in preserving information about the history and development of this sport, in refereeing technologies. The possibilities of using modern multimedia tools in distance learning and training are analyzed.

Keywords: rhythmic gymnastics, information technology, multimedia, distance learning, computer technology, digitalization.

Zamonaviy dunyo axborot texnologiyalarini keng joriy etish va intensiv foydalanish sharoitida yashamoqda. Ular ta'lim, fan, madaniyat va iqtisodiyotning deyarli barcha sohalarida mavjud va etakchi o'rinlarni egallaydi. Jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasida ham.

Zamonaviy axborot texnologiyalari ularning xilma-xil ishlatilishini belgilaydigan bir qator xususiyatlarga ega. Ular orasida:

- belgilangan dasturlar yoki algoritmlar bo'yicha ma'lumotlarni qayta ishlash;
- deyarli cheksiz miqdordagi ma'lumotlarni ma'lumotlar bazalari ko'rinishida to'plash, tizimlashtirish va saqlash qobiliyati;
- sport yo'nalishida mavjud yutuqlarni tahlil qilish, gimnastika tarixi va bu boradagi yutuqlar haqida ma'lumotlar majmuasini shakllantirish.
- dunyoning istalgan nuqtasida axborot ma'lumotlarini uzatish imkoniyati;
- keng ko'lamli aloqa jarayonini ta'minlash sifatida interaktivlik va boshqalar.

Aytish joizki, zamonaviy dunyo globallashtirish va iqtisodiyotni raqamlashtirish kabi davr talablariga moslashmoqda. Hozirgi sharoitida esa, o‘z navbatida, axborot texnologiyalaridan majburiy foydalanilmasdan turib, mazkur jarayonlarni amalga oshirish mumkin emas.

Sport zamonaviy dunyoning ajralmas va muhim qismi sifatida, tabiiyki, bu o‘zgarishlardan chetda qolmaydi. Keling, ushbu sohada badiiy gimnastika misolida axborot texnologiyalaridan qanday foydalanilishini ko‘rib chiqaylik.

Axborot texnologiyalarining xususiyatlaridan biri ma’lumotlarni to‘plash

va tizimlashtirish, katta hajmdagi ma’lumotlarni turli xil elektron tashuvchilarda

saqlashda, masalan, badiiy gimnastika tarixi, yutuqlari, mazkur sport turnining intizomi vaqt o‘tishi bilan qanday yaxshilanligi va yanada murakkablashganligi haqida ma’lumotlar bazalarini yaratishga imkon beradi [2]. Shuningdek, ma’lumotni saqlash va ishlatishning ushbu usuli sizga gimnastikachi portfelini to‘plash, multimedia mahsulotini yaratish sportchilarning imkoniyatlari

va istiqbollarini baholash imkonini beradi.

Axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning eng keng tarqalgan usuli bu sportchilar chiqishi uchun musiqiy hamrohlikni tayyorlashdir. Maxsus dasturlardan foydalanilib, ular quyidagilarga imkon beradi: musiqa asarini kerakli muddatga qisqartirish, ehtimol kesish yoki ish qismlarini almashtirish. Shuni ta’kidlash kerakki, qachonki sportchilar chiqishlarga musiqa tayyorlashda quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin: barcha mutaxassislar internetdan yuklab olish yoki musiqani qayta ishlash qobiliyatiga ega emas, shuning uchun siz professionallar yordamiga murojaat qilishingiz kerak.

Axborot texnologiyalarining o‘ziga xos xususiyati multimedia – “matn, ovoz, grafik, fotosuratlar, fotosuratlar va boshqalarni birlashtirgan zamonaviy apparat va dasturiy ta’minotdan foydalangan holda interaktiv dasturiy ta’minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o‘zaro ta’siri bir raqamli tasvirda videolar” ularni zamonaviy ta’lim jarayonlarining zaruriy qismiga aylantiradi.

Buning sababi, didaktikaning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan vizualizatsiyani multimedia yordamida samarali amalga oshirish mumkin va bu badiiy gimnastika mashg‘ulotlarida juda muhimdir.

Axborot texnologiyalari imkoniyatlarini rivojlantirish barobarida badiiy gimnastikani o‘qitishda multimedia vositalaridan foydalanish takomillashtirilmoqda.

O‘quv topshiriqlari, diktantlarni optimallashtirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ijobiy rol o‘ynadi. Albatta, bu birinchi navbatda ta’lim sohasiga tegishli [1]. Smartfon yoki videokameralar yordamida ishlashingizni videoga yozib oling, yosh gimnastikachi uni elektron pochta yoki ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Telegramda)da xabar orqali o‘qituvchiga yuborishi mumkin. U, o‘z navbatida, sportchining mahoratini baholashi va sharhlar berishi mumkin. Bunday holda, axborot texnologiyalari kommunikativ funktsiyani ta’minlaydi hamda o‘qituvchi va talaba aloqasini qo‘llab-quvvatlaydi. Zoom platformasidan foydalanish sizga o‘quv jarayonini ko‘proq ijtimoiylashtirish imkonini beradi. Zoom konferentsiya

chatida jarayon ishtirokchilari nafaqat o‘qituvchi bilan, balki bir-birlari bilan ham muloqot qilishlarim faoliyatini baholash va solishtirish mumkin. Ushbu rejimda murabbiy nafaqat

videokliplar yoki vizual materiallar ko‘rinishda namoyish qilishi mumkin balki slayd-prezentatsiyalar, o‘quvchilarning e‘tiborini ba‘zi muhim narsalarga jalb qilish mumkin.

Ta‘lim jarayonlarini raqamlashtirish bo‘yicha mutaxassislar ixtisoslashtirilgan ijtimoiy tarmoqlarni joriy etishni taklif qilishadi. Ijtimoiy tarmoq - bu ijtimoiy obyektlar (odamlar yoki tashkilotlar) va ular orasidagi aloqalar (ijtimoiy munosabatlar) bo‘lgan tugunlar guruhidan iborat ijtimoiy tuzilma.

Umumiy jismoniy tarbiya va sportni, xususan, badiiy gimnastikani rivojlantirish va ommalashtirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish - katta istiqbolga ega. Badiiy gimnastika butun dunyoda rivojlanayotgan, salohiyatli va ko‘plab muxlislarga ega bo‘lgan eng ommabop sport turlaridan biridir. Binobarin, u nafaqat mamlakatimizdagi, balki global miqyosida madaniyat, iqtisod va ta‘lim yo‘nalishlariga amal qilishi kerak. Axborot texnologiyalarini esa badiiy gimnastika sohasiga joriy etish ushbu sport turini yanada rivojlantirishning dolzarbligi va kalitidir.

Bu yo‘lda bir qator muammolar mavjud. Shunday qilib, mutaxassislarning fikriga ko‘ra, mamlakatimizdagi barcha sport maktablari va oliygohlarning zamonaviy axborot uskunalari to‘liq ta‘minlangan bo‘lsa, ammo hamma talabalar ham kompyuterga, internet tarmog‘i kirish imkoniyatiga ega emas [1].

Bu muammo nafaqat jismoniy tarbiya va badiiy gimnastika sohasida dolzarbligicha qolmoqda, balki buni imkon qadar tezroq hal qilish lozim hisoblanadi. Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, badiiy gimnastika darslarida axborot texnologiyalari va multimedia vositalaridan foydalanish zarurligiga qaramay, ular o‘rganishda yangi imkoniyatlar yaratish uchun “ta‘lim jarayoniga malakali va asosli ravishda kiritilishi” [3] zarur. - jarayonning barcha ishtirokchilari, ham o‘qituvchi, ham talaba uchun ta‘lim va har tomonlama shaxsiy rivojlanishga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Buning uchun esa barcha o‘zgarishlar va yangiliklarni hisobga olgan holda yangi ta‘lim imkoniyatlari va yangi ta‘lim standartlari shakllantirilishi kerak [1].

Tadqiqotimizda biz badiiy gimnastika sohasida ba‘zi foydalanish holatlari bo‘lgan axborot texnologiyalari va raqamlashtirishni joriy etish ko‘rib chiqdik. Biz ularni amalga oshirish va ishlatish bilan bog‘liq bir qator muammolarni ko‘rsatdik va ularni hal qilish yo‘llarini taqdim etishga harakat qildik.

REFERENCES

1. Костенко Е.Г. Феномен индивидуального познавательного стиля в современном образовании / Е.Г. Костенко // Человек. Культура. Образование. – 2011. – №2. – С. 187–189.
2. Костенко Е.Г., Амбарцумян Н.А., Толстых О.С. Обработка результатов моделирования творческих способностей девочек средствами гимнастики / Е.Г. Костенко, Н.А. Амбарцумян, О.С. Толстых // Актуальные вопросы педагогики и психологии. – Чебоксары. – 2021. – С. 96–105.
3. Мануковская Л.Б. Информационно-образовательная среда в учебном процессе по физической культуре педагогического вуза / Л.Б. Мануковская, Л.Н. Акулова // Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения: материалы VII межрег. науч.-практ. конф. с между-народ. участием; ПИФКиС МГПУ. – М., 2017. – С.29–30.

ELEKTRON TA'LIM ILOVALARI (“IBRAT FARZANDLARI” VA “MUTOLAA”) DAN FOYDALANIB DARS JARAYONI VA KICHIK TADBIRLARDA O‘QUVCHI-YOSHLARNING ONGIDA MADANIY MUHIT HAMDA KITOBXONLIKNI SHAKLLANTIRISH

¹Xolboyeva Shohsanam Anvarjon qizi, ²Fayzullayev Farrux Maxsud o‘g‘li

¹Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI tayanch doktoranti, ²Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982156>

Anotatsiya. Ushbu maqolada yangi rivojlanib, ommalashib kelayotgan ijtimoiy vositalar, texnologiyalarni kitobxonlikka yo‘naltirilgan tadbirlarda qo‘llash va ularning natijasida o‘qiladigan badiiy asarlar yoshlarga ta’siri, ularning har bir yosh bosqichidagi psixologik ahamiyati, badiiy asarlar nafaqat madaniy, balki ilmiy muammolarning ham yechimi bo‘lishi mumkinligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. badiiy asar, ilova, ChatGPT, “Ibrat farzandlari”, “Mutolaa” telegram, mutolaa, ijtimoiy-madaniy muhit, ob’yektivlik, bolalar adabiyoti, tragediya, ballada, epos.

Yillar davomida orttirilgan tajriba va uning natijasi o‘laroq yaratilgan zamonaviy texnologiyalar hayotimizni yengillashtirmoqda. Biz shu texnologiyalar yordamida juda ko‘p bilimlar orttirmoqdamiz. Jumladan jahonga mashhur “ChatGPT” va shu kabi bir qancha ilovalar o‘quv va ta’lim jarayonida qo‘l kelmoqda. Shunday ilovalardan biri, hozirgi kunda keng tarqalgan “Mutolaa” platformasi bo‘lib, unda ko‘plab qulayliklar mavjud. Ilovaga to‘xtalishdan avval bizga ushbu ilovalar va kitobxonlik nimaga kerak ekanini bilib olsak.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish va kitob o‘qish madaniyatini shakllantirish yurtimizda umummilliy harakatga aylanmoqda. Oddiygina buning misoli sifatida so‘nggi yillarda kitobxonlikka qaratilgan loyihalarga bir nazar tashlasak.

Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish orqali yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish maqsadida “2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi” qabul qilindi. 2021 yildan boshlab har yili aprel oyining birinchi haftasi “Kitobxonlik haftaligi” etib belgilandi. “Ma’rifat karvoni” loyihasi doirasida 4 mln. dan ortiq kitoblar yoshlarga yetkazib berildi. Muhtaram Yurtboshimiz tashabbuslari bilan tashkil etilgan “Yosh kitobxon” respublika tanloviga bugungi kunga qadar 3,6 mln. nafardan ortiq yoshlar qamrab olindi.

2017 yildan buyon 280 nafar yosh kitobxonlar tanlovning respublika bosqichida ishtirok etgan bo‘lsa, shundan 17 nafari g‘oliblikni qo‘lga kiritib, Prezident sovg‘asi – “Spark” avtomashinasi sovrindori bo‘ldi. E’tiborlisi, tanlovda g‘olib bo‘lgan 17 nafar qizlarning 5 nafari O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Davlat mukofotlari bilan taqdirlangani ularning kitob o‘qib, bilim olishiga katta turtki bo‘lmoqda. 2018-yilda bo‘lib o‘tgan tanlovning 20-30 yosh toifasida respublika bosqichi ishtirokchilaridan bir nafari “Zulfiya” mukofotini qo‘lga kiritgan bo‘lsa, bir nafari 2023-yil “Ilhom” mukofoti bilan taqdirlandi. Natijada o‘zaro fikr almashish uchun kitobxonlar jamoasi shakllandi. Kitobxonlikka oid qanday loyiha bo‘lmasin, ularning barchasida “Yosh kitobxon” tanlovi ishtirokchilarini topish mumkin. Misol uchun, 2022-yilda “Zukko kitobxon” tanlovining respublika bosqichida barcha jamoalarning kamida bir nafari “Yosh kitobxon” tanlovi g‘oliblari edi. Yoki “Kitobxon talaba” tanlovining har yilgi g‘oliblari “Yosh

kitobxon” tanlovida charxlanganlar. Kitobxonlar tanlovdan so‘ng yo‘qolib ketishmayapti, aksincha sayqallanib, boshqa tanlovlar g‘olibiga aylanmoqda.

Yosh oilalar o‘rtasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan “Yosh kitobxon oila” tanlovini o‘tkazish orqali 66 ming kitobxon oila shakllantirildi. 2021-yilda II o‘rinni qo‘lga kiritgan Beshimovlar oilasi ham kitob o‘qishning samarasini IKAR loyihasida avtomobil yutib olgani bilan isbotladi.

Yoshlarga mo‘ljallangan badiiy asarlar mualliflarini rag‘batlantirish maqsadida “Bolalar va yoshlar uchun eng yaxshi kitob” tanlovini o‘tkazilib, mukofot jamg‘armasi 1 mlrd. 30 mln. so‘m bo‘lgan Prezident sovg‘asi g‘oliblarga topshirildi.

Ma‘rifatparvar jadid allomalari va ularning ilmiy merosi haqida “Jadidlar” rukni ostida 8 ta kitobdan iborat to‘plam 23 ming nusxada (184 mingta) chop etilib, kutubxonalar va ta‘lim muassasalariga yetkazib berildi.

Ijodkor yoshlarni izlab topish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va intilishlarini qo‘llab-quvvatlash, ular o‘rtasida she‘rxonlik, g‘azalxonlik va kitobxonlik madaniyatini oshirishga ko‘maklashish maqsadida o‘tkazilgan “Mushoira” tanlovi orqali 268 mingga yaqin yoshlar o‘zaro bellashdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan xolda aytish mumkinki, bunday tanlovlar avvaldan kitob o‘qishni yaxshi ko‘rgan kitobxonlar uchun sinov maydoni, kitob o‘qimayotganlar uchun tajriba maskaniga aylanmoqda. Bu kitobxonlar yo‘qolib ketishmaydi. Kitob o‘qigan qizning onasi, doimo ko‘ngli xotirjam, sababi uning qizi axloqsizlik bilan shug‘ullanmayapti. Bunga misol qilib, 10-14 yosh toifasida g‘alaba qilgan Muxlisa Nasimovanning onasi aytgan fikrlarni keltirish mumkin: “Men qizimni bekorchi narsalar bilan mashg‘ul emasligidan xursandman, u shu kungacha nimaiki natijaga erishgan bo‘lsa, “Yosh kitobxon” tanlovidagi tajribasi asos bo‘ldi, bu tanlov qizimni kelajakini tarbiyaladi”.

To‘g‘ri kitobxonlar faqat tanlov uchun kitob o‘qimoqda deyish mumkin, lekin rag‘bat bo‘lmas ekan, hech kim ham harakat qilmaydi. Oylik maosh rag‘bat bo‘lgani uchun ishlaymiz, qorinning to‘ygani rag‘bat bo‘lgani uchun ovqatlanamiz. Demak, nima uchun ham ma‘naviy ozuqa olib, ham mehnat uchun rag‘batlantirilmaslik kerak?! “Yosh kitobxon” va unga yondosh kitobxonlikka yo‘naltirilgan ommaviy tanlovlar kitobxonni oddiygina kitob o‘qishga emas, balki diqqatli bo‘lishga, jummalarni aniq xotirada saqlashga, xulosa chiqara olishga, fikrlarni jamlashga o‘rgatadi. G‘alaba qilish uchun “Kecha va Kunduz” romanini shunchaki o‘qish emas, balki hijjalab qahramon va joy nomlarini, epizodlarni, hissiyotlarni boshidan kechirish kerak. Bu esa har qanday yod olish qobiliyati kuchli bilimdonlarning ham qo‘lidan kelmaydi. Respublika bosqichigacha yetib kelgan kitobxonlarni uch kun suvsizlik bilan sinasangiz, ular bu sinovdan o‘tishadi, nega? Sababi ular kitob o‘qish sinovida, bardosh sinovidan o‘tishgan.

Tashkil etilgan barcha tanlovlarning ijobiy natijasi hozirgi kunda namoyon bo‘lmoqda, katta natijalar esa manashu kitobxonlarning farzandlari, nabiralarida dunyoga keladi.

Shuningdek, Sh.Mirziyoyevning “Besh tashabusi”da ham kitobxonlikning muhim omili bo‘lgan ma‘naviyatning inson, jamiyat, millat hayotidagi o‘rni bayon etilgan.

Shuningdek kitobxonlik va unga yo‘naltirilgan ommaviy tadbirlar masalasi bilan J.Tulenov va B.Qodirov “Ma‘naviy yuksalish sari” asarida, O.Sharafiddinov “Ma‘naviy kamolot yo‘llarida” asarida, N.Yoqubov “Badiiy asar vositasida estetik tarbiya yerish” asarida, S.Matjon “Kitob o‘qishni bilasizmi?” asarida, A.Zunnunova “Badiiy asar tahlili metodikasi” asarlarida, Grini L.E. Baxodir Zokir, M.Quronov, B.Karimov, N.Karimov, N.Choriyev, M.Boysariyev va boshqalar.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida “kitobxonlik madaniyat” tushunchasining mohiyatini aniqlash muammolari P.Yu.Markova, O.Grinyuk, M.Smorodinskaya, N.Yu.Krivda, N.Stefanovskaya, N.D.Shmatko, L.M.Shipisina va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

Kitobxonlik madaniyatnining nazariy asoslarini rivojlantirish va amaliyotga tabdiq etish masalalari D.Armstrong, F.Armstrong, H.M.Levin, D.Mitchel, D.L.Ryndak, A.Sander, A.D.Treherne, L.Jackson, C.S.Szymanski, M.Winzer, B.A.Wright, M.L.Yell kabi olimlar tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Tadqiqotchi Bahodir Karimov o'zining «Ikki daho – ikki bebaqo» asarida vatanparvarlik tushunchasi, uning millatga, ma'naviy hayotga o'tkazayotgan ta'sirini, uni shakllantirishning nazariy-g'oyaviy asoslari bilan keng shug'ullanadi.

Yana bir olim A.Zunnunovning “Badiiy asar tahlili metodikasi” asarida xalq og'zaki ijodini o'rganish asosiy usullaridan biri bo'lgan ifodali o'qish haqida fikr yuritilgan bo'lib, unda keltirilishicha “..ifodali o'qish badiiy asarni anglash, estetik o'zlashtirish, taxlil qilishning muhim vositasidir. Ifodali o'qish o'quvchilar nutqini o'stirish bilan birga, uning fikrlashini, tasavvurini rivojlantiradi, ularda obrazli tushuncha hosil qiladi va fikrlash qobiliyatini o'stiradi”, degan fikrlar orqali doston va laparlardagi ifodali o'qish nafaqat dunyoqarashni, balki nutqni ham shakllantirishini bilib olamiz.

Safo Matjonning “Kitob o'qishni bilasizmi?” asarida esa Safar Barnoyev bilan suhbatini keltirib o'tilgan bo'lib, unda bolalar adabiyotiga bog'liq muammolar yoritilgan va albatta xalq qo'shiqlari va ertaklariga to'xtalangan. Unda ilmiy izlanish olib borayotganlarga qarata “Esingizdan chiqmasin, bolalar erkalatuvchi qo'shiqlarni yaxshi ko'radi, tez yodlaydi. Mavsumiy qo'shiqlarning umri bitdi. Hech qaysisi “Laylak keldi, yoz bo'ldi”, yoki “Oftob chiqdi olamga”ning o'rnini bosa olmaydi. Qo'shiq degani bolaning tilini, dilini charxlashi kerak, bizda esa aksincha” deya xalq qo'shiqlarining tarbiyaviy ahamiyatini keltirib o'tadi.

S.Ahmedovning “Adabiyot darslarida epik janrlarni o'rganish” mavzusida ilmiy ishida Muqimiyning “Sayohatnoma” asarini keltirib o'tib, “bizning xalq og'zaki ijodidagi so'zlar ma'noga boy ekanini “maqтанur” so'ziga bergan ta'rifidan ko'rishimiz mumkin. Bundan kelib chiqadiki xalq og'zaki ijodini o'rganish orqali shu vatanga, tilga tegishli bo'lgan tushunchalarni ham bilib boramiz.

N.Yoqubovning “Badiiy asar vositasida estetik tarbiya berish” asarida esa bog'cha yoshidagi bolalar uchun qanday xalq qo'shiqlarini tanlash afzalligi keltirib o'tilgan bo'lib, jumladan “she'ning qisqa va lo'ndaligi, obrazlarning soddaligi, turli tovushlarga taqlid qilish – bularning hammasi bog'cha yoshidagi bolalarda asarni xotirada saqlab qolishga yordam beradi” jumalari orqali xalq qo'shiqlaridagi soda va ravonlik bolalarga xotirani mustahkamlashda ham yordam berishini bilib olamiz.

Ozod Sharafiddinovning “Ma'naviy kamolot yo'llarida” asarida “Tilda hikmat ko'p” bobida keltirib o'tilgan tilimizning qanchalik boy ekanini, undagi iboralarni matal va maqollarda keltirishimiz, tilga bo'lgan hurmat ekanini aytib o'tadi.

Ushbu tanlovlarning barchasida zamonaviy ilovalardan foydalaniladi. Misol uchun 2023-yildan boshlab ommalashib kelayotgan “Zukko kitobxon” tanlovini online-offline ko'rinishda “Zoom” va “Telegram” ilovalari orqali amalga oshiramiz. Yoki bo'lmasa kitobxonlarni ro'yxatdan o'tkazish uchun biz telegram botlaridan foydalanamiz. Reklama vositasi ham aynan ijtimoiy tarmoq bilan birgalikda amalga oshadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, kitobxonlik va unga yo‘naltirilgan ommaviy tadbirlar yoshlarni, o‘quvchilarni ham ma’naviy, ham badiiy, ham estetik tarbiya qila oladi. Har qanday vujudga keluvchi muammolarni orttirilgan xulosalar orqali yengib o‘tadi.

REFERENCES

1. B.Karimov “Ikka daho –ikki bebaqo” T.2022y 15-16 bet
2. A.Zunnunov “Badiiy asar tahlili metodikasi” T.O‘qituvchi 1989-y 2-3-betlar
3. Safo Matjon “Kitob o‘qishni bilasizmi?” T:O‘qituvchi 1993 y, 45-46 bet
4. S.Ahmedov “Adabiyot darslarida epic janrlarni o‘rganish” T.1986y 80-bet
5. N.Yoqubov “Badiiy asar vositasida estetik tarbiya berish” O‘qituvchi 1978y 14-bet
6. Ozod Sharafiddinov “Ma’naviy kamolot yo‘llarida” Toshkent 2001 y 29-bet

BOSHLANG‘ICH SINFLAR ELEKTRON TA’LIMDA MULTIMEDIANING O‘RNI

¹Jalilova Dilshoda Ural qizi, ²Jo‘raboyeva Malika, ³Jumayeva Muhlis, ⁴Jamolova Sevinch

¹Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi kafedrasida
o‘qituvchisi

^{2,3,4}Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982166>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda she’riy asarlarning o‘ziga xos xususiyatlari, uni o‘rganishga tayyorgarlik, she’riy asar matnini tahlili xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘z va iboralar: didaktik qoida, deduksiya, pedagogik texnologiya, metodik sistema, induksiya, adabiy tahlil va talqin.

O‘qituvchi o‘z pedagogik faoliyatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv materialini sifatli o‘zlashtirishi uchun zarur bo‘lgan turli sxema, jadval, chizma, xaritalardan foydalanishi bugungi kunda hamma o‘rganib qolgan holatdir. O‘qituvchining kabinetida har qanday mavzuni o‘rganish uchun mo‘ljallangan ko‘rgazmali qurollar mavjudligi ajablanarli emas. Endi hech kimni tovushlar va harflar lentasi yoki xattaxta tepasida joylashgan ko‘paytirish jadvali ajablantirmaydi. Ammo texnologik taraqqiyot ta’lim faoliyatini modernizatsiya qilish uchun zamonaviy yechimlarni talab qiladi. An‘anaviy vizualizatsiya o‘rnini multimedia, materialni o‘rganish va namoyish qilish uchun yangi vositalar egallaydi.

Rus olimi A.V.Fedorov ta’kidlaganidek, "multimedia — bu foydalanuvchiga kompyuter bilan turli xil ommaviy axborot vositalaridan: grafika, gipermatn, ovoz, animatsiya, videodan foydalangan holda muloqot qilish imkonini beradigan apparat va dasturiy ta’minot to‘plami". Ular bilimlarni o‘zlashtirish, to‘plash, saqlash va ko‘paytirishni ta’minlaydigan kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga yordam beradi, shuningdek, o‘quvchilarni mediasavodxonlik asoslari bilan tanishishiga yordam beradi.

Bugungi zamonaviy ta’limda vizualizatsiya turlaridan biri sifatida multimedia o‘quv qo‘llanmalaridan foydalanishga alohida e’tibor beriladi. Dars jarayonlarida taqdim qilinayotgan materialning aniqligi o‘quvchining asosiy idrok kanallari ishtirok etganligi sababli o‘zlashtirish darajasini oshiradi. O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan multimedia vositalarining tasnifini o‘quvchilarning idrok etish turiga qarab tasniflash mumkin: audiovizual, vizual, tovushli.

Xususan, audiovizual o‘qitish vositalari o‘quvchilarga vizual va eshitish ta’siri hamda idrok etish uchun mo‘ljallangan texnik manbalar va media matnlarni o‘z ichiga oladi. Masalan:

1) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining olingan bilimlarni tahlil qilish va sintez qilish, sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatishda ularning ta’lim faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv videolari, filmlar, multfilmlar, video fragmentlar va dasturlar. Ayni shu o‘rinda shuni ta’kidlash kerakki, audiovizual o‘qitish usulining ushbu texnik vositalari ekspressiv bo‘lib, dars davomida kamroq vaqt talab etadi, lekin ayni paytda katta hajmdagi ma’lumotlarni uzatadi;

2) interfaol taqdimotlar va slayd-shoular olingan bilimlarni tizimlashtirishga xizmat qiladi va materialni taqdim etuvchiga, ya’ni o‘qituvchiga dars uchun yoki biror muayyan mavzu uchun asos va yordamchi sifatida ishlatiladi.

Har qanday multimedia vositalari boshlang‘ich sinflardagi o‘quvchi zavqlari, o‘quvchilar ko‘nikmalarida yaratilgan odatlar va sinfning maqsadi asosida tanlangan vaqtlarda ishlatiladi. Xuddi shu tarzda, o‘quvchilarni ko‘proq qiziqishlariga yoki talablarga rioya etishlariga, sinflarda ko‘tarilish va sinfdan chiqarilishidagi yondashuvlarida muammolarga duch kelmaslikka olib keladi.

Boshlang'ich sinflarni o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning o'zining texnologik bilimlari va jihatlarni rivojlantirishda yetakchi tadbirlardan biri hisoblanadi. Multimedia vositalari o'quvchilar uchun shunchaki matematika, ona tili va o'qish savodxonligi, ingliz tili va yoki boshqa fanlarning bir qatorini ko'rsatadigan audio va video darsliklarning didaktik o'yinlar, interaktiv mashg'ulotlar va boshqa turlarda bilim oluvchi interaktiv materiallari qamrab olar ekan, bu bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kichik maktab yoshidan kompyuter texnologiyalari xususida, raqamli savodxonlik haqidagi bilimlarini oshirib borishda xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Dilshoda Jalilova Ural qizi. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALASINING AHAMIYATI. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA TILLARNI INTENSIV O'QITISHNING PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK JIHATLARI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI. 2023-yil 2-iyun (<https://doi.org/10.5281/zenodo.7993607>)
2. Dilshoda Jalilova. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyati. «O'ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2022-yil 30-noyabr. 839-842-betlar. (<https://doi.org/10.5281/zenodo.7377842>)
3. Jalilova D. Ta'lim jarayonlarining samaradorligini oshirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati. "Sifatli ta'lim - tarag'givot povdevori" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to'plami / / Toshkent, 2023-yil 20-aprel. 282-286-betlar.
4. Nurmatov, Z. O., Tursunpulatova, K. A., & Nasriddinova, Z. N. (2023, May). THE ROLE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. In International Conference on Science, Engineering & Technology (Vol. 1, No. 1, pp. 99-103).
5. https://t.me/jalilova_dilshoda_2292
6. https://t.me/ilmiy_yordam_beraman
7. <http://io.nios.ru>

ELEKTRON TA'LIM VA INTERFAOL TA'LIMNING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Jalolova Sojida Ismoil qizi

O'zbekiston davlat konservatoriyasi “Musika ta'limi va san'at” magistratura mutaxassisligi 1-
bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982178>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim- tarbiya metodlaridan interfaol metodlarning afzalliklari, o'quvchilarga interfaol metodlarning ijobiy ta'sirlari, hamda musiqa madaniyati fanining musiqiy faoliyatlaridan biri bo'lgan tinglash faoliyati jarayonida interfaol ta'lim metodlar qo'llash haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim- tarbiya, zamonaviy ta'lim metodlari, interfaol, BBB metodi, musiqa madaniyati, tinglash musiqiy faoliyati, musiqiy idrok.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества интерактивных методов из числа современных методов обучения, положительное влияние интерактивных методов на учащихся, а также использование интерактивных методов обучения в процессе музыкального слушания, которое является одним из видов деятельности музыкальной культуры.

Ключевые слова: образование, современные методы обучения, интерактив, метод ЗХУ, музыкальная культура, слушание, как музыкальная деятельность, музыкальное восприятие.

Abstract. This article discusses the advantages of interactive methods from modern educational methods, the positive effects of interactive methods on students, and the use of interactive educational methods in the process of listening, which is one of the musical activities of the subject of music culture.

Keywords: education, modern educational methods, interactive, KWL method, musical culture, listening musical activity, musical perception.

Kirish qismi

2020-yilning 30-oktabr sanasida Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishida davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini ta'kidladi.

Bu borada Finlyandiya tajribasi misol qilib keltirildi. Ushbu mamlakat umumiy savodxonlik, tabiiy fanlar va matematika bo'yicha dunyoda eng ilg'orlardan biri.

“Maktabda o'qitish metodikasi o'zgarmasa, ta'lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o'zgarmaydi”, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

Dunyodagi zamonaviy o'quv dasturlari, o'qitish metodikalarini o'rganib, yurtimiz umumta'lim maktablarida joriy qilish muhimligi ta'kidlandi. Darhaqiqat, musiqa madaniyati darslarida ham zamonaviy o'qitish metodlardan foydalanish ta'lim samarasini oshirishi begumondir.

Asosiy qism

Zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi o'quvchiga nafaqat fundamental bilimlarni berish, balki unga keyingi ijtimoiy moslashish va o'z-o'zini tarbiyalash tendentsiyasini rivojlantirish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni ta'minlashdir.

Hozirgi o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri o'quv jarayonini o'quvchilar uchun qiziqarli, dinamik va zamonaviy qilishdir. Bu borada esa o'qituvchilarga interfaol texnologiyalar yordamga keldi.

O'quv jarayonida interfaol usullardan foydalanish o'quvchining rivojlanishiga ma'lum darajada ta'sir qiladi: u o'rganishga bo'lgan motivatsiyani, tengdoshlari bilan muloqotni kuchaytiradi, hayotiy tajribani boyitadi, o'z-o'zini rivojlantirishni faollashtiradi. Inson bunday muloqot va o'zaro ta'sir zarurligini tushunadi. Zamonaviy pedagogikada ta'lim va tarbiyaning interfaol usullari muhim kategoriyalardan biridir, chunki bu usullar "talabani ta'limdagi o'zaro ta'sirga maqsadli ravishda intensiv qo'shish usulini ifodalaydi, bunda asosiy maqsad aniq ta'lim muammolarini hal qilishdan iborat. o'zini-o'zi rag'batlantirgan o'zini-o'zi ochish, ma'naviy va axloqiy o'zaro tushunish va qabul qilishning o'zaro ta'siri, bu o'zaro ta'sir ishtirokchilarining shaxsiy o'sishi uchun imkoniyatlar ochadi" [2:14].

Umumta'lim maktablarda o'qitilayotgan “Musika madaniyati” fanini o'qitishda ham interfaol metodlardan foydalanilish ham ayni muddaodir. Pedagoglar tomonidan musiqiy faoliyatlarning har birida interfaol metodlarni qo'llash mumkin. Bulardan biri bo'lgan tinglash faoliyati davomida interfaol metodlardan BBB metodini qo'llab ko'rsak. BBB jadvali 1986 yilda Chikago universiteti professori Donna Ogle tomonidan ixtiro qilingan. Ushbu jadval 3 abbreviatura: Bilaman, Bilmoqchiman, Bilib oldim kabi 3 ustundan iborat. Jadval o'rganish bosqichlarini tizimlashtirishga yordam beradi: boshlash, traektoriyani tushunish va natijani tahlil qilish uchun ko'maklashadi. Shuningdek, u mavzuga qiziqishni uyg'otadi va ko'zlangan maqsad tomon harakat qilish imkonini beradi. Jadvaldan qanday foydalanish kerak?

Qog'ozga yoki onlayn doskaga uchta ustun chizing. Yangi narsalarni o'rganishni boshlashdan oldin siz birinchi ikkita ustunni to'ldirasiz. Siz o'qish paytida ham, uni tugatganingizda ham uchinchisiga o'tishingiz mumkin.

Bilaman

Boshlash uchun birinchi ustunda tinglanishi ko'zda tutilgan asar nomi va uning mualliflari haqida allaqachon bilgan hamma ma'lumotlaringizni yozing. Masalan, siz bu mualliflarning boshqa asarlari bilan ilgari to'qnash kelgansiz. Bu bosqich, birinchi navbatda, ishga kirishish, birinchi qadamni qo'yish uchun kerak. Ikkinchidan, siz allaqachon bilgan narsalarni eslab qolishingiz oson bo'ladi.

Bilmoqchiman

Ikkinchi ustunda yangi asar haqida bilmoqchi bo'lgan hamma narsani yozing: asar haqidagi tasavvurlaringiz, asardagi mavzu nima, asar mualliflari haqida ma'lumotlar. Uni darhol to'liq to'ldirish mumkin bo'lmasligi mumkin. Bu qo'rqinchli emas: yangi fikrlarni yozish uchun keyinroq unga qaytsangiz ham bo'ladi. Asosiysi, sizda ish rejasi va yo'nalishi bor. Shuningdek, ushbu ustunga ma'lum bir mavzuni o'rganish uchun motivatsiya va sabablarni qo'shishingiz mumkin.

Bilib oldim

Uchinchi ustun ishingiz natijalaridir: bu erda siz tinglagan va bilib olgan hamma axborotlaringizni yozasiz. Bu sizning miyangizdagi bilimlarni yana bir bor tizimlashtirishga yordam beradi, shuningdek, ruhingizni ko'taradi: qanchalik yangi narsalarni o'rganganingizni, qanchalik yuqori natijaga erishganingizni ko'rib o'zingiz ham xursand bo'lasiz.

O'quvchilar uchun musiqiy faoliyatining yetakchi turi - musika tinglash (uni idrok qilishdir). Musika madaniyati fani dorasida tinglash faoliyati 4 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Tinglash uchun tanlangan musiqa asari haqida o'qituvchining kirish so'zi. (Bunda o'qituvchi o'quvchilarga musiqa asari haqida dastlabki tushuncha, ma'lumotlarni mavzu nomi (mavzusi) mazmuni, janri, tuzilishi, mualliflari, asarni yaratilish tarixi haqida so'zlab beradi.)

2. Asar o'qituvchi ijrosida yoki texnik vosita orqali eshittiriladi.

3. Tinglangan asarni suhbat-munozara, bahs, savol-javob yo'li bilan musiqiy-nazariy va g'oyaviy-tarbiyaviy jihatdan tahlil qilinadi.

4. O'quvchilarni taasurotlari, tushunchalari va musiqani qay darajada idrok etishganini bilish uchun ularga qisqa-qisqa savollar berish bilan aniqlab boriladi.

5. Musiqiy asarni qaytadan to'la holicha tinglash hamda asar haqida o'quvchilarning umumiy ta'surotlari yuzasidan yakuniy xulosa chiqariladi.[3:41]

Agarda ushbu faoliyat davomida ta'kidlaganimizday BBB metodi qo'llanilsa maqsadga erishish osonroq va tezroq bo'lishi shubhasizdir.

Xulosa

Ta'limda interfaol metodlarni qo'llash yosh avlodga mustaqil qaror qabul qilishni o'rgatadi, mustaqil ta'lim olish yo'llarini ko'rsatadi. Pedagoglarning kasbiy faoliyatida zamon bilan hamqadam faoliyat olib borishi talab qilinayotgan bir vaqtda, ta'limda interfaol metodlardan foydalanish yuqori natijalarni taqdim etadi.

REFERENCES

1. 30.10.2020. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishida so'zlagan nutqlari.
2. Куликова Л.Н. Интерактивные методы в образовании: личностно-созидаяющие смыслы. Хабаровск. гос. пед. ун-т. Хабаровск, 2002.
3. Пешкова В.Е. Теория и методика музыкального образования в начальных классах школ Адыгеи: учебное пособие. - М., Берлин: Директ - Медиа, 2015.
4. 1.<https://skyeng.ru/magazine/tablica-kwl-kak-splanirovat-svoe-obuchenie-chtoby-tochno-dobitsya-celi/>

**ELEKTRON TA'LIM VA GAJERTLAR ASRIDA BOSHLANG'ICH SINIF
O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING
MILLIY TAJRIBALARI**

Kamoljonova Dilfuza Xoldorovna

Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982189>

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik kompetensiyalarini oshirishning milliy tajribalari haqida fikr yuritib, bugungi kunda bolalar uchun nashr etilayotgan badiiy va ilmiy-ommabop kitoblarning yosh va qiziqish nuqti nazaridan tasnifi, bolalarni kitobxonlikga qiziqitirishda boshlang'ich sinf o'quvchilari qanday pedagogik bilim va tajribalarga ega bo'lishi kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik kompetensiyasini oshirishning zarurati, bolalar uchun mo'ljallangan badiiy adabiyotlar, ilmiy adabiyotlarning ahamiyati, sinf kutubxonasi, mutolla muhiti.

Abstract. In this article, the author reflects on the national experiences of improving the reading competence of elementary school students, the classification of artistic and scientific-popular books published for children today in terms of age and interest, what kind of pedagogical methods use teachers in elementary schools to motivate children to reading.

Key words: improve reading competence, children's fiction, the importance of scientific literature, classroom library, reading environment.

Аннотация. В данной статье идет речь о национальном опыте повышения читательской компетентности учащихся младших классов. Классификации художественных и научно-популярных книг, издаваемых сегодня для детской аудитории по возрасту и по интересам. Какие педагогические опыты полезно для мотивации к чтению среди учеников младших классов.

Ключевые слова: необходимость совершенствования читательской компетентности, детская художественная литература, значение научной литературы, классная библиотека, среда чтения.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlikni targ'ib etish pedagogik jarayonning bir qismi bo'lib, o'quvchilar o'zlarida kitobxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, boshqa fanlarni o'zlashtirish natijalarini o'stirib boradi. Maktab kutubxonasi o'quvchilarning badiiy adabiyotlar bilan ta'minlaydigan asosiy ma'lumotlar bazasi bo'lib, bolalarning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga doir barcha adabiyotlarni topish mumkin. O'quvchilarni kitobxonlikga jalb etishda avvalo oilaviy muhit, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimi, maktab kutubxonachisi kasb mahoratiga bog'liq. Yer yuzida 129.864.880 dona kitob bor. 4-6 yoshli bolalar kitob o'qishga oson o'rganadilar. Kitob o'qish so'z boyligini oshirib, xotirani mustahkamlaydi.

Yangi O'zbekistonni 2022–2026-yillarda rivojlantirish strategiyasida ta'lim tizimini yuksak darajada rivojlantirish, O'zbekistonda uchinchi renessans davrini yaratadigan barkamol avlodni tarbiyalash masalasi dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Bu masalalar Prezident Shavkat Mirziyoyevning Xalq ta'limi sohasini tubdan isloh qilish bo'yicha belgilagan vazifalarida ham yaqqol bayon etib berildi.

Texnika rivojlanib, gajirdlar asriga aylangan bir paytda bolalarning mutolaaga qiziqitirish bir muncha murakkab jarayon hisoblanadi. Lekin kitob mutolaasini to'g'ri yo'lga qo'yilsa, ilmfan, texnika sohasida ilgarilash, o'sish bo'ladi.

Bugun fin ta’lim tizimi o’zining samaradorligi bilan dunyoda yetakchi o’rinda turadi, finlar kutubxonalar xizmatidan foydalanish bo’yicha dunyoda birinchi o’rinda turadi. Har bir fin fuqarosi yiliga o’rtacha 11 marta kutubxonaga tashrif buyuradi. Kutubxonalar finlar hayot tarzining bir qismi bo’lib, kitob do’konlarida bolalar va yoshlar uchun mo’ljallangan kitoblar eng ko’p sotiladigan kitoblar hisoblanadi.[1]

Boshlang’ich sinf o’quvchilarini kitobxon bolalar qilib tarbiyalashda avvalo, bolalar uchun mutolaa muhitini yaratish zarur. Maktabda kitobxonlikni sinf kutubxonasidan boshlash kerak. O’quvchilar o’rtasida kitob marafonini o’tkazilib, sinfda tashkil qilingan javon bolalarning yoshi va qiziqishiga mos badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlar bilan to’ldirilishi zarur. Sinf rahbari bilan kelishilgan holda o’quvchilar orasidan sinf kutubxonachisi saylanadi. O’quvchilarning kitobxonlik ko’nikmalari qanday shakllanayotganini bilish uchun har o’n besh kunda o’quvchilar o’rtasida erkin mavzuda asar qahramonlari, kitobning o’quvchiga yoqqan syujeti mavzusida yozma ishlar olinadi va baholab boriladi. Eng yaxshi ijodiy ish muallifi badiiy kitob bilan rag’batlantiriladi. Sinfda o’quvchilar kitobxonlik kompetensiyasining oshishi boshqa fanlarni o’zlashtirishda ham ijobiy samarasini beradi. Alisher Navoiy hikmatlarining birida shunday deydi: “Kitob beminnat ustoz, bilim va ma’naviy yuksalishga erishishning eng asosiy manbaidir”[2]. Shu sabab maktab kutubxonachilari ham o’quvchilarni kitobxonlikka to’g’ri yo’naltira bilishi, kutubxonani bolalar bilan gavjum joyga aylantira olishi zarur. “Mutolaa aql uchun eng zarur ne’matdir” [3]. Bolalarni mutolaaga qiziqitirishda maktab kutubxonachisi bilan birga boshlang’ich sinf o’qituvchilari bolalar yoshiga mos adabiyotini to’g’ri tanlay bilishi, boshlang’ich sinf o’quvchilarining qiziqishiga ko’ra adabiyotlarni to’g’ri tavsiya eta olishi zarur. Bugun boshlang’ich sinf o’qituvchilarning hammasi bolalar adabiyoti to’g’risidagi bilim, badiiy asarning shaxs tarbiyasiga ta’siri, fanlarni o’zlashtirishda mutolaaning o’rni va kitobni o’quvchiga saralagan holda taqdim etish malaka va ko’nikmalariga ega, deb aytolmaymiz. Sababi “Bolalar adabiyoti” fani pedagogika yo’nalishidagi oliygohlarda tanlov fan sifatida kiritilgan.

Bolalarga ilmiy-ommabop va badiiy kitob tanlashda boshlang’ich sinf o’qituvchilari quyidagi mezonlarni bilishi zarur:

1. Bola yosh auditoriyasini inobatga olgan holda o’quvchiga badiiy estetik zavq bilan birga tarbiyaviy ahamiyatga ega kitoblar: Bolani vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi zarur. Bolalar uchun mo’ljallangan kitoblar o’quvchida ijobiy fazilatlarni shakllantirishi kerak: (7-8 yoshdagi bolalarga 100-180 so’zdan iborat kichik hajmdagi matnlarni o’qish tavsiya etiladi. Bunda matn shrifti 14-16 keglldan kichik bo’lmasligi zarur.) Katta hajmdagi kitoblar o’quvchini zeriktirib qo’yishi mumkin. Suratlari rangli, kitob varog’ining 50 foizdan kam bo’lmagan qismini egllashi zarur. Bugungi kunda xorijda 3D formatdagi visual kitoblar keng nashr etiladi.[4]

2. O’quvchiga bilim berishi bilan birga, unda mantiqiy fikrlashga o’rgatadigan ilmiy kitoblar. (Mening birinchi ensiklopediyam, Quvnoq tadqiqotlar turkumidan.)

Badiiy kitoblar qanday tanlanadi? O’quvchiga badiiy kitob tavsiya qilishdan avval badiiy asarlarning janr jihatdan biri biridan farqini bilib olamiz.

Badiiy kitoblar janriga ko’ra nazm (poetik), nasr (prozaik) turga bo’linadi. Poetik janrdagi kitoblar she’riy uslubda yoziladi.

Bolalar shoirlari Zafar Diyor, Shukur Sa’dulla, Po’lat Mo’min, Anvar Obidjon, Tursunboy Adashboyev, Qambar Ota, Dilshod Rajab, Xudoyberdi Komilov, Kavsar Turdiyeva, Orif To’xtash kabi shoirlarning asarlari kichik yoshdagi kitobxonga estetik zavq bag’ishlaydi, qofiyalari jarangdor, bo’g’inlari sodda, so’z tarkibi bola lug’atiga mosligi bilan ajralib turadi va mutolaaga tavsiya etiladi.

Nasriy asarlarga ertak, hikoya, qissa kiradi. Prozaiklardan *Xudoyberdi To‘xtaboyev, Yayra Sa’dullayeva, Erkin Malik, Farhod Musajonov, Xidoyat Olimova, Muhabbat Hamidovalar* sara qissa, hikoya, ertaklari boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga sinfdan tashqari o‘qish uchun tavsiya etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘rtasida kitobxonlik kompetensiyasini oshirish uchun avvalo kitobxonlik muhitini yaratish zarur. Buning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘zi kitobxon bo‘lishi kerak. Respublika bolalar kutubxonasi tashabbusi bilan 2023-yil 3-mayda kitobxonlik forumi o‘tkazildi. So‘rovnoma natijasiga ko‘ra 1994- yil maktab o‘quvchilarining kitobxonlik darajasi 24% ni tashkil qilgan bo‘lsa, bugungi kunda bu ko‘rsatgich biroz pasaygan.

Bilim kitob orqali qo‘lga kiritiladi. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig asarida” bilimning ahamiyatini yuksak darajaga ko‘taradi. “Kishi bilimi bilan yechilmaydigan jumboq yo‘q” deydi[5]. Yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilqish maqsadida prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan “Yosh kitobxon” tanlovi bo‘lib o‘tmoqda. O‘quvchilarga avtomashinalar taqdim etilayotgani maktab o‘quvchilari o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib etilishiga sabab bo‘lmoqda.

O‘quvchilarni kichik yoshdan kitobxonlikga qiziqtirish, sinfdan tashqari darslarda mutolla soatini ajratish, unda tarbiyaviy ahamiyatga ega asarlar yuzasidan insho, bayon yozish yozma nutqini rivojlantirish, o‘g‘il-qizlarda ijobiy fazilatlarni shakllantirishda ijobiy natijalarni ko‘rsatadi.

REFERENCES

1. To‘xliyev B., Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari, T., 1991.
2. “Baxtli bola ma’naviyati” – Uzluksiz ma’naviy tarbiya trilogiyasi. II qism. 3-7 yoshli bolalarni ma’naviy tarbiyalash bo‘yicha metodik qo‘llanma. Tuzuvchi-mualliflar: A.Qodirov, M.Quronov va boshq. – Toshkent, “Ma’naviyat” nashriyoti, 2018. - 260 b.
3. “Umumiy pedagogika” – X.Ibraimov, M.Quronov, – T, “Shaffof”, 2023-y.
4. N.Abdullayeva “Bolalar adabiyoti” – T, “Evrika” nashriyoti, 2024-y.
5. <http://t.me/RespublikaBolalarKutubxonasi>

УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ И ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИКТ

Л.М.Караханова

УзНИИПН, зав.отд. “Технологии обучения естественных наук” (PhD), доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982198>

Annotatsiya. Maqolada o‘quv-tadqiqot va loyiha faoliyatining turli bosqichlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari va o‘ziga xos xususiyatlari fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta'lim va tadqiqot faoliyati, loyiha faoliyati, AKT vositalari va xizmatlari, meta-mavzu natijalari.

Аннотация. В статье рассматривается дидактический потенциал и специфика применения средств информационно-коммуникационных технологий на разных этапах учебно-исследовательской и проектной деятельности.

Ключевые слова: учебно-исследовательская деятельность, проектная деятельность, средства и сервисы ИКТ, метапредметные результаты.

Abstract. The article examines the didactic potential and specifics of using information and communication technologies at different stages of educational, research and project activities.

Keywords: educational and research activities, project activities, ICT tools and services, meta-subject results.

Проектная деятельность в соответствии с образовательными стандартами уже несколько лет мы живем и работаем в условиях реализации государственных образовательных стандартов общего образования, и уже можно подводить промежуточные итоги в плане выполнения сформулированных в стандартах требований. В частности, время выявило определенные проблемы в подходах к формированию образовательных результатов. И в этой статье речь пойдет, прежде всего, о метапредметных навыках, поскольку опыт формирования знаний и умений в предметных областях школе накоплен колоссальный.

Педагогическим сообществом осмыслена и принята к реализации ключевая идея ГОС: ориентация на метапредметность как условие достижения высокого качества образования. В соответствии с основными положениями ГОС развитие личности в системе образования должно обеспечиваться, прежде всего, через формирование универсальных учебных действий, которые выступают инвариантной основой образовательного процесса. Именно сформированность навыков универсальных учебных действий обеспечивает готовность школьников к самостоятельному усвоению новых знаний, получению необходимых для успешной социализации компетенций, включая умение учиться. И в этом смысле самый важный результат, который должен демонстрировать обучающийся, — не просто выполненное задание учителя (даже если оно выполнено очень качественно), а самостоятельно инициированное действие по получению нового знания или приобретению определенного опыта.

Зачастую педагоги используют понятие «междисциплинарная» как синоним понятия «межпредметная», делая акцент на содержательной интеграции учебных тем. Необходимо эти понятия развести.

Действительно, еще Я. А. Коменский писал в «Великой дидактике» [3], что все находится во взаимной связи и должно преподаваться в такой же связи. К. Д. Ушинский [6]

отмечал что использование междисциплинарных связей облегчает весь ход обучения, формирует целостные и системные знания, вызывает интерес обучающихся.

Но существует и иной контекст понятия «междисциплинарность». Так, по мнению Г. К. Селевко междисциплинарные связи — это взаимная согласованность учебных программ, обусловленная не только содержанием наук, но и дидактическими целями [5]. И именно в этом контексте необходимо понимать понятие «междисциплинарная программа».

Какова же дидактическая цель реализации междисциплинарной программы развития универсальных учебных действий? Очевидно, что это комплексная целевая программа, направленная на достижение метапредметных результатов на всех этапах обучения в школе. Наиболее эффективным способом достижения метапредметной и личностной образовательной результативности является встраивание в образовательную деятельность событийных деятельностных образовательных форматов синтезирующего характера»[4], к которым и относится учебно-исследовательская и проектная деятельность, что, собственно, и отражено в программе.

Более того, в условиях цифровой школы инструментальную основу учебно-исследовательской и проектной деятельности должны составлять средства и сервисы информационно-коммуникационных технологий и, прежде всего, сетевые технологии. Организуя такого рода деятельность, педагог должен, на наш взгляд, помочь школьникам инициировать желание познавать окружающий мир с помощью уникального образовательного потенциала сети Интернет и сделать это желание естественной потребностью, переосмыслить роль и значение цифровых гаджетов и дать почувствовать школьникам удовлетворение от возможности учиться всегда и везде с помощью тех высокотехнологичных средств, которыми они владеют.

Дидактический потенциал сети Интернет, средств и сервисов ИКТ, их инструментальная значимость позволяют сделать предположение, что они могут использоваться в ходе учебно-исследовательской деятельности в качестве:

- источника информации на этапе выбора темы исследования и целеполагания;
- ресурсного сопровождения исследования (информационно-аналитической, исследовательской, экспериментальной и т. п. деятельности);
- средства коммуникации;
- средства обработки и визуализации результатов исследования или эксперимента;
- средства представления результатов исследования
- и даже объекта исследования.

Рассмотрим, как различные средства и сервисы информационно-коммуникационных технологий позволяют рутинную работу на различных этапах учебно-исследовательской и проектной деятельности превратить в увлекательный технологичный процесс, организовать комфортное и быстрое общение участников этой деятельности в онлайн-среде.

Выбор темы исследования

Школьники редко приходят к педагогу с четким видением проблемы, которую они хотели бы решать. Чаще всего они ждут предложений от учителя. Чтобы отойти отданной практики и постараться выявить интересы, увлечения ребенка, подвести его к той теме, которая его волнует, но не осознается им как тема возможного исследования, рекомендуется проводить **мозговой штурм**.

Отправной точкой для начала мозгового штурма могут быть:

- увлечения и хобби ребенка;
- впечатления о летнем путешествии;
- новости о последних достижениях науки и техники;
- необычные видеосюжеты и фейки (что представляет особый интерес в плане формирования умений оценивания достоверности информации);
- интересные факты из различных предметных областей и т. п.

Зачастую это обсуждение ведется уже за границами учебного времени — ребята выходят в сеть с домашних компьютеров и гаджетов.

Как правило, проведение мозгового штурма сопровождается активным обсуждением вопросов, лежащих в поле проблемы, поиском путей ее решения, генерированием идей и т. д. В этом плане весьма эффективными инструментами для организации взаимодействия в режиме реального времени могут стать Skype или Google Hangouts. Достоинством этих сервисов является возможность демонстрировать рабочий стол своего компьютера (например, открытую презентацию) участникам сессии, пересылать им файлы любого типа, параллельно вести текстовый чат для протоколирования идей и т. л.

Для организации обсуждения в асинхронном режиме, как правило, используются облачные документы. Облако обеспечивает возможность совместной работы, что качественно меняет процесс взаимодействия субъектов: видна работа и вклад каждого участника обсуждения. Одно из ключевых преимуществ использования облачных документов — совместное использование облачного хранилища (дискового пространства) и возможность доступа к одному и тому же информационному ресурсу (например, текстовому документу) с различных устройств (гаджетов), подключенных к сети Интернет.

Альтернативу описанным сервисам составляют группы в социальных сетях и мессенджерах (например, Viber).

В процессе сетевого взаимодействия школьники приобретают навыки, позволяющие [1]:

- выбирать способ сетевого взаимодействия (или комбинацию разных способов), наиболее соответствующий характеру проблемы и позволяющий выработать пути ее решения оптимальным образом (синхронное или асинхронное взаимодействие, время, количество участников обсуждения и т. п.);
- наиболее полно использовать все возможности выбранного способа взаимодействия для максимально точного отражения сути проблемы и обеспечения оперативности ее решения;
- следить за развитием дискуссии, отслеживая ее центральную ветвь и спонтанно возникшие ветви (появление которых достаточно естественно при организации полилога), управлять этим процессом (идти «вширь» или «вглубь»), считаясь с мнением большинства;
- обеспечивать психологически комфортную атмосферу для дистантных участников полилога и т. п.

Указанные виды деятельности могут быть положены в основу формирования коммуникативных универсальных учебных действий школьников. Результатом мозгового штурма должно стать четкое понимание обучающимися проблемы исследования.

Общие подходы к организации сетевого взаимодействия, онлайн-дискуссий ит. п. в формате полилога могут быть реализованы и на других этапах организации учебно-исследовательской деятельности, например, при:

- формулировании цели и задач исследования;
- выборе инструментальных средств для создания итогового продукта;
- подготовке к презентации результатов исследования или проектной деятельности.

Формулирование цели и задач исследования.

Этап формулирования и «оттачивания» цели и задач, как правило, оказывается одним из самых сложных для школьников, и без направляющей руки педагога-наставника тут не обойтись. Ресурсами для этой работы могут стать облачные документы, стикерные онлайн-доски, сервисы Веб 2.0, использующие разные техники визуализации (ментальные карты, кластеры, фишбоун и др.).

Работа со стикерными онлайн-досками интуитивно понятна обучающимся: с помощью технологии Drag&Drop они выстраивают иерархию целей и задач исследования (или проектной деятельности), устанавливая между ними логические связи и прогнозируя хронологию их решения.

Чаще всего в педагогической практике используются сервисы, имеющие русскоязычный интерфейс:

- WikiWall: <http://wikiwall.ru/>
- Realtime Board: <https://realtimeboard.com/ru/>
- Radler: <https://ru.padlet.com/> и др.

Альтернативный способ визуализации соподчиненное™ целей и задач, выстраивания их ассоциативных и логических связей представляют сервисы построения ментальных карт («карт ума», от англ. mindmapping): Автор технологии английский психолог Тони Бьюзен предлагает [1] для структурированного представления информации использовать радиальную (древовидную) форму. Так, цель (или проблема исследования), на которой будет сфокусировано внимание, помещается в центре листа, а задачи размещаются на ветвях, расходящихся от этой цели.

Особый интерес в методическом плане вызывает возможность организации коллективной работы школьников по созданию ментальной карты и публикация карты в сети Интернет. Так, для создания ментальных карт возможно использование следующих сервисов:

- Bubbl.us <https://www.bubbl.us>.
- Mind Meister // www.mindmeister.com
- Mind42 <https://www.mind42.com>
- Speder Scribe: <https://www.spiderscribe.net> и др.

Все перечисленные веб-сервисы позволяют не только создать собственную ментальную карту, но и делиться ею с другими и, что особенно ценно, приглашать соавторов для совместной работы. Это радикальным образом меняет организацию деятельности школьников.

Именно на этапе целеполагания формируются следующие регулятивные универсальные учебные действия, а именно умение:

- ставить цель деятельности на основе определенной проблемы и существующих возможностей;
- формулировать учебные задачи как шаги достижения поставленной цели деятельности;

- обосновывать целевые ориентиры и приоритеты ссылками на ценности, указывая и обосновывая логическую последовательность шагов.

Кроме этапа, целеполагания актуальным видится применение ментальных карт и сервисов визуализации информации для решения задач:

- планирования и самоорганизации;
- сбора и структурирования информации;
- обсуждения проблем (многофакторного анализа и поиска идей, мозгового штурма) и т. п.

Рассмотренные сервисы позволяют повысить эффективность «коллективного» мышления, усилить концентрацию внимания на определенных вопросах.

Учитывая динамику развития образовательного сегмента интернет-ресурсов, социальных сервисов и облачных технологий, можно с уверенностью утверждать, "что спектр решаемых с их помощью исследовательских и проектных задач будет значительно расширяться. При этом очевидна тенденция к расширению возможностей кооперированной деятельности, с одной стороны, и формирования индивидуальных образовательных траекторий с другой. И, ставя задачу формирования интеллектуального кадрового ресурса государства, мы должны создать условия для реализации творческого потенциала школьников. Возможности средств ИКТ в данном контексте переоценить сложно.

REFERENCES

1. Musaxonovna Q. L., Xayitovich X. E. ISSUES OF IMPROVING TEACHING OF INFORMATION LESSONS TO STUDENTS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2023. – Т. 4. – №. 11. – С. 126-131.
2. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
3. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
4. Караханова Лобархан Мусахановна и Мадрахимова Муножатхан Толанбоевна. (2023). PISA – СТУДЕНТОВ КАК МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРОГРАММА ОЦЕНКИ НАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ. *Рецензируемый журнал Neo Science*, 10 , 15–26.

ELEKTRON TA'LIM VA ONLINE TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA YEVROPA TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

Mamadaminova Nigora Almuratovna

Varshava Universiteti doktoranti

Email: n.mamadamino@student.uw.edu.pl

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982205>

Annotatsiya. Bu ilmiy ishda diqqatimizni Polshaning Poznan shahrida joylashgan Adam Mitskievich nomidagi universitet talabalarining pandemiya paytida masofaviy ta'lim olish jarayonida duch kelgan muammolarni o'rganishga qaratamiz. Muammolarni aniqlash maqsadida mutaxassis tomonidan tekshirilib, tasdiqlangan online so'rovnomadan foydalanildi. So'rovnomada masofaviy ta'limning texnik, o'qituvchi, talaba omillarini hamda universitet tomonidan tashkillashtirilishi kerak bo'lgan ko'mak o'rganildi. Yig'ilgan va tahlil qilingan ma'lumotga tayangan holda masofaviy ta'lim jarayonida ta'lim sifatini yanada yaxshilash, onlayn ta'lim jarayoni uchun talabalarga madad tizimini yo'lga qo'yish va oliy ta'lim tizimida ta'lim siyosatiga ta'sir ko'rsatish uchun foydali bo'ladigan tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim, oliy ta'lim, COVID-19

Abstract. The objective of this study is to identify the primary challenges faced by students at Adam Mickiewicz University in Poznan, Poland while studying in a distance mode during the pandemic. A quantitative research method was utilized, with an online questionnaires designed for students, which was reviewed by experts for accuracy. The survey examined technical, instructor, student characteristics, and university support during remote education. Based on the data collected and analyzed, recommendations are made to enhance the quality of education, establish a support system for students in distance learning, and influence educational policy within higher education.

Key words: distance learning, e-learning, higher education, COVID-19

Kirish

Pandemiya hayotimizga turli xil va juda ko'p o'zgarishlar bilan kirib keldi. Biz o'sha paytlarda asosiy masalalarni internet orqali hal qilishga majbur bo'lib qolgan edik. Shulardan biri ta'lim olish bo'lib, bu vaziyat ko'pchilikka qiyinchiliklar tug'dirdi. Biroq masofaviy ta'lim haqidagi o'y-fikrlarim va uning foydali jihatlari o'rganishga bo'lgan qiziqishlarim pandemiya ancha avvalroq yuzaga kelgan edi. Ushbu loyihani amalga oshirish esa aynan pandemiya paytiga mos keldi. Aslida bu vaziyat asosan qiyinchiliklardan iborat bo'lsa ham, mening loyihamni amalga oshirishda ayni muddaoga aylandi.

Adabiyotlar sharhi

Onlayn ta'limda asosiy faktorlar

Dillon va Gunavardena [1] hamda Leydner va Jarvenpalar [2] tomonidan o'tkazilgan masofaviy ta'lim bo'yicha dastlabki tadqiqotlar onlayn ta'lim samaradorligini ko'rsatadigan uchta o'lchov mavjudligini ilgari surdi: 1- texnologiya; 2- o'qituvchi omillari; va 3- o'quvchi omillari. Texnik omillarga ishonchlilik, sifat hamda texnologiyaning qanchalik boyligi tushuniladi [3]. Xususan, tizim tartiblari talabalarga ham sinxron, ham asinxron ta'lim uslubini qo'llash imkonini berishi kerak; talabalarda qulay foydalanish imkoniyati bo'lishi kerak; va tarmoq hujjat almashinuvi uchun minimal vaqt talab qilishi kerak. Interfeys sifati ham hal qiluvchi rol o'ynaydi [4], [5]. Texnologiya boyligining eng muhim ko'rinishidan biri bu talabalarning o'zaro muloqoti

bilan bog‘liq. Agar talaba masofaviy ta‘limga sho‘ng‘iy olsa, bu uning motivatsiyaga egaligini bildiradi [6]. Qisqasi masofaviy ta‘lim talabani keraklicha band eta olishi lozim.

Instruktor, ya‘ni o‘qituvchi omillari: Kollisning ta‘kidlashicha, o‘qituvchilar onlayn tarzda taqdim etiladigan dasturlarda markaziy o‘yinchilar sifatida tavsiflanadi [7]. Samarali ta‘lim berishda texnika emas, texnikadan samarali foydalanib talabalarga bilim yetkazuvchi asosiy omil hisoblanadi. O‘qituvchilarning turli metodlar yordamida talabalarni qiziqtirib, ularni darsga jalb etishlari juda muhim hisoblanadi.

Talaba omillari: Onlayn ta‘lim berishga ta‘sir qiluvchi omillarni o‘rganish bo‘yicha eng dastlabki tadqiqotlardan biri 1994 yilda Colley va boshqalar tomonidan o‘tkazilgan. Masofaviy ta‘lim samaradorligida talabaning jinsi, kompyuterdan foydalanish bo‘yicha bilim va tajribasi, shaxsiy kompyuterga ega bo‘lishi, kishilik xususiyatlari kabi omillar rol o‘ynaydi.

Masofaviy ta‘limda duch kelinadigan asosiy qiyinchiliklar

Masofaviy ta‘lim bilan bog‘liq eng katta tashvishlardan biri bu *talabalarning faolligi va motivatsiyasi*. Birinchi navbatda, onlayn ta‘lim sifati mamlakatning telekommunikatsiya infratuzilmasi va tashkilotda yaratilgan qulayliklarga bog‘liq. So‘ngra masofaviy ta‘limda amalga oshirilayotgan tadbirlar va ularning monitoringi hamda baholash o‘quvchilarning faolligida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘quvchilar va o‘qituvchilar bir-biridan uzoqda bo‘lganligi sababli, masofaviy ta‘limda o‘quv dizayni ham juda muhimdir.

Masofaviy ta‘lim ham professor-o‘qituvchilar, ham talabalarni qo‘llab-quvvatlash uchun ko‘proq innovatsion usullarni talab qiladi. Ta‘lim va ta‘lim uchun raqobatbardosh onlayn muhitni yaratish uchun ma‘murlar, professor-o‘qituvchilar, dasturchilar va o‘quv dizaynerlari o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bunda nafaqat zarur resurslar, balki professor-o‘qituvchilar uchun maxsus treninglar ham zarur. Yuqoridagi barcha sa‘y-harakatlar to‘g‘ri amalga oshirilsa, o‘z samarasini beradi.

Metodologiya

Tadqiqotni o‘tkazish uchun 36 ta savoldan iborat so‘rovnoma tayyorlandi va hakamlar tomonidan tasdiqlandi. Tadqiqot 2021-yil aprel oyida google forms yordamida onlayn o‘tkazildi. Umumiy olganda, 636 ta javob tahlil qilindi va muhokama qilindi. Shuni ta‘kidlash kerakki, respondentlarning aksariyati (80%) 20-25 yosh guruhiga mansub. Ulardan 64% bakalavr darajasidagi talabalarni va 32% dan ortig‘i magistratura talabalarini, qolgan respondentlar esa ikki darajali yoki muhandislik yo‘nalishi bo‘yicha o‘qiyotgan talabalarni tashkil etdi. Ishtirokchilar universitetning turli fakultetlaridan qatnashishdi.

Natijalar

Talabalardan darslarda duch kelgan aniq muammolar haqida o‘rtoqlashish talab qilinganda, ular o‘qishni an‘anaviy usuldan masofaviy usulga o‘tkazishda bir qancha muammolar bo‘lganligini ta‘kidladilar, ammo keyinchalik o‘qituvchilar veb-texnologiyalardan foydalanishda mahorat va tajribaga ega bo‘lishdi. Qolaversa, ular o‘z professorlari o‘z sohalarida juda bilimdon ekanliklarini tushunishadi, lekin bu bilimlarni internet yordamida masofadan turib yetkazish qiyinroq.

Hulosa qilib aytadigan bo‘lsak, AMU talabalari pandemiya sharoitida ta‘lim olishda duch kelgan muammolar quyidagilar hisoblanadi: o‘qishga xalaqit beradigan texnik muammolar; amaliy mashg‘ulotlar, laboratoriyada ishlashning imkoni yo‘qligi; onlayn imtihonlar qisqaroq vaqt chegaralari bilan yanayam qiyinlashib ketganligi; barcha o‘qituvchilar veb-kameralarni yoqishni talab qilmasligi; o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik yo‘qligi; dars paytida chalg‘shning osonligi, diqqatni jamlash qiyinligi, mehnat unumdorligining pasayishi; professor-o‘qituvchilar bilan

bogʻlanish qiyinligi; akademik xodimlarning veb-texnologiyalardan toʻliq foydalana olmasliklari va darslarni yetarlicha qiziqarli olib bora olmasliklari. Albatta talabalar masofaviy taʼlim bilan bogʻliq ijobiy fikrlarini ham sanab oʻtishgan.

Xulosa

Oʻtkazilgan soʻrov natijalariga koʻra, talabalar va universitet aʼzolarining aksariyati masofaviy taʼlimni amalga oshirish uchun zarur koʻnikma va texnik jihozlarga ega. Shunga qaramay, universitet maʼmuriyati va ilmiy xodimlar tomonidan takomillashtirish va biroz fidoyilik talab etiladi. Agar ilovalar va platformalar oʻz imkoniyatlaridan toʻliq foydalanilsa, darslarning samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

REFERENCES

1. Dillon, C.L. va Gunavardena, C.N. (1995), “Telekommunikatsiyaga asoslangan masofaviy taʼlimni baholash uchun asos”, Styuart, D. (Tahr.), Masofaviy taʼlim boʻyicha Xalqaro Kengashning 17-kongressidan tanlangan maqolalar, jild. 2, Ochiq universitet, Milton Keyns, 348-51-betlar.
2. Leydner, D.E. va Jarvenpaa, S.L. (1993), “Axborot asri taʼlim bilan toʻqnash keladi: elektron sinflar boʻyicha amaliy ishlar”, Axborot tizimlari tadqiqotlari, № 4, 24-54-betlar.
3. Sanders Lopez, E. va Nagelhout, E. (1995), “Kompyuter yordamida ishbilarmonlik aloqasi sinfida masofaviy hamkorlik modelini yaratish”, Business Communication Quarterly, Vol. 58 No 2, 15-22-betlar.
4. Trevitt, C. (1995), “Universitetlarda taʼlim va oʻqitishda interaktiv multimedia: dizayn mezonlarini muhokama qilishga yordam beradigan baʼzi koʻrsatkichlar”, Biologik taʼlim universitetidagi kompyuterlar virtual konferentsiyasida taqdim etilgan maqola, CITI Liverpool, 30 yanvar-10 fevral.
5. Daft, R.L. va Lengel, R.H. (1986), “Tashkiliy axborot talablari, ommaviy axborot vositalarining boyligi va strukturaviy dizayn oʻrtasida taklif qilingan integratsiya”, Menejment fani, № 32, 554-71-betlar.
6. Neorman, D.A. va Spohrer, J.C. (1996), “Oʻquvchilarga yoʻnaltirilgan taʼlim”, ACM kommunikatsiyalari, jild. 39-son 4, 15-22-betlar.
7. Collis, B. (1995), “Taʼlimda multimedia taʼsirini kutish: adabiyotdan saboqlar”, Kattalar uchun taʼlim va tarbiyadagi kompyuterlar, jild. 2-son 2, 136-49-betlar.

EVALUATING THE IMPACT OF GAMIFIED MOBILE LEARNING (M-LEARNING) ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT

¹Mo‘minova Durdona Baxodir qizi, ²Almamatova Muslima G‘ayratjon qizi, ³Anora
To‘liboyeva Bahromovna, ⁴Xayrullayeva Sevinch Ergash qizi

^{1,2,3,4}Tashkent university of information technologies

¹durdonamominova.1127@gmail.com, ²almamatovamuslima1@gmail.com,

³anoratoliboyeva@gmail.com, ⁴sevinch20222@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982216>

Abstract. This article delves into the evaluation of gamified mobile learning (M-learning) and its influence on student motivation and academic achievement. Through a comprehensive study, the research aims to ascertain the effects of integrating game mechanics, such as points, badges, and leaderboards, into mobile learning environments. The methodology encompasses a pre- and post-analysis of students' motivation levels and academic performance, facilitated by the use of a gamified M-learning platform. The findings aim to provide empirical evidence on the effectiveness of gamification in enhancing educational outcomes. This study is significant for its potential to guide educators, curriculum designers, and policy-makers in making informed decisions about incorporating gamified elements into learning strategies, with the ultimate goal of improving student engagement and learning efficacy.

Keywords: Gamified mobile learning, student motivation, academic achievement, educational technology, gamification, mobile learning platforms, learning engagement, educational outcomes, curriculum development, educational policy.

Introduction: In the evolving landscape of educational technology, gamified mobile learning (M-learning) has emerged as a potent tool to enhance student engagement and learning outcomes. This article examines the integration of game mechanics into mobile learning environments and its subsequent impact on student motivation and academic achievement. With the increasing ubiquity of smartphones and tablets, M-learning offers a flexible and accessible mode of education, allowing learners to engage with content anytime and anywhere. However, the effectiveness of this educational approach becomes significantly more potent when coupled with gamification, which leverages the inherent human tendency for competition and achievement. This study aims to systematically evaluate how these gamified elements influence student behavior and performance, offering insights into the potential of gamified M-learning as a transformative educational strategy. Through rigorous empirical analysis, this research seeks to contribute to the ongoing discourse on educational innovation, providing a nuanced understanding of how gamification can be effectively harnessed to enhance student motivation and academic success in the digital age.

Evaluating the impact of gamified mobile learning (M-learning) on student motivation and academic achievement involves several key steps and considerations:

Define Objectives and Hypotheses: Clearly define what you aim to measure regarding student motivation and academic achievement. Formulate hypotheses on how gamified M-learning might affect these areas.

Develop or Choose a Gamified M-learning Platform: Select or design a mobile learning platform that incorporates gamification elements such as points, badges, leaderboards, challenges, and progress tracking.

Participant Selection: Choose a diverse group of students to participate in the study, ensuring a representative sample of the target population. Consider factors like age, academic background, and familiarity with mobile technology.

Pre-study Assessment: Conduct a baseline assessment of participants' academic performance and motivation levels before introducing the gamified M-learning experience. This can involve standardized tests, surveys, and interviews.

Implementation Phase: Integrate the gamified M-learning platform into the participants' curriculum or learning activities for a set period. Ensure that all participants have access to the necessary technology and understand how to use the platform.

Monitoring and Support: Throughout the implementation phase, monitor usage patterns, engagement levels, and any technical issues. Provide support and guidance to participants to ensure they can effectively use the M-learning platform.

Post-study Assessment: After the implementation phase, assess the academic performance and motivation levels of the participants again using the same methods as in the pre-study assessment.

Data Analysis: Analyze the data collected to evaluate changes in academic achievement and motivation levels. Use statistical methods to determine if any observed changes are statistically significant and whether they can be attributed to the gamified M-learning experience.

Control Group Comparison: If possible, include a control group that does not use the gamified M-learning platform. Comparing the outcomes of the control group and the group that used the platform can help isolate the effect of gamification.

Report Findings and Implications: Compile the findings into a comprehensive report detailing the impact of gamified M-learning on student motivation and academic achievement. Discuss the implications for educators, curriculum developers, and policymakers.

Recommendations and Future Research: Based on the findings, provide recommendations for integrating gamified M-learning into educational settings. Suggest areas for future research to explore other aspects of gamified learning and its long-term effects.

This evaluation will contribute to a better understanding of how gamification in M-learning environments can affect educational outcomes and provide insights for designing more effective learning tools.

Related research

This study builds upon a growing body of research that examines the intersection of gamification, mobile learning (M-learning), and educational outcomes. Previous studies have established a foundational understanding of how gamification can be integrated into educational environments to enhance engagement and learning experiences.

Gamification in Education: Research by Deterding et al. (2011) defined gamification in educational contexts as the use of game design elements in non-game settings, which has been shown to increase student engagement and motivation. This conceptual framework provides a basis for understanding how gamified elements can be applied to M-learning.

Mobile Learning (M-learning) Efficacy: Studies such as those by Crompton et al. (2017) have explored the effectiveness of mobile learning in various educational settings, indicating that M-learning can provide flexible and accessible opportunities for learning, leading to improved student performance and satisfaction.

Impact on Student Motivation: Research by Hamari et al. (2016) investigated how gamification affects motivation, demonstrating that gamified elements can lead to higher levels of student engagement and intrinsic motivation, which are crucial for learning success.

Academic Achievement and Gamification: Papers like those by Sailer et al. (2017) have focused on the relationship between gamification and academic achievement, finding mixed results that suggest the effectiveness of gamification varies based on context, design, and implementation strategies.

Integrating Gamification with M-learning: Studies like the one conducted by Huang et al. (2020) have specifically looked at the integration of gamification and mobile learning, highlighting how this combination can lead to enhanced learning experiences, increased motivation, and better academic outcomes.

In conclusion, while the related research provides valuable insights into the potential benefits of gamified M-learning, it also underscores the need for careful design and implementation to achieve the desired educational outcomes. The current study seeks to add to this body of knowledge by providing a comprehensive evaluation of gamified M-learning's impact on student motivation and academic achievement, offering fresh perspectives and contributing to the ongoing dialogue in the field of educational technology.

Analysis and results

The analysis section would begin by detailing the methodologies used to collect and examine the data. This could involve statistical methods to evaluate changes in student motivation and academic performance before and after the implementation of gamified M-learning. The analysis would likely include a comparison of baseline and post-intervention data, utilizing techniques such as paired t-tests or ANOVA to determine statistical significance. Additionally, the study might employ qualitative methods to gather insights into student experiences and perceptions of the gamified learning environment, analyzing feedback through thematic analysis.

Results

The results section would present the findings of the study, highlighting key data points and trends identified during the analysis. For example, it might reveal an increase in student motivation levels, as indicated by higher engagement metrics or self-reported satisfaction surveys. Academic achievement could be measured through improved grades, test scores, or other performance indicators. If a control group was used, the results would compare the performance and motivation of students using the gamified M-learning platform against those who did not. This section would detail any statistically significant differences observed, providing charts, graphs, and tables to illustrate the findings.

In summary, the results might indicate that gamified M-learning positively impacts student motivation and academic achievement, with students in the gamified environment showing marked improvement over their counterparts. However, the analysis would also consider any limitations or anomalies in the data, ensuring a balanced and comprehensive interpretation of the findings.

Methodology

In the "Methodology" section of the article titled "Evaluating the impact of gamified mobile learning (M-learning) on student motivation and academic achievement," the following structure could be presented:

The methodology employed in this study was designed to systematically assess the impact of gamified M-learning on student motivation and academic achievement. The research approach

was twofold, incorporating both quantitative and qualitative research methods to obtain a comprehensive understanding of the effects of gamification in mobile learning environments.

Initially, a quasi-experimental design was established, involving both experimental and control groups to determine the causative effects of gamified learning elements. Participants were randomly assigned to each group, with the experimental group engaging in the gamified M-learning platform and the control group receiving traditional M-learning without gamification elements.

Data collection was conducted over a semester, with pre- and post-intervention measurements taken to evaluate changes in student motivation and academic performance. Motivation levels were assessed using standardized survey instruments that measure intrinsic and extrinsic motivation, while academic achievement was gauged through analysis of grades, test scores, and completion rates of learning modules.

To enrich the quantitative data, focus group discussions and interviews were conducted with participants from both groups. These discussions aimed to gather in-depth insights into the students' experiences, perceptions, and attitudes towards gamified M-learning. This qualitative approach allowed for a nuanced exploration of the motivational dynamics and learning behaviors influenced by gamification.

Statistical analysis, including t-tests and ANOVA, was used to compare the pre- and post-intervention results, determining the statistical significance of differences observed between the experimental and control groups. This analysis was complemented by thematic analysis of qualitative data, where emerging themes related to motivation, engagement, and learning experiences were identified and examined in relation to the quantitative findings.

This comprehensive methodology ensured a robust evaluation of gamified M-learning's impact, allowing for a nuanced understanding of its potential to enhance student motivation and academic achievement.

Conclusion

In the "Conclusion" section of the article titled "Evaluating the impact of gamified mobile learning (M-learning) on student motivation and academic achievement," the content might be summarized as follows:

The study's investigation into the impact of gamified mobile learning on student motivation and academic achievement has yielded significant insights into the potential benefits and limitations of gamification in educational settings. The findings suggest that gamification, when effectively integrated into M-learning platforms, can enhance student motivation and contribute to improved academic outcomes. Students in the gamified learning environment reported higher levels of engagement and motivation, which were corroborated by their improved performance metrics compared to the control group.

However, the results also highlight the importance of strategic gamification. Not all gamified elements were equally effective, and the impact varied among different student demographics and learning contexts. It is clear from the data that the successful implementation of gamified M-learning requires careful consideration of game design elements, learner preferences, and educational objectives.

The study contributes to the broader discourse on educational technology, offering empirical evidence that can inform the development of more engaging and effective learning environments. While gamified M-learning shows promise as a tool for enhancing educational

experiences, further research is needed to explore its long-term effects, optimal implementation strategies, and potential in diverse educational settings.

In conclusion, this research underscores the transformative potential of gamification in education, advocating for a balanced and context-sensitive approach to its integration into mobile learning platforms. As educational technologies continue to evolve, the insights gained from this study will be invaluable in guiding future innovations, ensuring that they not only captivate learners but also enrich their educational journey and academic achievements.

REFERENCES

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: defining "gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments, 9-15.
2. Crompton, H., Burke, D., & Gregory, K. H. (2017). The use of mobile learning in PK-12 education: A systematic review. *Computers & Education*, 110, 51-63.
3. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2016). Does gamification work? – A literature review of empirical studies on gamification. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 3025-3034.
4. Sailer, M., Hense, J. U., Mayr, S. K., & Mandl, H. (2017). How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. *Computers in Human Behavior*, 69, 371-380.
5. Huang, B., Hew, K. F., & Lo, C. K. (2020). Investigating the effects of gamification-enhanced flipped learning on undergraduate students' behavioral and cognitive engagement. *Interactive Learning Environments*, 28(8), 1071-1086.

THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS THROUGH PTS (PROFESSIONAL TECHNOLOGY SYSTEM) PLATFORM

Tojboyev Jasurbek Zokirjon O'g'li

Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after T.N. Kori

Niyoz researcher

tojiboyevjasur99@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982227>

Annotatsiya. *Shu paytga qadar mavjud ta'lim tizimida o'qitish ustuvor sanalgan bo'lsa, ayni paytda jamiyatning axborotlashuvi davrida raqamli texnologiyalardan foydalanish kata ahamyat kasb etmoqda ustuvorlik – o'qishga o'rgatishga yo'naltirilgan. Shu sababdan ta'limning o'qituvchi-darslik-talaba paradigmasi talaba-darslik-o'qituvchi paradigmasi bilan o'rin almashishi zarurdir.*

OTMlarda muhandislik komp'yuter grafikasi fanini dasturlarini o'zaro qiyoslash metodi asosida o'qitish yuzasidan olib borilgan ishlarning kamchiliklari tuzatildi.

Kalit so'zlar: *“raqamli texnologiya”, “ta'lim texnologiyalari”, “kompyuterli modellashtirish”, “multimedia”.*

Abstract. *Until now, teaching has been considered a priority in the existing education system, but at the same time, the use of digital technologies is becoming more important in the era of information society. For this reason, it is necessary to replace the digital technology in education.*

The shortcomings of the work carried out in the field of training of engineering computer graphics science programs based on the method of mutual comparison have been corrected.

Keywords: *"digital technology", "educational technologies", "computer modeling", "multimedia".*

In the Strategy of Actions on the five priority directions of the development of the Republic of Uzbekistan, the priority task of "further improvement of the continuing education system, increasing the possibilities of quality education services, continuing the policy of training highly qualified personnel in accordance with the modern needs of the labor market" [1] is defined. In the implementation of this task, the main factor in the development of the design skills of students of higher education institutions is their spatial imagination, creative activity, and the skills of designing practical issues related to the field. These qualities are important in increasing the effectiveness of graphic education.

Wide use of computers by students serves to accelerate scientific and technical development in the society and, on this basis, to achieve socio-economic development. "Introducing modern forms and methods of teaching, computer and information and digital technologies into the educational process, providing higher education institutions with modern educational and laboratory equipment and educational and methodological literature, supporting and stimulating scientific research and innovation activities, higher education institutions taking steps to organize and develop modern scientific laboratories; [2] expresses the need to implement important tasks such as training competitive personnel and being able to demonstrate their professional mobility and creativity.

Digitalization of all spheres of human activity has led to the change of centuries-old pedagogical technologies. New means of teaching forced to reconsider the main issues of pedagogy: who should be taught in the higher education system at the current stage of society's

development, what should be the content of education, what forms and methods should be used as a basis for training higher education specialists [3].

Taking into account the above, we believe that revision of the content of the subject of engineering computer graphics is one of the urgent problems in teaching this subject. It is appropriate to take into account the achievements of today's science and technology fields when reorganizing the content of engineering computer graphics.

The analysis of studies focused on the problems of teaching principles allows to distinguish didactic principles common to all subjects. All researchers come to the same stop when it comes to the nomenclature of didactic principles. But the content of these principles is interpreted differently. Such principles include:

- the principle of education and training;
- the principle of connection between theory and practice;
- scientificity principle ;
- the principle of comprehensibility ;
- the principle of compatibility and consistency ;
- the principle of consciousness and creative activity ;
- the principle of demonstrability ;
- the principle of the consistency of educational results and the development of cognitive abilities ;
- taking into account the individual characteristics of learners and the principle of collectivity of education ;
- the principle of positive emotionality of education.

If education content and procedural if we divide the sides into two, then traditional didactic principles can be conditionally divided into these two groups. The conditionality of the separation of didactic principles in this way is classified by their interrelatedness and interdependence.

As an example, we cite the conditionality of separating education, education and development processes.

The content principles of education include:

- the principle of scientificity;
- principle of comprehensibility ;
- principle of consistency;
- the principle of continuity;
- the principle of integrity;
- the principle of connection between theory and practice ;
- the principle of continuity .

Principles of content selection :

Scientific principle . M.D. Dammer [4] showed the development of the content of the scientific principle. According to the results of research, the content of this principle was first shown in 1950 by M.N.Skatkin in the form of eight requirements:

- 1) to students delivered of information scientific reliability ;
- 2) being described of events essence to open
- 3) events _ show in correlation ;
- 4) events in development and this of development sharp feature show _
- 5) learner events correct dialectic- materialist explaining giver the most important theories with introduction ;

6) in learners the world to know and a person about the power of his mind right imaginations create ;

7) in students absolute and relative truth about right thoughts create ;

8) students scientific research methods with introduction _

We are Z.K. Meretukova and We agree with A.R. Chinazirova 's opinion. "The principle of scientificity in education should take into account the fact that there is "scientific pluralism" in the component of education. A different approach to one scientific problem increases students' thinking range and encourages them to search for the truth" [5].

G. M. Chernobelska's views can be understood from the last words of her quote: "Scientific content is achieved not only by giving students ready-made knowledge, but also by introducing them to scientific research methods" [6 18-p].

Taking into account all of the above, it can be said that in the process of scientific and technical development, the amount of scientific knowledge that students should acquire is increasing, while the time allocated for studying the material remains the same. In our republic, the content of engineering graphics and the method of its teaching have not changed in the last 25 years. Since 2022, only Autodesk's AutoCAD software is used in engineering graphics and related fields of the Republic of Uzbekistan . However, students of the above-mentioned foreign higher education institutions are able to master several design programs. These programs apply to structural, functional and technological systems. We believe that it is appropriate to use only programs related to the construction system, emphasizing that higher education institutions of pedagogy should take into account the training of pedagogic personnel.

In our opinion, the best way to make the most of the time allocated to engineering computer graphics, and at the same time to train competitively, is to teach several programs related to the design system in comparison with each other.

This can be caused by the principles of operation of the programs in the construction system, their tasks, and the uniformity of the results achieved with their help. This, in turn, requires improvement of the requirements for knowledge, skills and qualifications of students within the field of engineering computer graphics.

We are an engineering computer graphics **student** :

- history of computer graphics;
- departments of computer graphics;
- Systems digital technology (PTS) that make up the department of construction graphics ;
- graphic programs working in the digital technology PTS system and their principles of operation;
- electronic image formats;
- panels of equipment used for drawing;
- he should know the algorithms for drawing the object based on its spatial position ;

In our opinion, the best way to make the most of the time allocated to engineering computer graphics, and at the same time to train competitively, is to teach several programs related to the design system in comparison with each other.

This can be caused by the principles of operation of the programs in the construction system, their tasks, and the uniformity of the results achieved with their help. This, in turn, requires improvement of the requirements for knowledge, skills and qualifications of students within the field of engineering computer graphics.

Conclusion: Based on the information presented above, the organization of independent education based on research-oriented digital technology, rather than previous, creates the basis for a student's creative approach to the task.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekistonga oliy ta’lim tizimini 2030 yilga yangi Kontsepsiyani qurish. PF-5847. 2019 yil 8 oktyabr. qonun hujjatlari, ma’lumotlari milliy bazasi 09.10.2019 y., 06/19/584/3887-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 27-yil «Oliy ma’lumotlari iyuldagi mahsulotlar ishlab chiqarish sifatini ishlab chiqarishda xavfsizlik choralari va tarmoqlarning ishtirokini yanada kengaytiruvchi chora-tadbirlari”gi PQ-3151-son ishtiroki. O‘zbekiston hukumati, 2017-yil, 30-son, 72-modda.
3. Joxova E.Yu. Kompyuternaya texnologiya resheniya geometricheskix zadach kak sredstvo formirovaniya ponyatinogo apparata. Diss. ...qand. ped. nauk. Yaroslavskiy GPU, 1996. – 161s.
4. Dammer M.D. Rol printsipa nauchnosti v formirovani soderjaniya obucheniya // Vestnik YUrGU. Seriya: Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki, 2012 yil, № 4(263). – S.30-33.
5. Meretukova Z.K., Chinazirova A.R. O didakticheskom printsipe nauchnosti i nauchnom mirovozzrenii v kontekste postneklassicheskoy nauchnoy kartiny mira // Vestnik Adygeyskogo gos. universiteta. Seriya 3: Pedagogika va psixologiya, 2007. – №3. – S. 30-36.
6. Chernobelskaya G.M. Metodika obucheniya ximii v sredney shkole (Ucheb. dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy). – M.: VLADOS, 2000 yil.

MANAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: STRATEGIES FOR CHATGPT

Turdaliyeva Feruza Rustamjon Qizi

Phd Student of Uzbek Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences named after T.N.

Kori Niyazi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982237>

Abstract. The integration of ChatGPT in educational settings is revolutionizing teaching methodologies, offering personalized feedback and interactive learning experiences, while also posing challenges such as potential for academic dishonesty and diminished critical thinking skills. The paper examines the theoretical underpinnings and methodological consequences of academic research on artificial intelligence (AI) technologies in everyday life. The paper provides a functional definition of AI and asserts that AI should be analyzed in conjunction with artificial sociality. The article explores the capacity of AI to address contemporary challenges in educational setting. The study argues that the difficulties presented by AI technologies and its possible solutions.

Keywords: ChatGPT, critical thinking skills, artificial intelligence, technologies teaching methodologies

Annotatsiya. Chatgpt-ning ta'limni tashkil etish jarayoniga individuallashtirgan fikr-mulohazalar va interaktiv o'quv tajribalarini taklif qilish, shuningdek, akademik nohaqlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini pasaytirish kabi muammolarni keltirib chiqarish orqali o'qitish metodologiyasini ta'sir qiladi qiladi. Maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning nazariy asoslari va uslubiy oqibatlari kundalik hayotga solishtirilgan holda ko'rib chiqiladi. Maqolada sun'iy intellektning ta'rifi hamda uning sun'iy jamiyat bilan birgalikda tahlil qilish kerakligi ta'kidlangan. Shuningdek, sun'iy intellektning ta'lim muhitidagi zamonaviy muammolarni hal qilish qobiliyati o'rganiladi. Tadqiqot SI texnologiyalari natijasida duch kelinadigan qiyinchiliklar va ularning amaliy echimlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ChatGPT, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, sun'iy intellekt, texnologiyani o'rganish metodologiyalari

Аннотация. Интеграция ChatGPT в образовательные настройки революционизирует методологии преподавания, предлагая персонализированную обратную связь и интерактивные учебные опыты, а также создавая проблемы, такие как потенциал для академической нечестности и снижения навыков критического мышления. В статье рассматриваются теоретические основы и методологические последствия научных исследований в области технологий искусственного интеллекта (ИИ) в повседневной жизни. В статье содержится функциональное определение искусственного интеллекта и утверждается, что искусственный интеллект должен анализироваться в сочетании с искусственной социальностью. В статье исследуется способность ИИ решать современные проблемы в образовательной среде. В исследовании утверждается, что трудности, с которыми сталкиваются технологии ИИ и их возможные решения.

Ключевые слова: ChatGPT, навыки критического мышления, искусственный интеллект, методологии обучения технологиям

Managing Artificial Intelligence in educational institutions, particularly strategies for ChatGPT, involves leveraging its benefits while addressing potential challenges. ChatGPT can support event planning in classes, enhance programming learning, improve administrative tasks,

and boost writing skills in students [1] [2] [3] [4]. However, concerns exist regarding cheating, diminished critical thinking, and plagiarism risks associated with its use [5]. To effectively manage ChatGPT, institutions can focus on educating students and faculty about its proper use, integrating it into teaching methods for enhanced learning experiences, and implementing measures to ensure academic integrity and originality in student work. By embracing ChatGPT as a valuable tool while addressing its challenges through appropriate policies and guidelines, educational institutions can harness its potential to enrich the learning environment effectively.

AI is also being used in classrooms. Adaptive learning is one type of AI used in some edtech, while facial recognition is another. Though generative AI is still in its infancy, particularly in educational settings, it already produces writing tools that can compose entire essays in response to a brief prompt (such as ChatGPT and Bard). Although we frequently encounter predictive text in text messages or Google Docs, it's somewhat unusual to have a program generate a full text based on straightforward inquiries or commands. Even if it isn't very sophisticated yet when it comes to producing truly original content, many instructors are nonetheless concerned about it.

Present Issues

It makes sense that as technology advances and grows more complex, we would be concerned about both present and future difficulties. Here are a few recent worries:

Misuses

Images, movies, and audio files that appear or sound like someone you know—a celebrity, a public figure, or even a family member—are known as deepfakes. This can even apply to pornographic films or photos that were created without permission using AI. As it stands, children are already creating nude pictures of their classmates with "nudifying" applications.

Misinformation and biases

Since artificial intelligence can only learn from its source(s), it absorbs the prejudices, false facts, and problematic content of the original content. Furthermore, as facial recognition has shown, unconscious bias will almost certainly be ingrained into the tool's architecture if the development team isn't representative.

Ethics

The content generated by AI tools is a blend of many other people's works, and artists are frequently not given consistent or full credit because these programs scrape content from a wide range of sources. Additionally, the topic of data privacy in relation to generative AI is complex and multifaceted.

The act of copying

Plagiarism is one of instructors' main concerns. Students are already turning in essays produced by AI as their own.

Strategies for Addressing Concerns

Given the multitude of concerns and lack of clarity, it is not surprising that some instructors feel overwhelmed by the entire concept. However, it is advisable to avoid feeling panicked. There are actions we can do and assets we can utilize.

Strategies for Dealing with Abuses

Preempt possible issues by promoting AI knowledge and engaging in conversations regarding the technology's detrimental uses. Inform students about the existence of deepfakes on the internet, emphasizing the importance of maintaining a critical attitude towards particularly alarming or extensively shared audio and video content to avoid being manipulated emotionally.

Although certain defects can still be observed, they are becoming increasingly challenging to discern. Discuss the concept of consent in relation to content. Prior to using an AI tool to process someone's image, it is crucial to obtain their explicit consent, just as one would seek permission before capturing a photograph or video. Promote children's empathy by inquiring about their potential emotions if someone were to publish anything humiliating about them.

Ensure a comprehensive understanding of the repercussions associated with utilizing artificial intelligence to produce explicit imagery. Inform students that they may encounter advertisements on platforms such as TikTok promoting applications for generating explicit images. While some may exhibit curiosity or find it amusing (because to the non-authentic nature of the images), employing artificial intelligence to produce explicit photographs of an individual constitutes harassment and is highly likely to be deemed criminal. Not only does it cause injury to the victim, but it could also result in law enforcement intervention.

Strategies for Managing Biases and Misinformation

Present students with AI-generated visuals that correspond to specified prompts and engage in a discussion on the biases depicted in the resulting output. Utilize various forms of media, such as science fiction movies, television shows, and books, to initiate conversations around algorithmic prejudice, the deficiencies of facial recognition technology, and other related topics. Ensure that students are reminded to incorporate requests for source links when utilizing artificial intelligence for research purposes. (Certain tools may provide hyperlinks to their source material upon request.) Instruct pupils to verify each hyperlink.

Inform students about the phenomenon of AI hallucinations. AI can amalgamate information from its data sets in order to create entirely fabricated content. AI technologies can also assert to experience emotions such as love, perceive different human senses, and do other functions. It is crucial for pupils, particularly younger ones, to comprehend that an AI chatbot may mimic a human being, but it is intentionally created by actual individuals.

How to Manage the Ethical Considerations

Discuss the questionable ethical aspects of generative AI and delve into a broader conversation about the consequences of technology advancements and the appropriate approaches to managing them. Discuss the current disparity in access to digital technology and the implications of upcoming advancements for individuals who lack the financial means to acquire it. What are the consequences when tools like these begin to incur charges for additional features? Examine the safeguarding of intellectual property. Which precautionary measures should we do to proactively address potential issues? Discuss the topic of data privacy. What data does AI now acquire, and what data could it potentially acquire in the future? How does it utilize the information provided? Discuss the potential ramifications of an artificial intelligence that can compile information about you from various web sources.

Strategies for Dealing with Plagiarism

Engage in hands-on experimentation with AI systems to gain a comprehensive understanding of their capabilities and limitations. Connect your prompts and evaluate them. Familiarize oneself with pupils' fully writing. Engage in classroom writing activities while being cognizant of certain students' constraints in participating. Use formative assessment to obtain periodic snapshots of progress across a span of time. Assess your prompts and strive to incorporate a student-centered strategy that emphasizes emotional intelligence and prior knowledge. According to a teacher, if you want specific answers, avoid asking general inquiries. Conduct a collaborative evaluation of AI technologies and engage in a discussion regarding their constraints.

Incorporate a covert term or phrase in your assignment that remains hidden from the student. This keyword can be utilized later to determine if the student has copied the prompt into an artificial intelligence program.

As a final option, there are technologies available for detecting artificial intelligence (AI), although it is important to note that these techniques are not flawless and often incorrectly identify plagiarism roughly 50% of the time. ChatGPT and similar programs lack the capacity to establish emotional bonds with readers.

Implications for the Future

Due to the relentless pace of technological advancement, we are unable to sufficiently contemplate and prepare for all of its consequences. However, we can engage students in examining this uncertainty.

Escalating concerns over privacy. Furthermore, our understanding of the full extent of AI's effects on privacy remains incomplete. One important lesson we have learned is that data is really valuable. In addition, due to the constant learning capabilities of AI, any personal information we provide is potentially susceptible to being accessed by others. Shifts in employment marketplaces and the required competencies. Ultimately, the extent to which AI will transform the job economy remains speculative. Equipping pupils for a future that surpasses our current imagination is a genuine task.

Strategies for Addressing Future Considerations

Embrace a futuristic mindset: Inquire with students about the impact of AI on the employment market and the skills they anticipate will be necessary.

Design a project-oriented task that enables students to conduct study on this technology that will undeniably influence their lives. Discuss the appropriate legislation and policies that should be implemented by the government for the field of artificial intelligence (AI).

ChatGPT's integration into educational settings has demonstrated significant potential in enhancing learning experiences and administrative efficiency, though it also introduces challenges related to academic integrity and security concerns. The technology's ability to support creative writing and problem-solving skills underscores its value as an educational tool, necessitating further exploration into its pedagogical applications. Despite its benefits, the need for critical evaluation of ChatGPT-generated content and the development of strategies to mitigate its limitations are paramount for its responsible use in academia. As ChatGPT continues to evolve, ongoing research and adaptation of policies will be crucial in harnessing its capabilities while safeguarding the educational values of originality and critical thinking.

REFERENCES

1. De-Vicente-Yagüe-Jara, M. I., Martínez, O. L., Navarro-Navarro, V., & Cuéllar-Santiago, F. (2023, October 1). *Writing, creativity, and artificial intelligence. ChatGPT in the university context*. Comunicar. <https://doi.org/10.3916/c77-2023-04>
2. Frith, K. H. (2023, May 1). *ChatGPT: Disruptive Educational Technology*. Nursing Education Perspectives. <https://doi.org/10.1097/01.nep.0000000000001129>
3. Keiper, M. C. (2023, November 1). *ChatGPT in practice: Increasing event planning efficiency through artificial intelligence*. Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2023.100454>

4. Rahman, M. M., & Watanobe, Y. (2023, May 8). *ChatGPT for Education and Research: Opportunities, Threats, and Strategies*. Applied Sciences (Basel). <https://doi.org/10.3390/app13095783>
5. Pawar, S. D. (2023, April 30). *ChatGPT: Revolutionizing Education Administration-A Case Study Analysis*. International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology. <https://doi.org/10.22214/ijraset.2023.51225>
6. Giang, T. T. H. (2023, April 1). *ChatGPT and its impact on higher education*. Tạp Chí Khoa Học Và Đào Tạo Ngân Hàng. <https://doi.org/10.59276/tckhdt.2023.04.2490>

**TALABALARNI AKSILOGIK YONDASHUV VA ELEKTRON TA'LIM ASOSIDA
KASBIY PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Turg'unov Mirjalol Mirzahamdani o'g'li

Farg'ona viloyati Qo'sh tepa tumani 5-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

turgunovmirjalol01@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982248>

Annotatsiya. Ta'limiy qadriyatlar shaxsga ilmiy-nazariy bilimlarni berish, unda yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash, uning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishida muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega bo'lgan, shuningdek, o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi obyektiv va subyektiv omillar majmuasidir. Aksiologiya, insonlarning qadr-qimmatini, maqsadlarini, axloqiy qiyinchiliklarni, ma'naviy qadriyatlarini va boshqalar bilan bog'liq qimmatli tushunchalarni o'rganadigan ilm sohasidir. Bu, insoniy qadriyatlar, maqsadlar, etika, axloq va madaniy muammolarga oid ko'nikmalarni tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik qadriyatlar, ijtimoiy harakatlar, qadr-qiyamat, aksiologiya, qadriyatli yo'nalganlik, qadriyatli ustanovka

Abstract. Educational values are the objective of imparting scientific-theoretical knowledge to a person, educating him of high spiritual and moral qualities, having an important socio-pedagogical value in his growing up in all aspects, as well as gaining its own importance. and is a set of subjective factors. Axiology is a branch of science that studies human values, goals, moral challenges, spiritual values, and valuable concepts related to others. It analyzes skills related to human values, goals, ethics, morals and cultural issues.

Keywords: Pedagogical values, social movements, value, axiology, value orientation, value establishment.

Tarbiyaviy qadriyatlar ijtimoiy hayot va inson ongida xilma-xil muddatlarda mavjud bo'lishi; mazkur qadriyatlarning barcha jamiyatlar uchun bir xil ahamiyatga ega bo'lmashligi; tarbiyaviy tizimlarda mavjud bo'la olishi va pedagogik samaradorlikni belgilashga xizmat qiladi. Ana shu bilan bog'liqlikda tarbiyaviy qadriyatlar absolyut -shu jumladan, genetik manbadan yuzaga keluvchi umuminsoniy qadriyatlar; vaqt bilan bog'liq (vaqtinchalik) - aniq-tarixiy; barqaror - mental, etnik; individual-shaxsiy kabi turlarga bo'linadi.

Agar qadriyat din, mafkura, san'at kabi ijtimoiy ong shaklidan alohida ajratib qaralsa, u holda uning mustaqil ma'no-mohiyatiga nisbatan shubha uyg'onadi. Chunki inson yoki jamiyatning biror-bir ehtiyojlarining qondirilishi nafaqat moddiy, balki ideallik bilan aloqadorlikni aks ettiradi. Ehtiyojning o'zi ham ijtimoiy hayotning qator shart-sharoitlari va o'ziga xosliklarini aniqlab beradi. Demak, qadriyat inson va jamiyatning tashqi olamga munosabatining, ularning ichki ehtiyojlari va voqelikka munosabatlari bilan uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi. Mazkur munosabatning barqaror xususiyat kasb etishi inson faoliyatining maqsadi va motivlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi "qadriyatli yo'nalganlik" atamasi bilan ifoda etiladi.[1.23]

"Ijtimoiy harakatlarning tuzilishi haqida" deb nomlangan asarda qadriyat va qadriyatga yo'nalganlik tushunchalari o'rtasidagi aloqadorlik ajratib ko'rsatilgan. ya'ni sosium madaniyatida etalonlarga intilishning namoyon bo'lishi asosida jamiyatning funksional ehtiyojlari yuzaga chiqadi.

Aksiologiya, insonlarning qadr-qimmatini, maqsadlarini, axloqiy qiyinchiliklarni, ma'naviy qadriyatlarini va boshqalar bilan bog'liq qimmatli tushunchalarni o'rganadigan ilm

sohasidir. Bu, insoniy qadriyatlar, maqsadlar, etika, axloq va madaniy muammolarga oid ko‘nikmalarni tahlil qiladi. Aksiologiya, insonlarning nima uchun ma'naviy yoki material rivojlanishga erishishlari, maqsadlarini qanday belgilashlari, qadriyatlarini qanday aniqlashlari va axloqiy qarashlarini qanday rivojlantirishlari haqida o‘rganishga yo‘l qo‘yadi.[2.45]

Bu soha, insonning maqsadlarini, qadriyatlarini, qo‘llab-quvvatlovchilarni, boshqa insonlar bilan munosabatlari, qo‘riqlarni, erkinlikni, adolatni, axloqiy va ma'naviy mukofotlarni, odatlarni, ko‘nikmalarni va boshqalar bilan bog‘liq muammolarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Aksiologiya, falsafiy, psixologik, madaniy, diniy va boshqa asosiy ilm fanlari bilan qo‘shimcha, insoniy mavqelar, qadriyatlar va qarashlar haqida savollar va mantiqiy muammolar bilan shug‘ullanadi. Bu, insonning maqsadlarini aniqlash, ularni qadrlash va qadrlashni o‘rganishga oid ilmnining asosiy xususiyatlarini o‘rganish uchun muhimdir.[3.148]

Aksiologiya qadriyatlarning tabiati, ularning voqelikdagi o‘rni va qadriyatlar dunyosining tuzilishi, ya’ni turli qadriyatlarning o‘zaro, ijtimoiy va madaniy omillar va shaxs tuzilishi bilan bog‘liqligini o‘rganadi.

Qadriyatlar masalasi birinchi marta Sokrat tomonidan ko‘tarildi, u uni o‘z falsafasining markaziy nuqtasiga aylantirdi va uni nima yaxshi degan savol sifatida shakllantirdi. Yaxshilik amalga oshirilgan qiymatdir – foydalilik. Ya’ni, qiymat va foydalilik bir tanganing ikki tomonidir. Qadimgi va o‘rta asr falsafasida qadriyatlar haqidagi savollar borliq haqidagi savollarga bevosita kiritilmagan: borliqning to‘liqligi inson uchun axloqiy va estetik ideallarni ifodalovchi mutlaq qadriyat sifatida tushuniladi. Platon kontseptsiyasida Yagona yoki Yaxshilik borliq, yaxshilik va go‘zallik bilan bir xildir. Qadriyatlar tabiatining bir xil ontologik va yaxlit talqini falsafaning butun Platonik bo‘limi tomonidan, Hegel va Kryuchkomgacha amal qilgan.

Shunga ko‘ra, aksiologiya falsafiy bilimlarning maxsus bo‘limi sifatida borliq tushunchasi ikki elementga bo‘linganda paydo bo‘ladi: reallik va qiymat amaliy amalga oshirish imkoniyati sifatida. Bu holda aksiologiyaning vazifasi borliqning umumiy tuzilishidagi amaliy aql imkoniyatlarini ko‘rsatishdan iborat.

Pedagogik aksiologiyaga doir adabiyotlarda "qadriyatli ustanovka" tushunchasi ham uchraydi. Garchi ko‘pchilik mualliflar "qadriyatli yo‘nalganlik" va "qadriyatli ustanovka" tushunchalarini sinonim sifatida qo‘llashsa ham, birinchilardan bo‘lib M.Rokich ular orasidagi farqni alohida ajratib ko‘rsatgan. Uning fikricha, ustanovkani ma'lum bir obyekt (aniq yoki abstrakt, shaxsiy yoki ijtimoiy)ga yoki vaziyatga nisbatan subyekt munosabatida aks etuvchi uzoq vaqt davomida shakllangan bir qancha ishonch, e'tiqodlar majmui deb qarash mumkin. Demak, yo‘nalganlikda shaxsning jamiyatdagi me'yorlar bilan inson ehtiyojlari uyg‘unlashuvi aks etsa, qadriyatli ustanovkada shaxsning amaliy faoliyatda mazkur munosabatlari tizimini ro‘yobga chiqarishga tayyorligi aks etadi.[4.33]

Pedagogik aksiologiya sohasida tadqiqotlar olib borgan olim B.Xodjayevning ta'kidlashicha, shaxs o‘zining ichki pozitsiyasini anglashi va aniq qadriyatlar bilan bog‘liqlikda amaliy faoliyatga tayyorligi qadriyatli ustanovkaning mohiyatini belgilab beradi. Aksiologiya, insonlarning qadr-qimmatini, maqsadlarini, axloqiy qiyinchiliklarni, ma'naviy qadriyatlarini va boshqalar bilan bog‘liq qimmatli tushunchalarni o‘rganadigan ilm sohasidir. Bu, insoniy qadriyatlar, maqsadlar, etika, axloq va madaniy muammolarga oid ko‘nikmalarni tahlil qiladi. Aksiologiya, insonlarning nima uchun ma'naviy yoki material rivojlanishga erishishlari, maqsadlarini qanday belgilashlari, qadriyatlarini qanday aniqlashlari va axloqiy qarashlarini qanday rivojlantirishlari haqida o‘rganishga yo‘l qo‘yadi.

REFERENCES

1. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC- METHODOICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar
2. Mardonov.Sh. PEDAGOGIK OTMLARDA TALABALARNI TAYYORLASHDA AKSIOLOGIK MO'LJAL. INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 7 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-333
3. Siddiqov, B. S. (2023). AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILAR DUNYOQARASHINING SHAKLLANTIRISH MAZMUNI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(8), 104-107.
4. Saidkulovich, S. B. (2023). AXIOLOGICAL APPROACH IN PROFESSIONAL EDUCATION OF STUDENTS. British View, 8(3).
5. www.ziyonet.uz
6. www.unilibrary.uz

**ELEKTRON TA'LIM ILOVALARINI ISHLAB CHIQISH VA QO'LLASH ORQALI
KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING DIVERGENT TAFAKKURINI
RIVOJLANTIRISHNING USULLARI**

Gulhayo Tuxtasinova

FarDU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982257>

Annotatsiya. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning divergent tafakkurini rivojlantirish samarali usullari amaliyotga tatbiq etish. Bu orqali o'quvchilarning fikrlash va boshqa qobiliyatlarini yana takomillashtirish. Yangi innovatsiyalardan keng foydalanish.

Kalit so'zlar: Ta'lim jarayoni, divergent fikrlash, ijodkorlik qobiliyati, ta'lim tamoyilari, tanqidiy fikrlash, metodlar.

Tafakkur inson aqliy faoliyatining va salohiyatining eng yuksak shaklidir. Ko'pchilik insonlarning ta'kidlashicha, insonlar hayvonlardan ongi bilan ustunlik qiladi. Lekin shu o'rinda shu aytish kerakki, insonda tafakkur bo'lganligi va tafakkur bilan chambarchas nutq bo'lganligi tufayli u hayvonlardan farq qiladi, shu sababli u ongli mavjudotdir.

U shaxsning obyektiv voqelikdagi narsa va hodisalarni, ularning muhim xususiyatlarini, bog'lanish hamda munosabatlarini bevosita umumlashgan holda aks ettirishdan iborat bo'lgan aqliy jarayonidir.

Tafakkur amaliy faoliyat asosida hissiy bilishdan boshlanadi va hissiy bilish chegarasidan tashqariga chiqadi. Dunyoni bilish faoliyati ikki yo'ldan borishi mumkin. Bevosita yo'l bilan narsa va hodisalarning ayrim xossalarni sezgilar yordamida, idrok orqali narsa va hodisalarni yaxlitligicha, shuningdek, ilgari sezib idrok qilgan narsalarni ko'z oldimizda yaqqol tasavvur qilib bilib olamiz. Bu bevosita hissiy bilishdir. Dunyoda shunday narsa va hodisalar borki, biz ularni sezish, idrok qilish, tasavvurlar orqali bila olmaymiz. Bunday vaqtda dunyoni hissiy (bevosita) bilishdan tasavvur orqali tafakkurga (bavosita) o'tiladi. Dunyodagi narsa va hodisalar o'rtasidagi munosabat, bog'lanish hamda qonuniyatlarni biz hissiy yo'l bilan bila olmay, faqat bavosita yo'l bilan tafakkur orqali to'liq va chuqur bilib olamiz. Tasavvur qilishimiz mumkin bo'lmagan hodisalar fikr yuritish orqali hal qilinadi. Binobarin, tafakkur insonning shunday aqliy faoliyatidirki, bu faoliyat voqelikni eng aniq (to'g'ri), to'liq, chuqur va umumiy lashtirib aks ettirishga (bilishga), insonning yanada oqilona amaliy faoliyat bilan shug'ullani-shiga imkon beradi. I. P. Pavlov aytganidek, «avvalo, umuminsoniy empirizmni, (insonning tajribasi, orttirgan bilimlari) nihoyat atrof olamni va insonning o'zini ham bilish uchun oliy qurol bo'lgan fanni ham yaratuvchi maxsus insoniy, oliy tafakkur» ayni shu bog'lanishlar asosida voqe bo'ladi (Пособие собрание, III tom, 2-kitob, 232-bet).

Ta'lim uzuklisiz jarayon. Mana shu jarayonda o'quvchilarning tafakkurining rivojlanishining muhim bosqichlarini qamrab oladi. Shaxsning go'dakligidan to voyaga yetguncha bo'lgan jarayonda bir qancha o'zgarishlar sodir bo'ladi. Yqorida biz ta'lim jarayoniga ham to'xtalib o'tdik, chunki kichik yoshdagi o'quvchilarning tafakkurning rivojlanishi ham ularning ta'lim olish bosqichlariga to'g'ri keladi. Masalan, maktabgacha ta'lim va uning davomi boshlang'ich ta'lim shu ikki bosqichda o'quvchilarning tafakkuri shaklanadi. Keyingi ta'lim bosqichlarida shaxs o'zi tafakkurini takomillashtiradi. Lekin maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'limda o'qituvchining ta'siri tufayli kichik yoshdagi o'quvchilarning tafakkuri o'sadi. Shuni ta'kidlash lozimki, tafakkurning shakllanishi bu bevosita psixologiya bilan chambarchas bog'liqdir.

Kichik yoshidagi bolalar tafakkur (fikr yuritish) jarayonida ayni shu chog‘da idrok qilayotgan narsalargina emas, balki ilgari idrok qilgan narsalariga ham tayana oladilar bu ularning nozik jihatlari bilan bog‘liqdir. Masalan, bolaga ilgaridan ma‘lum bo‘lgan biron topshiriq yoki savol berilsa, u o‘z tasavvuriga asoslanib xotirasining imkoniyatidan kelib chiqqan holda qiynalmay, darhol javob qaytaradi. Biroq, 6 yoshli bir boladan “yong‘oq suvda cho‘kadimi yoki oqadimi?” deb so‘ralganida, u “oqadi” deb javob bergan. Bolaning to‘g‘ri javob berganligiga sabab shundaki, u o‘z tajribasida yong‘oqni suvga tashlab ko‘rgan. Ana shu tarzda kichik yoshidagi bolalarda induktiv va deduktiv xulosa chiqarishning eng sodda shakllari yuzaga kela boshlaydi.

Fikrlash - bu odamlarning qaror qabul qilish va atrofdagi dunyoga qarashlarini shakllantirish jarayoni sifatida keng talqin etiladi. Fikrlashning ikkita asosiy turi mavjud:

- 1) konvergent
- 2) divergent

Divergent fikrlash - bu juda ko‘p turli xil g‘oyalar, assotsiatsiyalar va echimlarni yaratish qobiliyati. U muammo va muammolarni hal qilishda nostandart, ijodiy va eksperimental yondashuvlarni ifodalaydi.

Divergent fikrlashning xususiyatlari:

Moslashuvchanlik: Darhaqiqat, divergent fikrlash fikrlashda moslashuvchanlikni ta'minlaydi va bir xil vaziyatni turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqishga imkon beradi va ijobiy jihatlarni qamrab oladi. Buning yordamida odamlar muammolarni hal qilishda turli xil yondashuvlardan foydalanishlari mumkin, bu esa yangi va original g‘oyalarni yaratishga yordam beradi. Ushbu yondashuv yashirin imkoniyatlarni ko‘rishga va maqsadlarga erishishning innovatsion usullarini topishga yordam beradi. Bitta muammoga bir va undan ortiq yechimlarni topishni ta'minlaydi.

Moslashuvchanlik: Divergent fikrlash vaziyatga turli nuqtai nazardan qarash va turli yondashuvlardan foydalanish imkonini beradi. Bu yangi va original g‘oyalarni yaratishga imkon beradi.

Moslashuvchanlik divergent fikrlashning asosiy xususiyatlaridan biri bo‘lib, vaziyatni turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqish va turli yondashuvlarni qo‘llash yordamini beradi. Bu nima uchun muhim:

Chegaralarni kengaytirish: Divergent fikrlash belgilangan chegaralar va standart fikrlash usullaridan tashqariga chiqishga yordam beradi. Bu sizga vaziyatni yangi burchakdan ko‘rish va muqobil echimlar yoki yondashuvlarni ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Yangi imkoniyatlarni ochib berish: fikrlashda moslashuvchan bo‘lish orqali, turlicha fikrlovchilar tor fikrlash doirasida sezilmasligi mumkin bo‘lgan muhim tafsilotlarni olishlari mumkin. Bu sizga vaziyatda yangi imkoniyatlar va potentsiallarni ko‘rish imkonini beradi.

Har bir o‘quvchimiz ijodiy fikr yuritishini shakllantirish bugungi zamonaviy pedagogning o‘z oldiga qo‘ygan oliy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Chunki chet ta‘lim tizimida bunga katta urug‘ beriladi. Yangi darsliklarni bunga yaqqol misol sifatida keltirish mumkin. Darslikdagi topshi-riqlar o‘quvchilarning mantiqiy hamda tanqidiy fikrlashini oshiradi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarning tafakkurini oshirishda yangi yondashuv, noan‘anaviy usullarni qo‘llash kreativlik deyiladi. Bundan tashqari o‘yin hamda ta‘limni integratsiya qilish ham mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari maktabgacha ta‘lim yoshidan so‘ng ta‘lim jarayoniga kirishadilar bu esa ularga biroz qiyinchilik qiladi. Chunki maktabgacha ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarning asosiy faoliyati o‘yini taskil etadi maktab esa o‘yin faoliyati

ta'limga o'zgaradi, o'quvchilarda adaptatsiya jarayoni ularga murakkablik qiladi. Shuning uchun savod o'rgatishning ilk bosqichlarida bolalar uchun moslashish jarayoni bo'ladi. Mana shu jarayonda ta'lim hamda o'yini integratsiya qilish kichik yoshdagi o'quvchilarning psixikasiga ijodiy yondashuv bo'ladi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan hal qilish masalasini ilgari suradi. Bu esa pedagoglarda ko'proq o'z ustida ishlashni talab etadi. Mana shu hamma jihatlarini kreativlik qamrab oladi.

Kreativlikni biz kundalik hayotimizda ko'p marotaba qo'llaymiz. Lekin bu atamani hamma o'zidan kelib chiqqan holda talqin etiladi. Ta'lim jarayonida ijodiylik orqali ulkan muvaffaqiyatlarga erishamiz. Finlandiya ta'lim tizimida ham kichik yoshdagi o'quvchilarning tafakkurini ijodiy rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Chunki shaxsning kelajakda ulkan marralarini zabt etishi uning fikr yuritish ham mustaqil fikrlash ko'nikmalariga bog'liq, shu qatorda ularning irsiyatiga ham. Zamonaviy ta'lim tizimiga kirib kelayotgan “muammoli vaziyat” ham o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini oshiradi. Xalqaro baholash testlari, xususan, STEAM, PIRLS, PISA tadqiqotlarida buning yaqqol isbotini ko'rish mumki. Ushbu testlarning topshirig'i shaxsni ijodiy hamda tanqidiy fikrlashga motiv bo'ladi. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, agar kichik yoshdagi o'quvchilarning IQ darajasi yuqori bo'lsa ular xalqaro baholash testlarida yuqori natija ko'rsta oladilar.

Psixologiyada divergent fikrlash mantiqdan chetga chiqqan muqobil fikrlash deb ataladi. Divergent muammo - bu juda ko'p to'g'ri javoblarga ega bo'lgan muammo. Aynan shu fikrlash turi ijodkorlik bilan tavsiflanadi. U tasavvur bilan bog'liq bo'lib, turli xil original g'oyalarni yaratish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Divergent tipdagi vazifalar har qanday mavzu sohasidagi vazifalar sifatida tushuniladi. Shuni ta'kidlab o'tamizki, bitta shart mavjud bo'lganda va to'g'ri javoblar ko'p bo'lsa, odam amaliy faoliyatda eng ko'p duch keladigan narsadirva shularni misol keltirish mumkin:

- 1) Men kim bo'lishim kerak?
- 2) Kimga ovoz berish kerak?
- 3) Qaysi do'stni tanlash kerak?

1-topshiriq.

Sifatlarni o'rganish uchun ijodiy diktant. Vazifa kerak bo'lganda sifatlarni qo'shib, diktant matni yozish.

Masalan:

Yigitlar _____ yo'l bo'ylab ochiq joyga borishdi. Atrofda _____ archa o'sadi. _____ daraxtlar yashil rangga aylanmoqda. Yerdan _____ buloq chiqadi. Yigitlar _____ novdalar va shoxlarni yig'ishdi. Bolalar daryo bo'yida _____ olov yoqdilar.

Kichikintoyda fikrlashni rivojlantirish uchun o'yin "Mushukchani qo'yin"

O'yin bolalarning eng muhim ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi:

- Tasavvurni rivojlantiradi
- Nutqni yaxshilaydi
- Xotirani yaxshilaydi
- Solishtirishga o'rgatadi

obyektlar ushbu o'yinni o'ynash uchun siz boladan mushukchani ko'rsatishni va uning qanchalik kichik yoki katta ekanligini qo'lda ko'rsatishni so'rashingiz kerak. Shundan so'ng, unga bir qator savollar bering:

- Mushukcha qutiga joylashadimi?

- Mushukcha hamyonga mos keladimi?
- Mushukcha shkafga sig‘ishi mumkinmi?

Shunday qilib, siz mushukchani cheksiz tasavvur qilishingiz va uni turli joylarga qo‘yishingiz mumkin. Bu bolada nafaqat fikrlashni, balki ob'ektlarni taqqoslash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy intellektni rivojlantirish uchun o‘yinlar bolaga ma'lum ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarni egallashga yordam beradi va jamiyatda o‘zini qanday faol tutishni o‘rganadi: muloqot qilishdan, aloqa qilishdan uyalmaslik xislatini shakllanadi. Divergent muammo - bu turli xil yechimlarga ega bo‘lgan har qanday muammo. Bunday masalalar har doim boshlang‘ich sinf matematika darsliklarida oz miqdorda bo‘ladi, lekin tajriba shuni ko‘rsatadiki, faqat kam sonli bolalar bunday muammolarni hal qilishning turli usullarining ma'nosini ko‘rishadi va tushunishadi.

REFERENCES

1. Tolipov, O‘.Q., Ro‘ziyeva, D.I. (2020) Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Fan.
2. Zufarova M.E.. Umumiy psixologiya.-T.: 2016.
3. Xaydorov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya, -T.: 2016.

TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISHDA ELEKTRON TA'LIM XUKUMATNING O'RNI, BOSHQARUVNING ELEKTRON SHAKLDAGI TIZIMLARINING SIFATI VA SAMARADORLIGI

Umaraliyeva Muhayyo Abdugaparovna

T.N. Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika Fanlari Ilmiy-tadqiqot Instituti “Ilmiy – pedagog kadrlarni tayyorlash” bo‘limi mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982262>

***Annotasiya.** Maqolada ta'lim tizimini boshqarishda elektron xukumatning o'rni, boshqaruvning elektron shakldagi tizimlarining sifati va samaradorligi xaqida so'z boradi. Shuningdek, davlat organlari va tashkilotlarining o'z faoliyati bo'yicha jamoatchilik oldida elektron hisobot berishi tartibini joriy etish masalalari bo'yicha o'z fikr va mulohazalarini berib o'tgan.*

***Kalit so'zlar:** Elektron xukumat, elektron shakl, operatsion jarayonlar, boshqaruv jarayonlari, vazifa, maxsulot, pedagogik jarayon, metodik ishlar.*

***Аннотация.** В статье рассказывается о роли электронно-вычислительной техники в управлении в школе, качестве и эффективности электронных форм систем управления. Он также высказал свое мнение и комментарии по вопросам внедрения процедуры публичной электронной отчетности государственных органов и организаций о своей деятельности.*

***Ключевые слова:** электронный учебник, электронная форма, операционные программы, управленческие программы, задача, продукт, педагогическая программа, методические разработки.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha xarakatlar strategiyasini “Ilm, ma‘rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to‘g‘risida” 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son farmoniga muvofiq elektron hukumatning axborot tizimlari va resurslarining yagona reyestrini yuritish, yagona identifikatorlar, ma‘lumotnomalar va tasniflagichlar ro‘yxatlarini shakllantirish, ma‘lumotlarni boshqarish axborot tizimini joriy qilish orqali elektron hukumat tizimini yanada rivojlantirish, shuningdek, davlat organlari va tashkilotlarining o‘z faoliyati bo‘yicha jamoatchilik oldida elektron hisobot berishi tartibini joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror muvofiq, tizimlar ishlatilishi bo‘yicha bir necha amaliy ishlar bajarildi[1].

Maktab ichki nazoratini rejalashtirib va tashkil qila turib, maktab rahbarlari nazoratning barcha obyektlari, yo‘nalishlari to‘g‘risida aniq, puxta tasavvurga ega bo‘lishlari lozim. Taxminan quyidagicha: o‘quv rejasidan ayrim fanlari o‘qitish ahvoli; dastur materiallarini o‘zlashtirish darajasining davlat talablariga (davlat ta‘lim standartlariga) mosligi; pedagogik jamoaning iqtidorli va qobiliyatli o‘quvchilar bilan ishlash tizimi; maktabda yuzaga kelgan, asosiy darajadan yuqori ma‘lumot olishni ta‘minlaydigan tizimning samaradorligi va rasionalligi (ixtiyoriy fanlar fakultativlar, maxsus kurslar va boshqalar); sust o‘zlashtiradigan o‘quvchilar bilan ishlash tizimi samaradorligi; pedagogik jamoaning majburiy tayanch va umumiy ta‘limni ta‘minlash bo‘yicha ishlari; metodik ishlar; tarbiyaviy ishlar; maktab hujjatlarini yuritish; o‘quv-moddiy bazadan [foydalanish samaradorligi](#); kuni uzaytirilgan guruhlarda o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish va boshqalar.

Boshqaruv jarayonlari – tashkilot (tizim) faoliyat yuritishini taminlovchi, ya’ni o‘zgaruvchi tashqi tasirlarga moslashtiruvchi jarayonlardir. Xususan, faoliyatni rejalashtirish, tartibga solish, muvofiqlashtirish, rivojlantirish, shuningdek bu bilan bog‘liq qarorlar qabul qilish va ijrosini nazorat qilish boshqaruv jarayonlaridir.

Operatsion jarayonlar – tashkilotning (tizimning) zimmasi va vakolatidagi asosiy faoliyati, jumladan vazifasi, maxsuloti va xizmati yaratiladigan, shuningdek asosiy daromadi shakllantiriladigan jarayonlardir.

Ko‘maklashuvchi-funksional jarayonlar – operatsion va boshqaruv jarayonlari uchun xizmat qiladigan jarayonlar. Jumladan, tashkilotning xodimlar bo‘limi, kanselyariya, umumiy bo‘lim, xo‘jalik ishlari bo‘limi, buxgalteriya, yuridik xizmatlar singari bo‘limlarining faoliyatidagi vazifalar misol bo‘ladi.

Ma‘muriy jarayonlar – boshqaruv, operatsion va ko‘maklashuvchi-funksional jarayonlar yig‘indisi;

Reinjiniring (angl. Reengineering) – vazifa, maxsulot va xizmatlar sifati, muddati, tannarxi va servis darajasini qisqa muddat ichida keskin oshirish uchun boshqaruv, operatsion va ko‘maklashuvchi jarayonlarini tubdan qayta tashkillashtirish (optimallashtirish) xamda axborot texnologiyalarini joriy etish orqali kardinal ravishda islox qilish tadbiri.

Optimallashtirish – barcha turdagi resurslar sarfini yakuniy natija sifati bilan oqilona muvozanatlashgan nisbatini topish va unga erishish uchun amalga oshiriladigan chora-tadbirlar kompleksi. Uni amalga oshirish natijasida resurslarni isrofgarchiliksiz, aniq maqsad va vazifalar uchun samarali yo‘naltirish, shuningdek sifat ko‘rsatgichlarining eng yuqori (ekstrimum) parametrlariga erishish imkoniyati yaratiladi.

Funksiya va xizmatlar – ixtisoslashgan davlat va xo‘jalik boshqaruv organlari va ularning tuzilmaviy bo‘limlari tomonidan, iste‘molchilarning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan vazifalar. Vazifalar - jarayon, loyixa va funksional faollik shaklid bo‘lishi mumkin.

BPMN(BusinessProcessModelandNotation) – faoliyat jarayonlarini diagramma shaklida modellashtirish va tavsiflash uslubi bo‘lib u mazkur formatda qo‘llaniladigan shartli belgilar tizimidan iborat.

Kontaktsiz muloqot – davlat va xo‘jalik boshqaruv organlari funksional vazifalarini bajarish, maxsulot ishlab chiqarish va yetkazib berish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonlarining yakuniy maxsulotini iste‘molchining interaktiv murojaati asosida, inson omili ishtirokisiz, ya’ni ixtisoslashgan tizimlar, mexanizmlar va vositalar orqali yetkazib berishini nazarda tutuvchi, o‘zaro interaktiv munosabat shaklidir.

Rudiment protseduralar – boshqaruv tizimi va usullarining rivojlanishi, takomillashuvi natijasida o‘zining asl mohiyatini yo‘qotgan, ammo tartibotlarda o‘rnashib qolgan funksional protseduralar. Bu protseduralar amalga oshiriladigan funksiya yoki ko‘rsatiladigan xizmat sifatiga qimmat qo‘shmaydi, balki o‘zini oqlamaydigan qo‘shimcha, ortiqcha resurs sarflanishiga, maxsulot/xizmatlar tan narxi va qiymatini oshirib yuboruvchi omil sifatida faoliyat samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan tarkibiy tuzilma yoki amaliyot hisoblanadi[2].

Umumiy qoidalar

Ma‘muriy jarayonlar reinjiniringi unga turdosh usullaridan farqli ravishda, qisqa muddatda eskirgan, o‘zini oqlamagan samarasiz usullar va vositalardan, rudiment jarayonlardan butunlay voz kechish xamda jarayonlarga zamonaviy AKTni joriy etish orqali mamuriy jarayonlarni tubdan isloh qilishni nazarda tutadi.

Bunda ma'muriy jarayonlarni amalga oshiruvchi davlat va xo'jalik boshqaruv organlari manfaatlari emas, balki, faqat va faqat istemolchi fuqarolar manfaatlari, ularning ehtiyojlari, talabi va shart-sharoitlari birlamchi hisoblanadi.

Davlat va xo'jalik boshqaruv organlarning mutassadi rahbarlari, mas'ul xodimlari va xizmatchilari tomonidan reinjining tadbirlarini paysalga solishga bo'lgan harakat va intilishlari, davlat xizmatlarini modernizatsiyalashga yo'naltirilgan islohotlarga jiddiy to'siqlar yaratishi mumkin.

Reinjiningni quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

1. Siyosiy qaror va hohish-irodaning mavjudligi;
2. Samaradorlik – asosiy omil sifatida;
3. Iste'molchi uchun qulayliklar yaratish;
4. Jarayonlarning funksiyalarga nisbatan afzallikka ega bo'lishi;
5. Vakolatlarni quyi bo'limlarga va mutaxassislariga topshirish;
6. Innovatsion yondashuv;
7. Muammoli masalalarni aniqlashda ichki va tashqi muhitni uzviy o'rganish.

Ushbu tamoyillarga va reinjining tadbirining asosiy omillariga ko'ra, ma'muriy jarayonlar reinjiningini amalga oshirishda yuqori lavozimdagi rahbarlarning siyosiy qaror va hohish-irodalari birlamchi omil hisoblanadi va reinjining tadbirlarini “yuqoridan pastga” qarab amalga oshirish uchun asosiy turtki vositasini o'taydi.

Ma'muriy jarayonlar reinjiningi natijasida ham davlat organlari, ham iste'molchilar (aholi, tadbirkorlik sub'yektlari) manfaatdor bo'lishini ta'minlash joiz. Bunda barcha ortiqcha, takroriy va salbiy byurokratik to'siqlar bartaraf etilib, faqatgina “zaruriy byurokratiya”ga yo'l qo'yiladi. Ya'ni, aholi va tadbirkorlar uchun ma'muriy yukning minimal zaruriy ko'rinishlarigagina yo'l qo'yiladi[2].

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda “proaktiv” xizmatlar konsepsiyasi ilgari surilmoqda, ushbu konsepsiyaga muvofiq, ayrim davlat xizmatlari uchun hattoki iste'molchilarning murojaatlari ham talab qilinmaydi. Masalan, farzand tug'ilishi bilan mahalliy hokimiyatlar tomonidan bolalar bog'chasi va umumta'lim maktabiga ro'yxatga olish xizmati “proaktiv” xizmatlar ro'yxatiga kiradi.

Aksariyat hollarda davlat va xo'jalik boshqaruv organlarida har bir tarkibiy funksional bo'linma tomonidan faqatgina mazkur bo'linmaning funksiyalari doirasida e'tibor qaratilib, yakuniy natija rahbariyatdan tashqari hech kimni qiziqitirmaydi. Ya'ni, har bir funksional bo'lim qo'yilgan masalaning yoki jarayonning faqatgina bir qismi bilan shug'ullanishi hamda boshqa bo'limlar faoliyatidan doimiy ravishda xabardor bo'lmasligi va umumiy muvofiqlashtirishning sustligi natijasida jarayonlarda nuqsonlar vujudga kelishi kuzatiladi. Ma'muriy jarayonlar reinjiningi jarayonlarni yaxlit holatda nazorat qilish mexanizmlarini joriy qilishni nazarda tutadi va yakuniy natijaga barcha tarkibiy bo'linmalar tomonidan qiziqish bo'lishini ta'minlashga undaydi.

Ayrim turdagi qarorlarni qabul qilish vakolatlarini quyi tashkilotlarga tushirish va Markaziy apparatga xos bo'lmagan funktsiya va vazifalarni quyi tashkilotlarga berish orqali amalga oshirish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Reinjining tadbirlarini o'tkazishda yangi g'oyalar uchun cheklovlar o'rnatilishi mumkin emas, har qanday yangi g'oyalar davlat xizmatini kelajakdagi yangi modeli uchun muhimdir[3].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ayni paytda ishlayotgan samarasiz tizimlarda emas, balki ma'muriy jarayonlari reinjiningi natijasida yaratilgan yangi tizimlarda qo'llanilgan

taqdirdagina yuqori samaradorlikka olib keladi. Ya'ni, boshqa so'z bilan aytganda samarasiz tizimlarni avtomatlashtirish qisqa muddatda ma'lum vazifalarni soddalashtirsada, iste'molchilar uchun yetarli darajada qulayliklar yaratmaydi, balki eski tizimning barcha nuqsonlarini yanada ko'proq namoyish qiladi. Shuning uchun ham AKT vositalarini reinjiniring tadbirlari asosida yaratilgan yangi tizimlarda tadbiq etish maqsadga muvofiq.

Ma'lumki, bugungi kunda ayrim turdagi davlat xizmatlarini ko'rsatishda ikki va undan ortiq ma'muriy organlar ishtirok etadi. Shu sababli, ma'lum bir xizmatga aloqador bo'lgan va ushbu xizmatni ko'rsatishda ishtirok etayotgan mazkur ma'muriy organlarda ham har bir ma'muriy jarayonlarni o'rganish talab etiladi. Bundan tashqari, reinjiniring tadbirlari mobaynida muammoli masalalar mazkur davlat xizmatlaridan foydalanuvchi aholi va tadbirkorlik sub'yektlaridan so'rovnomalar yo'li bilan aniqlanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bundan tashqari, ayrim turdagi eng ko'p uchraydigan xatoliklar mavjudki, ular reinjiniring tadbirlarini muvaffaqiyat qozonishiga jiddiy to'sqinliklar yaratadi. (3-jadval)

Nisbatan qisqa muddatda katta odimlar bilan yuqori pog'onaga ko'tarilish, eng ilg'or ko'rsatgichlarga erishish vazifasi eskirgan, o'zini oqlamayotgan usullar, kuch va vositalarning baxridan o'tish, ma'muriy va xo'jalik boshqaruvidagi rudiment protseduralardan butunlay voz kechish orqali an'anaviy faoliyat tarkibini zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan xolda tubdan islox qilish orqali amalga oshiriladi[4].

REFERENCES

1. <https://lex.uz/uz/docs/-4900375>
2. <http://nics.gov.uz/uz/e-goverment/reorganization/379/>
3. <https://hozir.org/1-maktab-ichidagi-boshqaruv-tizimi-va-tuzilishi-ichki-boshqaru.html>
4. <https://lex.uz/docs/-4312785>

IV- SHO‘BA: ELEKTRON TA‘LIM ILOVALARINI ISHLAB CHIQISH VA QO‘LLASH

Rais: p.f.d., dotsent Karimov K.A.,
Kotib: f-m.f.n., prof. Olimov B.A.

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA, ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA VA METODLARDAN FOYDALANISH

Abilova Zulfiya Jalgasbayevna

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali “O‘zbek va xorijiy tillar” kafedrasida o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982706>

Ключевые слова: Современные технологии, текстовая грамотность, компьютер, вербальность, невербальность, язык, метод, обучение, процесс урока, производство.

Keywords: Modern technology, texting literacy, computer, verbality, non-verbalism, language, method, writing, genres, training, the process of the lessons, work.

2013-yilda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan uzluksiz ta‘lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta‘lim standarti tashqi tasdiqlandi. Qaror bilan ta‘lim muassasalari bitiruvchilari bajarishi shart bo‘lgan tayyorgarlik darajasiga qo‘yiladigan asosiy talablar tasdiqlandi. Ta‘lim muassasalarining bitiruvchilari mavjud ma‘lumotlarni tizimlashtirish va tahlil qilishda qo‘llaniladigan analitik fikrlash, internetda taklif qilinadigan ilovalar va dasturlar oqimidagi muayyan muammolarni hal qilish uchun to‘g‘ri vositalarni tanlash qobiliyati kabi ta‘limning zamonaviy jihatlari bilan ajralib turishi kerak. Ko‘plab aloqa texnologiyalari ingliz tilidagi versiyada taklif etiladi va shuning uchun ulardan o‘quv jarayonida mohirona foydalanish uchun ingliz tilini bilish talab etiladi. Shunday qilib, chet tilini bilish maktab bitiruvchilarining keyingi kasbiy faoliyatining muhim asoslaridan biri bo‘lib, o‘qituvchi oldiga ko‘plab an‘anaviy o‘qitish usullarini zamonaviy raqamli vositalar bilan uyg‘unlashtirish nuqtai nazaridan qayta ko‘rib chiqish vazifasini qo‘yadi. Ta‘kidlash joizki, raqamli texnologiyalarning zamonaviy o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi davlatimiz tomonidan bu boradagi qator tashabbuslar bilan qo‘llab – quvvatlanmoqda.

Kompyuter texnologiyalarning ingliz tilini o‘qitish metodikasiga ta‘siri, elektron axborot texnologiyalari dasturiy va texnik vositalarning tarkibiy qismi, raqamli texnologiyalarning mazmuni, ularning terminologiyasi, chet tillarini o‘qitishning yakuniy natijasi sifatida har tomonlama ta‘limi, hozirgi yosh avlodning yosh xususiyatlari ko‘rib chiqildi. Metodika maktab fanlarini, shu jumladan ingliz tilini o‘rganish uchun asosdir. Kompyuterlar va ular bilan birga kelgan elektron axborot muhiti ularning imkoniyatlari bilan uyg‘unlashgan maxsus o‘qitish metodikasi mavjud bo‘lsa, ta‘lim jarayoniga jalb etilishi mumkinligini ko‘rsatdi.

Chet tilini o‘rganishda yangi texnik imkoniyatlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari ushbu ilmiy sohani o‘rganishni taqozo etdi. Chet tillarini o‘qitish metodologiyasidagi o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan dasturlarning modellari ularni yaratishda turli xil versiyalarda qo‘llaniladi. Agar CALL formatida tuzilgan dastlabki dasturlarning tuzilishini oladigan bo‘lsak, shuni ta‘kidlash kerakki, o‘quvchilarning o‘zlari faolligini rag‘batlantirish ularda kerakli darajada emas edi. Raqamli texnologiyalar zamonaviy texnik aloqa vositalaridan foydalanishga asoslangan. Ushbu vositalar umumiy multimedia nomi ostida birlashtirilgan bo‘lib, gipermatnni olish uchun ma‘lumotlarning umumiy hajmida havolalar tizimini tashkil etishga qodir. Gipermatn va multimediya gipermedia yordamida birgalikda foydalanilganda birlashtiriladi.

Bu mablag‘larning ishini har tomonlama takomillashtirish imkoniyatini hisobga olgan holda ta‘lim jarayonini takomillashtirishga bevosita ta‘siri haqida gapiramiz. Jumladan, yozish va o‘qish malakalarini shakllantirish bilan bir qatorda, nutqda paraverbal va super segmental til birliklarini qo‘llashda nutq va tinglashdagi kamchiliklarni tuzatish jarayonida ushbu

texnik vositalardan foydalana olish kiradi. Raqamli texnologiyalarning o'zgaruvchan komponenti yangi paydo bo'lgan holatlarga muvofiq ta'lim jarayonining u yoki bu tomonini tavsiflovchi terminologik bazani o'zgartirish zaruratini keltirib chiqaradi. Raqamli texnologiya atamasining o'zi hozirda axborot-kommunikasiya texnologiyalari atamasini almashtirmoqda, chunki u ko'pincha sinonim hisoblansa-da, yangi paydo bo'layotgan texnologiyalarning foydalanuvchi bilan muloqot qilish nuqtai nazaridan xususiyatlarini to'liqroq tavsiflaydi. Yuqorida aytilganlarga asoslanib, bizning ishimizda raqamli texnologiyalar atamasi axborot-kommunikasiya texnologiyalari atamasi bilan solishtirganda tavsifiya etilgan tadqiqot mazmunining terminologik aniqligiga to'liq mos keladigan tarzda foydalanish qabul qilindi. Foydalanilayotgan elektron resurslarning muhim jihati ularning turli xil qulay formatlarda o'quvchilar o'rtasida saqlangan bilimlar bazasini yaratish qobiliyatidir. Bu qobiliyat taklif etilayotgan materialning foydalanuvchi ma'lumotlarini idrok etish organlariga murakkab, bir vaqtda ta'siri natijasida yuzaga keladi, bu uning rivojlanishiga ham, xotirada keyingi fiksasiyasiga ham ijobiy ta'sir qiladi.

Metodika va lingvodidaktika masalalarini o'rganuvchi olimlarning fikrlarini umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, umuman olganda, ularning barchasi o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish zarurligini ta'kidlab, ularning ta'lim jarayoni saviyasini yuksaltirishga ta'sirini ijobiy baholaydi.

Raqamli texnologiyalarni qo'llash metodikasining predmeti - har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash jarayonida chet tilini yangi muloqot vositasi sifatida idrok etish proektsiyasida o'qitish tartibi.

Ta'lim sohasidagi raqamli texnologiyalar ta'limni uslubiy va didaktik ta'minlash ko'lamini kengaytirdi va uning samaradorligini faollashtirish va oshirish imkonini berdi. Ularning tashqi ko'rinishi ta'limga yondashuv metodologiyasining o'zgarishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

o'qitish metodikasida berayotgan o'zgarishlarning asosiy omili bo'lib ularni yaratishda turli versiyalarda foydalanilgan dastur modellari bo'ldi. CALL formatida yaratilgan dastlabki dasturlar o'quvchilar faolligini etarli darajada rag'batlantirmadi.

Dastlabki dasturlarning kamchiliklari mustaqil qaror qabul qilishga qodir ko'p qirrali shaxsni tarbiyalash nuqtai nazaridan o'quvchilarning o'zlarini faollashtirishga qaratilgan optimal o'qitish usullarining boshqa modellarini yaratish zarurligini ko'rsatdi.

Internetning virtual axborot maydonining paydo bo'lishi insonning elektron qurilmalar bilan o'zaro aloqasi shakllarini o'zgartirdi, bu uning virtual olam bilan aloqasini uzatish vositasiga aylandi.

Raqamli texnologiya atamasi hozirda axborot-kommunikasiya texnologiyalari atamasi o'rnini egallaydi, chunki u yangi paydo bo'lgan texnologiyalarning foydalanuvchi bilan muloqot qilish nuqtai nazaridan xususiyatlarini to'liqroq tavsiflaydi, garchi ular ko'pincha sinonim hisoblanadi.

Chet tilini ravon bilish har tomonlama til ta'limini yaratish jarayonida zaruriy tarkibning faqat bir qismidir. O'quvchida chet tilini bilish bilan bir qatorda o'rganilayotgan til vakillarining milliy aurasini tashkil etuvchi ijtimoiy-madaniy kategoriyalar sohasidagi bilimlarni shakllantirish zarur.

Yuqoridagi tendensiyalarni tahlil qilish asosida shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy, ilgari qo'llanilgan o'qitish usullari har tomonlama til ta'limi muammolarini hal etishning barcha bosqichlarini har tomonlama qamrab olish uchun etarli emas.

O'quv jarayonida o'quvchilarning yosh toifalari va ularning psixologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari zamonaviy ta'limning boshqa omillari bilan bir qatorda, albatta, hisobga olinishi kerak.

O'qituvchi e'tiborga olishi kerak bo'lgan o'quv jarayonining muhim jihatlaridan biribu o'quvchilarni (digital divide) va aloqa vositalari bilan ta'minlashdagi farqdan iborat bo'lgan raqamli tafovut masalasidir. O'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning asosiy vazifasi, umuman olganda, ta'limning vazifalari kabi, shaxsning kompetensiyalari va kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Raqamli kompetensiya atamasining mazmunini batafsil o'rganib, A. Aviram va Y. Eshet-Alkalai raqamli kompetensiyani 5 ta komponentga ajratdilar. Guruhning « Digital literacies » tadqiqotidatil asosida aniqlangan yana bir kompetensiyasi multimedia (multimedia literacy) bo'ldi. Multimedia tushunchasi axborot uzatishning eshitish, vizual va grafik vositalaridan foydalangan holda matnlarni o'zingiz tanib olish va shakllantirish qobiliyatini anglatadi. Raqamli kompetensiyalarning navbatdagi guruhi, taklif etilayotgan tasnifga ko'ra, zamonaviy hodisa sifatida e'tirof etilgan maxsus axborot uzatish texnologiyalarining asosiy tushunchalariga asoslanadi. Muayyan guruhga birlashtirish uchun asos sifatidabunday xususiyatni tanlash axborotni qayta ishlashga imtiyozli yondashuvlar va undan keyingi foydalanish masalalarida sifat o'zgarishlarini aks ettiradi. Bunday o'zgarishlar yangi raqamli texnologiyalar va ular qo'llaniladigan elektron qurilmalarning paydo

bo'lishi tufayli mumkin bo'ldi.

Taqdim etilgan tasnif ushbu kompetensiyalarni eng tez, har tomonlama rivojlantirish zarurligini ko'rsatadigan ikkita sababga asoslanadi. Kompetensiyaga bunday yondashishning birinchi sababi o'quvchilarning maktabda olgan nazariy bilimlari bilan ularning real hayotda amaliy tatbiq etilishi o'rtasida ishonchli bog'liqlik bo'lishi kerakdegan tushunchadir. Bu ma'lum darajada bilim olishda rasmiyatchilik darajasini pasaytirish imkonini beradi, bu esa o'quvchilarning qo'shimcha qiziqishini uyg'otadi. Ushbu kompetensiyalarni yanada rivojlantirishning ikkinchi sababi, ularni o'rganish orqali turli ijtimoiy qatlamlarda bo'lgan o'quvchilarning umumiy tushunchalarini moslashtirish imkoniyatidir.

Raqamli texnik kompetensiya quyidagi ko'nikmalar to'plami bilan tavsiflanadi:

turli xil vazifalarni hal qilish jarayonida ularning funkcionalligini ta'minlash uchun taklif qilinadigan texnik vositalar, dasturlardan bepul foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish;

virtual olamdagi muloqotning o'ziga xos xususiyatlari, internet aloqa muhitidan foydalanishda yuzaga keladigan xavf-xatarlar va ulardan himoyalalanish usullaridan xabardor bo'lish. Xuddi shu kompetensiya elektron aloqa vositalarini ehtiyotkorlik bilan, xavfsiz ishlatish muammolarini o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, bizning tushunishimizcha, kompyuterlar, gadjetlar va boshqalar ko'rinishidagi texnik vositalardan foydalangan holda ma'lumot olishda ishtirok etadigan turli xil vositalar va resurslar majmuasi multimedia va raqamli texnologiyalarni tashkil qiladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarning mazmuni telekommunikasiya, kompyuter va axborot texnologiyalarini o'z ichiga olishi kerak.

REFERENCES

1. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodıkası. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
2. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
3. Юсупов К.А. Академик лицейларда қорақалпоқ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис: Miraziz Nukus, 2021. – 66 бет.
4. Yusupov.K.A. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodıkası. Oqıw qollanba. Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
5. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba.– Nókis: Ilimpaz,

- 2021.. – 60 б.
6. Yusupov KA Arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikası. sabaqlıq. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 19 б.т. – 304 б.
  7. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. Oqıw qollanba. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 9.3 б.т. – 144 б.
  8. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасын таллаў усыллары. (Методикалық қолланба). Нөкис, «Miraziz Nukus», 2017. – 4 б.т. – 64 бет.
  9. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жумыслар арқалы үйрениўдиң илимий методикалық мәселелери. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2018. – 5 б.т. – 80 б.
  10. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
  11. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. 1-2019. 83-85.
  12. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 ([https://www.scopus.com/sourceid / 21100920227](https://www.scopus.com/sourceid/21100920227)).
  13. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta’limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
  14. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИЛИМ, КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ ТАШХИС
ЭТИШДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ
ДАСТУРЛАРИНИНГ ЎРНИ

¹Ҳамзаев Ҳ.Ҳ., ²Абдусатторова З.А.

¹ЖДПУ доценти, ²ЖДПУ 1-курс таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982724>

Аннотация. Ушбу мақолада умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг билим, кўникма ва малакаларини хорижий тажрибалар асосида таъхис этишда халқаро баҳолаш дастурларининг ўрни хусусида фикр юритилган.

Калим сўзлар: жаҳон таълими, бошланғич синф, баҳолаш, дунё, таълим, тараққиёт, дастур, ахборот, тест, ҳамкорлик, таъхис.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль международных оценочных программ в диагностике знаний, умений и навыков учащихся общеобразовательных школ на основе зарубежного опыта.

Ключевые слово: мировое образование, начальные классы, оценка, мир, образование, развитие, программа, информация, тест, сотрудничество, диагностика.

Abstract. This article discusses the role of international assessment programs in diagnosing the knowledge, skills and abilities of students in general education schools based on foreign experience.

Keywords: world education, primary school, assessment, peace, education, development, program, information, test, cooperation, diagnostics.

Жаҳон таълим тизимида халқаро баҳолаш дастурлари асосида инсон капиталини янада ривожлантириш ва унинг имкониятларидан самарали фойдаланиш жараёни кечмоқда. Бунда халқаро баҳолаш ва тадқиқот дастурлари дастуруламал бўлаётганлигини таъкидлаш жоиз. Натижада жаҳон таълим тизимида амалий ҳамкорлик тенденциялари ривожланиб бормоқда.

Дарҳақиқат дунё мамлакатлари таълим тизимида ўзига хос тажрибалардан фойдаланиш амалга оширилмоқда. Бу борада ЮНЕСКОнинг “Ҳаёт давомида таълим” халқаро таълим дастури мувофиқлаштирувчи вазифани бажармоқда.

Бунинг натижасида дунё мамлакатлари таълимининг миллий тажрибалари оммавийлашмоқда ва мамлакатларнинг таълим соҳасидаги ҳамкорлиги кучайиб бормоқда. Буларнинг барчаси амалий самарани бераётганлигини эслатиб ўтиш жоиз.

2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да мамлакатимизда сифатли таълимни амалга ошириш вазифалари белгиланган. Шу жиҳатдан республикаимизда таълим тизимини ривожлантиришнинг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштириш даражасини кучайтириш ва уларни мунтазам баҳолаб боришдан иборат. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида муҳим йўналишлар белгиланган. Ана шундай йўналишлардан бири ўқувчиларнинг ўзлаштириш жараёнини халқаро таълим дастурлари асосида баҳолаб боришдир [1]. Шу жиҳатдан ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини таъхис этишда халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш методикаси муаммосини тадқиқ этиш долзарб бўлиб турибди.

Ўзбекистон умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг билим, кўникма ва малакаларини мунтазам ўрганиб бориш билан мазкур таълим босқичини янада ривожлантириш имкониятларига эга бўлинади. Шу жиҳатдан мазкур жараёни ташхис этишда халқаро баҳолаш дастурлари муҳим аҳамиятга эга [2]. Бу ўринда умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этишда муҳим ўрин тутадиган TIMSS, PISA ва STEAM каби халқаро баҳолаш дастурларининг тавсифига эътиборингизни тортаман.

TIMSS- бу халқаро баҳолаш дастури ўқувчиларнинг математик саводхонлигини ва уларнинг табиий фанлар бўйича билимдонлигини аниқлаш ҳамда баҳолашни назарда тутди [3].

TIM- Trends in Mathematics (математик саводхонлик);

SS- Science Study (табиий фанлар бўйича билимдонлик).

Мазкур халқаро баҳолаш дастурида ана шу йўналишлардаги ўқувчиларнинг ўзлаштиришини аниқлаш амалга оширилади ва унда дунёнинг жуда кўп мамлакатлари иштирок этиб келмоқда. TIMSS халқаро баҳолаш дастури 1995 йили ўқув жараёнини ўзлаштириш Халқаро маркази (IEA) томонидан 1995 йилда ишлаб чиқилган ва амалга киритилган. Халқаро баҳолаш дастури махсус тузилган тест асосида бошланғич таълимнинг 4-синф битирувчилари ўртасида ҳар тўрт йилда Математик саводхонлик ва табиий фанлар бўйича билимдонлик даражасини аниқлаш учун ўтказилади [3]. Халқаро баҳолаш дастурини ўтказиш механизми куйидагича:

- 4-синф битирувчилари ўртасида;
- 8-синф битирувчилари ўртасида (яъни 4-синф битирувчилари 8-синфга ўтгач иккинчи мартаба ўтказилади).

Бундан мақсад ўқувчиларнинг тўрт йилдан кейин билим, кўникма ва малакасининг ривожланганлик даражасини аниқлашдир. Шу сабабли TIMSS халқаро баҳолаш дастури иштирокчи давлатларнинг ҳар бир мактабида икки марта ўтказилади ва қайси давлатда ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаси фоизлар ҳисобида кўрсатиб борилади. Мазкур халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш 1995 йил бошланган. Бугунги кунга қадар 7 марта, яъни 1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 ва 2019 йилларда ўтказилган.

TIMSS халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш учун куйидагича ёндашилади:

- махсус тузилган тест асосида сўровнома ўтказиш;
- таълим муассасаси, экспертлар ва кузатувчилардан анкета асосида маълумот олиш;
- таълимни амалга оширувчи ўқитувчиларнинг ўқитиш услубларини ўрганиш;
- ўқувчиларнинг ёш ва имкониятларига мос дастурлар асосида машғулотлар ўтказиш.

Эътибор берилса, мазкур халқаро баҳолаш дастури ўзига хос ёндашувлар асосида ишлаб чиқилган. Шу сабабли ушбу дастурнинг имкониятларидан мамлакатимиз умумтаълим мактабларининг 4 ва 8-синф битирувчи ўқувчиларининг математик саводхонлик ва табиий фанлар бўйича билимдонлик даражаларини ташхис этишда фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Кези келганда таъкидлаш лозимки, TIMSS халқаро баҳолаш дастури куйидаги муҳим тамойилларга асосланади:

- ўқув-билиш фаолиятининг ва унинг мазмунининг мақбул жиҳатларини ривожлантириш;

- қулай ва аниқ маълумотлар берувчи тестларга асосланиш;

- математик саводхонлик ва табиий фанлар бўйича билимдонликнинг аҳамиятини кўрсатиб бериш;

- ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлашда уларнинг имкониятларига мос тестларга қатъий таяниш;

- ўрганиш натижаларини чуқур таҳлил қилиш ва жамоатчиликка тақдим этиш.

Диққат қилинса, TIMSS халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш билан таълим ҳамда тарбия жараёнини ривожлантириш йўналишларини белгилаб олиш мумкин. Бугунги кунда ривожланган давлатларнинг таълим ва тарбия жараёнини ташхис этиш ва унинг самарадорлигини баҳоловчи яна бир муҳим халқаро баҳолаш дастури бу 1997йили ишлаб чиқилиб, 2000 йилда амалга киритилган

PISA (Programme for International Student Assessment)дир. Бу халқаро баҳолаш дастури ўқувчиларнинг математик билимдонлигини аниқлаш ва ўзлаштирган математик саводхонлигини амалиётда қўллай олиш кўникмасининг даражасини аниқлашга йўналтирилган. Мазкур халқаро баҳолаш дастури 2000 йили Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) томонидан ишлаб чиқилиб, амалга киритилган. Бу халқаро баҳолаш дастури ҳар 3 йилда 15 ёшли 9-синф ўқувчилари ўртасида ўтказилади. Бугунги кунга қадар дунё мамлакатларининг умумий ўрта таълим мактабларида 7 маротаба, яъни 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ва 2018 йилларда ўтказилган. Шу сабабли мазкур халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг эълон қилишича, 2022 йилда 15 ёшли ўқувчилар ўртасида (9-синфда) ўтказиладиган PISA тестининг саволномаси ўқувчиларнинг қуйидаги билим, кўникма ва малакалари даражасини аниқлаш мўлжалланмоқда:

- танқидий фикрлаши;

- берилган топшириқларга ижодий ёндашиши;

- математик топшириқларни мустақил таҳлил қила олиши;

- ўзини тутиши, ташаббускорлиги ва фаоллиги;

- ахборот билан ишлай олиши;

- тизимли фикрлаши;

- фикрини ёрқин ифодалай олиши;

- билим олишга қизиқиши.

Эътибор берилса, мазкур ёндашувлар асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш кутилган самарани беради. Таъкидлаш лозимки, бу мақсадлар асосида ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини ташхис этишда Математик фанлар бўйича саводхонлик даражаси асос бўлади. Шу сабабли 2022 йилда ўтказиладиган тест жараёнида фаол иштирок этиш учун мамлакатимизда тайёргарлик ишлари кетмоқда. Бунинг учун Америка Қўшма Штатларининг Кембридж университети ва ЮНЕСКО мутахассислари иштирокида тайёргарлик Дастури ишлаб чиқилган ва ана шу дастур асосида ўқувчилар тестга тайёрланмоқда. Мазкур PISA халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг

билим, кўникма ва малакаларини ташхис этиш билан таълим тизимини янада ривожлантириш йўналишларини белгилаб олиш мумкин бўлади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг янги тараккиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида”ги Фармони.
2. Шерматов Ш. Халқ таълими: Эврилиш ва юксалиш йўли. //”Янги Ўзбекистон” газетаси 2021 йил 30 сентябрь сони.
3. Международное мониторинговое исследование качества школьного математического и естественного образования TIMSS.

3 – 4- SINFLAR ONA TILI DARSLIKLARINI O‘TISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH QULAYLIKHLARI

¹Nurullayeva Nafisa Ilhomovna, ²Nazirova Barnogul Norqul qizi, ³Hazratqulova Marjona
Maqsud qizi

^{1,2}Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti
(kechki) 202- guruh talabalari, ³Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti O‘zbek filologiyasi fakulteti 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982738>

Annotatsiya. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ona tili darslarini o‘tishda turlicha metodlardan foydalanish mumkin. Ammo metodlar turlicha bo‘ladi. Uni qo‘llay bilish o‘qituvchining mahoratiga bog‘liq desak mubolag‘a bo‘lmaydi. O‘quvchilar mavzuni yaxshi o‘zlashtirishi, diqqatini dars jarayoniga qarata olishi, darsga bo‘lgan bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun turli xil foydalanishimiz maqsadga muvofiq desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Dars jarayonida metodlar orqali dars o‘yishning qanday samarali yo‘llari borligini ushbu maqolamizda ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: ona tili, metod, dars, o‘quvchi, o‘qituvchi, innovatsion, interaktiv.

Аннотация. Учителя начальных классов могут использовать разные методы преподавания родного языка. Но методы разные. Не будет преувеличением сказать, что умение им пользоваться зависит от навыков учителя. Не будет преувеличением сказать, что для того, чтобы учащиеся хорошо усвоили предмет, сосредоточили внимание на процессе урока, повысили интерес к уроку, уместно использовать различные методы. В этой статье мы рассмотрим, каковы эффективные способы обучения посредством методов во время урока.

Ключевое Слово: родной язык, метод, урок, ученик, учитель, инновационный, интерактивный.

Abstract. Primary school teachers can use different methods in teaching mother tongue. But the methods are different. It is not an exaggeration to say that knowing how to use it depends on the teacher's skills. It is not an exaggeration to say that it is appropriate to use various methods in order for students to master the subject well, to focus on the lesson process, and to increase their interest in the lesson. In this article, we will consider what are the effective ways of learning through methods during the lesson.

Keyword: native language, method, lesson, student, teacher, innovative, interactive.

Kirish

Zamon talablariga ko‘ra o‘qitishda zamonaviy metodlardan foydalanishning keng ommalashib borishi interfaol, interaktiv metodlarga bo‘lgan talabni oshiryapti zamonaviy metodlar, didaktik vositalar va enerjayzerlarni dars jarayonida qo‘llaganda samaradorlikka erishish yuqori darajani ko‘rsatib kelmoqda. Metodlarning fanlarning va darslarning didaktik vazifalariga mos kelishiga qarab tanlasak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilar faolligini oshiradigan, darsning qiziqarli bo‘lishini ta’minlaydigan o‘ziga xos interfaol metodlardan foydalanish qulayliklarini quyidagi metodik qo‘llanma orqali ko‘rib chiqamiz. Asosiy maqsad shundaki har bir o‘quvchi dars jarayonida qo‘rqmasdan o‘z fikrini bayon qila olishi, mavzuni talab doirasida o‘zlashtira olishi lozim. Hammamizga ma’lumki, innovatsiyalar zamonida hech bir narsa chetda qolib ketmayapti shu borada yoshlarimiz kelajagi eng dolzarb mavzuga aylangan desak mubolag‘a

bo‘lmaydi. Jamiyatning taraqqiyotida, yurtimizning, millatimizning taqdirida o‘tib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma‘naviy barkamolligi, komilligi, intellektual salohiyati muhim ahamiyatga ega. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek : “Dunyo shiddat bilan o‘zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga raxna soladigan turli yangi tahdidlar va xavflar paydo bo‘layotgan bugungi kunda ma‘naviy va ma‘rifatga axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishga e‘tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir”[1]. Ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchilarga katta vazifalar qo‘yiladi va bu biz ustozlar uchun katta bir motivatsiya. Hozirgi kunda interfaol metodlarning ko‘plab turlari bor shularni to‘g‘ri talqinda qo‘llay bilish o‘quvchilarada albatta ijobiy natijalar beradi.

O‘qituvchilar har qanday holatda ham o‘zi mustaqil metod yarata olishi kerak bu uning mukammal pedagog bo‘lib yetishganidan dalolat beradi. Prezidentimiz yoshlar haqida ko‘plab yangi tahrirdagi qonunlarni chiqaryaptilar. Biz boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga saboq berganimiz uchun katta mas‘uliyat bizga ham yuklanadi. Yoshlarni vatanga mehrlari, fidoiy inson qilib tarbiyalashimiz kerak, uni har tomonlama yetuk barkamol inson qilib yetishtirishimiz kerak bu uchun bizga zamon bilan hamnafas bo‘lgan holda metodlardan foydalanishimiz va ularni rivojlantirishimiz kerak.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, innovatsion, interfaol, interaktiv metodlar o‘quvchilarning savodxonligini oshirishga va shu bilan birgalikda DTS talablariga qo‘yilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni oson va qiziqarli bo‘lishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Dars mashg‘ulotlarida quyidagi qo‘llaniladigan yoki shu kabi metodlardan foydalanish o‘tilgan mavzuni takrorlash va yangi mavzuni sodda va tushunarli o‘zlashtirishga katta yordam beradi. Dars jarayonida o‘quvchilarning diqqatini mavzuga qaratishda, o‘zlashtirishda samaradorligini ko‘rsatadi. Yuqorida qo‘llanilgan interfaol metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash jarayonini kengaytirib, ularni dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. 📄 📱 📊 📝 📧

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar Vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi.
2. Ilg‘or pedagogik texnologiya: “Nazariya va amaliyot —Ma‘naviyat asoslari” Darsi asosida ishlangan uslubiy qo‘llanma. —Abu Ali ibn Sino. Toshkent. 2001
3. Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Nurullayeva Nafisaning maqolasidan olingan.
4. Sinf darsliklaridan 3 – 4 sinf (2023) foydalanilgan.

8-СИНФ БИОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ТАЯНЧ ХАРАКАТЛАНИШ СИСТЕМАСИНИ ХАРИТАЛАШ АСОСИДА ТУШУНТИРИШ

Имомова Мадина

ЎЗПИТИ 1-босқич таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982752>

Ҳозирги фан техника ривожланган даврда замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни ўқувчиларга етказиб бериш асосида маълум фаолият куникма ва малакаларини шакллантириш, фаолиятни назорат қилиш, улар томонидан эгалланган назарий ва амалий билимлар даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳоратни, таълим жараёнига нисбатан янгича ёндашувни талаб этади.

Бугунги кунда ривожланган мамлакатларда ўқувчиларнинг ўқув ва ижодий фаолликларини оширувчи, таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини кафолатловчи педагогик технологияларни қўллашга доир катта тажриба тўпланган бўлиб, бу тажриба асосини интерфаол методлар ташкил этмоқда. Бу каби методлар ўз моҳиятига кўра таълим олувчиларда ўқув-билиш фаоллигини ошириш, уларни кичик гуруҳ ва жамоада ишлаш, ўрганилаётган мавзу, муаммолар бўйича шахсий қарашларини дадил, эркин ифодалаш, ўз фикрларини ҳимоя қилиш, далиллар билан асослаш, тенгдошларини тинглай олиш, ғояларни янада бойитиш, билдирилган мавжуд мулоҳазалар орасидан энг мақбул ечимни танлаб олишга рағбатлантириш имкониятига эгаллиги билан алоҳида аҳамият касб этади. Таълим ва тарбия жараёнида ўқитувчи (педагог)лар томонидан интерфаол методларнинг ўринли, мақсадли, самарали қўлланилиши таълим олувчи ўқувчида мулоқотга киришувчанлик, жамоавий фаолият юритиш, мантиқий фикрлаш, мавжуд ғояларни синтезлаш, таҳлил қилиш, турли қарашлар орасидаги мантиқий боғлиқликни топа олиш қобилиятларини тарбиялаш учун кенг имконият яратади. Шунингдек, умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган бир қатор ўқув фанлари бўйича муайян мавзуларни ўрганишда интерфаол методлардан фойдаланишга доир мисоллар келтиришган.

Хар бир метод ҳамма мавзунини тушунтириб бериш учун ҳам мос келмайдиган масалан, мавзулар ҳақида кўпроқ илм олишда ёшига етган ўқувчиларга ўйин усулларини қўллаш яхши натижа беради деб ўйламайман. Дарс жараёнида кўргазмалар воситалар билан бирга, матн шаклда берилган янги мавзунини олдиндан тайёрланган, хариталанган шаклини видео проекторда ёки АКТ дан фойдалиниш имкони етарли бўлмаса қоғоз вариантини тайёрлаб ўқувчиларга тарқатиш орқали фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Мен ўз илмий ишимда янги мавзунини тушунтиришда хариталаш методини таклиф қилмоқчиман.

Биз қўйида 8-синф биология фанидан бир мавзунини интерфаол ва ўзим таклиф қиладиган янги мавзунини тушунтиришдаги хариталашга мослаб кўрсатиб бермоқчиман.

Дарсининг технологик харитаси

Мавзу:Таянч-харакатланиш системаси

Дарсининг вақти:45

Дарсининг тури:Маруза

Дарсининг режаси:

- 1.Таянч харакатланиш системасини нималар ташкил этади.
- 2.Одам танасини скелетини ташкил қиладиган суяк шакллари.
- 3.Одам скелети қандай гуруҳларга бўлиб ўрганилади.

Дарсининг мақсади:

- 1.Таълимий
- 2.Тарбиявий
- 3.Ривожлантирувчи

Таълимий мақсади- Мавзуга оид билимларни узлаштириш

Тарбиявий мақсади-Саломатликни мустахкамлаш инсон организмининг чиниктириш, жисмоний ва экологик тарбияни ривожлантириш.

Ривожлантирувчи мақсади- Соғлиққа бўлган эътиборини ривожлантириш.

1.Ташкилий қисм: 5 минут-йўқлама, тозалик

2.Мотиватсия (ўтган дарсни такрорлаш) :10 минут

Метод: **Т** **схема** Секретсия безлари(Бу методда гармонларни аҳамияти ва камчиликларини (касалликларини) инсон ҳаётидаги вазифасини ёритади)

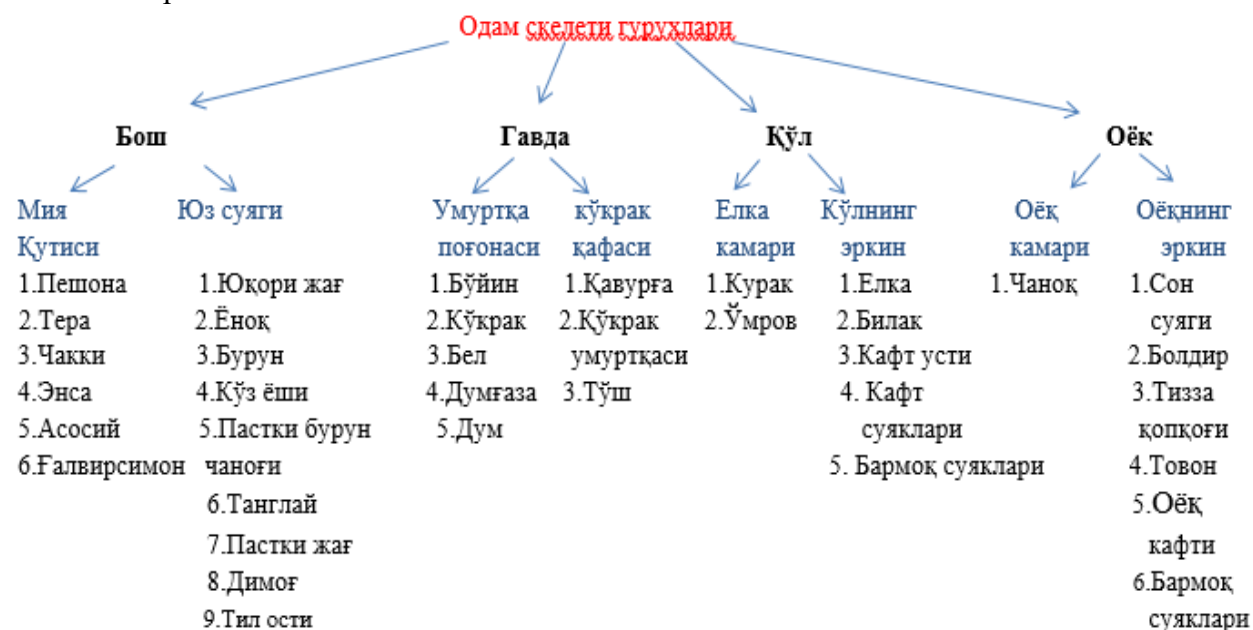
Афзаллиги	Камчилик
Самататироп-ўсишни, ривожланиш	Етишмаса-паканалик, ортиб кетса-акромегалия
Тироксин-нерв системаси функциясини нормал бўлишини	Гипатиреоз-аклий заифлик, эндемик буқоқ, тиреоксикоз-кўп ишлаб чиқариш
Мелатонин-пигмент алмашинуви	Йетишмаса-тери, соч, киприк оқ бўлади
Вазопрессин-сув алмашинивуни бошқаради	Қандсиз диабет касаллиги келиб чиқади
Паратиреоидин-калсий-фосфор алмашинувини таминлайди	Қовоқ, лаб пирпираб учади, қўллар қалтирайди

Ўтган дарсни такрорлашда ўқувчилар Т схемаси методи ёрдамида 20 та ўқувчидан 70 % ўтган дарсни ўзлаштирди.

3.Асосий қисм (Янги мавзу баёни) :15 минутда мавзунинг харида шаклда тушунтириш.

Таянч-ҳаракатланиш системаси.

- 1.Суяк
- 2.Мускул
- 3.Нерв

Шу тарзда тайёрланган қўлланма ўқувчиларга тарқатма материал қилиб тарқатилганда, слайд ёки презентатсия ҳолатида, дафтарларига кўчириб олишда рангли ручкалардан фойдаланиш каби усуллар эслаб қолишни янада такомиллаштиради. Қуйида яна одам организмидаги суякларнинг жойлашиши ва уларнинг сони тасвирланган жадвал бўлиб, бу жадвални замонавий мессенжерлар орқали ўқувчиларга етказиб бериш уларга қўшимча маълумот булиши мумкин.

Дарс мавзулари инсон организми ҳақида бўлганлиги сабабли, мавзу харита шаклида тушунтирилгандан сўнг, ҳар бир ўқувчи ўзларида мавжуд бўлган материалдан пластилин, рангли қоғоз, листдан фойдаланиб суякларни яшаш топширилади, бу маълум даражада амалий дарс ҳам бўлади. Бу эса ўқувчини эса сақлаб қолиш қобилиятини мукаммаллаштиради.

Одам скелети							
Бош суяги 23		Тана скелети-58		Кул суяклари-64		Оёк суяклари-64	
Мия кутиси суяклари 1-8 та	Юз суяклари-15та	Умurtка погонаси суяклар и-33 та	Кўкрак кафаси суяклари-25та 12та ковурга	Елка камари суяклар и-4 та	Кулнинг эркин суяклари -60 та	Оёк камар и-1 та	Оёкнинг эркин суяклари -60 та
Пешона-1та	Юқори жағ-2та	Бўйин-7та	Қавурға-24та	Курак-1жуфт	Йелка-1жуфт	Чаноқ-1та	Сон суяги-1жуфт
Тепа-2та	Ёноқ-2та	Кўкрак-12та	Кўкрак кафаси-12та	Ўмров-1жуфт	Билак-2жуфт		Болдир-2жуфт
Чакка-2та	Бурун-2та	Бел-5та	Тўш-1та (3-та даста, тапа, қиличсимон)		Кафт усти-8жуфт		Тизза қопқоғи-1жуфт
Энса-1та	Кўзёш-2та	Думғаза-5та			Кафт суяклари -5жуфт		Товон - 7жуфт
Асосий -1та	Пастки бурун чаноғи-2та	Дум-4-5та			Бармоқ суяклари -14 жуфт		Оёқ кафти-5жуфт
Ғалвир симон-1та	Танглай-2та						Бармоқ суяклари -14жуфт
	Пастки жағ-1та						
	Димоғ-1та						
	Тил ости-1та						

4.Мустаҳамлаш: “САВОЛ-ЖАВОБ” МЕТОДИ . Янги мавзудан ҳар бир ўқувчига савол берилиб, мавзуни қай даражада ўзлаштирганлигини аниқланади. Савол-жавоб асносида янги мавзуни қай даражада ўзлаштирганлигини, қайси қисмини Мотиватсия (ўтган дарсни такрорлаш) кераклигини ўқитувчи ўзи учун билиб олади. Ўқувчилардан олган жавобига қараб кўпроқ информатсия бера оладиган методдан фойдаланади.

5.Яуний қисм: 5-минут баҳолайди. Уйга вазифа ҳар бир ўқувчини кўлига олдиндан чиқариб олинган мавзулаштирилган тестлардан ўқитувчи белгилаб беради. Айнан мавзуга оидини, ўқувчилар мустақил ечиб келадилар.

REFERENCES

1. Букатов В.М., Ершова А.П. Нескучные уроки. Обстоятельное изложение игровых технологий обучения школьников / Пособие для учителей физики, математики, географии, биологии. - Петрозаводск: ПГПИ, 2008. - 18В с.
2. Букатов В.М. Педагогические таинства дидактических игр / 2-е изд., испр. и доп. - Москва: Центр инноваций и развития, 2003. — 152 с.
3. Панина Т. С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения / Учебное пособие. Под ред. Т.С.Паниной. - 4-е изд., стер. - Москва: Издательский центр “Академия”, 2008. - 176 с.
4. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение / Учебное пособие. - Москва: Издательский центр “Академия”, 2009. -192 с.
5. Психолого-педагогическое сопровождение реализации инновационных образовательных программ / Под ред. Ю.П.Зинченко, И.А.Володарской. - Москва: Изд-во МГУ, 2007. - 120 с.
6. Ситуационный анализ или анатомия Кейс-метода / Под ред. Ю.П.Сурмина. - Киев: Центр инноваций и развития, 2002. - 286 с.
7. Современные образовательные технологии / Учебное пособие. Под ред. Н.В.Бордовской. - 2-е изд., стер. - Москва: КНОРУС, 2011. - 432 с.
8. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе / Учебно-метод. пособие. - Саратов: Издательский центр “Наука”, 2009. - 52 с.
9. Толипов У Д., Усмонбоева М. Педагогик технология асослари // “Мактаб ва хаёт” журнаliga илова. - Тошкент: УзПФИТИ, 2003. - 32 б.
10. Толипов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. - Тошкент: Фан, 2006. - 260 б.
11. Толипов У.К., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. - Тошкент: “Фан”, 2005. - 205 б.
12. Толипова Ж.О., Гофуров А.Т. Биология таълими технологиялари. - Т.: «Ўқитувчи», 2002.

TEKNOLOGIYA DARSALARIDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Muxidova Olima Nurilloevna

T.N.Qori Niyoziy nomli O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982760>

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari elementlaridan foydalanishning muhim jihatlari va afzalliklari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, Canva, Red Café, Internet - World Wide Web WWW.

Аннотация. В данной статье речь идёт о важных аспектах и преимуществах использования элементов информационно-коммуникационных технологий на уроках технологии.

Ключевые слова: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, Canva, Red Café, Internet - World Wide Web WWW.

Abstract. This article talks about the important aspects and advantages of using elements of information and communication technologies in handicraft lessons.

Keywords: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, Canva, Red Café, Internet - World Wide Web WWW.

Texnologiya bu maktab fani sifatida fanning turli sohalaridan olingan nazariy bilimlarni turli faoliyat turlarida amaliy qo‘llashga o‘rgatishdir. Texnologiya fani o‘quv jarayoni bolalarning jinsini hisobga olgan holda kichik guruhlariga bo‘lish orqali amalga oshiriladi, chunki ta’lim yo‘nalishlari har xil (qizlarga uy xo‘jaligi, o‘g‘il bolalarga asboblarni yordamida turli materiallar bilan ishlashga o‘rgatiladi). O‘rta maktabda texnologiya darslarida o‘g‘il bolalar materiallar bilan ishlashning turli usullarini, ularni qayta ishlash jarayonlarini o‘zlashtiradilar, yog‘och, metall va boshqalardan oddiy buyumlarni yasash usullarini o‘rganadilar. Darsda materialning mazmuni AKTning turli shakllaridan foydalanishga imkon beradi (yangi materialni, shu jumladan nazariy materiallarni yetkazish uchun taqdimotlar, video eshittirishlar, talabalarining kompyuter bilan individual ishi va boshqalar). Shuni ham ta’kidlash kerakki, ayrim hollarda AKTdan foydalanish nafaqat maqsadga muvofiq, balki zarur, chunki ba’zi materiallarni, mashinalarni, qo‘llaniladigan texnologiyani maktab sharoitida ko‘rsatish ba’zan shunchaki imkonsizdir, ammo AKT yordamida o‘quvchilar aniqlik asosida aniq tasavvurga ega bo‘lishlari mumkin.

Texnologiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan barcha mavzu va bo‘limlarni o‘rganishda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Texnologik ta’limda raqamli texnologiyalar o‘quv jarayoniga yangi materialni o‘zlashtirish bosqichida ham, individual natijalarni kuzatish bosqichida ham keng joriy etilishi zarur.

Ko‘rinib turibdiki, axborot jamiyati sharoitida o‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni bu bilimlarni mustaqil ravishda egallashga o‘rgatish va olingan bilimlardan yangi kognitiv va amaliy muammolarni hal qilishda foydalanish kerak. Texnologiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchi va o‘quvchining zamonaviy didaktik o‘zaro hamkorligini tashkil etish vositasi sifatida qaralishi kerak. O‘qituvchilar axborot texnologiyalarini fanni o‘qitishga integratsiyalashgan holda loyiha faoliyatida texnologik muammolarni hal qilish vositasi sifatida foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy texnologiya o'quv xonasi, ta'kidlanganidek, axborot texnologiyalaridan foydalanish uchun barcha zarur vositalar bilan jihozlangan bo'lishi, xususan, talaba ish joyida ikkita tizimli bitta kompyuter va ofis dasturlari bo'lishi kerak [1: 45].

O'qituvchining ish joyida tizimli va ofis dasturlari bilan jihozlangan kompyuter, hujjat kamerasi, rangli printer, proyeksiya ekranli multimedia proyektori ham bo'lishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar uchun matn muharriri, elektron jadval protsessori, ma'lumotlar bazasi, taqdimotlar tizimi, tayyor kompyuter o'quv dasturlari yordamida ma'lumotlarni tayyorlaydi, o'quv ma'lumotlarini matn, grafik va multimedia ko'rinishida taqdim eta oladi.

Dizayn ishlari davomida ustaxona loyihalash, qayta ishlash va yig'ish joylariga bo'linadi. Unda modellarni raqamli ishlab chiqish, loyiha hujjatlarini tayyorlash, loyihani amalga oshirish bosqichlarini muhokama qilish va loyihalarni himoya qilish amalga oshiriladi. Qayta ishlash va yig'ish maydoni - bu loyiha qismlarini ishlab chiqarish uchun asboblardan biri bo'lib ishlaydigan dastgohlar va jihozlarni o'z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalar uchun juda ko'p turli xil foydalanish mavjud. Misol uchun: virtual haqiqatdan foydalanish an'anaviy yondashuvlar bilan bir vaqtning o'zida bo'lmasa ham, qiyin, vaqt talab qiladigan yoki qimmat bo'lgan ko'plab yangi o'rganish imkoniyatlarini ochadi. 3D printerdan foydalanib uch o'lchamli modellarni yaratish mumkin. [2: 192].

Axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning o'quv jarayonini ularning individual xususiyatlari va materialni o'rganishning individual tezligini hisobga olgan holda farqlash, o'quvchilarning ish yukini kamaytirish va o'quv vaqtidan samarali foydalanish imkonini beradi. O'qituvchi qiyinchilik darajasiga qarab o'quv vazifalarini taqdim etishni tartibga solish imkoniyatiga ega; to'g'ri qarorlarni tezda rag'batlantirish ham motivatsiyaga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar davomida ma'lum bo'ldiki, ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish inson fiziologiyasi ma'lumotlariga asoslanadi: eshitilgan materialning 1/4 qismi, ko'rganlarning 1/3 qismi, ko'rilgan va eshitilganlarning 1/2 qismi, agar talaba jarayonda faol ishtirok etsa, materialning 3/4 qismi.

Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vizual idrok etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirib, ko'rinmaydigan, shuningdek, rangi va shaklini o'zgartiruvchi ob'ektlarning tasvirini real qiladi.

Multimedia texnologiyasi axborot tizimida vizual axborot (matn, grafik, animatsiya, video) va tovush (audio axborot)ni birlashtirish imkonini beradi. [3: 150].

Shu munosabat bilan o'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning bir qancha asosiy yo'nalishlarini alohida ta'kidlab o'tmoqchiman.

Eng keng tarqalgan yo'nalish tushuntirish va illyustrativdir. Bunday holda, o'quvchilarni yangi ob'ekt yoki hodisa bilan tanishtirish uchun biz ko'pincha yangi materialni tushuntirish va tizimlashtirishga yordam beradigan rasmlar, video yoki ovozni o'z ichiga olgan taqdimotlardan foydalanamiz. Ushbu yo'nalishni amalga oshirish uchun asosan Microsoft PowerPoint va Canva ishlatiladi.

Taqdimotlar o'qituvchining ma'ruzasini yanada mazmunli va tasviriylashtiradi. Taqdimotda diagrammalar va jadvallarni qurish vaqtini tejash va materialni yanada estetik jihatdan loyihalash imkonini beradi. Illyustratsiyalar, chizmalar va boshqalardan foydalanish darsga qiziqishni rivojlantiradi va darsni qiziqarli qiladi. Taqdimotdan foydalanish talabalar bilan suhbat o'tkazish, mavzu bo'yicha savollar berish va shu orqali talabalarni boshqa fanlar bo'yicha ilgari olingan bilimlarni yangilash, taxminlar qilish, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash,

umumlashtirish va xulosalar chiqarishga undash imkonini beradi, bu esa o‘z navbatida, talabalarning tafakkurini rivojlantirishga hissa qo‘shadi, ularning kognitiv faolligini, muloqot ko‘nikmalarini, ijodkorlikni, strategik va fazoviy fikrlashini yaxshilash imkonini beradi.

Taqdimotlar Microsoft Office, PowerPoint dasturida yaratilishi mumkin. Microsoft Office PowerPoint ning boshqa ofis dasturlariga nisbatan qiymati va asosiy ustunligi animatsiyadan foydalana olish imkonining borligidir.

Microsoft Power Point - yangi materialni tushuntirishda sinfda taqdimotlar o‘tkazish uchun dastur (oldindan yaratilgan taqdimot har qanday rasmlar, ma'lumotlar, formulalar va hokazolarda talabalar e'tiborini jalb qilish uchun yangi materialni tushuntirishda doska o'rnini bosadi). Jarayonning vizual namoyishi (diagrammalar, jadvallar qurish, fizik tajribalarni modellashtirish, chizmalarni qurish va h.k.), uni plakatlari yoki doska yordamida amalga oshirish mumkin emas yoki juda qiyin.

Taqdimotdan foydalanish darsda zamonaviy axborot texnologiyalarini an'anaviy o'qitish usullari bilan uyg'unlashtirishni ko'rsatadi. Bunda vizual metod (illyustratsiyalar) boshqa usullar (o'yinlar, og'zaki va boshqalar) bilan birgalikda qo'llaniladi, bu esa talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish va tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi. Materialni taqdim etish tartibi va mantiq'i idrok etish, tushunish va yodlash jarayonlariga maksimal darajada ta'sir qilishi kerak. Ya'ni, axborot nafaqat yangi bilimlarni yetkazishi, balki fikrlash jarayonini ushbu bilimlarni qayta ishlash uchun faol harakatlarga yo'naltirishi kerak. Ob'ektlarni to'g'ridan-to'g'ri kuzatish imkoni bo'lmaganda va og'zaki usullar o'rganilayotgan ob'ekt yoki hodisa to'g'risida tasavvurga ega bo'lmaganda tasvirlar ayniqsa zarur.

RedCafe dasturi mavzu bo'yicha darslarda qo'llaniladi, u avtomatik ravishda kiyim naqshlarini yaratish uchun mo'ljallangan nuqta va ob'ektlarning chiziqlari rejimlarida naqshlar bilan ishlashga imkon beradi, kiyimni loyihalash va modellashtirish uchun cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi. [3: 150].

Videoma'lumotlarning 3D ko'rinishida tasvirlanishini ta'minlovchi "Virtual haqiqat" texnologiyasi, masalan, buyumlarni konstruksiyalash va texnik modellashtirishni o'rgatishda istiqbolli yo'nalish ekanligini isbotladi.

Virtual makonda ob'ektlarni harakatlantirish qobiliyati, ob'ektlarni interaktiv manipulyatsiya qilish usullaridan foydalanish, vizual, tovush va motorli hislarni kompyuterda simulyatsiya qilish, bu o'quv va o'quv jarayonini modellashtirishning turli muammolarini hal qilishga imkon beradi, masalan, kiyimlarni loyihalash va texnik modellashtirish, taktik masalalarni hal qilish, o'quv va o'quv jarayonini tashkil etishda turli muammoli vaziyatlarni yaratish va boshqalar kasbiy tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Microsoft Word matn muharriri o'z-o'zini nazorat qilish uchun eslatmalar, texnologik xaritalar, so'rovnomalar, topshiriq kartalari va kartalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Microsoft Word matn muharriri talabalarga mustaqil ishlash uchun taklif qilinadigan oddiy o'quv materiallarini yaratish uchun ishlatiladi. Bunday material tushuntirishlar, rasmlar, giperhavolalar va test savollari bilan matn shaklida tayyorlanadi. Talabalar Word muharriridan hisobot va xabar kabi o'zlarining intellektual mahsulotlarini yaratish uchun foydalanishlari mumkin. Shuningdek, Word dasturiga o'rnatilgan grafik muharriri va Paint muharriri oddiy chizmalar va eskizlar yaratish imkonini beradi.

Microsoft Excel elektron jadval protsessori asosan raqamli ma'lumotlarni qayta ishlash uchun mo'ljallangan. Biroq, texnologiyani o'rganish jarayonida Excel elektron jadval protsessorining imkoniyatlari ham juda xilma-xildir. Ushbu ilovadan foydalanib, miqdoriy

ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga olgan grafik va diagrammalar yaratish mumkin. O‘qituvchi faoliyatining muhim elementi talabalar bilimini diagnostika qilishdir. Elektron jadval protsessoridan foydalanib, texnologiya kursining turli bo‘limlari uchun nazorat testlarini yaratish mumkin.

Texnologiya darslarida elektron nashrlar va multimedia vositalaridan keng foydalanish mumkin. Hozirda texnologiyaga oid elektron darsliklardan keng foydalanilmoqda. Ular materialni chuqur o‘zlashtirish va tushunish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar tegishli o‘zgartirishlar bilan mavjud kurslarni individual foydalanish uchun moslashtirishga imkon beradi va o‘z-o‘zini o‘rganish va olingan bilimlarda o‘z-o‘zini sinab ko‘rish imkoniyatini beradi. Elektron nashrlarning mazmuni doirasida axborot birligi - paragraflarga bo‘lingan mavzu, shu jumladan qisqacha ma'lumotnoma, vositalar va mashqlarning audio tavsifi, uning davomida mazmun o‘zlashtiriladi.

Kompyuter tarmog‘i Internet - World Wide Web WWW, bu tarmoqdan jahon axborot resurslariga (elektron kutubxonalar, ma'lumotlar bazalari, fayl omborlari va boshqalar) tezkor kirish mumkin. Elektron kutubxona o‘quv materialini samarali o‘zlashtirishga ham hissa qo‘shadi.

Turli taqdimotlarga ega disklardan foydalanish talabalarining motivatsiyasini oshiradi va "Texnik ijodkorlik va modellashtirish" mavzusidagi darslarda vaqtni tejaydi. Ulardan foydalanish nafaqat o‘quv jarayonini boyitadi, balki loyihalar sifatini oshiradi, mahsulotlarni qayta ishlashning turli usullarini aniq ko‘rsatish, o‘quv tadqiqotlarini samarali olib borish, talabalar uchun amaliy ishlarni tashkil etish imkonini beradi.

AKT talabalarining amaliy va mustaqil ishlarini bajarish uchun vosita sifatida ham ko‘p qo‘llaniladi. Taqdim etilgan materialni mustahkamlash uchun biz turli xil o‘quv va ta’lim dasturlaridan foydalanamiz. Bu yerda AKT vositalari talabalarga nafaqat olingan bilimlarni qo‘llash, balki ko‘nikmalarni amaliyotda qo‘llash, shuningdek, zarur umumiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Natijada talabalar o‘z faoliyati natijalarini ko‘rgazmali va har tomonlama ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. AKTni qo‘llashning yetakchi yo‘nalishlaridan biri bu talabalar bilimi darajasi va sifatini nazorat qilishdir. Talabalarining bilim va malakalarini baholash jarayonida AKTdan foydalanish nafaqat darsda vaqtni tejash, shuningdek, ishlarni topshirish muddatlarini belgilash imkonini ham beradi. Shuningdek, talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etishda AKTdan foydalanishning afzalliklarini ta’kidlash joizki, bu ularga Internet texnologiyalaridan o‘quv maqsadlarida foydalanishni o‘zlashtirishga yordam beradi, shuningdek, talabalarimizga o‘tkazib yuborilgan dasturiy materialni tiklash yoki qo‘shimcha ravishda fanni individual o‘rganish imkoniyatini beradi. Ular Photoshop, PaintNet, CorelDraw, Inkscape va boshqalar kabi grafik muharrirlar bilan faol tanishadilar, shuningdek, ular bilan ishlash bo‘yicha zarur ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlashni istardimki, fan va texnikaning faol rivojlanishi zamonaviy ishlab chiqarish va texnik sharoitlarga tez moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash zaruriyatini belgilaydi. Eng yangi axborot texnologiyalarini puxta egallash global axborot oqimida ishonch bilan yuradigan, yuqori darajadagi muloqot qobiliyatiga ega, noyob mutaxassis bo‘lgan zamonaviy shaxsning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bugungi kunda axborot oqimi eksponensial ravishda ortib borayotgan va axborotni qayta ishlash, saqlash va taqdim etish usullari muntazam takomillashtirilayotgan bir paytda, texnologiya o‘qituvchisi o‘z ilmiy va o‘quv amaliyotida kompyuter texnologiyalaridan foydalanmasdan turib, professional bo‘la olmaydi. "Texnologiya" ta’lim yo‘nalishi darslarida AKT texnologiyalaridan foydalangan holda murakkab material talabalarda qiziqish uyg‘otadi va ta’lim maqsadlariga yanada muvaffaqiyatli erishishga yordam beradi.

Texnologik ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan barcha mavzu va bo’limlarni o’rganishda foydalanish:- axborotni nafaqat eshitish, balki vizual idrok etish qobiliyatini oshiradi; - mavzuni ko’rib chiqishda izchillikni ta’minlaydi; - ekrandagi tasvirlar kichik tafsilotlarni tekshirish imkonini beradi; - butun vaqt davomida ekranda ko’rsatilgan amaliy ish bosqichlari turli darajadagi tayyorgarlikka ega bo’lgan talabalarga topshiriqni xotirjam bajarishga imkon beradi; - yangi kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o’quv jarayonini tezlashtirish va talabalarni qiziqtirish imkonini beradi.

Texnologiya darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish o’qituvchining o’quv motivatsiyasini oshirishga yordam beradi va bir qator ijobiy oqibatlarga olib keladi: - ta’lim jarayoni samaradorligini oshiradi; -talabalar tomonidan materialni tushunish va idrok etishni osonlashtiradi; -kerakli xulosalar, qarorlar va umumlashtirishlarni qabul qilishning psixologik asoslilikini oshiradi; - o’quv materialini topshirish vaqtini qisqartiradi; -talabalarining faolligi va mustaqilligini rivojlantiradi; - talabalarining diqqatini, xotirasini, axborot va kommunikativ vakolatlarini, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi; - amaliy ishlarni bajarishda talabalar tomonidan yo’l qo’yiladigan xatolar sonini kamaytiradi, bu esa mahsulot sifatining oshishiga olib keladi.

Shunday qilib, axborot texnologiyalari to’g’ri tanlangan (yoki ishlab chiqilgan) o’qitish texnologiyalari bilan birgalikda o’qitish va ta’limning zarur sifati, o’zgaruvchanligi, differentsiatsiyasi va individuallashtirishini yaratadi.

REFERENCES

1. **Теория и методика обучения технологии с практикумом:** учебно-методическое пособие, электронное издание сетевого распространения / М.Л. Субочева, Е.А. Вахтомина, И.П. Сапего, И.В. Максимкина. — М.: МПГУ, «КДУ», 2018.
2. Хеннер Е.К. Формирование ИКТ-компетентности учащихся и преподавателей в системе непрерывного образования. – 3-е изд. / Е.К. Хеннер. – М.: Бином; Лаборатория знаний, 2015. – 191 с.
3. Асташова Н.А. Интерактивные образовательные технологии как условие инновационной деятельности преподавателя ссуза / Н.А. Асташова, Л.А. Хроленок // Вестник БГУ им. акад. И.Г. Петровского. Серия: Педагогика и психология. – 2012. – №1 (2). – С. 49–53.
4. Muhidova O.N. (2021). [Transversal competences as a result of student’s modern world view formation](#). *Current research journal of pedagogics*. 3, 03 С. 64-69.
5. Мухидова О.Н. (2022). [Формирование технологической компетентности при использовании наглядных средств на уроках технологии](#). *Yangi O‘zbekistonda milliy taraqqiyot va innovasiyalar* 2, 2/2, 302-307
6. Мухидова О.Н. (2020). Компетенциявий ёндашув асосида бўлажак технология фани ўқитувчиларини тайёрлаш тизимини такомиллаштириш. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 1/1, 57-61
7. Мухидова О.Н. (2020). Технология фани ўқитувчиларини тайёрлашда компетенциявий ёндашувлар. *Педагогик маҳорат Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 2/2, 158-164.
8. Mukhidova O. N. (2023) The importance of transversal competencies in the training of future teachers (2023) *Science and innovation* 2 (B3), 328-332
9. Muxidova O. N. (2023). Ta’lim tizimida transversal kompetensiyaning ahamiyati. *Pedagogik mahorat* 3-son, 38-41.

FIZIKA FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA INTEGRATSION
TA’LIMDAN FOYDALANISH METODIKASI

B.A. Olimov

O‘zPFITI f.-m.f.n v.v, professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982777>

Umumiy ta’limni axborotlashtirish o‘quvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirish va o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish bilan bir vaqtda yanada murakkablashib borayotgan vazifalarini hal etishga qaratilishi lozim. Mana shu vazifalardan biri raqamli texnologiyalarni integrasiya, ya’ni boshqa fanlar bilan birgalikda olib borishdir.

Quyida keltirilgan fizik masalani yechishda tandem usulda ya’ni fizika va raqamli texnologiyalardan foydalanilgan. Umumiy ta’lim maktablarida **Python dasturlash tilini o‘rganishga nazariy va amaliy mashg‘ulotlarga ham kerakli vaqt ajratilgan[1,2]. Keltirilgan masalani tushunish uchun yengil – soddada ifodalashga harakat qildik.**

Massasi $m = 100\text{g}$ va balandligi $h = 10\text{ cm}$ bo‘lgan silindr shaklidagi yupqa stakan ikkinchi bir idishning silliq tubiga ag‘darib qo‘yildi va shundan so‘ng ikkinchi idishga asta sekin $H = 20\text{ cm}$ balandlikkacha suv quyildi. Stakan suva boshlashi uchun suvni necha gradusgacha qizitish kerak. Stakaning diametri $d=4\text{ cm}$. Butun tizimning boshlang‘ich temperaturasi $T = 300\text{ K}$, atmosfera bosimi $p_o = 720\text{ mm.sim.ust.ga}$ teng.

Yechish:

Stakanga, u suva boshlagan paytdagi, ta’sir etuvchi kuch

$$F_1 = [p_o + \rho g(H - h)]S \quad (1)$$

bu yerda $F_1 - F_2 + mg = 0$, p_o – atmosfera bosimi, ρ – suvning zichligi, S – stakan tubining yuzasi, d – stakaning diametri; mg – stakanga ta’sir etuvchi og‘irlik kuchi (stakandagi havo massasini hisobga olmasa ham bo‘ladi);

stakandagi havoning bosim kuchi

$$F_2 = p_1 S \quad (2)$$

Stakan suzishi uchun quyidagi shart bajarilishi kerak: $F_2 \geq F_1 + mg$

Vertikal o‘qqa proyeksiyani muvozanatlik sharti:

$$F_1 - F_2 + mg = 0 \quad (3)$$

Gaz o‘zgarma hajmda qizitiladi, shuning uchun $\frac{p_o}{T} = \frac{p_1}{T_1}$

$$\text{bu yerda } T_1 = T + \Delta T, \quad \text{bundan } p_1 = p_o \frac{T + \Delta T}{T} \quad (4)$$

ni olamiz. Bunga kuch va bosimni (1), (2) va (4) lardagi ifodalarini qo‘yib quyidagini olamiz:

$$[p_o + \rho g(H - h)]S - p_o \frac{T + \Delta T}{T} S + mg = 0. \quad (5)$$

$S = \frac{\pi d^2}{4}$ ekanligini inobatga olib, (5) dan ΔT uchun quyidagi ifodani olamiz:

$$\Delta T = T \cdot g \frac{\left[\rho(H-h) + \frac{4m}{\pi d^2} \right]}{p}.$$

Bunga son qiymatlarni qo'yamiz:

$$\Delta T = 300 \cdot 9,8 \frac{\left[1000(0,2-0,1) + \frac{4 \cdot 0,1m}{3,14 \cdot 0,04^2} \right]}{13600 \cdot 9,8 \cdot 0,72} = 5,6K.$$

Javob: $\Delta T = 5K$

from tkinter import *

from tkinter import messagebox[3]

def xolbek():

at=Tk()

at.geometry("820x480")

at.title("MASALA")

at.configure(bg="#FFFFCC")

xk89=Label(at,text="Stakanga, u suza boshlagan paytdagi, ta'sir etuvchi kuch.

$$F_1 = [p_0 + \rho g(H-h)]S \quad (1)$$

\n bu yerda $S = \frac{\pi d^2}{4}$, p_0 - atmosfera bosimi, ρ -suvning zichligi, S - stakan tubining \nyuzasi, d - stakaning diametri; mg - stakanga ta'sir etuvchi og'irlik kuchi \nyuzasi, d - stakaning diametri; mg - stakanga ta'sir etuvchi og'irlik kuchi \nstakandagi havoning bosim kuchi $F_2 = p_1 S$ (2)

\nStakan suzishi uchun quyidagi shart bajarilishi kerak: $F_2 \geq F_1 + mg$.

\nVertikal o'qqa proyeksiyani muvozanatlik sharti: $F_1 - F_2 + mg = 0$ (3)

\nGaz o'zgarma hajmda qizitiladi, shuning uchun $\frac{p_0}{T} = \frac{p_1}{T_1}$

\nbu yerda $T_1 = T + \Delta T$, bundan $p_1 = p_0 \frac{T + \Delta T}{T}$ (4)

\nni olamiz. Bunga kuch va bosimni (1), (2) va (4) lardagi ifodalarini qo'yib \nquyidagini olamiz:

$$\n. \left[p_0 + \rho g(H-h) \right] S - p_0 \frac{T + \Delta T}{T} S + mg = 0 \quad (5)$$

\n $S = \frac{\pi d^2}{4}$ ekanligini inobatga olib, (5) dan ΔT uchun quyidagi ifodani olamiz:

$$\Delta T = T \cdot g \frac{\left[\rho(H-h) + \frac{4m}{\pi d^2} \right]}{p}.$$

\n Bunga son qiymatlarni qo'yamiz:

$$\Delta T = 300 \cdot 9,8 \frac{\left[1000(0,2 - 0,1) + \frac{4 \cdot 0,1m}{3,14 \cdot 0,04^2} \right]}{13600 \cdot 9,8 \cdot 0,72} = 5,6K.$$

```

", bg="#FFFFCC",font=("Georgia",15))
xk89.pack()
at.mainloop()
def chiqishh():
    messagebox.showinfo("MASALA", "Tizimdan chiqdingiz!")
    attt.destroy()
def chiqish():
    attt=Tk()
    attt.geometry("820x480")
    attt.title("MASALA")
    attt.configure(bg="#FFFFCC")
    def chiqishhh():
        ul=unn.get()
        if ul!="":
            if ul=="5":
                messagebox.showinfo("Javob", "Javobingiz to‘g‘ri
                \nOFARIN")
            else:
                messagebox.showerror("Javob", "Javobingiz noto‘g‘ri \nQaytadan o‘rinib ko‘ring!")
            else:
                messagebox.showinfo("Javob", "Kiritishda xatolik mavjud!")
    xk5=Label(attt,text="Javobni yozishingiz mumkin!",
    bg="#FFFFCC",font=("Georgia",16))
    xk5.pack()
    unn=Entry(attt,text="",font=("Georgia",16))
    unn.pack(padx=10,pady=5)
    tt_ch=Button(attt,text="Javobni
    tekshirish",bg="#FFFFCC",font=("Georgia",16),command=chiqishhh)
    tt_ch.pack()
    t_ch=Button(attt,text="Tizimdan
    chiqish",bg="#FFFFCC",font=("Georgia",16),command=chiqishh)
    t_ch.pack()
    attt.mainloop()
    att=Tk()
    att.geometry("820x480")
    att.title("MASALA")
    att.configure(bg="#FFFFCC")
    xk=Label(att,text="1.
    
```

Xulosa qismida shuni aytish joizki ta’limda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish bir tomondan muayyan qiyinchiliklar va muammolarni keltirib chiqarsada boshqa

tomondan turli yutuqlarni qo‘lga kiritilishiga sabab bo‘ladi. Bu jarayon induvidial salohiyatli o‘quvchilarning yanada rivojlanish holatida yaqqol namoyon bo‘ladi[4].

REFERENCES

1. Козлова Н.Ш. Цифровые технологии в образовании // Вестник Майкопского государственного технологического университета. 2019. Вып. 1 (40). С. 83–90
2. А. Х. Махмудов ва З.Б Абдурахмонов “Таълимда замонавий рақамли технологияларидан фойдаланишнинг ютуқлари ва муаммолари”. ЧДПИ volume 2/2021y.
3. А. Боровский. Программирование в Delphi. 2005g
4. Olimov B.A “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida fizika fanidan ko‘rgazma – tajriba va laboratoriya ishlari” Uslubiy qo‘llanma. Toshkent.2017y.

**GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLARNI TA'LIM-TARBIYASI VA ULARNI
O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA XALQ
PEDAGOGIKASI FANINING O'RNI**

Rahimberdiyeva Mahfuza Muratovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti “Fakultetlararo pedagogika va psixologiya” kafedrası
o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982791>

Annotatsiya. Bu maqola, globallashuv davrida yoshlarni ta'lim-tarbiyasi va ularni o'qitish samaradorligini oshirishda Xalq pedagogikasi fanining o'rni haqida tahlil qiladi. Ushbu tahlil maqolaning maqsadi, Xalq pedagogikasi fanning yosh o'quvchilarni ta'lim-tarbiyalash va ularni o'qitish jarayonini o'z ichiga olgan shaklda qanday muhim o'rin o'ynaydi, ayniqsa, globallashuv davrida. Maqola, Xalq pedagogikasi asoslarining ta'lim-tarbiyada qanday muhim asoslar ifoda etishda va yangi ta'lim-tarbiya texnologiyalari va o'qitish usullarini rivojlantirishda qanday rola ega bo'lishini tahlil qiladi. Maqola, bu sohadagi muhim yangiliklarni o'rganish va ularga muvofiq ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirishda xizmat qilishi maqsadida yozilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, globallashuv, pedagogika, globallashuv, ta'lim - tarbiya, texnologiya, ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy, integratsiya, strategiya

Аннотация. В данной статье анализируется роль народной педагогики в воспитании молодежи в эпоху глобализации и повышении эффективности ее образования. Целью данной аналитической статьи является то, насколько важную роль общественная педагогика играет в той форме науки, которая включает в себя процесс образования и обучения студенческой молодежи, особенно в эпоху глобализации. В статье анализируется роль основ народной педагогики в выражении важных принципов образования и в разработке новых образовательных технологий и методов обучения. Статья написана с целью изучить важные нововведения в этой области и послужить развитию системы образования в соответствии с ними.

Ключевые слова: технологии, глобализация, педагогика, глобализация, образование, технологии, экологические, экономические, социальные, интеграция, стратегия.

Abstract. This article analyzes the role of folk pedagogy in the education of young people in the era of globalization and improving the effectiveness of their education. The purpose of this analysis article is how Public Pedagogy plays an important role in the form of science that includes the process of education and training of young students, especially in the era of globalization. The article analyzes the role of the foundations of folk pedagogy in the expression of important principles in education and in the development of new educational technologies and teaching methods. The article was written in order to study important innovations in this field and to serve in the development of the educational system in accordance with them.

Keywords: technology, globalization, pedagogy, globalization, education, technology, ecological, economic, social, integration, strategy

Mamlakatlar va madaniyatlar soni ortib borayotgan zamonaviy dunyoda yoshlarga sifatli ta'lim va tarbiya berish eng muhim vazifadir. Globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida xalq pedagogikasi ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishning asosiy vositalaridan biriga aylanib bormoqda. O'qitishning bunday yondashuvi xalqlarning an'anaviy bilimlari va tajribasiga asoslangan bo'lib, talabalarning individual xususiyatlarini ham hisobga oladi. Ushbu maqolada biz xalq pedagogikasi zamonaviy dunyoda barkamol va muvaffaqiyatli

yoshlarni shakllantirishga qanday hissa qo‘shishi mumkinligini ko‘rib chiqamiz. Faol globallashuv va mana shunday jadal texnologik taraqqiyot davrida bo‘lgan zamonaviy dunyoda yoshlarga ta‘lim-tarbiya berish samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o‘rni tobora ortib bormoqda. Milliy-madaniy rang-baranglik xususiyatlarini hisobga olgan holda xalqlar va madaniyatlarning to‘plangan tajribasini o‘zida mujassam etgan xalq pedagogikasi barkamol shaxsni shakllantirish va zamonaviy jahon ta‘lim makoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida ajralmas vositaga aylanadi. Ushbu maqolada biz globallashuv sharoitida xalq pedagogikasining ahamiyatini ko‘rib chiqamiz va undan yoshlarga samarali ta‘lim va tarbiya berishda foydalanish yo‘llarini belgilaymiz.

Xalq pedagogikasi, globallashuv davrida yoshlarni ta‘lim-tarbiyasi va ularni o‘qitish samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu jarayonlarni chuqur tahlil qilish va yangi strategiyalarni rivojlantirishga erishishda muhim bo‘lsa ham, undan foydalanish yuzaga kelgan yosh o‘quvchilarni mustahkamlash va ularning yuqori darajadagi ta‘lim olishi uchun zarurdir. Xalq pedagogikasi fanining o‘rni, bu jarayonlarni tahlil qilish, yangi ta‘lim texnologiyalari va o‘qitish usullarini rivojlantirish, yoshlarni qiziqishlariga muvofiq ta‘lim berish, va ta‘lim jarayonini mustaqil va samarali qilishga erishishda yuqori natijalarga erishish uchun katta imkoniyatlar yaratishda o‘ziga xos ahamiyatga ega. Maqolada, Xalq pedagogikasi fanining bu yondashuvlarga qanday qilib yordam berishi va o‘quv jarayonini mustaqil va samarali qilishda qanday muhim rol o‘ynashi haqida tahlil qilinadi. Maqola, bu sohadagi muhim yangiliklarni o‘rganish va ularga muvofiq ta‘lim-tarbiya tizimini rivojlantirishda xizmat qilishi maqsadida yozilgan.

Globallashuv davrida yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o‘rni

Globallashuv davrida yoshlarga ta‘lim-tarbiya berish samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o‘rni alohida ahamiyat kasb etmoqda. An’anaviy qadriyatlar va usullarga asoslangan xalq pedagogikasi o‘zgaruvchan dunyoga moslashish uchun noyob vositalarni taqdim etadi.

Birinchidan, xalq pedagogikasi har bir xalqning madaniy xususiyatlari va an’analarini hisobga oladi, bu esa o‘quvchilarni yaxshiroq tushunishga, ularning ehtiyojlariga javob beradigan ta‘lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, u turli madaniyatlar va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan global dunyoda muhim omillar bo‘lgan hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat qadriyatlariga urg‘u beradi.

Bundan tashqari, xalq pedagogikasi jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy-madaniy muhitning tez o‘zgaruvchan sharoitlariga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqillikni rivojlantirishni rag‘batlantiradi.

Shunday qilib, globallashuv sharoitida yoshlarning fuqarolik o‘ziga xosligini shakllantirish, madaniyatlararo anglashuvni rivojlantirish va ta‘lim samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasi asosiy o‘rin tutadi.

Ilmiy pedagogika yoshlar tarbiyasi va umuman, tarbiyasining muhim elementidir. Biroq, zamonaviy dunyoda, globallashuv davrida ilmiy pedagogikaning samaradorligi va uning yoshlarni tarbiyalashdagi roliga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan yangi chaqiriq va muammolar paydo bo‘ladi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi asosiy muammolardan biri bo‘lib, bu ta‘lim jarayoniga o‘z ta’sirini o‘tkaza oladi. Talabalar turli manbalardan ma’lumot olishlari mumkin, bu esa o‘rganish va o‘qitish jarayonini qiyinlashtirishi mumkin. Shu munosabat bilan o‘qitishda

zamonaviy texnologiyalar va yoshlarning ehtiyojlarini hisobga oladigan yangi uslub va yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. Yana bir qiyinchilik - talabalarning harakatchanligi va migratsiyasining ortishi. Talabalar ko‘pincha bir mamlakatdan boshqasiga ko‘chib o‘tadilar, bu esa yangi madaniyat va ta’lim tizimiga moslashishni qiyinlashtirishi mumkin. Bunda ilmiy pedagogika yoshlarga samarali ta’lim-tarbiya berish uchun turli madaniyatlar va milliy an’analarining xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Bundan tashqari, muhim jihat ekologik muammolar va muammolarni hisobga olishdir. Zamonaviy yoshlar ekologik inqiroz va iqlim o‘zgarishi muammolariga duch kelmoqdalar va ilmiy pedagogika ularda ekologik ongini va atrof-muhitga hurmatni rivojlantirishga yordam berishi kerak. Shunday qilib, globallashuv davrida yoshlarni tarbiyalash va ularning ta’lim samaradorligini oshirishda ilmiy pedagogikaning o‘rni tobora dolzarb va muhim bo‘lib bormoqda. Yoshlarga sifatli ta’lim berish va jamiyatda muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zamonaviy talab va tendentsiyalarni hisobga oladigan kadrlar tayyorlash va ta’limga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

Globallashuv davrida yoshlarni tarbiyalash va ularning ta’lim samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o‘rni mavzusi zamonaviy ta’lim sharoitida nihoyatda dolzarbdir. Ushbu mavzu bilan bog‘liq ba’zi asosiy jihatlar va muammolar:

1. Tarixiy kontekst: Xalq pedagogikasi turli xalqlar madaniyatida chuqur tarixiy ildizlarga ega. Uning roli qadriyatlar, an’analar va bilimlarni avloddan-avlodga etkazishdir. Biroq, globallashuv bilan ushbu an’ana va qadriyatlarning aksariyati muammolar va o‘zgarishlarga duch kelmoqda.

2. Globallashuv sharoitidagi dolzarblik: Globallashuv jamiyat, iqtisodiyot va madaniyatda jadal o‘zgarishlarga olib keladi. Bu yoshlarning shaxsiyati va o‘ziga xosligini shakllantirishda muhim bo‘lishi mumkin bo‘lgan tarixiy meros va madaniy xususiyatlarni saqlash zaruriyatini tug‘diradi.

3. Madaniyatlarning uyg‘unlashuvi: Globallashuv davrida turli madaniyat va an’analar bir-biriga yaqinlashmoqda, bu esa madaniy boyitishga olib kelishi mumkin. Xalq pedagogikasi madaniy xilma-xillikni hurmat qilish va tinch-totuv yashashni qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi.

4. Qiyinchiliklar va muammolar: Bugungi kun yoshlari an’anaviy qadriyatlar, o‘zlik va tarixiy meros bilan aloqalarni yo‘qotish kabi turli muammolarga duch kelmoqda. Bu dunyoda o‘z taqdirini o‘zi belgilash va orientatsiyani yo‘qotishiga olib kelishi mumkin.

5. Ta’limning o‘rni: Xalq pedagogikasi ta’lim-tarbiyada asosiy o‘rinni egallaydi, yoshlarga ularning ildizlari, qadriyatlari va an’analarini anglashga yordam beradi. Bu ularning ildiz otishiga, o‘z-o‘zini rivojlantirishiga va o‘zgaruvchan dunyoga muvaffaqiyatli moslashishiga hissa qo‘shishi mumkin.

6. Zamonaviy yondashuv zarurati: Globallashuv sharoitida xalq pedagogikasi zamonaviy yoshlar uchun dolzarb bo‘lib qolishi uchun zamonaviy texnologiyalar, usul va yondashuvlarni o‘zida mujassamlashtirgan holda yangi voqelikka moslashishi kerak.

7. Tadqiqot va amaliyot: Globallashuv davrida yoshlarga ta’lim-tarbiya berishning samarali strategiya va usullarini ishlab chiqishda xalq pedagogikasi sohasida ilmiy izlanishlar olib borish, tajriba almashish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, xalq pedagogikasining yoshlar tarbiyasida tutgan o‘rni muhimligicha qolmoqda va uni zamonaviy talablarga moslashtirish globallashuv sharoitida samarali ta’limning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi.

Ushbu mavzuning maqsadi zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlarga ta’lim va tarbiya samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining rolini o’rganishdan iborat. Xalq pedagogikasi – xalq an’analari va qadriyatlariga asoslangan, yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalashda samarali qo’llanilishi mumkin bo’lgan pedagogik amaliyot va usullar majmuidir.

Ushbu mavzu bo’yicha tadqiqot maqsadlari quyidagilarni o’z ichiga olishi mumkin:

1. Xalq pedagogik usullarini tahlil qilish va ularning zamonaviy ta’limda qo’llanilishi.
2. Xalq an’analari va qadriyatlarining yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash jarayoniga ta’sirini o’rganish.
3. Globallashuv va ko’p madaniyatli jamiyat sharoitida xalq pedagogikasining xususiyatlarini aniqlash.
4. Yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasidan foydalanishga zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqish.

Ushbu mavzu bo’yicha olib borilgan izlanishlar jadal o’zgarib borayotgan dunyoda pedagogika fani va amaliyotini rivojlantirishga, shuningdek, yoshlarning ta’lim va tarbiya sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Yana bir boshqa ma’lumotlarga qaraganda, “Globallashuv davrida yoshlarni ta’lim va tarbiyalash samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o’rni” mavzusining maqsad va vazifalari:

Maqsad:

1. Ta’lim samaradorligini oshirish asosiy maqsad – globallashuv sharoitida xalq pedagogikasini joriy etish orqali yoshlarga ta’lim va tarbiya sifatini oshirish.

Vazifalar:

1. Madaniy merosni asrab-avaylash va yetkazish: Madaniy qadriyatlar, an’ana va bilimlarni asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazishda xalq pedagogikasi asosiy o’rin tutadi. Muammolardan biri bu merosni xavf ostida qolishi yoki yo’qolishi mumkin bo’lgan globallashuv sharoitida saqlab qolish va etkazishdir.

2. Shaxs va o’ziga xoslikni shakllantirish: Xalq pedagogikasi yoshlarning shaxsi va o’ziga xosligini shakllantirishga hissa qo’shadi, ularning ildizlari, qadriyatlari va dunyodagi o’rnini anglashga yordam beradi. Muammo global o’zgarishlar va muammolar oldida bu jarayonni qo’llab-quvvatlashdan iborat.

3. Madaniyatlararo hamkorlikni kuchaytirish: Globallashuv davrida madaniyatlararo hamkorlik va o’zaro tushunishni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Xalq pedagogikasi yoshlarga madaniyat va an’analar xilma-xilligini hurmat qilish va tushunishga yordam berish orqali bunga hissa qo’shishi mumkin.

4. Tanqidiy fikrlash va ijodiy salohiyatni rivojlantirish: Xalq pedagogikasi yoshlarning tanqidiy fikrlash, o’z-o’zini aks ettirish va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga hissa qo’shishi mumkin. Muammo globallashgan sharoitda ushbu ko’nikmalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir.

5. Zamonaviy texnologiya va texnikalar integratsiyasi: Zamonaviy texnologiya va uslublarni xalq pedagogikasiga integratsiyalash, uning zamonaviy ta’lim sharoitida dolzarbligi va samarali bo’lishini ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, ushbu mavzuning maqsadi globallashuv sharoitida xalq pedagogikasi tamoyillari va usullaridan foydalangan holda yoshlarga ta’lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun shart-sharoit yaratishdan iborat.

Ilmiy-amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, globallashuv davrida yoshlarga ta’lim-tarbiya berish samaradorligini oshirishda xalq pedagogikasining o‘rni, shubhasiz. An’anaviy qadriyatlar va madaniyatga asoslangan xalq pedagogikasi zamonaviy dunyo qiyinchiliklarini engishga tayyor yaxlit shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Uning an’analarga hurmat, jamoa ishtiroki va shaxsiy ta’lim kabi tamoyillari har bir shaxs va madaniyatning o‘ziga xosligi va o‘ziga xosligini saqlab qolgan holda globallashuvga moslashishga yordam beradi. Shunday qilib, xalq pedagogikasining ta’lim amaliyotiga integratsiyalashuvi zamonaviy dunyoda yoshlarning yanada samarali va barkamol rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

REFERENCES

1. Asqar Zununov - Pedagogika nazariyasi 56-58 bet.
2. A.Bekimbetova. Xalq pedagogikasida yoshlarga aqliy tarbiya berish an’analari. Nukus 2018.28-bet.
3. S.Yo‘ldosheva. Xalq urf-odatlar va an’analari. Toshkent 2013. Ijod duyosi nashryoti. 88-bet.
4. M.J.Mutalipova. Xalq pedagogikasi. Toshkent 2015. Fan va texnologiya nashryoti. 78-80-81 betlar.
5. Yuldosheva S. Xalq urf-odatlar va ananalari. -T.: Izhod dunyosi. 2003. 88 bet.

BIOLOGIYA FANIDA RAQAMLI DIDAKTIKA MURAKKAB MASALALAR EVRIK TOPSHIRIQLAR MISOLIDA

Sharipova Nilufar Qo‘ychi qizi

O‘ZPFITI tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982794>

Annotatsiya. Ushbu maqolada evristik topshiriqlar va ularning biologiya darslarida qo‘llanilishi va samaradorligi yoritilgan. Ushbu maqoladan maktab o‘qituvchilari, talabalar va doktorantlar ham foydalanishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: evristik topshiriqlar, biologiya, DNK, energiya almashinuvi, qo‘sh urug‘lanish, Xardi Vaynberg qonuni

Ko‘pchilik biladi-ki, biologiya fani avvaldan o‘zining turli mavzulariga oid masalalari bilan ma‘lum va mashhurdir. Ayniqsa hozirgi fan va ta‘lim rivojlanayotgan bir vaqtda bu fan ham boshqa aniq va tabiiy fanlar orasida noodatiy masala va mashqlari bilan alohida o‘rin egallaydi. Biologik masalalarni ishlash uchun o‘quvchilar albatta eng avvalo biologik, shuning bilan bir qatorda esa matematik, fizik va kimyoviy bilimlarga ega bo‘lishlari kerak. Chunki hozir yuqorida sanalgan bilimlarga ega bo‘lmasdan turib, biologiya masalalarini ishlashning iloji yo‘q. Biologiya darslaridagi bu holat ham o‘quvchilar ham o‘qituvchilar orasida uchrayotgan asosiy muammolardan biridir. Bunday muammoni hal qilishda bugungi kun o‘qituvchisining o‘zi avvalo shu bilimlarni egallagan bo‘lishi kerak. Shuningdek bu fan o‘qituvchisi boshqa fan o‘qituvchilari ya‘ni matematika, kimyo, fizika fan o‘qituvchilari bilan birgalikda hamkorlikda ish olib borishi lozim. Bu ustozlar iloji boricha dars davomida yoki darsdan tashqari bir-birlarining darslarini kuzatib, ham o‘z darslaridagi ham o‘quvchilardagi bo‘shliqlarni topib, o‘rnini to‘ldirishlari kerak bo‘ladi. Dars davomida biologiya masalalarini ishlashda iqtidori bor o‘quvchilarni aniqlab, mavzuni o‘zlashtira olmayotgan o‘quvchilarni esa ularga biriktirish ham bu borada yaxshi samara beradi.

Har qanday mavzuga tegishli biologik masalalarni ishlashdan oldin o‘quvchilarni yuqoridagi fanlarga oid boshlang‘ich ma‘lumot va bilimga ega bo‘lishlarini ta‘minlash lozim. Shundan keyingina o‘quv mashg‘ulotlarida biologik masalalarni bimalol evristik topshiriqlar sifatida qo‘llasa bo‘ladi. Shuningdek biologik evristik topshiriqlarni o‘quvchilarga soddadan murakkabga qarab o‘rgatib borish kerak. Shundagina o‘quvchilar biologiya masalalarini yetarlicha o‘rganishadi va hattoki ta‘lim dargohlarida fan olimpiadalari, turli tanlovlarda munosib qatnasha oladigan ko‘pgina iqtidorli o‘quvchilar yetishib chiqadi.

Evristik topshiriqlar bu oqituvchining oziga ham hali javobi malum bolmagan, oquvchilar orasiga muhokamaga qoyiladigan va bu topshiriqlarni ishlashda eng asosiy orinda oquvchilarning ozi faol boladigan topshiriqlardir. Hozirgi vaqtda ta‘lim standartning o‘ziga xos xususiyati ham aslida uning faolligi bo‘lib, u o‘quvchi shaxsini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi. Chunki o‘quvchilarni bilim olishga o‘rgatish tafakkurni rivojlantirmasdan turib, qo‘yilgan o‘quv vazifalarini hal etishda o‘z faoliyatini rejalashtira olish qobiliyatiga ega bo‘lmasdan mumkin emas.

Keling endi biologiya fanida ma‘lum va mashhur bo‘lgan va ko‘pchilikning qiziqishiga sabab bo‘lgan masalalarning tuzilishi va ayrimlarining yechimi bilan tanishsak.

1. Makkajo‘xori va noma‘lum o‘simlikni 3 mm 2 satxidagi umumiy ildiz tukchalari soni 3420 ta ga teng. Makkajo‘xorida noma‘lum o‘simlikning 2 mm 2 satxidagi ildiz tukchalaridan shunday yuzadagi ildiz tukchalari 120 taga kam.. Makkajo‘xorining nobud bo‘lgan ildiz tukchalarining foizini hisoblang.

A) 22,85 % B) 66,84 % C) 33,7 % D) 18,89 %

1-masala ildiz mavzusiga tegishli bo‘lib, bu masalada bilishimiz muhim bo‘lgan tayanch tushunchalar bu ildiz tukchalari hisoblanadi. Ildiz tukchalari ildizning so‘ruvchi zonasida mavjud bo‘lib, ildizni qoplovchi hujayralardan hosil bo‘ladi. Har bir ildiz tukchasi 1 ta uzun hujayradan iborat. Makkajo ‘xorining 1mm² so‘rish qismida 700 ta ildiz tukchasi bo‘ladi.

Masalaning yechimi:

1) Makkajoxori –b; noma‘lum o‘simlikni –a deb belgilab olamiz.

2) 3mm²-3420 ta ildiz tukchasi

2mm²- x //x=2280 ta ildiz tukchasi

3) Demak shunday sistema yuzaga keladi.

a+b=2280

a-b=120

a =1200

b=1080

4) makkajoxorida yuqorida ta’kidlanganidek 2mm² so‘rish qismida 1400 ta ildiz tukchasi bo‘ladi. Masaladagi yechimdan ko‘rinib turibdiki 2mm² da 1080 ta ildiz tukchasi bor ekan. Demak nobud bo‘lgan ildiz tukchalari 320 ta ekan.

1400-100%

320 -x% //x=22,85%

To‘g‘ri javob:A

2. Noma‘lum organizmlar chatishtirilishi natijasida, genotipik va fenotipik sinflarni umumiy soni 275 ga teng, ayirmasi esa, 211 ga teng bo‘lsa, chatishtirilgan organizmlar o‘zida necha xil belgini namoyon qilishi mumkin?

A) 6 xil B) 9 xil C) 12 xil D) 5 xil

Bu masalani ishlashda esa genetik bilimlarga ega bo‘lish zarur. Bunda belgilari to‘liq holda irsiylanadigan organizmlarning o‘zaro chatishishi nazarda tutilgan. Bunday organizmlar o‘zaro chatishganda fenotipik sinflar soni 2 raqaminig va genotipik sinflar soni 3 raqamining darajasiga oshiriladi. Genotipik sinflar sonini x, fenotipik sinflar sonini y deb belgilab olamiz.

$$\begin{cases} x + y = 275 \\ x - y = 211 \end{cases}$$

$$x=243 \quad y = 32$$

Genotipik sinflar soni shunda 243 kelib chiqishi uchun 3 ning nechanchi darajasiga to‘g‘ri keladi? Bu 3 ning 5-darajasi.

Fenotipik sinflar soni shunda 32 kelib chiqishi uchu 2 ning nechanchi darajasiga to‘g‘ri keladi? .Bu ham albatta 5

To‘g‘ri javob:D

3. Atirgul o‘simligini boshlang‘ich birlamchi jinsiy hujayralar soni, tuxum hujayrasi va markaziy hujayrasini urug‘lantirgan spermiylari sonidan, 56 ta ga kam. Atirgulni urug‘lanish jarayonida, 48 ta urug‘ hosil bo‘lsa va urug‘lanishda qatnashgan umumiy spermiylar soni va boshlang‘ich jinsiy hujayralar yig‘indisi 136 ga teng bo‘lsa, atirgulni urug‘lanishida spermiylarining necha foizi ishtrok etadi?

A) 40 % B) 30 % C) 20 % D) 60 %

Bu turdagi masalalarni ishlashda qo‘sh urug‘lanish mavzusi bo‘yicha nazariy jihatdan bilimlarga ega bo‘lish lozim. [Bunda quyidagi qoidalarni bilish lozim.

1 ta boshlang‘ich jinsiy hujayradan 8 ta spermiy hosil bo‘ladi.

1 ta urug‘ hosil bolishida 2 ta spermiy ishtirok etadi.

Masalaning ishlanishi:

1) 48 ta urug' hosil bolishi uchun 96 ta spermiy ishtirok etgan.

Boshlang'ich jinsiy hujayralar sonini x deb belgilab olamiz.

$x + 96 = 136$ Demak boshlang'ich jinsiy hujayralar soni 40 ta

$40 \times 8 = 320$ ta umumiy spermiylar soni

$320 - 100\%$

$96 - x$ $x = 30\%$ spermiylar atirg'ulni urug'lanishida ishtirok etgan.

To'g'ri javob: B

4. Xitoyliklarda ko'zining qisqaligi kamroq qisqaligi ustidan dominantlik qiladi. Ma'lum bir qishloqda ko'zi qisqa odamlar 57,75 % ni tashkil qilsa, va bu qishloqda 6000 ta aholi mavjud bo'lsa, bu qishloqda geterozigota genotipiga ega odamlar sonini toping (Xardi Vaynberg qonuni asosida)

A) 2730 ta B) 4600 ta C) 2600 ta D) 3206 ta

Bu masala Xardi-Vaynberg masalalariga asoslangan. Bu formula 1907-yili Xardi va Vaynberg olimlar sharafiga shunday nomlandi.

$$A^2 + 2Aa + a^2 = 1$$

AA -Gomozigota dominant organizmlar; Aa -geterozigota organizmlar soni; aa -gomozigota retsessiv organizmlar

Masala shartidan ko'rinib turibdiki

AA, Aa -ko'zi qisqa odamlar genotipi aa -ko'zi kamroq qisqa odamlar
 $AA + 2Aa = 57,75\%$

$$100 - 57,75 = 42,25 = a^2 \quad \text{Demak} \quad a = 6,5$$
$$A^2 + 2A \cdot 6,5 = 57,75$$

$A^2 + 13A = 57,75$ Bu kvadrat tenglamani diskriminant yordamida ishlab olamiz.

$$D = b^2 - 4ac, A = 3,5$$

Aa bu geterozigotalar genotipi

$$2Aa = 2 \times 3,5 \times 6,5 = 45,5\%$$

$$6000 - 100\%$$

$$x = -45,5\% \quad // \quad x = -2730$$

To'g'ri javob: A

5. DNK qo'sh zanjiri tarkibidagi A va T nukleotidlari S nukleotidlari dan 480 taga ko'p. DNK dagi H bog'lar va shu DNK dan sintezlangan oqsil tarkibidagi peptid bog'lar soni yig'indisi 703 ga teng bo'lsa, DNK fragmentini uzunligini aniqlang

A) 87.04 nm B) 92.92 nm C) 76.16 nm D) 97.92 nm

$$(A+T) \cdot 480 = S$$

$$\begin{cases} 2x = y + 480 \\ 2x + 3y + \frac{x+y}{3} - 1 = 703 \end{cases}$$

Bu tenglamada y ni topib 2-tenglamaga qo'yamiz.

Endi quyidagi 2 noma'lumli tenglamalar sistemasini ishlaymiz.

$$\begin{cases} y = 2x - 480 \\ 2x + 3(2x - 480) + \frac{x+2x-480}{3} = 704 \end{cases}$$

$$2x + 6x - 1440 + x - 160 = 704$$

$$9x = 2304$$

$$x = 256, y = 32.$$

DNK ning uzuligini topib olamiz.

$$(256+32) \times 0,34 = 97,92 \text{ nm}$$

To‘g‘ri javob: D

Mustaqil yechish uchun masalalar.

1. Digeterozigotali organizmlar chatishtrilishi natijasida olingan bitta belgisi dominant digomozigotalilarni necha foizi keyingi avlodda ajralish bermaydi?

A) 25 % B) 18,75 % C) 12,5 % D) 6,25 %

2. Otlarda yungning kulrang bo‘lishi, B geniga, qora bo‘lishi esa b geniga bog‘liq. D geni dominant ingibitorlik vazifasini bajarib otlarda oq yungni yuzaga chiqaradi. Oq yungli otlar o‘zaro chatishtirilishi natijasida, birinchi avlodda, olingan kulrang yungli toychoqlar oq yungli toychoqlardan, 420 ta ga kam, qora yungli va oq yungli toychoqlarni umumiy soni esa, 630 ga teng bo‘lsa, avlodda olingan, oq yungli toychoqlar soni qanchaga teng? (masala 2 xil variantda yechilsin)

A) 600 B) 525 D) 540 D) 625

3. Trigeterozigotali organizmlar o‘zaro chatishtirilganda uchta belgisi bo‘yicha dominant organizmlarning necha foizi trigeterozigotali hisoblanadi?

A) 42,18 % B) 44,4 % C) 66,7 % D) 31,25 %

4. Noma‘lum massali glyukoza to‘liq va chala parchalanishi natijasida jami 440 molekulalar ATF hosil bo‘lgani ma‘lum bo‘lsa, va glyukozani chala parchalanishi va to‘liq parchalanishi natijasida sarflangan ADF lar nisbatini hisoblang. (Chala va to‘liq parchalangan glyukoza moli 1:1)

A) 1:22 B) 1:19 C) 1:9,5 D) 1:38

5. DNK fragmentida 278 ta kimyoviy bog mavjud bo‘lib, undagi vodorod bog ‘ va fosfodiefir bog ‘ ayirmasi 42 ga teng bolsa, A necha foizni tashkil qiladi

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz”. 2016-yil. 8-bet.
2. Tolipova J.O., G‘ofurov A. T., “Biologiya ta‘limi texnologiyalari” Toshkent “O‘qituvchi” 2002.
3. T. G‘ofurov va boshqalar “Biologiyani o‘qitishning umumiy metodikasi” O‘quv metodik qo‘llanma. Toshkent. 2005.
4. Azimov I va boshqalar. Biologiya. Metodik qo‘llanma T., Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti. 2002 yil.
5. Tolipova J. O., G‘ofurov A. T. Biologiya o‘qitish metodikasi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. T. TDPU, 2012.
6. Muradova, D. (2020). УДК 378. 174 ТАБИЙ ФАНЛАРНИ О‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. Архив Научных Публикаций JSPI
7. Мурадова, Д., Исомиддинов, Ж., & S.B.Karimova. (2021). ТА‘LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING ROLI. Журнал естественных наук, 7(2). извлечено от <https://natscience.jspi.uz/index.php/natscience/article/view/1319>
8. Ф.Т. Биология ўқув жараёнига таълим технологияларини жорий этишининг долзарблиги. // Соғлом бола – жамиятнинг мустаҳкам пойдевори. Республика илмий амалий конференцияси материаллари. – Т., 2014.6.72-73.

ИНТЕГРАЦИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ СТУДЕНТАМИ МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

¹Д.Д. Шарипова, ²Н.Д. Наврузов

¹д.п.н., проф. ТашГПУ, ²базовый докторант ТашГПУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982804>

Социальная политика Узбекистана в области образовании направлена на представление обучающимся глубоких теоретических знаний, умений и практических навыков, в том числе активное использование всех видов информационных технологий в рамках принятой в Республике цифровизации образования [1].

Как известно, цифровизация – процесс внедрения цифровых технологий в различные сферы жизни общества, в том числе в сферу образования, предполагающий реализацию технических знаний и внедрение практических навыков для формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей медико-биологических дисциплин, что актуализирует проблему интеграции теории и практики в процессе изучения студентами медико-биологических дисциплин в условиях цифровизации образования.

В настоящее время в Узбекистане интенсифицировались исследования в этом направлении, о чем свидетельствует появление соответствующих публикаций и защит диссертаций, посвященных рассмотрению тех или иных аспектов данной проблемы.

Так в докторской диссертации Ф.А. Алимовой, рассмотрены вопросы создания цифровой образовательной среды (ЦОС), предполагающей наличие следующих структурных компонентов ЦОС: техническое обеспечение, программные инструменты, обеспечение технической методической организационной поддержки, отображение образовательного процесса в информационной среде, компоненты на бумажных носителях CD и DVD [2].

Результаты научных исследований узбекских ученых свидетельствует о том, что в Узбекистане компьютеризация образования реализуется в таких направлениях как:

- наличие компьютерной техники, повышающей качество и эффективность преподавания;
- активное использование средств информационных технологий, способствующих организации интеллектуального доступа;
- рассмотрение компьютерной технологии как инструмент обучения;
- организация коммуникаций на основе использования средств информационной технологии;
- использование информационных технологий в качестве средств творческого развития обучающихся;
- использование компьютерной техники в качестве средств автоматизации процессов контроля, коррекции, тестирования и психодиагностики;
- интенсификация и совершенствование управления учебным заведением и учебным процессом на основе использования современных информационных технологий [3].

Эти теоретические положения были использованы исследователями для практического внедрения информационных технологий с целью повышения эффективности методики преподавания медико-биологических дисциплин. В частности, доктор педагогических наук (PhD) М. Хамдамова по итогу своих исследований

опубликовала электронный учебник, мобильное приложение к преподаванию предмета “Анатомия и физиология человека”, учебно-методическое пособие, рекомендации по выполнению лабораторных работ, учебное пособие “Анатомия и физиология человека”, мультимедийные ролики, направленные на повышение эффективности этого предмета средствами использования мультимедийных технологий [4].

Докторская диссертация (PhD) Р.А. Халитовой посвящена также практико-ориентированной теме исследования по совершенствованию методики преподавания раздела “Генетика” путем использования цифровых технологий [5].

Самостоятельный исследователь ТашГПУ С. Абидова в материалах методического пособия рассмотрела вопросы совершенствования методики преподавания курса “Зоология беспозвоночных” на основе цифровизации образования и представила практические рекомендации по проведению лабораторных занятий по данному курсу [6].

Базовый докторант ТашГПУ Н. Азимбаев опубликовал методическое пособие “Совершенствование методики формирования здоровьесберегающей компетенции (на примере преподавания “Безопасность жизнедеятельности”)”, в котором отдельные разделы посвящены рассмотрению психолого-педагогическим основам повышения здоровьесберегающих знаний у будущих преподавателей “Основы безопасности жизнедеятельности”, рассмотрены модель и методика формирования здоровьесберегающей компетентности у студентов в процессе изучения вопросов безопасности жизнедеятельности населения в чрезвычайных условиях, при этом отдельный раздел был посвящен вопросам использования цифровизации в процессе преподавания предмета “Безопасность жизнедеятельности” [7].

Следует отметить, что основными целями использования информационных технологий в вузе являются:

- облегчить работу педагога с современной техникой, помочь ему выйти на новый уровень качества преподавания предмета;
- усилить мотивацию студентов к обучению пробудить в них интерес к познавательной деятельности, помочь им сконцентрировать внимание на учебном процессе;
- добиться более эффективной современной методики преподавания, обеспечить индивидуальный подход к каждому обучающемуся;
- сделать образовательный процесс более разнообразным и увлекательным, в том числе и при дистанционном обучении;
- сэкономить время на подготовку к занятиям и отслеживанию результатов обучения;
- внести вклад в формирование информационной грамотности обучающихся по вопросам безопасности жизнедеятельности.

Информационные технологии могут быть применены на занятиях любых типов, при объяснении студентам нового материала, представить тему в виде ярких мультимедийных презентаций, сопровождая речь педагога видео-и аудио материалами, картинками и схемами. Информационные технологии успешно применялись при организации самостоятельной работы студентов, при оценке и контроля успеваемости, при проведении контрольных работ (интерактивные онлайн-тесты, викторины, презентации и так далее).

Таким образом, в процессе глобализации, модернизации и цифровизации образования успешно реализуется интеграция теории и практики в процессе изучения медико-биологических дисциплин в вузе с успешным применением цифровых технологий.

REFERENCES

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года “Об утверждении стратегии “Цифровой Узбекистан-2030” и мерах по ее эффективной реализации” N УП-6079
2. Алимова Ф.А. Совершенствование методики подготовки будущих преподавателей химии к проективной деятельности в условиях цифровизации образования. Автореф. дис. ... DSC по педагогическим наукам. Ташкент 2023
3. Алимкулов С.О., Рустамов А.Ш. Компьютеризация образования в Узбекистане // Проблема науки. – 4 (52). – 2020 – С. 91-92
4. Хамдамова М.И. Дисс. на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по педагогическим наукам. Совершенствование методики преподавания предмета «Анатомия и физиология человека» на основе мультимедийных технологий. Самарканд -2021.Халитова Р.А. Дисс. на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по педагогическим наукам. Совершенствование методики преподавания раздела генетика в педагогических высших учебных заведениях., Нукус – 2022. – С.144.
5. Абидова С. Совершенствование методики преподавания курса “Зоология беспозвоночных” на основе цифровизации образования (на примере педагогических высших образовательных организаций. Методическое пособие. Ташкент. Fan va Texnologiyalar nashriyot manba uyi. 2024. 126 с.
6. Азимбаев Н.Д. Совершенствование методики формирования здоровьесберегающей компетенции (на примере преподавания “Безопасность жизнедеятельности”). Ташкент. Fan va Texnologiyalar nashriyot manba uyi. 2024. 126 с.

**BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARI MUSTAQIL BILIMLARINI
RIVOJLANTIRIDA RAQAMLI DIDAKTIKA HAMDA ZAMONAVIY O‘QITISH
USULLARINING AHAMIYATI
(Blended Learning texnologiyasi misolida)**

Shermatova Xurshida Karimovna

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

shermatova.xurshida19@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982810>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarni mustaqil bilimlarni rivojlantirishda aralash ta’lim modellari ularni, tanqidiy yondashishga, oqilona qaror qabul qilish, ijodkorlik va ijrochilik kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati haqida ma’lumotlar Blended Learning texnologiyasi misolida yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Aralash ta’lim, mustaqil ta’lim, “Blended learning” texnologiyasi, onlayn seminar, vebinar, integratsiyalashgan ta’lim*

Musiqiy ta’lim jarayonlarida mustaqil bilimlarni rivojlantirishni zamonaviy o‘qitish texnologiyalari bilan integratsion yondashuv asosida takomillashtirish hamda mashg‘ulotlarni tashkil etishda “flipped classroom”, “Blended learning”, musiqiy ta’limga asoslangan onlayn masofaviy ta’lim xizmatlari, turli onlayn seminar, vebinar kabi texnologiyalar asosida mashg‘ulotlarni loyihalash asosida akademik mobillikni taqozo etmoqda.

Jumladan, “Blended learning” texnologiyasi orqali mustaqil bilimlarni rivojlantirishda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari auditoriyada dars mashg‘ulotida va undan tashqarida ishtirok etishda planshet, mobil telefon qurilmasi yoki kompyuter vositasi yordamida onlayn ta’lim resurslari, platformalar, maxsus o‘quv dasturlaridan samarali foydalanishlari bilan bosqichma-bosqich olib borishlari mumkin bo‘ladi. Bu bir vaqtning o‘zida ham dars va darsdan tashqari individual ta’lim olish va ta’lim berishning eng muvaffaqiyatli yechimlaridan biri hisoblanadi.

Mustaqil bilimlarni rivojlantirishga asoslangan musiqa mashg‘ulotlarini loyihalashda “Blended learning” texnologiyasi orqali integratsiyalashgan ta’lim tajribasini ommalashtirishning bir qancha vazifalarni mavjud.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari uchun:

- talabalarning individual yoki yakka tartib mashg‘ulotlaridagi ijrochilik va ijodkorlik kompetensiyalarini takomillashtirishda mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish;
- mustaqil bilimlarni rivojlantirishda fanlararo integratsiyalashuv jarayonida mutaxassislik fanining barqaror rivojlanish darajasi hamda o‘quv faoliyat turlarini tashkil etishda o‘quv rejalarni individual amalga oshirish ko‘nikmalariga ega bo‘lish;
- mustaqil bilimlarni rivojlantirish orqali ta’lim muvaffaqiyatiga erishish;
- talabalarning mustaqil ta’lim olishlik, o‘zaro kommunikativlik, tanqidiy fikrlashi hamda ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish;
- mustaqil bilimlarni rivojlantirish orqali talabalar BKMLarni o‘zlashtirishdagi muammolarni bartaraf etishda ustozlar ko‘magiga tayanish.

OTM Professor-o‘qituvchilari uchun:

- bo‘lajak mutahassislarning mustaqil bilimlarni rivojlantirish asosida loyihaga asoslangan musiqa ta’limini tashkil etishda milliy o‘quv dasturida nazarda tutilgan kompetensiyalarni rivojlantirish;

– innovation ta’lim sharoitida baholash va nazorat qilishda xalqaro tajribaning muvaffaqiyatli usullaridan foydalanish;

– mustaqil bilimlarni rivojlantirish asosida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarni qiziqishlarini ortishda sifatli ta’lim tashkil etishning innovatsion yechimlarini izlab topish;

OTMning o‘quv jarayonini uchun:

- xalqaro reyting ko‘rsatkichi yuqori OTMlar nufuziga erishish imkoniyati;
- talabalar kontingentini oshishi;
- kadrlari yetishmovchiligini bartaraf etilishi;
- akademik mobillikda ta’lim samaradorligi va natijadorligiga erish.

“1996-yildan 2008-yilgacha chop etilgan 1100 dan ortiq empiric tadqiqotlarning meta-tahlili shuni ko‘rsatdiki, aralash ta’lim onlayn o‘rganish yoki yuzma-yuz o‘qitishdan ko‘ra samaraliroqdir”.

Blended learning eng yaxshi shaxsiylashtirilgan onlayn ta’limni yuzma-yuz qo‘llab-quvvatlash va amaliy dastur bilan birlashtirishdir. Uning turli modellari orqali talabalarga vaqt, joy va yo‘l bo‘yicha ma’lum bir nazorat beriladi.

Xorij tajribasida zamonaviy o‘qitish usullarida mustaqil bilimlarni rivojlantirishga asoslangan “Blended learning” metodikasining 12 ta modellari mavjud bo‘lib ular quyidagilardan iborat:

1. “Face-to-Face Driver” (Yuzma-yuz haydovchi) modeli
2. “Rotation” (Rotatsiya) modeli
3. “FlexLearning” Moslashuvchan modeli
4. Onlayn mashg‘ulot modeli
5. “Self-blend” Ta’limni yuzma-yuz modeli
6. Boyitilgan virtual ta’lim modeli
7. Gamifikatsiya o‘yinga asoslangan ta’lim model
8. Loyihaga asoslangan ta’lim
9. “Inside-out Blended Learning” Ichkaridan tashqariga
10. “Outside-In Blended Learning” Tashqaridan ichkariga modeli
11. O‘zlashtirishga asoslangan taraqqiyot modeli
12. Qo‘shimcha ta’lim modeli Katta guruhlar uchun juda mos keladi.

Yuqoridagi modellarning afzalligi shundan iboratki, u qisqa vaqt davomida auditori ya’ni kengroq qamrab olishi, yangi bilimlarni auditoriyaga qadar mustaqil o‘zlashtirib kelish va mashg‘ulot davomida ko‘proq tajriba almashish imkoniyati va boshqa bir qator muvaffaqiyatlarni o‘zida mujassam etganligi bilan farqlanadi.

1. Yuzma-yuz haydovchi (Face-to-Face Driver) modeli — bugungi kunda universitetlarda olib borilayotgan an’anaviy o‘qitish usuliga asoslangan usuli bo‘lib hisoblanadi.

O‘quv mashg‘ulotining asosiy qismi professor-o‘qituvchilar bilan bevosita yuzma-yuz aloqada bo‘lgan holda ta’lim muassasasida olib boriladi. Bundan tashqari dars-mashg‘ulotlariga qo‘shimcha ravishda elektron ta’lim platformalari ham qo‘shilishi mumkin. Asosan ushbu ta’lim modelida professor-o‘qituvchi maslahatchi, talabalar esa amaliy bajaruvchi sifatida ishtirok etadilar.

Rotatsiya modeli (Rotation Model) — zamonaviy o‘qitish usulida mazkur model keng tarqalgan shakl hisoblanib, semestr davomida talabalar ham yuzma-yuz ham onlayn tarzda ta’lim oladilar. Mazkur model har qanday mavzuda ishlash imkoniyatini berishi bilan qimmatli hisoblanadi. Shuningdek, unda belgilangan jadval asosida tayanch onlayn o‘quv stansiya yaratilib

talabalar auditoriya, guruh yoki induvidial tarzda ustozlari va o‘zaro fikr-mulohazalar almashinishi mumkin. Bu albatta talabalarda mustaqil bilimlarni rivojlantirish ko‘nikmasini shakllantirish imkoninini beradi.

Moslashuvchan model (Flex Learning) — o‘quv jarayonida ta’limni boshqarish orqali talabalar o‘zlarining nimalarni o‘rganishlari zarur bo‘lgan mavzularni tanlashadi va amalda bajariadi. Professor-o‘qituvchilar talabalar tomonidan berilgan savollarga javob berish uchun murabbiy sifatida qatnashadi.

Onlayn laboratoriya modeli — ushbu usulda bo‘lajak mutaxassislar o‘quv jarayonini to‘liq onlayn o‘rganishadi. Biroq kurs ishi va mustaqil ta’lim ishlarini bajarilishi albatta maxsus kompyuter laboratoriyasiga keladilar. Shuningdek ushbu onlayn laboratoriya modelini boshqa fan professor-o‘qituvchilari ham nazorat qilishlari, bevosita kuzatilari mumkin. Faolligi bunda yuqori hisoblanadi.

Mazkur o‘qitish modeli raqamli ta’limga asoslangan bo‘lib, professor-o‘qituvchi singari bu model faoliyatida talabaning o‘zaro faolligi juda yuqori hisoblanadi.

Ta’lim menyusi modeli (Self-blend modeli) — aralash ta’limning “Self-blend” modulining o‘ziga xos afzalligi talabalar fanlarni o‘zlashtirishida motivatsiyalarini rivojlantirishni talab qiladi. Bu usul qo‘shimcha mashg‘ulotlar, kurslarga qatnashish istagida bo‘lgan ammo turli fan sohasiga qiziqqan talaba uchun afzal hisoblanadi.

Boyitilgan virtual ta’lim modeli — ushbu modelning ham asosiy ta’lim muhiti onlayn ta’lim jarayonini talab qilib, talabalar belgilangan mashg‘ulotlar jadvali asosida ajratilgan kunlarda ta’lim muassasasiga kelishlari zarur hisoblanadi. Mazkur model talab etadigan yuzma-yuz vaqt asosan 2 asosiy maqsadga qaratilgan:

- 1) guruhda professor-o‘qituvchi nazoratida talabalarning o‘rganish tajribasini boyitish;
- 2) har bir talabalani induvidial tahlil qilish orqali bilimini nazorat qilish.

“Gamifikatsiya” o‘yinga asoslangan model — o‘yinga asoslangan mag‘ulot talabalarni rag‘batlantirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Bunda asosiy elementlar to‘planadigan ballar, o‘rinlar, g‘alaba, muvafaqqiyat, raqobat kabi o‘yin elementlaridan foydalanib dars mashg‘ulotlarini samarali tashkil etishadi. Shuningdek, mustaqil bilimlarni rivojlantirida ham samarali hisoblanadi.

Loyihaga asoslangan aralash ta’lim — bu asosan mustaqil bilimlarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi arala ta’lim modeli sifatida ham qimmatlidir. Bunda asosan belgilangan muammo yechimini izlash va uning muvafaqqiyatli tomonlarini topishda o‘z ustida ishla ko‘nikmalarini o‘zlashtiradi.

Shuningdek, loyihalarni milliy o‘quv dasturi standarti asosida ishlab chiqilish, to‘plagan ma’lumotlarini birlashtirish, mutaxassislardan foydalanish, talabaning o‘z g‘oyalari e’lon qilish, himoya qilish, kengaytirish, bu g‘oyalarni real dunyo kontekstida taqdim etish va natijalarni baholash ko‘nikmasi rivojlanadi.

Ichkaridan tashqariga arala ta’limi (Inside-out Blended Learning) — mazkur modelning asosiy maqsadi professional malaka emas, balki boy hayotiy tajribalar asoslangan ko‘nikmalarni o‘zlashtirishdan iborat.

Mazkur modelning ta’limiy jarayoni oliy ta’lim o‘quv jarayonlaridan olinmaydi. Bu yerda oiladan, qo‘shnilardan, o‘z kasbining mutaxassislari bo‘lgan insonlardan, biznes rahbarlari, murabbiylar, oliy o‘quv yurtlaridan olinib, muvafaqqiyatining asl sababi va mularning barchasi o‘z jamiyati a’zolarining yutuqlariga tayaniladi va qo‘llab-quvvatlash orqali rag‘batlantiriladi.

Tashqaridan ichkariga modeli (Outside-In Blended Learning)da talabalar har kuni foydalanadigan akademik bo‘lmagan jismoniy va raqamli muhitda mashg‘ulot “boshlanishi” rejalashtiriladi, ammo auditoriyada yakunlanadi.

Har bir model aralash ta’lim texnologiyasining uch komponentidan birining ustunligi bilan ajralib turadi:

1. Ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bevosita o‘zaro shaxsiy ta’siri.
2. Kompyuter-telekommunikatsiya texnologiyalari va elektron axborot-ta’lim resurslari vositasida interaktiv hamkorlik.
3. O‘zini o‘zi boshqarish va tarbiyalash.

Aralash ta’lim sharoitida professor-o‘qituvchi ta’lim oluvchining rivojlanishi va o‘quv materiallarining o‘zlashtirish sur’ati, videokonferensiya, forum, chat va boshqa axborot-ta’lim sharoitlari orqali teskari aloqani ta’minlaydi. Bundan tashqari, professor-o‘qituvchi doimiy tarzda ta’lim jarayonining monitoringini olib boradi va ta’lim oluvchi faoliyati natijalarini har tomonlama tahlil qiladi, tarmoq faoliyati ma’lumotlarini, test nazoratishlarining sifatini, u yoki bu topshiriqlarni bajarishdagi urinishlar sonini va qo‘shimcha ta’lim resurslariga murojaatlarni tekshirish orqali har bir ta’lim faoliyati ustidan kompleks tahlil amalga oshiradi.

Xorijiy tadqiqotlarda an’anaviy yondashuv “teacher-centered” (professor-o‘qituvchiga qaratilgan) deb ataladi. Bunday yondashuvda professor-o‘qituvchi o‘quv jarayonining boshqaruvchisiga aylanadi. Aralash ta’lim modelida esa yondashuv “student-centered” (talabaga yo‘naltirilgan) talabalar tomoniga o‘zgaradi. An’anaviy ta’limda ta’lim oluvchi o‘qitiladi, aralash ta’limda esa unga yordam beriladi. Ta’lim jarayonining ishtirokchisi — “Active Student” (faol talaba) o‘quv jarayonini moslashtirishi va o‘quv vaqtini mustaqil ravishda rejalashtirishi mumkin. Ta’lim oluvchining mustaqil ishlari o‘quv materiallarni onlayn o‘zlashtirish, chat va forumlarda ishlash, elektron pochta orqali muloqot qilish, onlayn testlardan o‘tishlardan iborat bo‘ladi.

E-mail, chat, forum ta’lim oluvchilarning axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida ishlashi va ularning o‘zaro muloqotlarini amalga oshiruvchi asosiy elementlar hisoblanadi. Bu elementlarning shaxsiy muloqotdan asosiy farqi asinxron, anonimli keffekti, “jonli” muloqotning yo‘qligi, katta auditoriyaning mavjudligi bilan gavdalanadi.

Aralash ta’lim modelining asosiy elementlari muhim ahamiyat kasb etib, quyidagilardan iborat:

1. Ma’ruza mashg‘ulotlari: ma’ruza materiallari taqdimot yoki onlayn kurs shaklida tuziladi.
2. Seminar mashg‘uloti (face-to-face sessions): ushbu ko‘rinishdagi mashg‘ulotlar ma’ruzalar bilan birlashtirilishi mumkin. Fanning muhim xususiyatlari va mavzularini muhokama qilish ko‘nikmalarni amalda qo‘llash nazarda tutiladi.
3. Fanlarning o‘quv materiallari (darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar): materiallar bosma va elektron ko‘rinishda taqdim etiladi va turli multimediali ilovalar qo‘llanishi mumkin.
4. Professor-o‘qituvchi va talabalar orasidagi onlayn-muloqot.
5. Shaxsiy va guruh onlayn-loyihalari (collaboration): internetda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, turli manbalardan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish, guruh bilan ishlash, vazifalarni taqsimlash va ishni bajarish uchun javobgarlikni his qilish.
6. Virtual auditoriya: talabalarni turli xil internet-kommunikatsiya vositalari yordamida professor-o‘qituvchi bilan muloqoti.
7. Audio-video ma’ruzalar, taqdimotlar va simulyatsiyalar.

Onlayn mashg‘ulotlar uchun muayyan materiallarni mustaqil o‘zlashtirish yoki vazifalarni mustaqil bajarish zarurdir. U “savol-javob” sxemasiga ko‘ra yoki ma’lum mavzuni muhokama qilish orqali o‘tkazilishi mumkin. Aralash ta’limda topshiriqlarni bajarish muddati belgilanadi. Onlayn dars uch bosqichga bo‘linadi: ishdan “oldin”, ish “davomida”, ishdan “keyin”.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarni mustaqil bilimlarni rivojlantrishda aralash ta’lim modellari ularni tanqidiy yondashishga, oqilona qaror qabul qilish, ijodkorlik va ijrochilik kompetensiyalarini shakllantirishga ko‘mak bo‘ladi. Ularda yangi ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish, o‘z o‘rni va zarur hollarda eng samarali usullarni tanlash orqali ta’lim samaradorligiga erishish ko‘nikmalarini shakllanishiga ko‘mak beradi.

REFERENCES

1. Холмиров, Бегали Аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш. методик қўлланма
2. Б.Холмиров. – Т.: “Yetakchi nashriyoti”, 2024.
3. R.Rahimova. «Tarbiyachiga 1001 maslahat», Toshkent, 2007. 7. A.Rahimov. «Uchinchi ming yillikning bolasi», Toshkent, 2002.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLAR DARSLARINI TASHKILLASHDA ZAMONAVIY RAQAMLI DIDAKTIK YONDASHUVLAR

Shodiyeva Iroda Saidaxmadovna

Farg‘ona viloyati Yozyovon tumani 12-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi Xalq maorifi
a’lochisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982269>

Annottasiya. Bu maqolada boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlar darslarini tashkillashda zamonaviy yondashuvlar haqida fikr yuritilgan. Dars mashg‘ulotlarini tashkillash, o‘quvchilarni mashg‘ulotlarga qiziqitirishda foydalaniladigan o‘yinlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiiy fanlarni o‘qitishda zamonaviy zondashuvlar, Sinf qutisi metodi, Savdogar, Xarita o‘yinlari, Amaliy ish

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham 2021-2022 o‘quv yilidan boshlab 1-6- sinflarda tabiiy fanlarni o‘zida jamlagan tabiiy (Science) fanlar joriy etildi. Tabiiy (Science) fanlarning afzalliklari va ahamiyati shundan iboratki, fan orqali o‘quvchi olamning yaxlit, ajralmas, bir butunligini anglaydi, ilmiy dunyoqarashi shaklanadi, tadqiqotchilik ko‘nikmalari rivojlanadi. Natijada TIMSS xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkoniyati kengayadi.

Tabiiy fanlar ham asosiy fanlar sirasiga kiradi. Shuning uchun, darslarni qiziqarli va maroqli tashkil etish pedagoglarning oldida turgan muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Xo‘sh, darslarni tashkillashda qanday zamonaviy metodlardan foydalanish mumkin? Ushbu maqolada darslarimda foydalnib kelayotgan metodlardan namunalar keltirib o‘tmoqchiman.

Sinf qutisi o‘yini

O‘yin texnologiyasi: Sinf o‘quvchilarini dars mashg‘ulotlariga tayyorlash uchun, ushbu o‘yni tashkillaymiz. Xonada quticha tashkillanadi. O‘quvchilar o‘zlarining bilim olishiga xalaqit beradigan, yomon odatlarini qog‘ozga yozib, qutichaga tashlaydilar. Ya’ni, yomon odatlaridan voz kechadilar. O‘yin jarayonida o‘quvchilar o‘zlarining yomon odatlarini tan olishadi. Yaxshi va yomon odatlarni ajrata olishni o‘rganadilar.

Ushbu o‘yindan darsni tashkillash jarayonida foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon o‘quvchilarga psixologik ta’sir qiladi va darsda faol ishtirok etishlariga sabab bo‘la oladi. Nima yaxshi-yu, nima yomonligini anglab yetadilar.

Savdogar o‘yini

O‘yin texnologiyasi: Bir o‘quvchi do‘konda «Savdogar», qolgan 4 nafar o‘quvchi «Xaridor» vazifasini bajaradilar. Do‘konda har bir mahsulotga rebuslar yozib qo‘yilgan bo‘ladi. Mahsulot olmoqchi bo‘lgan «Xaridor» rebusni javobini topib, shundan so‘ng pulini to‘lab mahsulotni olishi mumkin bo‘ladi. Masalan, quyidagi rebuslar mahsulotlarga yopishtirib qo‘yilgan. Rebuslarni javobini topish uchun mantiqiy fikrlash talab qilinadi.

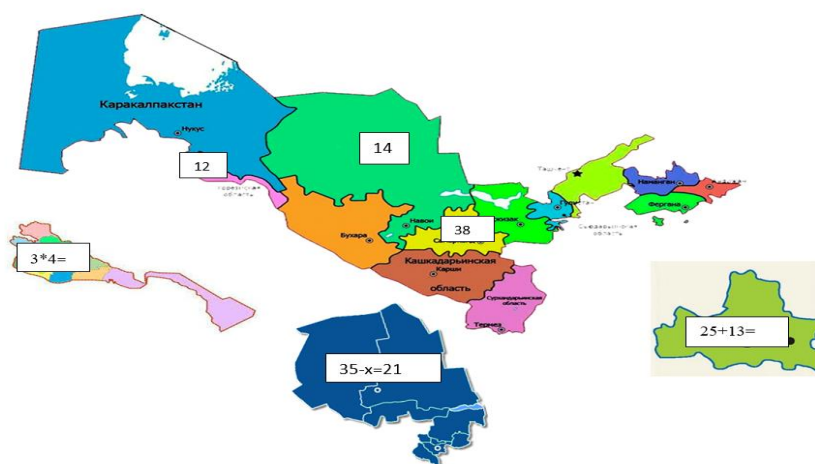

1-rebusning javobi: KOINOT. Koptok so‘zidagi **ko-** bo‘g‘iniga **-in** va **-ot** bo‘g‘inlari qo‘shilib, **ko+in+ot** so‘zi hosil bo‘ladi. 2-rebusning javobi: YULDUZ. Yo‘l so‘zidagi **o‘** harfini o‘rniga **u** harfini qo‘yamiz va qunduz so‘zidagi **-duz** bo‘g‘inini olamiz. **Yul + duz** so‘zi hosil bo‘ladi.

Bu o'yinda o'quvchilarni guruhlariga bo'lib olib, musobaqa shaklida olib borish maqsadga muvofiqdir. Qaysi guruh vakillari ko'p rebus yechib, ko'p mahsulot olgan bo'lsa, o'sha guruh g'olib bo'ladi. Afzalligi, 1-4-sinf o'quvchilari uchun ham foydalanish qulay. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Darsning tashkiliy qismida, o'tilganlarni so'rash vaqtida foydalanish mumkin. Rebuslarni esa, mavzuga moslab tuzish lozim.

Xarita o'yini

O'yin texnologiyasi: Sinf o'quvchilari guruhlariga bo'linadilar. Har bir guruh uchun O'zbekiston xaritasi va viloyatlarning xaritasi rasmi tarqatiladi. Viloyatlarni o'z o'rniga qo'yib chiqish topshirig'i beriladi. Viloyatlarning xaritasiga matematik amallar yozilgan bo'ladi. Amallarni to'g'ri bajarsa, viloyatlarning o'rnini topish oson bo'ladi. Qaysi guruh o'quvchilari birinchi bo'lib viloyatlarning joylashuvini to'g'ri bajarsa, g'oliblikni qo'lga kiritadilar.

Bu o'yinni o'ynash orqali O'zbekiston xaritasi bilan yaqindan tanishadilar. Nechta viloyat borligini, ularning geografik joylashuvini va maydoni katta-kichikligini bilib oladilar. Guruh bo'lib ishlaganda esa, o'quvchilar o'zaro bir-birlarini fikrlarini hurmat qilishni o'rganadilar. Afzalligi, 1-4-sinf o'quvchilari uchun foydalanish mumkin. Darsning tashkiliy qismida, dam olish daqiqasi paytida foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu o'yin o'quvchilarning aqlni charxlab, erkin fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Amaliy ish: O'zimiz bajaramiz

Ishning tartibi: Maktab hovlisidan ekin ekish uchun qulay joy tanlanadi. Maxsus yerni yumshatib, unga turli xil urug'ladi ekiladi va nazorat qilinadi.

Kerakli asboblari: Belkurak, ketmon, xaskash suv purkagich, urug' solingan plastik idish va urug'lar.

Ishning borishi: Ekin ekish uchun avval belkurak va ketmonda yerni yumshatish lozim. Yerni yumshatib olib, unga yaxshi ishlov beriladi. Ishlov berilgan yerga bir qismiga bug'doy, bir qismiga loviya ekamiz. Suvga bug'doy va loviya urug'larini solib, saralarini ajratib olamiz. Ehtiyotkorlik bilan ishlov berilgan yerga qo'yib, ustiga tuproq tortamiz va xaskash bilan ustini tekislab qo'yamiz. Urug'lar tuproq bilan yaxshilab aralashadi. Suv purkagich yordamida suv sepiladi. Ekin maydoni nazorat qilib turiladi va kundalik daftarga yozib boriladi. Yer usti qurib qolsa, unga suv purkab turiladi. Unib chiqqan o'simliklarning

farqini solishtirib kuzatuv natijalarini qayd etib boriladi. Bu amaliy ish bahor faslida bajariladi.

Bunday amaliy ishni 3-4-sinf o‘quvchilar bajargan ma’qul hisoblanadi. O‘quvchilarda amaliy ishlarni bajarish orqali mehnatsevarlik qobiliyatlari rivojlanadi. Dehqonchilik bilan qo‘shimcha daromad topishga qiziqish uyg‘onadi. Oilasi uchun tabiiy toza mahsulot yetishtirishni o‘rganadi. Bu esa turmush tarzini yaxshilashga xizmat qiladi.

Tabiiy fanlar - insonni, koinotni, shuningdek butun atrof-muhitni: tuproqni, atmosferani, barcha jonli va jonsiz jismlarni tashkil etuvchi moddalar va ularning o‘rganadigan fanlardir. Tabiatda ro‘y berayotgan hodisa va jarayonlar, insoniyatning tabiatga bo‘lgan salbiy va ijobiy ta’sirlarini ham ochishga yordam beradi. Shuning uchun tabiiy fanlar darslariga puxta tayyorgarlik ko‘rish lozim. Har bir darsni san’at asari darajasida tashkillash pedagoglardan mahoratni talab qiladi. Har bir darsda yangidan yangi zamonaviy metodlardan foydalanib, o‘quvchilarni puxta bilim olishiga zamin yaratish vazifamizdir. Boshlag‘ich sinfda olingan bilimlar poydevor hisoblanadi. Poydevor mustahkam bo‘lsa, imorat shunchalik chidamli bo‘ladi. Shunday ekan, har bir darsga kreativ yondashuv bilan tayyorgarlik ko‘rishni o‘z oldimizga maqsad qilib olishimiz lozim.

REFERENCES

1. Tabiiy fanlar ish dafatari 3-sinf. Toshkent-2023
2. Tabiiy fanlar darslik 3-sinf. Toshkent-2023
3. RTM konferensiya materiallari 2022-yil

PEDAGOGIKA FANLARINI O‘QITISHDA TALABALARNING RAQAMLI DIDAKTIKANING MUSTAQIL TA’LIM O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TUZISH USULLARI

Dilshod Sobirov To‘xtamurod o‘g‘li
TAFU Pedagogika kafedrası tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982276>

Annotatsiya. *Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish ta’limda talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini rivojlantirishda amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta’lim muassasalarini ilg‘or jahon tajribalari asosida oliy ta’lim tizimining tamoyillari, ta’lim oluvchi, ta’lim natijalarini tan olinishi. Ta’lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to‘planib borilishi, talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini tashkil etish va uni o‘qitish pedagogika faniga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *metodika, pedagogik xususiyatlar, oliy ta’lim, chaqiriqqa qadar boshlang‘ich tayorgarlik, tashkil etish, o‘qitish metodikasi, zamonaviy o‘qitish talablari, o‘quv topshiriqlari, nutqiy kompetensiya*

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish ta’limida talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini rivojlantirish, ta’limning kredit texnologiyasini joriy etish samaradorligi va sifatini ta’minlash uchun kredit texnologiyalari, standartlari, o‘quv dasturlari, lavozim tavsiflari, o‘quv kurslari mazmunini tanlash tamoyillari, o‘qitish tamoyillari va usullari, o‘quv jarayonini tashkil etish, talabalarning mustaqil ishi (TMI) kredit tizimi ostida. Rasmiy manbalarda “kredit” “tushunchasi” talaba/o‘qituvchining o‘quv ishlari miqdorining yagona o‘lchov birligi sifatida talqin etiladi. Bitta kredit akademik davrda haftada bir akademik soatlik talabalar auditoriyaida ishlashga teng. Ma’ruza, amaliy (seminar) va studiya mashg‘ulotlarining har bir akademik soati talabaning (TMI) bakalavr darajasida ikki aloqa soati (100 daqiqa), to‘rt aloqa soati (200 daqiqa) magistr talabasining (MMI) magistrda mustaqil ishi bilan birga bo‘lishi shartdarajasi.

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari asosida kreditda o‘qitish texnologiyasi – bu o‘quv jarayonini tashkil etish usuli bo‘lib, unda talabalar o‘quv traektoriyasining ketma-ketligini alohida rejalashtirish imkoniyatiga ega. O‘qitishning kredit texnologiyasining mohiyati shundaki, o‘quv ishlarining mehnat intensivligi o‘qitiladigan material hajmini tavsiflovchi kreditlarda hisobga olinadi. Ta’limning kredit texnologiyasining asosiy vazifalaridan biri talabalarning mustaqil ishlari rolini oshirishdir.

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarining zamonaviy amaliyotida talabalarning mustaqil ishi samaradorligini oshirish uchun turli usul va usullardan foydalaniladi. Ular orasida quyidagilarni ta’kidlash mumkin: talabalarga mustaqil ish usullarini o‘rgatish; talabalarning bilim faoliyatini o‘z-o‘zini tartibga solishni shakllantirish; kelgusi o‘quv va kasbiy faoliyat uchun o‘quv materiallarini o‘zlashtirish zarurligini namoyish etish orqali mustaqil ishni rag‘batlantirish; Oliy ta’lim muassasalarining o‘quv jarayoniga kredit texnologiyasini joriy etishdan maqsad: - milliy ta’lim tizimining xalqaro ta’lim makoniga integratsiyalashuvi;- o‘quv jarayoni sub’ektlarining akademik harakatchanligini ta’minlash. TMI ta’lim sifatini oshirish va bo‘ljak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy xarakterlaridan biridir. O‘qitishning kredit tizimiga ko‘ra, u o‘rganilayotgan kursning umumiy mehnat intensivligining uchdan ikki qismini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan

ta’limning kredit tizimini joriy etish sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini to’g’ri va samarali tashkil etish muammosi juda dolzarbdir. Shunday qilib, oliy o’quv yurtlarida kredit texnologiyasini joriy etish universitetda o’quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko’rib chiqishni, o’qitish texnologiyasidagi o’zgarishlarni va ularni uslubiy qo’llab-quvvatlashni talab qiladi, talabalarning mustaqil ishlarini (TMI) faollashtirishga e’tibor qaratishga imkon beradi.

TMI – bu mustaqil o’rganish uchun ajratilgan, o’quv-uslubiy adabiyotlar va tavsiyalar bilan ta’minlangan, testlar, nazorat varaqalari, kollokviumlar, referatlar, insholar va hisobotlar shaklida nazorat qilinadigan mavzularning aniq ro’yxati bo’yicha ishlash. TMIning barcha doirasi talabadan har kuni mustaqil ishlashni talab qiladigan vazifalar bilan tasdiqlanishi kerak. TMI soatlariga o’quv rejasining yeng qiyin masalalari bo’yicha konsultatsiyalar, uy vazifalari, hisobotlar va TMI ning boshqa turdagi vazifalari kiradi. Talabaning mustaqil ishi (TMI) mazmuni, albatta, fanning ish dasturi va o’quv dasturida aks etadi.

Talabalarning mustaqil ishi bu jarayonda o’qituvchilarning bevosita ishtirokisiz talaba tomonidan yangi bilim va ko’nikmalarni faol, maqsadga muvofiq o’zlashtirish usuli.

Talabaning mustaqil ish qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyati va tashabbusini tarbiyalash, shuningdek, umuman talabalarning mustaqil ishlarining normal ishlashini ta’minlaydigan tashkiliy chora-tadbirlar quyidagi shartlarga asoslanishi kerak:

- mustaqil ish o’zining mavzu yo’nalishiga xos bo’lishi kerak;
- mustaqil ish samarali, uzluksiz monitoring va uning natijalarini baholash bilan birga olib borilishi kerak.

Talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish uchun oliy maktab o’qituvchisi bilishi kerak va uni tashkil etish tamoyillariga rioya qilish tavsiya etiladi: tizimlilik va izchillik prinsipi; faoliyat prinsipi; individual yondashuv prinsipi; mavjudlik prinsipi; ko’rinish prinsipi; ilmiy asoslangan vaqt hisoblash va uy vazifalarini dozalash.

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o’qitish tashkil etish va uni o’qitishda kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari. Talabalarning mavzusi va mazmuni mustaqil ishi davlat ta’lim standarti, amaldagi o’quv dasturlari, fanlarning namunaviy va ishchi o’quv dasturlari, asosiy adabiyotlar: darsliklar, o’quv qo’llanmalari va uslubiy qo’llanmalar va qo’shimcha adabiyotlar bilan belgilanadi. Mustaqil ishni nazorat qilish va uning natijalarini baholash ikki shaklning birligi sifatida tashkil etiladi:

- talabaning o’z-o’zini nazorat qilishi va o’z-o’zini baholashi;
- o’qituvchilar, davlat imtihon va attestatsiya komissiyalari tomonidan monitoring va baholash va boshqalar.

Oliy ta’limdagi mustaqil ish – bu o’quv jarayonida talabalarning mustaqil faoliyatini tashkil etish va boshqarishning o’ziga xos vositasi, kasbiy faoliyat usullarini o’zlashtirishda talabalarning o’zini o’zi tashkil etish va o’zini o’zi tarbiyalash vositasi.

Mavjud ilmiy psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili turli xil yondashuvlarni va “talabalarning mustaqil ishi” tushunchasining noaniq ta’rifini ko’rsatadi. TMI o’quv va ilmiy bilish shakli sifatida, ta’limni tashkil etish shakli sifatida, o’qitish usuli sifatida, ijodiy fikrlash usuli va o’qitish vositasi sifatida qaraladi.

Turli mezonlarga asoslangan ko’plab tasniflar mavjud: didaktik maqsad bo’yicha (B.P. Yesipov); bilim manbalari bo’yicha (E. Ya. Golant, V. P. Strezikozin); vazifalar turi bo’yicha (M.Xarunov, I.Ya. Lerner P. Pidkasissiy); mazmuni bo’yicha (I.E.Cnt); ko’p darajali tasnif (O. A. Nilson). Shunday qilib, mustaqil ish turlarini tasniflash pedagogik maqsadga, talaba faoliyatining xususiyatiga, mustaqil ish turiga, talabalarning mustaqil ish joyiga, mustaqillik

darajasiga, shuningdek intizomning o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, aniq maqsadlar va ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari va usullarining xususiyatlari, aniq vazifalar.

Kredit-modul tizimi uchun mustaqil ishni tashkil etish va uni o‘qitishda kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari. Mustaqil ishlarni bajarish uchun zarur shart-sharoit va sharoitlarni yaratadigan tadbirlar har bir talabaning:

- axborot resurslari (ma’lumotnomalar, darsliklar, alohida vazifalar banklari, o‘quv dasturlari, amaliy dasturlar paketlari va boshqalar.);

- uslubiy materiallar (ko‘rsatmalar, qo‘llanmalar, ustaxonalar, ish daftarlari va boshqalar.);

- nazorat materiallari (testlar, vaziyatli vazifalar);

- moddiy resurslar (laboratoriya, o‘lchov asbob-uskunolari va boshqalar.);

- vaqt resurslari; konsultatsiyalar; individual ta’lim traektoriyasini tanlash imkoniyati (fakultativ fanlar orqali o‘quv dasturlari);

- talaba tomonidan mustaqil ravishda olingan nazariy va/yoki amaliy natijalarni (konferensiyalar, olimpiadalar, musobaqalar) jamoatchilik muhokamasi imkoniyati.

Mustaqil ish jarayonida talaba:

- o‘rganilayotgan fan bo‘yicha nazariy materialni o‘zlashtirish (TMI mavzulari, mavzularning individual masalalari, individual qoidalar va boshqalar.);

- nazariy material bo‘yicha bilimlarni amaliy usulda zarur vositalar yordamida mustahkamlash (vaziyatli vazifalarni yechish, nazorat ishlarini bajarish, o‘z-o‘zini test sinovlari);

- olingan bilim va amaliy ko‘nikmalarni vaziyatni tahlil qilish va to‘g‘ri yechimni ishlab chiqish uchun qo‘llang (guruh muhokamasiga tayyorgarlik, ishbilarmonlik o‘yini doirasida tayyorlangan ish, "amaliy ish", ma’lum bir vaziyatni yozma tahlil qilish, loyihani ishlab chiqish va boshqalar.);

- olingan bilim va ko‘nikmalarni o‘z pozitsiyasi, nazariyasi, modelini shakllantirish uchun qo‘llash (tezis yozish, talabaning ilmiy-tadqiqot ishi va boshqalar.).

Talaba olgan topshiriqlar belgilangan muddatda va to‘liq bajarilishi kerak. TMI auditoriyadan tashqari ish sifatida taqdim etiladi, tekshirish seminarlar, amaliy mashg‘ulotlar va TMIlarda amalga oshirilishi mumkin. Vazifalarni bajarishda quyidagilar kerak:

- mavzuni mustaqil ravishda o‘rganish, zarur hollarda o‘qituvchi bilan maslahatlashish;

- talabalarning maqsadi majburiy va qo‘shimcha adabiyotlarni, statistik ma’lumotlar materiallarini o‘rganishlari, zarur strategiya va qarorlarni asoslash uchun ularni tahlil qila olishlari kerak;

bijg‘itish vazifalar yakka tartibda yoki guruxda tayyorlanadi. TMI talaba faoliyatidagi ko‘payish va ijodiy jarayonlarni o‘z ichiga oladi va uch darajada amalga oshirilishi mumkin:

1) reproduktiv faoliyat (o‘quv materialini o‘zlashtirish va ko‘paytirish, namuna bo‘yicha bajariladigan mustaqil ishlarni tayyorlash: muammolarni hal qilish, jadvallar, diagrammalarni to‘ldirish; bunday ishning maqsadi bilimlarni mustahkamlash, ko‘nikma, ko‘nikmalarni shakllantirishdir);

2) reproduktiv va amaliy faoliyat (o‘z tajribasi asosida o‘quv materialini o‘zlashtirish, materialni amalda, faoliyatda, mustaqil ish paytida tekshirish, reja, referatlar, annotatsiya amalga oshiriladi);

3) ijodiy faoliyat (talaba mustaqil ravishda bajarilgan ish vositalari va usullarini tanlashi, o‘quv materialini tanqidiy baholashi va undan samarali fikrlash va faoliyat uchun foydalanishi kerak, muddatli ishlar va tezislar shu darajada bajariladi) [4].

TMI shakllari:

Xulosa – A10 formatidagi 12-4 sahifada, TNR shriftida 14 ta mavzuni tanqidiy ko‘rib chiqish yoki taqdim etish. Tuzilishi an‘anaviy: sarlavha sahifasi, kirish, asosiy qism, xulosalar, foydalanilgan manbalar ro‘yxati. Abstrakt guruhda muhokama uchun o‘rtaga qo‘yilishi mumkin.

Hisobot 3-5 daqiqa davom yetadigan mavzuning asosiy qoidalarining qisqacha mazmuni.

Sinopsis – bu standart formatdagi ish kitobining 2-4 betida asosiy tushunchalarni ajratish bilan berilgan mavzuning qisqacha tavsifi.

Glossariy – berilgan mavzu bo‘yicha tushuncha va atamalar lug‘ati bo‘lib, jadvalda joylashtirilgan.

Keys – bu guruh tahlili paytida yechimni talab qiladigan vaziyat. Guruh 3-4 kishidan iborat bo‘lib, ular muammoni mustaqil muhokama qiladilar va uni hal qilish yo‘llarini ishlab chiqadilar. Qaror natijalari umumiy guruhda yakuniy hisobotning taqdimoti shaklida taqdim etiladi. Hisobot – bu o‘rganish davomida olingan natijalar, asosiy muammolar va ishlab chiqish bo‘yicha takliflarning yozma va og‘zaki tavsifi. Taqdimot – bu turli xil texnik vositalar yordamida ham, ularsiz ham ma’lumotlarni taqdim etish shakli. Qoida tariqasida, yangi g‘oyalar, loyihalar, xizmatlar va boshqalar. taqdim etiladi. Unda matn, unga illyustratsiyalar kiritilgan va yagona grafik uslubda yaratilgan.

Loyiha – bu shaxsan yoki guruhda amalga oshiriladigan kerakli ma’lumotlarni qidirish, yig‘ish va tahlil qilishni o‘z ichiga olgan mavzu bo‘yicha tadqiqot.

Bahs – bu mavzuning oldindan tayyorlangan masalalarini xulosa bilan muhokama qilish.

Talabaning mustaqil ishi uchun vazifalar aniq shakllantirilishi, o‘rganilayotgan fan mavzulari bo‘yicha farqlanishi va ularning hajmi o‘quv dasturida ajratilgan soatlar bilan belgilanishi kerak. Vazifalarning quyidagi turlari tavsiya etiladi: eslatma olish; adabiyotlarni mavhumlashtirish; maqolalar, kitoblarga annotatsiya qilish; ilmiy va uslubiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish; ma’ruza xulosasi, xulosani tavsiya yetilgan adabiyotlar bilan qo‘shish; mustaqil, nazorat va tezis ishlarini bajarishda TMI nazorat ishi; mavzu bo‘yicha insho yozish berilgan muammo; hisoblash va grafik ishlarni bajarish (GIB); amaliyot davomida materiallarni kuzatish va yig‘ish bo‘yicha vazifalarni bajarish; o‘qituvchi tomonidan oldindan belgilangan mavzu bo‘yicha ilmiy nashrni analitik tahlil qilish; ma’lum bir mavzu bo‘yicha statistik va faktik materiallarni tahlil qilish, hisob-kitoblar qilish, statistik materiallar asosida diagramma va modellarni tuzish.

TMI to‘g‘ri va samarali tashkil etish uchun quyidagi shartlar katta ahamiyatga ega:

- o‘qituvchilarni o‘qitishning kredit tizimi bo‘yicha mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga tayyorligi;

- har bir fan uchun o‘quv-uslubiy majmuaning mavjudligi, shu jumladan kursning bosma va elektron shaklda tavsifi, talaba tomonidan TMIning mustaqil rivojlanish darajasini nazorat qilish shakllari va vositalari, ularning mazmuni va o‘tkazish vaqti ko‘rsatilgan, talaba uchun butun o‘quv jarayoni uchun qo‘llanma. o‘qish davri;

- o‘quv, didaktik va o‘quv materiallarining mavjudligi, kutubxonani zarur adabiyotlar bilan ta’minlash;

- intizomning maqsad va vazifalariga, murakkablik darajasiga va amaliyotga bo‘lgan talabga qarab TMI shaklini tanlash;

- TMI uchun vazifalarning asosiy maqsadlari talabalar uchun aniq bo‘lishi kerak, o‘quv vazifalari yangilik elementlarini o‘z ichiga olishi kerak, ularni amalga oshirish algoritmlarini o‘z ichiga olishi kerak;

- kompyuter va telekommunikatsiya uskunalarning mavjudligi;
- TMI vazifalarni individualizatsiya qilishni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak, shuningdek, har bir talabaning tayyorgarligi va qobiliyatini hisobga olish kerak;
- innovatsion texnologiyalardan foydalanish (talabalarning turli xil axborot manbalaridan yerkini foydalanishlarini ta'minlaydigan va yelektron o'quv vositalaridan foydalanish uchun maqbul sharoitlar yaratadigan texnik vositalar to'plami); [3].

Xulosa sifatida TMI tashkil etishning turli shakllaridan foydalanish talabalarning bilim faolligini yeng samarali rag'batlantirishga imkon beradi, talabalarning mustaqil ish bo'yicha optimal yuklamasi, TMI monitoring tizimi shaxsiy, rivojlantiruvchi yo'nalish va ijodiy xarakterga ega bo'lishi, o'z-o'zini nazorat qilish bilan bog'liq bo'lishi, birinchi navbatda talabaning o'ziga kerakli va foydali bo'lishi kerak, fanlararo mustaqil ish va loyihalarni amalga oshirish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, talabalarning yashash va dam olish sharoitlarini yaxshilash va boshqa tashkiliy, subektiv omillar muhim ahamiyatga ega. TMI kompyuter va axborot texnologiyalari asosida tashkil yetilishi va ularni amalga oshirish quyidagi usullarda amalga oshirilishi mumkin: elektron darslik, kompyuter o'quv dasturlari, nazorat dasturlari, namoyish dasturlari, kompyuter modellari va boshqalar. TMI uchun vazifalarni farqlash va individuallashtirish; barqaror ijobiy faoliyatni shakllantirish bilishga munosabat; TMIning uslubiy ta'minoti; TMI uchun turli xil vazifalar; TMI majburiy nazoratini tashkil etish; TMI natijalarini tabaqalashtirilgan baholash; didaktik imkoniyatlarga ega kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, TMIning juft va kichik guruhli shakllari va usullarini joriy etish va boshqalar. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish ayniqsa Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o'qitish tayorgarlikni tashkil etish va uni o'qitish, ta'limda talabalarning mustaqil o'quv topshiriqlarini rivojlantirishda pedagogik ta'lim tizimiga o'qitishning amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta'lim muassasalarini ilg'or jahon tajribalari asosida pedagogika ta'lim tizimining tamoyillari, ta'lim oluvchi, ta'lim natijalarini tan olinishi. Ta'lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to'planib borilishi, sohadagi professor-o'qituvchi, talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish va uni o'qitish faniga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Usmonov B.Sh, Habibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T. "Tafakkur" nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
2. Djon Dyui. Obщество i yego problemy John Dewey. The Public and its Problems. Denver,— Pervod s angliyskogo: I. I. Myurberg, A. B. Tolstov, Ye. N. Kosilova. — M., 2002.
3. Axmedova M.E. Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 173 bet.
4. Axmedova M.E. Pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 223 bet.
5. Axmedova M.E. Meliboyeva R.N. Bekmirov T.R.Nurmatov A.N.Kasbiy pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 250 bet.
6. Axmedova M.E. Mustaqil topshiriqlar bilan ishlash va ularni baholash metodikasi // *Metodik qo'llanma*, Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 121 bet.
7. Axmedova M.E. Rasulova G.K. Kredit-modul tizimida o'zbek tili ta'limda mustaqil o'quv topshiriqlari tuzish va ulardan foydalanish metodikasi. *Ushubiyko'rsatma*, "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент – 2022. 83 bet.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Муяссар Насиралиевна Тагажанова

учительница английского языка специализированной государственной
общеобразовательной школы № 1, города Янгиюля, Ташкентской области.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982283>

Аннотация. Данная статья посвящена современным цифровым технологиям, которые широко используются во всех уровнях образования. В статье рассматриваются некоторые цифровые технологии, которыми должен овладеть каждый учитель и которые могут использоваться в педагогической деятельности.

Ключевые слова: цифровые технологии, компетентность, информационная культура педагогическая деятельность.

Abstract. This article focuses on modern digital technologies that are widely used at all levels of education. The article discusses some digital technologies that every teacher should master and that can be used in teaching activities.

Keywords: digital technologies, competence, information culture, pedagogical activity.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limning barcha bosqichlarida qo'llaniladigan zamonaviy raqamli texnologiyalar haqida so'z boradi. Maqolada o'qituvchilar o'zlashtirishlari va o'quv faoliyatida foydalanishlari kerak bo'lgan ba'zi raqamli texnologiyalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, kompetentsiya, axborot madaniyati, o'qituvchi ta'limi

В современном обществе образованность и компетентность составляют основу грамотности личности и могут послужить в сфере его деятельности. Имея теоретические знания и их практическое применение, личность становится компетентным в своей сфере. Приобретение компетентности в сфере информационной технологии также имеет особую важность в жизни личности. Цифровые технологии стали неотъемлемой частью в жизни современного человека, и используются в каждой сфере. В последние наиболее используемая ИКТ отраслью является сфера образования. Использование ИКТ стало неотъемлемым компонентом в педагогической деятельности каждого преподавателя. Цифровые технологии также широко используются в преподавании английского языка, цифровизация является методическим подходом в преподавании иностранного языка. Целью использования ИКТ на уроке английского языка помочь учащимся адаптироваться к современным способам обучения. Но сегодня учебные заведения внедрили информационные коммуникационные технологии, которые служат улучшению процесса обучения. Во время Пандемия по всему миру в каждой школе проводились онлайн-занятия, которые доказали, что ИКТ является неотъемлемой частью в преподавании. Существует много преимуществ информационных технологий в сфере образования. Цифровая среда помогает учителям вовлекать учащихся в процесс обучения, обычные уроки не интересуют сегодняшнюю молодежь. Простой доски может быть недостаточно, чтобы заинтересовать учащихся, тогда как различные технические решения влияют на их отношение к предмету и заставляют их более активно участвовать в обсуждениях, сотрудничестве и обучении. Обучающие игры и другие цифровые материалы и инструменты вдохновляют учащихся решать проблемы, уделять больше времени учебе и

улучшать понимание во всех этапах обучения и уровнях обучения начиная от начальных классов до уроках в высших учебных заведениях. Цифровые технологии в образовании помогают учащимся получить ценное образование. Вместо ручки и бумаги современные студенты используют различные программное обеспечение для создания презентаций и проектов, студенты также пользуются электронными книгами. Применение цифровых технологий могут Позволит разнообразить занятие и сделать его содержательным.

Цифровые технологии делают процесс преподавание более интересным. Давайте рассмотрим некоторые из них которых мы можем использовать в педагогической деятельности.

1) Онлайн-обучение позволяет учащимся учиться на своей скорости, делать паузы и пересматривайте видео и изучать содержание курса самостоятельно.

2) Викторины — еще один вид активного обучения. Учащиеся могут начать работать над проектом вместе в классе и плавно сотрудничать, общаться и обмениваться идеями друг с другом.

3) Урок видеоконференция с его помощью мы легко можем организовать видеоконференцию с студентами другого учебного заведения.

4) Онлайн-опросы и другие цифровые технологии привлекают всех студентов, робкие дети, которые обычно не поднимают руки в классе могут участвовать в них.

5) **Мультимедийные презентации** являются следующей удобной технологией для включения в учебный процесс, для их использования необходимы компьютер и проектор. Презентации могут проводиться как синхронно, или же быть заранее подготовленными.

Подводя итоги можно сказать что основная цель образование это совершенствование образования. и преподавателю необходимо изучать цифровые технологии и развивать компетентность которое является требованием времени. В статье приведены примеры, использование цифровых технологий которые могут быть использованы во всех этапах образования. С помощью цифровых технологий учителя могут быстрее проверять работы учеников и выставлять оценки. Цифровые технологии это уже не только инструмент но и новая среда существования человека. Эти технологии позволяют внедрять новые методики обучения и ориентироваться на предпочтениях студентов что также может способствовать повышению качества знаний студентов и качества образование. Цифровые технологии также могут решить проблему мотивации учеников.

REFERENCES

1. Теория и практика образования в современном мире (II): материалы международной заочной научной конференции. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.)
2. Уваров А. Ю. На пути к цифровой трансформации школы. - М.: Образование и Информатика, 2018.

THE USE OF STEM TECHNOLOGY IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES

¹Tillayeva Z.Y., ²Zaydullin A.

¹Head teacher of biology, candidate of biological sciences, ²Student Academic Lyceum of the
Tashkent State Institute of Dentistry, Tashkent city

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982286>

Abstract. The use of STEM technology in the teaching of natural sciences helps to strengthen students' knowledge and clear decision-making. It is easy to model each organ and study its functioning. The movement of the fingers and the functioning of the heart and lungs are easily explained by the integration of biological and physical sciences.

Keywords: STEM, model, integration, heart, lungs, hand movement

Annotatsiya. Tabiiy fanlarni o'qitishda STEM texnologiyalaridan foydalanish o'quvchining bilimini mustahkamlanishiga va aniq qarorlar chiqarishiga yordam beradi. Har bir organni modellashtirib, uning ishlash jarayonlarini oson o'rganish mumkin. Qo'l barmoqlarini harakatlantirish, yurak va o'pkaning ishlash jarayonini biologiya va fizika fanlarining integratsiyasi orqali oson tushuntiriladi.

Аннотация. Использование STEM технологии в преподавании естественных наук помогает укрепить знания учащихся и принять обоснованное решения. Каждый орган легко смоделировать и изучить его функционирование. Движение пальцев, работу сердца и легких легко объяснить с помощью интеграции биологических и физических наук.

When mastering science, theoretical knowledge is strengthened by practice, and if the acquired knowledge is applied in life, the intended result is achieved. Nowadays, it is necessary for students to use STEM technologies widely so that they can apply the knowledge they have acquired in life. STEM = Science + Technology + Engineering + Mathematics. The joint use of these subjects encourages the students to think creatively and use their knowledge in the right situation.

The use of STEM technologies in the teaching of natural sciences helps to increase the educational content, strengthen the students' knowledge and clear decision-making.

STEM technologies can be applied to subjects taught to students in anatomy. For example, the human locomotor system can be studied through a model showing the bending of fingers. For this, cardboard paper, plastic straws, thread, scotch tape, pencil, scissors are needed. Modeling is done in the following sequence:

1. A copy is drawn by placing the hand on the cardboard paper.
2. Cardboard cutout is made by cutting paper.
3. Plastic straws are cut into smaller tubes and the tubes are taped to fit finger phalanges. Two tubes are attached to the thumb and three to the other fingers.
4. Longer cut tubes are glued to the palm. They act as finger bones.

5. Turn the back of the arm and attach a thread to the tip.
6. A thread is passed through each tube. The tip of the thread is made to fit a finger.
7. By inserting the fingers into the string and bending them, the palm model can be set in motion as a result of bending and unbending.

When studying the circulatory system, creating a heart model helps to visualize its working process. For this, a glass jar, water, red paint, a balloon, two plastic straws, scotch tape and plasticine are needed.

1. Fill the jar with water and add paint.
2. Cut the bottom part of the balloon and cover the top of the jar with a balloon.
3. Secure the edge of the balloon with tape.
4. Cut a small hole in the balloon and lower the straw.
5. Seal the part attached to the balloon using the plasticine so that air does not enter.
6. Press the balloon and watch the water come out of the straw.

The students easily model the pumping of blood from the heart to the blood vessels in the experiment and remember the process of the experiment. In understanding this topic, the knowledge gained from physics and chemistry is also strengthened.

When studying the respiratory system, creating a model of the lungs helps to understand the subject easily. Two small balloons, one large balloon, one plastic bottle, plastic straws, scotch tape, leucoplaster, scissors are necessary for the experiment.

1. Attach small balloons to the ends of the straws and fasten them with tape.
2. Cut the bottom of the bottle. Cut the large balloon in half and attach it to the cut part of the bottle.
3. Lower the balloon tubes into the bottle. Pierce the cap and attach the tube to it.
4. Close the lid tightly and pull the big balloon down.
5. Release the balloon and watch the change.

This experiment shows the process of air entering the lungs as a result of pressure changes.

The use of STEM technologies in the course of the lesson inspires students to be interested in science, to search, to think critically, and to work in a team.

REFERENCES

1. Michael A. Dispezio, Michael R.Heithaus, Marjorie Frank, Donna M.Ogle. Science fusion. Holughton Mifflin harcourt. Florida. 2012. P.200.
2. Carol Volderman. Science made Easy. Dorling Kindersley Limited. London. 2014. P.32.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ПОДРОСТКОВ ПРИНИМАТЬ САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ РЕШЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Хакимова Барно Муратовна

Докторант 2 курса УзНИИПН Кари Ниязи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982290>

Аннотация. В данной статье раскрываются некоторые вопросы о роли цифровых технологий в обучении подростков принимать решения на уроках иностранного языка. Автор уделяет особое внимание методу цифрового повествования и его особенностей при развитии навыков и умений к принятию самостоятельных решений.

Ключевые слова: Инновация, цифровые технологии, подростки, самостоятельное решение, образование, мультимедиа.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning o'smirlarni chet tili darslarida qaror qabul qilishga o'rgatishdagi o'rni haqidagi ba'zi savollar ochib berilgan. Muallif mustaqil qaror qabul qilish ko'nikma va malakalarini shakllantirishda raqamli bayon usuli va uning xususiyatlariga alohida e'tibor qaratgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, raqamli texnologiya, o'smirlar, mustaqil qaror qabul qilish, ta'lim, multimedia.

Abstract. This article reveals some questions about the role of digital technologies in teaching teenagers to make decisions in foreign language lessons. The author pays special attention to the method of digital storytelling and its features in developing skills and abilities to make independent decisions.

Keywords: Innovation, digital technologies, teenagers, independent decision, education, multimedia.

Человечество живёт в настоящее время в эпоху, которую часто называют "веком цифровых технологий" или "цифровой эпохой". Цифровые технологии проникают во все сферы общественной жизни и имеют значительное влияние на экономику, образование, коммуникацию и другие аспекты человеческого бытия.

Некоторые основные характеристики века цифровых технологий включают в себя:

- Быстрый темп развития: Технологии развиваются с огромной скоростью, и каждый год появляются новые инновации и улучшения. Это создает постоянно меняющуюся и динамичную среду.

- Подключенность: Цифровые технологии связывают людей по всему миру. Интернет и мобильные коммуникации позволяют нам быть связанными и взаимодействовать с другими в режиме реального времени, вне зависимости от географического расположения.

- Большие данные: Век цифровых технологий характеризуется огромными объемами данных, которые генерируются и собираются каждый день. Анализ этих данных помогает в принятии решений, развитии бизнеса, научных исследованиях и других областях.

- Искусственный интеллект: Развитие искусственного интеллекта (ИИ) играет важную роль в цифровой эпохе. ИИ применяется в различных областях, от автоматизации процессов до анализа данных и создания интеллектуальных систем.

- Инновации в образовании: Цифровые технологии привнесли новые возможности в образовательный процесс. Виртуальное обучение, онлайн-курсы, электронные учебники и другие инструменты помогают сделать образование более доступным и гибким.

- Изменение рабочей среды: Цифровые технологии приводят к изменению способов работы и организации рабочего процесса. Распространение удаленной работы, совместная работа в облаке, автоматизация задач и другие инновации меняют традиционные рабочие модели.

В целом, век цифровых технологий предлагает огромные возможности для развития и прогресса, но также создает новые вызовы и вопросы в области безопасности, этики и приватности данных. Важно осознавать и использовать цифровые технологии ответственно и эффективно, чтобы достичь наилучших результатов и преимуществ от их применения.

Цифровые технологии играют важную роль в современном обучении английскому языку и предлагают множество возможностей для улучшения навыков владения языком. Вот несколько примеров цифровых технологий, используемых в обучении английскому языку:

Мобильные приложения: Существует множество мобильных приложений, разработанных специально для изучения английского языка. Они могут предлагать интерактивные упражнения на грамматику, словарные тренажеры, аудио- и видеоматериалы для прослушивания и просмотра, а также возможность общения с носителями языка.

Онлайн-платформы и курсы: Существует множество онлайн-платформ и курсов, которые предлагают интерактивные уроки, видеоуроки, тесты и другие материалы для изучения английского языка. Некоторые из них также предлагают возможность общения с преподавателями или другими студентами.

Виртуальная реальность (VR): Виртуальная реальность может быть использована для создания иммерсивной среды, в которой студенты могут практиковать английский язык в различных ситуациях, таких как общение с виртуальными носителями языка или участие в симуляциях реальных ситуаций.

Мультимедиа и интерактивные материалы: Использование аудио-, видео- и интерактивных материалов может значительно обогатить процесс обучения английскому языку. Студенты могут слушать аудиозаписи с носителями языка, смотреть фильмы и сериалы на английском языке, выполнять интерактивные упражнения и тесты.

Социальные сети и платформы обмена языком: Социальные сети и платформы обмена языком позволяют студентам находить партнеров для языкового обмена, общаться с носителями языка и практиковать разговорные навыки через текстовые сообщения, аудио- и видеозвонки.

Цифровые технологии в обучении английскому языку предлагают гибкий и доступный способ изучения, позволяют индивидуализировать обучение и предоставляют широкий спектр учебных материалов и ресурсов. Однако важно помнить, что эти технологии могут быть эффективными только при правильном использовании и сочетании с другими методами обучения, такими как чтение, письмо и разговорная практика.

Основная цель современной системы образования - формирование социально - зрелой, социально - компетентной личности, способной самостоятельно функционировать в современном обществе. Все более очевидными в современной мировой педагогике становятся приоритеты, обусловленные двумя факторами: лавинообразным потоком информации во всех областях знания и осознанной потребностью современного цивилизованного общества в гибких адаптивных системах образования,

предусматривающих возможность саморазвития на любом отрезке жизненного пути человека.

Основные черты современного образования - индивидуализация обучения, активизация учащихся - могут быть реализованы при широком внедрении компьютерного обучения в образовательный процесс. Нам представляется очень важным уделить особое внимание педагогическому аспекту компьютеризации образовательного процесса. Внедрение новых информационных технологий на базе компьютерной техники придает совершенно новый статус самостоятельной работе учащихся, способствует развитию их интеллектуальной активности, создает благоприятные условия для дальнейшего сознательного самообразования.

Важные резервы развития познавательной самостоятельности несет в себе изучение иностранного языка. В последнее время прослеживается большая общественная потребность в приобщении к иностранным языкам взрослого контингента учащихся в силу действующих в современном обществе социально - политических и экономических процессов, т.е. социальный заказ по отношению к обучению иностранным языкам, в особенности английскому языку, достаточно высок. Именно средствами компьютерного обучения в процессе самостоятельного изучения учащимся иностранного языка возможно развитие его познавательной активности. Развитие познавательной самостоятельности учащегося является основой его социального становления и наиболее значимым средством такого развития выступают компьютерные технологии.

Стремление человека к активной самостоятельной деятельности - одна из фундаментальных потребностей личности.

Самостоятельность - одно из ведущих качеств личности, выражающееся в умении ставить перед собой определенные цели и добиваться их достижения собственными силами.

Развитие самостоятельности у подростков является одним из ключевых аспектов при обучении любого предмета. В данном случае мы хотим обратить ваше внимание на некоторые приёмы, используемые в преподавании английского языка, которые могут положительно повлиять на самостоятельное принятие решений.

Давайте разберём на примере метода используемого в преподавании английского языка Digital storytelling то есть написание цифровой истории. В чем заключается суть данного метода в том что ученик создаёт цифровую историю по определённой теме используя АКТ.

Digital storytelling (Цифровое повествование) – это краткая форма создания цифровых медиа, позволяющая людям делиться своими историями повседневной жизни [1:28].

При создании данной истории он самостоятельно выбирает тему для своей истории, подбирает определённые фото и видео файлы, подбирает музыку и записывает аудиотрек. Выбирает определённые лексические единицы и текст. (Cooking, sport, fashion, cars, my future career...)

Тем самым он выполняет задание данное учителем, но в тоже самое время имеет шанс на самореализацию. Данный метод помогает ученику раскрыть скрытые таланты и потенциал исходя из своих желаний [2:14]. То есть мы запускаем процесс самостоятельного принятия решений.

В настоящее время предлагаемая методика широко применяется во многих европейских странах и показала свою результативность особенно у подростков [3:220-228]. В следствии того что именно в этом возрасте у учеников наблюдается огромный интерес к проявлению себя и своего характера, наличие у каждого своих интересов и увлечений [4:487-506].

В заключении хотелось бы сказать что обучении подростков принимать самостоятельные решения трудный, но в то же время очень важный процесс который в дальнейшем поможет нашем ученикам раскрыть свои качества и добиться больших высот на протяжении всей жизни.

REFERENCES

1. Brenner, K. Digital storytelling in 21 century. English teaching forum 52/1. 2015.
2. Ohler, J. *Digital storytelling in the classroom: New media pathways to literacy, learning, and creativity*. Thousand Oaks, CA: Corwin. 2008.
3. Robin, B. R. Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory Into Practice* 47 (3): 220-228. 2008.
4. Sadik, A. Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning. *Educational Technology Research and Development* 56 (4), 487-506. 2008.

RAQAMLI DIDAKTIKANING HAMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TASVIRIY SAN’AT O’QITUVCHISI KASBIY FAOLIYATIDAGI O’RNI

Xudayberdiyev Mirolim Iskandar o‘g‘li

Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI 2-kurs tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982296>

Annotatsiya. Ushbu Maqolada axborot texnologiyalarini tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy faoliyatidagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. An’anaviy tasviriy san’atdagi o‘zgarishlarning o‘qitish jarayoniga texnologiyani bevosita joriy etish sohasi tahlil qilinadi va kompyuter dasturlari va qo‘shimcha ishlanmalardan foydalanish qulayliklari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, kompyuter dasturlari, tasviriy san’at, elektron resurs, ilova, internet portali, reproduksiya albomlari.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль информационных технологий в профессиональной деятельности учителя изобразительного искусства. Анализируются изменения в традиционном изобразительном искусстве в области непосредственного внедрения технологий в учебный процесс, обсуждается удобство использования компьютерных программ и дополнительных разработок.

Ключевые слова: информационные технологии, компьютерные программы, изобразительное искусство, электронный ресурс, приложение, интернет-портал, репродукционные альбомы.

Abstract. This article examines the role of information technology in the professional activity of a fine arts teacher. Changes in traditional fine arts are analyzed in the area of direct introduction of technology to the teaching process, and the ease of use of computer programs and additional developments is discussed.

Keywords: information technologies, computer programs, visual arts, electronic resource, application, internet portal, reproduction albums.

Axborot texnologiyalarining keng tarqalishi hayotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatyapti va shu jumladan tasviriy san'at o'qituvchisi kabi kasbiy faoliyatni e'tiborsiz qoldirmayapti. Tasviriy san'atning o'zi kompozitsiya jihatdan qo'l mehnati inson aql idroki mahsuli sifatida bilimlarni o'z ichiga olgan murakkab jarayon hisoblanadi. Lekin bu sohada axborot texnologiyalarini joriy etish tasviriy san'atni umumta'lim va san'at maktablarida, keyinchalik oliy o'quv yurtlarida o'qitish hozirgi globallashuv jarayoni talabi bo'lib bormoqda.

Tasviriy san'atda AKT dan foydalanishning qulayliklari [1]:

- uni o'rgatish aniq multimedia uskunalaridan foydalanish imkonini beradi
- nazariy va ko'rgazmali materiallarni birlashtirib, taqdimotni yaxshilaydi va talabalar tomonidan ma'lumotlarni o'zlashtirish imkoniyatini kengaytiradi.

Bundan tashqari adunyoning mashxru rassomlari tomonidan yaratilgan mashxur asarlarning tasvirlari taqdim etiladigan Internet kabi manba yuqori natijani beradi va eng kichik detallari va afzalliklarini ham ko'rastib berish imkonini beradi;

Bularning barchasini esa ommaga ochiq va turli formatlarda taqdim etish, matn, tasvirlar (fotosuratlar, diagrammalar, rasmlar), audio yozuvlar, videolar, taqdimotlar va boshqalarni taqdim etish orqali tanishtirish mumkin bo'ladi.

Bu nafaqat kattalar uchun balki kichik yoshdagi o'quvchilar uchun ham juda qulay va ulardan foydalanish o'quv jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi va shu bilan birga materialni taqdim etishda izchillik tamoyilini amalga oshiradi. Masalan: (1-rasm),

Tasviriy san'atni o'rgatish uchun o'yin simulyatorlari

Shunday qilib, yangi kompyuter texnologiyalari yordamida o'quv jarayonini tezlashtirish va tasviriy san'at sohasida olingan ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish. Natijada ta'lim muassasalarida malakali kadrlar yetishib chiqishiga ta'sir qiladi va bu esa shaxslarning keyingi kasbiy faoliyati to'g'risida, shuningdek, ushbu sohadagi mutaxassislarning umumiy malakasi darajasining oshishiga olib keladi.

Bu zamonaviy tasviriy san'at yangi bosqichga ko'tarilganligi bilan izohlanadi. Ushbu soha mutaxassislari hozirda sezilarli darajada an'anaviy vositalar, usullar va materiallardan tashqari, axborot texnologiyalaridan faol foydalanmoqdalar. Rassomlar o'z asarlarini yaratish va takomillashtirish uchun kompyuter dasturlaridan (masalan, Adobe Photoshop, CorelDraw va boshqalar) foydalanadilar, shuningdek Internet orqali o'z ijodini reklama qilib tijorat yo'li sifatida keng targ'ib qilgan holda o'z asarlarini dunyo bo'ylab oldi sotdi ishlarini amalaga oshirmoqda [2]:.

Yuqoridagilarning barchasini hisobga olgan holda, biz ushbu kasbiy faoliyatga axborot texnologiyalari ta'sirining uchta asosiy yo'nalishini ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

Tasviriy san'atga qiziqadigan insonlar ko'pchilikni tashkil qiladi hozirgi kunda. O'zlarini qiziqtirgan barcha san'at asarlari bilan shaxsan tanishish uchun dunyoning barcha muzeylariga va shaxsiy kolleksiyalarga tashrif buyurishini istashadi ammo bu juda ko'pchilik uchun iqtisodiy va itimoiy tarafdin deyarli imkonsiz. Ammo bunday muammo axborot texnologiyalari yordamida butunlay hal qilsa bo'ladi. Bunda muzey va galereyalarning veb-saytlari, tasviriy san'atga bag'ishlangan internet portallari va, albatta, turli elektron axborot vositalarida jahonga mashhur asarlar kataloglarining paydo bo'lishi asosiy rol o'ynaganini ta'kidlash lozim [3] (2-rasm).

Ma'lumot olish uchun muzeylarda QR kodlardan foydalanish mobil ilova orqali san'at asari haqida

Bir qancha vaqtlar ilgari rassomlar o'z asarlarini keng ommaga taqdim etish uchun juda ko'p mehnat qilishgan. Hozirgi vaqtda esa yosh rassomlar o'zlarining yaratgan asarlarini keng ommaga bemalol namoish qilishmoqda albatta bularning tagida IT texnologiyalarining yordami mavjud.

Yuqorida aytib o'tilganidek, yangi texnologiyalar tasviriy san'at rivoji uchun sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, uch o'lchovli animatsiya, virtual haqiqat, interaktiv tizimlar va boshqalar.

Qishloq sharoitidagi maktab talab avval o'quvchilarining mustaqil bilim olishi, ijodiy mehnat qilishi uchun internet tarmog'ining o'rni katta. Ko'pincha bu tasviriy va amaliy san'at, arxitektura, dizayn haqida mavjud ma'lumotlarning yagona manbai hozirgi kunda internet xizmatlari hisoblanadi. Lekin ayrim o'lis hududlarda bu himatlar yetarli darajada emas. Hozirgi kunda shunday holat va vaziyatlar uchun yuqori sifatli reproduksiya albomlari mavjud bulardan foydalanish va ulani qo'llashni albatta o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarga yetarli darajada kompetensiyalarni o'rgata olishi lozim.

REFERENCES

1. Eroxin S.V. Zamonaviy tasviriy san'atdagi raqamli texnologiyalar // Voronej davlat pedagogika universiteti yangiliklari. – 2008. – 8-son. – 145–148-betlar
2. Zabaturina E.P. Tasviriy san'at va zamonaviy axborot texnologiyalari [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: <http://nsportal.ru/shkola/izobrazitelnoe-iskusstvo/library/2013/01/26/izobrazitelnoe-iskusstvo-i-sovremennye> (kirish sanasi: 04/07/2017).
3. Maistrovich T.V. Kutubxonalar va muzeylar "shaxsiy madaniyat muassasalari" kontekstida. – M., 2008 yil.
4. Petrenko M.K. Tasviriy san'at va MHK o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: https://www.metod-kopilka.ru/ispolzovanie_sovremennyh_innovacionnyh_tehnologiy_v_obuchenii_izobrazitelnomu_iskusstvu_i_mhk-31827.htm (kirish sanasi: 04/07/2017).

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINI
MEDIASAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS
HUSUSIYATLARI**

Fozilova Nargiza Shuxrat qizi

Toshkent Shahridagi Puchon Universiteti 1-kurs magistranti

[https://doi.org/ 10.5281/zenodo.10982312](https://doi.org/10.5281/zenodo.10982312)

***Annomatsiya.** Axborot sohasiga taraqqiyotning strategik resursi sifatida qaralmoqda. Jahon taraqqiyotining hozirgi bosqichida globallashtirish jarayoni jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib kelmoqda. Jumladan axborot maydonida u yaqqol namoyon bo'lib, uzviy bog'liq holda kechmoqda. Jamiyatning global axborotlashuvi ilmiy – texnik, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining o'zini tashkil etib, taraqqiyotning bosh omiliga aylanmoqda.*

***Kalit so'zlar:** Axborot, mediasavodxonlik, bilim, malaka, ko'nikma, omil.*

Maktabgacha ta'lim tizimining zamonaviy rivojlanishi maktabgacha ta'lim tarbiya jarayoniga yangiliklarni faol joriy etishni o'z ichiga oladi, bu yesa uning faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Bunday holda maktabgacha ta'limdagi innovatsion jarayonlar bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim amaliyotida bolalarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish uchun nafaqat mazmuni, balki ta'lim-tarbiya texnologiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu innovatsion resurslardan biri axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'lib, ular ta'limning mavjudligi, o'zgaruvchanligi va maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligi va harakatchanligini oshirishga yordam beradi.

Mediata'limning o'zi nima, uning mohiyati va xususiyatli jihatlari nimada ekanligi borasidagi so'nggi yillarda pedagogik muhitda eng dolzarb masalaga aylandi. Maktabgacha ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning asosiy shartlaridan – bolalar kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlarini biladigan, u bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, maktabgacha ta'lim muassasalarida kompyuterlardan foydalanishning sanitariya me'yorlari va qoidalarini, ularni qo'llashning axloqiy qoidalarini biladigan bola shaxsini tarbiyalashdir. Shu bois, inson hayotining xususan, bolalar hayotining barcha sohalariga mediaaxborotning kirib kelishidan tashvishlangan jamiyatning ehtiyoji mediata'lim zaruratini keltirib chiqardi. Mediapedagoglar va nazariyotchilar orasida eng nufuzlilaridan biri L.Masterman (L.Masterman) bugungi olamdagi mediata'limning ustuvorligi va dolzarbligining 7 sababini asoslab bergan:

Media iste'molining yuksak darajasi hamda zamonaviy jamiyatlarning ommaviy axborot vositalari bilan to'lib-toshganligi.

1. Medianing mafkuraviy muhimligi, va sanoat tarmog'i sifatida ularning auditoriya ongiga ta'siri.

2. Media axborot miqdorining tez o'sishi, uni boshqarish hamda uning tarqalishi mexanizmlarining kuchayishi.

3. Asosiy demokratik jarayonlarga medianing suqilib kirishi jadalligi.

4. Barcha sohalarida vizual kommunikatsiya va axborot qiymatining ortishi.

5. Maktab o'quvchilari (talabalar)ni kelajakdagi talablarga mos yo'nalish bilan o'qitish zarurati.

6. Axborotni xususiylashtirishning o'sib borayotgan milliy va xalqaro jarayonlari.

Shunday qilib, media (ommaviy kommunikatsiya vositalari) kishilar hayotida va ta’lim jarayonida kundan-kunga katta-rol o‘ynamoqda.

Mediata’limning maqsadi yoshlarda mediaga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish, uni o‘quv muassasasidan (maktabgacha ta’lim tashkilotlari, maktab, oliy o‘quv yurtlarini) keyingi hayotda ommaviy axborot vositalarining kreativ (ijodkor) foydalanuvchisiga aylantirishdir.

Maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyachilarining mediasavodxonligini rivojlantirish uchun: maktabgacha ta’lim tashkilotlarni kompyuter texnikasi bilan jihozlash; kompyuter o‘quv dasturlari bankini tizimlashtirish; didaktik va metodik materiallar tayyorlash; ta’lim jarayoni va boshqarish uchun dasturiy ta’minot faoliyati; va Internetga kirish xususiyatlaridan to‘liq foydalanish; maktabgacha ta’lim saytini yanada rivojlantirish; maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachi-o‘qituvchi va xodimlarining media madaniyatini takomillashtirish yanada yaxshi natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, mediata’lim mamlakatimizning ta’lim sohasida, jumladan, maktabgacha ta’lim tizimida munosib o‘rin egallashi lozim. Bu vazifani bajarishda maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglarni malakasini oshirish va qayta tayyorlash institutlari faoliyatini samarasini oshirish beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Hayotda o‘z isbotiga ega bo‘lgan dono xalqimizning “Bola tuqqanniki emas – tarbiya qilganniki” degan maqolining asl mohiyati ham shunda.

Bizning mamlakatimizda mediata’limni rivojlantirish istiqbollari XXI asrda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni, bugungi kunda o‘ta dolzarb va ahamiyatli bo‘lib turgan fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish muammolari bilan bevosita bog‘liqdir.

REFERENCES

1. Fedorov A.V. Sovremennyy mir i mediyaobrazovanie. Jurnal «Mediyaobrazovanie» №2 2008g. G. Tagenrog.
2. Paxrutdinov Sh.I. Barqaror taraqqiyot va rahbar mas’uliyati. T., Akademiya 2011.
3. Umarova N.T. Globallashuv sharoitida axborot xurujlariga qarshi kurash. Akademiya. T., 2005.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOLALARDA KREATIVLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISH

Hajiyeva Sohiba Saidjan qizi

Toshkent shahri Puchon universiteti Ta'lim muassalarini boshqarishning

1-bosqich talabasi

xajiyevas@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982314>

Annotatsiya. Bolada kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'nosini tushunib olish lozimdir. Ushbu maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning estetik tafakkurini rivojlantirishda kreativ yondashuv haqida so'z yuritiladi. Shuningdek mustaqil fikrlashga o'rgatish muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: kreativ, bola, tafakkur, maktabgacha ta'lim tashkiloti, ijodiy, estetika, mashg'ulot.

Yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish uzluksiz ta'lim tizimining boshlangich bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan ta'lim va tarbiya ishini davr talabi darajasida olib borish maqsadida mamlakatimizda maktabgacha ta'lim sohasida keng ko'lamli ishlar, islohotlar amalga oshirilmoqdaki, bu o'z navbatida maktabgacha yoshdagi bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya olishlari uchun shart-sharoitlar yaratishni asosiy vazifa qilib qo'ygan.

Bola rivojiga individual yondashuv, shaxsiyatini hurmat qilish, uning manfaatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasini hisobga olish, his-tuyg'ularini e'tiborga olish zarur. Shu asosda tarbiyachilarning tarbiyaviy ishlarining mazmuni, shakllari, vositalari va metodlarini o'zlashtirishlariga erishiladi. Tarbiyachilar bolalarni ijtimoiy faoliyatga jalb etish metodlarini ham egallashlari lozim. Bularning barchasi tarbiyalanuvchilarda ma'naviy xislatlarni tarkib toptirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kreativlik so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib, "yaratish" degan ma'noni anglatadi. Kreativlik bu o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmuidir.

Hozirgi paytda jamiyatning bog'cha oldiga qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarga to'g'ri yondashgan holda ularni amalga bajarish pedagogning vazifasidir. Pedagogik faoliyat inson mehnatining eng murakkab sohalaridan biridir. Hozirgi jamiyatimizda pedagog eng faol pozitsiyadagi shaxs sifatida zamonaviy bilimlarini egallab borishi, tinimsiz izlanuvchan va fidoiy bo'lishi lozim chunki, u kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual hamda ma'naviy qashshoqlikdan qutqarib qoladi. Hozirgi zamon standartlarini amalga tadbqiq etish pedagogdan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o'z ishiga ijodiy yondashishni talab etadi. Pedagogning kreativligi o'z tajribasini qayta ko'rib chiqishi va yaxshilashi hammaga ma'lum narsalarni o'zgartira olishi va ijodiy foydalana olishi, sifat jihatdan yangiliklarni yaratishi juda katta ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning muammosi ko'pgina pedagog va tadqiqotchilarni qiziqtirgan muammo sifatida uzoq yillardan buyon o'rganilib kelinmoqda. Emeybaylning fikricha kreativlik muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish demakdir. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negiizda noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil - mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga

e'tiborni qaratadilar. Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borsidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Boshqa ko'pgina, sifatlar (fazilat) singari kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirib boradi. Bolaning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha yosh davri ijodiy faol shaxsni shakllanishi uchun eng samarali davri, chunki aynan manashu davrda psixik jarayonlar progressive o'zgarishlar kechadi va shaxsiy fazilatlar tezkor rivojlanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ijodni rivojlantirish bolalarning turli faoliyatlari orqali, masalan, kommunikativ, amaliy o'yinlar yordamida amalga oshadi.

Kreativlikni: ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'qituvchining kreativligi deb uning fikrlaridagi sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'riflash mumkin. Kreativlik insonda mavjud ma'lumotlarni qayta ishlab chiqarish va ularni cheksiz yangi modelini yaratishga javob beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ yondashuv asosida estetik tafakkurni shakllantirishning ko'pgina usullari mavjud.

Estetika (yunoncha aisthetikos - hissiy idrok, sezgi) - 1) voqyelikni hissiy ta'sirchan, emotsional o'zlashtirish; 2) estetik faoliyat qonuniyatlari to'g'risidagi fan, nafosatshunoslik. Estetikaga oid dastlabki ta'limotlar miloddan avvalgi 2-3 ming yil muqaddam Qadimgi Misr, Hindiston, Xitoyda vujudga kelib, Qadimgi Yunonistonda Aflotun, Arastu, rimlik Lukretsiy, Goratsiy singari mutafakkirlarning asarlarida har tomonlama rivojlandi. O'rta asrlarda Yaqin Sharq va Markaziy Osiyoda ham o'ziga xos estetik g'oyalar vujudga keldi. Nizomiy, Sa'diy, Yusuf Xos Hojib, Navoiy, Behzod kabi san'atkorlar ijodida go'zallik va ezgulikning uyg'unligini tarannum etuvchi estetik tasavvurlar tarkib topdi. Bunda mashg'ulot jarayonida turli o'yinlardan foydalaniladi. Mashg'ulotni samarali o'tkazish o'z navbatida tarbiyachi pedagogga bog'liqdir. Mashg'ulotlarda "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar sanaladi:

1. Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;
2. Mashg'ulotlarni qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish;
3. Innovatsion yondashuv va pedagog masalalarining yechimini topishga kreativ yondashish;
4. Kutiladigan natija.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishda rasm chizish, loyihalash, modellash, shuningdek, bolalar faoliyatining o'yin, dramatizatsiya kabi turlaridan muvaffaqiyatli foydalanish mumkin.

"Kreativlik otasi" nomi bilan mashhur Pol Torrans to'rtta kreativlik konikmasini aniqlagan. Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko'nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkin:

1. Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.
2. Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.
3. O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G‘oyalarni kengaytirish ko‘nikmasi qo‘shish degan so‘zga asoslanadi.

Kreativlik darslarida pedagoglardan ajoyib g‘oyalarni o‘ylab topish (o‘ziga xoslik); ularni kengaytirish (ishlab chiqish); yoki boshqa g‘oyalar bilan solishtirish va ulardagi bog‘liqlikni topish (moslashuvchanlik) talab etilganda, mazkur ko‘nikmalar bir-biri bilan kesishadi.

Patti Drepeau tomonidan ham shaxsda kreativlik sifatleri ni muvaffaqiyatli rivojlantirishning to‘rtta yo‘li ko‘rsatilgan:

- Kreativ fikirlash ko‘nikmasini shakllantirish;
- Amaliy kreativ harakat ko‘nikmalarini rivojlantirish
- Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;
- Kreativ mahsulot (ishlanma) lardan foydalanish.

Xorijiy pedagoglar, xususan, Patti Drapeauning fikricha, bir shaxsning ayniqsa o‘qituvchining kreativligi boshqalarni ijodiy jarayonini tashkil etishga ruhlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tish joizki, kreativlikni faollashtirish usullaridan foydalangan holda tashkillashtirilgan ijodiy o‘yin vazifalari, hayotiy vaziyatlar kreativ o‘yin va mashg‘ulotlardan foydalanish maktabgacha yosh davridagi bolalarda kreativ yondashuv asosida estetik tarbiyani shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Kreativ tafakkurga ega bo‘lgan bola mashg‘ulotlarni tez o‘zlashtirish, berilgan har bir ta’limiy va tarbiyaviy ta’limotlarni tezda ilg‘ab oladilar va hayotga tatbiq etish xususiyatiga ega bo‘ladilar. Maktabgacha yoshdanoq kreativ fikrlay oladigan estetik tafakkurga ega bo‘lgan bolalar kelajakda buyuk inson bo‘lib, yetishadilar va o‘z navbatida kelajakda vatani ravnaqiga o‘z hissalarini qo‘shadilar. Shunday qilib, maxsus ta’lim jarayonida barcha bolalar kreativ va ijodiy konstruktiv muammolarni hal qilishni.

O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, bo‘lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikirlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta’lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘ladi. Тарбиячиларнинг ijodkor va kreativ bo‘lishi yoki bo‘lmazligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etish, yangi g‘oyalarni ta’lim jarayonida sinab ko‘rishga intilishi zarur.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda O‘RQ-595-son “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
3. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori. T. 2020 y.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativlik-pedagogik-faoliyatni-rivojlantirishning-asosiy-omili-sifatida>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativ-yondashuv-asosida-maktabgacha-yoshdagi-bollarda-estetik-tafakkurni-rivojlantirish>

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABI O‘QUVCHILARIDA INKLYUZIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Sh. B. G‘oziyeva

Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI 2-bosqich tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982321>

Ta’lim olish huquqi insonning eng muhim ijtimoiy-madaniy huquqidir, chunki ta’lim inson taraqqiyotiga eng katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy hayot sohasidir. Hozirgi vaqtda nogironlarning ta’lim olish huquqini amalga oshirish imkoniyatlari huquqiy, tashkiliy, texnik, moliyaviy va ijtimoiy xarakterdagi barcha muammolar mavjudligi bilan bog‘liq.

Ko‘plab yillar davomida inklyuziv ta’limning global maqsadi - uning asosini inklyuziv madaniyat tashkil etgan chinakkam gumanistik jamiyat sifatida inklyuziv jamiyatni yaratishga hissa qo‘shadigan inklyuziyaning nazariy asoslarini amaliy tadbiq etishning samarali strategiyasini topish muammolari ko‘plab xorijiy ilmiy va pedagogik munozaralar bo‘lib kelgan. Hozirgi kunga qadar samarali xalqaro hamkorlik va o‘qituvchilarning ilmiy-amaliy faoliyati natijasida inklyuziv ta’limni insoniyatning global rivojlanishining muhim bosqichi sifatida amalga oshirishda umumiy samarali yo‘nalishlar ishlab chiqilgan.

Dunyo mamlakatlarida nogironligi bo‘lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni tarbiyalash, ularning jamiyatda o‘ziga munosib o‘rinni egallashlariga ko‘maklashish masalasiga alohida e’tibor qaratiladi. Birlashgan Millatlar tashkilotining “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi, “Ta’lim hamma uchun” reja-dasturi to‘g‘risidagi Dakar deklaratsiyasi va boshqa xalqaro miqyosda qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy maqsadi nogiron bolalarni himoyalashga qaratilgan bo‘lib, ta’lim jarayoniga inklyuziv yondashuvni samarali joriy etish ham shular jumlasidandir. Mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish qadriyatli yondashuv asosida umumiy o‘qitish tizimi bilan inklyuziv ta’limni integratsiyalash, o‘quv-tarbiya jarayonini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Inklyuziv ta’limni o‘rganish pedagogika fanida yangi, eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Muammoga doir tadqiqot ishlarini o‘rganish, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish asosida ma’lum bo‘ldiki, imkoniyati cheklangan yoshlarning tarbiyaviy muhiti hamma vaqt yaxshi, mo‘tadil bo‘lishi, hamisha alohida e’tiborda tutilishi, kattalarning nazaridan chetda qolmasligi lozim.

G‘arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda inson psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq tajribalarga asoslangan ilmiy nazariya va yo‘nalishlar vujudga keldi. Odam psixik tabiatini turlicha talqin qilinishiga qaramay, bu nazariyalar ma’lum darajada imkoniyati cheklangan bolalarning pedagogik psixologiyasining rivojlanishiga turtki bo‘ldi. Bu borada, Dj.Bruner , J.Piaje , A.Vallon , S.Xoll , K.Byuler , Ye.Dyurkgeym , D.Lokk va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarini e’tirof etish mumkin.

Umumjahon miqyosida alohida e’tiborga muhtoj bolalarning ruhiy holatini inobatga olgan holda psixologik korreksiyalash metodlari, oila, jamoa va guruhlarda insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish, texnologik ko‘maklashuvchi vositalar imkoniyatlarini oshirish borasida samarali ilmiy, ilmiy-texnik, ilmiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilmoqda. Umumiy o‘qitish tizimida inklyuziv ta’limning pedagogik psixologik jihatlari, nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’limiy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqiy tengligi sharoitini yaratish, jamiyat a’zosi sifatidagi o‘rnini mustahkamlashga oid muammolar bu izlanishlarning asosini tashkil etib, ular nogiron bolalarning individual xususiyatlari va adaptiv imkoniyatlarini inobatga olish,

ijtimoiy moslashuvini texnologik ta'minlash hamda qo'llab-quvvatlash, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik tizimini takomillashtirishda alohida o'rin egallamoqda.

Inklyuziv ta'lim – inglizcha so'zdan olingan bo'lib, inclusive, inclusion – uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirilgan, o'ziga tortuvchi, qamrab oluvchi ma'nolarini, lotinchada esa includ – qamrab olaman, jalb qilmoq, ya'ni alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan va oddiy bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishdir. Inklyuziv ta'lim – davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan masalalardan biridir. Alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan, voyaga yetayotgan o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'i nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan o'quv jarayoniga jalb qilishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

“Inklyuziv ta'lim” tushunchasi xorijiy adabiyotlarda turli pozitsiyalardan kelib chiqqan holda ko'rib chiqiladi:

-falsafiy kategoriya sifatida, uning fundamental asoslari jamiyat va maktab tomonidan har bir bolaning individual farqidan qat'iy nazar o'ziga xosligi va qadr-qimmatini tan olishdir (A.Renzaglia) ;

-nogiron o'quvchilar va ularning tengdoshlari, shuningdek, o'qitish jarayonida va umumta'lim maktablarida darsdan tashqari ishlarda o'qituvchilar o'rtasida to'liq va yetarli o'zaro munosabat sifatida (D.L.Voltz) ;

-yashash joyi yaqinida joylashgan umumta'lim maktablarida kerakli yordamni taqdim etgan holda ta'lim jarayoni va amaliyoti sifatida (R.Arends, C.A.Kocher, L.L.West, J.M.Taymans, Y.R.Shemesh) ;

-barcha bolalar bitta ta'lim dasturi asosida o'qiydigan yagona tabiiy ta'lim muhiti sifatida bevosita umumiy sinfda nogiron bolalarga zarur yordam ko'rsatiladi, barcha bolalar noyob deb tan olinadi va bir-birlari tomonidan qabul qilinadi, rejalashtirish va amalga oshirish ta'lim strategiyalari o'quvchilar jamoasi tomonidan amalga oshiriladi (D.L.Ryndak, L.Jackson, F.Bilingsley) ;

-o'ziga xos missiyasi, falsafasi, qadriyatlari, usullari va faoliyatiga ega bo'lgan, maktab ichidagi tashkilotning asosi, uning maqsadlari, qarashlar tizimi va kundalik faoliyati sifatida tushuniladigan zamonaviy ta'lim paradigmasining ajralmas tarkibiy qismi sifatida (H.Levin) ;

-nogiron bolalarning umuta'lim maktablarida optimallashtirilgan va keng rivojlangan integratsiyasi sifatida, bu jarayonda to'siq sifatida qaralmaydi, balki barcha pedagogik faoliyatning boshlang'ich nuqtasi va maqsadidir (A.Sander) ;

-“inklyuziv” va “integratsiya” - bu bir xil jarayonning ikki bosqichi bo'lib, unda maxsus ta'lim ehtiyojlari barcha pedagogikaning asosini tashkil etadi (T.Booth, M. Ainscow, D.Kingstone)

Inklyuziv ta'limning eng muhim xususiyatlarini aniqlashtirish, “inklyuziv ta'lim” tushunchasiga muallif tomonidan aksiologik, kulturologik va jarayon yondashuvlari nuqtai nazaridan ta'rif berishga imkon beradi. “Inklyuziv ta'lim – bu ko'p o'lchovli pedagogik hodisa bo'lib, uning asoslari barcha bolalarning o'ziga xosligini, qadr-qimmatini va xilma-xilligini tan olish va har qanday diskriminasiya shakllarini yo'q qilish, har bir bolaning umumiy ta'lim tizimiga samarali qo'shilish va ishtirokini ta'minlash, uning yanada to'liq ijtimoiylashuviga hissa qo'shish”. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning integratsiyalashuv shakli sifatida inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish sabr-toqat va bag'rikenglik, izchillik, bosqichma-bosqichlik va uni amalga oshirish uchun kompleks yondashuvni talab qiladigan uzoq muddatli strategiyadir. Shu bilan birga, keng ma'noda – integratsiya (lotincha integratio - ulanish), rivojlanish jarayoni bo'lib, uning alohida ixtisoslashgan elementlarining o'zaro bog'liqligiga asoslangan tizim ichida birlik va yaxlitlikka erishishdir.

Shunday qilib, inklyuziv madaniyat inklyuziv jamiyat madaniyatini yaratishning muhim asosi bo‘lib, unda ehtiyojlar xilma-xilligi jamiyat tomonidan ma’qullanadigan, qo‘llab-quvvatlanadigan, to‘plangan, inklyuziv ta’lim maqsadlariga muvofiq yuqori natijalarga erishish imkoniyatini ta’minlaydi. Pedagogik hamjamiyat va butun jamiyatning xavfsizligi, qabul qilinishi, hamkorligi va doimiy takomillashtirishni rag‘batlantirishga hizmat qiladi.

REFERENCES

1. Bruner J. S. Personality dynamics and the process of perceiving. In: R. R. Blake & G. V. Ramsey (eds.). Perception: an approach to personality. New York: Ronald, 1951, 121—147.
2. Piaje J. Rech' i mishlenie rebenka. — Pedagogika - Press, 1999. — S. 173.
3. Wallon, H. (1957/1968). La mentalite´primitive et la raison dans l’oeuvre de Le´vy-Bruhl. Enfance,21, 111–117.
4. Xoll S. Istoriya odnoy kuchi pesku // Xoll S. Ocherki po izucheniyu rebenka. - B. m.: Puchina, 1925. S.125–141.
5. Bühler, Karl, Psychologe, * Meckesheim (Rhein-Neckar-Kreis) 27. 5. 1879, † Los Angeles (Kalifornien) 24. 10. 1963. Émile Durkheim // Indiana Philosophy Ontology Project

V- SHO‘BA: ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI
DIDAKTIKANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Rais: p.f.d., prof. Maxmudov A.X.,
Kotib: PhD, k.i.x. Abdug‘aniyev O.

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI
DIDAKTIKA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI

Masharipova Nasiba Ro‘zmatovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982346>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ularda o‘z hayotiy pozitsiyalarini egallashlari uchun muhim intuitiv jarayon ekanligi ochib beriladi. O‘quvchilarni milliy qahramonlar faoliyati bilan tanishtirishda raqamli didaktikaning imkoniyatlaridan foydalanish, raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llashning xususiyatlari ochib berilgan. Milliy qahramonlar faoliyatini raqamli ta’lim manbalariga aylantirishning yo‘nalishlari taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, milliy qahramonlar, raqamli didaktika, raqamli texnologiyalar, ta’lim oluvchilar, ta’lim tezligi va sifatining oshishi, raqamli didaktik manbalar.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi insonni muayyan voqea va hodisalarga nisbatan o‘z fikrini shakllantirish va bayon qilishga, kerakli xulosa va yechimlarni topishga, o‘z munosabatini bildirish va baholashga ko‘maklashadi. Yuqoridagi tafakkur jarayonlarini amalga oshirish tanqidiy fikrlashning eng keng tarqalgan ko‘rinishidir. Tanqidiy fikrlash bir so‘z bilan aytganda **“munosabat bildirish qobiliyati”** hisoblanadi. Shaxs muayyan jarayonga to‘g‘ri munosabat bildirishi uchun avvalo uning bilimi mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. U o‘zida mavjud bilimlar, tushunchalar asosida mavjud holatga nisbatan savol, munosabat, izohlarni shakllantira oladi. Shuning uchun ham tanqidiy fikrlash shaxsning bilimlari va egallagan tajribalari darajasini belgilab beradi.

Tanqidiy fikrlash insonni bilimi va tajribasidan tashqari uning e’tiqodi va o‘zini anglash darajasi bilan ham tavsiflanadi. Tanqidiy fikrlash fikrlashning o‘z nuqtai nazarini bildirishga yo‘naltirilgan turi bo‘lib, ko‘rilayotgan masala yoki hodisani chuqur tahlil qilishga, ko‘proq ma’lumot to‘plashga, aniq bilimlar asosida munosabat bildirishga asoslanadi. Tanqid so‘zi biror narsaga yoki holatga baho berish maqsadida uni tahlil qilish, asosan salbiy fikr bildirish, kamchiliklarini ko‘rsatishni ifodalasa, tanqidiy fikrlash chuqurroq tahlil qilish, xulosa qilish, baho berish, munosabat bildirish, yechimga kelish, ibrat yoki namuna olish kabi kengroq mazmunni qamrab oladi.

Ba’zi hollarda tanqidiy fikrlash va tanqid tushunchalarini bir xil mazmunda talqin qilishadi. Aslida bu ikki tushuncha farqli mazmunni ifodalaydi. Tanqid kichik kamchiliklarni ham bo‘rttirib ko‘rsatish, mustaqil fikrlash imkoniyatidan qo‘pol foydalanish, keskinlikni yuzaga keltirishi, asosan salbiy tomondan o‘z fikrini bayon etish sifatida e’tirof etilgan. Tanqid biror shaxs, guruh, jamoaning faoliyatiga muayyan voqea va hodisaning xususiyatiga nisbatan salbiy qarashlarni namoyon etadi. **Tanqidiy fikrlash** tushunchasi ostidagi “munosabat bildirish” esa yuqoridagi kabi biror shaxs, guruh, jamoaning faoliyatini, muayyan voqea yoki

hodisaning xususiyatini tahlil qilish, chuqurroq o'rganish, ko'proq ma'lumot va axborot yig'ish, o'zidagi bilim va tajribaga tayanish, pozitiv yondashuv ya'ni to'g'ri izohlash va baholashga bo'lgan intilishning mavjudligi bilan ajralib turadi.

O'quvchi-yoshlarning ma'naviy qiyofasi, dunyoqarashi, o'z nuqtai nafari va pozitsiyani shakllantirish uchun ularda avvalo tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik zaruriyat sifatida namoyon bo'lmoqda. O'quvchilarni ma'nan yuksaltirish jarayonida o'zini va boshqalarning faoliyatini, hatti-harakatlarini tanqidiy fikrlash asosida tahlil qila olishlarida o'zbek xalqi qahramonlari faoliyatini o'rganish muhim didaktik vositalardan hisoblanadi. Chunki Vatanining ozodligi, xalqining tinchligi, kelajak avlodning istiqboli uchun qayg'urgan, bor kuchini sarflagan, o'z jonini ham ayamagan To'maris, Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Temur Malik, Amir Temur, Zahiriddini Muhammad Bobur, Pahlavon Mahmud kabi xalq qahramonlari yosh avlod uchun eng ulug' qadriyat va ibrat maktabi bo'la oladi.

Raqamli didaktika rivojlanayotgan ta'limiy islohatlar jarayonida milliy qahramonlar faoliyati bilan o'quvchilarni turli rivoyatlar, hikmatlar, tarixiy axborotlar, innovatsion metodlar orqali tanishtirish qatorida raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar barcha sohalarida keng foydalanilmoqda. Shu qatori ta'lim jarayonlarida ham raqamli texnologiyalar keng qo'llanilib o'zlashtirish samaradorligiga ta'siri sezilmoqda. Raqamli didaktikaning rivojlanishi Wi-Fi internet tarmoqlari va IT parklarning tashkil etilishi natijasida yanada rivojlandi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifatini oshirish hamda ijtimoiy faol yoshlarni dunyoqarashi, pozitsiyasi, tanqidiy fikrlashini shakllantirishda ham samarali ekanligi ta'kidlanmoqda.

Raqamli texnologiyalar vositasida ta'limni amalga oshirish ta'lim sifati va tezligiga hamda ta'lim oluvchilarni taqdim etilgan ma'lumotlarni qabul qilish va o'zlashtirishining yuqori darajada chiqishini ta'minlaydi. Raqamli didaktika o'quv jarayonlarini bir qadar osonlashtiradi. Ta'limda keng qo'llanilayotgan raqamli texnologiyalarga multimediya vositalarini, noutbuk, internet tarmog'iga ulanga smart televizorlar, smart doska, proyektor, 3D-texnologiyasida ishlangan ta'limiy manbalar, bulutli texnologiyalarni kiritish mumkin. Ta'lim beruvchi pedagoglar va ta'lim oluvchilarga bunday raqamli didaktik vositalar orqali o'quv jarayonini tashkil etish qulay hisoblanmoqda.

Milliy qahramonlar faoliyati vositasida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida raqamli didaktika imoniyatlaridan foydalanishning bir qator yo'nalishlarini amalga oshirish mumkin. Bunda milliy qahramonlar faoliyati bilan bo'g'liq bo'lgan ma'lumotlar, tavsilotlar, tarixiy axborotlar va qadimiy manbalar, rivoyatlar, afsonalar va asarlarni raqamli texnologiyalar vositasida o'quvchilarga taqdim etish nazarda tutiladi.

Milliy qahramon Pahlavon Maxmudning faoliyatini adabiyot, tarix, tarbiya darslari davomida o'quvchilarga taqdim etish mumkin. Ushbu fanlarda foydalanish uchun “Milliy qahramon” nomli multimedia dasturi va virtual 3D ishlanmalarini tayyorlash mumkin. Virtual 3D ishlanmalarida Pahlavon Maxmud davrini jonlantirish, o'quvchini o'sha davr ruhiyatiga olib kirish, davrga xos madaniyat, jamiyat, madaniy yodgorliklar, Pahlavon Mahmud shaxsi bilan yaqindan “real” holatda tanishtiriladi. 3D ishlanma 8-10 daqiqa hajmda rejalashtiriladi. Unda milliy qahramon faoliyatini yaxshiroq ochib berish maqsadida quyidagilar o'z ifodasini topishi lozim:

- Pahlavon Maxmud yashagan davrni o‘ziga xosligini ko‘rsatuvchi rasm, video namulari;
- Pahlavon Maxmudning tarixiy qiyofasi;
- Pahlavon Maxmudning o‘z hunari bilan shug‘illanayotgan yoki kurash tushayotgan jarayonini ifodalovchi foto kollaj;
- Pahlavon Maxmudning “Juvonmardlik” ta’limoti g‘oyalarini amalga oshirayotgan ya’ni yordamga muhtojlarga ko‘maklashayotganini ko‘rsatuvchi foto yoki video jamlanma;
- Pahlavon Maxmudning Hindistondagi kurashi va unda o‘zidan kuchsiz raqibiga yengilishini izohlovchi matnli video lavha kabilar.

Bunday raqamli didaktik ishlanmalar o‘quvchilarni taqdim etilayotgan bilimlarni tez, oson, tushunarli, mobillik asosida qabul qilishlariga ko‘maklashadi.

Huddi shunday raqamli texnologiyaga asoslangan “Tarix ko‘zgusi” nomli multimediali onlayn albom ishlab chiqish ham yuqoridagi maqsadni amalga oshirishda yetarlicha samaraga erishishi mumkin. “Tarix ko‘zgusi” onlayn albomida Najmiddin Kubro, Pahlavo Maxmud, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy va uning asarlaridagi milliy qahramonlar, Jadid namoyondalari va bugungi kunning qahramonlari, ularning faoliyati, bunyodkorlik ishlari, o‘gitlari, hikmatli so‘zlari davrlashtirilgan va raqamlashtirilgan holda video lavhalar, foto kollaj, matnli videolar tarzida jamlanadi. “Tarix ko‘zgusi” onlayn albomi 5-10 daqiqalik ta’limiy manba sifatida taqdim etilishi mumkin.

Yuqorida tavsiflangan raqamli texnologiyalar qisqa fursatda katta hajmdagi bilimlarni taqdim etish va yuqori o‘zlashtirish samaradorligiga erishish imkonini beradi. Xulosa sifatida fikr yuritsak raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, xulosa va tahlil qilish, fahmlash jarayonlarini rivojlantirishda tezkor ta’sirga ega zamonaviy didaktikaning asosiy yo‘nalishiga aylanmoqda.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-yildagi 158-sonli “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni.
2. Jalolov T. Mardlik va odamiylik taronalari. Paxlavon Maxmud. Ruboiylar. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1979. 26-bet.
3. Mirzahmedova N.D. Raqamli texnologiyalarining ta’lim sohasida qo‘llanilishi. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences . VOLUME 2 | ISSUE 5/2 ISSN 2181-1784
4. [Paul Richard W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World](#). Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ., 1990.
5. Safarova R.G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllanishini ta’minlovchi didaktik omillar va shart-sharoitlar. “Yangi O‘zbekiston - Uchinchi Renessans” shiyori ostida xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan o‘quv materiallarini uzluksiz ta’lim tizimiga keng joriy etishni optimallashtirish” mavzusida xalqaro ilmiy-nazariy konferensiyasi. Nukus 2023-yil 15-aprel.

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MUASSASALARINING BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA SHAXMATNI O‘QITISH TEXNOLOGIYASI

¹A.T.Axunjonov, ²N.K.Xamrakulova

¹T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti mustaqil
izlanuvchisi, ²Mirzo Ulug‘bek tumani 286-son umumiy o‘rta ta’lim maktabining oliy toifali
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982355>

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining boshlang‘ich sinflarida shaxmatni o‘qitish texnologiyasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxmat, pedagogika, o‘qitish texnologiyalari, o‘quv jarayonididaktik vosita, ta’lim sifati, mantiqiy fikrlash, psixologik jarayon, bilim, ko‘nikma, qobiliyat, aql

Uzluksiz ta’lim tizimida o‘quv jarayoniga joriy etiladigan har qanday o‘qitish texnologiyalari ta’lim sifatini takomillashtirish barobarida o‘quvchilarning shaxsiy sifatlarini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

Bir qator olim va mutaxassislar “Texnologiya” tushunchasini quidagicha talqin qilganlar.

A.Ya.Gabbazova dissertatsiyasida “Texnologiya” so‘zi pedagogikaga sanoat ishlab chiqarishdan kirib kelgan bo‘lib, mahsulot ishlab chiqarish jarayonini samarali va tejamkor yo‘li sifatida ifodalangan. “Pedagogik texnologiya” tushunchasi 1950-yillarning o‘rtalarida paydo bo‘lgan va o‘quv jarayonida texnik vositalardan keng foydalanishga yo‘naltirilgan-deya ta’kidlaydi[2].

V.I.Zagvyazinskiy, A.F.Zakirovalar “Texnologiya grekcha so‘zdan olingan bo‘lib “techne” – san‘at, mohirlik, mahorat va “logos”-tushuncha, fan, fikr, aql ma’nosini bildiradi. Texnologiyalar asosida tashkil qilingan o‘quv mashg‘ulotlari ta’limning an’anaviy usullariga qaraganda ko‘proq darajada kerakli natijalarni berishini e’tirof etadilar[3].

G.K. Slevkoning ilmiy manbasida “Texnologiya metodologiyadan o‘zining takrorlanuvchanligi, natijalarning barqarorligi faqrq qilishi keltiriladi”[4].

N.G.Dilovani fikricha – avvallari ta’lim tizimida “Hayotga tayyorgarlikni” ta’minlanishi lozim bo‘lgan ko‘nikma va bilimlarni shakllantirish kabi jihatlar asosiy yo‘nalish bo‘lgan. Bugungi kunda zamonaviy ta’lim shaxsga ta’sir etuvchi texnologiyalar va usullarga qaratilgan bo‘lib, buning yordamida shaxsning individual va ijtimoiy ehtiyojlari o‘rtasidagi muvozanatni, shuningdek, shaxsning jamiyatdagi o‘zgarishlarga yuqori darajada tayyorligini ta’minlash nazarda tutilgan[5].

Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda ta’kidlash joizki, bugungi kunda ta’lim berish texnologiyasi shaklan va mazmunan o‘quvchining ehtiyojlaridan hamda jamiyat talablaridan kelib chiqib egallashi kerak bo‘lgan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarga asoslangan. Shunday qilib pedagogik texnologiyaning sifat va samardorligi dars mashg‘ulotlari davomida o‘quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarning darajasi bilan belgilanadi. Ta’lim jarayonidagi sifat va samaradorlik o‘quvchilarning egallangan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni tahlil qilish va baholash orqali aniqlanadi.

Ta’kidlashimiz kerakki, ijodiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmalari o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini tashkil qilish bilan belgilanadi. Shaxmat o‘yinida insonning ijodiy faoliyati keng doiradagi turli xil g‘oyalar, taktika va strategiyalar, yuqori darajadagi muvaffaqiyatga olib boruvchi oddiy va aniq yurishlar hisoblangan chiroyli va ajoyib kombinatsiyalarda ifodalanadi.

Inson ijodiy faoliyatining boshqa turlari bilan taqqoslaganda shaxmat o'yinida bu holat ko'proq darajadagi xususiyatga ega, ya'ni o'yinchi har bir yurishida ijodiy masalalarni yechishiga to'g'ri keladi. Shaxmat o'yinida vazifalarni ijodiy va ijodiy bo'lmagan (reproduktiv) qismlarga bo'lish nisbiydir, chunki har qanday haqiqiy vazifalar ijodiy elementlarni o'z ichiga oladi(ularni hal qilishda har doim ma'lumot yetishmaydi).

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalarni, yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifatini ta'minlash vazifalari yuklatilgan. Jahon tajribasi tasdiqlamoqdaki, shaxmatni o'quv jarayoniga joriy etilishi ham ana shunday yondashuvlardan biri hisoblanadi. Olim va mutaxassislarni olib borgan ilmiy tadqiqotlari maktabda shaxmatni o'qitish o'quvchilarning psixologik jaraoynlari rivojlantirishini tasdiqlamoqda.

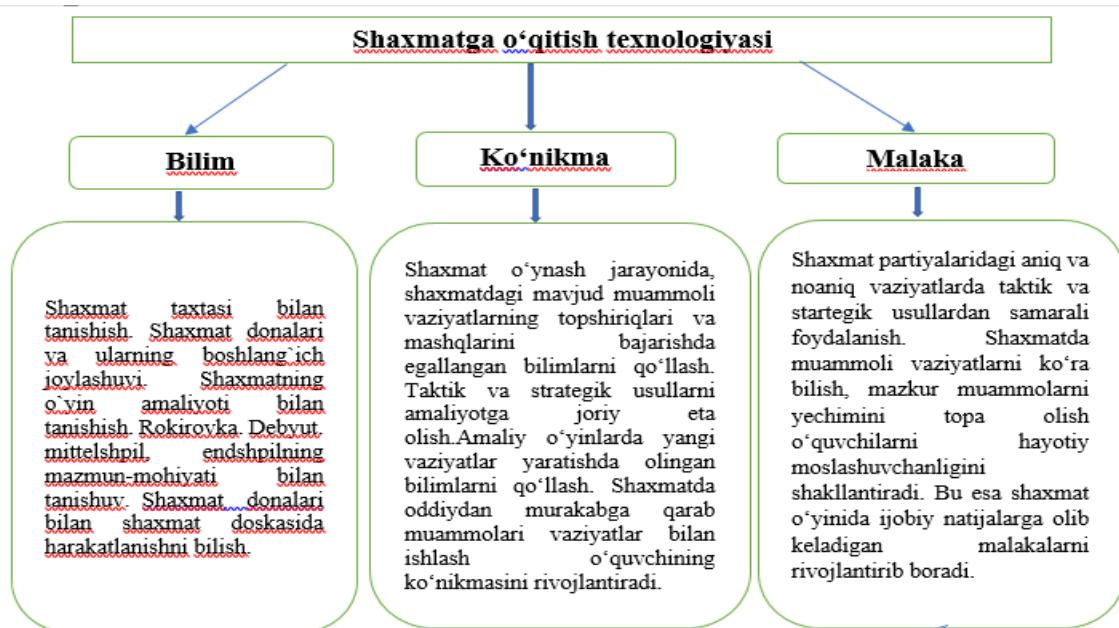
N.V.Krogus o'zining ilmiy manbasida shaxmat “..... insonning ijodiy mantiqiy fikrlashini rivojlantiruvchi didaktik vosita sifatida qaralmoqda. Shaxmat sirlarini insonlar o'zlarining ijodiy faoliyatida muammolarni anglash va yechish yo'llarini bilishida ko'radilar”-deya ta'kidlagan[6].

S.G.Pogasyan, R.V.Aguzumytsyan ilmiy manbasida V.A.Suhomlinskiyning “Shaxmatsiz xotira va aqliy qobiliyat to'liq tarbiya topishini tasavvur qilishimiz mumkin emas. Shaxmat o'yini aqliy madaniyat elementlaridan biri sifatida boshlang'ich maktablarning hayotiga kirib borishi kerak”-degan so'zlarini keltiradi[7].

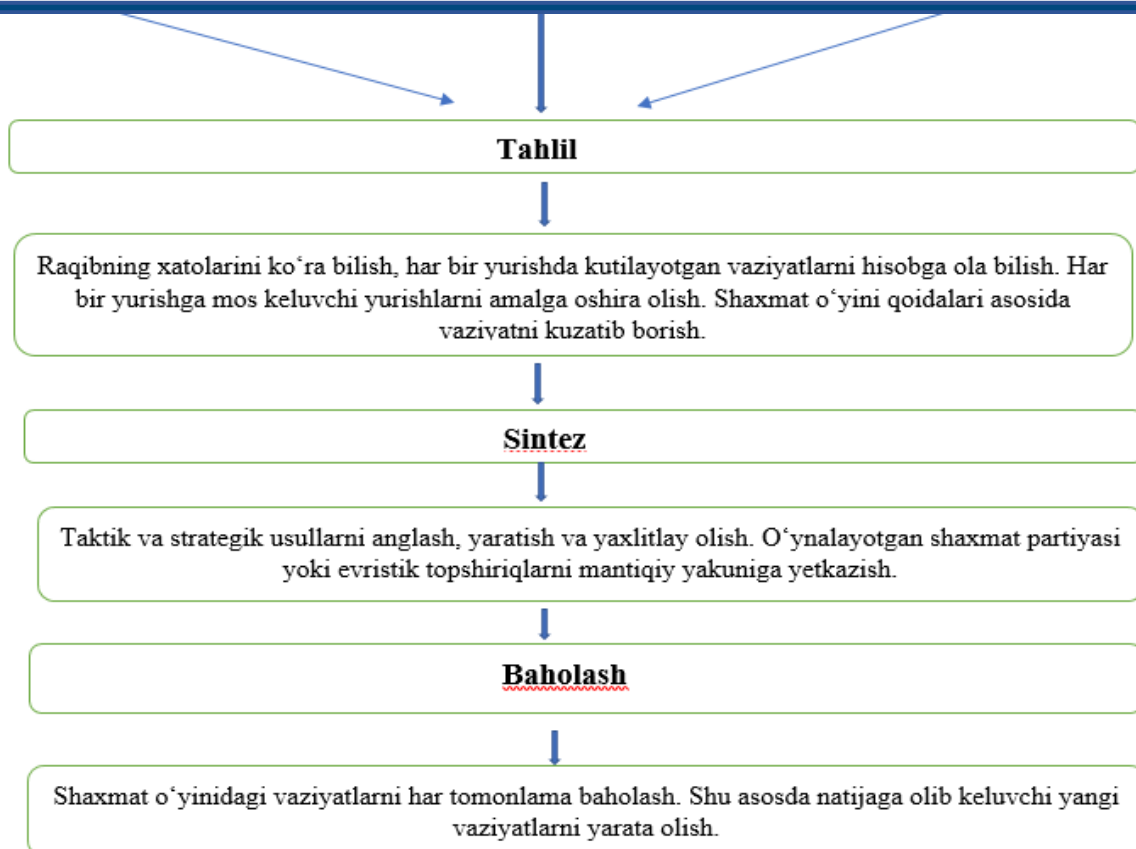
R.X.Djurayev, A.X.Maxmudov, A.V.Kamilovalar quyidagi fikrni ta'kidlaganlar: “Shaxmat- Shaxmat mantiqiy fikrlash qobiliyatini faol shakllantiradi[8].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4954-son qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida “Yosh avlodning mantiqiy fikrlash doirasini kengaytirish, intellektual salohiyatini rivojlantirish maqsadida 2021-2022 o'quv yilidan boshlab tajriba tariqasida respublikamizdagi 1000 ta umumiy o'rta ta'lim maktabida 2-, 3-, 4-sinf o'quvchilariga “Jismoniy tarbiya” fani tarkibida 18-soatlik reja asosida shaxmatni o'qitish yo'lga qo'yildi[1].

Shu bois, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida oquvchilarga shaxmatning sir asrorlarini o'rgatayotgan o'qituvchilarga quyidagi jadvalda keltirilgan shaxmatni o'qitish texnologiyasini tavsiya etamiz(1-jadval).

Ushbu ishlab chiqilgan texnologiya oʻquvchilarning yosh va psixologik holati va tayyorgarlik jarayonlaridan kelib chiqib hamda 2-,3-,4- sinflarda olib boriladigan oʻquv mashgʻulotlarining ketma-ketligi va oʻquv mashgʻulotlarining murakkablik darajasidan kelib chiqib olib boriladi.

Bunda quyidagilarga eʼtibor qaratiladi:

-2 sinfda shaxmat oʻyinini boshlangʻich asoslari (shaxmat taxtasi bilan tanishuv, shaxmat donalarini joylashuvi, shaxmat taxtasida sipoh(dona)larini qanday harakatlanishi, shaxmat notatsiyasi), debyut, mittelspil, endshpil tushunchalari, shuningdek shaxmat oʻyinidagi avvaldan tayyorlangan vaziyatlar (sodda mashq va topshiriqlar) bilan ishlashni oʻrganadilar.

-3 sinfda debyut, mittelspil, endshpil, mashq va topshiriqlar kabi shaxmat oʻyinini vaziyatlari bilan bir necha yurishlar asosida tanishadilar. Ushbu mashgʻulotlar darajalaridan kelib chiqib mashq va topshiriqlarni bajaradilar.

-4 sinfda debyut, mittelspil, endshpil yurishlar asosida taktik vaziyatlar yaratishni oʻrganadilar. Ushbu mashgʻulotlar darajalaridan kelib chiqib mashq va topshiriqlarni bajaradilar.

Har bir mashgʻulot oʻqituvchi hamda oʻquvchining subʼekt-subʼekt tamoyili asosida tashkil qilinadi. Shaxmat oʻyini partiyalarida oʻquvchilar juftlikda ishlaydilar. Murakkab muammoli vaziyatlar esa oʻqituvchi bilan hamkorlikda yechiladi. Shuningdek, shaxmat topshiriqlarini bajarishda oʻquvchilar mustaqil ishlaydilar.

REFERENCES

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4954-son qarori

2. A.Ya.Gabbazova Интеллектуальное развитие детей младшего школьного возраста в процессе обучения шахматной игре. Дисс. Ульяновск-2008 г.
3. V.I.Zagvyazinskiy, A.F.Zakirova “Педагогический словарь” Москва-2008 г. Издательский центр “Академия”. 343 стр.
4. G.K.Slevko Современные образовательные технологии. Журнал: Народное образование, 1998. 256 стр.
5. N.G.Dilova Узбекистан Вестник интегративной психологии 2021. Выпуск 22. 252 стр. uniwork. Buxdu.uz./resurs/13591. Журнал для психологов. “Использование интерактивных методов в школьном обучении” 51 стр. Г.Бухара.
6. N.V.Krogius “О психологии шахматного творчества” / N.V.Krogius. М: Физкультура и спорт, 1969. 96 стр.
7. S.G.Pogasyan, R.V.Aguzumytsyan “Влияние шахмат на развитие креативности и интеллекта в младшем школьном возрасте”. Научные статья. кафедра психологии управления Республики Армения, Ереван.
8. R.X.Djurayev, A.X.Maxmudov, A.B.Kamilova “Шахматы-как эффективного средство непрерывного формирования и развития творческих способностей детей//Uzluksiz ta’lim. 3/2019.53-64 s

ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKANING AHAMIYATI

Xoliqova Xurshida Shukrillayevna

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 6-umumta’lim maktabi "Boshlang‘ich ta’lim fanlari
"metodbirlashma rahbari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982367>

Annotatsiya. Bu maqola aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida raqamli didaktikaning o‘rni va ahamiyatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Raqamli didaktika yoki texnologiyalar o‘quv jarayonini yanada tushunarli va o‘quvchilar uchun samarali qilishda muhim o‘rin egallaydi. Mavzuga oid ilmiy tadqiqotlar va tajribalar tahlil qilinadi, raqamli dasturlar va onlayn resurslardan foydalanishning o‘quv jarayonini mustahkamlashga va o‘rganish natijalarini yaxshilashga qanday ta’sir qilishi - bu muhim muddat yuzasidan o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: so‘z, ta’lim, nutq, fan, didaktika, pedagog, o‘quvchi, bilim, texnologiya, aniq, tabiiy, ilmiy

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию значения цифровой дидактики в процессе преподавания конкретных и естественных наук. Цифровая дидактика, или технологии, играют важную роль в повышении эффективности и результативности процесса обучения для учащихся. Будут проанализированы научные исследования и опыт по этой теме, а также изучено, как использование цифровых программ и онлайн-ресурсов может улучшить процесс обучения и улучшить результаты обучения в связи с этим важным периодом.

Ключевые слова: слово, образование, речь, наука, дидактика, педагог, ученик, знание, технология, конкретное, естественное, научное.

Abstract. Dannaya statya posvyashchena issledovaniyu znacheniya tsifrovoy didaktiki v protsse prepodavaniya konkretnyx I estestvennyx nauk. Tsifrovaya didaktika, ili tehnologii, igrayut vanuyu rol v vyvyshenii effektivnosti I rezultatnosti procesa obucheniya dlya uchaschihsya. But proanalizirovany nauchnye issledovaniya I opyt po etoy teme, a takje yucheno, kak ospolzovanie cifrovyx programm I online-resursov moget uluchshit process obucheniya and uluchshit resultaty obucheniya v svyazi s etim vajnym periodom.

Keywords: slovo, obrazovanie, rech, nauka, didaktika, pedagog, uchenik, znanie, tekhnologiya, konkretное, estestvennoe, nauchnoe.

Maqola raqamli didaktika asosida amaliy ko‘rsatmalarni, interaktiv qo‘llanmalar va dasturlarni qo‘llashning o‘quvchilar uchun qanday foydali tomondan o‘rganilishi, shuningdek, o‘qituvchilar uchun qanday muhim bo‘lishini tahlil qiladi.

Mavzu bo‘yicha ko‘p tajribalar va tadqiqotlar, ilmiy tarjimalarda, pedagogik jurnallarda va raqamli o‘quv dasturlarining rivojlanishi va muhimligi haqida maqolada bayon qilingan.

So‘nggi yillarda ta’limga raqamli texnologiyalar integratsiyasi turli fanlar, jumladan, fizika va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘qish va o‘qitish jarayonlarini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Ushbu maqola ushbu fanlarni o‘qitishni yaxshilashda raqamli didaktikaning ahamiyatini o‘rganadi. Simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar, multimedia resurslari va interfaol platformalar kabi raqamli vositalardan foydalanish talabalariga yanada qiziqarli va interaktiv ta’lim tajribasini taqdim etishi mumkin. Bundan tashqari, raqamli didaktika shaxsiylashtirilgan ta’limni osonlashtirishi, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi va talabalarga murakkab ilmiy tushunchalarni vizual va dinamik tarzda o‘rganishga imkon beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar

kontentni etkazib berishda ko‘proq moslashuvchanlikni ta‘minlaydi, bu o‘qituvchilarga turli xil o‘quv uslublari va individual talabalar tezligini qondirishga imkon beradi. Umuman olganda, fizika va tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli didaktikaning kiritilishi o‘quvchilar natijalarini yaxshilash, o‘qituvchilar ish samaradorligini oshirish va talabalarni XXI-asr raqamli dunyo talablariga tayyorlash imkoniyatiga ega.

Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli didaktikaning ahamiyati

Zamonaviy dunyoda raqamli didaktika ta‘lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda, ayniqsa fizika va tabiiy fanlarni o‘qitish sohasida. Ta‘limga bunday yondashuv samarali va interaktiv ta‘lim uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada biz fizika va tabiiy fanlarni o‘qitish kontekstida raqamli didaktikaning ahamiyatini ko‘rib chiqamiz.

1. Bilimlardan foydalanish imkoniyatini oshirish

Raqamli didaktika onlayn kurslar, elektron darsliklar, video darslar va boshqa raqamli resurslar orqali bilim olish imkoniyatini oshirish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, geografik joylashuv yoki boshqa holatlar tufayli an‘anaviy darslarga qatnasha olmaydigan talabalar uchun juda muhimdir.

2. Interaktiv trening

Raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantiradigan interaktiv darslar va tadbirlarni yaratish imkonini beradi. Bu materialni yaxshiroq o‘zlashtirishga va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Murakkab tushunchalarni tasavvur qiling

Fizika va tabiiy fanlarda ko‘p tushunchalar mavhum va tushunish qiyin. Raqamli vositalar ushbu tushunchalarni animatsiyalar, simulyatsiyalar va virtual eksperimentlar orqali tasavvur qilish imkonini beradi, bu esa ularni talabalar uchun yanada qulayroq va tushunarli qiladi.

4. Shaxsiylashtirilgan trening

Raqamli didaktika o‘quv materialini har bir talabaning individual ehtiyojlari va o‘rganish tezligiga moslashtirishga imkon beradi. Bu, ayniqsa, fizika va tabiiy fanlar kontekstida foydalidir, bu erda talabalar turli xil bilim va qobiliyatlarga ega bo‘lishi mumkin.

Tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish

Raqamli vositalardan foydalanish ma‘lumotlar bazalari, ilmiy maqolalar va ma‘lumotlarni tahlil qilish vositalariga kirishni ta‘minlash orqali talabalar tadqiqotini rag‘batlantirishi mumkin. Bu esa ilmiy tafakkurning rivojlanishiga, ilm-fan sohasida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qilmoqda.

Dolzarbli:

1. O‘qitish jarayonini rivojlantirish: Raqamli didaktika, aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonini yangilashda katta ro‘lni o‘ynaydi. U yangi texnologiyalarni o‘qitishda va o‘rganishda samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

2. Talabalarning qiziqtirishini oshirish: Raqamli darsliklar, interaktiv dasturlar va o‘yinlar orqali talabalar o‘rganish jarayonida qiziqtirishni oshiradi. Bu, o‘qituvchilar uchun o‘rgatish jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq qiladi.

3. Konsepsiyalarni visualizatsiya qilish: Aniq va tabiiy fanlar ichidagi konsepsiyalarning ba‘zi jihatlarida o‘rganish oson emas. Raqamli didaktika, konsepsiyalarni visualizatsiya qilish orqali bu murakkab muammolarni osonlashtiradi va talabalarga eng ko‘p tushuntiradi.

4. Individual o‘qitish: Raqamli darsliklar va dasturlar, har bir talabaning shaxsiy xususiyatlari va o‘rganish zamonini e‘tiborga olgan holda individual o‘qitishni ta‘minlaydi. Bu, har

bir talabaning o‘zining eng yaxshi o‘rganish usullariga qaratilgan individual dasturlarni taqdim etish orqali amalga oshiriladi.

Maqsad va vazifalari:

1. O‘qitish sifatini oshirish: Raqamli didaktika, aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish sifatini oshirish va o‘rganishni samaraliroq qilish maqsadida ishlaydi. Bu texnologiyalar, o‘qituvchilar uchun eng so‘nggi ma'lumotlarga kirishni ta'minlaydi va talabalarni ilmiy tadqiqotlar olib borishga himoya qiladi.

2. Interaktiv o‘rganishni ta'minlash: Raqamli darsliklar va dasturlar, interaktiv o‘rganishni ta'minlash orqali talabalar uchun o‘rganish jarayonini qiziqarliroq va osonlashtirish maqsadida yaratilgan. Bu, talabalar o‘rtasida hamkorlik va muloqotni rag‘batlantiradi.

3. Texnologiyalarni o‘rganish: Raqamli didaktika, talabalarga yangi texnologiyalarni o‘rganish va ularni o‘zlarining o‘zlashtirish uchun qo‘llashni osonlashtiradi. Bu, ularni eng so‘nggi texnologiyalardan foydalanishga tayyorlaydi va ularning ilg‘or ma'lumotlarini joriy qiladi.

4. O‘rganish samaradorligini oshirish: Raqamli didaktika, aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirish maqsadida ham ishlaydi. Bu, talabalar uchun o‘rganishni qulay va qiziqarli qiladi va ularning ilmiy ishlarini yaxshi tuzishini ta'minlaydi.

Jamiyatimizda yangi texnologiyalar va raqamli didaktikalar har kuni o‘tib borayotgan ma'lumotlar va o‘rganish usullari sohasida katta o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Bu esa, aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish sohasida raqamli didaktikaning ahamiyatini ko‘rsatadi va uning yuqori faol darajada ishlatilishining zarurati va ahamiyatini tasdiqlaydi.

Raqamli didaktika zamonaviy ta’limda, ayniqsa, fizika va tabiiy fanlarni o‘qitish sohasida asosiy o‘rin tutadi. Bu bilimlarning mavjudligini yaxshilaydi, interaktiv ta’limni rag‘batlantiradi, murakkab tushunchalarni vizualizatsiya qiladi, o‘rganishni shaxsiylashtiradi va tadqiqot faoliyatini rag‘batlantiradi. Bunday yondashuv nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki barkamol va tanqidiy fikrlaydigan mutaxassislarni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

REFERENCES

1. "Boshlang‘ich ta’lim" jurnali, 2018-yil, 9-son, 8-bet.
2. "Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar", T. G‘afforova, Toshkent-2016.
3. "Boshlang‘ich ta’lim" jurnali, 2017-yil, 7-soni, 20-bet.
4. "Mahoratli pedagog" jurnali, 2019-yil, 5-son, 26-bet.
5. Journal of Primary Education, 2018, No. 9, page 8.
6. "Modern pedagogical technologies in primary education", T. Gafforova Tashkent-2016.
7. Journal of Primary Education, 2017, issue 7, page 20.

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI MUSIQA RAHBARLARINING
KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARINING O'RNI**

Amanova Durdona Kaxramonovna

MTTDMQTMOI “Maktabgacha va musiqiy ta’lim” kafedrası katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982371>

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda eng samarali usullar va texnologiyalarni tanlash, maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik modelini ishlab chiqish va bu modelni qo‘llashning afzalliklari, usullari keltirib o‘tilgan. Ushbu metodik model musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga yordam berish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, maqolada metodik model mazmuni yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *ijodkorlik, kasbiy kompetensiya, model, pedagogik modellashtirish, metodik model, praksiologik diagnostika, pedagogik shart-sharoitlar.*

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta’lim tizimidagi islohotlar, innovatsion o‘zgarishlar, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ta’lim sifat va samaradorligini oshirish yo‘lida ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari uchun katta mas’uliyat yuklab, yangi avlodni voyaga yetkazish maqsadida pedagoglar oldida ulkan vazifalarni qo‘ymoqda.

Ma’lumki, inson oldida muayyan muammo turgandagina, u ijod qilishga ehtiyoj sezadi. Musiqa rahbari faoliyati ana shunday ijodkorlikni talab qiladi. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati musiqa rahbari faoliyatining maqsadi va xarakteri bilan bog‘liq. Pedagogik faoliyat ta’lim va tarbiya oluvchilar shaxsi, dunyoqarashi, ongi, xulq-atvorini shakllantirishdek umumiy maqsadga qaratilgan ko‘plab pedagogik masalalarni yechishdan iborat harakatdir. Musiqa rahbari faoliyatidagi ijodkorlik ana shu masalalarni yechish usullari, ularni hal qila olish yo‘llarini qidirib topishda namoyon bo‘ladi.

Pedagogik ijodkorlikning manbai pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba – muammoli vaziyatlarni qo‘ya olish va ularni tarbiyalanuvchilar bilan hamkorlikda yechishda namoyon bo‘ladi. Bunda har bir maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogi ta’lim texnologiyalaridan unumli foydalana olishi zarur. Jumladan musiqa rahbarlari ham o‘z faoliyatlarida ta’lim texnologiyalardan foydalangan holda mashg‘ulotlar samaradorligini oshirish tajribasini egallashlari kerak. Interfaol metodlardan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim va tarbiya jarayonida foydalanish musiqa rahbarlaridan faollik, pedagogik mahorat, ijodkorlikni talab qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish maqsadida biz pedagogik modellashtirishga murojaat qilishimiz zarur.

Pedagogik nazariya va amaliyotda modelni yaratish – pedagogik tizim, jarayon yoki vaziyatni va ularni yoritishning asosiy yo‘llarini yaratishning maqsadlarini, umumiy g‘oyasini ishlab chiqishdan iborat.

Ta’lim jarayonida modelni ishlab chiqish tanlash bilan boshlandi. O‘ziga xos ilmiy kategoriya sifatida yondashuv nafaqat har qanday nazariyaning rivojlanish asosi, ta’limning maqsadi ishga nisbatan turli yechim topa olish malakasini rivojlantirish ham hisoblanadi. Ya’ni, bilimlar biror narsani qila olishga o‘rganish uchun zarur va buning uchun esa – buni qanday qilishni bilib olish zarur. Binobarin, ta’limning maqsadi amal qilish, harakat qilish malakasini

rivojlantirish hisoblanadi. Bilimlar esa amaliy jarayonlarga o‘qitish, o‘rgatish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Muayyan tur vazifalarini yechish jarayonlarining tizimi amal qilish tarzi deb ataladi. Demak, o‘qitishning pirovard maqsadi amaliy jarayonlar usulini rivojlantirishdan iborat. Fanlar asoslariga har qanday o‘qitish bir vaqtning o‘zida tegishli aqliy jarayonlarga o‘qitish ham hisoblanadi, aqliy ishni rivojlantirish esa muayyan bilimlarni o‘zlashtirmasdan turib amalga oshirib bo‘lmaydi.

Bizning tadqiqotimiz uchun keltirilgan yondashuvlarda maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlariga faoliyat obyektlari, tajribasi ta’lim jarayonining muhim va ajralmas qismi hisoblangan faol ishtirokchilari sifatida qaraladi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik modelini ishlab chiqish uchun biz eng mos keladigan pedagogik texnologiyalarini saralab olish va ularni jarayonga moslashtirish vazifasini belgiladik. Biz jarayonni musiqa rahbarlari oldiga izchil va maqsadga yo‘naltirilgan holda bilish vazifalarini qo‘yish va ularni yechishda bilimlarni faol o‘zlashtiradigan va kasbiy voqelikka “sho‘ng‘ib” ketadigan, bilish faolligi va kasbiy kompetentligini rivojlantirishga yordam beradigan muammoli ta’lim texnologiyasiga tayanib qurdik. Hozirgi davrda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar ta’lim jarayonining pedagogik ta’minotini ham o‘zgarishini va ta’limni individuallashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish, idrokning, bilish faoliyatini, moyilliklarning, ehtiyojlarning va qiziqishlarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni taqozo yetadi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida biz an’anaviy, ham noan’anaviy ta’lim berishning vositalari, shakllari, metodlaridan foydalandik. Ma’ruzalar, seminar-treninglar, master-klasslar, amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil va ilmiy-tadqiqodchilik ishlari hamda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik faoliyat maktabgacha ta’lim tashkilotlari musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishni tashkil qilish shakllari hisoblanadi. Muammoli ta’lim, faol ta’lim metodlari, ijodiy izlanishlar maktabgacha ta’lim tashkilotlari musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida biz qo‘llagan asosiy metodlar sifatida, didaktik materiallar, dastur, o‘qitishning texnik vositalari ta’limning asosiy vositalari sifatida qo‘llanildi.

Kasbiy kompetensiyani takomillashtirish komponentlari rivojlanish jarayonida kasbiy-pedagogik yo‘naltirilganlik, o‘z bilimlari, malakalari va ko‘nikmalarini olishga bo‘lgan shaxsiy ehtiyoj uning asosi hisoblanadi va bu shuningdek kasbiy o‘z imkoniyat, qobiliyat va salohiyatlarini ro‘yobga chiqarish ehtiyojida ham ifodalanadi. Ehtiyojlarning mavjudligi har qanday faoliyatning oldindan qo‘yiladigan zarur shart-sharoitlarini tashkil etadi, biroq o‘z holatida ehtiyoj faoliyatga muayyan yo‘naltirilganlik xossasini bera olmaydi. Komponentlar kasbiy faoliyatning xususiyatlari va shart-sharoitlari haqidagi va kompetentlikni rivojlantirishga nisbatan bilimlar, tasavvurlarga asoslanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining modeli maqsad, vazifalar, tamoyillar, bosqichlar (diagnostika, amaliy, analitik), shakllar, metodlar, vositalar, pedagogik shart-sharoitlar, mezonlar va natijani o‘z ichiga oladi. Kasbiy-pedagogik faoliyatda musiqa rahbarlari olingan bilimlar, malakalar, ko‘nikmalar, pedagogik intuitsiya, hayotiy tajribalariga tayanib, kasbiy vazifalarni yechishga mustaqil, ijodiy yondashuv, o‘qitishning innovatsion texnologiyalarini ijodiy mulohaza qilib tushunib o‘z texnologiyalarini yaratishga harakat qilishadi. Bizning fikrimizcha, bu musiqa rahbarlariga kasbiy faoliyatda o‘z ijodiy potensiallarini muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi va bu istalgan (kerakli) natijani – maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy

kompetensiyalarining zarur bo‘lgan darajasiga erishishini belgilaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modelida biz qo‘yidagi bosqichlarni taklif qilamiz:

- **1-bosqich – diagnostika:** individual qobiliyat va kasbiy kompetensiyalarni baholash (so‘rovnoma o‘tkazish, natijada musiqa rahbari qaysi sohalarida bilimni oshirishni hohlashi, kasbiy faoliyatda qanday qiyinchiliklar borligi aniq bo‘ladi; individual ish rejasi tuzadi, mustaqil ta’lim uchun mavzu tanlaydi).

- **2-bosqich – amaliy:** musiqa rahbarining kasbiy muhim sifatlarini rivojlantirish (uslubiy maslahatlar, seminarlar, muammoli guruh ishida ishtirok etish, o‘z-o‘zini rivojlantirish va malaka oshirish kurslari, zamonaviy musiqa rahbarining raqobatbardosh shaxsini shakllantirishga hissa qo‘shadigan tadbirlar, uslubiy qo‘llanmalar xulosalarini ishlab chiqish).

- **3-bosqich - analitik:** musiqa rahbarining kasbiy mahorat darajasini baholash (ta’lim faoliyatidagi shaxsiy yutuqlar, bolalarning musiqiy faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish natijalari orqali musiqa rahbarlarining kasbiy mahoratini o‘shirishni monitoring qilish), musiqa rahbarining maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga qo‘shgan hissasi).

Shunday ekan, musiqa rahbarlari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonlarini modellashtirish musiqa rahbarlarini tarbiyalanuvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash, faollik, tezkorlik, zukkolik ko‘nikmalarini va musiqiy qobiliyatlarini shakllantirishga tayyorlash talablari asosida ishlab chiqilgan, ilg‘or metodlardan foydalanish bosqichlari va funksiyalari aks ettirilgan andoza deb qarash mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik modeli – bu musiqa rahbarlarining kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, ya’ni nafaqat pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun musiqa rahbarlarining tayyorgarligini rivojlantirish, balki ularning o‘zini-o‘zi rivojlantirish va kasbiy kompetensiyasi yo‘nalishidagi ehtiyojlarini qondirish jarayonini tashkil etish andozasi bo‘lishi zarur.

Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, musiqa rahbarlari kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning metodik modelini amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini kasbiy kompetensiyasi komponentlarining o‘zaro aloqasini va ularning mantiqiy izchilligini ta’minlashni va integrativ yondashuvni nazarda tutuvchi jarayon sifatida tashkil etish muhim hisoblanadi.

Mazkur metodik model maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonlari shakllarining o‘zaro bog‘liqligi, aloqadorligi va integrativligini ta’minlash hamda ularni innovatsion rivojlantirishni nazarda tutadi. Mazkur modelda belgilangan maqsad musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdan iborat. Bunda musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga oid bilimi, ko‘nikma va malakalari hamda kasbiy tayyorgarligi shaxsiy xislatlari, kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy sifatleri, qobiliyati va kompetentligiga bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun ham modelda maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha maqsadga erishish yo‘lida amalga oshiriladigan asosiy vazifalardan biri sifatida keltiriladi.

Mazkur modelda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, fan va texnika yutuqlari, yaratilayotgan yangiliklar, yangi islohotlar, shaxs ehtiyojlari va zamonaviy talablarni o‘rganish, rivojlantirish yo‘nalishidagi vazifalarni belgilash ham uning komponentlari sifatida keltirilgan bo‘lib, qayta aloqani ta’minlash, maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish davlat, jamiyat va shaxsning rivojlanib borayotgan ehtiyojlarini to‘laqonli qondirish uchun yangi vazifalar belgilash va amalga oshirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdaqi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Maktabgacha ta’lim agentligining 2023 yil 9 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Maktabgacha ta’lim agentligi tizimi xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 124-son buyrug‘i.
3. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To‘rayev A. “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari”. O‘quv metodik qo‘llanma - Toshkent, 2015 yil.

**BOLALARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARNI O’RNI**

Ataniyazova O’g’iljon Rajapbayevna

Toshkent shahridagi Pucheon Universiteti Professional Ta’lim Markazi Magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982373>

Annotatsiya. *Xalqimizda bolalarga qadr-qimmat, burch va ma’suliyatni his etish halollik va rostgo’ylik, yaxshilik kabi xislatlarga ega bo’lish lozimligi qadim-qadimdan pandnasihat vositasida uqtirilgan. Ushbu maqolada oilada bolalarni milliy qadriyatlar vositasida axloqiy tarbiyalashning shakl, usul va yo’llari xususida so’z yuritiladi.*

Kalit so’zlar: *xalq og’zaki ijodi, milliy qadriyatlar, maqollar, matallar, topishmoqlar, tarbiya.*

Xalqning asrlar davomida tarkib topgan tajribasida tarbiyaning mohiyati, uning shakl va metodlaridan yoshlarga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyada qanday foydalangani, ular yoshlarni oilaviy hayotga tarbiyalashda qanday amalga oshirilgani kabi masalalar bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Xalq hamma vaqt insonni shakllantirishda tarbiyaning mohiyatini tushunib yetgan va tarbiyani oilada farzand tarbiyasi, farzand tarbiyasida ota-onaning ibрати, oilada aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasi va hunar o’rgatish masalalariga alohida e’tibor qaratgan. Kelajak mevasi hisoblanmish bolajonlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash azal-azaldan ota bobolarimizdan milliy meros bo’lib kelayotgan urf-odat hamda an’analarni unut bo’lib ketmasligi uchun poydevor bo’lib xizmat qiladi. Qadriyatlar ta’rifidan kelib chiqib, umuminsoniy qadriyatlarni quyidagicha ta’riflash mumkin: Umuminsoniy qadriyatlar – millat uchun muhim ahamiyatga ega bo’lgan etnik jihat va hususiyatlar bilan bog’liq holdagi qadriyat shaklidir. Umuminsoniy qadriyatlar millatning tarixi yashash tarzi, ma’naviyati, madaniyati orqali namoyon bo’ladi. Ta’lim jarayonida umuminsoniy qadriyatlar ijtimoiy-tarixiy hodisani ifodalaydi. Shunday ekan, bolalarga ta’lim berar ekanmiz, avvalo ularga o’zlarining “men”ini his qilishni o’rgatishimiz lozim. Buning uchun albatta ularni xalqimizni boshqa xalq va elatlardan ajratib turuvchi urfodatlar hamda qadriyatlari bilan tanishtirib, ushbu qadriyatlarni ongida singdirib borishimiz lozim bo’ladi. Ona tilimizga bo’lgan hurmat ana shunday muhim qadriyatlarimizdan biri hisoblanadi. Chunki har bir millat va Davlat borki, uning o’zining milliy tarixiy til vositasi mavjud. Respublikamizda umuminsoniy qadriyatlar va milliy madaniyatimizni asoslarini e’tiborga olib ta’lim-tarbiya mazmunini va milliy mafkurani shakllantirib borish imkoniyatlari yaratilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta’lim sohasida ham shu asosda keng qamrovli ishlar olib borilayotganligini ta’kidlash joiz. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining har bir guruhida “Kichik kutubxona”lar tashkil etilganligi ham buning yorqin misoli bo’la oladi. Ushbu kutubxonalarda asosan o’zbek xalqining og’zaki ijod namunalarini asosida yaratilgan kitoblar keng o’rin egallagan. Lekin afsuski, aytish joizki ba’zi bir “o’zbek” tilida yozilgan ertaklar borki, uni bolalarga o’qib berishga ham xijolat tortadi kishi. Chunki bu kitoblarning ba’zilarida chetdan kirib kelgan so’zlar ham tez-tez uchrab tursa, yana ba’zilarida millatimizga hos bo’lgan andisha, sharmhayo kabi muhim chegaralardan biroz chetga chiqilgan. Mening fikrimcha bolalar uchun mos ertak topish maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilari uchun bugunning dolzarb masalalaridan biri bo’lib hisoblanmoqda. Bunday vaziyatlarda tarbiyachining qanchalik kreativ ekanligi muhim ahamiyatga ega.

Xalqning asrlar davomida tarkib topgan tajribasida tarbiyaning mohiyati, uning shakl va metodlaridan yoshlarga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyada qanday foydalangani,

ular yoshlarni oilaviy hayotga tarbiyalashda qanday amalga oshirilgani kabi masalalar bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Xalq hamma vaqt insonni shakllantirishda tarbiyaning mohiyatini tushunib yetgan va tarbiyani oilada farzand tarbiyasi, farzand tarbiyasida ota-onaning ibratini, oilada aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasi va hunar o'rgatish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Xalqning tajribasidan ma'lumki, tarbiya jarayoni murakkab va ko'p qirralidir. Zero, inson tarbiyasi bilan bola tug'ilgan kundan boshlab shug'ullaniladi. Qadimgi yunon faylasufi Suqrotidan so'radilar: Siz kattalardan ko'ra yoshlar tarbiyasiga ko'proq ahamiyat berasiz. Buning sababi nima? Suqrot shunday deb javob berdi:

Yoshlar daraxt niholiga o'xshaydilar, qanday egsang shunday egiladilar, mening va'z-nasihatlarimni toshga muhr o'ygandek ko'ngillariga joylashtirib oladilar. Shuning uchun men ularning tarbiyasiga ko'proq e'tibor beraman. Agar bola boshidan tarbiya qilinmay, tarbiyaning vaqti o'tgan bo'lsa, bunda ularni qayta tarbiyalash zarur bo'ladi. Lekin xalq tarbiyaning bir kunlik emas, balki bir umrlik ekanligini doimo ta'kidlab kelgan va bu haqda hikmatli fikrlar bildirgan: Shu bilan birga xalq har bir bolaning yaxshi inson bo'lib shakllanishida to'g'ri tarbiya bilan birga nasl-nasab ham muhim ahamiyat kasb etishini anglab yetgan. Bolalar tarbiyasida tarixiy tajribalardan kelib chiqqan holda xalq tarbiyaning bir butun, yaxlit tizimini yaratdi. Bunda o'git-nasihatning ahamiyati kattaligi ta'kidlangan. Bu metod asosida tarbiyalashda xalq maqollaridan o'rinli foydalanilgan. Qadr-qimmat, burch va ma'suliyatni his etish halollik va rostgo'ylik, yaxshilik kabi xislatlarga ega bo'lish lozimligi pand-nasihat vositasida uqtirilgan. O'git-nasihat ertaklarda ham ko'p qo'llanilgan. Chunki ertaklar hayot maktabi bo'lib, ularda pand-nasihatning natijasi, echimi o'zini namoyon etadi. O'zbek xalqining milliy qadriyatlarida namuna ko'rsatish metodi ham ko'p qo'llaniladi. «Ravshanxon» dostonida ham ota, kampir, aka-ukalarda barcha ijobiy xislatlar mavjud bo'lib, insonparvarlik namunasini ko'rishimiz mumkin.

Ming yillar davomida dono fikr, o'tkir haqiqat, teran mazmun, so'z xazinasining boyliklarini o'zida mujassamlashtirgan son-sanoqsiz va rang-barang maqollarning tarbiyaviy ahamiyati beqiyosdir. Chunki har bir oilada ukalar akalarga, qiz ona, opalariga qarab tarbiya oladi, voyaga yetadi. Lekin yaxshi odamlar yaxshilarni ko'paytirsa, yomonlar oz bo'lsa-da yosh avlod tarbiyasiga salbiy ta'sir etadi. Demak, ota-ona va kattalarning ibratli fe'l-atvor va xatti-harakatlari shu oiladagi bolalarga ijobiy ta'sir qilgani kabi ularning nojo'ya xatti-harakatlari bolalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi yosh bolalar, o'z tabiatlariga ko'ra, ko'pincha kattalarga taqlid qiladilar. Shuning uchun ham o'z oilalaridagi kattalar misolida ijobiy va salbiy fe'l-atvorga ega bo'lishlari mumkin. O'zbek xalqining milliy qadriyatlarida ilgari surilgan metodlardan eng muhimlari rag'batlantirish va qoralash metodidir. Bundan tashqari o'zbek xalqining milliy qadriyatlarida ishonitirish metodidan ham foydalanilgan. Oila–mahalla–maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi tizimi doirasida bolalarni milliy qadriyatlar vositasida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda quyidagi tamoyillarga asoslanildi: vorisiylik, sulolaning muayyan an'analarga egaligi, bolalarning yosh xususiyati, farzandlarning gender mansubligi va o'ziga xos psixologik sifatlari, individual tarbiya va ijodiy yondashish, onaning pedagogik qobiliyati, ibrat, milliy ma'naviy qadriyatlarga hurmat.

Bolalarni milliy qadriyatlar vositasida ma'naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonini ularga yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlikni farqlash, jamiyatning axloqiy va madaniy qadriyatlari, shuningdek ma'naviy-axloqiy sifatlار–saxiylik, mehnatsevarlik, adolatparvarlik, tinchliksevarlik haqida ma'lumot olishlariga yordam beruvchi o'zbek xalq ertaklari, topishmoq, maqol va matallar bilan to'ldirib borilishiga katta e'tibor qaratish lozim. Bolalar yoshligidanoq xalq og'zaki ijodi janrlari bilan tanishtiriladi. Bular – ona allasi, o'yinlar – bolalar bilan ermaklar (“Chapaklar”, “Qo'l harakatlari”, “Hayvonlar harakatlari taqlidlar”), maqollar, matallar,

topishmoqlar, ertaklar. Xalq ogʻzaki ijodi bolajonlarning bilish faolligi, mustaqilligi, individualligi, hissiyotlari, atrof-olamga munosabati, nutq koʻnikmalari rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Maktabgacha taʼlim muassasasi va oilada bolalarni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda xalq ogʻzaki ijodining turli shakllaridan maqsadli va tizimli foydalanish ularning ruhiy va jismoniy jihatdan kamol topishiga zamin yaratadi. Maktabgacha taʼlim tashkiloti va mahallalardagi taʼlim-tarbiya jarayonida yuqorida qayd qilingan tashkiliy va pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni amalga oshirish bolalarni alla vositasida maʼnaviy axloqiy tarbiyalashda, balogʻat yoshidagi qizlar va yosh onalarda allalardan tarbiya vositasi sifatida foydalanish koʻnikmalarini shakllantirish va metodik tayyorgarlikni rivojlantirishga imkon beradi. Oilada bolalarni milliy qadriyatlar vositasida maʼnaviy-axloqiy tarbiyalash jarayonining pedagogik-tashkiliy tuzilmasi ishlab chiqildi. Oila–mahalla–maktabgacha taʼlim tashkiloti hamkorligida alla vositasida maʼnaviyaxlokiy tadbirlarni tashkil etish va oʻtkazish mexanizmi koʻrgazmali-faoliyatiy fikrlash, allaning sinxron taʼsiri (fonematik tovushlar) va xalq ogʻzaki ijodining alla, maqol, topishmoq, matal, tez aytish, ertak kabi kichik janrlariga ustuvorlik berish asosida takomillashtirildi. Xulosa qilib aytganda, oʻzbek xalqining milliy qadriyatlarida yosh avlodni oilaviy hayotga tayyorlashda taʼlim-tarbiya metodlari, usullari keng qoʻllanilganki, oʻzining amaliyligi, avloddan-avlodga oʻtib, tajribada sinalganligi va hayotiyligi bilan tarbiya tizimida katta ahamiyatga egadir. Biz bu borada yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda qoʻllanilgan metod va usullar, farzand tarbiyasida ota-ona ibratini, oilada bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va hunar, estetik va jismoniy tarbiyasida xalq hikmatlari, maqol va iboralar, hikoyatlar, rivoyatlar, ertaklar, dostonlarda xalq foydalangan metod va usullarni hozirgi davrda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda qoʻllash muhim hisoblanadi.

REFERENCES

1. Камилова Г. А., Курбанова Г. Р., Джаббарова С. З. Особенности формирования педагогических навыков у воспитателей дошкольно-образовательных учреждений //Academy. – 2020. – №. 5 (56). – С. 25-27.
2. Жаббарова С. З. Особенности труда в дошкольном возрасте //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 6 (51).
3. Джаббарова С. З. ЭТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ //Проблемы науки. – 2021. – С. 61.
4. Jabborova S. Z. Forms, methods and ways of moral education of children in the family by means of national values //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 820-823.
5. Eshova S. D., Rajabova K. I. Organization of didactic games for preschoolers.
6. Rajabova I. Ossobennosti organizatsii i provedeniya didakticheskix igr s detmi starshego doshkolnogo vozrasta //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
7. Xamidovna R. I. Play as a means of developing the creative abilities of Preschool Children //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.
8. Rajabova I. Ossobennosti organizatsii i provedeniya didakticheskix igr s detmi starshego doshkolnogo vozrasta //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 9.

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM
TASHKILOTLARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH**

Nargiza Mo'minova Sabitdjanovna

MTTDMQTMOI PhD dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982379>

Annotasiya. maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy yondashuvlari, maktabgacha ta'lim sifati toifasining asosiy xususiyatlarini va yosh hususiyatlarini hisobga olgan holda yondashish nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, farovonlik, bola, ta'lim, tarbiya, tajriba, rivojlanish, mahorat, shakllantirish, imidj.

Maktabgacha ta'lim – ijtimoiy farovonlikning hal qiluvchi omili. Ilmiy adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, maktabgacha tarbiya tizimiga kadrlar tayyorlash sifatini baholash muammosi juda murakkab. Ushbu muammoni hal qilmasdan, maktabgacha ta'lim tizimining asosiy maqsadiga, davlatning kadrlar salohiyatini shakllantirishga erishib bo'lmaydi. Mutaxassislar o'zlarining afzalliklari va kamchiliklariga ega bo'lgan “maktabgacha ta'lim sifati” ni aniqlashning ko'plab variantlarini taklif qilishdi, ammo bu yoki boshqa usulda tasvirlangan hodisaning mohiyatini aks ettiradi.

Mavjud ta'riflarning ma'nolarini tahlil qilish “maktabgacha ta'lim sifati” toifasining quyidagi asosiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatishimizga imkon beradi:

- tarbiyalanuvchilarning bilim va ko'nikmalari darajasini belgilangan standartga muvofiqligi;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini har tomonlama baholash talablari belgilangan standartlarga muvofiqligi;
- o'quv-tarbiya jarayonining turli ishtirokchilarini (jamiyat, davlat, talabalar, ish beruvchilar) talablarini qondirish darajasi.

Maktabgacha ta'lim sifati o'quv-tarbiya jarayoni – ta'lim xizmati va uning natijasi sifati – tarbiyalanuvchini tayyorlashdan iborat. Bu ikki tomonlama ta'lim sifatining ichki va tashqi tarkibiy qismlari o'rtasidagi tafovutda o'zini namoyon qiladi.

Maktabgacha ta'lim sifatining ichki tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- o'quv jarayonining shartlari;
- o'quv jarayonini amalga oshirish sifati;
- o'quv jarayoni natijalarining sifati;
- pedagogika va kadrlar siyosati bilan bog'liq ichki tarkibiy qismlar.

Maktabgacha ta'lim sifatining tashqi tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- ta'limning tarbiyalanuvchilar va ularning ota-onalarining ta'lim-tarbiya talablariga muvofiqligi;
- davlat ta'lim standartlariga muvofiqligi;
- maktabgacha ta'lim tashkiloti imidji;
- zamonaviy mehnat bozori talablariga muvofiqligi.

Maktabgacha ta'lim sifati va uning samaradorligini oshirishdagi pedagogik muammolarni aniqlash tadqiqot vazifalaridan biri ekanligini inobatga olib, dastlab, maktabgacha ta'lim sifatining mazmun-mohiyati, falsafiy-pedagogik tahlili, rivojlanish bosqichlari hamda uning samaradorligini ta'minlovchi boshqaruv bo'yicha tahlillar olib borish nazarda tutildi. Mavzuni nazariy jihatdan ko'rib chiqishda, ta'lim sifati muammosiga to'xtalib o'tildi va bu, birinchi navbatda, “sifat”,

“ta’lim sifati”, “samaradorlik”, “ta’lim sifatini oshirish” kabi asosiy tushunchalar mohiyatini tahlil qilishni talab qiladi.

“Ta’lim” oldingi avlodlar tomonidan tashkil etilgan katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan tajribalarni doimiy ravishda keyingi avlodlarga yetkazishga yo‘naltirilgan umumiy jarayon bo‘lib, u ijtimoiy institut, jamiyatning ijtimoiy quyi tuzilmalaridan biri hisoblanadi.

“Sifat” atamasiga oid turli nuqtai nazarlarni umumlashtirish natijasida bu atamani har tomonlama ifodalashga xizmat qiladigan ta’riflarning bir qator maqbul variantlarini keltirish mumkin.

“Ta’lim sifati” esa, butun ta’lim tizimi tarkibiy qismlarining sifat vazifalari, murakkab rivojlanish kuchiga ega bo‘lgan jarayon bo‘lib, ta’lim muassasalari faoliyati ijtimoiy, iqtisodiy, uslubiy va texnologik muhitining o‘zgarishi bilan izohlanadi. Ta’lim sifati xususiyatlari yaxlitligi ta’lim oluvchi BKMlarining shakllanishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladigan eng qulay usullar kombinatsiyasidan iborat bo‘lib, samarali o‘quv jarayoni bilan amalga oshiriladigan, o‘qitish jarayonlarini o‘quvchilarda tayanch va umumfan kompetensiyalarini takomillashtirish, kreativligini shakllantirishga qaratilgan maxsus ijtimoiy-pedagogik-psixologik jarayon deb ta’kidlash mumkin.

Ta’lim va uning sifatiga yuqorida keltirilgan qarashlar bu davrning eng muhim nazariy g‘oyalari davlatchilik asoslarida shakllangan komil inson tushunchasi va uning rivojlanishi turli ilm-fan tarmoqlarining birgalikdagi o‘zaro natijasiga asoslanadi, degan xulosa chiqarishimizga imkon berdi.

XIV - XVI asrlarda ta’limga alohida e’tibor berilib, uyg‘onish davri nazariy qarashlari yanada takomillasha borgan. Ta’lim inson kamolotini ta’minlash uchun xizmat qiluvchi eng zarur vosita sifatida qaralgan. Yuqori darajada ta’lim xususiyatlarini egallagan shaxs olgan ilmini amaliy faoliyatda samarali foydalanish sari yo‘naltiradi. Alisher Navoiyning “Mahbub ul qulub” asarida ilm olib uni ishlatmagan inson urug‘ sohib hosilidan bahra olmagan kishiga qiyoslanadi. Demak, o‘sha davr qarashlari ham bugungi kunda o‘quvchilar bilim olishining talablari, bilim, ko‘nikma va malakalari ta’lim sifati samaradorligini ko‘rsatuvchi asos ekanligini ko‘rsatib bergan.

Ta’lim sifati bo‘yicha yuqorida keltirilgan fikrlarni umumlashtiradigan bo‘lsak, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

ta’lim sifati keng qamrovli ijtimoiy-pedagogik jarayon bo‘lib, ta’limning holati va natijalarini aniqlovchi hodisa;

ta’lim sifatiga inson ehtiyoji hamda jamiyat va davlat manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar yig‘indisi;

ta’lim sifati va undagi o‘qitish maqsadlariga erishishni tashxislashning usullarini aniqlash, o‘zgarishlarni tahlil qilish va samarali usullarni amaliyotga tatbiq qilish dolzarb vazifalardan biri.

Ta’lim sifati bilan bir qatorda ta’lim samaradorligi tushunchasiga ham to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, bu tushunchalar bir-biridan farq qilib, sifat natijaning maqsadga nisbati bilan belgilansa, samaradorlik esa, natijaning xarajatlarga, sarflangan resurslarga nisbati bilan belgilanadi. Ta’lim sifati samaradorligi tushunchasi, birinchi navbatda, “samaradorlik” tushunchasiga murojaat qilishni talab qiladi. Tadqiqot ob’ekti bo‘yicha tahlil qilingan adabiyotlarning aksariyatida samaradorlik tushunchasiga to‘xtalganda, uni “unumdorlik” tushunchasi bilan

Bu fikrda unumdorlik maktabgacha ta’limni boshqarishga nisbatan bildirilmoqda, unumdorlik berilgan yuqoridagi izohdan kelib chiqib, ta’lim sifati samaradorligiga ta’lim jarayonidagi unumli boshqaruvni amalga oshirish orqali erishish mumkinligini anglash mumkin.

Maktabgacha ta’lim jarayonida sifatli samaradorlik o’qitish davomida o’qituvchining maqsadli, yuqori natijaga yo’naltirilgan boshqaruv harakatlarida o’z aksini topadi.

Shu o’rinda ta’lim-tarbiya jarayonida pedagog-tarbiyachining samarali boshqaruv harakatlari rejasiga maqsadni belgilash, tashxislash, bashorat qilish, loyihalash, rejalashtirish, tashkillashtirish, axborotlashtirish, nazorat qilish, baholash va o’zgartirish kiritish hamda tugallangan jarayon tahlili kabilarni keltirib o’tish maqsadga muvofiq.

Maktabgacha ta’lim sifati samaradorligining belgilangan strategiyalarini amalga oshirishda eng samarali vosita sifatini boshqarish bo’lib, pedagogika sohasida xozirgi kungacha ushbu muammoni hal qilish bo’yicha ko’plab tadqiqotlar olib borilmoqda.

Maktabgacha ta’limdagi o’zgarishlarni yaxshiroq tushunish uchun, avvalo, uning an’anaviy tizimdagi mavjud asosiy ko’rinishlarini ko’rib chiqish maqsadga muvofiq bo’ladi. Bu esa, zamonaviy ta’lim paradigmasini amalga oshirishda bir qator to’siqlar mavjudligini aniqlashimizga imkon berdi.

Maktabgacha ta’lim sifati – ta’lim muassasasi darajasiga ko’ra, quyidagi asosiy mezonlarga ega bo’ladi:

- tarbiyalanuvchilarning ta’lim-tarbiya va hayotiy ehtiyojlariga muvofiq ravishda o’qitishni ta’minlaydigan o’quv-uslubiy dasturlari majmuining mavjudligi;
- maktabgacha ta’lim dasturlari tarkibidagi amaliyotga yo’naltirilgan qismning kuchli buyurtmachilar talablariga muvofiq kelish darajasi;
- tarbiyalanuvchilarning o’quv-tarbiya natijalaridan qoniqish darajasi va hokazo.

Tadqiqotda taqdim qilinayotgan mexanizmida ushbu mezonlarning inobatga olinishi nafaqat muassasa darajasida, balki mintaqaviy darajada ham sifatni ta’minlashga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini ta’minlashga ta’sir ko’rsatuvchi tamoyillar, mezon va ko’rsatkichlar orqali ta’lim tashkilotining monitoringi amalga oshiriladi. Buning natijasida esa, maktabgacha ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi salbiy omillar o’z vaqtida bartaraf etiladi. Kutilayotgan natijalar asosida sifatni ta’minlovchi samarali choralar qo’llanilib, uning davlat va xalqaro darajadagi talablarga muvofiqligi ta’minlanadi.

Ta’lim-tarbiya berish sifati ta’lim jarayoni, uning samarali natijalari va o’lchovini ifodalaydigan ajralmas jarayon bo’lib, uning maqsadi jamiyat maqsadlariga mos kelishi lozim. Maktabgacha ta’lim tashkilotiga ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida qaraydigan bo’lsak, ta’lim-tarbiya sifatini ichki va tashqi xususiyatlarga ajratish mumkin.

Ta’lim tashkilotiga bevosita ta’siri bilan birga bilvosita ta’sir qiluvchi omillar – mamlakat iqtisodiyoti, mintaqaning ijtimoiy-madaniy va siyosiy hayoti, fan yutuqlari va boshqalar ham o’quv-tarbiya jarayoniga ta’sir ko’rsatadi. Bundan ko’rinib turibdiki, ta’lim-tarbiya sifati – davlat, jamiyat va shaxsning ta’lim ehtiyojlarini qondira oladigan, zamonaviy talablarga javob beradigan, kombinatsiyalashgan pedagogik nazariya sifatida qoraladi.

Yuqorida aytib o’tilgan ta’lim sifatiga ta’sir qiluvchi omillar va to’siqlarni bartaraf etish uchun bugungi kunda mamlakat maktabgacha ta’lim tizimining asosiy vazifasini belgilab olish muhim.

Ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik yo’nalishlaridan biri ta’lim salohiyati, psixologik-pedagogik fan va sub’ektlarning ta’lim amaliyoti integratsiyasini ta’minlash hamda rivojlantirishga qaratilgan MTTlarda doimiy malaka oshirish tuzilmasiga o’tish hisoblanadi.

Taqdim qilinayotgan maktabgacha ta’lim malaka oshirish kurslariga muvofiq, malaka oshirish– doimiy pedagogik tafovutning milliy ta’lim tizimini innovatsion rivojlantirishdan

manfaatdor bo‘lgan va shartnomalar asosida o‘zaro hamkorlik qiladigan muassasalar va tashkilotlarning ixtiyoriy birlashmasidir.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 21-oktyabrdagi “Internet jahon axborot tarmog‘ida milliy kontentni rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 888-son Qarori.
2. A.V.Shin. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish va samaradorligini oshirishning tashkiliy-pedagogik asoslari. Ped.fan. doktori dis.avtoreferat – T.: 2022. -10 b.
3. Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo.- T.:2005y
4. SaidaxmedovN.S. Yangi pedagogik texnologiyalar.-T.: Moliya nashr., 2003.
5. Faberman B.I. Peredovye pedagogicheskiye texnologii.- Toshkent, 2000y

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЁРДАМИДА ТАЛАБАЛАРДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙУЛЛАРИ

Гулямова Азиза Отабек қизи

Қори Ниёзий номидаги ЎзПФИТИ II-курс таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982390>

Талабаларнинг танқидий фикрлашини шакллантириш натижасида ҳар бир режали ўқув жараёнининг дидактик таъминоти эътиборга олинади, таҳсил олувчи ўқув материаллини қандай ўзлаштираётгани доимий мониторинги ишлаб чиқилади, таълим жараёнидаги муаммоларнинг ечимини топишга ҳаракат қилинади. Моҳир педагог ўқув жараёнида туғиладиган қийинчиликларни бошқалардан кўра яхшироқ тушунади ва рақамли технологиялар асосида юзага келадиган қийинчиликларни моҳирона бартараф эта олади.

Талабаларнинг танқидий фикрлашларини шакллантириш шундай услубий хизматни талаб этадики, бунда ёшларнинг шахсиятига зарар келтирмаслик, уларнинг педагогик даҳлсизлигини таъминлаш ҳамда миллий кадриятлар, урф-одатлар, анъаналар орқали уларга ижобий таъсир кўрсатиш лозим бўлади. Демак, Ўзбекистон давлатининг ҳар томонлама ривожланиши ва амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти ёш авлоднинг мустақил фикрлаши, кенг билими, тарбияси ва умумий маданиятининг шаклланиши даражасига боғлиқ. Шу сабабли, жамиятимиздаги барча ёшларда эркин мушоҳада қилиш, танқидий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш лозимлиги ижтимоий эҳтиёж касб этади.

Талабаларга танқидий фикрлаш учун энг аввало, уларнинг ўзлари масъул эканликларини англатиш лозим. Педагогнинг вазифаси танқидий фикрлашни рағбатлантириб турувчи муҳитни яратишдангина иборат бўлади.

Танқидий фикрлашни пайдо қилиш учун қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозим:

- Талабада ўзига хос нуқтаи-назарни пайдо қилиш;
- Бир фикрдан бошқасининг афзаллигини асослаш маҳорати;
- Мураккаб муаммоларни ечиш маҳорати;
- Далилларга асосланган ҳолда баҳслашишга одатлантириш;
- Ягона фикрни ишлаб чиқиш учун ўзаро ҳамкорликда ишлаш маҳорати;
- Талабаларда мавжуд бўлган билимлар танқидий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга қай даражада хизмат қилишини аниқлаш.

- Рақамли технологияларни дарс жараёнида тўғри қўллай олади.

Талабаларни фаол ўйлаш жараёнига киритиш, муаммоли вазиятни ечиш, мантикий жараёнларни оқилона ҳал этишга ўргатиш билим ўзлаштиришда ижобий натижаларга олиб келиши муқаррар.

Танқидий фикрлашни ривожлантириш осон нарсаси эмас. Бу масалада рақамли технологиялар жуда катта фойдага эга. Бу муайян ёш даврида тугалланиши ва унутилиши мумкин бўлган масала ҳам эмас. Танқидий фикрлашга олиб борадиган аниқ-равшан йўللари йўқ. Бироқ, ўқитиш шартларининг муайян тўплами борки, унинг ёрдамида танқидий фикрловчиларни тарбиялаш мумкин. Жумладан, қуйидаги шартларга алоҳида эътибор бериш зарур:

1. Танқидий фикрлаш тажрибасини орттиришга вақт ва имконият бериш;
2. Талабаларга фикрлаш имкониятини бериш;

3. Турли ғоя ва фикрларни қабул қилиш;
4. Ўқув жараёнида Талабаларнинг фаол қатнашишларига имкон бериш;
5. Талабаларни танқидий мулоҳаза юритишга қодир эканлигига ишонтириш.

Шу билан бирга, Талабалар:

1. Ўз-ўзига ишончни ривожлантириб, ўз ғоя ва фикрларининг қимматини тушунишлари керак;

2. Таълим жараёнида фаол қатнашишлари лозим;

3. Турли фикрларни ҳурмат билан эшитишлари керак;

4. Ўз мулоҳазаларини шакллантиришга тайёр бўлишлари ёки ундан ўзларини тийишлари лозим.

Танқидий фикрлаш хусусиятлари қуйидагилар:

- танқидий фикрлаш- бу мустақил фикрлашдир;
- ахборот- танқидий фикрлашнинг бошланишидир;
- танқидий фикрлаш саволнинг қўйилиши ва ҳал қилиниши зарур бўлган муаммони аниқлашдан бошланади;

- танқидий фикрлаш ишончли далилларга интилади;

- танқидий фикрлаш-ижтимоий фикрлашдир.

Биринчидан, танқидий фикрлаш- бу мустақил фикрлашдир.

Талабаларда танқидий фикрлаш тамойиллари бўйича яратилар экан, ҳар бир иштирокчи бошқаларникидан мустасно ҳолда ўзининг ғояси, қадриятларни баҳолаши ва ишончига эга бўлади. Демак, фикрлаш якка тартибли характерга эга бўлгандагина, уни танқидий фикрлаш деб аташ мумкин. Талабалари ўз ақли, фикрлаши ва энг мураккаб саволларга ҳам ўзлари жавоб топа олиш эркинлигига эга бўлиши керак. Қандай фикрлаш зарурлигини ҳар бир Талаба ўзи учун ўзи ҳал қилади. Шундай қилиб, мустақиллик танқидий фикрлашнинг энг муҳим жиҳатларидан биридир.

Иккинчидан, ахборот танқидий фикрлашнинг натижаси эмас, балки унинг бошланишидир. Билим Талабани танқидий фикрлашга ундовчи мотив бўлиб ҳисобланади. Мураккаб фикрни яратиш учун анчагина «хом ашё»- далиллар, ғоялар, матнлар, назариялар, маълумотлар, концепцияларни қайта ишлаш зарур.

Узлуксиз таълим тизимида таҳсил олаётган ҳар қандай ёшдагилар ҳам танқидий фикрлаш қобилиятига эга бўлишади, Талабаларда ҳам ҳаётий тажриба ва билимлар мавжуд бўлади. Болаларнинг фикрлаш қобилиятлари ўқитиш натижасида янада такомиллашиб боради. Ҳатто жуда ёш болалар ҳам танқидий фикрлаш ва бутунлай мустақил фикрлаш қобилиятига эга. Айнан танқидий фикрлаш туфайли одатдаги билиш жараёни алоҳидалик ва англашувчанлик, узвийлик ва самарадорлик касб этади.

Учинчидан, танқидий фикрлаш, саволнинг қўйилиши ва ҳал қилиниши зарур бўлган муаммони аниқлашдан бошланади. Инсоният ўз табиатига кўра қизиқувчандир. Биз бирон-бир янгиликни сезар эканмиз, албатта унинг моҳиятини билишни хоҳлаймиз. Қандайдир тарихий обидани кўрар эканмиз, бизда унинг ичкарисига кириш истаги пайдо бўлади.

Қизиқувчанлик ҳар қандай тирик мавжудотнинг ажралмас хусусиятидир. Бу хусусият ёш болаларда айниқса кучли бўлади. Бироқ, ҳар қандай босқичдаги ҳақиқий билиш жараёни Талабанинг муаммони ҳал қилиши, ўзининг шахсий қизиқишлари ва эҳтиёжларидан пайдо бўлган саволларга жавоб излаши билан белгиланади.

Бундан хулоса қилиш мумкинки, талаба дарсга тайёргарлик кўрар экан, Талабалар тўқнашиши мумкин бўлган муаммолар доирасини аниқлаши, сўнгра эса, Талабаларни бу муаммоларни ўзлари мустақил равишда шакллантиришларига тайёрлаши зарур. Танқидий фикрлаш туфайли ўқитиш аниқ мақсадга йўналган, мазмунли фаолиятга айланиши ҳамда бу фаолият давомида Талабалар ҳақиқий ақлий иш бажариб, ҳаётий муаммоларни ҳал қилишга қодир бўлишлари лозим. Уларни далиллар асосида матнларни таҳлил қилишга, тенг кучли нуқтаи-назарларни таққослаб ҳамда жамоа имкониятларидан фойдаланиб, ўзларини қизиқтирган саволларига жавоб топишга ундаш таълимни технологик ёндашувлар асосида қуришга замин яратади.

Тўртинчидан, танқидий фикрлаш ишончли далилларга интилади. Танқидий фикрловчи киши муаммонинг ўз шахсий ечимини топади ва бу қарорни оқилона, асосли далиллар билан мустаҳкамлайди. Талаба бошқа қарорлар бўлиши мумкинлигини ҳам тан олиши мумкин, лекин ўзи танлаган қарор бошқаларникига нисбатан энг мантикий ва оқилона эканлигини исботлашга ҳаракат қилиши таълим жараёнининг самарадорлигини оширади.

Ҳар қандай ишончли далил уч асосий қисмдан иборат бўлиб, тасдиқлаш-далил маркази, унинг мазмуни бўлиб ҳисобланади (баъзан у тезис, асосий ғоя ёки қоида деб юритилади). Тасдиқлаш бир неча далиллар билан мустаҳкамланади. Далилларнинг ҳар бири ўз навбатида исботлар билан мустаҳкамланади. Статистик маълумотлар, матн парчаси, шахсий тажриба, умуман олганда, ушбу ишончли далилларни исботлашга ёрдам берувчи ва муҳокаманинг бошқа иштирокчилари томонидан тан олиниши мумкин бўлган барча ғоялардан исботловчи сифатида фойдаланиш мумкин. Ишончли далилларнинг юқорида қайд қилинган барча қисмлари тасдиқ, далил ва исботлаш негизида, унинг тўртинчи қисми бўлган асос туради. Асос- бу муайян йўналтирувчи бошланғич нуқта бўлиб, у нотик учун ҳам, ёки ёзувчи ва унинг мухлислари учун умумий ҳисобланади.

Ишончли далиллар, унга қарама-қарши далилларни мавжуд бўлиши, уларни гиперболик тарзда (ошириб кўрсатилиши), ёки қабул қилиниши мумкинлигини ҳам ҳисобга олгандагина ўз самарасини кўрсатади. Бошқача нуқтаи назарларнинг тан олиниши ишончли далилларнинг таъсир кучини янада оширади. Ўта таъсирчан далиллар билан қуролланган танқидий фикрловчи киши, ҳатто катта обрўга эга бўлган фикрга ҳам қарши тура олади, амалиётда бундай кишининг фикрини ўзгатириш мумкин эмас.

REFERENCES

1. Ходжаев Б. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш. Diss. avt. Тошкент, 2016.
2. Нишоновна З. Мустақил ижодий фикрлаш ва шахс хислатлари. //Халқ таълими. –Тошкент, 2001
3. Халперн Д. [Психология критического мышления](#). — СПб.: Питер, 2000.
4. Нуруллаева Ш. Бошланғич синф она тили дарсларида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатиш усуллари. Пед. фан. номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. – Тошкент: 2007

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH

Mamatova Xusnora Eshquvatovna

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish institute katta o'qtuvchisi

mamatovahusnora56@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982425>

Annotatsiya. Bugungi kunda estetik tarbiya muammosi shaxs rivojlanishida ustuvor muammolardan biri hisoblanadi va ta'lim tizimida sezilarli tarzda olg'a surilvotgan masala bo'lib kelmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida art-pedagogikadan estetik mashg'ulot tasviriy san'at va musiqa darslarida tarbiyalanuvchilarni estetik jihatdan tarbiyalashda integrativ yondoshuvning roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sa'nat, go'zallik mehnat, estetik did, ota-onaga hurmat, estetik tarbiya, ta'lim, estetik dunyoqarashi.

O'zbekiston respublikasida estetik tarbiya muammolariga avvaldan katta e'tibor berib kelinmoqda va u yosh avlodning tarbiyasi komil insonni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashga qaratilgan. Ayniqsa, art-pedagogik va art-terapevtik texnologiyalardan foydalanishga alohida ahamiyat berilib, Rossiya art-terapiya assotsiatsiyasi tomonidan ta'lim oluvchilarning psixiotsional holatiga terapevtik va korreksion ta'sirni hisobga olgan holda musiqiy terapiya, vokaloterapiya, izoterapiya, biblioterapiya, imagoterapiya usullaridan kompleks foydalanishga e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini estetik tarbiyalashda badiiy ijodning musiqa va tasviriy san'at turlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlashtirish, musiqiy pedagogika va psixologiya vositasida ta'lim oluvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishga doir bir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, maktabga tayyorlov guruh yoshidagi bolalarda surat asosida hikoya qilish bilan ishlashga o'rgatish orqali ularning estetik ongi va dunyoqarashini tarkib toptirish, art-pedagogika vositasida bolalarning estetik sifatlarini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, badiiy ijod namunalari, tarbiyalanuvchilarning ijodkorlik asarlari asosida estetik tarbiya jarayonlariga germeneytik yondashuvni tatbiq etishning pedagogik tizimini takomillashtirish alohida dolzarblilik kasb etadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan A.Kopitin, V.Anisimov, A.Aytbaeva, J.Shaygozova, M.Sultanova, Ye.Medvedeva, I.Levchenko, L.Komissarova, T.Dobrovolskaya, A.Kuznesova, O.Korjenko, Ye.Zargaryanlar tomonidan san'atning shaxs intellektual rivojiga ta'siri, art-pedagogika vositasida o'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalashning tashkiliy shart-sharoitlari tadqiq etilgan. Xorijlik olimlardan E.Segen, J.Demor, O.Dekroli, T.Kollen, R.Biker-Vayt, D.Zubeyde, B.Chrisi Ioannou, M.Morris, N.Goldman, E.Bezani Chloe kabilarning tadqiqotlarida san'at vositasida o'quvchilarning estetik kompetentligini rivojlantirish, teatr pedagogikasi orqali o'quvchilarda badiiy-estetik tafakkurni shakllantirish masalalari o'rganilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limiy maqsadlariga erishishda yordam beradigan faol yo'nalish va texnologiyalarni izlashdan maqsad – ma'naviy boy, ijodiy fikrlaydigan, barkamol rivojlangan fuqaro shaxsini tarbiyalash bo'lib, bu muammoga ijtimoiy va pedagogik jihatdan muhim va mohiyatli deb qarashimizga imkon beradi. Art-pedagogika ilmiy va pedagogik amaliyotlarda nisbatan yangi yo'nalish texnologiya sanaladi. Matbuot va axborot materiallariga

murojaat qilganimizda art-pedagogika resurslaridan to‘liq foydalanilmayotganining guvohi bo‘lamiz. Art-pedagogika psixolog va psixoterapevtlar tomonidan qo‘llanilib kelinayotgan art-terapiya o‘rnida ishlatilib kelinmoqda, ya‘ni tarbiyalanuvchilarning xulqi, ularning shaxsi va xarakterini korreksiyalashda, dars jarayonida yaxshi munosabat muhitini o‘rnatishda, bolalar va kattalar munosabatini korrektirovka qilish va hokazolarda. Ko‘pincha, art-terapiya san’atning vizual doirasi, ya‘ni ko‘z bilan ko‘riladigan narsa deb tushiniladi. Ushbu texnikaning samaradorligi shundaki, u hissiyotlar bilan tajriba o‘tkazishga, ularni ramziy darajada o‘rganishga va ifoda etishga imkon beradi. Art-terapiya bu sizning ongsizligingizga sayohat. Tushlar singari, u odamga qalbining yashiringan narsalarni ochib beradi. Art-terapiya jarayonida odamning o‘z travmatik tajribasi, tajribasi va kasalliklariga va kasalliklarga munosabati o‘zgaradi. Art terapiya usullari quyidagilarga yordam beradi:

- O‘z-o‘zini tasvirlash va ijobiy o‘z-o‘zini anglashni shakllantirish;
- O‘z his tuyg‘ularingizni o‘rganish va ifoda etish;
- Muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish;
- Oila a‘zolarini hissiy jihatdan yaqinlashtirish;
- Ijodiy faoliyatning har xil turlari uchun qobiliyatlarni rivojlantirish;
- Ichki potentsialingizni ochib berish.

Bugungi kunda artterapiyaning eng keng tarqalgan turlari quyidagilar:

- Art-terapiya (Art-terapiya) yoki izoterapiya.
- Musiqqa terapiya (musiqqa terapiya).
- Raqs terapiya.
- Dramaterapiya.
- Yertak terapiyasi.
- Biblioterapiya (ijodiy yozuv).

Izoterapiya va yertak terapiyasi kabi mashhur sohalar haqida batafsilroq to‘xtalamiz.

Izoterapiya ushbu sohada yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, tasviriy san’at – rasmning barcha turlari, mozaykalar, kollajlar, niqoblar, modellashirishning barcha turlari, qo‘g‘irchoqlar, fotosuratlar va boshqa ko‘plab narsalar mavjud. Bu juda ko‘p sonli texnik, texnik va texnikaga ega bo‘lgan eng rivojlangan yunalish. Aynan chizilgan rasmdan boshlab psixoterapevtik yo‘nalish sifatida art-terapiya tarixi boshlandi. Izoterapiyaning afzalliklari – kontrendikatsiyalarning yo‘qligi, nisbatan qulay foydalanish, materiallarning boyligi, boshqa har qanday psixoterapiya sohalar bilan birgalikda foydalanish qobiliyatidir. Bu ko‘pincha maktabdan boshlab o‘z faoliyatimizni doimiy ravishda baholashga odatlanib qolganligimiz bilan bog‘liq. Lekin men xursand bo‘lishga shoshildim-hech kim sizning ishingizga baho bermaydi. Art-terapiya sizning his-to‘yg‘ularingizni ifoda etish, o‘zingiz haqida rasm chizish orqali aytib berish uchun kerak va buning uchun qo‘lingizda cho‘tkani qanday tutishni o‘rganish kifoya. Shuning uchun, siz nafaqat terapevt mashg‘ulotlarida, balki uyda ham, faqat bo‘yoqlar bilan bo‘yash kerakligini eslash mumkin. Bo‘yoq bilan rasm chizish qalamga qaraganda qiyinroq, chunki chizish jarayonini boshqarish ancha qiyin, demak, hissiyotlar yaxshiroq ishlangan. Boshqa yo‘nalish, yertak terapiyaga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, uning yoshidan qat’iy nazar, ichki bolani tarbiyalash, inson qalbini rivojlantirish jarayoni hisoblanadi.

Art-pedagogikaning asosiy maqsadi – nafaqat rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalarni, sog‘lom bolalarni ham garmonik har tomonlama rivojlantirishdan iborat va u korreksion-shaxsiy va faoliyatli yondashuvlarga tayanadi; tarbiyalanuvchilarning turli ruhiy sifatleri hamda shaxsning badiiy madaniyatini shakllantirish xususiyatlarini rivojlantirish, uning mikro va makro muhitda

jamoaviy va madaniy faoliyatda ishtirok etishi, turli tajavvuzlarni bartaraf etishga alohida e'tibor qaratiladi. Rivojlanishida muammosi bor bolalarga art-pedagogika dunyoni uning barcha turfaliligi va go'zalligida ko'rishga hamda faoliyatning badiiy turlarida dunyoni o'zgartirishga o'rgatadi. San'at dunyoni anglashda ijobiy manba sanaladi, u bolada kreativlik qobiliyatini dunyoga keltiradi. Shuning uchun uni ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarning samarali vositasi sifatida qarash mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'quv mashg'ulotlarida art-texnologiyalarni dars jarayonida qo'llash o'quvchilarning turli ruhiy sifatlari hamda shaxsning badiiy madaniyatini shakllantirish xususiyatlarini rivojlantiradi.

REFERENCES

1. Anisimov V.P. Art-pedagogika kak sistema psixologicheskogo soprovozhdeniya obrazovatel'nogo protsessa // Vestnik OGU. №4 (2003) -146 s.
2. Medvedeva Ye.A. Sotsiokulturnoe stanovlenie lichnosti rebenka s problemami psixicheskogo razvitiya sredstvami iskusstva v obrazovatel'nom prostranstve: dis. d-ra psix. nauk. / Ye.A. Medvedeva. – Nijniy Novgorod.: Art-press, 2007. – 186 s
3. Sergeeva N.Yu. Soderjanie ponyatiya «artpedagogika» // Izvestiya VGPU, – № 1. 2008. – S. 24 -28.
4. Sergeeva B.V., Petrenko N.A. Esteticheskoe vospitanie mladshix shkolnikov // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. 2016. – №12. – S. 428-432.
5. Kuttibekova G.T. The essence and possibilities of application of art pedagogy and art therapy in a secondary educational school // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 8, No.5, 2020, Part III. ISSN 2056-5852. – rr.151–154.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА РАҲБАР КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Abdullaeva Nafisa Shavkatovna

Maktabgacha talim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayarlash va ularning malakasini oshirish instituti o'quv va metodik ishlar bo'yicha prorektori, p.f.d (DSc), dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982428>

Аннотация Мақолада мактабгача таълим тизимида фаолият олиб бораётган раҳбарларни эгаллаши керак бўлган компетенциялари ва раҳбар шахсига қўйилган талаблар ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: Раҳбар, менежмент, таълим, таянч компетенция, коммуникатив, тизимли таҳлил, режаслаштириш, назорат.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар жараёнида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, ташкилот ва корхоналарнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлаш кўп жихатдан замон талабларига жавоб берадиган раҳбар ва мутахассисларни тайёрлаш сифатига боғлиқ. Бугунги кунда ижтимоий йуналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш шароитида раҳбарларни (бошқарувчиларни) тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлашда менежмент фани алоҳида ўрин тутади. Менежмент фанининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари узок вақт давом этиб келаётган тарихий даврлар билан изоҳланади, менежмент алоҳида, мураккаб фан сифатида XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида шаклланди. Менежмент - инглизча суз бўлиб, узбек тилида бошқарувни ташкил этиш (бошқариш, бошқарув ҳокимияти, ташкил этиш), раҳбарлик қилиш (режаслаштириш, тартибга солиш-мувофиқлаштириш, назорат қилиш) маъноларини англатади. Менежмент - бу кўзланган мақсадларга эришиш учун фаолиятни, яъни инсонлар ёки уларнинг гуруҳлари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда бошқариш усуллари, шакллари ва воситалари мажмуи. Содда қилиб айтганда, менежмент умумий ҳолда у ёки бу фаолият турини ташкил этишни ва унга раҳбарлик қилишни, яъни турли хил соҳаларда фаолият курсатаётган инсонларнинг хатти-ҳаракатларини, муносабатларини мувофиқлаштириш, уларнинг имкониятлари ва қobiliятларидан туғри фойдаланишни ташкил этиш, назорат қилиш ва бошқаришни билдиради. Менежмент энг аввало инсонларни бошқаради, уларни ўз фаолиятига қизиқтириш, тадбиркорликка, меҳнатга ижодий ёндашиш, ззига ишониш туйғуларини шакллантириш, соҳалар бўйича билим, қуликма ва малакаларни эгаллашига қўмаклашиш, янгиликка ва ижодкорликка қорлаш, инсонларнинг фаолиятини бошқариш демақдир.

Таълим менежменти - бу илмий асосда ташкил этилган, ўзига хос поғонавийликка асосланган бошқарув: раҳбар, педагогик жамоа, таълим олувчилар жамоаси. Шунга қўра бошқарувни турли хил моделлар асосида амалга ошириш мумкин: интеграл модел, биринчи поғона - педагогик жамоа фаолиятини бошқариш, иккинчи поғона - ўқувчилар фаолиятини бошқариш. Таълим менежментининг асосий мақсади - таълим муассасаларида ташкил этиладиган таълим-тарбия жараёнини илмий асосда ташкил эташда, муассаса олдига қўйилган мақсадларга эришиш ва рақобатбардош битирувчилар тайёрлашда таълим-тарбия жараёни иштирокчилари бўлган раҳбарлар, мутахассислар ва ижрочиларнинг муносабатлари ва фаолиятларини мувофиқлаштириш, назорат қилиш ҳамда самарали бошқаришни таъминлашдан иборат.

Мактабгача таълим ташкилоти раҳбарининг бошқарув компетенцияси – бу мактабгача таълим ташкилотларида раҳбарнинг бошқарув функцияларини

профессионал равишда бажаришга тайёриги ва қобилиятини белгилаб берувчи, билимларни, кадриятларни, коммуникатив ва ташкилий-услубий фаолият таркибий қисмларининг йиғиндисидagi ажралмас шахсий-касбий тавсиф бўлиб, бу бошқарув вазибаларини самарали олиб боришни таъминлайди.

Мактабгача таълим тизимида фаолият олиб бораётган раҳбар ва педагог ходимлар кўйидаги **таянч компетенцияларга** эга бўлиши зарур деб ҳисоблаймиз:

- Ижтимоий-ҳуқуқий компетенция
- Шахсий-рефлексив компетенция
- Коммуникатив компетенция
- Тизимли-таҳлил компетенцияси
- Ахборат коммуникацион технологиялардан фойдаланиш компетенцияси.

Мактабгача таълим тизимида фаолият олиб бораётган раҳбарлар **касбий-педагогик** ва **бошқарув компетенция**ларига эга бўлишлари керак.

Касбий компетенция педагогик ва психологик билимларни эгаллашни ўз ичига олади.

Бошқарув компетенцияси ўз ичига лидерлик, конфликтларни бошқариш, лойиҳаларни бошқариш, стратегик фикрлаш, креативлик, инновацияларга очиқлик ва яна бир қанча компетенцияларни ўз ичига олади.

Ҳар бир оила, меҳнат жамоаси, тизим, вазирлик, соҳа ва мамлакатнинг бугунги тинч, фаровон ҳаёти, ижтимоий-иқтисодий ҳолати ва эртанги истиқболи кўп жиҳатдан уни бошқариб бораётган раҳбарнинг шахсига, унинг маънавияти, ақл-заковати, билими, ҳаётий тажрибаси, инсоний хислатлари, шахсига хос бўлган индивидуал-психологик хусусиятларига боғлиқдир.

Мактабгача таълимни бошқарув тизимида фаолият олиб бораётган ҳар бир раҳбар ўз шахсига қўйилган талабларни мукамал билиши ва унга амал қилиши лозим:

- Раҳбар, авваламбор, ўз соҳасининг яхши мутахассиси бўлиши, унинг турли босқичлари ва жавҳалари, турли лавозимларда ишлаган бўлиши баробарида ўзини ижобий томондан кўрсатган бўлиши керак;

-Одамлар билан ишлашни яхши кўриш, бу фаолиятдан завқланиши, инсонларга бўлган меҳрини ифодалай олиши лозим;

-Ташкилотчилик ва ташаббускорлик хислатлари раҳбар шахсида етарли даражада шаклланган бўлиши зарур;

-Ўзининг ташкилоти, муассасаси, соҳасининг ютуқ ва муаммоларини аниқ тасаввур қилиши, уларнинг истиқболини белгиловчи ривожланиш йўлларини яхши билиши керак;

-Ўз соҳасида янгиликни жорий этишга доимо эҳтиёж сезиши, шу билан бирга, ҳар бир “ялтираган” нарса ҳам “олтин” эмаслигини яхши уққан ҳолда иш кўриши ва доим ҳам эскиси ёмон бўлавермаслигини билиб иш кўриш лозим;

Дунёда ҳеч нарса абадий бўлмагани каби, раҳбарлик ҳам абадий бўлмаслигини, раҳбар уни фақатгина ўз фаровонлигини таъминлаш манбаи деб тушунмаслиги, бу “касалик”ка қарши унда “маъмурий-ижтимоий иммунитет” бўлиши шарт. Ҳар бир раҳбар авваламбор ундan халқ орасида қандай ном қолишини, бу эса унинг раҳбарлик фаолиятининг мазмуни билан белгиланишини чуқур англаб етиш керак

-Раҳбар вақти-вақти билан ўзини ўзгалар: ходимлари, бегоналар, унинг тасарруфида бўлмаганлар кўзи билан кўриши фойдадан холи бўлмайди. Бундан ҳамма ҳам бир хил баҳо

бермайди, чунки улар ичида дўстлар, душманлар, кўл остида ишлаётган ва бор ҳақиқатни айта олмайдиганлар, муваффақиятни кўра олмайдиганлар ва бошқа тоифадаги одамлар бор. Шунинг учун ҳам кўпчилик, турли табақа одамлардан олинган ва умумлаштирилган баҳо объектив баҳога яқин бўлишини унутмаслик керак;

-Ҳар бир раҳбарнинг объектив баҳоси аксарият ҳолда раҳбар ишдан кетганда, ўзга иш, лавозимга ўтказилгандан сўнг берилади. Буни ҳар бир раҳбар унутмаслиги ва вақти-вақти билан ишдан кетгандан сўнг уни ҳозир ўраб турган ва тасарруфидаги ходимлари қандай муносабатда бўлиши мумкинлигини ўйлаб, аниқ тасаввурга эга бўлиши лозим

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, таълимни қайси бир бўғини бўлишидан қатъий назар унда фаолият олиб бораётган раҳбарнинг билими, кўникмаси ва малакасига эътибор қаратиш ва уни ўз ўрнига қўйиш тизимни ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Раҳбар бошқарув компетенцияга эга бўлиши ва раҳбар шахсига қўйилган талабларни пухта билиши муҳим. Раҳбарни бошқарув компетентлигини юқори бўлиши таълим сифатини оширишга ва ходимлар ўртасида ишга бўлган масъулиятни кўтарилишига замин бўлади.

REFERENCES

1. “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПҚ-4312-сонли қарори, 2019 йил 8 май
2. Тухтабоев А. Маъмурий менежмент. Т.,”Молия”, 2003 йил, 141-бет.
3. Абдуллаева Н.Ш Кластерли ёндашув асосида мактабгача таълим ташкилотларида таълим сифатини ошириш механизмларини такомиллаштириш педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати Б-12 Тошкент-2023 йил
4. Мирсолиева Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий компетентлигини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати Б-14 Тошкент-2019 йил
5. Ҳамдамова Малака ошириш жараёнида мактабгача таълим ташкилоти раҳбарининг бошқарув компетенциясини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) диссертацияси автореферати Б11-12 Тошкент-2020 йил
6. Шоумаров Ғ.Б Раҳбар шахсига қўйилган талаблар. Тақдимот 2024

ТАЛАБАЛАРДА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ОИД
КОМПЕТЕНТЛИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МОҲИЯТИ ВА МАНТИҚИЙ
ЖИҲАТДАН ТАҲЛИЛИ

Абдуғаниев Озод Турсунбой ўғли

Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
Илмий котиби педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)., катта илмий ходим

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982435>

Аннотатсия. мазкур мақолада талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш моҳияти ва мантиқий жиҳатдан таҳлили ёритилган бўлиб, турли ёт гояларнинг салбий таъсири ортиб, одамларнинг онги-шуъури ва қалби учун кураш кучайиб бораётган бир даврда таълим-тарбия, талабаларни умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришида тарғибот ва таълим ишлари жараёнида умуминсоний қадриятларга содиқлик, миллий гоя, миллат ва уларнинг ўзаро боғлиқлиги масаласининг долзарбдир, талаба-ёшларни профессионал касб эгаси бўлиб вояга етказишнинг моҳияти ва мантиқий жиҳатдан таҳлил этиш орқали уларнинг миллий, умуминсоний қадриятлар, диний-бағрикенглик, ватанпарварлик, ватанга садоқат руҳини қарор топтириш каби юксак инсоний фазилатларни ривожлантиришнинг педагогик таъсир воситалари орқали ёритилган.

Калим сўзлар: қадрият, умуминсоний қадрият, миллий қадрият, ватанпарварлик, маънавият, миллий гоя, тарғибот, миллий гуруҳ, миллий ифтихор, тарихийлик, мантиқийлик, прогнозлаш, тарққиёт

Бугунги кунда жаҳонда ривожланган мамлакатлар таълими тизими, талабаларни умуминсоний қадриятларга оид компетентлигини ривожлантириш, давлат ва жамият тараққиётидаги аҳамияти жаҳон олимларининг доимий тадқиқот объекти бўлиб келмоқда. Жанбубий Кореяда имзоланган 2030 йилгача мўлжалланган Юнесконинг Инчхон декларациясида “Таълим-тараққиётининг асосий ҳаракатланувчи кучи ва барқарор ривожланиш мақсадларига етказувчи муҳим фаолият” белгиланган вазифаларда “тарих бу ҳаётни ўзгартириш мажбурияти, одамларни янги таълим тараққиётига кучли ва инновatsion ҳаракатларга чорлаш” деб эътироф этилган. Шу асосда АҚШ, Франция, Россия, Германия, Англия каби давлатлари таълим тизими ривожлантириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Республикаимизда узлуксиз таълим тизимини такомиллаштириб бориш билан ҳамоҳанг педагогика таърибияда талабаларни умуминсоний қадриятларга оид компетентлигини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Қадриятларимизни, маънавий-ахлоқий, фалсафий ҳамда педагогик меросимизни, халқ таълимининг шаклланиш ва ривожланиш тарихини асл манбалардан ўрганиш, педагогика назарияси ва тарихи кўламини объектив маълумотлар асосида бойитиш, педагогик тафаккуримизни ривожлантириш имкониятини янада кенгайтиришнинг методологик асослари яратилди”. Янги Ўзбектiston шароитида талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш масаласи мамлакатимизда қабул қилинаёт Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”да, айна вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгарув, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан

ривожлантириш учун мутлақо янги ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва амалда қўллаш устувор вазифа этиб белгиланган. Натижада педагогик таълимотлар тарихига оид тадқиқотларда ўрганилаётган давр Янги Ўзбекистон шароитида талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш каби масалаларни илмий ўрганишга замин яратилди.

Ҳозир шиддат билан ривожланиб бораётган даврда, таълим соҳасида амалга оширилаётган тадқиқот ишлари ва эришилган қатор ижобий ўзгаришларга қарамасдан, таълим жараёнининг самарадорлигини оширишда аввало таълимнинг ривожланиш динамикасини янада жадаллаштириш, бунда яратилган шарт -шароитлар ва имкониятлардан самарали фойдаланиш, таълим муассасалари учун рақобатбардош мутахассисларни тайёрлашда уларнинг миллий қадриятларга таянган ҳолда компетентлиги шахсни тарбиялаш масаласи долзарб аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарорида Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш сифатига катта эътибор қаратилишидан далолат беради.

Таълим амалиётида бугунги кунда компетентлиkning мураккаб, интеграл характери таъкидлаб ўтар эканмиз, жаҳон ҳамжамиятида таълимни бошқарув моделларида унинг уч даражаси ёки жиҳати ажратиб кўрсатилган:

1) интегратив компетентлик – билим ва кўникмаларни ўзлаштиришга ва ташқи муҳитнинг тез ўзгариб турадиган шароитларида улардан фойдалана олишга қодирлик;

2) ижтимоийпсихологик компетентлик – зехнидрок, одамларнинг хулқатворини тушуниш бўйича билимлар ва кўникмалар, уларнинг фаолияти мотивацияси, киришувчанлик ва мулоқот маданиятининг юқори даражадалиги.

3) бошқарув фаолиятининг муайян соҳалари бўйича компетентлик – қарорлар қабул қилиш, ахборот йиғиш, одамлар билан ишлаш методлари ва ҳоказолар.

Янги ижтимоийтаълимий ғоялар нуқтаи назаридан компетентлик тушунчаси янада ривожланиб бормокда. Талаба шахсида компетентлиكنи ривожлантириш босқичларидан бири – унинг таркибий қисмлари доирасини субъект касбий фаолияти учун муҳим бўлган компетенцияларнинг қўшимча соҳаларини киритиш ҳисобига кенгайтириш билан боғлиқ. Компетентли ёндашувининг асосий ғояларини илгари сурган олим Ж.Равен бунинг муҳимлигини шундай такидлайди: “биз кўпроқ ва камроқ компетентли ўқитувчилар, ҳайдовчилар, темирчилар, менежерлар ва ҳарбий офицерларни солиштирганимизда, ҳар бир ҳолатда ўз ишининг усталари намоиш қилган сиёсий хулқатвор айнан энг муҳим бўлиб чиқди” деб такидлаган эди.

Олим психологик жиҳатдан компетентлик – атрофдаги оламни тушуниш мезони ва у билан ўзаро таъсирининг мутаносиблиги сифатида белгиланади ёки янада батафсилроқ таърифланса, фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш имконини берадиган билим, кўникма ва малакалар йиғиндисидир ёки инсоннинг атрофмуҳитга ва ўз ўзига таъсир этиш методларини эгаллаганлигининг асосий омилларига ҳам тўхталиб ўтади.

Хусусан, талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш шиддат билан ривожланиб глобаллашиб интеграцияланаётган дунё

шиддат билан ўзгариб, ёш-авлоднинг миллий ўзликни англаши, умуминсоний қадриятларга содиқлиги, шахс маънавиятини мустаҳкамлаш жараёнларида турли ёт ғояларнинг салбий таъсири ортиб, бораётгани, одамларнинг онги-шуъури ва қалби учун мафкуравий курашлар кучайиб бораётган бир даврда таълим-тарбия жараёнида умуминсоний қадриятларга содиқлик руҳни сингдириш масаласининг долзарблиги янада ошмоқда. Халқнинг маънавий ҳаётида шахс ўзлигини англаши муҳим ўрин тутади. Шундай экан, талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришда айна маънавий-ахлоқий тарбияланишини таълим-тарбия жараёнининг аввало, миллий ўз-ўзини англашининг мазмун-моҳиятини, халқ, миллат тушунчалари ҳамда уларнинг ўзаро алоқадорлик жиҳатларига алоҳида эътибор қаратиш лозимлиги қайд этилмоқда. Талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришда моҳияти – мантиқий жиҳатлан таҳлил этар эканмиз, биз томонимиздан олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш доирасида аввал, маҳаллий ва хорижий тадқиқотчиларнинг ишларидаги илмий имкониятларни компетентлик, педагогик лаёқатга эътибор қаратишнинг таҳлилига тўхталиб ўтишни лозим деб топдик.

Хориж олимларидан С.Е.Шишков томонидан компетентликнинг қуйидаги таърифлари келтирилган:

ўқишўрганиш туфайли эгалланган билимлар, тажриба, қадриятлар ва мойилликларга асосланган умумий лаёқатлилик;

билим ва вазиятлар ўртасидаги алоқани ўрната билиш қобилияти, уларни ҳал этишнинг муаммога мос келадиган йўлини топишнинг муҳимлигига тўхталиб ўтган.

Л.М.Долгованинг тадқиқотларида, компетентлик – эгаллаган билимлар асосида фаолиятни ташкил этиш ва амалга оширишдир. Компетентлик универсал билимларга асосланган ҳолда мустақил фаолият тажрибасини назарда тутади. Компетентлик – ижтимоий-амалий кўринишидаги билим ва кўникмалардан иборат мавжудлиги бўлиб, таълим жараёни натижаларига жамият томонидан ижтимоиймаданий талаблар қўйиладиган ҳолларда намоён бўлади деб этироф этган.

Э.Ф.Зеернинг тадқиқотларида келтирилишича, компетентлик – билимлар, кўникмалар йиғиндиси, шунингдек, шахс фаолиятида муайян вазифаларни амалга ошириш усуллари бўлиб, улар қуйидаги таркибий қисмлардан иборат:

ижтимоийҳуқуқий компетентлик – ижтимоий институтлар ва одамларнинг ўзаро фаолиятлари соҳасидаги билим ва кўникмалар, шунингдек, касбий мулоқот йўлларини ва хулқатвор қоидаларини пухта эгаллаганлик;

маҳсус компетентлик – мустақил равишда муайян фаолият турларини амалга оширишга тайёрлик, кўп учрайдиган касбий масалаларни ҳал эта билиш ва ўз меҳнати натижаларини баҳолай олиш, ўз мутахассислиги бўйича янги билим ва кўникмаларни мустақил равишда ўзлаштира олишга қодирлик;

шахсий компетентлик – касбий маҳорати ва малакаларини доимий равишда орттириб боришга қодирлик, касбий фаолиятида ўзини кўрсата олиш;

аутокомпетентлик – ўзининг ижтимоийкасбий имкониятлари бўйича ҳаққоний тасаввурга эга бўлиш, касбий қийинчиликларни бартараф эта олиш, каби жиҳатларни изоҳлаган.

Олимнинг фикрича, касбий компетентлик мутахассис шахсининг касбий хусусиятларини қуйидагиларда кўришимиз мумкин:

–шахснинг касбий жиҳатдан мақсадга йўналтирилганлиги: муваффақиятлар ва ютуқларга интилиш, жамоа билан биргаликдаги фаолиятни амалга ошириш ва жамоа манфаатлари учун жон куйдириш, ишончлилик, ўз касбига муносиблик ва б.;

–касбий жиҳатдан муҳим сифатлар: виждонлилик, ўз руҳий ҳолатини таҳлил қила билиш, мустақиллик, маъсулиятлилик, ақлий жиҳатдан етуклик, баҳолаш ва башорат қила олишга лаёқатлилик, коммуникативлик, касбий сафарбарлик, муаммоларни ҳал эта билиш ва б.;

–касбий жиҳатдан муҳим бўлган психофизиологик сифатлар: ишлаш қобилияти, қўл ишларини моҳирона бажара олиш, психомотор кўникмалар, кўз билан чамалаш маҳорати ва б.

Таълим жараёнини компетентлик ёндашувига йўналтириш таълимда методик шарт-шароитларни, янги педагогик технологияларнинг мазмуни ва қўлланишини қайтадан кўриб чиқиш ва ишлаб чиқишни талаб этади, чунки компетентциялар ҳеч бир фан бўйича на билимларга ва кўникмаларга тааллуқли эмас. Анъанавий таълимда асосий эътибор таълим олувчининг муайян билим, кўникма ва малакалар тўпламини эгаллашига қаратилган бўлганлиги сабабли, бугунги кунда чуқур билимларга эга бўла туриб, уларни зарурат ёки имконият пайдо бўлганда, керакли вақтда ва керакли жойда ўз ўрнида қўллай олмайдиган одамларни учратиш мумкин.

Шу билан бирга, компетентликни билимларга ёки кўникма ва малакаларга қарама-қарши қўйиш ҳам мумкин эмас. Компетентлик тушунчаси билим, кўникма ёки малака тушунчаларига нисбатан кенгроқ, компетентлик уларни таълим натижаси сифатида ўз ичига олади (лекин бунда компетентлик билим, кўникма ва малакаларнинг оддий йиғиндиси эмас, бирмунча бошқачароқ мазмундаги тушунчадир). Компетентлик тушунчаси нафақат когнитив ва операционтехнологик, балки мотивацион, ахлоқий, ижтимоий таркибий қисмларни ҳам ўз ичига олади. Шунинг учун компетентли ёндашув натижасида қуйидагилар таъминланиши лозим:

–ўзўзини ривожлантириш манбаи сифатида таълим олишга ички мотивациянинг мавжуд бўлиши;

–яхлит фаолиятни эгаллаш шarti сифатида ўқув фаолияти жараёнида ўз-ўзини сафарбар этиш қобилияти;

–ҳар бир одамга ўзининг у ёки бу ўқув материални ўзлаштира олиш даражасини аниқлаш имконини берувчи ўзўзини дифференциациялаш (ўз даражасини аниқлай билиш) қобилияти;

–таълим олувчи томонидан шахсий аҳамиятга эга бўлган натижаларга эришиш;

–таълим жараёнини субъектлари фаолияти ўзаро боғлиқлиги.

Шунинг учун ҳам компетентликка йўналтирилган таълимнинг метод ва технологиялари маълум бир шароитларда шакллантирилган қобилиятларнинг бошқа бир шароитларга осон кўчиши ва мослашувчанлигини таъминлаши керак, яъни “ноадаптив фаоллик” хусусиятини ҳосил қилиши лозим. Демак, талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантиришдан асосий мақсад, ёшларда бунёдкор ғоялар руҳида тарбиялаш, умуминсоний қадриятларга содиқлик, ўз миллий қадриятлари асосида тарбиялаш масаласи муҳим ўрин тутди. Демак, талабаларда умуминсоний қадриятларга оид компетентлиликни ривожлантириш асосий омил сифатида ўзига ишонч ва эътиқодга айланиб эътироф этилганлиги сабабли талабаларни ватанга садоқат ишонч, миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида камол топиши, кадрлар тайёрлашда мамлакат

тақдири учун жон куйдирадиган кадрлар этиб тарбиялаш “Ватан бизга нима берди деб эмас, балки мен ватан учун нима қилдим!” шиорини ўз касбий ва ҳаётий фаолиятининг асосий масаласи деб белгилаш муҳим аҳамият касб этади.

REFERENCES

1. Образование 2030 Инчхонская декларация и рамочная программа действий.: Республики Корея с 19 по 25 мая 2015 г.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995 – сонли “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар Стратегияси тўғрисида”ги фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - Т., 2017. 6-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ2909-сон Қарори
5. Шишков С.Е. [Мониторинг качества образовательного процесса в школе/С.Е.Шишиов, В.А.Кальний.-М: Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.](#)
6. Долгова Л.М. Пробные действия учащихся в пространстве инновационной школы. 2007. С.191-193.
7. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход // Образование и наука. Известия. Урал. отделение РАО. 2004. – № 3. – С. 42-53.
8. Abduganiyev O. T. DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCIES IN STUDENTS–AS A SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – S. 78-83.
9. Tursunboyevich A. O. Development of socially active citizenship competence in students and youth in continuous education. – 2022.
10. Tursunboyevich O. A. Pedagogical and psychological opportunities for the development of social active civil competences in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – S. 1888-1897.
11. Abduganiyev O. Formation of legal training aimed at competitiveness in pupils of secondary schools //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Т. 9. – №. 7.
12. Tursunboyevich O. A. Pedagogical and psychological opportunities for the development of social active civil competences in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – S. 1888-1897.
13. Abduganiyev O. T. FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCE IN STUDENTS //E Conference Zone. – 2022. – S. 10-13.
14. Abduganiyev O. T. MADANIYATSHUNOSLIK YONDASHUVI ASOSIDA TALABALARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA OID KOMPETENTLILIKNI RIVOJLANTIRISH //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 9. – С. 316-319.
15. Абдуғаниев, Озод. "ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МОДЕЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ ФАОЛ ФУҚАРОЛИК КОМПЕТЕНЦИЯНИ

- РИБОЖЛАНТИРИШ." *Innovations in Technology and Science Education* 1.5 (2022): 161-168.
16. O‘G, Abdug‘Aniev Ozod Tursunboy. "TALABALARDA IJTIMOY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI." *Science and innovation* 2.Special Issue 5 (2023): 708-713.
  17. Tursunboyevich, Abduganiyev Ozod. "Development of socially active citizenship competence in students and youth in continuous education." (2022).
  18. O‘G, Abdug‘Aniyev Ozod Tursunboy. "TALABALAR IJTIMOY TASHABBUSKORLIGINI RIVOJLANTTIRISHDA TA‘LIM MUASSASASINING IJTIMOY-MADANIY MUHITI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK." *Science and innovation* 2.Special Issue 4 (2023): 150-154.
  19. Jumaniyozov, X. S., Nigmanova, U. B., Rasulova, A. M., & Abdug‘aniyev, O. T. (2022). The essence of the phenomena of extremism and terrorism in the context of globalization and its threat to the stability of the international community. *Ann. For. Res*, 65(1), 9173-9179.

ПРЕОДОЛЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ПОМОЩЬЮ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ

М. С. Ибрагимова

Докторант Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982440>

Аннотация. В процессе обучения в начальных классах учителя сталкиваются с рядом педагогических проблем, требующих внимательного анализа и эффективных методов решения. Одной из ключевых составляющих успешного преодоления этих проблем является культура речи, которая играет важную роль в формировании обучающей среды и развитии учащихся. В данной статье рассмотрим, каким образом культура речи может помочь учителям начальных классов преодолеть их педагогические трудности.

Ключевые слова: педагог начального общего образования, педагогическая технология, коммуникативная компетенция, образование, качество, подражание, диагностика, критерии и показатели.

Abstract. In the process of teaching in elementary grades, teachers face a number of pedagogical problems that require careful analysis and effective methods of solving. One of the key components of successfully overcoming these problems is the culture of speech, which plays an important role in the formation of the learning environment and the development of students. In this article, we will consider how the culture of speech can help primary school teachers overcome their pedagogical difficulties.

Keywords: teacher of primary general education, pedagogical technology, communicative competence, education, quality, imitation, diagnostics, criteria and indicators.

Одной из главных задач учителя начальных классов является создание атмосферы, в которой каждый ученик чувствует себя комфортно и заинтересованно в обучении. Культура речи, основанная на уважении, внимании и взаимопонимании, способствует успешной коммуникации в классе. Учитель, обладающий развитой культурой речи, умеет правильно выражать свои мысли, выслушивать каждого ученика и эффективно реагировать на их потребности и вопросы. Это помогает предотвратить конфликты, повышает мотивацию к обучению и способствует лучшему усвоению учебного материала.

Для многих детей начальных классов развитие речевых навыков является одной из основных задач обучения. Культура речи учителя имеет огромное значение в этом процессе. Она выступает в качестве образца для подражания, помогает формировать грамотную и четкую речь у учеников, а также способствует расширению их лексического запаса. Учитель, обращая внимание на культуру речи, активно использует разнообразные методы и приемы, направленные на развитие устной и письменной речи учеников, что в конечном итоге способствует повышению их успеваемости и академического роста.

Уровень культуры речи учителя напрямую влияет на его образ в глазах учеников, их родителей и коллег. Учитель с высокой культурой речи вызывает уважение и доверие своих учеников, что способствует более продуктивной учебной деятельности и улучшению дисциплины в классе. Кроме того, культура речи помогает учителю эффективно взаимодействовать с родителями учеников, участвовать в педагогических советах и обсуждениях, а также успешно сотрудничать с коллегами.

Культура речи является мощным инструментом в предотвращении и разрешении конфликтных ситуаций в классе. Учитель, обладающий высоким уровнем культуры речи, способен эмпатично выслушивать стороны, аргументированно выражать свои мысли и находить компромиссы. Это помогает учащимся разрешать конфликты мирным путем, развивает навыки самоконтроля и взаимопонимания, а также способствует формированию позитивного общественного поведения.

Различные педагогические проблемы препятствуют развитию культуры речи в начальных классах. Одной из проблем, препятствующих развитию культуры речи среди учителей начальных классов, является предвзятость среди учащихся. Иногда учителям бывает сложно наладить эффективное общение с учащимися и развить культуру речи из-за этнических и расовых предубеждений, которые могут возникнуть среди учащихся.

В случае, если учащиеся разделяются по такому признаку, это блокирует эффективную интерактивность и коммуникацию между учащимися и, как таковое, влияет на усилия учителей по развитию развитой речевой культуры. Такие проблемы усугубляются тем, что некоторые учащиеся могут использовать разные языки дома и в школе. Это языковое разнообразие среди учащихся в сочетании с высоким соотношением учащихся и учителей влияет на внедрение эффективной культуры речи в начальных школах. Это означает, что учителям приходится постоянно сталкиваться с подобными вызовами в своем стремлении привить учащимся продуктивную и профессиональную культуру речи.

1. Стратегии развития профессиональной речевой культуры

1.1 Эффективные методы общения

Развитие профессиональной речевой культуры включает в себя освоение учителями начальных классов эффективных методов общения. Эти методы направлены на улучшение взаимопонимания между учителем и учениками, а также на создание позитивного образовательного пространства. Учителя должны практиковать активное слушание, демонстрируя ученикам своё внимание и заинтересованность в их словах. Это включает в себя поддержание зрительного контакта, кивание, использование подтверждающих слов и фраз, а также задавание уточняющих вопросов. Сложные идеи следует излагать простым и понятным языком, избегая профессионального жаргона, который может быть неясен младшим школьникам. Чёткость изложения помогает ученикам легче усваивать материал. Использование позитивного подкрепления, такого как похвала за усилия или успехи, мотивирует учеников и способствует созданию доверительной атмосферы в классе.

Учителя должны уметь адаптировать свои сообщения к возрастным особенностям и уровню понимания учеников, учитывая индивидуальные особенности и потребности каждого ребенка. Предоставление конструктивной обратной связи ученикам по их работе и поведению. Это включает в себя как указание на ошибки и пути их исправления, так и признание достижений.

1.2 Совершенствование вербальных и невербальных навыков

Вербальные и невербальные навыки играют ключевую роль в профессиональной речевой культуре учителя начальных классов. Усовершенствование этих навыков способствует улучшению качества обучения и взаимодействия с учениками. Расширение словарного запаса и использование разнообразной лексики делают речь более интересной и понятной для детей. Чёткая и разборчивая дикция помогает ученикам лучше понимать

учебный материал. Подбор интонации и темпа речи в зависимости от содержания сообщения может сделать общение более выразительным и эмоциональным.

Невербальные навыки. Соответствующее использование жестов и мимики может подчеркнуть важность сообщения, а также сделать общение более динамичным и выразительным. Открытая поза и уверенные движения способствуют созданию атмосферы доверия и уважения в классе. Поддержание зрительного контакта с учениками при общении повышает уровень взаимопонимания и вовлеченности.

Развитие этих навыков требует постоянной практики и самосовершенствования. Учителя могут использовать видеозаписи своих уроков для анализа и коррекции собственной речи и поведения, а также участвовать в профессиональных тренингах и семинарах.

2. Преодоление педагогических проблем с помощью культуры речи

В современном образовательном процессе педагоги сталкиваются с различными проблемами, которые могут быть преодолены с помощью культуры речи.

2.1 Удовлетворение разнообразных потребностей в обучении

Применение принципов речевой культуры позволяет учителям начальных классов адаптировать образовательный процесс к индивидуальным потребностям каждого ученика. Для удовлетворения этих потребностей педагоги могут использовать дифференцированный подход к обучению, который учитывает индивидуальные различия учащихся. Эффективное использование речевых стратегий, включая дифференциацию объяснений и заданий, помогает обеспечить доступность образования для детей с различными уровнями подготовки и способностями. Такой подход способствует не только академическому развитию учеников, но и укреплению их мотивации и интереса к учебе.

2.2 Устранение перерывов в занятиях

Культура речи играет ключевую роль в управлении классом и минимизации перерывов в занятиях. Перерывы в занятиях могут снизить эффективность обучения и отвлечь внимание учащихся. Планирование занятий таким образом, чтобы минимизировать перерывы и обеспечить плавный переход от одной активности к другой, может помочь устранить эти проблемы. Создание структурированной среды также способствует сосредоточенности и учебной мотивации. Умение учителя ясно, уверенно и уважительно общаться с учениками помогает предотвратить многие дисциплинарные проблемы. Речевые навыки позволяют быстро и эффективно реагировать на любые отвлекающие моменты, поддерживая продуктивную и сосредоточенную учебную атмосферу. Применение техник позитивного подкрепления и конструктивной критики также способствует снижению количества перерывов в образовательном процессе.

2.3 Содействие созданию инклюзивной и увлекательной учебной среды

Осознанное использование речевых техник и стратегий способствует формированию инклюзивной и мотивирующей образовательной среды. Разнообразие подходов к представлению учебного материала, включая рассказы, дискуссии, игровые методики и применение визуальных средств, делает процесс обучения доступным и интересным для каждого ученика. Акцент на учете индивидуальных особенностей и предпочтений обучающихся в сочетании с построением эмпатичного и поддерживающего взаимодействия между учителем и классом способствует созданию такой среды, где каждый ребенок чувствует себя ценным и вовлеченным в учебный процесс.

Культура речи играет ключевую роль в преодолении педагогических проблем учителя начальных классов. Она способствует успешной коммуникации в классе, развитию речевых навыков учеников, созданию положительного образа учителя и разрешению конфликтов. Поэтому развитие культуры речи является важной задачей для всех учителей начальных классов, помогая им создать благоприятную обучающую среду и обеспечить эффективное обучение и развитие своих учеников.

REFERENCES

1. Адуллаева Б.С., Холиков А.А., Содиков Х.М. Умумий педагогика (Педагогик махорат) Дарслик. Тошкент 2019 й.
2. Содиков, Н. (2021). Бўлажак ўқитувчилар компетентлиги ва коммуникатив-нутқ маданиятини ривожлантириш.
3. Содиков Х.М. Педагогик жараёнда талабаларнинг коммуникатив -нутқ маданиятини шакллантирувчи оптимал технологиялар. // Халқ таълими журнали. –Тошкент, 2019. 5-сон.
4. Джеймс, Д. (2015). "Профессиональное развитие учителей начальной школы: практика и перспективы". Издательство "Образование".

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ

Султанова Мохичехра Анваржон кизи

Ассистент кафедры Химических наук EMU UNIVERSITY Самостоятельный соискатель

НИИ педагогических наук им. Кары Ниязова

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982447>

Аннотация. В статье представлена важность формирования медико-биологических знаний студентов медицинских образовательных учреждений на основе биохимии, роль информационных технологий в этом процессе и порядок моделирования его заданий. Описаны аспекты на которые следует обратить внимание при организации моделируемых задач.

Ключевые слова: биохимия, преподавание биохимии, актуальные проблемы образования, моделирование, интеграция

Abstract. The article presents the importance of forming medical and biological knowledge of students of medical educational institutions on the basis of biochemistry, the role of independent learning in this process and the procedure for modeling its tasks. The aspects that should be paid attention to when organizing simulated tasks are described.

Введение

Динамика развития современного общества предполагает использование информации во всех сферах деятельности, при этом в разных объемах. На сегодняшний день в Республике Узбекистан идет постепенное становление новой системы образования во всех высших учебных заведениях.

Данный процесс сопровождается существенными изменениями педагогической теории и практики, а также использованием разных технологий обучения, более современных технических возможностей. Новые современные информационные и компьютерные технологии призваны стать неотъемлемой частью образовательного процесса и значительно повышают эффективность преподавания. Современное общество ставит перед педагогами высших учебных заведений ряд задач, которые требуют определенных знаний, умений и навыков для их решения. Для всего этого осуществления предоставляются современные информационные компьютерные технологии, дающие большие возможности. В отличие от обычных технических средств обучения современные компьютерные технологии позволяют обучающимся овладеть большим количеством готовых знаний, а также и развивать и мотивировать творческие и интеллектуальные способности, ко всему этому самостоятельно приобретать новые знания, работать с различными источниками информации.

Платформу образовательной технологии составляет система четкой совместной деятельности преподавателя и обучающегося. Внедрение новых современных информационных технологий позволяет обучающимся развивать стремление к познавательной деятельности. Формирование качеств будущего врача в современных условиях требует трансформации всех видов его деятельности, включая учебную, воспитательную, научно-исследовательскую, и направлена на поиск оптимальных возможностей достижения максимальных результатов, затребованных социальными условиями[1]

Важным моментом для решения таких задач является поддержание системы интегрированного непрерывного образования. В процессе преподавания дисциплин

«Биохимия», преподаватели кафедры химические науки EMU UNIVERSITY дают углубление в преподавании через творческий подход изучения дисциплин к формированию основ профессиональных навыков, используя разные нетрадиционные методы обучения: лекции (конференция, видеолекция), семинарские занятия в виде решения ситуационных задач, при этом сочетая информационный, иллюстративный материалы. Таким образом, образовательный процесс в высших учебных заведениях и, конечно же, в медицинском университете направлен на формирование у обучающихся взаимосвязи между явлениями и закономерностями.

Современные информационные технологии дают возможности решить одновременно несколько педагогических задач: повысить и углубить насыщенность занятий по изучаемым разделам, преодолеть ограниченность материалов учебников и учебных пособий, углубить их содержание, реализовать индивидуальный подход к обучающимся, повысить объективность оценивания знаний обучающихся при изучении нового материала, а также разнообразить формы и методы внеаудиторной самостоятельной работы обучающихся.

IT для развития учебной деятельности вуза имеет широкое действие, тем что можно выделить следующие аргументы[2]

- улучшение качества обучения посредством более полного использования доступной информации, повышения мотивации обучаемых и творческой активности преподавателей;

- повышение эффективности учебного процесса на основе его индивидуализации и интенсификации;

- внедрение новых образовательных технологий – развивающее и проектное обучение, деловые игры, визуализация, имитационное моделирование, дистанционное обучение;

- интеграция различных видов деятельности (учебной, учебно-исследовательской, научной);

- уменьшение зависимости обучающегося от педагога;

- улучшение оценки учебных достижений на основе компьютерного тестирования.

А к особенностям электронного образования, состоящего из 6 модулей, можно отнести ,а именно:

- сокращение времени при выработке технических навыков учащихся;

- увеличение количества тренировочных заданий;

- достижение оптимального темпа работы студента;

- легко достигаемая уровневая дифференциация обучения;

- учащийся становится субъектом обучения, так как ему активно приходится работать на занятии;

- повышение мотивации учебной деятельности.

Заключение:

Таким образом, цифровые технологии позволяют ориентировать образовательный процесс не просто на исполнение требований профессионального и образовательного стандарта, а на формирование профессиональной культуры будущего специалиста, стремление к постоянному самостоятельному самосовершенствованию с помощью информационных сервисов и технологий.

Компетенция как понятие должно оставаться на уровне профессиональных дискуссий и характеризовать подготовку кадров в целом, отражая описательную модель готовности и способности к выполнению определенных видов деятельности. Важно отметить, что понимание цели высшего и профессионального образования как формирование личностной, профессиональной и информационной культуры специалиста, где цифровые технологии выступают в качестве мощного средства интеллектуальной поддержки и сопровождения образовательного процесса, дает возможность обратиться к вопросам развития дидактики профессионального образования.

REFERENCES

1. Багаутдинова, Н. Г. Новые конкурентные преимущества в условиях цифровизации [Текст] / Н. Г. Багаутдинова, Р. А. Никулин // Инновации. - 2018. - № 8. - С. 80-83.
2. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2018.

ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТДА НОТИҚЛИК ФУНКЦИЯЛАРИ

Халиков Аъзам Абдусаломович

Низомий номидаги ТДПУ, “Бошланғич таълим методикаси” кафедрасининг мудири,
педагогика фанлари доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982451>

Аннотация. Ушбу мақолада ўқитувчи нутқининг педагогик функциялари энг муҳим дидактик воситалар сифатида намоёт бўлиши, таниқли олимлар илмий тадқиқот ишларида етакчи муаммолардан бири бўлиб келганлиги, унинг бугунги кундаги аҳволи, ривожлантириши зарурияти, замонавий нутқни назардан таҳлил қилинган. Муаллиф ўқитувчи педагогик фаолиятида нутқ функцияларининг сирларини пухта эгаллаши қанчалик муҳим эканлигини таъкидлаш билан, уни янада такомиллаштириши йўллари ёритиб берган.

Калим сўзлар: Нутқ функциялари, нутқий жозибадорлик, овоз, матн, нутқий кўникма, ишонтирувчи, руҳлантирувчи, оғзаки нутқ, эпистоляр нутқ, сўзлашув санъати, жарангдор, ёрқинлик.

Аннотация. В данной статье с современной точки зрения анализируются педагогические функции речи учителя как важнейшего дидактического средства, ставшие одной из ведущих проблем в исследовательской деятельности известных ученых, ее современное состояние, необходимость развития. Автор подчеркнул, насколько важно учителю овладеть секретами речевых функций в своей педагогической деятельности, и выделил пути ее дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: Речевые функции, речевая привлекательность, голос, текст, речевые навыки, убедительность, воодушевление, устная речь, эпистолярная речь, ораторское искусство, звучность, яркость.

Abstract. This article analyzes from a modern point of view the pedagogical functions of teacher speech as the most important didactic tool, which has become one of the leading problems in the research activities of famous scientists, its current state, and the need for development. The author emphasized how important it is for a teacher to master the secrets of speech functions in his teaching activities, and highlighted ways for its further improvement.

Keywords: Speech functions, speech attractiveness, voice, text, speech skills, persuasiveness, inspiration, oral speech, epistolary speech, oratory, sonority, brightness.

Педагогикада ўқитувчининг касбий фаолиятидаги нотиқлик санъати муаммоси Л.С.Выготский, Л.А.Введенская, П.Я.Гальперин, И.А.Зимний, В.В.Ильин, В.В.Краевский, А.Н.Ксенофонтова, В.И.Максимов, Л.И.Скворцов, Л.В.Соколова каби таниқли олимлар ҳамда бошқа психолог олимлар томонидан қизғин таҳлил қилинган.

Ўқитувчи нутқининг сифат ва самарадорлигига бўлган талаблар педагогик жараён вазифаларидан келиб чиқади. Ўқитувчига хос нутқнинг асосий вазифалардан бири – билимларни ўқувчиларга тўлақонли, мукамал тарзда етказиб беришдан иборат. Ўқитувчи нутқининг ўзига хос жиҳатлари билан, ўқувчиларнинг тафаккур кенглиги билан билимларни муваффақиятли қабул қилиши ва эслаб қолишлари ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд. Ўқитувчининг нутқи билимларни қабул қилишга ёрдам бериши ҳам, ёки аксинча қийинлаштириши ҳам мумкин.

Ушбу вазифанинг муҳимлиги шундаки, билимлар ўқитувчи нутқининг ўзига хос ёрқинлиги билан, яъни эмоционал ранг-баранглиги, мулойим ва жарангдор оҳанги, бир

маромда тўлқинсимон йўналтирилганлиги, сўзларнинг образли талаффузи туфайли ўрганилаётган мавзу таълим олувчи ўқувчилар хотирасида узоқ вақтгача сақланиб қолади.

Таниқли педагог олимлар М.Н.Скаткин ва И.Я.Лернер шундай ёзишган: “Дарсда янги мавзунини баён қилишда ўқитувчи нутқининг асосий педагогик вазифаси – ўқувчилар онгига нафақат ўрганилаётган билимларни етказиш, балки улар тафаккурида ўрганилган билимларга нисбатан ҳис-туйғу, бебаҳо қадрият сифатида муносабатни, ўз хулқ-атворида билимларни дастуриламал деб билиш заруриятини асос қилиб олишни шакллантириш керак. Замонавий дидактика таълим мазмунига ҳамда ўқувчилар онгига ўрганилаётган билимларга нисбатан ҳис-туйғу билан ва бебаҳо қадрият сифатида муносабатда бўлишни талаб қилмоқда”.

Ўқувчиларни оғзаки ва ёзма нутқнинг таъсирчан гўзал оҳангларига ром қилишнинг асосий шартларидан бири, уларга нима учун ва нима сабабдан нутқни яхши эгаллаш зарурлигини илк мактаб партасига келиб ўтирган кунданок тушунтиришдир.

Афсуски, ўқувчилар агар замонавий, маданий ва зиёли инсон бўлишни истаса, оғзаки ва ёзма нутқни мукамал билишлари барча касб эгалари учун ҳам нақадар зарурлигини ёшлигидан тушунавермайдилар (бирок бу ҳақда ҳар бир ёш йигит ва қиз орзу қилади, лекин унга қандай эришишни билмайдилар).

Ўқитувчининг касбий тайёргарлигида нутқнинг аҳамиятини таҳлил қилар экан, Б.Ц. Бадмаев ва А.А. Малышев каби олимлар оғзаки ва ёзма нутқнинг ўзига хос хусусиятларга эга бўлган қуйидаги функцияларини ажратиб кўрсатишган:

Оғзаки нутқнинг ўзига хос педагогик функциялари ахборот берувчи, ишонтирувчи, руҳлантирувчи, кўнгил очувчи, чорловчи каби нутқий ***фаолиятлардан иборат.***

Ахборот берувчи нутқ одамларни сўнгги маълумотлардан хабардор қилади, уларнинг қизиқувчанлигини уйғотади, аввалдан маълум бўлган бирор нарса тўғрисида янада янги таассуротларни ҳосил қилади. У ҳолислиги, объективлиги, нотикнинг сиёсий жиҳатдан шахсий майлини истисно қиладиган бетарафлиги билан ажралиб туради.

Бундан ташқари, ***ахборот берувчи нутқ*** инсонларнинг амалий эҳтиёжларига жавоб берадиган янги, долзарб, қизиқарли маълумотларга интилишига мўлжаллангандир.

Ишонтирувчи нутқ ҳис-туйғуларга, эҳтиросга бой, мазмунан сўзловчи шахсга қарам бўлиб, лекин шу билан бирга сўзловчи нутқи таъсирчан ва маъноли, луғавий жиҳатдан чуқур мантиққа эга бўлади, қандайдир қоидаларни, маълум бир нуқтаи назарни исботлаш ёки аксинча, рад қилиш, қандайдир (ёки кимнингдир) мавқени тасдиқлаш ёки рад қилишга йўналтирилган бўлади. Амалда ***ишонтирувчи нутқ*** илмий ғояларни тарғиб қилиш ёки сиёсий тарғибот ишларини олиб бориш учун ишлатилади.

Руҳлантирувчи нутқ – тарғибот ва ташвиқот нутқининг турларидан бири бўлиб, бунда гапирувчи тингловчиларни ўз нутқига ишонтиришдан ташқари қандайдир ҳаётий масалаларга аниқлик киритишга, тингловчиларга унинг келгусида муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлашга ва уларни руҳан кўнгилларини кўтаришга интилади. ***Ахборот берувчи нутқдан фарқи шундаки, руҳлантирувчи нутқ янги маълумотларни бериш, янги ахборотларни тақдим қилиш, шунингдек, одамларнинг фикрини ташвиқот асосида ўзгартиришни ўз олдига мақсад қилиб қўймайди.*** Масалан, ишончли вакил депутатликка, ҳокимликка ёки бирор мансабдаги номзодга овоз беришни тарғиб қилаётиб, номзоднинг фойдали меҳнат фаолиятини намойиш қилувчи ёки тасдиқловчи далилларни ва рақамларни баён қилиши овоз беришга чақирмаган ҳолда ва амалда фикр мулоҳаза юритиб, уларни

кўллашга руҳлантириши мумкин.

Агар руҳлантирувчи нутқда нотик ўринли гапирётган бўлса ва одамларга унинг сўзлари ёқиб тушса, нотик гапирганига улар риоя қилиши, олижаноб мақсадлардан чалғитадиган майда гапларни, аҳамиятсиз ғояларни бир четга суриб ташлаш истаги унинг бевосита натижаси сифатида майдонга чиқади.

Кўнгил очувчи нутқ. Унинг мақсади ўз номида акс этган, чунки *кўнгил очувчи* нутқтингловчиларни хурсанд қилишдан, уларни хотиржамликка ва хушчақчақликка ундашдан, зарурият пайдо бўлганда овунтиришдан бошқа мақсади йўқ. Одамлар кўнгилни хушлаш, уларни хурсанд қилиш – оғзаки нутқ мазкур турининг асосий мақсадидир. *Кўнгил очувчи нутқ* муайян шароитлардагина ўз олдига қўйилган мақсадга жавоб бериши мумкин. Биринчидан, тингловчининг диққатини ва қизиқишини жалб қилиш учун унда ҳазил ва жиддий фикрлар, ҳақиқат ва уйдирмалар, қисса ва латифалар, беозор ҳазил-мутуйибалар ва ўткир сатира, пичинг ва қалбаки жиддийлик аралаш бўлиши, бир-бирининг дўстона сатирали кўриниши акс этган суратларини чизиши лозим. Иккинчидан, *кўнгил очувчи нутқни маромига етказиб* гапирувчининг ўзи ҳам ҳазилкаш ва одамларни кулдира олиш қобилиятига эга бўлиши лозим. Бу қобилият ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Сатирик ёзувчилар, юмористик жанрда фаолият кўрсатаётган артистлар, цирк масхарабозлари, театрнинг комедияли спектакллари ва кинокомедияларда рол ўйновчи актёрлар бундай истеъдодга эгадирлар. Учинчидан, *кўнгил очувчи нутқнинг мавзуси аниқ ва муайян мантиқий ривожланишга, ягона мазмуний чизиққа ва мазкур жанрга хос бўлган, лекин белгиланган дақиқаларга мўлжалланган ҳажмга эга бўлиши* керак.

Ёзма нутқнинг ўзига хос функциялари. Бизга маълумки ёзма нутқ, бирор фаолият тури билан боғланган, ўзининг алоҳида мустақил мақсадига эга эмас, бошқа бирор фаолиятга дахлдор мулоқот турларига ҳам мансуб эмас, шахс томонидан ёзилаётган бирорта матн ҳам бебаҳо ҳисобланмайди, аммо бошқа ҳар қандай фаолиятнинг воситаси бўлиб хизмат қилади. Инсон томонидан бажарилаётган бирор фаолиятнинг воситаси бўлиш – унинг асосий функциясидир. Хўш, ёзма нутқ қайси фаолият турларида восита сифатида қўлланилади? Бу аввало *эпистоляр фаолиятда, ёзма (адабий) ижодиётда, илмий-тадқиқот ишларининг бориши ва натижаларини ёзиб боришида, бошқарув фаолиятида.*

Эпистоляр фаолиятда ёзма нутқда икки инсон маълум бир масофадан туриб бир-бирларига ёзма равишда бевосита алоқа қилишлари мумкин. Бир бирларига яқин масофада бўлсаларда, учрашиб гаплашишни лозим кўрмаган ёки бунини иложини бўлмаган оғир вазиятда алоқа воситасини бажаришидир. Баъзан одамлар учрашиш имкониятига эга бўлганларида ҳам ўз фикр-мулоҳазаларини, ғояларини, дардларини, ички ҳиссиётларини жамиятда ўзи тутган позициясини, мавқеини ёзишмалар орқали баён қилиб алоқа қилишни афзал кўришган. Масалан, мутафаккир аллома Алишер Навоийнинг ўз устози Абдурахмон Жомийга, шогирдларига, дўстларига ёзган хатлари, ёки бошқа машхур алломаларнинг, шоир ва ёзувчиларнинг яқин инсонларига ёзган хатларини мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Ваҳоланки, улар ижодий фаолият зарурияти юзасидан мунтазам учрашиб турганлар. Дунёда машхур мутафаккирлар, алломалар, ёзувчилар, шоирлар, бошқа турли таниқли тарихий арбобларнинг эпистоляр мероси ҳозирги кунда улкан маданий ва маънавий қимматга эга бўлиб, илмий тадқиқот ишлари учун асосий манба бўлиб хизмат қилмоқда. Ёзма нутқ функцияси бўлмиш эпистоляр жанрнинг ўзига хос хусусияти – ундаги самимийлик даражасининг ўта юқорилиги ва бир пайтнинг ўзида оммадан яширинлигидир, чунки муаллифлар ҳаётлигида уларнинг хатлари нашр этилиб оммага тақдим этилмайди.

Эпистоляр фаолиятнинг махсули сифатида хат ва ёзишмалардан ташқари эсдаликлар, откриткалар, телеграммалар, шахсий характердаги телефакслар ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ёзма (адабий) ижодиёт – ёзма нутқнинг яна бир муҳим функцияларидан бири бўлиб, унинг вазифаси ёзувчи, шоир, журналист меҳнатини оммалаштиришдан иборат. Адабий асар эпистоляр жанр каби бир шахсга қаратилган бўлмай, балки кўп одамларга, оммага – китобхонларга, яъни мавҳум истеъмолчиларга мўлжаллангандир. Шунинг учун ёзма ижодиётнинг адабий махсулоти, муайян доирадаги, маълум тоифадаги китобхонларни назарда тутди, аммо аниқ бир шахснинг алоҳида хусусиятларини ҳисобга олмайди. Шунинг учун ҳам “қишлоқ ҳаёти тўғрисида”, ёки “муҳаббат қисматларини сўзловчи” романлар, болалар ва катталар учун мўлжалланган эртаклар, турли мавзудаги ҳикоялар, оммалашган пьесалар ва драмалар ёзма (адабий) ижодиётнинг махсули ҳисобланади. Бу албатта, бирорта ёзилган адабий асар китобхонларнинг касби, ёши ёки бошқа жиҳатдан чегараланган муҳитига мўлжалланган дегани эмас: балки болалар учун ёзилган пьесаларни катталар ҳам жон-дилдан томоша қилишлари мумкин, ёки “қишлоқ ҳаётига бағишланган” романларни шаҳарликлар ҳам катта қизиқиш ва ҳаяжон билан ўқишлари мумкин.

Шундай қилиб, ўқитувчи нутқининг функциялари ранг-баранглиги билан ажралиб туради ва уларнинг барчаси муҳим аҳамиятга эга. Уларга педагогик жараёнда эътибор бермаслик ўқитувчи касбий фаолиятини қониқарсиз натижаларга олиб келади.

REFERENCES

1. Дидактика средней школы / под ред. М.Н.Скаткина и И.Я.Лернера.— М., 1982. - С. 103.
2. Эпистоляр фаолият - икки кишининг бир-бирига яқин масофадан туриб ёзма равишда алоқа боғлаши.

O‘SMIRLARNING DARSDAgi INTIZOM BUZISH HOLATLARINI BARTARAF ETISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mamatov Jasur

O‘zPFITI doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982459>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning darsdagi intizom buzish sabablari va ularni bartaraf etishda qo‘llaniladigan strategiyalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, o‘smir, dars, intizomli munosabat, pedagogik strategiya, tartib-qoida, odob-axloq, hulq-atvor, axloqiy-irodaviy sifatlar, axloqiy madaniyat, axloqiy me‘yorlar, oilaviy qadriyatlar.

Sharqda qadim zamonlardan boshlab bolalarning tarbiyasiga katta ahamiyat berilgan. Ko‘pgina oilaviy urf-odat va an‘analar bugungi kunda ham o‘zgarmay qolmoqda. Ma‘lumki, bola oilada birinchi marta madaniyat va turmush bilan tanishadi, ona tilini, o‘z xalqining urf-odatlarini va an‘analarini o‘zlashtirib oladi. Oilada farzand voyaga yetar ekan, biz unda shunday malaka va ko‘nikmalarni shakllantiramizki ular kelajakda, yangi hayotga mustaqil qadam qo‘yish poydevori bo‘ladi. Bundan tashqari, yaxshi fazilatlariga ega bo‘lish halollik, mehnatsevarlik, kamtarlik, olijanoblilik kabi sifatlar rivojlantiriladi. Biroq, ota-onalar ko‘p hollarda tarbiyaning turli xildagi muammolari bilan to‘qnash keladilar, ayniqsa, bu muammolar o‘smirlik davrining boshlanishi bilan yuzaga chiqadi. “Men” davrining anglashilgan shakllari va ko‘rinishlarining namoyon bo‘lishi o‘smirlik davriga to‘g‘ri keladi.

O‘smirlik davrida o‘g‘il va qizlarning ruhiyatida o‘zlikni anglashga bog‘liq bir talay muammoli savollar va ularning turmushda qaror topgan tuyg‘u, istak, orzulari paydo bo‘lib, ko‘pincha, bu narsalar yakka shaxsning “kimligi”, “qandayligi”, “kimga va nima uchun kerakligi”ga yo‘naltiriladi. Bolaning psixik xususiyatlari, funksiyalari uni qurshab turgan jonli va jonsiz tabiat ajoyibotlarini jismoniy va ijtimoiy vositalar orqali egallash uchun xizmat qiladi[1].

Umuman olganda, shaxsning ma‘naviy kamol topishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish ota-ona, psixolog va pedagoglarning u yoki bu yosh bosqichida xulq-atvor me‘yorlarini o‘zlashtirib olinishi qonuniyatlarini qanchalik tushunishiga bog‘liq bo‘ladi. Shaxsiy istak bilan jamiyat ehtiyojlari, o‘z ehtiyojlari bilan atrofdagilarning xohish-istaklari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni yengib o‘tish, oilaga aynan ota-ona, psixolog va pedagoglar yordami bilan erishiladi[2].

E‘tirof etish kerakki, dars intizomiga amal qilish faqatgina o‘quvchilarning darslarga uzluksiz ishtirok etishidan iborat emas. Agar o‘quvchi darslarga muntazam ishtirok etib, o‘quv materiallarini o‘zlashtira olmasa, bunday holat ham dars intizomiga salbiy munosabatni bildiradi. Gap shundaki, o‘quvchi oiladan dars jarayoniga ruhiy va aqliy jihatdan tayyor bo‘lib kelishi, o‘qituvchining bevosita ishtirokida DTS talablari darajasida bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni egallashlari shart. Bu talab “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda o‘z aksini topgan. Ayniqsa, o‘smir yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda o‘ziga xoslik katta ahamiyatga ega. Barkamol shaxsni tarbiyalash uchun sinfda tinch o‘tirib o‘quv materiallarini o‘zlashtirmaydigan o‘quvchilar emas, aksincha, harakatchan, hozirjavob, o‘zining fikri va nutqiga ega bo‘lib, ta‘lim samaradorligiga erisha oladigan o‘quvchilar kerak.

Odatda, intizomni buzgan o‘quvchi o‘zining bu xatti-harakati noto‘g‘ri ekanligini tushunadi, lekin bunday xulq-atvorning motivini tushunib yetmaydi. Har bir bola uchun bu hatti-harakatning turli sabab va maqsadlari mavjud. Pedagoglar bu motivlarning qanday bo‘lishiga

qaramay ularga samarali ta'sir etish usullarini tanlashlari lozim. Agar pedagoglar intizom buzilishining maqsadlarini aniqlashga qodir bo'lsalar, u holda o'quvchi bilan konstruktiv munosabatlarni o'rnatadilar, unumsiz muloqot samarali muloqotga aylanib boradi. Bu harakatlarda to'g'ri strategiyani tanlash bosqichma-bosqich muammoning yechimini topish imkonini beradi. Bunday vaziyatga pedagogik aralashuv natijasida yaratilgan sharoitlar, bolalarning intizomlarini to'g'rilash borasida ma'lum imkoniyatlarni beradi.

Intizom, shuningdek, ta'lim olishning ham zaminidir, bir vaqtning o'zida natijasi hamdir. Maktabning o'rta bo'g'inidayoq axloqiy ong orqali ko'pgina muhim qarashlar o'smir yoshdagi o'quvchilarning axloqiy tomoniga qarab o'zgarib boshlaydi. Ma'naviy me'yorlar, qonun me'yorlari – bu o'smirlar har kuni to'qnash keladigan va ularga o'zlarining tarbiyalanganlik darajasiga qarab rioya qiladigan yoki odat va intilishlari ko'rinishida mustahkamlangan talablardir[3].

Intizomli bo'lish nafaqat maktabda, balki o'quvchining kelgusi hayotida ham asqotishi turgan gap. Chunki, inson hayotining chigal va murakkab so'qmoqlarida ham tartib-intizom muhim ahamiyatga ega[4].

Intizomni yaxshilashga yo'naltirilgan qanday strategiya qo'llanilishidan qat'iy nazar, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarning faoliyatini doimiy nazoratga olish, baholab borish, tarbiyaviy korreksion ishlarni doimiy ravishda olib borish imkoniyatini beradi. Agar intizomsiz o'quvchi yaxshi tomonga o'zgarayotgan bo'lsa, olib borilayotgan nazorat uning salbiy xulq-atvordan to'la xalos bo'lganicha davom ettiriladi. O'quvchini rag'batlantirish maqsadida ijobiy tomonga o'zgarayotganligini ba'zi-ba'zida e'tirof etib turish ham foyda beradi.

Yuqorida keltirilgan turli metodlar va usullar o'quvchi shaxsini, uning imkoniyatlari va shaxsiy rejalari, ijtimoiy sharoitlari hamda eng muhimi, intizomsizlik motivlarini o'rganib tahlil qilingandagina kutilgan samara va natijani berishi mumkin.

REFERENCES

1. G'oziyev E. Psixologiya. Yosh davrlari psixologiyasi. – T.: O'qituvchi, 1994. – 223 b.
2. Barotov Sh.R. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari -T.:O'qituvchi, 2015.- 120.
3. Rashidov H, Alimxodjayeva S. Dars intizomiga salbiy munosabat: sabablar tahlili va tavsiyalar//Maktab va hayot – Toshkent, 2014.- № 3.- B. 2-7.
4. <https://student-servis.ru/spravochnik/vidy-distsiplinarnyh-otnoshenij/>

SUV – HAYOTNING TIRIK MANBAI

¹Xoliqov Ishqobil, ²Rasulova Aziza

¹Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti professori, tarix fanlari doktori; Ekologiya, Tabiat, inson xavfsizligi Xalqaro Akademiyasining akademigi, ²Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari nomzodi,

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982360>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mualliflar ta’lim-tarbiya jarayonida suv, uning xususiyatlari, ahamiyati va undan foydalanish, muhofaza qilish, tejab-tergashga o‘rgatish to‘g‘risida fikr-mulohaza yuritishgan.

Kalit so‘zlar: suv, chuchuk suv, okean, daryolar, ko‘llar, muzliklar, yer osti suvlari, tabiat, ekologiya, tejamkorlik, atmosfera, bulut, tuman, yomg‘ir, qor.

Аннотация. В этой статье авторы размышляли о воде, ее свойствах, значении в образовательно-воспитательном процессе и о том, как ее использовать, охранять, беречь-исследовать.

Ключевые слова: вода, пресная вода, океан, реки, озера, ледники, грунтовые воды, природа, экология, бережливость, атмосфера, облака, туман, дождь, снег.

Abstract. In this article, the authors reflected on water, its properties, its importance in the educational process and how to use, protect, protect and explore it.

Keywords: water, fresh water, ocean, rivers, lakes, glaciers, groundwater, nature, ecology, thrift, atmosphere, clouds, fog, rain, snow.

Tabiatda suv, uning Yer yuzida tarqalishi va tirik mavjudotlar uchun ahamiyati Barqaror rivojlanish qonuniyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, sayyoramizda kuzatilayotgan global ekologik muammolar: iqlimning o‘zgarishi, ozon qatlamining siyraklashuvi, kislotali yomg‘irlar, atmosferaning zaharli gazlar bilan to‘yinishi, atrof-muhitning radiatsion ifoloslanishi, noyob o‘simlik va hayvonot dunyosining yo‘qolib borayotgani, ichimlik suvining tansiqiligi kabi qator masalalar aynan tabiat va inson o‘rtasidagi jarayonlar bilan bog‘liqdir.

Suv-tiriklik belgisi, yer yuzidagi hayotning asosidir. Tabiat va jamiyatda ro‘y beradigan barcha tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy jarayonlar natijasida yuzaga keladigan hodisa va voqealarda suvning o‘rni beqiyos. U bebaho ne‘mat va shu bilan birga ulkan quvvatga ega. Suv hozirgi taraqqiyot jarayonida xo‘jalikni yuritishning asosiy vositasi.

Barqaror rivojlanish ta’limi, tabiatga va jamiyatga bo‘lgan ijobiy munosabat, keyingi yillardagi fan sohalaridagi erishilgan yutuqlarga oid materiallar bilan tanishtirib borish orqali vatanga bo‘lgan cheskiz e’tiqodni shakllantirish, kasbga yo‘naltirish, har bir sohada (maishiy hayotda, sanoatda, qishloq xo‘jaligida va h.k.) tejamkorlikka o‘rgatish ko‘zda tutiladi.

Mazkur jarayonda yoshlarning bilishi, anglashi, amaliy ishlarni bajara oladigan darajada bilim, malaka va kompetensiyalarga ega bo‘lishlarini ta’minlash va uning sifatini oshirishga imkon beradi.

Shunday ekan, ta’lim-tarbiya jarayonida suv, uning xususiyatlari va ahamiyati haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lish, undan foydalanish, muhofaza qilish va tejab-tergashga o‘rgatish hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biridir.

Umumta’lim, ixtisoslashtirilgan va maxsus o‘quv fanlarini o‘rganish jarayonida tabiatda suv, suvning tarqalishi, suvning aylanma harakati, chuchuk suv zaxiralari, Dunyo okeani, yer yuzida tarqalgan daryolar, ko‘llar, muzliklar va yer osti suvlari, ularning xususiyatlari va ahamiyati haqida atroflicha tushuncha va tasavvurga ega bo‘lish, undan samarali foydalanish, suv

boyliklarini muhofaza qilish va ichimlik suvini tejab-tergash haqidagi bilim, malakalarini oshirish va komponentligini shakllantirishdan iborat.

Suvdan foydalanish va uni muhofaza qilishning kundalik turmush jarayonida iste'mol qilinadigan, foydalaniladigan suvning qaerdan kelishini bilish, suvni muhofaza qilish uni tejab-tergab ishlatishdan boshlanishini yoshlar ongiga singdirish zarur.

Yer yuzidagi hayot, o'simlik, hayvonot olamining xilma-xilligi, tabiat go'zalligi va mahobati birgina suv so'zida mujassamdir.

Suv – bu butun insoniyat, tabiat, borliq hayotining onasi deyish mumkin. Bobolarimizning aytishicha – suv o'ziga nisbatan yomon munosabatni, loqaydlikni, befarqlikni, hurmatsizlikni hech qachon kechirmaydi.

Hayotning qaysi jabhasiga qaramang, suv oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, sog'liqni saqlash, kundalik turmush va inson taraqqiyotining asosiy manbai ekanligining shohidi bo'lamiz. Shunday ekan, inson yaratilgan barcha narsalar, korxonalar, sanoat markazlari, shaharlar shunday loyihalashtirilishi va barpo etilishi kerakki, bunday yangi qurilishlar tabiatga, atrof-muhitga zarar keltirmasin, ular suv havzalarini, havo va tuproqni iflos qilib, zaxarlamasin.

Takomillashib, taraqqiy etib borayotgan kishilik jamiyatida suv katta ahamiyatga ega. Bu murakkab mineral tabiatda gaz – bug', qattiq – muz, suyuq – suv ko'rinishlarda uchraydi. Suv shunday ajoyib mo'jizaki, o'zining shaklini o'zgartirsa ham xususiyati o'zgarmaydi.

Tirik organizmlarda barcha jarayonlar suv muhitida va ishtirokida kechadi. Mana shu suvning hayot manbai bo'la oladigan mo'jizakor xususiyatidir. Hammaga ravshanki, tabiatda biz uchun suvdan ham qimmatliroq, totliroq, muqaddas bo'lgan biron narsa yo'q.

Mavjud suvlarni toza saqlab qolish butun insoniyatni jiddiy tashvishga solib turgan muammolardan biridir. Organik dunyo va kishilik jamiyatini suvsiz tasavvur qilish qiyin. Hozirgi kunimiz, kelajagimizning farovonligi va sog'lom hayot tarzimiz, atrof-muhit go'zalligi va tozaligi suvga bog'liq.

Yer yuzasida suv etishmaydigan hududlar materiklar bo'yicha bir xil taqsimlangan. Masalan, Evrosiyoda dunyo aholisining 70 foizidan ortig'i yashaydi, yer usti suvlari zaxirasining esa faqatgina 39 foizi joylashgan, xolos.

Suv hozirgi taraqqiyot jarayonida xo'jalikni yuritishda asosiy manbalardan biridir. Arzon energiya olish, yerlarni o'zlashtirish, obikor dehqonchilikni rivojlantirish, shahar va qishloq aholisini ozuqa bilan ta'minlash, transportni rivojlantirish, sanoat korxonalari ishini me'yorlashtirish, baliqchilik xo'jaligini yuksaltirish va boshqa ko'plab hayotiy chora-tadbirlarni suvsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Insonlar hayotida chuchuk suvning ahamiyati beqiyos.

Biz uyda jo'mraklardan va quvurlardan suv oqishini kuzataylik. Suv tomib turgan jo'mrak tagiga 200 grammli stakanni qo'ysak, qancha daqiqada to'lishini belgilaymiz. Idishdagi suv miqdorini soatga, kunga, oyga ko'paytiramiz. SHunda biz birgina buzilgan jumrakdan qancha suv isrof bo'lishini bilib olamiz. Endi aniqlangan suv miqdorini ma'lum qilamiz. Ular ham qancha suv isrof bo'layotganini bilib qo'yishsin.

Birgina jo'mrakdan tomib turishi natijasida ko'p miqdorda suv isrof bo'lsa, bir kunda boshqa maqsadlarda foydalanganda qancha suv sarflanishini bir o'ylab ko'ring-chi!

Dunyo bo'yicha aholi yashaydigan hududlarning 6,1 mlrd. ga maydoni qurg'oqchil yerlarga to'g'ri keladi.

Tabiat yaratgan ajoyib mo'jizalardan biri bo'lmish Viktoriya sharsharasini 1855 yil mashhur ingliz sayyohi David Livingston kashf etgan va unga ingliz qirolichasining nomini

bergan. Bu sharshara 120 metr balandlikdan otilib tushadi. Uning shovqini 25 km naridan ham eshitilib turadi. U hosil qilgan suv zarralari 40 km uzoqlikdan ham ko‘rinib turadi. Uning suv zarralari kamalak hosil qiladi. Mahalliy aholi bu sharsharani “gumburlovchi tutun” deb ham atashadi.

Atrofimizdagi barcha narsa – osmondagi quyosh, oy, yulduzlar, suv, havo, tog‘lar, tekisliklar, o‘simliklar, hayvonlar – bularning hammasi tabiat. O‘simliklar, hayvonlar va odamlar ham shu tabiatda yashaydi va o‘ziga kerakli barcha narsani tabiatdan suv orqali oladi. Ular nafas oladi, oziqlanadi va o‘sadi. Bu jarayonlarning borishida suvning o‘rnini hech narsa bosa olmaydi.

Bugungi kunda insoniyat va uning taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadigan omillar talaygina, shulardan asosiy suvdur.

Suvning mo‘‘jiza ekanligi to‘g‘risida hech o‘ylab ko‘rganmisiz? Muzlik va aysberglar ham suvdan iborat, faqat ular muzlagan holdagi suvdur. Atmosferada ham suv ko‘p, ular bulut, tuman, bug‘ yomg‘ir va qor holida bo‘ladi. Siz qattiq muz ham, gazdek engil bug‘ ham suvni, deb ajablanishingiz mumkin. Ha, suv suyuq, qattiq va gazsimon holatda bo‘ladi.

Suvning yana bir muhim xossasi shuki, u o‘zida ko‘pgina moddalarni erita oladi. Suv yerdagi turli xil tuzlarni va boshqa ko‘pgina qattiq moddalarni, hatto gazlarni ham eritadi. Okean, dengiz, daryo va ko‘l yuzidagi suvlar bug‘lanib, bulutlar hosil qiladi. Ular esa yomg‘ir yoki qor bo‘lib yana yer va okeanlarga tushadi.

Kishilarni hayratlantiradigan muzliklar, sharsharalar va favoralar ham suvning mo‘‘jiza ekanligidan darak beradi.

Aytishlaricha, Misrni “Nil daryosining tuhfası” deyisharkan. Chunki qumliklardan iborat joyda yaratilgan hayratli ma‘budalar, insonlar qo‘li bilan qurilgan dunyoning etti mo‘‘jizasidan biri, shu daryo tufayli bunyod etilgan. Misr ehromlari asosan katta-katta toshlardan bunyod bo‘lgan, odamlar bu toshlarni Nil daryosidan tortib chiqargan ekanlar.

Suvning mo‘‘jizakor xususiyatlari ko‘p. Uning birgina tozalikdagi o‘rniga nazar solaylik.

Suv – tozalik manbai. Suv har doim biz bilan birga qadam tashlaydi. Ertalab uyqudan uyg‘onishimiz bilan suv bizga xizmat qilishni boshlaydi. Avval tishlarimizni, yuz-qo‘limizni tozalaydi. Nonushtada issiqina choy ichib olinadi. Nonushtada ishlatilgan choynak, piyola, likopcha, qoshiqlarni toza bo‘lsin deb suvda yuviladi. Hovilidagi ekinlar sug‘oriladi, uydagi boshqa yumushlarni bajarishda ishlatiladi. Yana kechki ovqat uchun ishlatiladigan mahsulotlarni tozalash, ovqatni tayyorlash, undan keyin biz ishlatgan idishlarni, qozon-tovoqni yuvish, ovqatlanishdan oldin va keyin qo‘llaringizni yuvib olish, uyqudan oldin yuvinish va tishlarni yuvish bilan bir kundagi suv bilan muloqot jarayonini ko‘rish mumkin.

Bu suvning oiladagi bir kunlik xizmati. Uning yana boshqa vazifalari ham juda ko‘p. Qani o‘ylab ko‘ring-chi, suv yana qanday vazifalarni bajaradi?

Suv o‘rnini boshqa hech bir tabiat ne‘mati bosa olmaydi. Ammo insonlarning bu boradagi ehtiyojlari va mavjud bo‘lgan zaxiralar o‘rtasidagi mutanosiblik uni tejab, asrab-avaylab foydalanish kerakligini taqozo etmoqda.

Qadim zamonlardan beri daryolar odamlarga sahiylik bilan o‘z suvini hadya etib kelgan. Ular azaldan aloqa yo‘li bo‘lib xizmat qilgan. Termiz, Ko‘hna Urganch, Banokat, Kiev, Qohira kabi qadimgi shaharlar daryo sohilida qurilgan.

Hozirgi vaqtda ham daryolar inson hayotida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Daryolar nafaqat kishilar uchun, balki barcha yerdagi tirik mavjudot uchun muhimdir. Kishilar daryo suvidan ichimlik suvi sifatida va sug‘orish hamda elektr energiya ishlab chiqarish maqsadida, mahsulotlarni manzillarga olib borishda va oziq-ovqat mahsulotlarini olishda foydalanadilar.

Daryo suvi qishloq va shaharlar, fabrika va zavodlar uchun zarur. Daryolarda arzon elektr energiya beruvchi gidroelektr stansiyalar qurilmoqda. Daryo suvida yo‘lovchilar tashuvchi va yuk kemalari qatnaydi, yog‘och oqiziladi. Daryolar suvga chanqoq yerlarni sug‘orish manbaidir. O‘zbekiston hududida daryolar ko‘p shulardan eng yirik daryo – Amudaryo va Sirdaryo.

Daryolar bizning ulkan boyligimiz. Ularni neft, sanoat va maishiy chiqindilar, paxta dalalaridan chiqadigan oqova suvlar bilan ifloslanishdan saqlashimiz lozim. Daryolar sersuv bo‘lishi uchun ularning sohillaridagi daraxt va butalarni kesmaslik kerak.

Tabiat ne‘matlarlaridan biri – tiniqlik, poklik ramzi bo‘lgan suvni bizning o‘lkamizga ham hadya etgan. O‘zbekistonda 18 mingga yaqin daryo va soylar mavjud bo‘lib, ular o‘n mingi Amudaryo havzasida, besh mingi Sirdaryo havzasida va qolganlari ikki daryo orasidagi hududlardan oqib o‘tadi.

Daryolar, asosan tog‘lardan boshlanadi, tekislikka chiqqach, sug‘orishga sarflanib, yerga shimilib, bug‘lanib, kamayib qoladi, ayrimlari cho‘llarda tugaydi.

Respublikamiz hududida 525 ta ko‘l bo‘lib, ularning aksariyati kichik ko‘llardir. Shuningdek, suv zaxiralarini saqlab turuvchi 53 ta suv ombori bo‘lib, ularning foydali suv sig‘imi 15 km^3 ni tashkil etadi. O‘zbekiston hududida umumiy maydoni $154,2 \text{ km}^2$ bo‘lgan 525 ta muzlik bo‘lib, ular Surxondaryo, Qashqadaryo, Chirchiq (Pskom) daryolarining yuqori oqimida joylashgan.

O‘zbekiston Respublikasida turli xil ma‘danli shifobaxsh suvlar va ular zamirida bunyod etilgan shifobaxsh maskanlar bor. Jumladan, Farg‘ona vodiysining o‘zida 50 dan ortiq mineral suv buloqlari topilgan. Ushbu ma‘danli suvlar zamirida Chortoq, Chimyon, Shohimardon kabi dam olish maskanlari va mashhur shifoxonalar barpo etilgan.

1935-1990 yillarda Markaziy Osiyo tog‘larida qor zaxiralari kamayib ketdi. Masalan, Pskom daryosi havzasida yiliga 610 ming metr kub; Ohangaron daryosi havzasida 1,6 mln. m^3 ; Chotqol daryosi yiliga 5,6 mln. m^3 .

Buloqlar. Yer ostida to‘plangan suvning tabiiy holatda yer yuzasiga chiqib turadigan joyi buloq deyiladi. Ayniqsa, O‘zbekistonning Farg‘ona, Zarafshon va Qashqadaryo viloyatlaridagi tog‘oldi hududlarida buloqlar juda ko‘p. Inson juda qadim zamonlardan beri buloq suvidan foydalanib kelganlar. Buloqlar yonida qishloq, karvansaroy, davolanish maskanlari va sardobalar, hashamatli maqbaralar qurilgan.

Qishloq joylarida buloq suvidan hozir ham ichimlik suvi sifatida va chorva mollarini, ba‘zan ekinzorlarni ham sug‘orishda foydalanib kelinmoqda. Buloqlar haroratiga ko‘ra issiq va sovuq suvli, tarkibiga ko‘ra minerallashgan va oddiy ichimlik suvi bo‘ladi. Mineral buloqlaro shifobaxsh hisoblanadi.

Respublikamizning Farg‘ona, Toshkent, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlarida insonlarning salomatligini saqlash maqsadida mineral buloqlardan turli ma‘danli chanqovbosdi ichimlik suvlari tayyorlanmoqda.

Inson olami uni o‘rab turgan atrof-muhit olamidir, shunday ekan shaxsni tabiatga bo‘lgan munosabati axloqiy tus olmog‘i zarur, demak ekologik axloq va madaniyat insonning ma‘naviy kamoloti bilan uzviy bog‘lanib ketadi. Bugun biz tabiatga ehtiyotkorlik bilan yondoshmas ekanmiz, uni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan tashvishlari oldini olishda inson ojizlik qiladi. SHu boisdan ham ta‘lim-tarbiya jarayonida tabiatga nisbatan qarashlarimizni, unga bo‘layotgan munosabatni, undagi noz-ne‘matlarni iste‘mol qilishimizdagi harakatlarimizni o‘zgartirishimiz kun tartibidagi asosiy masalaga aylanishi shart.

REFERENCES

1. Barqaror kelajak sari. Xalq ta’limi va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi tizimi pedagoglari uchun o‘quv-metodik qo‘llanma. – T., CHINOR ENK. - 2013.
2. Jalil Xolmuminov. Ekologiya qonuni. – T., Adolat. - 2000.
3. Mirzaev T., G‘ofurov Z. Tabiatni e’zozlash – umumbashariy muammo. –T., Yangi asr avlodi. - 2001.

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ЎРГАНИШДА ВИРТУАЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Тожибоева Дурдона Тахиржановна

Ўзбекистон Республикаси ФВВ, Фуқаро муҳофазаси институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10993291>

Аннотация. Замонавий таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш жадал ривожланаётган даврида. Ушбу технологиялар масофа ва вақтдан қатъий назар мулоқот қилувчилар ўртасида муваффақиятли ўзаро ҳамкорлик учун шарт-шароитлар яратиб, тезкор маълумот алмашинувида қулай имконият яратмоқда. Компьютерда ўргатувчи дастурий воситалар орқали вазиятни чуқурроқ англашга, асосий эътиборини ўрганилаётган материалнинг муҳим жиҳатларига қаратишга ёрдам беради, билим ва малакаларни ривожлантириш, олинган билимларни амалда қўллаш воситаси сифатида намоён бўлади.

Калим сўзлар: Ахборот-коммуникация технологиялари, виртуал таълим, виртуал таълим муҳити, виртуал технологиялар.

Аннотация. Мы живем в период, когда в современном образовательном процессе быстро развивается использование информационных и коммуникационных технологий. Эти технологии создают условия для успешного взаимодействия между коммуникаторами независимо от расстояния и времени, предоставляя благоприятную возможность для быстрого обмена информацией. С помощью программных средств, обучаемых на компьютере, это помогает получить более глубокое понимание ситуации, сосредоточить свое основное внимание на важных аспектах изучаемого материала, развитие знаний и умений проявляется как средство применения полученных знаний на практике.

Ключевые слова: Информационные и коммуникационные технологии, виртуальное образование, виртуальная образовательная среда, виртуальные технологии.

Abstract. We live in a period when the use of information and communication technologies is rapidly developing in the modern educational process. These technologies create the conditions for successful interaction between communicators regardless of distance and time, providing an enabling opportunity for the rapid exchange of information. With the help of software tools taught on a computer, this helps to gain a deeper understanding of the situation, focus on important aspects of the material being studied, the development of knowledge and skills manifests itself as a means of applying the acquired knowledge in practice.

Keywords: Information and communication technologies, virtual education, virtual educational environment, virtual technologies.

Бугунги кунда таълимнинг асосий мақсадларидан бири замонавий таълим тизимида юқори сифатли технологияларни жорий этиб, таълим самарадорлигини ошириш ва таълим тизимини такомиллаштириш, таълим жараёнига ахборот ва коммуникация технологияларини кенг қўламда жорий этишдан иборат. Шахснинг мукамал шаклланиши учун таълим ва тарбия узвий боғлиқликда олиб борилиши керак. Дунёвий билимларни шахс томонидан мукамал ўзлаштирилиши учун бугунги кунда компьютер ва ахборот технологияларининг ўрни салмоқли бўлиб, бугунги кунда инсонни шу технологияларсиз тасаввур қилиш анча мушкул. Шахснинг индивидуал хусусиятларини инобатга олган ҳолда

таълим, тарбия жараёнига ёндашиш анъанавий педагогика соҳасида жуда яхши ўрганилган ва ўз самарасига эгадир.

Таълим жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) воситаларини кўпроқ жорий этилишини талаб қилади. Ўқувчилар таълим жараёнида виртуал технологиялари ёрдамида матн билан ишлашни, тасвирий объектларни ва маълумотлар базасини яратишни, электрон жадваллардан фойдаланишни ўрганади. Дарсларда виртуал технологияларининг қўлланилиши ўқувчиларни ўқишга бўлган мотивациясини, қизиқувчанлигини, таълим самарадорлигини оширади.

Илмий изланишлар шундан далолат берадики, мазкур муаммо юзасидан халқаро миқёсда эътироф этилган қатор илмий марказлар ва олий таълим муассасалари тадқиқот ишлари олиб бормоқдалар. Жумладан Бедрул Хан томонидан таклиф этилган электрон таълим концепциясида саккизта: педагогик, технологик, педагогик интерфейс дизайни, баҳолаш, бошқариш, ресурсларни қўллаб-қувватлаш, этик асослар, асбоб ускуналар жиҳати мавжуд. [2].

Шу билан бирга, таъкидлаш лозимки, технологиялар шу қадар тез ривожланиб, бўшлиқни тўлдириб бормоқдаки, ҳатто энг илғор ўқитувчилар ҳам бу технологиялардан самарали фойдаланишга улгурмай қолмоқда.

Одий фойдаланувчи учун пайдо бўлган бу технологиялар дарҳол таълимда ўз ўрнини топади. Бу деярли барча технологияларга, ҳатто виртуал технологиялар каби футуристикларга ҳам тегишлидир. Google компанияси бир неча йилдан бери таълимда виртуал технологиядан фойдаланиш бўйича тадқиқотлар олиб бормоқда, натижада ўзига хос Google Expeditions иловаси яратилиб, у синфхонадан чиқмасдан жуда кўп жойларга ташриф буюриш имконини беради. Бу улар томонидан ишлаб чиқилган дастур ҳисобланиб, ўз ичига виртуал саёҳат қилиш учун 200дан ортиқ саёҳат манзилини қамраб олиб, ўз ўрнида у ерларга индивидуал ёки гуруҳ билан саёҳат қилиш имконини беради, бу эса ўқув машғулотини учун янада қулай ҳисобланади. Бундай виртуал ташриф таъсири ҳар қандай ўқитувчининг ҳикоя, фотосурат ёки тарихий ёдгорликни кўрсатишининг ўрнини бемалол боса олади, сабаби ўқувчи маълум бир жойга ташрифи орқали уларни виртуал саёҳатда реал тасаввур қилиши мумкин. Ушбу дастур кўплаб хорижий мамлакат таълим муассасаларида фаол равишда қўлланилиб, география, тарих, маданият, санъат ва бутун дунёвий билимларини бутунлай бошқа даражага олиб чиқади. Шунини таъкидлаш керакки, ҳозирги замон рақамли авлоди онлайн режимда ишлашлари учун анча қулай бўлганлиги сабабли бу аллақачон «табиий муҳит» бўлиб улгурди, улар технология ичида яшамоқдалар [2].

Ҳозирги замон рақамли авлодининг асосий хусусиятлари орасида АКТ компетенциялари юқори даражада қайд этилади, шунингдек ўқувчига ҳаёти ва ўрганишда технологиядан фойдаланишда юқори мотивация беради, тезкор фикрлаш ва бир вақтнинг ўзида кўп топшириқларни бажариш қобилиятини шакллантириш имконини беради, бу эса виртуал технологияни янада қизиқарли, тушунарли ва самарали бўлишини таъминлайди.

Ҳозирги вақтда виртуал технология мавзусида жуда оз маълумот мавжуд бўлиб, шу билан бирга бу мавзуда жуда кам педагогик тадқиқотлар олиб борилган. Агар Я.Ю.Ленс берган таърифни асос қилиб олсак, у виртуал технология деганда, «бир ёки бир нечта фойдаланувчи муайян қурлма ёрдамида ҳаракатланиши ёки ўзаро таъсир қилиши мумкин бўлган компьютер муҳити, компьютердан ажратилган ҳаёлий дунёга тушиб қолиши тушунилади, шунда ҳавфсизлик таълимида виртуал технологиянинг қуйидаги таърифи юзага келиши мумкин: ўрганилаётган фавқулодда вазиятда тўғри ҳаракат қилишни

кўрсатадиган компьютер дастури томонидан яратилган виртуал маконда ўқувчи содир бўлган фавқулодда вазиятда иштирок этишга имкон беради. Я.Ю.Ленс шунингдек, виртуал технологиянинг икки муҳим фазилатларини ҳам белгилаб беради: ахборотни турли каналлар орқали узатиш (нафақат кўргазмалар, балки сезги ва эшитиш органлари орқали) ҳамда инсонларнинг ўзаро интерфаол муносабат имкониятлари назарда тутилади. Бу икки хусусият, шунингдек, вазиятни ўрганиш жараёни учун тегишли бўлган, ўзаро таъсир ва барча сезги органларини (жисмоний ҳаракатларга таяниш усули) жалб этишга асосланган яхлит усуллар, шунингдек, ўқитиш жараёнига қанчалик кўп сезги органлари жалб этилса, шунчалик ўзлаштириш самарадорлиги юқори бўлади, деган фикрни тасдиқловчи, Гарднернинг интеллект тўплами назариясининг ўзлаштиришда ўрни катта бўлади [3].

Кембридж университети блоги 2018 йили виртуал технологияни кенг қўламда қўлланилаётгани ҳақида маълумот берди. Нашриёт блогида келтирилган мисоллар, ақлга сиғмас маълумотлардир. Ўзининг видео блогида Л.Бордкош бир мавзу бўйича мисол келтиради. Бир томондан, «Таомлар» мавзуси бўйича лексикани ўрганиш ва топшириқларни анъанавий форматда бажариш, бошқа томондан эса виртуал кўзойнакни тақиш ва кутилмаганда виртуал ошхонага тушиб қолиш, реал меню билан танишиш ва таомни буюриш бошқача ҳиссиёт улашади [4].

Таълим муассасасида ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ўрганишда виртуал технологиялар ўзига хос ўринга эга. Ўқувчи имконсиз бўлган вазиятни ҳис этиши мумкин. Бир томондан фавқулодда вазият тўғрисида матнни ўқиш ёки хатто вазият тўғрисида видеолавҳаларни томоша қилиш, бошқа томондан эса содир бўлган фавқулодда вазият ичига тушиб қолиш, атрофни кўриб, вазиятни ҳис қилиш, атрофидаги инсонларнинг эмоцияларини сезиб, инсонларнинг ўзини тутишини реал вазиятда кўриш кабилар инсон сезги органларининг тадбирга жонли ташриф буюргани каби мияси ва онги «виртуал шўнғиш» имконини беради [5].

Бу технология яна нима бериши мумкин? АКТ соҳаси бўйича эксперт Пол Драйвер, икки муҳим йўналишни ажратиб кўрсатади: ролли ўйинлар ва виртуал саёҳат. Ролли ўйинлар Ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ўқитишда, айниқса коммуникатив ёндашувда кенг қўлланилиб, ўқувчиларга ўзларида муайян фавқулодда вазиятни синаб кўриш ҳамда табиий шароитда материални ўрганиш ва ўзлаштириш имконини беради. Ролли ўйинларни «классик жанр» деб аташ мумкин, зеро уларнинг моҳияти ва шакллари ҳақида ғарб ва маҳаллий тадқиқотчи олимлар ўз ишларида жуда кўп ёзишган. Виртуал технологиялар ёрдамидаги ролли ўйинлар яхлит жараёни янги даражага олиб чиқиши мумкин, аниқроғи симуляция кўринишидаги ролли ўйинлар контекстдаги реаллик билан боғлиқ бўлган ҳолда янада самарали бўлади. Масалан, зилзила содир бўлган вазиятга тушиб қолиш ҳамда ушбу вазиятда маълум бир ҳаракатларни тўғри бажариш ёки вазиятни кузатиш, хавфли ҳудуддан хавфсиз ҳудудга ўтиш ёки ҳудудни тарк этиш учун ўз терминалини топиш ўқувчига ўзгача завқ бағишлаши аниқ. Бу жараёнда ўқувчилар саёҳат давомида ваҳимага тушиб қолишда, содир бўлган вазиятни ўрганишда, қандай ҳаракатларни бажаришда қийинчиликка дуч келиши аниқ. Бу эса виртуал технология ёрдамида тажрибадан ўтганда, реал ҳаётда қийинчиликка дуч келмайди. Ёки, дейлик, тоифаланган объектда пайдо бўлиб қолиш, объектда қандай фавқулодда вазият содир бўлганини кўриш, қандай тўғри ҳаракатларни бажариш кераклигини, ўзини ҳимоя қилишни ўқувчиларга ўргатиши бор ҳақиқат. Бу каби ўзига хос тажриба инсонга нафақат вазиятни ўзлаштиришда компетенли бўлиш, балки ўзига бўлган ишончни ошириш имконини беради.

1-расм. Virtuall ma'ruza strukturasi.

Пол Драйвер таъкидлаган иккинчи йўналиш, биз юқорида таъкидлаган Google Expeditions иловаси ҳисобланади. Бу технологиянинг арзонлиги, унинг қиммат виртуал кўзойнаклар сотиб олиш шарт эмаслиги унинг афзаллигидир, чунки Google компанияси Google's cardboard headsets (картон кўзойнаклар) деб номланувчи тўпلامни таклиф этади. Шу тариқа, ушбу технологиядан дарсда фойдаланиш кўп харажатни талаб қилмайди ҳамда машғулот жараёнида ўқувчи ўз қурилмасидан фойдаланган ҳолда иштирок этиши мумкин.

Ҳозирги вақтда виртуал технологияси мамлакатимиз таълим тизимида у даражада кенг тарқалмаган. Виртуал технологиясининг имкониятларини билган тадқиқотчилар уни хавфсизлик маданиятини ўрганишнинг янги усули деб аташади. Хавфсизлик таълими учун виртуал технологиянинг салоҳияти жуда катта. Кембридж университети блогида виртуал контентни яратиш бўйича босқичма-босқич кўрсатмалар келтирилган ва бу жараён у даражада мураккаб эмас, фақатгина 360 даражали кўриш бурчагига эга камера, видеолавҳага ишлов бериш учун илова ва юқорида таъкидланган Google's cardboard headsets керак бўлади холос. Ўқитувчига мустақил тарзда видео яратишига ҳам тўғри келмас, яқин орада мутахассислар бундай материалларни тайёрлашни бошлаб қолишар ва бу контент замонавий дарсликнинг бир қисмига айланиб қолади. Ҳозир ҳам Google Expeditions иловасида яратилган контент ҳаёт фаолияти хавфсизлик маданиятини ўргатиш учун, география, биология, кимё, тарих, спорт ва бошқа мавзуларнинг доирасини қамраб олиш учун етарли[4].

Ушбу технологиянинг яна қандай истиқболлари мавжуд? Ўқитувчи бу технология уни сиқиб чиқариши ёки ўрнини эгаллашидан чўчимаслиги керак. Чунки барибир ўқитувчининг ўзи ўқитади, тушунтиради, мотивация беради, жараёни назорат қилиб боради. Виртуал технология амалиёт учун янги имкониятлар яратади. Балки кўникма ва қобилиятларга виртуал ишлов бериш учун турли виртуал тренажёрлар яратилади.

С.Шевченконинг сўзларига кўра, компьютер «расмий фикрлашни шахсийлаштиришга имкон беради». Шу нуқтаи назардан, рақамли технологиялар нафақат ўрганиш воситаси, балки, компьютер ўзининг имкониятлари билан алоҳида ҳам ажралиб туради. Чунки у расмий операцияларни ўзлаштириш орқали ўзлаштирилган билимларни конкретлаштириш учун ишлатилади. Бундай конкретлаштирилган билимлар расмий тафаккур воситаларини ўзлаштириш учун зарур бўлган барча элементларни ўз ичига олади. Виртуал технологияларни таълим жараёнига интеграция қилиш, ўқувчининг тафаккур қилиш қобилиятининг ривожланишига ёрдам беради, шу билан бирга, ўқувчи ижодкорга айланади.

К.Биэлсзйс ўз тадқиқотида ўқув жараёнида компьютердан фойдаланиш ўқувчиларда ҳам алгоритмик, ҳам образли фикрлашни шакллантиради ва фикрлаш қобилиятларининг ушбу таркибий қисмининг аҳамияти жуда катта эканлигини таъкидлайди, чунки «инсоннинг ақлий фаолияти ҳеч қандай ҳолатда компьютернинг фикрлаш тизимидан нусха кўчирмаслиги керак»[4].

Таълим мазмуни ёки ўқув материални рақамли технологиялар ёрдамида узатишга келсак, Р. Потапованинг операцион интеллект концепциясига кўра, ҳар қандай маълумот тўрт босқичдан ўтиб, ундан кейин шахс томонидан қабул қилинади: – сенсорли восита (эмоционал ҳиссиёт); – рамзий босқич (сенсорли-мантикий маълумотларнинг образли катлами); – мантикий босқич (ахборотни мантикий тушуниш); – лингвистик босқич (сўз орқали маълумотни онгга жойлаштириш – олдинги босқичларда ишланган тасвир).

Мазкур технологиялар ёрдамида олиб борилган дидактик жараённинг ўзига хос хусусиятлари, ўқитувчи ва ўқувчи ўзаро муносабатларининг тўртта муҳим шакллари кўриб чиқишни талаб қилади:

- ўқувчи – компьютер ёки мобил қурилма;
- ўқитувчи – компьютер ёки мобил қурилма;
- ўқувчи– ўқитувчининг компьютер ёки мобил қурилмаси;
- ўқувчи– талаба компьютерлари ёки мобил қурилмалар.

Шунинг учун, рақамли технологияларни қўллаш билан ўқитиш назариясининг асосий масалаларидан бири ўқув жараёнини ташкил этиш ва ушбу шаклларнинг ўзаро самарали таъсири масаласидир. Кўп ўқитувчилар анъанавий таълим тизими ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятларини самарали ривожлантиришига шарт-шароит яратмаслигини, уларнинг ижодий салоҳиятини мустаҳкамлашини таъкидлайди.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда шуни таъкидлаш ўринлики, бугунги кунда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги дарсларида виртуал технологиялардан самарали фойдаланишга бўлган эҳтиёж кучаймоқда. Ўқув материаллардан самарали фойдаланиш технологиялари ишлаб чиқилмоқда. Бироқ, олиб борилган илмий тадқиқотлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ҳаёт фаолияти хавфсизлиги кўникмаларини шакллантиришда виртуал технологиялар (аудиовизуал материаллар)нинг дидактик жиҳатдан тўғри танланиши ва таълим жараёнига методик жиҳатдан тўғри татбиқ этилиши ҳар қандай ўқитувчига ўта жиддий масъулиятни юклайди. Демак, аудиовизуал материаллар

ўқувчиларнинг эркин мулоқот қилиш кўникмасини ривожлантиришда самарали хизмат қилиши билан бирга, уларнинг баркамол шахс сифатида шаклланиш омилларидан бири ҳисобланади [6].

Хулоса қилиб, айтганда анъанавий ўқув жараёнидан фаркли ўлароқ виртуал таълимнинг афзаллиги шундан иборатки, бунда ўқувчи ўқув жараёнида тасаввур қилиш, фикр юритиш, тинглаш, ёзиб олишдан ташқари ҳар бир изоҳланаётган жараён, воқеа ва ҳодисалар, кўз билан кўриш мумкин бўлмаган, тасаввур қилиш қийин бўлган ҳодиса ва жараёнларни виртуаллаштирилган компьютер моделида кузатиб туради. Бундан ташқари ҳар бир схема, график, жадвал, формула ва мураккаб сўзлар мутахассислик фанлари бўйича ишлаб олган билимни виртуал назорат орқали текшириш натижасида вақт тежалди. Дарсни ўзлаштира олмаган ёки билимини янада мустаҳкамлаш мақсадида ўқувчи мустақил равишда виртуал ўқув қўлланмаларидан фойдаланиш имконияти мавжуд.

REFERENCES

1. Khan, B. H.. Enhancing education through e-learning in Bangladesh. In S. S.Andaleeb and F. Islam (Eds.), Development issues of Bangladesh – III: Humandevlopment and quality of life in Bangladesh: Dhaka, Bangladesh: University Press Limited. 2007 y
2. SH.Sharipov. “Virtual reallikka asoslangan ta’limiy resurslar”. Sharx va fikr – mulohazalar.T.2010.
3. Я.Ю.Ленс На пути к виртуальной реальности (из истории зарождения представления о виртуальной реальности) // Инновационные образовательные технологии. 2014. – № 1(37). – С. 71-76.
4. L.Bordcosh Using Virtual Reality in the ESL Classroom. URL: <http://www.cambridge.org> (мурожаат этилган сана: 14.08.2020).
5. А.А.Пазилов. Талабаларда лингвистик компетентликни шакллантиришда виртуал технология воситасидан фойдаланиш // Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти «Узлуксиз таълим» илмий-услубий журнал 2021. – №1 сон. – 5459 б. (13.00.00.№9)
6. Э.Мўминов. Виртуал таълим технологияси ёрдамида ўқитиш методикасини шакллантириш. Science and innovation, 1 (Б8), 2022.742-746. doi: 10.5281/zenodo.7393317

BO‘LAJAK O‘QITUVCHINING RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

To‘rayeva Dilnoza Ismoilovna

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga shrgatish milliy markazi katta
o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10993304>

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli ta’lim muhitida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muammosi qalamga olingan. Bo‘lajak o‘qituvchilarni metodik tayyorlashda raqamli ta’lim muhitida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor qaratish kasbiy hamkorlik, raqamli ko‘nikmalar va reflektiv amaliyotlarni rivojlantirishda yordam berishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: raqamli muhit, kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, uslubiy tayyorgarlik, media kompetensiya, ta’lim resurslari, maqsadli yondashuv, kolloborativ muhit.

Аннотация. В статье описана проблема формирования умений будущих учителей работать в цифровой образовательной среде. Оно основано на том, что ориентация на формирование навыков работы в цифровой образовательной среде при методической подготовке будущих учителей будет способствовать развитию профессионального сотрудничества, цифровых навыков и рефлексивных практик.

Ключевые слова: цифровая среда, компетентность, будущий учитель, методическая подготовка, медиакомпетентность, образовательные ресурсы, целевой подход, среда сотрудничества.

Abstract. The problem of forming the skills of future teachers to work in a digital educational environment is described in the article. It is based on the fact that focusing on the formation of skills for working in a digital educational environment in the methodical training of future teachers will help in the development of professional cooperation, digital skills and reflective practices.

Keywords: digital environment, competence, future teacher, methodological preparation, media competence, educational resources, targeted approach, collaborative environment.

Ta’lim tizimi va ta’lim muassasalarining axborot ta’lim muhitining doimiy ravishda o‘zgarishi o‘qituvchining raqamli kompetentsiyasini rivojlantirishni taqozo etadi, chunki yangi kasbiy funktsiyalar paydo bo‘lishi bilan birga, yangi vazifalar, xususan, aniq raqamli va o‘quv jarayoni o‘rtasidagi nisbatni muvozanatlash vazifasi paydo bo‘ladi.

O‘z–o‘zini tarbiyalash uchun raqamli texnologiyalar va vositalardan foydalanish va ularni kasbiy sohada qo‘llash ko‘nikmalari vazifalarni hal qilish, o‘quv jarayonini tashkil etish samaradorligini va yangilarini egallash qobiliyatini oshirish uchun mo‘ljallangan. zamonaviy malakali o‘qituvchiga qo‘yiladigan asosiy talablardan.

Pedagogik xodimning raqamli kompetensiyasi – bu shaxsning murakkab, dinamik, yaxlit integral shakllanishi bo‘lib, bu uning raqamli texnologiyalar sohasidagi ko‘p darajali kasbiy va shaxsiy xususiyati va ulardan foydalanish tajribasi bilan belgilanadi[1]. Bir tomondan, raqamli jamiyatning ehtiyojlari va talablari bilan, ikkinchi tomondan, uning barcha ta’lim ishtirokchilarining o‘zaro hamkorligini o‘zgartiradigan raqamli ta’lim maydonining paydo bo‘lishi bilan ajralib turadi.

Olimlar [2; 3] o‘qituvchining raqamli kompetensiyasini axborot va media savodxonligi, dasturlash asoslarini egallash, raqamli texnologiyalardan keng faol foydalanish ularning ta’lim

jarayonida keng qo'llanilishiga xizmat qilmoqda, bu esa yangi raqamli raqamli ta'lim muhitni yaratishga, bilimlarni egallash jarayonini faollashtirishga olib keladi, shuningdek, yangi ko'nikmalarni idrok etish, tushunish va o'zlashtirish tezligi va sifatini oshiradi.

Д.В.Сидировning fikricha, zamonaviy raqamli ta'lim muhitida o'qituvchi raqamli kompetentsiya nafaqat raqamli muhitda ishlash ko'nikmalarini (raqamli savodxonlik), balki ijtimoiy–madaniy komponentni (tegishli motivatsion va qiymat yo'nalishlariga ega raqamli madaniyat) ham o'z ichiga oladi [4].

Raqamli texnologiyalar o'quv jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, bilimlarni uzatishning belgilangan algoritmi va o'qitishning uslubiy yondashuvlarini o'zgartiradi. Bu esa, o'qituvchilarda onlayn ta'lim tadbirlarini o'tkazish, bilimlarni nazorat qilish, baholash va tekshirishning elektron tizimlaridan foydalanish, ta'lim muassasalarining veb–saytlari, shaxsiy bloglarini yaratish va to'ldirish, o'quv materiallarini innovatsion taqdimoti, loyiha va ilmiy–tadqiqot faoliyatini vositalar orqali amalga oshirish, o'quv simulyatorlari, elektron darsliklar va ensiklopediyalardan foydalanish, masofaviy yoki onlayn ta'lim shakllarini tashkil etish va o'tkazishda namoyon bo'ladi.

Belgilangan o'zgarishlar ta'lim sektoridan nafaqat bo'lajak o'qituvchilarning raqamli ta'lim muhitida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishni, ya'ni raqamli vositalar va texnologiyalarni doimiy ravishda o'zlashtirish, ta'lim jarayoniga joriy etishni, balki uning qadriyatlarini qayta ko'rib chiqishni, yangi motivatsion omillarni shakllantirishni talab qiladi, ham shaxsiy, ham ta'lim faoliyati amalga oshiriladigan raqamli ta'lim muhit bilan o'zaro aloqada bo'lib, bu o'quv jarayonining har bir ishtirokchisiga tez o'zgaruvchan sharoitlarga muvofiq istalgan vaqtda individual ta'lim traektoriyasini o'zgartirish imkonini beradi.

Ko'rib turganimizdek, zamonaviy raqamli raqamli ta'lim muhit haqiqatda bo'lajak o'qituvchilarning raqamli ta'lim muhitida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun sharoit yaratadi va uni doimiy ravishda rivojlantirishni taqozo etadi. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ham o'rganish motivatsiyasini kuchaytirish, o'quv jarayoniga faol jalb etish, tabaqalanish va moslashuvi faollashtirishga xizmat qiladi.

O'qituvchilarning kasbiy va uslubiy tayyorgarligi kontseptsiyasida umumiy kasbiy mahoratning muhim tarkibiy qismi sifatida raqamli kompetensiyasiga alohida e'tibor beriladi. Bu raqamli texnologiyalarning o'qituvchining kasbiy faoliyatidagi asosiy rolini belgilaydi va uni kasbiy kompetentsiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida rivojlantirish zarurligini ishora qiladi, ham o'qituvchining kasbiy malakasini oshirish, ham o'zlashtirish bilan bog'liq jihatlarida isbotlaydi. Shu sababli, raqamli kompetentsiya zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining muhim tarkibiy qismidir, chunki u o'quv jarayonini tashkil etish, ta'lim mazmunini yaratish, elektron resurslar, raqamli texnologiyalar va axborot resurslarini tanqidiy baholash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni birlashtiradi va ularni kasbiy faoliyatda o'z-o'zini tarbiyalashda qo'llashning maqsadga muvofiqligini aniqlash, bu umuman, o'qituvchining raqamli axborot ta'lim muhitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishiga yordam beradi.

Biz raqamli kompetentsiyani rivojlantirishni pedagogika, psixologiya, axborot texnologiyalari, o'qitish usullari va ularni yangi vaziyatlarda qo'llash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlar, muhim yutuqlarga erishish qobiliyati bo'yicha barqaror, yaxlit, tizimli bilimlarni o'zlashtirish jarayoni, kasbiy faoliyat natijalari deb hisoblaymiz. Zero, raqamli kompetentlik – bu doimiy o'zgaruvchan raqamli texnologiyalarga asoslangan ilmiy, uslubiy va amaliy–kasbiy amaliyotlar majmuidir.

Xulosa, bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli ta’lim muhitida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish doimiy o‘zgaruvchan kasbiy faoliyat sharoitlariga tezkor javob berish va raqamli axborot ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritish imkonini beradi. Ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat yangi raqamli vositalardan foydalanish, balki eng avvalo o‘rganish uchun innovatsion imkoniyatlarni ta’minlovchi axborot ta’lim muhitini yaratish; individual ta’lim yo‘nalishlarini loyihalash; o‘zining raqamli ta’lim mahsulotlarini yaratish, umuman ta’lim jarayonini yangi tashkil etish, yangi raqamli ta’lim vositalari va texnologiyalarini allaqachon shakllangan o‘quv amaliyotlariga integratsiya qilish imkonini taqdim etadi.

REFERENCES

1. Худайбердиев Н.Н. Инновацион ёндашув асосида умумтаълим мактаб ўқитувчиларининг ахборот – коммуникатив компетентлигини ривожлантириш имкониятлари, 13.00.01. Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи, Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (Doktor of Philosophy) диссертация, Термиз – 2022
2. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. 2004. –№ 11. –3–13 с.
3. A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator” United Nations, Unesco Institute for statistics, 2018.
4. Сидиров Д.В. Компетентность педагогических кадров. Монография. -М: Изд-во Руснаука, 2021. – 196 с.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH KURSLARIDA O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

Xudayberdiev Nurislam Nuralievich

Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga shrgatish milliy markazi katta
o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10993314>

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarida o‘qituvchilarining raqamli kompetentligini shakllantirish asoslari qalamga olingan. Muallif tomonidan o‘qituvchilarining malaka oshirish va o‘z-o‘zini rivojlantirish kurslarida amaliyotga yo‘naltirilgan loyihalarni ishlab chiqishda ta‘lom oluvchilarga hamrohlik qilishga ehtiyoj mavjudligi ta‘kidlangan. O‘qituvchilarining malaka oshirish va o‘z-o‘zini rivojlantirish kurslarida ularining raqamli kompetentligini shakllantirish bo‘yicha maqsadli yondashuvning amalga oshirilishi o‘z ta‘lim muhitini loyihalash va yaratish, o‘z-o‘zini o‘qitish orqali malaka oshirish, raqamli ta‘lim muhitini yaratishga ga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, o‘qituvchi, raqamli kompetentligik, maqsadli yondashuv, loyihalash, o‘z-o‘zini o‘qitish.

Аннотация. В статье изложены основы формирования цифровой компетентности педагогов на курсах непрерывного повышения квалификации. Автор подчеркнул необходимость сопровождения преподавателями студентов при разработке практико-ориентированных проектов на курсах повышения квалификации и саморазвития. Реализация целевого подхода к формированию цифровой компетентности педагогов на курсах повышения квалификации и саморазвития, проектирование и создание собственной образовательной среды, профессиональное развитие через самообучение служит созданию цифровой среды обучения.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, педагог, цифровая компетентность, целевой подход, проектирование, самообучение.

Abstract. In the article, the foundations of the formation of digital competence of teachers in continuous professional development courses are outlined. The author emphasized the need for teachers to accompany students in the development of practice-oriented projects in professional development and self-development courses. The implementation of a targeted approach to the formation of digital competence of teachers in professional development and self-development courses, designing and creating their own educational environment, professional development through self-teaching , serves to create a digital learning environment.

Keywords: continuous professional development, teacher, digital competence, targeted approach, design, self-learning.

Ta‘lim, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarga qarshi turish sharoitida zamonaviy voqelik inson voqeligining barcha hayotiy sohalarini raqamli o‘zgartirish zarurligini dolzarblashtiradi. Bu jarayonning samaradorligi raqamli transformatsiyaga tayyorgarlik jarayonining uzluksizligi, tizimliligi va yaxlitligi bilan ta‘minlanadi.

Ta‘lim jarayonida axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanishga bo‘lgan ehtiyoj pedagogning kasbiy kompetentligi negizida raqamli kompetentlik ham namoyon bo‘lishi zarurligini taqozo etmoqda. Binobarin, raqamli texnologiyalarini ta‘lim jarayonida qo‘llash natijasida ro‘y beradigan o‘zgarishlar o‘qituvchining yangi pedagogik malakalari manzarasini tasvirlaydi.

Д. О.Химматалиев ta'kidlaganidek, “Raqamli kompetensiya o'qituvchining asosiy kompetensiyalaridan biri” bo'lib, “muloqotni tashkil etish, kasbiy hamkorlik, raqamli ko'nikmalar va reflektiv amaliyotlarni rivojlantirish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi” [1, 14-bet].

Raqamli ta'lim hodisasi “raqamli didaktika” tushunchasi bilan bog'liq bo'lib, fan bilimlari, qobiliyatlari, malakalarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish qonuniyatlari, tamoyillari va mexanizmlari majmuini anglatishini ta'kidlaydi [2, 14-bet].

Ma'lumki, mamlakatning iqtisodiy yuksalishi, jahon makonida o'z o'rnini belgilashining asosiy manbai uning intellektual va ma'rifiy salohiyati hisoblanadi. Ushbu kompetensiya quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- axborot va media savodxonligi;
- dasturlash asoslari;
- algoritmik fikrlash;
- ma'lumotlar bazalari bilan ishlash;
- Internet va kiberxavfsizlik ko'nikmalari;
- axborot bilan ishlash etikasini tushunish [3].

Malaka oshirish va o'z-o'zini rivojlantirish kurslari o'quv jarayonini shaxsiy rivojlanishga yo'naltirishni, o'qituvchining o'zini o'zi anglashi uchun shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga olgan ta'lim shakllari, usullari va texnologiyalari mazmuniga yangi talablarni qo'yadi.

Malaka oshirish va o'z-o'zini rivojlantirish kurslarini raqamlashtirish zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llashga qodir, ijtimoiy buyurtma va raqamli iqtisodiyot talablariga javob beradigan yuqori darajadagi raqamli bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan yuqori malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlashi kerak.

Raqamli texnologiyalarni guruhli o'qitish tizimiga joriy etishni o'qituvchilarida raqamli kompetentsiyani shakllantirishning navbatdagi muhim elementi sifatida ta'lim dasturlari va baholash vositalarini loyihalash va ishlab chiqish, zamonaviy talablarga muvofiq kasbga samarali tayyorgarlik ko'rishga e'tibor qaratish kerak.

Raqamli kompetentsiyani shakllantirishning yana bir muhim sharti – amaliyotga yo'naltirilgan raqamli ta'lim muhitini yaratishdir.

Malaka oshirish va o'z-o'zini rivojlantirish kurslarida o'qish davomida biz mutaxassislarni Internet portfelini – pedagogik va axborot texnologiyalari imkoniyatlarini o'zida mujassamlashtirgan va o'qituvchi uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladigan, uning kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini aniqlaydigan texnologiyani yaratishga jalb qilamiz.

Foydalanuvchilar shunchaki bir xil darajada qolishlari va faqat ba'zi maxsus ilovalar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlari mumkin. Shu sababli, raqamli texnologiyalarning sezilarli hajmi/vaqt iste'moli raqamli malakaning dalili sifatida qaralishi mumkin emas.

Olingan natijalar ta'lom oluvchilarning raqamli kompetensiya darajasi ularni yangi, mustaqil ravishda yaratilganlarini yaratuvchisi emas, balki boshqa odamlarning kontentining iste'molchilari sifatida tavsiflashini ta'kidlash huquqini beradi, chunki bilim darajasi aynan vakolatlar sohasidir.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, ta'lim traektoriyasini ishlab chiqishda faol ishtirok etgan ta'lim oluvchi birinchi navbatda yangi bilimlarga qiziqishini faollashtiradi, intellektual rivojlanish va mustaqillikka yordam beradi..

Malaka oshirish va o'z-o'zini rivojlantirish kurslaridagi o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish mehnat bozorida to'laqonli faoliyat yuritish uchun inson resurslarini tayyorlash imkonini beradi.

Xulosa, raqamli qurilmalar zamonaviy ta’lim oluvchining ajralmas atributi sifatida kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirish uchun o’qituvchilar ma’lumotni tahlil qilish, o’z ta’lim muhitini loyihalash va yaratish, onlayn pedagogik jamoalarda ishlash, onlayn kurslarda o’z-o’zini o’qitish orqali malaka oshirish, raqamli ta’lim muhitining rolini kuchaytirishga uslubiy imkoniyatlar yaratadi.

REFERENCES

5. Химматалиев Д. О. Касбий фаолиятга тайёргарликни диагностика қилишда педагогик ва техник билимлар интеграцияси. Монография. –Т.: “Ўзбекистон” нашриёти. 2020. – 130 б.
6. Худайбердиев Н.Н. Инновацион ёндашув асосида умумтаълим мактаб ўқитувчиларининг ахборот – коммуникатив компетентлигини ривожлантириш имкониятлари, 13.00.01. Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи, Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (Doktor of Philosophy) диссертация, Термиз - 2022
7. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. 2004. –№ 11. –3-13 с.
8. A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator” United Nations, Unesco Institute for statistics, 2018.
9. Chetty K., Wenwei L., Josie J., Shenglin B. Bridging The Digital Divide: Measuring Digital Literacy, 2017

**TALABALARDA TARIXIY VOQELIKNI TUSHUNISH VA UNI MANTIQUIY
IZCHILLIKDA TUSHUNTIRA OLIISH KOMPETENSIYASINI
SHAKLLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI**

Qabulov Sahob Abduqahharovich

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti mustaqil
tadqiqotchisi, JPDU, Tarix fakulteti o‘qituvchisi

sahobbekqobulov19871006@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10993327>

Annotatsiya. Maqolada talabalarining tarixdagi biror bir voqelikni tushunishlari, uni tahlil qilishlari hamda o‘ziga xos tarzda xulosa chiqara olishlari uchun ko‘nikma hosil qilishlarida zarur bo‘ladigan shart-sharoit va muhitni yaratish borasida qilinishi kerak bo‘lgan ishlar xususida fikr yuritilgan. Nafaqat dars jarayonida balki umumiy ijtimoiy muhitda tarix fani va uning mohiyati, tarixiy voqelik hamda ushbu voqelikni chuqur his qilish uchun qanday ishlar va vositalar lozimligi ko‘rsatib o‘tilgan.. Shu bilan birgalikda buyuk shonli tariximiz, ajdodlarimizning bizga qoldirgan ulkan moddiy va ma‘naviy me‘rosi, bugungi kundagi mavjud imkoniyatlarimiz, kelajakdagi orzu-umidlarimiz, istiqbollarimiz, hamda ularga erishish yo‘lidagi dastlabki pedagogik vazifalar asoslab berilgan. Shu bilan birga kompetensiya muammosi, uning rivojlanish tarixi va olib borilgan tadqiqot ishi natijalari tahlil qilingan. Ijtimoiy-madaniy kompetentlik mazmuni, uni bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida rivojlantirish zaruriyati asoslangan. Shuningdek, maqolada muallif tomonidan bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning korporativ tizimi, bosqichlari hamda pedagogik modelini ishlab chiqishga doir taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kompetentlik, kasbiy kompetensiya, ijtimoiy-madaniy kompetentlik, korporativ tizim, malaka talablari, model.

Hurmatli Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ilm-ma‘rifatga alohida urg‘u berilishi va bu iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy jihatdan kuchli, bozor iqtisodiyoti qonunlari to‘liq amal qiladigan demokratik davlat qurishga qaratilgan muhim qadamdir. Sharq donishmandlari aytganidek, “... Eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, Eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir!” Shu sababli, hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma‘rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish, uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Ta’limdagi yangilanish ta’lim jarayoni orqali o‘quvchini o‘z kelajagini yorqin tasavvur qila oladigan, bu borada o‘z taqdiri va o‘z shaxsiga ongli munosabatda bo‘lib, turli faoliyatlarda o‘zini-o‘zi rivojlantira oladigan erkin faol va mustaqil shaxsni shakllantirishni ko‘zda tutadi. Mustaqillik tufayli o‘z taraqqiyot yo‘lidan borayotgan O‘zbekistonda yangicha fikrlaydigan, bo‘layotgan voqea-hodisalarga erkin munosabat bildiradigan ijodiy va tanqidiy mushohada yuritadigan muloqotning sir asrorlarini o‘rgangan yoshlarni tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratib kelinmoqda. O‘qituvchi kasbi asrlar davomida barcha dunyo xalqlarining azaliy kasblaridan biri bo‘lishiga qaramay, ularga qo‘yilgan talab va majburiyatlar o‘zining asl mazmuni va mohiyatini hozirgacha saqlab qolgan. Bu kasb egalarining shaxsiy sifatlari, qobiliyat va iqtidori, tavsifi, bilim, ko‘nikma va malakasiga bo‘lgan talablar ijtimoiy hayotning taraqqiyoti, undagi o‘zgarishlar va islohotlar mazmuni bilan belgilanadi.

Endilikda oliy ta’lim muassasalari oldiga faqatgina o‘qimishli insonnigina emas, balki voqealarni oldindan ko‘ra biladigan, to‘g‘ri qaror qabul qila olish uquviga ega, o‘zini o‘zi rivojlantirish zaruriyatini tushunib yetadigan oqil va barkamol shaxsni shakl-lantirish vazifasi

qo'yilmoqda. Darhaqiqat, o'qimishli, ruhan tetik, sog'lom va jismonan baquvvat kishilargina istiqloq va taraqqiyot yo'lini bosib o'ta oladi. Yuqoridagi mulohazalarga asoslanib shuni aytish mumkinki, respublikamizda amalga oshirilayotgan tub islohotlarning yaratuvchisi tarzida shakllanayotgan yosh avlodni voyaga yetkazish, ularning zamon talablari darajasida bilim olishi, shaxs sifatida kamol topishi, kasb-hunar sirlarini o'rganishi va kundalik turmush yumushlarini hal etishga tayyorgarlik masalasi asosiy muammolar tariqasida ta'lim jarayonining kun tartibida turibdi.

Inglizcha “competence” tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olishni nazarda tutadi. Ma'naviy etuk, barkamol shaxs tarbiyasida kompetensiya va kompetentlik o'ziga xos, nihoyatda muhim o'rin tutadi. Lotin tilidan o'zlashgan “kompetensiya” so'zi “o'z kasbiga yaroqli, loyiq” degan ma'noni anglatadi. Kompetensiya nafaqat olingan nazariy bilim, ko'nikma va malakalarning majmuasi, balki egallangan nazariy va amaliy bilim, ko'nikma, malakalar majmuini amaliyotda mustaqil va ijodiy qo'llay olish darajasidir. Ayrim davlatlarda shu paytgacha mavjud bo'lgan “professionalizm” tushunchasi o'ziga nisbatan kengroq mazmun kasb etuvchi kompetensiya so'zi bilan o'rin almashmoqda. Professionalizm kategoriyasi faqat muayyan fan bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishdir. Kompetensiya esa nafaqat kasbiy bilimlarni, balki emotsional, psixologik, ijtimoiy bilimlarni ham egallash zarurligini taqozo qiladi. Pedagogika fani nazariyasi va amaliyotida “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalari bir vaqtda qo'llanilmoqda.

Voqelik — tabiiy va ijtimoiy-tarixiy hodisalarni ifodalovchi ob'ektiv reallik. Keng ma'noda mavjud olamni, dunyoni, borliq mazmunini ifodalasa, tor ma'noda tayin predmet, hodisa, jarayonlarni anglatadi. Falsafa tarixida voqelik turlicha talqin etilgan. Xususan o'rta asr falsafasida ilohiyot bilan bog'lab tushuntirilgan: 16—17-asr faylasuflari (T. Gobbs, R. Dekart) voqelikni fazo va vaqtda mavjud moddiylik sifatida talqin etdilar. voqelikni mantiqiy bilishning muhim bosqichi deb hisoblagan Gegel, voqelik — o'z-o'zini anglashga intilgan mutlaq g'oyaning muayyan holati, mohiyat va mavjudlikning birligidir, deb tushuntiradi. voqelikka dialektik yondashish, uni bir butunlikda, umumiy va o'zaro aloqadorlikda tekshirish undagi muhim yo'nalish, bog'lanishlarni anglashga imkon beradi. Voqelikni haqiqiy baholash, undan to'g'ri xulosalar chiqarish voqelikni o'zgartirishning garovi sanaladi. Hayot jarayonlarini sinchkovlik bilan kuzatish va o'rganish orqali voqelik mohiyatini to'g'ri tushunish, uning rivojlanish tendensiyasini aniqlash, kelajakni oldindan ko'ra olish mumkin.

Masalan biz qaysidir voqea va hodisani tahlil qiladigan bo'lsak, talaba va tinglovchilar bu jarayonlarda quyidagicha ma'lumotga ega bo'ladilar:

- a) tarixda yil hisobini biladi;
- b) tarixga oid muhim fakt, voqea va jarayonlar haqida ma'lumot bera oladi;
- c) o'z fikr va qarashlarini bayon etishda tarixiy bilimlaridan foydalana oladi.
- d) tarixiy jarayonlarni ko'rgazmali tushuntira oladi.
- e) tarixda davr va yil hisobini biladi;
- f) tarixiy-geografik makon haqida ma'lumot bera oladi;

O'zbekiston tarixi darslarida vatanimiz tarixiga oid mavzu yuzasidan

- a) O'zbekiston tarixining eng qadimgi davridan XX asr boshlariga qadar insoniyat tarixida muayyan iz qoldirgan muhim voqea va jarayonlar haqida ma'lumot bera oladi;
- b) o'zbek xalqining shakllanish bosqichlarini tushuntirib bera oladi;

c) o‘rganilgan tarixiy davrlarga munosabat bildirib, xulosa chiqara oladi; davlatlarning [tashkil topishi](#), hududi, aholisi va boshqaruv [tartiblarini tushuntira oladi](#);

d) o‘zbek xalqining madaniyati, ma’naviyati, dunyoviy va diniy qadriyatlarining ravnaq topishi, ularning jahon tsivilizatsiyasiga ta’siri haqida ma’lumot bera oladi;

e) mamlakatimizdagi tarixiy-me’moriy [obidalar hamda ilm-fan](#), davlatchilik rivojiga hissa qo‘shgan tarixiy shaxslar haqida ma’lumot bera oladi.

Avvalo bitiruvchi talaba o‘z kasbining ustasi bo‘lishi, ya’ni, ta’lim standarti talablariga (kasbiy fazilatlariga) to‘la javob beradigan bo‘lishi kerak. Mustaqil Respublikamiz zamonaviy ma’naviyati yuksak mutaxassis, ta’lim standarti talablari asosida o‘qitilishi bilan bir qatorda buyuk ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan ma’naviy merosni har tomonlama o‘rganmog‘i va uning mazmun mohiyatini targ‘ibot-tashviqot qilish ishlariga tayyor bo‘lmog‘i lozim. Buning ijrosini ta’minlashni bir yo‘li sifatida “Talabalarni ijtimoiy faol shaxs modelining tarkibiy qismlari”ni puxta o‘rganish va amaliyotga tadbqiq qilish orqali erishish mumkinligini takidlab o‘tgan. Buning uchun bitiruvchi talaba, ya’ni mutaxassis ijtimoiy faol shaxs modelining tarkibiy qismlari mazmuni bo‘yicha quyidagi bilimlarga ega bo‘lishi kerak: - talabalarni ijtimoiy faol shaxs qilib shakllantirish modeli taribiy qismlarining mazmun mohiyatini talabalar ongiga va qalbiga singdirishga tizimli yondashuv tarixi ularning maqsadi, vazifasi, tarkibi haqida bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lish; - shaxsning ma’naviy kamoloti; mafkuraviy immunitet va g‘oyaviy kurashchanlik; sog‘lom turmush tarzi va jismoniy madaniyat, diniy bag‘rikenglik (tolerantlik) madaniyati; siyosiy va huquqiy bilim va madaniyat; ekologik bilim va madaniyatning bugungi kun, kelajak avlod uchun ahamiyati tarixiy ildizlari hamda mazmun mohiyatini yoshlar ongiga va qalbiga singdira olish qobiliyatiga ega bo‘lish; - boy milliy ma’naviy qadriyatlar (hadischi olimlar, qomuschi olimlar, tarixchilar, shoirlar, yozuvchilar, halq qahramonlari, davlat arboblari, davlat boshliqlari va urf-odatlar, an‘analari, marosimlar, hikmatlar va shu kabilar) haqidagi bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lish.

Prezidentimiz tashabbusi bilan oliy ta’lim tashkilotlari uchun akademik va tashkiliy, shuningdek, moliyaviy mustaqillikning berilishi hamda Kengashlar vakolatlarining kengayotgani ta’lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, sifatli ta’lim xizmatlarini ta’minlash va bu borada hukumatimiz tomonidan berilgan vazifalarni to‘la-to‘kis ado etish orqali mamlakatimiz taraqqiyotini belgilab beruvchi salohiyatli kadrlar tayyorlashga keng imkoniyatlar yaratadi. Inson aql-zakovati sohasidagi mutaxassislar ijodiy jarayonni ta’minlash uchun konvergent (mantiqiy, ketma-ket, chiziqli) va divergent (yaxlit, intuitiv, aloqador) tafakkurning kombinatsiyasi zarur deb hisoblaydilar. Tafakkur xususiyatlarining bunday kombinatsiyasi natijasi ongning ravonligi va moslashuvchanligi, shuningdek, o‘ziga xoslik, hukmning aniqligi bilan uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi. Pedagogik yondashuvda ijodkorlikni rivojlantirish uchun shaxs salohiyatini oshirishga, ijodiy faolligini oshirishga yordam beradigan o‘qitish metodlari va texnologiyalaridan foydalanish zarur. Ushbu texnologiyalar shaxsning o‘zini o‘zi qadrlashni shakllantirishga, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni oshirishga va voqelik bilan adekvat aloqada bo‘lishga to‘sqinlik qiladigan psixologik qiyinchiliklarni rivojlanishiga yordam beradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi faoliyatining ustuvor yo‘nalishi. muloqotning dialogik usullariga, echimni birgalikda izlashga va turli ijodiy faoliyatga beriladi. Bularning barchasi o‘qitishning interfaol usullarini qo‘llash orqali amalga oshiriladi. Interfaol ta’lim jarayonida o‘quvchilar tanqidiy fikrlashni, vaziyat va tegishli ma’lumotlarni tahlil qilish asosida murakkab masalalarni yechishni, muqobil fikrlarni topishni, puxta o‘ylangan qarorlar qabul

qilishni, muhokamalarda qatnashishni o‘rganadilar. Buning uchun darslar juftlik va guruh usullari asosida tashkil etiladi, ilmiy-tadqiqot loyihalari, rolli o‘yinlar qo‘llaniladi.

Faylasuflar madaniyatni «odamlarning ijtimoiy hayotni qayta ishlab chiqarish va yangilash faoliyati, shuningdek, ushbu faoliyatga kiritilgan mahsulot va natijalar» deb hisoblashadi. Psixologik-pedagogik ma’noda madaniyat «odamlarning hayoti va faoliyatini tashkil etish shakllarida, ularning munosabatlarida, shuningdek, moddiy jihatdan ifodalangan jamiyat, ular yaratadigan ma’naviy qadriyatlar, ijodiy kuchlar va inson qobiliyatlarining tarixan belgilangan darajasi» deb qaraladi.

Tadqiqotimizning yetakchi kategoriyalari quyidagi tushunchalardir: «pedagogik boshqaruv», «pedagogik madaniyat», «boshqaruv madaniyati».

Pedagogik boshqaruv — ta’lim jarayonini boshqarishning uning samaradorligini oshirishga qaratilgan tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari va texnologik usullari majmuasidir. Pedagogik madaniyat (ijtimoiy jihat) umuminsoniy madaniyatning bir qismi bo‘lib, unda ta’limning ma’naviy va moddiy qadriyatlari, shuningdek, avlodlar almashinuvining tarixiy jarayoniga, shaxsni ijtimoiylashtirishga xizmat qilish uchun zarur bo‘lgan ijodiy pedagogik faoliyat usullari bo‘lib unda ta’lim jarayonlari amalga oshiriladi. Pedagogik madaniyat (shaxsiy aspekt) ijtimoiy-tarixiy shartli kontekst va voqelikning pedagogik sifatini yaratuvchi pedagogning ichki o‘ziga xos xususiyatlarining yaxlit tashqi namoyon bo‘lishining natijasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’lim sohasida amalga aoshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o‘zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalaridagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko‘lamda davom ettirish davr talabidir. yoshlar tafakkurini rivojlantirishda pedagogika fanlarini o‘qitishning samaradorligini ta’minlash yuzasidan yuqorida qayd etilgan ilmiy, nazariy va tahliliy fikrlar alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, ijtimoiy faollikni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, ommaviy axborot vositalari, xalq og‘zaki ijodi namunalari, durdonalarining mohiyatidagi omillar: madaniyat, san’at, sport, axborot texnologiyalari va kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishini qo‘llabquvvatlashlar yoshlar ma’naviy dunyoqarashida muhim o‘rin tutadi. Shuning bilan birga ular kamolotida, axloqiy, ma’naviy tarbiyasida, fuqarolik jamiyati rivojlanishi sharoitida ma’naviy dunyosi shakllanishida, ma’naviyatimiz mazmunini chuqur o‘rganishga, anglashlariga xizmat qiladi. Natijada, oliy ta’lim muassasalaridagi menejment yo‘nalishi talabalarining sifatli ta’lim olishini ta’minlash, ya’ni pedagogika fanlari mazmunini takomillashtirish muhimligini belgilaydi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. 2020-yilga “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb nom berishni taklif qildi. Xalq so‘zi. 24.01.2020.
2. E.Migranova, Sh.Pozilova. “Kasbiy pedagogik faoliyatga kirish” (o‘quv qo‘llanma) T:2017. 5-bet.
3. Ruzikulova N.Sh. Uzluksiz ta’lim tizimida o‘quvchilarning axborotlar bilan ishlash kompetentsiyasini shakllantirish va rivojlantirish jarayonini uzviy tashkil etish // “Uzluksiz ta’lim”. – Toshkent. 2018. – №6. – B. 44-48
4. I.Sh.Alqarov. Ta’lim muassasalarida talabalarni ijtimoiy faol shaxs qilib shakllantirishning pedagogik asoslari. I qism. Monografiya. - Toshkent.: Iqtisodmoliya. 2010 y. 12 b.t.
5. Zinovkina M.M. NFTM-TRIZ: Creative education of the XXI century (Theory and practice): Monograph. M., 2007.

6. Кричевский Р.Л. Межличностная совместимость в малых группах // Психолого-педагогические проблемы общения: Сб. статьи [Ред. П.Я. Гальперин. - М., 1980. - 224 с.
7. Орлов А.А. Формирование педагогического мышления будущего учителя // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки будущего учителя: Сб. статьи [Ред. А.А.Бодалева. - Тула, 1989. - С.4-13. 154. Орлов А.Н. Организационно-педагогические основы управления профессиональным развитием педагогов: Автореф. дис.... Доктор пед. поклонники. - М. 1992. -380 б.
8. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ГУ в области управления образовательным процессом: Учеб. руководителей. - М.: Рос. пед. агентство, 1997. 264 с.
9. Gulamova N.G. - Talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda ma'naviy qadriyatlarning o'rni.NamDU ilmiy axborotnomasi. №6,2021-y.
10. Kenjayev Q. Buyuklar izidan / – Toshkent, Sharq, 2006. 12 b.t.
11. Ma'nvaiyat yulduzlari: (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar) // To'plovchi va mas'ul muharrir: M. M. Xayrullaev. - To'ldirilgan qayta nashr. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashri.
12. Nishonaliyev U. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalari muammolar, yechimlar/"Ta'limda axborot texnologiyalari" mavzusidagi respublika konferentsiyasi materiallari. –T.: TDPU
13. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, Д.И.Рўзиева, М.Х.Усманбоева. Педагогика. Тошкент. - 2016.

РАҚАМЛИ ТАЪЛИМДА АҲОЛИНИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРДА ҲАРАКАТ ҚИЛИШГА ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Хусанова Сумбул Исламовна

п.ф.д., профессор Ўзбекистон Республикаси ФВВ ҳузуридаги Фуқаро муҳофазаси
институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11045659>

Аннотация. Мақолада аҳолини фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрлашда рақамли таълим муҳитини яратиш ўқитишнинг самарали йўналиши сифатида ўрганилган. Янги ва замонавий ахборот технологияларини қўллаш орқали аҳолини фавқулодда вазиятларда тўғри ҳаракат қилиш кўникмаларини сезиларли даражада оширишга эришилади.

Калит сўзлар: фавқулодда вазият, ўқув жараёни, таълим муҳити, виртуал воситалар, хавфсизлик қоидалари, аҳолини тайёрлаш.

Аннотация. В статье рассматривается создание цифровой образовательной среды для подготовки населения к действиям в чрезвычайных ситуациях как эффективное направление обучения. Использование новых и современных информационных технологий значительно повысит способность населения правильно действовать в чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, образовательный процесс, образовательная среда, виртуальные инструменты, правила безопасности, подготовка населения.

Abstract. The article considers the creation of a digital educational environment to prepare the population for emergency situations as an effective field of study. The use of new and modern information technologies will significantly increase the ability of the population to act correctly in emergency situations.

Keywords: emergency, educational process, educational environment, virtual tools, safety rules, public training.

Жаҳон таълими амалиётида фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш, зарарли оқибатларини камайтириш, хавфли вазиятларда тезкор ҳаракат қилиш чораларини мақсадли ва манзилли қўллашга айниқса, алоҳида эътибор қаратилмоқда. Аҳолида табиий ва техноген турдаги фавқулодда вазиятларда ҳаракатланишга доир ҳаёт хавфсизлиги кўникмаларини ривожлантиришга ҳозирги таҳликали замонда ижтимоий зарурат сифатида ёндашилмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Барқарор ривожланиш кун тартиби”да жаҳон миқёсида инсонларнинг бехатар яшаш даражасини таъминлаш чоралари белгилаб берилганлиги [4], таълим мазмунига ҳаётда узлуксиз равишда хавфсиз яшашга ўргатишга йўналтирилган мавзуларни сингдиришни тақозо этмоқда.

Таълим олувчиларда ҳаёт хавфсизлиги кўникма ва малакаларини шакллантиришга йўналтирилган фанлар, машғулотларни интегратив ўқитишда ҳудудий ҳамда мавсумий хусусиятларни инобатга олишни талаб этади. Бу борада таълим жараёнида реал ва имитацион таълим муҳитини яратиш, хавфсиз ҳаётнинг фаолият траекториясини моделлаштиришнинг педагогик имкониятларини аниқлаштириш долзарб аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонунида: “Аҳолини

мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, профессионал ва олий таълим ташкилотларида, ишлаб чиқаришда ҳамда яшаш жойида фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга ўргатиш умумий ва мажбурийдир” [1], - деб таъкидланганлиги, Тараққиёт стратегиясида “атроф-табiiй муҳит, аҳоли саломатлиги ва генофондига зиён етказадиган фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш тизимини такомиллаштириш” [2], масаласининг қўйилганлиги таълим жараёнида “Ҳаётiiй фаолият хавфсизлигини”ни ўқитиш тизимини такомиллаштириш эҳтиёжини юзага келтирди.

Содир бўлган бахтсиз ҳодиса, фавқулодда вазиятларнинг келиб чиқиш сабабларини таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг 80%га яқини инсон фаолияти билан боғлиқ эканлигининг гувоҳи бўламиз. Фавқулодда вазиятларда курбон бўлганларнинг 40%дан ортиғи табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар шароитига тўғри баҳо бера олмаслиги, айниқса мазкур шароитда тўғри ҳаракат қилиш йўллари топа олмаслиги оқибатида ҳаётдан кўз юммоқда.

Шу боис, ҳар бир инсоннинг хавфсиз хатти-ҳаракати ва тайёргарлик даражасини ривожлантириш фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларнинг салбий оқибатларини камайтиришнинг ҳал қилувчи омиллари ҳисобланади. Шунингдек, инсон ҳаёт хавфсизлигини таъминлаш жараёнида инсон омилини инобатга олмаган ҳолда, аҳолининг билим ва малакасини шакллантиришга эришиш мумкин эмас [5].

Табиийки, бу инсонни ўз фаолиятидаги табиий, техноген, экологик ва бошқа турдаги барча хавфли омиллардан ҳимояланишни илмiiй асосда ташкил этишни талаб этади.

Таҳлилларга кўра, тинчлик ва ҳарбий даврдаги фавқулодда вазиятлар шароитида аҳолининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича кўп йиллик тажрибалар шуни кўрсатадики, бирорта мамлакат йирик кўламдаги табиий офатлар ва техноген ҳалокатларда аҳоли ва ҳудудларнинг тезкор муҳофазасини таъминлаш, етарли миқдорда малакали кутқарув тузилмаларни ташкил этиш тизимини яратиш ва уни тўлиқ жанговар ҳолатда ушлаб туриш имкониятига эга эмас [7].

Дунёнинг турли мамлакатларидаги йирик кўламдаги табиий офатлар ва ҳалокатларнинг (зилзила, цунами, сел-сув тошқини, кўчки ва ҳ.к.) оқибатларини бартараф этиш тажрибасидан келиб чиқиб айтиш керак-ки, уларнинг оқибатларини юмшатишнинг ягона ечими – фуқароларнинг тайёргарлигини оширишдир. Буларнинг барчаси кундалик фавқулодда ҳодисаларга ҳам тегишлидир.

Ушбу вазифаларни самарали амалга ошириш мақсадида қуйидаги йўналишларда илмiiй-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда:

-мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчилари – доимiiй равишда мактабгача таълимнинг давлат талаблари ва ўқув дастурларига мувофиқ таълим-тарбия жараёнида фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва унинг оқибатларига оид муаммоли вазиятли ўйинлар ва машғулотларда;

-умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчилари - ўқув йили давомида, умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига мувофиқ, фавқулодда вазиятлардан муҳофазаланиш бўйича дарсларда, шунингдек, ҳудудiiй Фавқулодда вазиятлар бошқармалари Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги ўқув марказларида;

- ўрта махсус, касб-ҳунар таълим муассасалари ўқувчилари ва олий таълим муассасалари талабалари - ўқув йили давомида, - ўрта махсус, касб-ҳунар таълим ва олий таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига мувофиқ, Ҳаётiiй фаолият хавфсизлиги дарсларида, аҳолини ишлаб чиқаришда ҳамда яшаш жойида Интернет жаҳон

ахборот тармоғида фавқулдда вазиятлар ва унинг оқибатларидан муҳофазаланишга оид маълумотлардан фойдаланиш, мобил иловалар, шунингдек, миллий электрон платформа орқали малака ошириш ва қайта тайёрлаш курсларида, шунингдек, ҳудудий ўқув марказларида тайёргарликдан ўтказиш [6].

Бу ишларни тизимли амалга ошириш учун аҳолининг барча қатламини фавқулдда вазиятлардан муҳофаза қилиш бўйича ўқитиш ва тайёргарликдан ўтказиш узлуксиз ва комплекс равишда олиб борилиши ҳамда миллати, ёши, фаолият тури ва бошқа омиллардан қатъи назар ўқитиш ва тайёргарлик жараёнида аҳолининг барча тоифаси қамраб оlinиши назарда тутилди [3].

Белгиланган вазифаларни ҳал этиш мақсадида, биринчи босқичда таълим йўналишларининг асосий негизини очиб беришга қаратилган таълим дастурлари шакллантирилди. Иккинчи босқичда инновацион ёндашувлар асосида таълим тизимларида ахборот-технологияларидан фойдаланишнинг энг самарали усуллари аниқланди ва Фуқаро муҳофазаси институтида аҳолини фавқулдда вазиятларда ҳам тўғри ҳаракат қилишга амалий жиҳатдан тайёрлашга мўлжалланган интерактив ўқув хоналаридан иборат комплекс “Фавқулдда вазиятлар симуляция маркази” ташкил этилди.

Фуқаро муҳофазаси институти республика ва вилоят миқёсидаги ташкилотлар раҳбарлари ва фуқаро муҳофазаси йўналиши бўйича масъул мутахассислари, шунингдек, туманлар ва шаҳарлар ҳокимлари ва уларнинг ўринбосарларини аҳолини ва ҳудудларни фавқулдда вазиятлардан муҳофаза қилиш, фуқаро муҳофазаси ҳамда сафарбарлик тайёргарлиги йўналиши бўйича малака оширишга мўлжалланган бўлиб, мазкур марказга ташриф буюрган тингловчи даставвал ўзининг фавқулдда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш соҳасида бошланғич билимини синаб кўради, марказда тайёргарликдан ўтгач, қайта тест синовини топширади ва ўзлаштириш даражаси, амалий кўникмага эга бўлганлигини баҳолаш имконига эга бўлади.

1-расм. Зилзилани симуляция қилиш қурилмасида амалий машғулот жараёни

Зилзилани симуляция қилиш қурилмаси табиий зилзилага тенглаштирилган бўлиб, кучланиши Рихтер шкаласи бўйича М 7 зилзилани ҳосил қила олади. У горизонтал тебранма ҳаракат ва вертикал силкинишларни амалга оширади бундай вазиятда тингловчилар ҳаракат қилиш қоидаларига риоя қилишлари керак. Натижада тингловчилар

зилзиладан олдин, зилзила вақтида ва зилзиладан кейин тўғри ҳаракат қилиш бўйича амалий кўникмага эга бўлишларига эришилади.

2-расм. Техноген вазиятлар ва ёнғинни симуляция қилиш хоналарида виртуал воситалардан фойдаланиш

Мазкур босқични амалга оширишнинг усулларида бири сифатида виртуал таълим муҳитини яратиш, яъни реал вазиятга яқин моделлаштирилган виртуал дастурий таъминот комплексини ҳамда ўқув жараёнида интерактив ўз-ўзини ўқитишни таъминлашга қаратилган таълим платформаларини яратиш белгилаб олинди. Виртуал таълим жараёнида 3Д анимациялардан фойдаланиш орқали таълим олувчиларда вазиятни баҳолай олиш, қарор қабул қилиш ва улар содир бўлганда тўғри ҳаракат қилиш кўникмалари ҳосил бўлади.

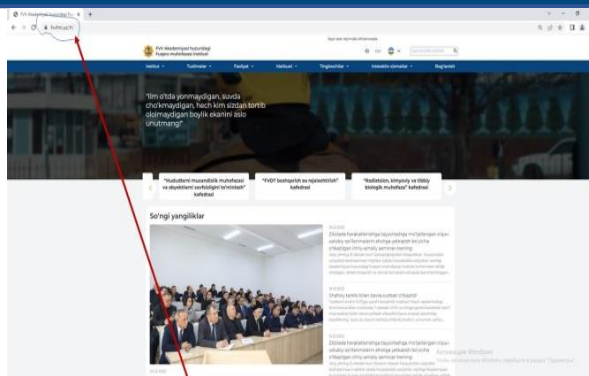
Сўнгги йилларда Инновацион ривожланиш вазирлиги билан ҳамкорликда белгиланган мақсадли вазифаларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган илмий амалий ва инновацион лойиҳалар муваффақиятли бажариб келинмоқда.

Хусусан, “Аҳолининг барча қатламини зилзиладан олдин, зилзила вақтида ва зилзиладан сўнг тўғри ҳаракат қилишга мустақил ўргатиш учун мўлжалланган мобиль илова” яратилди ва амалиётга жорий этилди. Ушбу онлайн таълим платформасининг асосий мақсади аҳолининг барча қатлами учун зилзиладан аввал, зилзила вақтида ва зилзиладан сўнг ҳаракатланишни ўргатиш тизими учун дастурий таъминотни яратиш ва уни веб-технологиялар асосида амалиётда қўллашдан иборат.

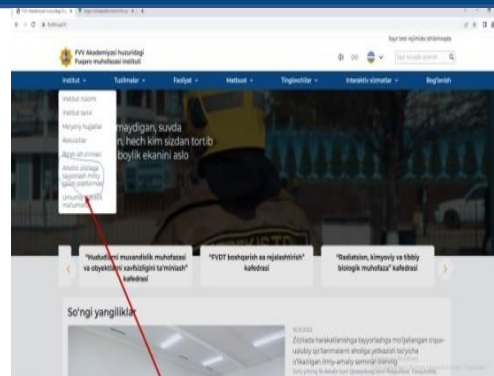
Миллий таълим платформасига кириш қуйидаги линк орқали амалга оширилади

**“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel**

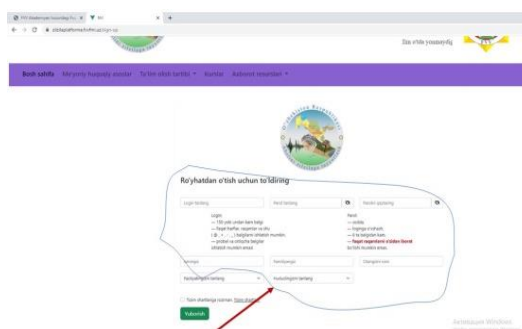

1-qadam. fvvmi.uz saytiga kirasiz

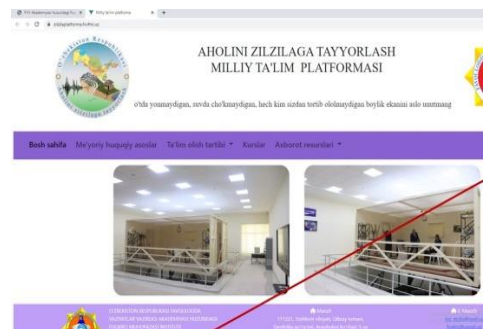

2-qadam. “Institut” bo’limidan “Aholini zilzilada harakat qilishga tayyorlash milliy ta’lim platformasi”ga kirasiz

Платформадан фойдаланиш учун биринчи навбатда <Рўйхатдан ўтиш> бандига кирилади

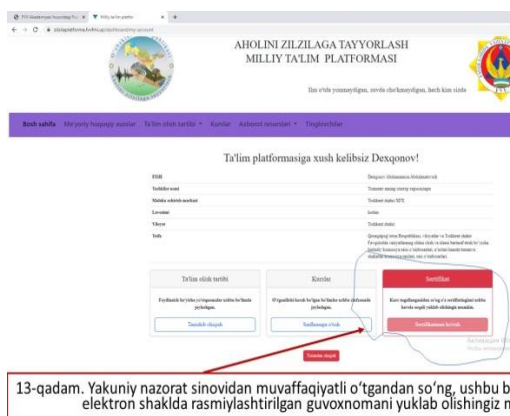

4-qadam. “Ro’yxatdan o’tish uchun to’ldiring” bo’limida o’zingiz “login” va “parol” yarating hamda o’zingiz haqidagi ma’lumotlarni to’ldiring

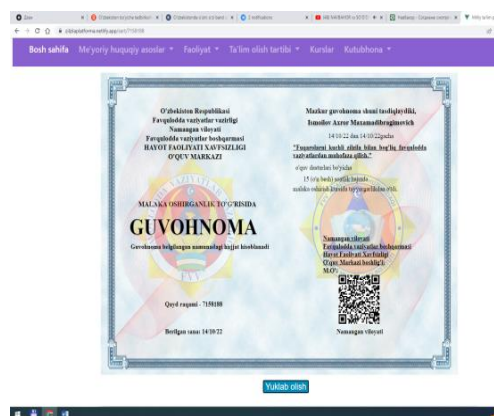

3-qadam. Milliy elektron platformaning “Ro’yxatdan bo’limiga kirasiz

Курсни тўлиқ ўзлаштириб бўлгандан сўнг олинган билим ва кўникмаларини синаш учун якуний назорат топшириш мумкин

13-qadam. Yakuniy nazorat sinovidan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng, ushbu barcha ma'lumotlarni elektron shaklda rasmiylashtirilgan guvohnomani yuklab olishingiz mumkin

Фойдаланувчи тестни мувофаққиятли топширгандан сўнг, сертификат олиш имкони берилади. Бунинг учун фойдаланувчи саҳифасига ўтиб сертификатни юклаб олиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида реал ва имитацион таълим муҳитини яратиш таълим олувчилар диққатини жалб қилиш, мавзуга қизиқиш уйғотиш, сюжетли ҳикоя, персонажли анимациялардан фойдаланган ҳолда дарс самарадорлигини ошириш, мавзунини таълим олувчилар хотирасида узоқ вақт сақланишига ёрдам беради. Рақамли таълим муҳитида аҳолини фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрлаш жараёнини ташкил этиш таълим олувчиларда фавқулодда вазиятларни олдини олиш, улар содир бўлганда оқилона қарор қабул қилиш ва тўғри ҳаракат қилиш, ўзига ва атрофдагиларга

ёрдам бериш кўникмасини ҳосил қилади ҳамда фавқулодда вазиятлар оқибатида жабрланувчилар сонини ва етиши мумкин бўлган зарар кўламини камаййтиришга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 17 августдаги ЎРҚ-790-сон “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни 25-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й.,
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 сентябрдаги 754-сон “Аҳолини фавқулодда вазиятларда ҳаракат қилишга ва фуқаро муҳофазаси соҳасида тайёрлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори.
4. Омаров М. М., Рамазанова З. Р., Шуайбова М. О. Безопасность жизнедеятельности: учебное пособие. Махачкала, 2016. 170 с.
5. Магомедов М. Г. Безопасное поведение личности как педагогическая проблема // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психологопедагогические науки. 2012. № 4 (21). С. 77-80.
6. Хусанова С,И. Узлуксиз таълим жараёнида ҳаёт хавфсизлиги асосларини ўқитишда ахборот технологияларининг роли/ Узлуксиз таълим/ 2021.№5.66-71б.
7. Sustainable development agenda. www.un.org.

“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel

MUNDARIJA		
	Ibraimov Xolboy Ibraimovich KIRISH SO‘ZI	4
	Qirg‘izboev A.K.. ANJUMAN QATNASHCHILARIGA TABRIK SO‘ZI	5
	ASOSIY MA‘RUZALAR	6
1	Ибраимов Х.И. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ КУЛЬТУРЫ У ШКОЛЬНИКОВ	6
2	Кучкарова Наргиза Шарифжановна, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	10
3	Ибрайимов Аскар Есбосынович, РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА: ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ РАҚАМЛАШТИРИЛГАН ПЕДАГОГИК ДИЗАЙН ВОСИТАЛАРИ АСОСИДА СТРАТЕГИК ЛОЙИХАЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ	13
4	Xusanova S. RAQAMLI TA'LIMDA AHOLINI FAVQULODDA VAZIYATLARDA HAKKAT QILISHGA TAYYORLASH JARAYONINI TASHKIL ETISH	16
5	Нурмуродов Жавахир Нурмурод ўғли, РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА “СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ”НИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ	22
6	Камилова Анда Бахтиёрвна, МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВЫХ СРЕДСТВ НАГЛЯДНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ШАХМАТАМ В ШКОЛЕ	26
7	Махмудов Абдулхалим Хамидович, ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАГЛЯДНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	30
8	Эгамбердиев Сардор Собитович, ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ В СРЕДНЕЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	33
	I- sho'ba: Raqamli didaktika va madaniyatni shakllantirishda zamonaviy tendensiyalar	36
9	Р.Х.Джуроев, РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ	36
10	Сафарова Рохат Гайбуллаевна, ЗАМОНАВИЙ ШАРОИТДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКАНИНГ МАҚСАД, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ФУНКЦИЯЛАРИ	39
11	Agzamova Malohat Nadjimovna, Xolsaidova Nilufar Qobil qizi, MAKTABGACHA TA'LIMDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI, IQTISODIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AFZALLIKLARI	43
12	Bomurodova Gulhayo Jumayevna, Sayliyeva Charosxon Sodiq qizi, RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA BOLALARGA BAG'ISHLANGAN ASARLARDAN OLINGAN MATNLAR TARKIBIDA UCHRAYDIGAN YANGI SO'ZLAR TALQINI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR	49
13	Sh.T.Ergashev, RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYATNI UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA KASBGA YO'NALTIRISHNING METODIK TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH BOSQICHLARI	54
14	Jalilova Dilshoda Ural qizi, Otajonova Fotima, Nahalboyeva Iroda, Yaxshiboyeva Feruza, BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AXBOROT OLISH RAQAMLI DIDAKTIKA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	58
15	Каримова Мохира Одамбоевна, ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ХАЁТИГА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА МАДАНИЯТНИ, ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ.	62
16	A.Zh.Khassanova, G.I.Tulin, COMMON TRENDS IN EARLY CAREER GUIDANCE IN PRESCHOOL ORGANIZATIONS IN KAZAKHSTAN AND TURKEY	65
17	Shukurullo Mardonov, Farxod Mardonov, RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT TA'LIM MUHITIDA QADRIYATLAR - SHAXS ORIENTASIYASI	69
18	Мелетова Раушан Мамадияровна, Хайдаров Зафар Абдихакимович, К ВОПРОСУ О ВНЕДРЕНИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ВЫСШЕГО ВОЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ	72
19	Рахматуллаева Нодира Баходировна, УКРЕПЛЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ЧЕРЕЗ ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ДИДАКТИКИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭТИЧЕСКИХ СТАНДАРТОВ.	76
20	Темиров Дилшод Шералиевич, УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИНГ РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА МАДАНИЯТ БОШҚАРУВИДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОКИНИ БАҲОЛАШ	79
21	Temirova Shaxlo Rahmonovna, Xidraliyev Rahmatulloh Toxir o'g'li, RAQAMLI DIDAKTIKA: NAZARIY TA'RIF, TA'LIM VA IJTIMOYIY SOHADAGI AHAMIYATI	82
22	Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA O'SMIRLARNING “OMMAVIY MADANIYAT” XURUJIDAN HIMOYALASH VOSITALARI VA USULLARI	86
23	Z.Uchkurova, RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA AKTLAR YORDAMIDA TEST TOPSHIRIQLARINI TAKOMILLASHTIRISH	90
24	Xo'janov Fozil Xolto'ra o'g'li, Umarova Madina Sodiqjon qizi, RAQAMLI DIDAKTIKA VA MADANIYAT: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR, YONDASHUVLAR, YECHIMLARI ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKANING O'RNI VA AHAMIYATI FIZIK LABORATORIYANI RAQAMLASHTIRISH	95
25	Yakubov Javlon Nigmatovich, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA SHAXMAT O'YINLARI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ALGORITMIK FIKRLASH KO'NIKALARINI RIVOJLANTIRISH	98
	II- sho'ba: Raqamli texnologiyalarni ta'lim va tarbiya jarayoniga ta'tbiq qilish muammolari	102
26	Abdiraimova Gulrux, RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING TALIM SOHASIGA OID YANGI PEDAGOGIK TERMINLARNING MAZMUN- MOHIYATI	102
27	Axmedova Dilafro'z Qudratullayevna, RAQAMLI TEXNOLOGIK RIVOJLANISHNING POSTINDUSTRIAL JAMIYATDA BILIM VA MALAKA SOHASIGA TA'SIRI.	106
28	Азимова Машхураҳон Ходжиевна, ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ	109
29	Азимова Сайёра Тоштемировна, ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ: ПРОБЛЕМЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СЕГОДНЯ	112

“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel

30	Elmuratova Aysulu Usakovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA SPORTCHILARNI MUSOBOQALARGA TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEKONIZMLARINING O'RNI VA AHAMIYATI	115
31	Исакова Зебо Муродовна, ЦИФРОВЫЕ НАВЫКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ И УЧЕНИКОВ: КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ДЛЯ УСПЕШНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ	119
32	Jumanazarov Sirojiddin Salaydinovich, RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA, MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA TINGLOVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR	122
33	Kadirov Tulkun Baxridinovich, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MAKTAB TA'LIMINING INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	125
34	Karaboyeva Mahliyo Kodirjonovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TA'LIM MUASSASALARIDA KASBIY MANAVIY MUHITNI SOG'LOMLASHTIRISH	129
35	Каримов Комилжон Абдурахимович , РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ РАХБАР ВА ПЕДАГОГ КАДРЛАРИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШИНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	132
36	Сарманов Обиджон Баходирович, РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАЪЛИМ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА ТАЪЛИМ СТАНДАРТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ УЗВИЙЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ	136
37	Сүлейманова Рамзия Марсильевна, ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	140
38	Tursinboyeva Halima Otabelkovna, LABORATORIYA DARSLARIDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYASINING O'RNI VA AHAMIYATI	144
39	Abdullayeva Barno Umidullo qizi, INGLIZ TILI DASLARIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TINGLAB TUSHUNISH RAQAMLI KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING MAQSADI, VAZIFALARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	147
40	Sh.K.Abdurasulova, KREDIT-MODUL TIZIMIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MULOQOT RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	151
41	Amanova Gulnoz Abukayumovna, TALABALARINING KOGNITIV RAQAMLI KOMPETENSIYASI: MOHIYATI VA TUZILISHI	159
42	Haydarova Maftuna Murodilla qizi, INNOVATIVE METHODS OF DEVELOPING THE LINGUISTIC COMPETENCE OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS BASED ON INTEGRATIVE TECHNOLOGIES	162
43	Ibraimova Feruza Xolboyevna, KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING RAQAMLI JIHATLARI	165
44	Иргашова Марипат Абдиназаровна , Рузметова Хилола Абдушориповна, ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ	169
45	Орлова Татьяна, Куанышбаев Мурод, СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ	172
	III- sho'ba: Bo'lajak o'qituvchi va o'quvchilarning raqamli kompetensiyasi	174
46	Raxmonova Dilovar Astanakulovna, BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENSIYASINI VA TIBBIY-ILMIY SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	174
47	Samatova Iroda Azamjon qizi, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR MUHITIDA O'QUVCHILARGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV	177
48	Soliyev Nodirjon Sodirjon o'g'li, RAQAMLI TEXNOLOGIYA VOSITASIDAN FOYDALANGAN HOLDA LOYIHALASH-KONSTRUKTORLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	180
49	Toshpulatova Shaxlo Ochilovna, MUSTAQIL TA'LIM DARSLARI ORQALI BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	183
50	Tukhtaeva Kuysin Davlatovna, EMPOWERING ENGLISH TEACHERS: STRATEGIES FOR DEVELOPING DIGITAL SKILLS IN THE CLASSROOM	186
51	Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi, BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA 4K MODEL RAQAMLI KOMPETENSIYALARINI DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH USULLARI	189
52	Zemlina Yuliya Vyacheslavovna, PRINCIPLES OF DIGITAL DIDACTICS IN THE FORMATION OF ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCY	192
53	Abdullayev Nozimjon Qodiraliyevich, TALABALARNI TELEKOMMUNIKATSION ELEKTRON TA'LIM FAOLIYATIGA TAYYORLASHDAGI VOSITALARI HAQIDA	195
54	Baxadirova Shoxina Nadir kizi, МЕТОДЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ РАЗВИТИЮ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ ПОСРЕДСТВОМ ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЯ	200
55	Djumaniyazova Tamara Adambaevna, Baxauatdinova Nargiza Allyarovna, BADIY GIMNASTIKA SOHASINI RAQAMLASHTIRISH VA ELEKTRON TA'LIM ILOVALARINI ISHLAB CHIQUISH VA QO'LLASH	205
56	Xolboyeva Shohsanam Anvarjon qizi, Fayzullayev Farrux Maxsud o'g'li , ELEKTRON TA'LIM ILOVALARI (“IBRAT FARZANDLARI” VA “MUTOLAA”) DAN FOYDALANIB DARS JARAYONI VA KICHIK TADBIRLARDA O'QUVCHI-YOSHLARNING ONGIDA MADANIY MUHIT HAMDA KITOBXONLIKNI SHAKLLANTIRISH	208
57	Jalilova Dilshoda Ural qizi, Jo'raboyeva Malika, Jumayeva Muhlis, Jamolova Sevinch, BOSHLANG'ICH SINFLAR ELEKTRON TA'LIMDA MULTIMEDIANING O'RNI	212
58	Jalolova Sojida Ismoil qizi, ELEKTRON TA'LIM VA INTERFAOL TA'LIMNING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI	214
59	Kamoljonova Dilfuza Xoldorovna, ELEKTRON TA'LIM VA GAJERTLAR ASRIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING MILLIY TAJRIBALARI	217
60	Л.М.Казаханова, УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ И ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИКТ	220
61	Mamadaminova Nigora Almuratovna, ELEKTRON TA'LIM VA ONLINE TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA YEVROPA TAJRIBASIDAN FOYDALANISH	225
62	Mo'minova Durdona Baxodir qizi, Almamatova Muslima G'ayratjon qizi, Anora To'liboyeva Bahromovna, Xayrullayeva Sevinch Ergash qizi, EVALUATING THE IMPACT OF GAMIFIED MOBILE LEARNING (M-LEARNING) ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT	228

“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel

63	Tojboyev Jasurbek Zokirjon O'g'li, THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS THROUGH PTS (PROFESSIONAL TECHNOLOGY SYSTEM) PLATFORM	233
64	Turdaliyeva Feruza Rustamjon Qizi, MANAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: STRATEGIES FOR CHATGPT	237
65	Turg'unov Mirjalol Mirzahamdam o'g'li, TALABALARNI AKSIOLOGIK YONDASHUV VA ELEKTRON TA'LIM ASOSIDA KASBIY PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	242
66	Gulhayo Tuxtasinova, ELEKTRON TA'LIM ILOVALARINI ISHLAB CHIQISH VA QO'LLASH ORQALI KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING DIVERGENT TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI	245
67	Umaraliyeva Muhayyo Abdugaparovna, TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISHDA ELEKTRON TA'LIM XUKUMATNING O'RNI, BOSHQARUVNING ELEKTRON SHAKLDAGI TIZIMLARINING SIFATI VA SAMARADORLIGI	249
	IV sho'ba: Elektron ta'lim ilovalarini ishlab chiqish va qo'llash	253
68	Abilova Zulfiya Jalgasbayevna, INGLIZ TILINI O'QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA, ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA VA METODLARDAN FOYDALANISH	253
69	Хамзаев Х.Х., Абдусатторова З.А., ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИЛИМ, КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ ТАШХИС ЭТИШДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ВА ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРЛАРИНИНГ ЎРНИ	257
70	Nurullayeva Nafisa Ilhomovna, Nazirova Barnogul Norqul qizi, Hazratqulova Marjona Maqsud qizi, 3 – 4- SINFI ONA TILI DARSLIKLARINI O'QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH QULAYLIKHLARI	261
71	Имомова Мадина, 8-СИНФ БИОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА РАҚАМЛИ ДИДАКТИКА ТАЯНЧ ХАРАКАТЛАНИШ СИСТЕМАСИНИ ХАРИТАЛАШ АСОСИДА ТУШУНТИРИШ	263
72	Muxidova Olima Nurilloevna, TEXNOLOGIYA DARSLARIDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	268
73	B.A. Olimov, FIZIKA FANINI O'QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA INTEGRATSION TA'LIMDAN FOYDALANISH METODIKASI	273
74	Rahimberdiyeva Mahfuza Muratovna, GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLARNI TA'LIM-TARBIYASI VA ULARNI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA VA XALQ PEDAGOGIKASI FANINING O'RNI	277
75	Sharipova Nilufar Qo'ychi qizi, BIOLOGIYA FANIDA RAQAMLI DIDAKTIKA MURAKKAB MASALALAR EVRISTIK TOPSHIRIQLAR MISOLIDA	282
76	Д.Д. Шарипова, Н.Д. Наврузов, ИНТЕГРАЦИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ СТУДЕНТАМИ МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ	286
77	Shermatova Xurshida Karimovna, BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARI MUSTAQIL BILIMLARINI RIVOJLANTIRIDA RAQAMLI DIDAKTIKA HAMDA ZAMONAVIY O'QITISH USULLARINING AHAMIYATI (Blended Learning texnologiyasi misolida)	289
78	Shodiyeva Iroda Saidaxmadovna, BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLAR DARSLARINI TASHKILLASHDA ZAMONAVIY RAQAMLI DIDAKTIK YONDASHUVLAR	294
79	Dilshod Sobirov To'xtamurod o'g'li, PEDAGOGIKA FANLARINI O'QITISHDA TALABALARNING RAQAMLI DIDAKTIKANING MUSTAQIL TA'LIM O'QUV TOPSHIRIQLARINI TUZISH USULLARI	297
80	Муъассар Насириевна Тагажанова, ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	302
81	Tillayeva Z.Y., Zaydullin A., THE USE OF STEM TECHNOLOGY IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES	304
82	Хакимова Барно Муратовна, РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ПОДРОСТКОВ ПРИНИМАТЬ САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ РЕШЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	307
83	Xudayberdiyev Mirolim Iskandar o'g'li, RAQAMLI DIDAKTIKANING HAMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHISI KASBIY FAOLIYATIDAGI O'RNI	311
84	Fozilova Nargiza Shuxrat qizi, MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARI TARBIYACHILARINI MEDIASAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI	314
85	Hajiyeva Sohiba Saidjan qizi, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOLALARDA KREATIVLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISH	316
86	Sh. B. G'oziyeva, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARIDA INKL YUZIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH	319
	V- sho'ba: Aniq va tabiiy fanlarni o'qitishda raqamli didaktikaning o'rni va ahamiyati	322
87	Masharipova Nasiba Ro'zmatovna, O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI DIDAKTIKA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	322
88	A.T.Axunjonov, N.K.Xamrakulova, UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARINING BOSHLANG'ICH SINFLARIDA SHAXMATNI O'QITISH TEXNOLOGIYASI	325
89	Xoliqova Xurshida Shukrillayevna, ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA RAQAMLI DIDAKTIKANING AHAMIYATI	329
90	Amanova Durdona Kaxramonovna, MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTI MUSIQA RAHBARLARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING O'RNI	332
91	Ataniyazova O'g'iljon Rajapbayevna, BOLALARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI O'RNI	336
92	Nargiza Mo'minova Sabitdjanovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH	339
93	Гулямова Азиза Отабек кизи, РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЁРДАМИДА ТАЛАБАЛАРДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙУЛЛАРИ	343
94	Mamatova Xusnora Eshquvatovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH	346
95	Abdullaeva Nafisa Shavkatovna, RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RAHBAR KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	349

**“Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar”
Respublika ilmiy-amaliy anjumani
2024-yil 17-aprel**

96	Абдуганиев Озод Турсунбой ўғли, ТАЛАБАЛАРДА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МОҲИЯТИ ВА МАНТИҚИЙ ЖИҲАТДАН ТАҲЛИЛИ	352
97	М. С. Ибрагимова, ПРЕОДОЛЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ПОМОЩЬЮ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ	358
98	Султанова Мохичехра Анваржон кизи, ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ	362
99	Халиков Аъзам Абдусаломович, ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТДА НОТИҚЛИК ФУНКЦИЯЛАРИ	365
100	Mamatov Jasur, O'SMIRLARNING DARS DAGI INTIZOM BUZISH HOLATLARINI BARTARAF ETISHDA RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	369
101	Xoliqov Ishqobil, Rasulova Aziza, SUV – HAYOTNING TIRIK MANBAI	371
102	Тожибоева Дурдона Тахиржановна, ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ЎРГАНИШДА ВИРТУАЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ	376
103	To'rayeva Dilnoza Ismoilovna, BO'LAJAK O'QITUVCHINING RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	382
104	Xudayberdiev Nurislam Nuralievich, UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH KURSLARIDA O'QITUVCHILARINING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI	385
105	Qabulov Sahob Abduqahharovich, TALABALARDA TARIXIY VOQELIKNI TUSHUNISH VA UNI MANTIQUIY IZCHILLIKDA TUSHUNTIRA OLISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI	388
106	Хусанова Сумбул Исламовна, РАҚАМЛИ ТАЪЛИМДА АҲОЛИНИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРДА ҲАРАКАТ ҚИЛИШГА ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	393

2024-yil 17-aprel kuni T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tomonidan o‘tkazilgan “Raqamli didaktika va madaniyat: zamonaviy tendensiyalar, yondashuvlar, yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLAR TO‘PLAMI

Nashr etilgan sana: 17.04.2024.
“Times New Roman” garniturası. Adadi: 50 dona.

“Science and innovation” MCHJ
Litsenziya №:038864 15.09.2022
Manzil: 100155, Toshkent shahri, Sergeli tumani, Quruvchi dahasi, 22/43.
www.scientists.uz, info@scientists.uz, +998901259654